

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı
Türk Halkbilimi Bilim Dalı

**GELENEKSEL KÜLTÜRDE YAŞLI VE YAŞLILIK: KIRŞEHİR
ÖRNEKLEMİ**

Alev ÖZTÜRK MERDİN

Doktora Tezi

Ankara, 2020

GELENEKSEL KÜLTÜRDE YAŞLI VE YAŞLILIK: KIRŞEHİR ÖRNEKLEMİ

Alev ÖZTÜRK MERDİN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Türk Halkbilimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2020

TEŞEKKÜR

Bilimsel ahlâkı ile doktoraya başladığım ilk andan itibaren ufkumu aydınlatan, tez konumun belirlenmesinden tezimin teslimine kadar her konuda yol göstericim, yaşlanmasını istemediğim Değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR'e ; doktora eğitim sürecimde akademik hayatımda engin bilgilerinden istifâde etme fırsatı bulduğum Sayın Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na; Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER'e ; Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN'a ve Hacettepe Üniversitesi'ndeki Kıymetli Hocalarıma; bilimsel hoşgörüsüyle varlığını hissettiğim Sayın Prof. Dr. Ali YAKICI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma süresince katkılarından dolayı Değerli Hocam Yaşar KALAFAT'a; bilimsel disiplinini örnek aldığım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZDEMİR'e; tez yazım sürecinin tüm aşamalarında çalışmanın bütününe özveriyle okuyarak kütüphanesini ve bilgilerini koşulsuz paylaşan ailemizin kıymetli büyüğü ve Halkbilimci Hocamız Öğr. Gör. Mahmut SEYFELİ'ye; Kırşehir günlüğümde hayatımdaki dokunuşları ile çalışmalarına üstatlık eden Dr. Hatice GÜNDOĞAN'a ve ilkokuldan itibaren emeklerini esirgemeyen, ders alma imkânı bulduğum Kıymetli Hocalarım'a teşekkür ederim. Kırşehir İl Kültür Müdür Yardımcısı Eyüp TEMUR'a, onun nezdinde ulaşmış olduğum Kırşehir'de yaşayan çalışmamın temel kahramanları olan 65 yaş üstü değerli Kırşehir halkına, çalışmama katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Var olma sebebim olan annem Nebahat ÖZTÜRK ve babam Mustafa ÖZTÜRK'e hayatıma dokundukları her an için teşekkür ederim. Sağ olsunlar. Hayatımın en büyük öznesi olan canım kızım Sare MERDİN'e küçük bedenindeki büyük sabrı için teşekkür ederim. Son olarak yaşlanmasını istemediğim ikinci aktör, ulu çınarım dedem Himmet BOYAR'a anılarımı güzelleştirdiği her an için sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

ÖZTÜRK MERDİN, Alev. *Geleneksel Kültürde Yaşlı ve Yaşlılık: Kırşehir Örnekleme*, Doktora Tezi, Ankara, 2020.

Kültür, İnsanlığın başlangıcından itibaren günlük uygulamalar ve çekirdek temaların zaman içinde kült hâline gelmesiyle kitlelere mal edilen değerler bütünüdür. Kültür araştırmalarında kültürü incelemek onun dışına çıkmayı gerektirir. Bunu yapmak için ilk olarak gruplar arası karşılaştırmaların yapılması ikinci olarak ise örtük kültürel çevrelerin farklılık ve benzerliklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Yaşamın tamamı kültürün içinde yer almaktadır. Yaşlılık, insan hayatının son evresi olarak kültürel açıdan incelenmesi gereken bir alandır. Yaşlılığa bağlı olarak oluşan algı, yargı ve davranış biçimlerinin incelenmesi, örtük alanların ortaya çıkarılması kronolojik düzlemde kültürün son evresinin diğer kitlelerle koordine olmasını ve ortak kültürel kodların bellekte canlı kalmasını sağlayacaktır.

Kültürü oluşturan tüm alanların yaşlılıktan beslendiği ve geleneğe katkı sağladığı muhakkaktır. Yaşlılık gelenek dâhilinde insanlık tarihiyle eş zamanlı bir kültürel geçmişe sahiptir. Bu çalışmanın temel amacı yaşlılığın kültürel düzlemde kültürü oluşturan ve aktaran bir alan olduğunu ortaya koymaktır. Yaşlılığa bağlı olarak oluşan iç ve dış dinamikler, kültürün temel bileşenlerini ortaya koymaktadır. Yaşlılık kültürünü ortaya koymak bir diğer anlamda kültürün panoramasını ortaya koymaktadır. Türk kültüründeki yaşlı verileri, araştırma sahasında ortaya çıkan veriler mukayese edilerek, Türk kültüründe yaşlılık kültürü ve kimliği, gelişim ve değişimi, farklılıkları, süreklilikleri, sürekliliği sağlayan iç-dış dinamikler tasnif edilmiştir. Araştırmanın amacı, kapsamı, önemi ile yöntem ve tekniklerinin ele alındığı Giriş bölümünden sonra *Yaşlılık ile ilgili temel kavramlar ve yaklaşımlar*, Birinci Bölüm’de tasnif edilmiştir. Yerli ve yabancı çalışmaların incelendiği bu bölümde, *gelenek kültürü, yaşlı kimliği/yaşlı kültürü, klişe, yaşlı tipolojisi* kavramları hakkında bilgi verilmiştir. Yaşlılık ile ilgili yapılmış olan bilimsel çalışmalar ve yaşlılık ile uygulama ve yaklaşımlar ilk bölümde belirtilmiştir. Bu tezin İkinci Bölümü’nde *Türk yazılı kültür kaynaklarında yer alan yaşlı imgesi* beş temel eser esas alınarak incelenmiştir. Yaşlılık kültüründe yer alan inanç ve uygulamaların Türk kültüründeki yeri, Türk kültürünün temel kaynaklarına bağlı kalınarak tarama yoluna gidilmiştir. Türk kültürünün yazılı kaynakları, uzak tarihten yakın tarihe doğru “yaşlılık, ihtiyarlık” başlıkları ile

taranmıştır. Üçüncü Bölüm’de *Türk sözlü edebiyat kaynaklarında yaşlı imgesi*, halk edebiyatının alt kadrolarına bağlı kalınarak taranarak halk kültüründe yaşlılığın yeri aktarılmaya çalışılmıştır. Tezin Dördüncü Bölümü’nde ise ele geçen verilerden hareketle *Türk toplumsal cinsiyet kültürü paydasında yaşlılık tipolojisi* oluşturulmuştur. Bu bölümde temel amaç yaşlılığın halk belleğinde yer edinmiş kalıp ifadelerini tip ve klişe alt başlıkları altında tasnif etmektir. Tezin Beşinci Bölüm’ünü çalışmanın alan araştırmasının yapıldığı Kırşehir yöresine âit kültürel veriler oluşturmaktadır. *Kırşehir’de yaşlı kimliği başlıklı* bu bölümde, yörede bulunan 65 yaş üstü ve altı kişilerle mülakat yoluna gidilerek yaşlı kimliği ile ilgili veriler ortaya çıkarılmıştır. Anadolu sahasında yaşayan yaşlılık kültürünün çeşitli yörelerdeki inanma ve uygulamaları da bu bölüme örnekler hâlinde eklenerek, yaşlı kimliğinin güncel durumu incelenmiştir. Yaşlı nüfusun yoğun olması sebebiyle örneklem alanı olarak Kırşehir yöresi ele alınmıştır. Bu verilerin özelliği, 65 yaş üstü grubun kültürel alanının ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmanın tamamında hedeflenen yaşlılığın geleneksel bir kültür alanı olduğunu ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Sözcükler

Yaşlılık, Yaşlanma , Geleneksel Kültür , Yaşlı Kimliği, Yaşlı Kültürü, Kırşehir.

ABSTRACT

ÖZTÜRK MERDİN Alev. *The elderly identity in the context of the tradition culture in he sample of Kırşehir* , Doctoral Thesis, Ankara, 2020.

Culture is the total value of the masses from the beginning of humanity to the masses with daily practices and core themes becoming a cult over time. Studying culture in cultural studies requires going beyond it. To do this, firstly, comparisons between groups should be made, and secondly, the differences and similarities of implicit cultural environments should be revealed. All life takes place in culture. Old age is an area that should be examined culturally as the last stage of human life. Examining the perception, judgment and behavior patterns that occur due to old age and exposing the implicit areas will ensure that the last phase of culture in the chronological plane is coordinated with other masses and that common cultural codes remain alive in memory.

It is certain that all areas that make up the culture are fed from old age and contribute to the tradition. Old age has a cultural background that is synchronized with human history within the tradition. The main purpose of this study is to reveal that old age is a field that creates and transfers culture in the cultural plane. Internal and external dynamics that occur depending on old age reveal the basic components of culture. In another sense, putting forward the culture of old age reveals the panorama of the culture. In this thesis, firstly, general information about old age and the concept of old age is given and in the light of this information, the place of old age in Turkish culture and tradition is determined. By comparing the aged data in Turkish culture and the data emerging in the field of research, the culture and identity, development and change, differences, continuities and the inner and outer dynamics that provide continuity in the Turkish culture are classified. In the second part of the thesis, the image of the elderly in Turkish culture is examined based on basic sources.

In the third section, which was taken under the title of the Image of Elderly in Turkish Folk Culture, the words of the elderly / old age in the sub-cadres of folk literature were tried to be transferred to the place of old age in folk culture. In the fourth part of the thesis, based on the data obtained, the Elderly Typology is formed in the Turkish Gender denominator. In the fifth and last part of the thesis, the current status of the old age cult living in the Anatolian field and the beliefs and practices in various regions are given as examples and current status is examined. Due to the high population, the Kırşehir region is considered as the sample area.

Keywords

Old Age, Aging, Traditional Culture, Elderly Identity, Elderly Culture, Kırşehir.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
RESİMLER DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	9
TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR	9
1.1. TEMEL KAVRAMLAR.....	9
1.1.1. Gelenek Kültürü	9
1.1.1.1. Gelenek Kültürü ve Dil İlişkisi	12
1.1.1.2. Geleneksel Bilgi	17
1.1.2. Yaşlılık Kavramı	19
1.1.2.1. Yaşlanma ve Yaşlılık Kavramı	24
1.1.2.2. Yaşlı Kültürü	30
1.1.3. Yaşlı Kimliği	36
1.1.3.1. Stereotip (Klişe)	38
1.1.3.2. Yaşlı ve Yaşlılık Klişeleri	42

1.2. TEMEL YAKLAŞIMLAR VE ÇALIŞMALAR	44
1.2.1. Yaşlılık ile İlgili Temel Yaklaşımlar	44
1.2.2. Yaşlılık İle İlgili Temel Çalışmalar	46
1.2.2.1. Tezler	47
1.2.2.2. Kitaplar	48
1.2.2.3. Süreli Yayınlar	51
1.2.2.4. Kurumlar	52
2. BÖLÜM.....	54
TÜRK YAZILI KÜLTÜR KAYNAKLARINDA YAŞLI İMGESİ	54
2.1. ORHUN KİTABELERİ VE UYGUR METİNLERİNDE YAŞLI İMGESİ	55
2.2. KUTADGU BİLİG'DE YAŞLI İMGESİ.....	57
2.3. DİVANÜ LÜGATİ'T- TÜRK'TE YAŞLI İMGESİ.....	60
2.4. DEDE KORKUT KİTABI'NDA YAŞLI İMGESİ.....	63
2.5. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDE YAŞLI İMGESİ.....	69
3. BÖLÜM.....	74
TÜRK SÖZLÜ EDEBİYAT KAYNAKLARINDA YAŞLI İMGESİ	74
3.1. ANONİM HALK EDEBİYATINDA YAŞLI İMGESİ.....	75
3.1.1. Destan	76
3.1.2. Hikâye.....	83
3.1.3. Masal	91
3.1.4. Efsane	103
3.2. ÂŞIK EDEBİYATINDA YAŞLI İMGESİ.....	108
3.3. TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATINDA YAŞLI İMGESİ	110
4. BÖLÜM.....	114
TÜRK TOPLUMSAL CİNSİYET KÜLTÜRÜ VE YAŞLI TİPOLOJİSİ.....	114
4.1. ATA KÜLTÜNE BAĞLI YAŞLI TİPLERİ	115

4.2. ANLATILARDAKİ YAŞLI TİPLERİ.....	134
4.2.1. Kahramana Yardımcı Olağanüstü Özelliklere Sahip Yaşlı Tipleri	134
4.2.2. Kahramanı Engelleyici Yaşlı Ebeveyn Tipleri.....	137
4.3. AKRABALIK KÖKENLİ YAŞLI TİPLERİ.....	139
4.4. DİĞER TİPLER.....	147
5. BÖLÜM.....	150
KIRŞEHİR'DE YAŞLI KİMLİĞİ	150
5.1. YAŞLI VE YAŞLILIKLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER.....	151
5.2. YAŞLI İŞLEVİ VE KİMLİĞİNDEKİ DEĞİŞMELER VE KUŞAK ÇATIŞMALARI	176
5.3. YAŞLI KONUMUNDAKİ DEĞİŞMELER.....	178
5.4. YAŞLI BAKIMI VE YABANCI BAKICILAR.....	181
5.5. YAŞLI VE YAŞLILIK SORUNLARI.....	183
5.6. İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE YAŞLI VE YAŞLILIK.....	187
6. BÖLÜM.....	190
KIRŞEHİR'DE GELENEKSEL YAŞLI KÜLTÜRÜ	190
6.1. HALK EDEBİYATINDA YAŞLI VE YAŞLILIK.....	192
6.1.1. Atasözleri.....	192
6.1.2. Bilmece.....	200
6.1.3. Ninni	203
6.1.4. Ağıt.....	207
6.1.5. Yemin	209
6.1.6. Mani.....	210
6.1.7. Lakap	216
6.1.8. Beddua ve Dualar (Alkışlar).....	218
6.1.9. Türkü	222

6.1.10. Fıkra.....	229
6.1.11. Efsane ve Memoratlar.....	232
6.1.12. Hikâye.....	234
6.1.13. Yaşlı Dili ve Söylemi	237
6.2. GELENEK, GÖRENEK VE İNANIŞLARDA YAŞLI VE YAŞLILIK.....	239
6.3. HALK MÜZİĞİ VE HALK DANSLARINDA YAŞLI VE YAŞLILIK	292
6.4. HALK BİLGİSİNDE YAŞLI VE YAŞLILIK	294
6.5. FESTİVAL, ŞENLİK VE KUTLAMALARDA YAŞLI VE YAŞLILIK...	302
6.6. ÇOCUK OYUNLARINDA YAŞLI VE YAŞLILIK	318
6.7. GİYİM-KUŞAMDA YAŞLI VE YAŞLILIK.....	319
6.8. HALK MUTFAĞINDA YAŞLI VE YAŞLILIK.....	330
6.9. HALK EĞLENCELERİNDE YAŞLI VE YAŞLILIK	342
6.10. HALK HEKİMLİĞİNDE YAŞLI VE YAŞLILIK	351
6.11. GELENEKSEL KÜLTÜR AKTARIMI VE EĞİTİMİNDE YAŞLI/YAŞLILIK	364
SONUÇ.....	407
KAYNAKLAR	411
KIRŞEHİR ÖRNEKLEMİ YAŞLILARIN GÜNLÜK HAYATTA KULLANIMINA BAĞLI OLUŞAN SÖZLÜK.....	450
KAYNAK ŞAHIS LİSTESİ:	470
EKLER.....	477
EK-1: ANKET FORMU	477

KISALTMALAR DİZİNİ

A.M.	Afyonkarahisar Masalları
E:M.	Elazığ Masalları
Erz. M.	Erzurum Masalları
Ga. M	Gaziantep Masalları
G:M.	Gümüşhane Masalları
K.M.	Konya Masalları
Y.M.	Yalvaç Masalları
WHO	World Health Organization
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
YIH	Yaşayan İnsan Hazinesi
TUIK	Türkiye İstatistik Kurumu

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. 65 yaş altı grubun cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi ve yaş değişkenlerinin gösterimi	153
Tablo 2. 65 yaş altı kişilerin yaşlılık ile ilgili değerlendirme anketi.....	173

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyet dağılım sıklığı	154
Şekil 2. Katılımcıların medeni durum dağılım sıklığı.....	154
Şekil 3. Katılımcıların eğitim seviyesi dağılım sıklığı.....	155
Şekil 4. Katılımcıların yaş aralığı dağılım sıklığı	155
Şekil 5. Ailedeki en yaşlı kişinin yaş aralığı dağılım sıklığı.....	156
Şekil 6. Ailedeki yaşlılarla görüşme sıklığı	156
Şekil 7. Alınan kararlarda ailedeki yaşlılara danışma sıklığı.....	157
Şekil 8. Ailedeki yaşlıların gençlere müdahale sıklığı.....	157
Şekil 9. Yaşlıların gençlere müdahale sıklığı.....	163
Şekil 10. Gençlerin yaşlı bireyleri dinleme oranı.....	164
Şekil 11. Kişi belleğinde anılar döngüsü	169
Şekil 12. Gençlerin bakış açısıyla 65 yaş üstü kişilerin tepki verdiği davranış grafiği	177
Şekil 13. Genç bireylerin yaşlı kişilerle görüşme sıklığı	182
Şekil 14. Yaşlı bireylerin sosyal medyada vakit geçirme sıklığı	188
Şekil 15. <i>Ömür Dediğin</i> programına katılan Kırşehir Akçakent İlçesi'nin Ömer Uşağı köyünden Ahmet Sevim Ölmez.....	189
Şekil 16. Halk imgesinin bileşenleri	191
Şekil 17. Çiçekdağı Kalevci köyünden Veli Amca'nın ağıdı.	209
Şekil 18. Yaşlı bireylerin çocukları ve yakınları için en çok kullandığı dua grafiği	219
Şekil 19. Zahide'm türküsünün kahramanı Zahide Öztürk'ün yaşadığı Yukarı Hacıahmetli Köyü.....	228
Şekil 20. Aşağımahmutlar köyünde bozlak söyleyen Talip Amca	229
Şekil 21. <i>Ömür Dediğin</i> programına katılan Kırşehirli el sanatı ustası Ali Osman-Nebahat Yurdugüzel çifti.....	239
Şekil 22. Kırşehir düğünlerinde yaşlı kişiler tarafından oynanan Kırşehir ağırlaması .	271

Şekil 23. Kırşehir Helebiş eğlencesi	306
Şekil 24. İbrahim Özdemir görseli	369

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. 1920’li yıllarda Kırşehir.....	7
Resim 2. I. Yaşlılık Şûrası	45
Resim 3. İstanbul Üniversitesi tarafından düzenlenen yaşlılık atölyesi afişi.....	53
Resim 4. Hızır İlyas Türbesi	121
Resim 5. Çiçekdağı Yediler Türbesi	121
Resim 6. Görsel: Durmuş Dede Köyü.....	121
Resim 7. Elvan Çelebi Türbesi ve ovunma tahtaları Çiçekdağı Çepni Köyü	121
Resim 8. Şeyh Mustafa’nın kabri.....	122
Resim 9. Köprücü Hoca Türbesi,.....	122
Resim 10. Kırşehir yöresinde tiyatro etkinliğinde yer alan yaşlı görseli	151
Resim 11. Eşinin rahatsızlanmasından sonra Kırşehir yöresinde kırsal kesimde kendi yemeğini yapan yaşlı kişi.	178
Resim 12. Yaşlılığın zorluğunu aktaran karikatür	230
Resim 13. 65 yaş üstü kaynak şahıs İbrahim Özdemir ile görüşme.....	241
Resim 14. Üzerlikle yapılmış nazarlık	250
Resim 15. Üzerlik (Peganum harmala) otu	250
Resim 16. Gök boncuklu örme nazarlıklar	250
Resim 17. Gök boncuklu hayvan nazarlığı	251
Resim 18. Muska.....	251
Resim 19. Gümüş nazarlık	251
Resim 20. Akpınar köyünde kurşun dökme uygulaması	257
Resim 21. Kırşehir yöresinde düğünlerde yapılan Ahi pilavı	279
Resim 22. Kaynak şahıs Ahmet Özçoban tarafından aktarılan halk takvimi uygulamaları.	297
Resim 23. Karacakurt Türkmenleri tarafından hazırlanan Türkmen Şenliği görseli, ...	303

Resim 24. Ahilik kutlamaları çerçevesinde bir araya gelen Kırşehir Usta ve Abdal Topluluğu.....	308
Resim 25. Kırşehir yöresinde günümüzde yaşlı erkek ve kadın giyimi.....	320
Resim 26. 1950’li yıllarda Kırşehir kadınları giyim görseli	324
Resim 27. Fes	326
Resim 28. Çoğunlukla beyaz yazma kullanan Yaşlı kadın görseli	329
Resim 29. Kışlık yufkalarını hazırlayan yaşlı kadın görseli	331
Resim 30. Kırşehir’de Yaşlılar Tarafından Hazırlanan Üzüm Heveği	333
Resim 31. Tandır.....	334
Resim 32. El Yeri.....	334
Resim 33. Üzüm kurutmak için kullanılan Şirahne	335
Resim 34. Yöresel yemek yarışma hazırlanan aside tatlısı.....	336
Resim 35. 2019 yılında Kırşehir yöresinde düzenlenen yemek yarışmasında birinci olan tuzda tavuk.....	337
Resim 36. Karacakurt Türkmenleri tarafından düğünlerde yaşlı kişiler tarafından yapılan ayva dolması	338
Resim 37. Yemeklerini sobanın üzerinde yapmayı tercih eden yaşlı kadın görseli.....	340
Resim 38. Karacakurt Türkmenleri şenliğinde yöresel kıyafetler giyen yaşlı kadın görseli.....	345
Resim 39. Türkmen Şenliğinde zeybek oynayan yaşlı erkek görseli.....	350
Resim 40. Karacakurt Türkmen Şenliğinde gelenek ve görenekler hakkında bilgi veren yaşlı erkek görseli	350
Resim 41. Yeşil Pabuç	355
Resim 42. Kurşun dökme materyali.....	355

GİRİŞ

*“Geldi geçti ömrüm benim,
Şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle gele,
Şol göz açıp yummuş gibi”.* (Yunus Emre)

Yaşam ve kültür, kuşaklar ve bağlamlar arası etkileşimlerin ürünü ve bütünüdür. Çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık; kültürü oluşturan temel dönemler olarak kabul edilebilir. Bireyin hayatını çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi evreler meydana getirmektedir. Hayatın devirlerini belirlerken her ne kadar net bir ayırım olmasa da yetişkinlik evresinden sonra ortaya çıkan yaşlılık; hayatın diğer evreleri gibi olağan, genel geçer bir hakikat ve kişinin hayatının en duyarlı evresi olarak bilinmektedir (Şentürk ve Ceylan, 2015, s.25). Yaşamın bilgelik dönemi olan yaşlılığın çözümlenmesi, kültürü oluşturan temel kültürel genetik kodların ve yerleşik dünya görüşünün ortaya konulmasını sağlayacaktır. Yaşlı kültürünün ortaya konulmasında geleneksel kültür ortamında aktarımını sürdüren yaşlı kişilerin etkisi büyüktür. Bu kişiler, toplumsal hafızayı taşıyarak grup kimliğinin yaşatılmasında (kültürün devamlılığında) ve belleğin (tarihin) taşınmasında önemli işleve sahiptirler. Bu kaynakların aktardıkları veriler, hâtra olmaktan ziyâde iki fonksiyona sahiptir. Bunlar ya “gelişmenin motoru”dur, toplumun zorlukları aşmasında grup bilincinin yüksek tutularak topluluğunun devamlılığının ve gelişmesinin sağlanmasında etkili olurlar ya da “sürekliliğin temeli”dir, topluluk üyeleri arasında köken bilincinin devamlılığını sağlar (Assmann, 2015, s. 57-58).

Teorik olarak halk, aralarında ortaklık bulunan ve en az iki kişiden oluşan gruptur. Günümüzde ise kabul edilen en küçük halk birimi ailedir. Toplum içinde kümeleşmeyi aşiret, boy, ulus olarak kategorileştirmek mümkünse de dikkat edilmesi gereken asıl nokta en küçük birim olan aileden itibaren her grubun bir akıl vereninin olduğudur. Burada toplumsal yapının en küçük birimi olarak kabul edilen dede, büyükanne, büyükbaba gibi aktörler kastedilmektedir. Bu kişiler aile düzeninin doğru işleyişini mümkün kılan aktörler olup ailedeki değerlerin hem koruyucusu hem de mümkün kılıcısıdır. Bir kültür içindeki herhangi bir grup incelemeye alındığında, topluluk dışından bir gözlemcinin araştırma yaptığı toplumun inanç ve uygulamalarını nasıl yorumladığı veya bunlara nasıl yaklaştığı meselesi, sosyal bilim alanında kullanılan yöntem ve teknikler bakımından önemlidir. Bu bağlamda grup içindeki kişilerin grubu birleştiren unsurları nasıl değerlendirdiği ve grup öğelerinin birbiriyle olan ilişkisini grup

¹ Tatçı, Mustafa, (1991), Yunus Emre Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara. (YD 413: 2)

dışından bir gözlemcinin nasıl yorumladığı konusu önem kazanmaktadır.Kültürü oluşturan tüm alanların yaşlılıktan beslendiği ve geleneğe katkı sağladığı söylenebilir. İnsan hayatının son geçiş evresi olarak kabul edilebilecek yaşlılık dönemi, insanın doğumdan son aşamaya kadar kültürel kodlarını da barındıran derin bir belleğe sahiptir. Yaşlılık süresince ortaya çıkan veriler; kültürel öğeleri ve kimliği aktaran bir olgudur. Yaşlı kişiler, bu olguyu kendi kültürlerinin değişim ve gelişimine bağlı olarak yaşamaktadır, dolayısıyla yaşlılık araştırmalarının öncelikle kültürel çalışmalarla başlaması yaşlılık ve kültür ilişkisinin farklı bir boyutunun çözümlenmesini sağlayacaktır.

Halkbilimi alanında metin ve bağlam temelli iki temel kuram etrafında değerlendirme yapmak mümkündür. Metin merkezli kuram, halkbilimi metinlerini esas almaktadır; bağlam merkezli kuram ise metinlerin sınırlarıyla yetinmeyip metinlerin oluşumunda etkili olan sosyal çevreyi ve icra ortamını da aktarmaktadır. Bu tezde, yaşlılığın tarihî, toplumsal ve kültürel bağlamda değerlendirilmesi yapılacaktır. Böylelikle yaşlılığın; genelinde bağlam merkezli kuramlar, özelinde performans teori ile ilişkisi çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada yaşlılık, yaşlı kimliği, yaşlı kalıp yargıları, yaşlılığın sosyolojik boyutu, yaşlılık ile ilgili sosyolojik kuramlar, yaşlılık ile ilgili yapılan kültürel temelli çalışmalar hakkında bilgi verildikten sonra halk kültüründe ve temel kültür tarihi eserlerinde yaşlı terimi sorgulanacaktır. Son olarak yaşlı nüfusun yoğun bir oran taşıdığı Kırşehir yöresi, örneklem alanı olarak belirlenerek giyim kuşamdan yeme-içmeye kadar yaşlılığın günümüz düzleminde gelenekteki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada, yöre seçimi için örneklem alanının tespitinde birçok etken göz önünde bulundurulmuştur. Yaşlı nüfusun yoğun olarak dağılımının bulunduğu, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin devam ettiği Kırşehir yöresi, yaşlılığın gelenek ve günümüzdeki aktarımının mukayesesi açısından önemli bir örneklem alanıdır.

Araştırmanın Konusu

“Geleneksel Kültürde Yaşlı ve Yaşlılık : Kırşehir Örnekleme” başlıklı çalışmanın konusunu, 65 yaş üstü ve altı kişilerin gelenek kültürü kapsamında ortaya koymuş oldukları, üretimini ve aktarımını yaptıkları folklor ve bu verilerin yaşlı kimliği bağlamında incelenmesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, Türk kültüründeki yaşlılık kültürünün geçmişten günümüze oluşturmuş olduğu sistemsel yapıyı, kültürel kodları halkbilimi disiplini çerçevesinde ele

almaktır. Bu çalışma, daha önceki çalışmalardan farklı olarak, Türk kültür tarihindeki temel eserler başta olmak üzere Kırşehir yöresi örnekleminde yaşlılık terimini bağlamsal düzlemde ele almayı amaçlamaktadır. Türk kültüründeki yaşlı verileri, araştırma sahasında ortaya çıkan veriler mukayese edilerek, Türk kültüründe yaşlılık kültürü ve kimliği, gelişim ve değişimi, farklılıkları, süreklilikleri, sürekliliği sağlayan iç-dış dinamikler tasnif edilmiştir.

Yöntemi, Yaklaşımı ve Sınırları

Türk kültüründeki yaşlılık kültürü hakkında makale ve bildiri boyutunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, derlenmiş ve kayda geçirilmiş sözlü ve yazılı kültür ürünlerinden hareketle söz konusu ürünler “yapısal ve işlevsel yaklaşımlar” başta olmak üzere halkbilimi kuramlarından yararlanılarak yorumlanmıştır. Yaşlılığın, halkbilimi disiplininin çözüm ve yaklaşımlarına bağlı kalınarak değerlendirilmesi çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Çalışmada 65 yaş ve üstü grup “yaşlı” olarak nitelendirilmiştir. Çalışmanın ilk dört bölümünde metin merkezli çözümlenmelerden yararlanılırken son iki bölümde bütüncül bir bakış açısını ele alan bağlamsal kuramlar kullanılmıştır. Metin merkezli yaklaşımda, 2010-2020 yılları arasında yapılan çalışmalar ön planda tutularak kaynak ve literatür taraması dergiler, kitaplar, yayınlar ve internetteki kaynaklar taranmıştır. Kırşehir’de yer alan Kültür Müdürlüğü Arşivi, Kırşehir Kent Konseyi tarafından hazırlanmış olan belgeseller incelenmiştir. Günümüze kadar ileri sürülmüş kuramsal yaklaşımlarda ise sosyal bilimcilerin konuyu ele alma biçimlerini belirleyen dönem görüşleri çerçevesinde yani tematik olarak değerlendirildiği bir yöntem izlenmiştir.

Çalışmaların başlıklarında ve metin içi söylemlerinde yaşlı kelimesinin hangi bakış açısı ve hangi anlamda kullanıldığı kategorileştirilmesi, metin içinde yaşlı söylemlerin nasıl yapıldığı, çalışmalarda söylemlerin nasıl analiz edildiği, örnek söylemleri ile atıf analizinin yapılması, yaşlı kelimesinin cinsiyete göre kategorileştirilip yaşlı kadınlar ve erkekler üzerinde farklı bakış açıları olup olmadığının değerlendirilmesi gibi faktörler göz önünde bulundurularak tarama yoluna gidilmiştir.

Çalışmada Performans teori kapsamında 65 yaş üstü ve altı olmak üzere iki grup belirlenmiştir. Kaynak kişiler yaş ve cinsiyetlerine göre tasnif edilmiştir. Yaşlı kültürünün ortaya konması için kişilerin meslek gruplarına göre de tasnifleri yapılmıştır. Örneklem alanına bir bütün olarak yaşlı başlığı altında sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerden elde edilen sonuçlar gerektiği durumlarda fotoğraf ile desteklenmiştir. Elde edilen fotoğraf ve belgeler tablolar hâlinde eklenmiştir. Araştırma alanı uzak tarihten yakın tarihe doğru alt başlıklar hâlinde sıralanmıştır.

Örneklem alanı, özelde Kırşehir ili olarak belirlenmiştir. Kırşehir ilinde kırsal kesimde yaşayan kişilerin fazla olması, yaşlıların gelenek aktarımını canlı tutmaları, yaşlı nüfus dağılımının fazla olması gibi gerekçeler bu ilin seçiminde etkilidir. Kırşehir yöresinde yer alan 65 yaş üstü grubun değerlendirilmesinde Kırşehir ilinde yer alan muhtarlar vasıtasıyla geleneği aktaran yaşlı kişiler tespit edilmiştir. Geleneksel meslek ustaları, sözlü kültür ürünlerinin temsilcileri mülakat tekniği ile kayıt altına alınmıştır. Saha araştırmasında, kaynak kişilerin ağız özellikleri korunarak yaygın olmayan sözcükler dipnot ile açıklanmıştır. Kaynak kişilerden edinilen özgün kelimeler, çalışmanın sonuna “Yaşlıların Kullandığı Yaygın Kelimeler” başlığı ile sözlük olarak eklenmiştir.

Çalışmanın ana materyalini Kırşehir ilinde oturan ve örnekleme oluşturan 65 yaş üstü gruptan toplanan bilgiler oluşturmaktadır. Tekniğin uygulanması için özel kayıt formları geliştirilmiştir. Yöntemin gereği olarak önce alan araştırması yapılmış, yöredeki bütün muhtarlarla temas kurularak yakın çevrelerinde kaynak şahıs olabilecek 65 yaş üstü kimseler tespit edilmiştir. Kaynak şahıslarla karşılıklı görüşmeler yapılarak bilgiler saptanmış, görüşmelerden bazıları yazılı bazıları ise sesli ve görüntülü olarak kayıt altına alınmıştır. Sesli veriler daha sonra deşifre edilerek kayıt formlarına işlenmiştir. Yaşlılık, sadece yaşlı kişilere bağlı olarak oluşan bir alan olarak görülmemelidir. 65 yaş altı kişilerin yaşlılığa bakışı, yaşlılarla diyologları, anıları yaşlı kültürünü oluşturacak kültürel düzlemi ortaya çıkaracaktır. Yaşlı kimliğinin belirlenmesinde 240 civarında 65 yaş altı kişi ile de anket yoluyla mülakat yapılmıştır.

Yaşlılık ile ilgili yerli ve yabancı kuramsal yaklaşımlara yer verilen bu tezde, ulaşılabilen yayımlanmış çalışmalar tarihî bir süreç gözetilerek değerlendirilmiş, tespit edilmiş ve bu kaynaklardan hareketle yeni bir kuramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. İncelenen yerli ve yabancı çalışmaların mümkün olduğu kadar ilk basım tarihleri gösterilmeye çalışılmıştır. Sözlü ürünlerin derlenme zamanlarının da belirtildiği çalışmada söz konusu tarihler köşeli parantez [] içinde verilmiştir. Bu sayede konu ile ilgili yapılan araştırmaların kronolojik olarak sıralanması, kavramlar ve yaklaşımlardaki paradigma veya bakış açısı değişimlerinin gösterilmesi hedeflenmiştir.

Yaşlılık ile ilgili çeşitli kurumlar tarafından yaş sınırlandırılmaları bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, son verilerde 65 yaş ve altını genç olarak nitelendirmektedir. Çalışmamızda, ülkemizde

emeklilik yaşı da ön planda tutularak yaşlı alt sınırı 65 yaş olarak belirlenmiştir. Çalışma alanını oluşturan kaynak kişiler, 65 yaş ve üstü gruptan seçilmiştir.²

Çalışmada 65 yaş üstü kişilerin seçilmesinde belli sağlık şartlarına sahip olması şartı aranmıştır. Yaşlı kişilerin, röportaj esnasında işitme sıkıntısı yaşamaması, bazı verileri unutmaları, sağlık sorunlarından dolayı kimi zaman mülakatların ertelenmesi, mülakat yapmak için kırsal kesimlere gidilmesi, karşılaşılan başlıca zorluklar arasındadır. Görüşülen yaşlı kişilerin yaş ortalaması genellikle 70 yaş civarındadır.

Evren ve Örneklem Alanı

İnsan hayatının son evresi olarak kabul edilebilecek geçiş dönemlerinden olan yaşlılık kültürü ve kimliği halkbilimini doğrudan ilgilendiren bir meseledir. Yaşlılık, gelenek aktarımını sürdüren bir süreçtir. Bu sürecin iç ve dış dinamiklerini ortaya koymak kültürel, siyasî, ekonomik, dinî, toplumsal cinsiyet bağlamında incelemek çalışmamızın araştırma evrenini ortaya çıkarmaktadır. 2010-2020 yılları içerisinde yer alan yerli ve yabancı kaynaklar ile temel kültür eserleri çalışmanın örneklem alanını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bu tezde ilk olarak yaşlılık ve yaşlı kavramı hakkında genel bir bilgi verilerek bu bilgiler ışığında yaşlılığın Türk kültürü ve geleneğindeki yeri saptanmıştır. Ülkemizde halkbilimi disiplininde yaşlılık kültürünü ele alan doğrudan bir çalışma yapılmamıştır. Yaşlılık ile ilgili kitap bölümleri ve birtakım makaleler dışında folklorik bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan taramalar sonucunda yaşlılığın kültürel boyutunu inceleyen ve yaşlılığın, farklı bir boyutunun çözümlenmesini , geleneğin aktarımında önemli bir araç olduğunu ortaya koyan bir çalışmanın gerçekleştirilmediği görülmüştür. Bu durum tezin orijinalliğinin kaynağıdır. Bu çalışma, yaşlılığın atalar kültü ile başlayan gelişim döngüsünün geleneğe bağlı olarak modernize olmuş şeklini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bir başka deyişle geçmişte başköşede oturan, söz sahibi yaşlı ve bilge kişilerin gelenekteki yeri, yaşlı kimliğinin ve kültürünün kültürel arka planını verecektir.

Bu çalışmada yaşlılık tanımı, yaşlılığın sosyolojik ve kültürel boyutu, yaşlılık ve gelenek ilişkisi, yaşlılığın günümüzdeki yeri ve geleneğe katkısı irdelenmiştir. Bu araştırma sürecinde

² World Health Organization. Ageing and health Erişim yeri <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/>, Erişim tarihi: 30.08.2019

yaşlılıkla ilgili psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlarla ortaya konulmuş kuramlardan da yararlanılmıştır. Tezin özgünlüğünü; yaşlılık olgusuna halkbilimi disiplini ve kuramları dâhilinde yaklaşarak yaşlılığın geleneksel kültürdeki yerini tespit etme amacı oluşturmaktadır.

Bu kapsamda yaşlılığın bağlamsal yapısı ve kültürel dokusu dikkate alınarak performans teori ve işlevsel kuramlar olmak üzere farklı bilim dallarının yöntem ve yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Bunun sonucunda Kırşehir örneğinde önemli bir unsur olan yaşlılığın yapısal, bağlamsal ve işlevsel boyutu belirlenmiştir.

Bu çalışmada, Kırşehir ilinde ortak kültürel kodları bulunan yaşlı grupların iç ve dış dinamikler vasıtasıyla ortaya koymuş oldukları kalıp yargıların kültür üzerindeki dönüşümü, yaşlı grupların bu süreç içerisinde farkındalıkları, kültürel dönüşüme göstermiş oldukları doğrudan ya da dolaylı tepkiler araştırma probleminin çözümlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu veriler aynı zamanda, Kırşehir yöresine âit maddî ve manevî değerleri de günümüze taşımıştır. Taşınan bu değerlerin sözlü iletişim yolu ile yapılan nesiller arası aktarımı da, topluluğun kültürel bütünlüğünün ve devamlılığının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan birer folklor mahsulü olan bu metinlerin önemi büyüktür. Bu metinler, bir taraftan topluluk üyelerine bir zamana ve mekâna ilişkin aidiyet duygusu kazandırırken, diğer taraftan da eğlendirme, toplumsal değerlere ve törelere destek verme, gelecek kuşakları eğitime gibi fonksiyonları da üstlenerek toplumsal hareketin en etkin aracı olmaktadır (Ong, 1995, s.189).

Araştırma Alanı: Kırşehir

Kırşehir, İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir ildir. Ankara, Kırıkkale, Yozgat, Nevşehir ve Aksaray'ın ortasında yer almaktadır ve yüzölçümü büyüklüğü bakımından Türkiye'deki iller içinde 53. sıradadır. Kırşehir'i 4500 yıllık bir tarihi geçmişe dayandırmak mümkündür. Etiler zamanında bir kasaba olarak kurulan Kırşehir'de Tunç Çağı'na âit kalıntılar bulunur. Bu dönemden sonra, Anadolu'nun Türkleşmesinin resmî tarihi olarak söylenen 1071 yılına kadarki dönemde Kırşehir coğrafyası üzerinde sırasıyla Kaşkalar (M.Ö. 1780-1300), Frigler (M.Ö. 1555- 600), Persler (M.Ö. 546-332), Kapadokya Krallığı: M.Ö. 333- M.S. 18), Bizanslılar (M.S. 395- 1070) hüküm sürmüştür (Aslıyüce, 2009,s. 51-77). Kırşehir, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve gelişmesinde önemli bir role sahip olan Ahilik teşkilatının merkezidir. Ayrıca burada yetişen önemli tasavvuf önderlerinden Hacı Bektaş-ı Velî'nin, Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemine girmesiyle birlikte bu yörede kargaşalar yaşanmaya başlamıştır. Durumdan istifade

eden eşkıyalar halkı zor duruma sokmuştur. Kırşehir, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı ile birlikte il olmuştur. Ancak 20 Temmuz 1954'te siyasi çekişmeden dolayı devrin hükümeti tarafından, aynı dönemde il yapılan Nevşehir'e ilçe olarak bağlanır. 1 Temmuz 1957'de çıkarılan bir kanunla yeniden il olan Kırşehir, Cumhuriyet döneminde doğu ile batının geçiş noktasında yer alan önemli bir il haline gelmiştir (Kırşehir Valiliği).

Resim 1. 1920'li yıllarda Kırşehir.Eyüp Temur Arşivi

Kırşehir ili, yaşlı nüfusunun yoğun olduğu şehirler arasındadır. Yaşlıların gelenek kültürü çerçevesinde Kırşehir'de inanma ve uygulamaları geleneğin aktarımı açısından incelenmeye

değer bir husustur. Bu çalışma genelde yaşlı kültürü özelde ise Kırşehir yöresinde yaşlı kültürü ve kimliğine bağlı gelenek, inanma ve uygulamalarını içermektedir. Çalışma, metin ve alan merkezli olmak üzere iki yöntemde yürütülmüştür. Metin merkezli çalışma sırasında, öncelikli olarak literatür taramasına gidilmiş olup Kırşehir yöresi ile ilgili olan lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yanında folklorik malzemeye dayalı araştırma-inceleme ve temel kültür eserlerine başvurulmuştur. Bilgiye ulaşma ve materyal tespiti sırasında sosyal bilimlerdeki araştırma metotları uygulanmıştır. Çalışma alanı Kırşehir ili ile sınırlandırılmış olup Kırşehir kent merkezini, ilçelerini ve köylerini kapsamaktadır. Kırşehir’de yaşayan 65 yaş ve üstü 220 civarında kaynak kişiyle görüşülmüş, derleme yapılan kişilerin listesi ekler bölümünde verilmiştir. Kaynak kişilerin meslekleri, yaşlıların günlük hayatta devam ettirdikleri rollerin aktarımı açısından önemlidir. Çalışmada yaşlı kişilerin devam ettirdiği meslek kolları geleneğin ustaları başlığı altında tasnif edilmiştir. Çalışma alanının Kırşehir olarak tespit edilmesinde Kırşehir yöresinde devam eden Ahilik uygulamalarının da etkisi büyüktür. Ahiliğin temel ilkelerinden olan meslek öğrenme ilkesi yaşlı kişiler tarafından usta-çırak ilişkisine dayalı olarak bu yörede devam ettirilmektedir. 2000’li yılların başından itibaren “yılın ahisi” adı altında 60 yaş üstü meslek ustalarına taltif ve ödül töreni devlet töreniyle yapılmaktadır. Bu çalışmada 2019’a kadar olan Ahi ustalarıyla röportaj yapılmış ve icraa ettikleri meslekler ve geleneğe katkıları hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Literatür taraması sırasında Kırşehir yöresi yaşlı kültürünü konu alan özel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak Kırşehir folklorunu konu alan lisans ve yüksek lisans tezlerinde sınırlı bir biçimde yaşlıların yaptığı inanma ve uygulamalara dair bölümler mevcuttur. Bu husus, geleneğin sürdürülebilirliği için Kırşehir yöresi yaşlı kimliği ve kültürünün kayıt altına alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmayla kent kültürünü tanıtmak ve 65 yaş üstü geleneksel uygulamalar, inanmalar neticesinde meydana gelen kültür envanterini kayıt altına almak, başka bir deyişle “halk belleği”ni yazıya aktarmak amaçlanmıştır. Gelenek kültürüne bağlı olarak Kırşehir yaşlı kültürü çalışması envanterinin çıkarılmasının bir diğer amacı da daha önce çalışma konusu olmadığı için Türk kültürü ve Türk dünyasıyla bağları ortaya koymak için mukayeseli çalışma yapacaklara kaynak oluşturmaktır.

Bu araştırma süresince derlenen malzemeler, tespit edilen veriler olduğu gibi yöresel ağız özelliklerine bağlı kalınarak aktarılmıştır. Çalışmanın hacmini artırmamak için benzer ifadeler birleştirilerek verilmiştir. Verilerin her biri kaynak şahıslar belirtilerek çalışmaya aktarılmıştır.

1. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Halkbiliminin malzemesi, insan ve insan davranışlarıdır. Halkbilimi, insan paydası etrafında şekillenen davranış ve inanmaları araştırarak, kişiyi tanıma ve tanıtmaya amacındadır. Dundes (2003), halk kültürünü oluşturan ürünlerin üç aşamada incelenmesi gerektiğini belirtmiştir: Dil, metinlerin kendisi ve metni oluşturan ortam halk bilgisi ürünlerinin incelenmesi hususunda üçlü bileşen olarak değerlendirilmelidir. Çalışmada, yaşlılık başlığında tasnif edilecek temel kavramlar, Dundes'in (2003: 70) ifade ettiği gibi yaşlılığa bağlı metinler, metinlerin oluşturduğu dil özellikleri, yaşlılık ile ilgili metinlerin oluşmasına zemin hazırlayan çevre şartlarının özellikleri bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Halkbilimin önemli bir çalışma alanı da merkeze insanı alan gelenek kültürüdür. Temelinde merkeze insanı alan halkbilimi doğum, evlenme, ölüm gibi geçiş dönemleriyle gelenek aktarımını sürdürmektedir. Çalışmamızın merkezini oluşturan yaşlılık ve yaşlı kimliği de geleneğin aktarımı sürecinde araştırılmaya değer bir çalışma alanıdır. Bu doktora tezinin konusunu, geçmişten bugüne süregelen ve önemli bir kültürel miras alanı olarak kabul edilen yaşlılık, yaşlı kültürü, yaşlılığın geleneğe katkılarının çözümlenmesi oluşturmaktadır.

1.1.1. Gelenek Kültürü

Gelenek, yaygın tanımıyla, “ bir nesilden diğerine iletilen düşünce, inanış, yaşam şekli” en kapsamlı haliyle de değerler bütünüdür. Bunun yanı sıra gelenek, sözlü ve yazılı olarak iki koldan beslenir. Hayatın biçimlenmesinde ve kontrol edilmesinde aktif bir rol üstlenir (Örnek, 2000, s. 178). Emiroğlu ve Aydın (2003) geleneği, “insanlar tarafından oluşturulan, yayılan ve kuşaklara taşınan bir olgu” olarak tanımlamıştır. Marshall'a (1999) göre, “Birtakım davranışsal kuralları ve öğeleri özümseyip yaymak”tır. Bunun yanı sıra, “toplumda alışlagelmiş törenler veya simgesel davranış şekillerini kapsayan toplumsal paradigmalardan oluşmakta”dır . Gelenek, ait olduğu kültürün taşıyıcısı ve toplumun değerler dünyasını tecrübeyle ortaya koyan bir kodlar sistemidir. Gelenekler, birbiriyle uyumlu ve sürekliliği olan toplumsal uygulamalardır.

Kültür, sosyal boyutta ve zamana bağlı olarak milleti birleştiren, bağlayıcı bir yapı olarak gelenekleri yaratır. Ortak tecrübe, istek ve mevcut yaşantı yerleşkelerinden bir *simgesel varlık dünyası* oluşturarak, bir arada tutucu ve bütünleştirici bağıyla güven ve temel olma gücüyle insanlar arasında birlik ve beraberlik olmasını sağlar. Geleneğin taşıyıcıları ve sürekliliğinin sağlandığı yerler olarak çoğunlukla köyler olduğu düşüncesi, şehir ile köy arasında bir ayrıma gidilmesine neden olmuştur. Geleneğin canlı bir şekilde devam etmesi, insan olgusunun var olduğu her durum ve koşulda aktarım yoluyla sürdürülecektir. Bu varoluş, köyleri de kentleri de kapsayacaktır. İnsan hayatının son evresi olarak kabul edilen yaşlılık olgusu, gelenek dâhilinde kırsal ve kentsel kesimde canlılığını sürdüren bir süreç olarak nitelendirilmelidir. Zirâ, geleneğin en önemli taşıyıcı aktörleri yaşlı kişilerdir. Yaşlılığın geleneğe bağlı kültürel perspektifinin sunulmasında, birden fazla unsur ayrıştırılarak değerlendirilmelidir. Kırsal kesimde yaşayan bir kişinin gelenekteki yeri ile kentte yaşayan kişinin gelenekteki rolü, farklılaşabilmektedir.

Yukarıda farklı şekillerde tanımlaması yapılan gelenek sözcüğünün farklı öğelerine dikkat çekildiği görülür³. Tanımlar arasında birtakım farklılıklar bulunsa da geleneğin kuşaktan kuşağa naklinin yapılması, kırsal ve kentsel kesimdeki bireyler tarafından oluşturulan bir olgu olması, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurabilme özelliğinin bulunması geleneğin ortak bileşenleri olarak değerlendirilmelidir. Gelenek içinde var olan yaşlı aktörler, kimi zaman kırsal kesimden kentsel kesime yaptıkları göçler ile bilge kişiliklerini ön plana çıkartarak güncel bir formatta gelenekteki yerlerini korumaktadır. Lokman Hekim, Ahi Baba ve Nasrettin Hoca gibi bilge kişiler geleneğe bağlı olarak değişen yaşlı tipolojisinin güncel ve eskimeyen yüzleridir.

Kültürel belleğin işlevleri arasında anlam aktarımı da yer almaktadır. Kimlik; kişi ya da grubun kültürünü ve tarihini belgeleyen, koruyan, onun hatırlanmasını ve yaşatılmasını sağlayan bir çeşit sosyal depolama merkezidir (Eker, 2014). Toplumlar, kimliklerini ve değerlerini, kültürel bellek aracılığıyla aktarırlar. Geleneğin kendi içinde çok yönlü özellikler barındırması, geçmişten günümüze kadar var olan kültürel unsurların tamamına sahip olmasına da neden olmaktadır. Geleneğin taşınması konusunda yardımcı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların başında dil gelmektedir. Dil, sözlü bir format dâhilinde geleneğin geleceğe aktarılmasında taşıyıcı rol üstlenmektedir, bu yolculukta sözlü kültür ürünlerinde birtakım değişiklik yapmak suretiyle aktarım gerçekleşmektedir.

³ Gelenek konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız (Hobsbawm, 2006; Assman,2001).

Özdemir'e (2006) göre, kültürü üreten, kullanan ve ileten insan ve toplum, dönüşüm evresinde tekrardan var olma, değişim gösterme yeni bir sürece girme eğilimindedir. Kültürü üreten değişim ve dönüşüm evresi "geçmiş" üzerine temellendirilir ve devamlılık arz etmektedir (s.115). Toplumsal bir olgu olarak nitelendirilen kültür, yazılı ve sözlü olarak oluşturulan belleğin kimi zaman özdeşleştirilip kimi zaman yenilenme sùretiyle varlığını sürdürebilmektedir. Kültürün aktarımında dikkat edilmesi gereken en temel husus, içinde bulunulan dönemin şartlarına uyum sağlayabilmesidir. Zamana ve şartlara uyum sağlayamaması, kültürün başlıca unutulma gerekçesini de oluşturmaktadır. Yaşlılık, kültürel bir imge olarak içinde bulunulan dönemin şartlarını aktaran bir taşıyıcıdır. Kültürün canlı kalması, unutulmaması , yaşlıların belleğinde var olan bilgi ve uygulamalar neticesinde olacaktır. Kültür öğretiler, inanışlar, bilgiler, duygular ve heyecanlar toplamıdır. Yani manevî olandır. Maddi olmayan kültür, uygulama esnasında maddî şekillere dönüşür. Kültürün aktarımında biyolojik aktarımdan ziyâde, toplumsal bir nakil de söz konusudur (Marshall, 1999, s. 442). Gelenek ve kültür açısından yapılan bu tanımlamalar, bu iki kavram arasındaki ilişkinin birbirine olan yakınlığını ortaya koymaktadır. Yaşlılık, kişinin yaşam boyunca biriktirdiği düşünme, anlama ve aktarma biçimi, manevî olanın maddeye bürünmüş hâlidir. Yaşam sürecinde ilk yıllarda edinilen bilgi, kültürel bellekte birikerek sonraki yıllara yaşlı kişiler vasıtasıyla taşınacaktır. Yaşlı kişilere bağlı olarak oluşan gelenek kültüründe ana malzeme, yıllar içinde edinilmiş deneyimlere bağlı olarak ortaya çıkan bilgi verileridir. Doğumdan itibaren başlayan bu veriler, kişinin toplumla ilişkisine bağlı olarak üretilmiş ve zamana bağlı bir şekilde yaşlılık döneminde son naklini tamamlamıştır. Gelenek kültürü ve yaşlılık ilişkisi, kişinin yıllar içinde var olan kültürel alışverişinin de bir sonucudur. Kişinin yaşadığı toplumun özelliklerine bağlı kalınarak yaşlılık kültürünü oluşturmada her kişinin bireysel yaratımı etkili olmaktadır. Yaşlılık, bu bağlamda sadece bireysel bir alan olarak değerlendirilmemelidir. Kültürün oluşumunda etkin olan bireysel alan aktarım ve canlılığını sürdürme için toplumun değişim ve gelişimine ihtiyaç duymaktadır. Yaşlılığa bağlı olarak oluşacak gelenek kültürünün kayıt altına alınması yaşlı kültürünün dönemsel değişimini de ortaya çıkaracaktır.

Toplumda var olan iç ve dış dinamiklerin oluşmasında, toplum muhayyelisinde yaşanmış olan tüm durumlar etkilidir. Olayların toplumda bırakmış olduğu etki derecesi, toplumun âdet ve geleneklerinin oluşum seyrini de etkilemektedir. Halkın birtakım inançları, ritüelleri de geleneklerin oluşmasında doğrudan katkıda bulunmaktadır. Halk inançları, dinsel kurallardan bağımsız olarak, topluma yerleşmiş ve halk tarafından kabul edilip yaşatılan kuşaktan kuşağa iletilen öğretilerdir. İngilizce'deki karşılığı "folk belief"tir (Çobanoğlu, 2003, s. 11). Gökalp (1997) de halk inançlarını "halk itikatları" tabiri ile adlandırılmaktadır.

Halk tarafından kuşaklararası aktarımı yapılan öğretiler, gelenek vasıtasıyla hem öğretici hem de besleyici bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Görülür ki gelenekler, baskın güçlerini ancak belleklerden silinip gittikten sonra gerçek anlamıyla ortaya çıkarabilirler ve insanlar buna engel olamazlar (Arendt ve Şener 1996, s. 42-43). Gelenekler, eski ve yeniyle anlamlı bir bütünlük içindedir. Eski olarak kültürden, yeni olarak da gündelik olandan etkilenir. Her toplumsal grup, birliktelik hayati ihtiyaçları ve bakış açısı doğrultusunda kendi deneyimlerini oluşturarak devinimini sağlamıştır (Berger, Luckmann ve Bütle, 2008, s. 31). Bu nedenle gelenek ve kültür, gündelik yaşam tecrübelerini besler.

1.1.1.1. Gelenek Kültürü ve Dil İlişkisi

Bellek olgusu ile ilgili bir sınıflandırma yapılması gerektiğinde ilk sınıflandırma, kaydetme yöntemini belirlemedir. Zihindeki verilerin transferinde sözlü kültür çevresinde tercih edilen ilk araç “söz”dür. Yazının icadı ve kullanımının yaygınlaşması ile bellek kaydetme aracı olarak “yazı” ön plana çıkar. Assman (2015) da kültürel belleği, söz ve yazı olmak üzere iki tür aktarıcı vasıtasıyla taşınacağını belirtmiştir.

Ong (1995) sözlü iletişimin insanlar arasında bütüncül bir bağ kurduğunu; okuma ve yazmanın ise bireyin kendi başına gerçekleştirdiği ve kendi iç dünyasında yaşadığı süreçlerdir şeklinde ifade etmiştir. Sözel faaliyetlerin gerçekleştiği esnada aktaran ve alıcı arasında bire bir etkileşim olmasının getirdiği faydalar, yazıda başkalaşıma uğramıştır. Dinlemede, ifade edilen şeylerin anlamının, kısa bir sürede anlaşılabilmesi taklit ya da tekrara dayalı iken yazıda bu değişmiş, daha uzun sürede üzerinde düşünme imkanı bulunan anlam, tahlil edilmeye, yorumlanmaya başlanmıştır.

Aile toplumla ilgili en küçük sosyal birimdir. Ailenin yapı ve işlevleri toplumsal değişime paralel olarak değişmektedir (Arslantürk ve Amman, 2011, 298-307). Cinsel ilişki, kan bağı veya yasal bağlarla birbirleri arasında bağ bulunan kişilerden meydana gelmiş, örtük ilişkilerle çevrili bir grup ya da ilk ve esas dinamik geleneksel yöntem gibi farklı biçimlerde tanımlanan aile, kişiye sosyal kuralların öğretildiği ve kişinin toplumla münasebetinin sağlandığı bir yer olarak değerlendirilir (Marshall, 1999, s. 7). Aile kavramı, kişinin hayatında birtakım gerekli faaliyetleri yerine getirir. Bu yüzden, tüm toplumsal grupların en başında aile gelir. Ailenin esas fonksiyonlarından ilki, çocukların bakımı ve büyütülmesidir. Bu sebeple, kadın ve erkek arasında görev dağılımı ve iş birliği, yani rol paylaşımına imkan sağlaması ailenin ikincil niteliklerindedir. Bunlardan üçüncüsü de bir nesilden diğerine kültürel aktarımda ailenin

taşıyıcı rol üstlenmesidir. Son olarak da kadın-erkek cinsel münasebetinde toplum nezdinde kabul görmüş bir birim olmasıdır (Wells ve Güvenç, 1994, s. 86-87).

Kişilerin hayatında sosyal bağlar her yaşta önemlidir. Bu sosyal bağlar yaşlılık sürecinde de oldukça önem arz etmektedir. Aile bağları, arkadaş ve çevre ilişkileri kişinin sosyal dünyasını oluşturan temel ilişkiler örgüsüdür. Gündelik yaşam, geçmişten bugüne ulaşan büyük bir hazineyi kapsamaktadır. Bu sebeple, eskiden izlere sahip olduğu gibi bugünün şartlarından da etkilenerek biçimlenmektedir. Aile ilişkileri, sosyal ilişkiler içinde en uzun vadeli ve güçlü olanıdır. Kan bağı aile ilişkilerinin en temel ögesi olup, birincil derece akrabalık ilişkileridir. Bu ilişki bir zincirin halkaları gibidir. Karşılıklı olmayıp bir üyeden diğer bir üyeye güç takviyesi şeklindedir. Sahip olduğu anne-baba veya kardeşi seçme hakkı bulunmayan birey yalnızca ilişkinin ölçülerini derecelendirebilir. Çocukluğun erken dönemlerinden itibaren, ailede kurulan ilişkiler güven temelli bir bağın oluşmasında ve bu bağın devam ettirilmesinde belirleyici bir rol taşır. Hayatın her bölümünde aile yaşamı önemlidir. Yaşlılığı kapsayan zaman diliminde ise dayanak olmak ve yakınlık gereksinimi açısından aile ilişkileri önemlidir (Canatan, 2008, s. 68-69).

Kendisine yüklenen mana ve işlevler itibariyle ailenin, toplumun en küçük birimi olduğu söylenebilir. Bu yüzden aile birliği içerisinde, sosyal ve kültürel dinamikler yeniden inşa edilmektedir. Aile bir yanıla düzeni sağlarken aynı zamanda sosyal düzenin de sağlanmasına, kişi ve toplum arasında bir denge kurulmasına yol açar. Daha önce olduğu gibi günümüzde de önemli olan aile, yeni nesle, insanları sevme, diğerlerini de anlama, büyüklere saygı gösterme gibi öğretileri taşımakta ve bunların gündelik hayatta uygulanmasına köprü olmakta ve toplumsal birliği sağlamaktadır. Kendilerine ait gelirleri olmasına karşın çocuklarına yakın oturmayı tercih eden yaşlı anne-babalar buna örnek verilebilir; çünkü çocuklarının onları huzurevlerine bırakmalarının doğal karşılanmadığı görülmektedir. Aile biriminde işlevselliklerini devam ettiren yaşlı ana-babalar, yaşamları boyunca ailenin bir ferdi olmaya devam ederler; böylelikle kendilerini ötelenmiş hissetmezler. Bunun sonucunda, aile arası ilişkilerde, nesiller arası bağın devam ettiği, dâimi duygusal bağlılık ve kültürel aktarım gerçekleşmektedir (Kağıtçıbaşı, 1990, s. 58). Toplum ve kültürle girift bir yapıya sahip olan aile, bu kurumun dışındaki bireylerin de onayını almak ister. Çünkü aile, her ne olursa olsun, yine de toplumun önemli bir birimi olarak varlığını sürdürmektedir. Kalabalık ve farklılaşmış bir nüfusa sahip şehirlerde, belli bir etkileşimi içeren aile ve geniş akrabalık ilişkileri, kısıtlı bir şekilde yaşanır. Akrabalık ilişkilerinden ötürü kaçınılmaz olarak mesafeli ve resmî özellik taşıyan bu

ilişkiler, birbirleriyle olan münasebetlerini akrabalık koduna yaslarlar (Duben, 2002, s. 91). Ailenin taşıdığı kültürel anlam, kurumun toplum açısından önemini de vurgulamaktadır.

Kültür ve gelenek gibi aile de mevcudiyetinin korunması gereken bir olgudur. Mevcudiyetini koruma hususunda temel görev, ailede yer alan yaşlı bireylere yüklenmektedir. Geleneksel toplumda *ata* ve *bilge* rolünde olan bu kişiler, sözlü kurallar dâhilinde kuşatılmış bir görev silsilesine sahiptir. Kültürel imgelerin nakil işlemi aile içindeki en büyük kişi vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Yaşlı bireyler, ailenin diğer fertleri ile aralarında var olan toplumsal dinamiği üstlenmiş oldukları görevler aracılığıyla canlı kılmaktadır. Kültürel belleklerinde var olan sözlü hazineyi gelenek dâhilinde taşıyıcılık yaparak günümüz şartlarına uyarlamaya çalışmaktadır. Bu durum ancak yaşlı bireylerin aile içinde söz sahibi olması ile gerçekleşmektedir. Aile ilişkilerinin değişkenliği sürecinde yaşlılık dönemine girmiş bireylerin bakımı ve sağlık problemleri ile ilgilenilmesi, aile içinde genç ve yaşlı kişilerin görev dağılımı yapmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu sorumluluk, yaşlı bireylerin yetiştirdikleri cinsiyet farkı gözetmeksizin ortaya çıkan evlatlarıyla ilgili bir durum olarak değerlendirilebilir. Kültürel ve geleneksel öğelerle yoğrulmuş olan aile ve evlilik gündelik yaşamı da değiştirmektedir. Yaşlı nüfusunun gitgide artışı birtakım toplumsal problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Yaşlılık döneminde, destek almak ve yakınlık ihtiyacı bakımından aile ilişkileri önemlidir (Canatan, 2008, s.68- 69). Kişi yaşlandıkça ev ve aile hayatının temel ögesi haline gelir. O halde ailenin yaşlıyı koruyup kollaması, yaşlının sosyal hayatı ve sosyal iletişim kurması önem kazanmaktadır (Güngör, 2010, s. 262-263). Sanayileşme ve ekonomik yapı, toplumsal kurumu etkileyerek aile biriminde daralmaya ve ailenin çekirdek hale gelmesine neden olmuştur. Bu da yaşlının aile içinde ve toplumda konumunun farklılaşmasına yol açmıştır. Ailedeki dengelerin değişmesi, ailelerin yaşlı insanların bakımlarında yeterli imkanları sağlayamaması yaşlılara verilecek hizmetin gerekliliğini göstermektedir (Kalınkara, 2011, s. 110).

Çağdaşlaşma, endüstrileşme şehirleşme ve küreselleşmenin oluşumu toplumumuzda bazı problemleri de beraberinde getirmiştir (Canatan, 2008, s. 41). Günümüz yaşamında ekonomide, teknolojiye, sosyal ve kültürel alanda meydana gelen değişiklikler, ailede yaşam biçimlerini değiştirmektedir. Tek başına yaşayan yaşlı kimselerin sanayileşmiş ülkelerde sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Küçük şehir ailesi, geleneksel geniş ailenin yerini almıştır. Günümüzde, yaşlı kimselerin toplum düzeninde otorite güçlerinin etkisinin oldukça engellendiği görülmektedir. Canatan'ın (2008) ifadesiyle, çağdaşlaşma süreciyle sosyal hayattaki değişim; yaşlının gücünü etkisiz hale getirmiş, bu da geleneksel öğretilere artık gereksinim duyulmamasından kaynaklanmaktadır (s.41). Bu gelişme, toplumda nitelikli ve saygın bir role

sahip olan yaşlının önemini yitirmesine sebep olmuştur. Yeni sosyal yaşam sadece yaşlıya değer kaybettirmemiş, aynı zamanda aileye de değer kaybettirmiştir. Birkaç neslin bir arada yaşadığı geleneksel büyük aile, toprağa bağlı ekonominin zayıflamasıyla yerini şehirlerde sanayiye dayalı üretime bağlı kent hayatının içinde yaşayan çekirdek aileye bırakmıştır. Bu çekirdek aile içinde yaşlının üstlendiği görev daha çok torunlarına bakmak olmuştur. Modernlikle beraber toplumlarda yaşlının üstün konumu etkisini yitirmiş gençlerin üstünlüğü söz konusu olmaya başlamıştır. Bu nitelikteki bir yapılaşmada, yaş sınıflandırmaları arasında yaşlı kimselerin şansı pek fazla değildir. Uzmanlık gerektiren birtakım yeni işlerin var olmaya başlaması, bunlara hâkim olamayan yaşlıların toplumdaki rollerinin geri plana atılmasına neden olmuştur (Amman, 2012, s. 47).

Geleneğin ötelenmesi, aile içinde var olan bireylerin başta yaşlılar olmak üzere ötelenmesine neden olmuştur. Modernizme bağlı olarak değişen kültürel değerler ve medyanın etkinliği, yaşlı kişileri yeni ve daha önce bilmedikleri bir alanın içine sürüklemiştir. Yaşlı kişilerin beslendikleri en önemli bellek, yaşamsal tecrübeleridir. Modernizme bağlı gelişen yeni Dünya, yaşlı bireylerin belleğinde bilinmeyen ve öğrenimine ihtiyaç duyulan bir alana dönüşmüştür. Kırsal kesimde belli rolleri olan yaşlı bireyler, kente göç ile yeni ortamlarında daha etkisiz bir hâlde bürünmüştür. Kırsal kesimde bilgi kimliğinde yer alan kişiler, teknolojiye bağlı olarak yeni alanın etkisiyle öğrenme ihtiyacı olan bireylere dönüşmüştür. Toplumsal değişimi, genç bireylere nazaran kabullenmekte güçlük yaşamışlardır. Geleneğin ötelenmesi, yaşlı kimliğinin bazı toplumlarda gerici ve öğrenme zorluğu yaşayan bir kimliğe bürünmesi sonucunu doğurmuştur. Huzurevi olgusu ve beraberinde gelişen yaşlılara karşı sergilenen hâl ve hareketler, gelenekte yaşlı kimselerin geri plana atılmasına sebebiyet vermiştir. Yalnız kırsal alanda yaşamını sürdüren yaşlı kimseler geleneği taşıma ve devam ettirme hususunda kentte yaşayan yaşlı kimselere göre geleneği daha aktif yaşatmışlardır. Yaşlı kimseler aracılığıyla taşınması süren, geleneğin önemli parçalarından birisi olan mutfak kültürü, giyim-kuşam, dans, halk ağızları ve inanışları kentlerde büyük kan kaybına uğramıştır. Büyükanneler, nineler tarafından gelenek kültürü içinde var olan yeme içme çeşitlerinin yerini, çağdaşlaşma ve küreselleşme etkisi ile hızla büyüyen ürün yelpazesi almaya başlamıştır. Toplumun yeme alışkanlığı değişmeye başlamış, tek tip bir beslenmeye yönelmiştir. Yeni iş sahaları deneyimli yaşlıları da deneyimsiz duruma getirmiş ve toplumda yaşlı kişiler aktif olmayan bir konuma düşmüşlerdir. Bu niteliksizleştirmenin sonucunda ortaya çıkan bu sorunun giderilebilmesi için, modern sanayileşmiş toplumlarda her bir kişinin toplumdaki rolü giderek değerli hale gelmekte ve yaşlı kimsenin topluma olumlu katkıları ümit edilmektedir (Kalınkara, 2011, s. 68).

Küreselleşme ve modernizmin getirdiği kapitalizmin, geleneğin esas kurucusu, taşıyıcısı ve koruyucusu olan aile olgusunu değişime uğratması sonucunda, geleneksel ailenin eskide kalması, modern aile olgusunun yaratılması ve bunlarla doğru orantılı olarak en küçük yapılardan itibaren geleneksel olanın sarsılması, kültür ve onunla alakalı şeylerin de etkisini yitirmesine neden olmuştur. 16. ve 17. asırlarda bedeni eski kuvvetini kaybeden kimseler “yaşlı” görülmüş, “yaşlılık” takvime bağlı olarak değerlendirilen bir hayat periyodu hiç olmamıştır. Kendisini genç hissetmeyen ve yaşlı olarak algılayan ve aile içindeki görevlerini yeni nesle bırakan yaşlı olarak düşünülmüştür (Tufan, 2014, s. 19).

Modernlik algısı ile birlikte ortaya çıkan sosyal yapıdaki birtakım değişiklikler yaşlı olgusuna da bakış açısını değiştirmiştir. 20. asra gelinceye kadar yaşlılık tam olarak bir hastalık olarak düşünülme de sakatlıkla birlikte nitelendirilmiş ve biyolojik unsurlar dikkate alınarak sakatlığın seviyesine karar verilmiştir. İlerleyen süreçlerde yaşlılık sosyal içerikli bir olay olarak düşünölmeye, toplumsal algıda bu şekilde var olmaya ve değerlendirilmeye başlamıştır. Artık yaşlılık doğal bir hayat evresi olarak kabul görmeye başlamıştır. Yaşlılık kavramının kronolojik yaşlılık olarak tanımlanması, kanunda emeklilik sigortasının yer almasıyla birlikte ortaya çıkmış ve yaşlılık, takvime bağlı olarak ele alınan bir hayat periyodu durumuna gelmiştir (Tufan, 2014, s. 19-20).

Günümüzde, yaşlılık, ölüme yaklaşmış bir adım olarak nitelendirilmiş ve devrin edebi metinlerinde bahsedilirken olumsuz yönleriyle ifade edilmiştir. Yaşlı, toplumda ötelenmiş, ölümü çağrıştıran, işe yaramaz ve korkunç bir varlık olarak düşünülmüştür (Palmore, 1990, s. 68-69).

Bununla birlikte modern toplumlarda yaşlılık ve yaşlanma olguları ile ilgili araştırmalar zenginleşirken, geleneksel toplumlarda ise yaşlılıkla ilgili araştırmalara çok fazla rastlanmadığı görölmektedir. Bunun sebebi, geleneksel toplumlarda yeni doğumların fazla olması ve nispeten daha zayıf hayat süreleri nedeniyle ana nüfusun tamamı içinde yaşlı sayısının daha az bir paya sahip olmasıyla belirtileceği gibi geleneksel toplumlarda yaşlılık kavramının sosyal bir problem olarak düşünölmemesiyle de ilgili olabilir. Mevcut araştırmalar ve ölkelerin modern ya da geleneksel özelliğe sahip olmasına göre yaşlılık kavramının nasıl şekillendiği ve farklılaştığı görölmektedir (Ceylan, 2015). Ayrıca modern toplumlara nazaran geleneksel toplumlarda varlığını güçlü bir şekilde sürdüren aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri göz önüne alınırsa geleneksel toplumlarda yaşlılık kavramının sosyal bir problem olarak görölmemesinin nedeni daha iyi açıklanabilir. Aileye yapılan bakım ve yardım gibi öğelerin modern toplumlarda

yitirilmesi ancak geleneksel toplumlarda devamlılığını sürdürmesi yaşlılarla alakalı toplumsal bakış açısının da biçimlenmesine desteklemektedir. Bunun yanı sıra kalkınmakta olan toplumlarda da görülmeye başlanan göç, şehirleşme, aile biriminin şeklinin değişmesi toplumsal yeniliklerle birlikte ailelerin ve toplumun yaşlılık anlayışı da değişmeye başlamıştır. Bu düzlemde Longman'ın (2004) da belirttiği gibi; kalkınmakta olan ülkeler ekonomik anlamda bir gelişim göstermeden yaşlanmış olacak nüfusları, toplumsal yaşlanmanın getirdiği bazı olumsuzluklarla ciddi bir biçimde karşı karşıya kalabilir ve kalkınmış toplumlarda “yalnızlık” gibi problemlerle baş başa kalan yaşlılar, kalkınmakta olan ülkelerde “yoksulluk” gibi başlı başına bir problemle yüzleşebilirler (Longman'dan aktaran Danış, 2009, s. 68). Aynı şekilde Helman (2005), bu dönüşüm sürecinde hayat şeklinin değişmesi, şehirleşme, kişinin hayatında teknolojinin başrolü oynamaya başlamasıyla bireyselleşmenin kendini göstermesine dikkat çekerek yaşlıların sahip olduğu rollerin yitirildiğine, dolayısıyla da yaşlıların saygın konumlarını kaybetmeye başladıklarına vurgu yapmıştır (Helman'dan aktaran Özkul ve Kalaycı, 2015, s. 262).

Doğum ve ölüm sayılarındaki azalma, nüfustaki yaşlı payının yükselmesine sebep olmuştur. Teknolojiye bağlı olarak dijital uygulamaların kullanımı, çalışan yaşlı kişiye duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Teknolojinin getirdiği değişiklikler ve yeni meslekler/iş sahaları yaşlıların mesleki kabiliyetlerini yetersiz saymıştır. Büyüyen emeklilik payları yaşlıların gelirlerinde ve toplumdaki mevcut statülerinde gerilemeye yol açmıştır. Çocuk merkezli eğitim ve hızla değişen sosyal yapı, geçmişte yaşlıların değerini artıran bilginin çoğunun “atıl” hale gelmesine neden olmuştur. Kentleşme ile birlikte köylerde ve şehrin daha ücra köşelerinde kalan yaşlıların, rollerinin ve değerlerinin daha da gerilediği görülmüştür (Palmore, 1990, s. 68-69).

1.1.1.2. Geleneksel Bilgi

Halkbilimi çalışma sahasında geleneksel bilgi genellikle halk bilgisi ile değerlendirilmektedir. Halkbilimi kadro çalışmasında, halk öğretisi (lokman hekimlik, halk baytarlığı, halk takvimi, halk hukuku, halk meteorolojisi) bölümünden ayrı “yerleşim-yerleşim çeşitleri (daimi – göçebe yerleşim), barınak – ev (ev eşyası, tip, tapımtakniği), araçlar – ısınma – aydınlanma – taşıtlar – taşıma yöntemleri, ekonomi çeşitleri, tarım – rençberlik, hayvancılık, avcılık, arıcılık, halk ekonomisi (üretim – tüketim – satış), beslenme – kiler –mutfak, tartma biçimleri, hesaplama ve ölçme birimleri, zaman – uzaklık yakınlık olguları, halk sanatları ve meslekleri” gibi mecralar da geleneksel öğreti ile yakından ilişkilidir (Örnek, 2000, s. 17-18). İlerleyen süreçte UNESCO somut olmayan kültürel miras akidi gereğince gerçekleştirilen halkbilimi kadrolarında “doğa ve

kainat ile ilgili bilgi ve uygulamalar” adlı başlık ile geleneksel öğretilere değinmiştir. Söz konusu başlıklara Özdemir (2013) tarafından “lokman hekimlik, halk tarım ve hayvancılığı, doğa ve kainatla ilgili halk öğretisi ve inançları, halk mimarisi, halk haberleşme türleri, halk mutfağı, halk taşımacılığı, halk botanigi ve biyolojisi, halk matematiğı, halk meteorolojisi ve takvimi, halk zoolojisi ve baytarlığı” gibi konular eklenmiştir.

Gelenek kültürü kapsamında hayatını devam ettiren insanın ve toplumun doğayla etkileşimlerinin bir sonucu olarak geleneksel bilgi ve tecrübelerin ortaya çıktığını söyleyememek mümkündür (Özdemir, 2015, s. 123). Geleneksel bilgi ve tecrübenin hafızası olarak başrolde görülen yaşlı kişiler, fonksiyonelliğini koruyarak kuşaklara taşınmış ve devamlılığı sağlanmıştır. Yaşlı kimseler geleneğin içinde bulunanların gözlem ve tecrübeleri ile geleneksel öğretileri iletmislerdir. Örneğin, çeşitli sağlık problemlerinde yaşlılar tarafından bilinen ve uygulanan kocakarı ilaçları, günümüzde alışılagelmiş, bilindik, alternatif ve bütünlüyci tıbbın esas bilgi kaynağına yardımcı olmaktadır. Günümüzde geleneksel bilgi hafızasının kırsala, köye ait olduğunun düşünülmesinin sebebi pasifleşen şehir tutumundan dolayıdır. Son zamanlarda şehir folkloru ile yapılan araştırmalarda, alışılagelmiş bilgi ve tecrübe hafızasının herhangi bir yerle sınırlandırılmasının doğru olmayacağını vurgulamıştır. Bunu en önemli kanıtlarından birisi meslek folkloru ile ilgili çalışmalarda geleneksel bilgi ve tecrübe hafızasının şehirlerde yaygın olmasıdır (Begiç, 2014, s.109).

Geleneksel bilginin başlangıcı, kişilerin tabiatla ve kendileriyle kurmuş oldukları iletişim süreciyle eş zamanlıdır. Tecrübelerle bağlı olarak gelişen bilgi belleğinin aktarımını ve canlı kalmasını sağlayan taşıyıcı rolünü üstlenen yaşlı kişilerdir. Özdemir (2012), çalışmasında geleneksel bilginin ürün, gelenek ve kültürel etkileşimi sonucunda biçimlendiğini belirtmiştir (s.2). Kültürel imgeyi oluşturan bu süreç, değişim ve dönüşüme uğrayarak geleceğe taşınmaktadır. Geleneksel bilginin temel aktarıcıları bu bağlamda yaşlı kimselerdir. Geçmişle gelecek arasında bağlantı kuran bu bilgiler, değişim ve dönüşümü de sürece bağlı olarak devam ettirebilmektedir. Yaşlı kişilerin belleğinde var olan veriler, ürüne dönüşerek geleneksel bilginin yaşatılmasına da hizmet etmektedir. Yaşlı kişilerin oluşturduğu temel dinamikler, geleneksel kültür alanlarının genişleyerek kültürün geçmiş ve gelecek arasında köprü oluşturmasının da yolunu açmaktadır çünkü geçmiş ve gelecek bağlantısını uzun soluklu olarak aktaracak taşıyıcılar, yaşlı kişilerdir.

Dünya’da kültürel mirasın aktarımı 2003 yılından itibaren Türkiye’nin de kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile sürdürülmektedir. Bu sözleşme

kapsamında kültürel çeşitliliği sağlayan ürün ve değerler belli gruplar dâhilinde geleceğe aktarılabilir (Oğuz, 2009, s.231). UNESCO sitesinden ilan edilen Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Kılavuz İlkeler dört ana bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler: Giriş, Yaşayan İnsan Hazinesi Sistemlerinin Kurulmasına İlişkin Unsurlar, Sürdürülebilir Kalkınma Tedbirleri ile Ulusal Yaşayan İnsan Hazinesi Kurulması Konusunda yardım başlıklarını taşımaktadır (www.unesco.org, Erişim: 10.11.2019)

Kültürel çeşitliliğin canlandırılması, toplumda var olan bireylerin üretim, aktarım ve taşıma işini gelecek nesillere yansıtması ile mümkün olacaktır. Geleneksel bilginin taşıyıcılığında geleneğe var olan usta ve yaşlı kişiler, en önemli temsilciler arasında değerlendirilmektedir. Sözleşme kapsamında bu kişilere “Yaşayan İnsan Hazinesi” unvanı verilerek bu kişiler geleneğin önemli ustası ve aktarıcısı olarak değerlendirilmiştir. Bu sözleşme, merkezine bireyi alan bir yaklaşımı da ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte geleneksel bilginin var olmasında nesne merkezli yaklaşım ikinci plana itilerek geleneksel bilginin sürdürülmesinde, bireyin belleğinde var olan geleneksel veriler, deneyimler öznel bakış açısıyla değerlendirme yoluna gidilmiştir. Ustalar aracılığıyla geleneğe var olan geleneksel bilgi gelecek nesle özgün formlarına bağlı kalınarak taşınabilmektedir (Ekici ve Fedakar, 2013, s.41). Gelenek ustalarına verilmesi gereken değer, geleneksel öğreti ve tecrübelerin yaşatılması ve varlığını sürdürebilmesi açısından önemlidir. Bu bakış açısıyla gelenek kültürü “yaşayan kültürel servet” olarak tanımlanabilir. Özetle geleneği yaşatan ve taşıyan yaşlı temsilciler ve ustaları, bağlı grubun veya toplumun en kıymetli temel ögesi olarak saymak gerekir.

1.1.2. Yaşlılık Kavramı

Türk kültüründe yaşlı ve yaşlılık için başlangıçtan günümüze kadar çeşitli terimler kullanılmıştır. Yaşlı ve yaşlılık üzerine terimsel zenginliğin bu denli gelişmiş olmasını, Türklerin yaşam şekillerinin ve dış dünyayı algılamalarının zamana bağlı olarak dönüşümü ve ilerlemesiyle açıklamak mümkündür. Türkler için yaşlılığın saygı duyulması gereken ve öğretici bir alan olarak benimsenmesi, bu süreçte yaşlılık ile ilgili terimlerin zenginleşmesine zemin hazırlamıştır. Kültürel etkileşim içinde oldukları yerlerde yaşlı ve yaşlılık anlamını içeren birçok kelimeyi günlük yaşamlarında kullanmışlardır.

Yaşlı kelimesinin etimolojisi ve kavramsal anlamı, başta dilbilim olmak üzere sosyoloji ve tıp alanında çalışılmıştır. Türkçe Sözlük'te⁴ (TDK-2020) *yaşlı* kelimesi “yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar (kimse)” olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada, *yaşlı* kelimesinin anlamını barındıran *ihiyar*, *koca*, *pir* gibi kelimeler de etimolojik olarak incelenmiştir. Yaşlı ve yaşlılık anlamını barındıran kelimeler, yazılı ilk metinlerden başlanılarak tasnif edilmiştir. Çalışmadaki amaç yaşlılık teriminin kültürel boyutta önemini ve bu terimin kullanım alanlarını ortaya koymaktır.

Yaşlılık ile ilgili kullanılan en eski kelime Göktürk metinlerinde Bilge Kağan'ın Doğu Yüzü'nde belirttiği “*ödsik*” sözcüğüdür. Aynı metinlerde “*ötülüg*” kelimesi de yaşlılık için kullanılmıştır (Ergin, 1989, s. 125-127).

Yaşlılık ile ilgili kullanılan bir diğer kelime Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünün ilk cildinde yer alan “*aviçka*” sözcüğüdür. Bu kelime, sadece bir kez kullanılmıştır (Atalay, 2006, s.143). Yaşlılık ile ilgili “karı, karı-, karıla-, karıt-, karızan, kart, kırçıl, kurtga, ulugluk, yaşlığ, yaşlığ er” kelimeleri kullanılmıştır (Atalay, 2006). Eserde kullanılan “karı” kelimesi ile yaşlıların çocuksu özelliklerinden bahsedilmiştir. Yaşlı öküz tamlamasıyla verilen bölümde ise yaşlı kişilerin ölümden korkmaması gerektiği belirtilmiştir. Karı kelimesinin fiil olarak belirtildiği eserin üçüncü cildinde, insanların yaşlanması durumunda güç kaybına uğrayacağı fare metaforu üzerinden belirtilmiştir. Aslanın yaşlanması durumunda aslan, canlılardan en küçüğü olan farenin yuvasını bekleyecek ve gücü sadece fareye yetecektir (Atalay, 2006, s.263). Zamanın insan hayatındaki dönüşümü, “karıt-“ fiiliyle ifade edilmiştir (Atalay, 2006, II, s.304). Yaşlılığın olumsuz çağrışım ifade ettiği bir diğer kelime “kurtga”dır. “Yaşlı kadın” olarak kullanılan bu kelime olumsuz tiplerden kocakarı kelimesinde karşılık bulmuştur. Kocakarı kişilerin, bir şeyleri bilmediği hâlde bahanelere sığındıklarından bahsedilir (Atalay, 2006, III, s. 259).

Karı kelimesi, Eski Türkçe döneminde kullanılmıştır. “Karıg” şeklindeki kelime sondaki –g sesinin düşmesiyle kullanımına devam etmiştir. Kelimenin “karımak”(yaşlanmak) şeklinde fiil hâli de mevcuttur. Eski Türkçe döneminde anlam daralmasına uğrayarak önce yaşlı kadın daha sonra evli kadın anlamında kullanılmıştır (Şahin, 2020, s.69).

Kutadgu Bilig'de yaşlı kelimesi doğrudan kullanılmamıştır. Bunun yerine “yaşı çok” anlamında uzun sıfatı ile kullanılmaktadır. Eserde yaşlı kelimesi yerine “*aviçga*, *aviçgalık*, *karı-*, *karıg*, *karıt-*, *karılık*, *kurtga*” kelimeleri kullanılmıştır (Arat, 2008). Ayrıca eserde ömrü uzun olan kişinin iyi bir kişi ise mutlu yaşayacağı belirtilir. “Uzun yaşlı kişi”nin sözlerinin dinlenmesi

⁴ Türk Dil Kurumu **Büyük Türkçe Sözlük**,⁴ <http://tdk.gov.tr/> , Erişim Tarihi: 08.01.2020.

gerektiğine vurgu yapılır (Arat, 2008, s.858-859). ”*Karı*” kelimesinin fiil şekli de eserde yer almaktadır.

“Yaşlanmak, kocamak, ihtiyarlamak” anlamlarını içeren kelimedeki zamanın kişiyi yaşlandırdığı belirtilmektedir. Gençlikle yaşlılığı karşılaştıran yazar, gençlikten ayrıldığını artık yaşlılık evresine geçiş yaptığını belirtir (Arat, 2008, s.1168). Eserde, yaşlanmanın gerekçeleri hakkında da bilgi verilmektedir. Yazar, yaşlanmanın kişiyi yaşlandıracağını ve ölümün habercisi olduğunu, hayatının yarım kalacağını ifade eder (Arat, 2008, s.798-799). Eserin devamında yazar, bazı işleri yapmak için yaşlılığı beklememek gerektiğini ifade eder (Ata, 2004, s.60). Eserde kullanılan “*kırgıl*” kelimesinde yaşlıların yön verici, lider boyutundan bahsedilmektedir. Savaş esnasında düşman kişinin karşısına işini bilen, tecrübeli “kır saçlı, yaşlı” kişilerin askerlerin önünde rehberlik yapması gerektiği belirtilmiştir (Arat, 2008, s.458-459). Kocakarı anlamında kullanılan “*kurtga*” kelimesi dünyanın vefasızlığını belirtmek için “kocakarı dünya” tamlamasıyla kullanılmıştır (Arat, 2008, s.150-151).

Yaşlı kelimesi, Karahanlı Türkçesi döneminde kullanılmaya başlanmış bir kelimedir. “Yaşlıg” şeklinde kullanılan bu kelime, Batı Türkçesi döneminde sondaki “g” sesi düşerek “yaşlı” şekline dönüşmüştür. Islak anlamındaki “yaş”, renk belirten “yeşil” ve “yeşermek” “yaş” kökünden türeyen kelimelerdir. Günümüz Türkçesinde, konuyla ilgili en temel kelimeler arasındadır. Yaşlılık ile ilgili Arapça’dan dilimize geçmiş bir diğer kelime “müsin”dir. Arapça “sin”(yaş) kelimesinden türemiş ve yaşlı kelimesi anlamında kullanılmıştır. Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş kelimeler arasındadır (Şahin, 2020, s.69).

İhtiyar kelimesi, Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış eserlerde yer almaktadır (Cin, 2015, s.178). Arapça kökenli bir kelime olan “ihtiyar”, seçme ve tercih etme anlamına gelmektedir. İhtiyar kelimesi, aynı zamanda “seçkin, hayırlı” anlamı taşıdığı için Osmanlı döneminde “yaşlı kişi” anlamında kullanılmıştır (Şahin, Nisan 2020, s.69). Bu dönemde kullanılan diğer kelimeler “karı, koca-, kocalık, kocacık, karı-, kocal-, kocalt- ulu, pir ve ihtiyar”dır) . İslamiyetin kabulü pir kelimesinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. “Pir” kelimesinin kullanımı Eski Anadolu Türkçesi dönemine dayanmaktadır (Cin, 2015, s.175-177) .

Türkçenin lehçe ve şivelerinde yaşlılık ile ilgili kelimeler kullanılmaya devam etmektedir (Cin, 2015, s.176). Tarama Sözlüğü’nde (2009) “belini taş eylemek, ihtiyar , koca, karı, karıcık, karakarı, karıca, karılık, kart, karıkayı, kırgıl, karı-, karıt-, kocal-, kocalt-, pırel-,yaşlan-, yaşta-,tahta-, ulal-, üründülen-, yaşta-, yaş, yaşlan-, yaş t/dolmak,” anlamlarında kullanılmıştır “*Karı*”

kelimesi “karı anası” şeklinde tamlama oluşturularak eli ayağı tutmayan, gözü görmeyen yaşlı bir kadın için kullanılmıştır (Tarama Sözlüğü, 2009, s.2295). Şiveler arasında en yaygın kelimenin “karı” olduğu tespit edilmiştir . Yaşlılığın ön belirtileri olan saçın, sakalın ve bıyığın beyazlaması “kırgıl” kelimesi ile ifade edilmiş bu kelime halk ağızlarında da kullanılmıştır (Çiftçioğlu Çubuk, 2012, s.556).

“Koca-“ fiili de Karahanlı Türkçesinden itibaren kullanılmaya başlanan bir kelimedir. Sözlü anlatım türlerinden atasözü ve deyimlerde en yaygın yaşlılık terimi “koca-“ fiili olmuştur. Bu kalıplaşmış sözcükler şunlardır:

“Aslan kocayınca sıçan deliği gözetir; Aynı yastıkta kocamak; Er kocar, gönül kocamaz; Eşek kocamakla tavla başı olmaz; Gençlikte para kazan, kocalıkta kur kazan; Gençlikte taş taşı, kocalıkta ye aşı; Gönül kocamaz; Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur ; Vücut kocar, gönül kocamaz” (Çiftçioğlu Çubuk, 2012, s.557).

Koca kelimesi önceleri yaşlı kişi anlamında kullanılırken sonrasında saygınlık belirten bir anlam kazanmıştır. Yunus Emre için “Türkmen Kocası “denilmektedir. Kelimenin koca- şeklinde fiil hâli de mevcuttur. Ayrıca “kocalmak” fiilini ve “kocagelin” (kaynana), “kocabaşı” (muhtar),”koçağız” (geçkin kız), “kocana” (yaşlı kadın), “kocaman” (Anadolu ağızlarında “yaşlı erkek”) için kullanılmaktadır (Şahin, 2020, s.69).

Türkçe Sözlük’te büyük baba maddesine “dede”, büyük anne maddesine de “nine” karşılığı verilmiştir. Günümüzde ise annenin ve babanın babası ile onların da babası anlamında kullanılan “büyük baba” karşılığında dede, annenin annesi ve babanın annesi ile onların da annesi anlamında kullanılan büyük anne karşılığında babanın annesine “babaanne”, annenin annesine “anneanne” denilmektedir. Büyük anne ve büyük babalara yönelik hitap biçimleri de bölgeden bölgeye değişmektedir (Alkan Ataman, 2018, s.379).

Aksakal sıfat tamlamasının kalıplaşması yoluyla oluşan kelime, yaşından ve tecrübesinden dolayı saygı duyulan kimseler için kullanılmaktadır (Şahin, 2020, s.69). Derleme Sözlüğü’nde rastlananlar “büyük baba, dede” anlamında *ababa/abba, boppa, çeçe, dide, ede, eycebaba ve fete*; “en büyük dede” ve “dedenin babası” anlamlarında *dipdede ve kurtdede* sözcükleridir. İstanbul Ansiklopedisi’nde İstanbul ağızında yer alan ağababa tabirinin “dede” anlamında kullanıldığı ve Tanzimat’tan sonra bir müddet “büyük peder” şeklinde kullanıldıktan sonra İstanbul ağızında *büyük baba* şekline dönüştüğü belirtilmiştir. Yine cicibaba tabiri için İstanbul’un eski mahalle ağızında “büyük baba” karşılığı kullanıldığı, hatta bu sözcüğü kullananın kenar mahalleden çıktığı düşünüldüğü ve günümüzde tercih edilmediği bilgisi

verilmiştir (Alkan Ataman, 2018, s.380). Babanın annesi olan babaannelere ve annenin annesi olan anneannelere yönelik hitaplar değerlendirilmiştir. Metinlerden anlaşıldığına göre “büyük anne, büyük annem, büyük anneciğim, haminne, haminneciğim” hitapları, genellikle *babaannelere* yönelik kullanılmıştır. Bunun dışında babaannelere yönelik kullanılan hitaplar “ebe, ebem, nine, ninem, nineciğim, hacı nineciğim, valide, valideciğim ve babaanne “olmuştur. Anneannelere yönelik ise “anneanne, anneanneciğim” hitapları tercih edilmiştir (Alkan Ataman, 2018, s.381).

Pîr kelimesi, Farsça kökenlidir. “Yaşlı” anlamında kullanılan bu kelime, zamanla bir tarikatın veya bir mesleğin kurucusu anlamında kullanılmaya başlanmıştır. (bk. Terzilerin pîri Hz. İdris, demircilerin pîri Hz. Davut). “Pîrifâni” terkibi çok yaşlı kimseler için kullanılmaktadır . Şeyh kelimesi, Arapça kökenlidir. Aslında yaşlı anlamındayken zamanla tarikat büyüğü anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bir esnaf birliğinin başı olan kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. (sahaflar şeyhi, şeyhü’l-muharririn) “şeyhifâni” kelimesi, çok yaşlı kişiler için kullanılmaktadır (Şahin, 2020, s.69).

Derleme Sözlüğü ve İstanbul Ansiklopedisi’nde de konu ile ilgili çeşitli sözcükler geçmektedir. Bunlar Derleme Sözlüğü’nde “büyük anne, nine” anlamıyla *aba, amma, anne, ayce, bibi, boyna, cice, ebe, kocaana/kocana/gocana, hata, hatnene, ibi, kartana, papiş (çocuk dilinde);* “anneanne” anlamında *aca*; “babaanne, anneanne” anlamında *balnine, gadana* ve “anneannenin annesi” anlamında *balnene* sözcükleridir. İstanbul Ansiklopedisi’nde *cici anne* tabirinin İstanbul’un eski mahalle ağzında “büyük anne” karşılığında kullanıldığı, hatta bunları kullananların kenar mahalleden çıktıklarının düşünüldüğü ve günümüzde çok fazla tercih edilmediği belirtilmiştir.

Acûze kelimesi Arapça kökenli, “acûz” ve bunların çoğulu “acâiz” biçimlerinde kullanılmıştır. Önceleri yaşlı kadın anlamında kullanılan bu kelime, sonrasında huysuz ve suratsız yaşlı kadınlar için kullanılmaya başlanmıştır. Kokono kelimesi, Evliya Çelebi’nin eserinde “kokonos” şeklinde kullanılmıştır. Kamûs-ı Türki’ye göre Rum kadınlara verilen bir saygı unvanı olarak kullanılmıştır. Rumcadan alınan ve yaşlı kadın anlamına gelen kelime, zaman içinde yaşlı olduğu hâlde süsüne düşkün kadınları ifade etmeye başlamıştır (Şahin, 2020, s.70). Argodan genel dile geçen bir diğer kelime “moruk”tur. Hem yaşlı kimse hem de gençlere göre anne baba anlamında kullanılmıştır. “Babalık” kelimesi, Meninski’nin Thesaurus’a göre üvey baba anlamında kullanılmıştır. Argoda “kakanoz, fosil, dinozor, muşmula, balamoz, büyük, kart bunak, geçkin” kelimeleri de yaşlılık için kullanılan olumsuz niteleyicilerdendir .

Boomer kelimesi, son yıllarda sosyal medya aracılığıyla gençlerin fikrini beğenmediği kendilerinden yaşça büyük kişiler için kullandıkları olumsuz bir niteleyicidir. “Ok boomer” şeklinde İngilizce’den dilimize geçen bu kelime, 2. Dünya Savaşı’nın bitiminden 60’lı yıllara kadar doğan nesilleri ifâde eden “baby boomer” a dayanmaktadır (s.70).

Çağdaş Türkiye Türkçesi metinlerinden genç erkeklerin kendilerinden yaşça büyük erkeklere yönelik “özel ad + ağabey/emmi/bey ağabey (abi)/bey amca/dayı/dede/reis, baba + özel ad, bay + özel ad, “ağabey, ağ(a)beyim, ağababa, ağa emmim, ağa peder, emice, emicem, amcacığım, amca bey, baba, babacan, babacığım, baba efendi, baba efendimiz, peder, pederim, pederimiz, peder efendi, baba erenler, baba erenlerim, babalık, beybaba, bey amca, bey peder, dayı, dayıcık, dede, dede amca, efendi baba, efendi peder, hacı baba, hocam, ihtiyar, koca, kocacık, ihtiyar baba, imanım, paşam, pirimiz, üstadımız gibi” hitapları derlenmiştir. Bunlar dışında “ hacı moruk, hazreti moruk” gibi hakaret maksadı gözetilmeyen; ancak argo sayılabilecek kullanımlar da yer almaktadır. Yaşça büyük kadınlara yönelik hitaplar içinde özel ad + abla/nine/nineciğim/teyze/kadın, abla, anneciğim, valideciğim, hanım abla, hanım anne, hanım nine, hanım nineciğim, ninemiz, sütüne, teyze, teyzeciğim, hanım teyze, hatun teyzem, kadıncığım, âret “avrat”, büyük hanım, hacı hanımcığım, kocakarı gibi kullanımlar bulunmaktadır.

1.1.2.1. Yaşlanma ve Yaşlılık Kavramı

Dünya üzerinde, ilk çağ toplumlarından bu yana yaşlılık ve yaşlanma tanımlamaları, gerek biyolojik faktörler gerek sosyal ve psikolojik durumlara bağlı olarak çok fazla değişime uğramıştır. Yaşlanma”, “yaşlılık ve ihtiyarlık” gerontoloji ve geriatri başta olmak üzere birçok disiplinde kullanılmaktadır. Yaşlılık tanımlarında olumlu ve olumsuz düzlemde tanımlamalar yapılmıştır. Yaşlı kişilerin fiziksel özelliklerinde zamana bağlı olarak yaşanan kayıplar, genetik faktörler, kronik hastalıkları, günlük hayattaki değişmelere kapalı olmaları olumsuz tanımlamalara neden olurken; deneyim sahibi olmaları, sabırlı olmaları, yaşam karşısında takındıkları kararlılık, yaşlılığın olumlu bakış açısıyla nitelendirilmesini sağlamıştır. Yaşlılık ve hastalık eş anlamlı kelimeler olarak düşünülmemelidir (Çağlar, 2019, s.25). Yaşlı nüfus oranının genel nüfus oranına göre değişkenliği, yaşlı kişilerin toplum tarafından anlamlandırılması ve yaşlanma kavramının değişiminde etkili unsurlardandır. Yaşlanma olgusu sürece bağlı olarak ilerlemektedir; yaşlılık ise bu sürecin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Toplumsal yapı, kişileri yaşa bağlı olarak gruplara ayırmaktadır. Bu ayırım, kişilerin sosyal hayatta üstlenecekleri rolleri ve toplumsal konumları belirleme amacını taşımaktadır.

Algılamayla ilgili önceden var olan tecrübelerimiz, sonraki algılamaların daha kısa sürede kabullenilmesini sağlar. İnsanın duygu ve düşüncelerinin harekete geçmesi, yaşadığı toplumda duyduğu ihtiyaçlarla paralellik arz eder. Semboller aracılığıyla bilince yansıyan anlamlar, kültürle göre farklılık gösterebilir. Aynı tarihi geçmişi ve değerleri paylaşmak, olayları beraber yaşamak, ait olunan toplumun kültürel öğelerini belirler (Eker, 2000, s.94). Yaşlanma süreci , kişinin doğumu ile başlayıp son geçiş dönemi olan ölüme kadar kişide var olan değişikliklerin tümünü kapsayan değişim zinciridir. Aktaş (2012), yaşlılığı, “kişinin bedensel ve psikolojik yetilerinin azalması, zamana bağlı olarak sonlanması, üretim ve gelişiminin duraklaması, toplumsal açıdan bir sınır çizilip sağlık problemlerinin ortaya çıkmasıyla bedensel kayıpların yaşandığı bir süreç” olarak tanımlamaktadır. Yaşlılık, fiziksel ve ruhsal özelliklerin erozyona uğradığı, bedenin geri dönüşümü olmayan bir duraklama ve gerileme dönemine geçerek kayıpların başladığı, bir süreç olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar, çalışma yetisinin azalması, toplumsal statünün bireysel boyuta geçmesi ve var olan düzenin gerilemeye başlamasıdır (Aktaş, 2012, s.65).

Yapıcıoğlu (2009)’na göre yaşlılık, insanın büyüdüğü evrede geçirdiği dönemlerden birisi, başka bir deyişle, yaşamın önemli geçiş dönemlerindedir. Dandekar (1999) ve Viidik (2003)’in çalışmalarına bakıldığında, yaşlılık, kişisel bir yaklaşım olarak görülürken, Prisching (2003)’e göre, toplumsal bir yaklaşımdır. Çünkü yaşlanma ile birlikte insanın toplumdaki etkinliği azalmakta ve sosyalleşme süreci sınırlanmaktadır (Akt. Koçman, 2006, s. 134-135). Yaşlanma, yaşlılıktan farklı olarak, kişinin beden ve psikolojik durumunun değişime uğramasıdır. Bu dönüşümde kişisel unsurlar ve toplumsal yargılar, kalıplar yaşlılığın yerini belirlemede rehberlik etmektedir. Demirsoy ve Bozcuk’un (1997) ifadesiyle yaşlanma olgusu, tüm canlılar için anne karnında başlayan ölüm süreciyle sonlanan ve değiştirilemeyen geri dönüşü olmayan bir dönemdir. Yaşlılık ve yaşlanma tanımlamaları, toplumların kültürel değişimlerine bağlı olarak farklılıklar içerebilmektedir; ancak çoğu hususta her iki tanımın ortak paydaları da bulunmaktadır. Yaşlılık, ne zaman başladığı belirsiz bir yaşam dönemidir (Tufan, 2016, s.7). Dolayısıyla yaşlılık görecelidir (Akin, 2006, s.5). Bu yüzden evrensel tanımını yapmak güçtür. Mekâna ve zamana göre değişen anlamları vardır. Ayrıca yaşlı nüfusun kendisi de homojen bir yapıya sahip değildir Yaşlılık konusunda kapsamlı ilk sınıflandırma Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan sınıflandırmaya göre yaşlılık “genç, orta ve ileri” olmak üzere üç döneme ayrılmıştır. 65 yaşından 74 yaşına kadar olan süreç “genç yaşlılık” olarak nitelendirilirken, 75 ve 85 yaş aralığı “orta yaşlılık”, 85 yaşın sonrasındaki dönem “ileri yaşlılık” biçiminde dilimlere ayrılmıştır (Samancı-Tekin ve Kara, 2018, s. 220). Dünya Sağlık Örgütü yaşlılık dönemini 65 yaş olarak başlatmakta ve yaşlıları

“çevreye uyum sağlayabilme yeteneğini kaybeden kişi” olarak tanımlamaktayken, BM’nin verilerinde yaşlılığın alt sınırı 60 yaş olarak kabul edilmektedir (WHO, 2007; UN, 2015; Tuna ve Tenlik, 2019, s. 6). WHO’nun yapmış olduğu tasnif tüm ülkeler için genel geçer kurallar taşımamaktadır. Ülkelerin ekonomik standartları, refah düzeyleri, ekonomileri, bilimsel ve sağlık koşullarındaki farklılıklar yaşlılık dilimlerinin değişiminde etkilidir (Yılmaz, 2013, s.2).

Nüfus istatistiklerinde yaşlılık 65 yaşında başlatılır. Bu ölçüt kapsamında nüfusun yaşlı olup olmadığına karar verilir. Demografik yapı içerisinde 65 yaş üzeri nüfus oranının toplam nüfusta artması, nüfusun yaşlanmasına işaret etmektedir (Emiroğlu, 2003, s.19). Ama bundan daha önemlisi toplumsal yaşlanmanın ekonomik, sosyal ve politik değişimlerle bağlantılarıdır (Tufan, 2019, s.6). Bireysel yaşlanmaya bağlı sorunların topluma etkileri göz ardı edilmemelidir. Yaşlılık ve sosyal sistem arasındaki bağlantılar buradan kaynaklanmaktadır (Tufan, 2012, s. 7).

Yaşlılık olgusu çeşitli disiplinleri ilgilendiren bir olgudur. Bu disiplinlerin yaşlılığa bakışı, kendi içlerinde farklılık taşımaktadır. Yaşlılığı kapsamlı olarak inceleyen bilim, “Gerontoloji”dir. Yaşlanma sürecinin fiziksel, kültürel, kronolojik alt yapısına inen bu disiplin yaşlılığın kültürün tüm paydalarıyla iletişim içinde olması gerektiğini belirtir. Dünya’da yaşlı nüfusun büyük oranda artması yaşlılığın kültürel düzeyde incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. 1959’li yıllardan itibaren yaşlanma gerçeği ve yaşlı kişileri konu alan gerontoloji disiplini çalışmalarına devam etmektedir (Canatan, 2008, s.17). Gerontoloji disiplini, yaşlılığın tüm kadrolara bağlı olarak incelenmesine olanak tanımaktadır. Yaşlılığın oluşum süreci ve yaşlılığa bağlı olarak değişen etmenler, bu disiplinin çalışma alanıdır. Gerontoloji yaşlılığın sadece fiziksel yönüyle ilgilenmeyip yaşlılığı doğuran etmenler ve yaşlı kişilerin kültürel perspektifini oluşturan yönleri de tanımlama yoluna gitmektedir (Onat, Emerk ve Sözman, 2002, s.51; Tufan, 2002, s.27). Gerontolojide yaşlanmayı oluşturan gerekçeler önemlidir ve yaşlanmaya neden olan süreç araştırılmalıdır; bunu yaparken yaşa bağlı kalınarak oluşan davranış değişikliklerine de yönelim gerekebilmektedir (Kalınkara, 2011, s.11).

Yaşlılık konusu sosyoloji ile de doğrudan ilişkilidir. Yaşlılık sosyolojisi ise belli başlı başlıklar etrafında incelemeler ortaya koymaktadır. Bir alt disiplin olarak gelişme gösteren yaşlılık sosyolojisi, yaşlı bireyin toplum ile uyumunu ele almaktadır, toplum içindeki rolleri ve konumu, yaşlılık sosyolojisiyle ilişkilendirilebilmektedir. Yaşlılık konusunda ayrıca alternatif yaklaşımlar önermektedir (İçli, 2008, s.30).

Yaşlılık, halkbilimi disiplinine bağlı olarak incelenmesi gereken bir alandır. Halkbilimin temel çalışma alanı, insan ve insana bağlı olan tüm verilerdir. Yaşlılık ve yaşlanma, kişinin anne rahminden ölümüne kadar devam eden bir değişim sürecidir. Yaşlılığa bağlı olarak devam eden her değişim, kültürel bir alanı oluşturmaktadır. Kişinin maddî ve manevî tüm değerlerini çalışma konusu olarak kabul eden halkbilimi disiplini, insan hayatının son evresi olan yaşlılığa bağlı kültürel verileri de ortaya koymalıdır. Nesilden nesile aktarım yapılarak oluşan kültürel imgeler, yaşlı kişilerin bakış açıları ele alınarak yansıtılmalıdır. Halkbilimi araştırmacıları için yaşlı kişiler, kültür aktarıcılarıdır. Yaşlı kişiler, geçmişte sahip olduğu tecrübeleri, toplum bünyesinde, ulusal bir boyuta taşıyarak bilginin geleneğe dönüşmesinde en etkili kişilerdir.

Yaşlılık olgusu, literatür incelendiğinde farklı disiplinlerin bakış açılarına bağlı olarak biyolojik yaşlılık, fizyolojik yaşlılık, kronolojik yaşlılık, fonksiyonel yaşlılık, duygusal yaşlılık ve sosyal yaşlılık şeklinde alt kategorilere ayrılarak açıklanmaktadır (Baybora'dan aktaran Tuncay, 2012, s. 85). Kalıncara (2016), yaşlanmayı dörde ayırır. Bunlar; kronolojik yaşlanma, biyolojik yaşlanma, psikolojik yaşlanma ve toplumsal/sosyal yaşlanmadır.

Kronolojik yaşlanma: Yaşamın doğumdan ölüme kadar belli bir sıralama dâhilinde ilerlemesi gerektiğini savunan bu yaşlanma türü yaşlılığı da aynı bakış açısı ile alır. Bu süreçte önemli olan unsur, zamandır (Akçay, 2011, s.13). Farklı yönlerden ve yaş üzerine yapılan tanımlarda yaşlılığın anlamlı bir çerçeveye oturtulması hedeflenmiştir. Kronolojik yaşın bu kaygıdan hareketle bir tanımlama ölçütü olarak belirlendiği söylenebilmektedir. Daha çok, insanların doğum tarihinden itibaren başlayan bir süreç olduğuna dikkat çekilmiştir. Kronolojik yaş, yaşlılığın yalnızca takvim yaşına göre ayrıştırmasını içermekte ve her insanın belli yaşlarda belli özellikleri göstereceğini varsaymaktadır. Bu sebeple, diğer ölçütleri önemsememiştir. (Altan-Şişman, 2003, s.5).

Biyolojik yaşlanma: Bu tasnifte, beden fiziksel yapısı, genetik yapıdaki değişim ve dönüşüm biyolojik yaşlanmanın başlıca nedenidir. Bu süreçte, beden eski fonksiyonlarını yerine getirememektedir, değişim gözle görülecek somutluktur (Uysal, 2002, s.1). Gelişime bağlı olarak, bedenin var olan mekanizmasının gerilemesi ya da işlevselliğini yitirmesini sonucunda kişinin yaşam standardı ile bedende var olan sistem arasında bir korelasyon söz konusudur. Biyolojik yaşlılık da kısmen kronolojik yaşlılığa benzemektedir. Bireylerin saçları beyazlamaya başlamışsa, birtakım organlarının yaşa bağlı olarak işleyişlerinde sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamışsa, bu yaşlanma türüne göre bireyler, yaşlanmaktadır. Yaşlanmanın organ veya hücreye özgü olmadığı, bir bütünsellik içinde tüm türleri kapsadığı bilinen bir gerçekliktir. Canlıların

biyolojilerinde meydana gelen DNA çapraz bağlanmalarının artışı, DNA’da tek zincir kırıklarının sıklaşması, DNA metilasyonunun (bozunum) azalması, DNA’nın telomerik dizilerinin kısalması, biyolojinin konusu olmakla vücutta görülen birtakım özelliklerdir. Diğer taraftan yaş ilerledikçe proteinlerin primer yapılarının değişmediği ancak deamidasyon, oksidasyon, nonenzimatik glikasyon gibi posttranslasyonel değişikliklerin artışı biyologların araştırmalarının sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır (Karan, 2007, s.21). Ancak yaşlanma üzerine yapılan tespitler, çalışmalar ve söylemler, sadece biyolojik olarak çöküş dönemine indirgenmemelidir. Yaşlanma, bu özelliklerin yanında sözlü ya da sözlü olmayan şekillerde yapılan ve günlük yaşamda sıkça rastlanılan sembolik betimlemeleri de içermektedir (Featherstone- Hepworth, 1999, s.308) . Bu yüzden yaşlanmanın fiziksel ve biyolojik etkilerinin yanında psikolojik ve sosyolojik değerlendirmelere yer verilmesi, konunun bütünselliği ve daha doğru tespitlerin yapılabilmesi açısından son derece önemlidir.

Psikolojik Yaşlanma: Zamana ve fiziksel özelliklere bağlı olarak gelişen değişimi yaşlı kişinin kabullenmesiyle mücadele evresine geçiş yaptığı dönemdir. Bu dönemde kişiler, tecrübe kazanarak daha sakin ve kararlı bir yapıya bürünmektedir (Kalınkara, 2016, s.9). Kişilerin yaşlarının ilerlemesi, davranışlarında birtakım değişikliklere neden olabilmektedir. Yaşlılığın getirisine bağlı olarak çevreye uyumlarında birtakım değişiklikler görülebilmektedir. Bazı kişiler, fiziksel değişimi kabullenmeyerek kendilerini yaşlılık sürecine hazır hissetmemektedir. Psikolojik yaşlanma ile birlikte kişinin geçmişte yapamadığı davranışlar ve anılar, yeniden ön plana çıkmaktadır. Bu kişiler, çoğu kez geçmişle an arasında uyumu yakalayamamaktadır. Bu sürecin oluşumunda yaşlılık dönemine gelinceye kadar var olan sosyal ve fiziksel şartların etkisi ön plana çıkmaktadır. Psikolojik yaşlılık söz konusu olduğunda, olumsuz anlamlar ortaya çıkmakta ve bu durum genellikle bireylerin kendilerini yaşlanmaya hazırlanamamalarından dolayı bu şekilde algılanmaktadır (Arpacı, 2005, s.15-17) .

Sosyal Yaşlanma: Sosyal yaşlanma, toplum içinde varlığını sürdüren insanın, bu niteliğine vurgu yapan bir tanımlamadır. Ana kavramlarından biri; toplumsal roldür. Kişilerin kendilerinden beklenen toplumsal roller, sahip oldukları statüler ve birtakım beklentiler vardır. Yaşa bağlı olarak bu roller, statü ve beklentilerde meydana gelen değişiklikler, sosyal yaşlılıktır. Sosyal yaşlılık, kronolojik yaş ile kültürel olarak eşleşen normlar, değerler ve rollerden oluşmaktadır. Yaşlanmanın her toplumda farklı olduğuna daha önce de değinilmiştir. Yaşlılığa yüklenen anlamlar da sosyal yaşlılığın nesnelereindir. Örneğin; Japonya ve Çin gibi uzak doğu toplumlarında yaşlılık, bilgelik kaynağıdır. Amerika ve Birleşik Krallık gibi toplumlarda ise, yaşlılık daha çok bağımlılığı çağrıştırmakta ve toplumun üzerinde bir yük olarak

değerlendirilmektedir (Giddens, 2005, s.223-224). Sosyal yaşlanmaya göre, bir çocuktan beklenen davranış örüntüleriyle, bir yetiştikenden beklenen davranış örüntüleri, birbirinden tamamen farklıdır. Sosyal yaşlanma, sadece yaşlı insanları tanımlayan bir kavram değildir. Toplumun değer yargılarından hareketle, herhangi bir yaş grubuna yüklenen anlama göre beklenen davranışların benzeşmesi durumu söz konusu olmaktadır. Bireylerin ne tür özelliklerine göre, toplumun o bireyi yaşlı gördüğü ya da bireylerin davranış örüntülerine göre yaşlarının nasıl algılandığı, sosyal yaşlanmanın temelini oluşturur. Yani sosyal yaşlanma kavramı, yaşlının kendisini toplumda nasıl konumlandığı ve toplumun yaşlıyı nasıl konumlandığı arasındaki karşılıklı ilişkiyi de içermektedir.

Ünal Şentürk (2018), yaşlılık sosyolojisinde yer alan temel kavram ve kuramları ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Yaşlanma ile ilgili kavramların ortaya çıkmasında eğitim durumu, ekonomik durum, cinsiyet, yaşanılan mekân gibi bileşenler süreci doğrudan etkilemektedir. Yaşlılık ile ilgili ortaya konulan olumsuz klişeler, yaşlı statüleri ile ilgili de olumsuz değerlendirmelere yol açmaktadır. Şentürk, bu bağlamda Alman Gerontolog Hans Peter Tews tarafından ortaya konulan kurama dikkat çekmektedir. Tews, yaşlılığın günümüzdeki değişimini beş kavram aracılığıyla aktarmaktadır. “Yaşlılığın “gençleşmesi”, “kadınlaşması”, “tekilleşmesi” ile “ileri yaşlılık” ve “meslekten arınmış yaşlılıktır” olarak tasnif edilen kavramlar, günümüz yaşlılığının değişen boyutunu da ortaya koymaktadır. “Yaşlılığın gençleşmesi”, modern çağın olanakları ile sağlık koşullarının iyileşmesi ve yaşam ömrünün uzaması ile ilişkilendirilmektedir (Tews’den aktaran Şentürk, 2018, s.176). Yaşlılığın kadınlaşması, artan yaşlı nüfusunun toplumsal cinsiyete bağlı olarak değişimi ile değerlendirilmesidir. Nüfus verileri, kadınların yaşam süresinin erkeklere oranla 5 yıl daha uzun olduğunu göstermektedir (Şentürk, 2018, s.177). “Yaşlılığın tekilleşmesi” kavramı, tüm Dünya’yı da yakından ilgilendiren bir süreçtir. Dulluk oranının artması, boşanmalar, çekirdek aile yapısının benimsenmesi gibi gerekçeler yaşlı kişilerin de zaman içinde bireyselleşmesine neden olmaktadır (s.183). “İleri yaşlılık” kavramı Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerinden hareketle 85 yaş ve üstü kişilerin toplumdaki dağılımlarının artmasıdır. Yaşlı kişiler, bu süreçte büyük oranda fiziksel güçlerini kaybetmiştir. Bu Yaşlı kişilerin bakım ihtiyaçlarının karşılanması, psikolojik destek verilmesi yaşlılığın bu dönemdeki zorluklarının giderilmesinde önemlidir. “Meslekten arınmış yaşlılık” kavramı yaşlı kişilerin emeklilik sürecine de geçişini hızlandırmıştır. Bu kavram, gelenek ustalarının teknolojiye yenik düşerek ikinci plana atılmasına ve zaman içinde geleneksel mesleklerin de unutulmasına neden olmuştur. (Şentürk, 2018, s.190).

1.1.2.2. Yaşlı Kültürü

İçinde yaşadığımız yüzyılda dünya ülkelerinde özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde genç bir toplum tanımı yerini, yaşlı bir toplum tanımına bırakmıştır. Bilim ve teknolojiye yaşanan önemli ve hızlı gelişmeler eğitim, sağlık, ekonomik, kültürel ve en önemlisi toplumsal yapıda belli başlı değişimleri meydana getirmektedir. Eğitim ve sağlık olanaklarının artması ile birlikte kadının çalışma hayatına katılımı doğurganlık seviyesinin düşmesi gibi, bireysel ve toplumsal düzeyde yaşam standardının yükselmesi ve insan ömrünün uzaması, sözünü ettiğimiz toplumsal değişimlere örnek olabilmektedir. Bu durum yaşlı bir toplum tanımını da beraberinde getirmektedir. Genelde gelişmekte olan ülkelerde özelde de Türkiye gibi ülkelerde yaşlı nüfusun artması bu konuda yapılması gereken çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Toplumsal değişme, toplumsal yapının, ilişki ağlarının, davranış kalıplarının ve değerlerin zaman içerisinde dönüşümü olarak tanımlanmıştır (Birinci, 2020, s.3). Kültürel sürecin dönüşümünde kuşak kavramının açıklanması, toplumsal değişimin iç ve dış dinamiklerini de ortaya koyacaktır. Yaşlı grubunun özelliklerinin belirlenmesi toplumun eğitim, sağlık gibi alanlarda gruba bağlı olarak planlama yapılmasını sağlayacaktır. Yaşlılığın kültürel perspektifinin kuşaklar açısından değerlendirilmesi, kuşaklar arasında demografik dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan çatışmayı da azaltacaktır.

Kuşaklarla ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. Kronolojik olarak yapılan tasnif daha çok kabul edilmektedir. Buna göre Sessiz kuşak, Baby Boomers(Bebek patlaması) kuşağı, X kuşağı, Y kuşağı ve Z kuşağı olarak kabul edilmektedir (Birinci, 2020, s.11). Sessiz kuşak olarak adlandırılan ilk grup doğrudan yaşlı kişileri ilgilendirmektedir. Yaşça en büyük grup olarak günümüzde ata rolünde yer alan dede/nine/ananne/ babaanne gibi kişilerden oluşmaktadır. 90'lı yaşlara kadar uzanan bu grup "uyumlu" sıfatıyla nitelendirilmektedir (Adıgüzel, 2014, s.171). Bu kuşakta yer alan üyeler çeşitli savaşı ve toplumsal sıkıntıları gözlemledikleri için yaşam karşısında uyumlu bir tutum sergilemektedir. Her kuşak, birtakım karakteristik özellikleri ve değer yargılarını bünyesinde barındırdığı için kişiler doğmuş oldukları kuşak grubunun davranışlarına uyumlu özellikler göstermektedir (Chen, 2010, s.132). Medya, çevre ve kültürel değişim, kuşaklar arasındaki bireylerin ortak değerler sistemlerinin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Her kuşağın ortak değerleri, yargı ve tutumları bulunmaktadır. Y kuşağı, iletişim kurabilme ve yüksek öğrenimli olma gibi özellikleriyle ön plana çıkarak teknolojiye bağlı bir gruptur. (Birinci, 2020, s.31). Çekirdek aile düzeninde yetişmiş bu grup yaşça genç bir kitleyi temsil etmektedir. Aile içindeki bağları diğer gruplara

göre daha etkindir (Kurtoğlu, Sönmez ve Temiz, 2016, s.420). Yaşlı kültürünün ortaya konmasında kuşaklar arası etkileşim ve toplumsallaşma önemlidir. Toplumsallaşma olgusunun tam olarak gerçekleşmediği durumlarda, yabancılaşma olgusu görölmekte ve bu durum kuşaklar arası sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir (Tezcan, 2000, s.18).

Türkiye’de 2018 yılında kuşaklar arası dağılım ile ilgili yapılan çalışmada kronolojik sıra takip edilerek sessiz kuşak, 1925 ve sonrası doğumlu kişiler olarak tasnif edilmiştir. 75 yaş üstü kişiler bu gruptadır. Bebek patlaması kuşağı 1945 ve sonrası doğumlulardan oluşmaktadır. 55 yaş ile 70’li yaşlar arasındaki kişiler bu grup ile nitelendirilmektedir. X kuşağı olarak 1965 sonrası doğumlular 55 ve 40 yaş arasındaki grup, belirtilmiştir. En geniş kuşak 20 ile 39 yaş arasındaki Y kuşağıdır. Yoğunluk bakımından ikinci sırayı 2000’li yıllar sonrasında doğan Z kuşağı almaktadır (Akt. Birinci, 2020, s.55).

Yaşlılık, ailevi ve toplumsal boyutu barındıran çok yönlü bir olgudur. Bu olguda var olan tüm bileşenler, yaşlılık kültürün oluşmasını sağlamaktadır. Kişilerde var olan sosyal ve fiziki değişiklikler, kişinin toplumsal rollerini ve statülerini de etkilemektedir. Yaşlı kişinin yaşlılık olgusunu anlamdırma yöntemi, diğer kişiler ile davranışları ve sosyal uyumları üzerinde etkilidir. Farklı zaman dilimlerinde yaşamlarını sürdüren kişilerin, yaşamı ve olayları anlamlandırma süreci değişkenlik göstermektedir. Yaşlı kültürünün ortaya konulmasında yaşlılık kavramının yaşlı kişiler ve genç kişiler tarafından ayrı ayrı değerlendirilmesi, kuşaklar arasındaki anlaşmazlıkların azalarak ortak toplumsal değerlerin oluşmasına neden olabilmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de insanın ortalama ömür süresinin artması, yaşlının ailesiyle birlikte geçirilen yılların sayısını arttırmaktadır. İnsan ömrünün giderek artması yaşlı nüfusun toplam nüfusa göre oranının artması anlamına geldiğinden yaşlıların oluşturduğu kültürel yapıyı derinden incelemek önem taşımaktadır (Akın, 2006, s. 74). Demografik dönüşüm süreci yaşayan Türkiye, oransal olarak yaşlı nüfusu az bir ülke olarak görölse de ülkedeki mutlak yaşlı sayısı oldukça fazladır. Ayrıca ülke nüfusunun yaş yapısı arasındaki denge de değişmektedir. Hızla düşen ölüm ve doğum oranları yanında artan yaşam süresi ile birlikte toplam nüfus içinde yaşlıların oranı hızla artmaktadır. Yani ülke nüfusu hızla artmaktadır. Türkiye en geç 2023 yılında yaşlı bir toplum haline gelecektir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2012a). Yaşadığımız yüzyılda ülkelerde gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerde yaşlı sayısı ve oranı gittikçe yükselmektedir. Dünyada görölen bu demografik değişim aynı şekilde ülkemizde de görölmektedir. Dolayısıyla yaşlı nüfus sayısının demografik

dönüşümler de hızlı bir biçim de artması ile aile türünü, aile birlik, beraberlik ve bütünlüğünü bozmuş, geleneksel değerlerin yerini daha modern ve bireysel yaşam tarzı almıştır. Yaşlanan ve demografik değişim geçiren nüfusun etkileri her ülkede farklıdır.

Kültürün her dönemi, nesil ve toplumların bireyselleşerek ayrışmasına zemin hazırlamaktadır. Kültürün devamlılığını sağlayan iletişim teknolojilerindeki değişim ve gelişmeler kuşakların da dijital kültüre bağlı olarak gruplanmasına olanak tanımıştır. Kuşakların dünyayı algılama ve değerlendirme şekli, içinde bulunduğu dönemdeki yaşantılarla doğrudan ilişkilendirilebilir. Özdemir (2019), kuşakların kendi içindeki değerlendirmelerinde “bizim kuşak” ve “öteki kuşak” karşılaştırmasının yapılmasının nesiller arasında bir ötekileştirmeye neden olduğunu belirtir. Kimlik oluşumunun temelinde nesillerin değer yargılarını dönemsel olarak bir kalıba sokması yatmaktadır. Gruplar, kalıplaştırdığı değer yargılarını bir önceki nesle kıyasla karşılaştırmaktadır. Bu kıyas genç gruplar ile yaşlı gruplar arasında da yapılabilmektedir. Eskiye temsil eden yaşlı kişiler “dar kafalı, tutucu, modası geçmiş” gibi klişelerle değerlendirilirken sonraki kuşak “ sorumsuz, saygısız ve anlayışsız” olarak değerlendirilmektedir. Kültürel değişmelerin çözümlenmesinde toplumsal grupların/kuşakların kalıp yargılarının değerlendirilmesi ötekileşmenin azaltmasına imkan sağlamaktadır (s.138).

Kültürün değişkenliği, toplumların değer yargılarıyla ve yaşam şekilleriyle doğrudan ilintilidir. Kültürün oluşmasında ana malzemenin insan aracılığıyla oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Kişi ya da kişilerin bir arada olması kanalıyla aktarımı gerçekleştirilen zaman içinde kalıplaşan değerler sistemine dönüşmüştür (Aydın, 2013, s. 54) . Milletlerin kültürü olabileceği gibi toplulukların da kültür olabilmektedir. Kültür, kendi içinde alt katmanları olan bir organizasyondur. Zaman döngüsü içinde, alt katmanlar, birleşerek ortak bir kült, değer yargısı hâline dönüşmektedir (Berger,Luckmann ve Bütle 2008, s.31). Bu gerekçeyle günlük yaşamda var olan davranış ve uygulamalar kültürü doğrudan etkilemektedir (Subaşı, 2004, s. 11). Günlük yaşamda özelinde bireyler genelinde grup ya da topluluk aracılığıyla etkili hâle gelen bu davranış ve uygulamalar, toplulukların özellikleri ve standartlarına bağlı olarak kültürel yapının sürdürülmesini sağlamaktadır (Berger, Luckmann ve Bütle, 2008, s. 31).

Özdemir, kuşaklarası iletişimin sağlıklı olabilmesinin yolunun “önyargısız, tarafsız ve değişimi esas alan bir anlayış”ı benimsemekten geçtiğini belirtir. Kuşakların ilk olarak kendi dönemlerinin özelliklerini ve değerlerini kavramaları, diğer kuşaklar ile yaratıcı bir etkileşim kurabilmelerine de imkân tanımaktadır. Kuşaklar arasında ortak değerlerin oluşması ve bu

değerlerin kabullenilmesi, toplum nezdinde ortak değerlerin ve verilerin artarak kültürel yaratımın canlanmasına ve yenilenmesine de katkı sağlayacaktır (s.141).

Kültürün sürdürülmesi ve geleneğin devam etmesi toplumda yer alan bazı aktörler tarafından yapılmaktadır. Bu aktörlerin bir araya gelmesinde yaş grupları, meslekleri, cinsiyetleri, medeni durumları gibi birtakım ortak paydalar söz konusudur. Toplumun yaşamış olduğu doğumdan ölüme kadar olan geçiş dönemi, kültürü devam ettiren aktörler aracılığıyla yapılmaktadır. Çocuklar, gençler, yaşlılar toplumsal yapıyı devam ettiren kültür elçileri olarak geleneğin aktarımını sürdürmektedir. Bu gruplar arasındaki korelasyon kültürel yapının döngüsünü de ortaya koyacaktır. Çalışmaya konu olan insan hayatındaki temel geçiş dönemlerinden birisi olan *yaşlılık* da kültürel bir olgu olarak incelenmesi gerekmektedir. Yaşlılık kültürü, toplumda var olan yaşa bağlı olarak oluşan değerleri, kuralları ve kalıplaşmış yargılarla ilgili ortaya çıkan bakış açısını sunması açısından önemli bir araştırma alanıdır (Arpacı, 2005, s. 21). Yaşlı kişinin içinde bulunduğu ortamdaki görev ve yerini ortaya çıkarmak, yaşlılar hakkında zaman içinde oluşan kalıplaşmış yargılara da anlam kazandırmayı kolaylaştıracaktır.

Yaşlı kültürünün oluşmasında toplumlar arasındaki kültürel farklılıklar yaşlı gruplarının birbirinden farklı özellikler taşıması sonucunu doğurmuştur. Yaşlı kişilerin toplumdaki yerleri ve önemlerini anlamak için içinde bulunulan toplumun değer yargılarını ortaya koymak da önem taşımaktadır. Yaşlı kültürü, sosyalleşmeye bağlı olarak oluşan bir olgudur. Topluluklarının tarihi geçmişini öğrenmede ve geçmişin aktarılmasında en temel rol yaşlı kişilerindir. Sözlü kültürde, ataların ve yaşça büyük kişilerin zihinlerinde var olan veriler, bilginin ve bilimin temel kaynağı olarak görülmektedir. Toplumda gelenek ve göreneklerin yansıtımını sağlayan taşıyıcıların yaşlı kişilerin olması, onların toplumda diğer yaş gruplarına nazaran saygınlığını da arttıran bir durumdur. Dolayısıyla yaşlı kişiler, geçmişi içinde barındıran bir *depo* olarak tasvir edilmektedir (Goody, 2009, s. 130).

Kültürlerinin değişimi, toplumsal yapının da değişimine zemin hazırlamaktadır. Bu süreçten etkilenen grupların başında yaşlı kişiler gelmektedir. Toplumsal yapıda görülen teknoloji bazında değişimler, çevrenin fizikî durumunun değişmesi, yeni kültürlerle tanışmak, sanayileşme, şehirleşme gibi unsurlar toplumda var olan bireyden itibaren tüm yaş gruplarının değer ve normlarının da değişimini doğrudan etkilemiştir. Kültürel yapının değişimi toplulukta en küçük organizasyon olan aileyi de etkilemektedir. Kişilerin aile içindeki yapıları, yaşamdan beklentileri, ekonomik durumlarındaki değişim bu durumu etkileyen sebeplerdendir (İşçi, 2019, s.16).

Yaşlılar, geçmiş dönemde birçok toplulukta önemli rolleri olan kültür taşıyıcıları olarak görülmüştür. Yaşlıların zamana bağlı olarak oluşturmuş olduğu bilgi ve deneyimden istifade eden karar mercileri olarak görülmüştür. Avusturya'da yerli halk deneyimlerine güvendikleri aynı zamanda gizemli ve dinî güçleri olan yaşlı kişiler tarafından idare edilmiştir. Bergdama toplumunda var olan ihtiyar heyeti akıl danışılan karar merci olarak görülmektedir. Doğu Afrika'da devlet yapısı bulunmayan topluluklar yaşlı kişiler tarafından organize edilmektedir. Yaşlı kişileri merkez alan yapı, teknoloji ve sanayinin gelişimi ile toplumda başka bir hâle bürünmüştür (Kalınkara, 2004, s. 17). Toplumda devam eden dönüşüm döngüsünden en çok etkilenen gruplardan birisi de yaşlı kişiler olmuştur. Yaşlı kişilerin görevleri ve toplumsal statüleri değişime uğramıştır. Geleneksel kültürde ailenin başında olan yaşlı kişi, çekirdek aile yapısının benimsenmesi ile kenarda duran bir kimliğe bürünmüştür.

Geleneksel kültürün değişmesi yaşlılık kültürüne ait verilerin de azalmasına neden olmuştur. Yaşlılık kültürünün tespitinde yaşlıların içinde bulunduğu kültürel yapının özelliklerini incelemek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Bu süreçte en temel farklılık yaşlının geleneksel ya da modern kültürü sürdürmesi hususundadır. Geleneksel kültürün içinde olan yaşlı kişilerin toplumsal yapıda söz sahibi olan bilir kişi olduklarını söylemek mümkündür. Tarlada, bahçede sürekli bir üretim hâlinde olan kişi, kendisinden sonraki nesillere öğreticilik görevini de üstlenmektedir(Er, 2009, s.141). Aile fertlerine yardım etmek, aile içi konuları değerlendirmek, yeri geldiğinde karar vermek, ananane ve dede olarak rol model olmak, dinî ve ahlakî konuların öğreticiliğini yapmak kırsal kesimde bulunan yaşlı kişilerin temel görevlerindedir. Yaşlı kişiler, sahip oldukları sorumluluklar sayesinde daha öz güvenli ve tecrübeli hissetmektedirler. Yaşlılar, buldukları ortamda bir otorite merkezi olarak kabul edilmiştir.

Geleneksel toplumda yaşlıların saygı duyulan, fikir danışılan tecrübe sahibi statüleri modern topluma geçiş sürecinde yaşlıların birden fazla statü barındıran gruplara dönüşümüne neden olmuştur. Fiziksel açıdan yaşlı olarak nitelendirilen kişilerin ekonomik durumları, eğitim seviyeleri gibi göstergeler baz alınarak toplumdaki yerleri değişmiştir. Yaşlı kişilerin saygınlığı ve itibarı toplumdaki rollerine bağlı olarak kıstas edilmiştir. Yaşlı kişiler zamana bağlı olarak edindikleri tecrübeleri aktaracak bir ortam bulamamış dolayısıyla yaşlının zihninde yer alan geleneksel bilginin azalmasına ve tamamen unutulmasına neden olmuştur. Toplumsal yapıdaki değişim yaşlı kişilerin itibarını azaltarak boş ve batıl inanca sahip bireyler olarak görülmelerine yol açmıştır. Modern toplumlarda gelenek ötelenerek yaşlının ekonomik durumuna ve çevresel unsurlarına bağlı olarak statüleri çeşitlilik kazanmıştır. Bu süreçte geçimini tarımdan sağlayan

toprağı ekebilen, üretimi devam ettiren yaşlı bireyler şehirleşmenin etkisiyle kenarda kalmış dijital kültürün etkisiyle bireyselleşmiş yalnız kişilere dönüşmüştür (Atalay, 1992, s.155).

Yaşlı kültürünün oluşumunda modern toplum içindeki çekirdek ve geniş aile yapısındaki farklılıklar da etkilidir. Sanayi devriminin sonucunda tıp biliminin ilerlemesi, teknolojik gelişmelerin oluşması bireylerin yaşam kalitelerini değiştirmekle kalmamış, toplumsal yapı ve kurumları da değiştirmiştir. Bu değişimin etkilediği kurumların başında aile kurumu gelmektedir. Toplumsal gelişme ve değişme sürecinde, kadının çalışma hayatına katılımı, hızlı kentleşme, eğitim ve sağlık düzeylerindeki olumlu artış geniş ailenin çekirdek aileye dönüşmesini sağlamıştır. Günümüzde teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler, aile yaşam kalıplarını değiştirmekte; endüstrileşmiş ülkelerde ekonomik bağımsızlık düzeyindeki yükselme, daha iyi sağlık koşulları ve yalnız yaşama konusunda sosyal kabullenme gibi nedenlerle yaşlıların büyük çoğunluğunun yalnız yaşamaya başladıkları görülmektedir. Ancak yine de destekleyici aile ilişkileri varlığını korumaktadır. Yaşlılara verilen yardımın türü ne olursa olsun aile, günümüzde hala en etkili yardım ve destek sağlama sorumluluğuna sahip tek kurumdur (Kalınkara, 2016: 157). Geniş aile yapısında yaşlı bireyler; akıl danışılan, aktif görevleri olan ve statü sahibidir. Aile fertlerinin düzeninden sorumlu, öğretici vasfı ön planda fikir danışılan kişilerdir. Otorite merkezi geniş aile yapısındaki kadın ve erkek yaşlı kişidedir. Çekirdek aile düzeninde kadının da iş hayatına girmesi ile ekonomi ortak bir hâl almıştır. Üretim aile fertlerinin tamamı vasıtasıyla gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla temel otorite tüm fertler tarafından paylaşılmaktadır (Özgüven, 2011, s. 6). Yaşlılık algısı ve yaşlılara yüklenen anlam toplumun yaşadığı çağa ve dönemin özelliklerine göre değişmektedir (Tufan, 2003: 29-31).

Yaşlı kişilerin kendilerini güvende hissettikleri en önemli alan aile ortamıdır. Fiziksel açıdan yaşlıların güç kaybı yaşamaları beraberinde oluşan sağlık problemleri onların aile ile olan bağlarının güçlenmesinde etkili olmuştur. Hareket alanı kısıtlı yaşlı kişi, sosyalleşmeyi sadece aile fertleri ile sınırlı tutmak zorunda kalacaktır. Birtakım ihtiyaçlarını gidermek için ailede bulunan kişilerden destek alacaktır. Bu durum aile fertlerinin de ilişkilerini artıracaktır. Yaşlı kişilerin sosyalleşmesinin azalması, fiziksel zorlukları edinmiş oldukları tecrübeleri sadece aile fertleri ile paylaşmasına neden olmuştur. Yaşlı kültürünün bu derece sınırlandırılması, yaşlılığa bağlı geleneğin aktarılmasını oldukça güçleştirmiştir. Yaşlılık evresinde bireylerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan destek bulmaları, yaşlı için yaşamsal önem taşımaktadır. İnsanların yaşamında önemli bir yer tutan gerektiğinde bireylere, her türlü desteği sağlayan aile kurumu, yaşlılık evresinde oluşacak sorunların çözümünde kilit role sahiptir. Türkiye toplumunda yaşlı

birey için sosyal destek, aile üyeleri tarafından sağlanmakta, maddî manevî ihtiyaçları karşılanmaktadır. Geleneksel olarak yaşlının bakımı aile üyeleri, yakın akrabalar ve çevredeki bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yaşlı bireyler karar alma sorumluluğuna sahip olmaktan, yetki verilmesinden onurlanır ve zevk almaktadır (Kalınkara, 2016, s. 159). Özellikle geniş aile yapısından çekirdek aileye veya tek ebeveynli aileye geçişin yaşandığı bu dönemde, toplumsal roller ve beklentiler de farklılaşmaktadır (Ceylan, Özgül, Günaşdı ve Erdoğan, 2015, s.30). Bu anlamda aile yapısında meydana gelen değişimler yaşlı bireyin yaşamını etkilediği gibi yaşlının yaşamında meydana gelen değişimler de aile ve toplum yaşamını etkilemektedir. Gençlik ve dinamizmin ön plana çıkarıldığı gruplarda yaşlılık değer kaybeden bir olgudur. Yaşlı kültüründe, yaşlıların fiziksel ve zihinsel değişim ve gerileme yaşamış olmaları olumsuz bir bakış açısıyla hatırlanmalarına da zemin hazırlamıştır. Ancak, yaşlı kişilerin olgunluk ve deneyimleriyle öğretici bir rol çizmeleri çoğu toplumda yaşlılığın olumsuz değer ve bakış açılarını ortadan kaldırmaya yeten bir yargı haline dönüşmüştür (Shahar, 1997, s. 4).

1.1.3. Yaşlı Kimliği

Birey, doğduğu andan ölümüne kadar geçen zaman diliminde, dâhil olduğu kültürel çevreden edindiği bilgi, tecrübe ve alışkanlıklar sonucunda kazandığı kültürel kimlik ile hayatını devam ettirmektedir. Yaşamını sürdürdüğü ortama veya çevreye daima uyum sağlamak zorundadır. Kişinin yaşadığı toplumla, dâhil olduğu kültür çevresiyle uyumunu gerçekleştiren ve ona bir kimlik kazanmasını sağlayan kavramlar, kültürel evreleri meydana getirir. Kültürel evreler vasıtasıyla kültürlenmiş kişi, ait olduğu kültürel yapıda, düşünme biçimi, hal ve hareketleri ile sahip olduğu dünya görüşü kendisine yön verir. Kişi, hayatı süresince kültürlerden beslenmektedir. Bunların doğrultusunda kültürlenme ve kültürlenme süreçlerine mercek tutmamız, bireyin doğumundan ölümüne kadar sahip olduğu hayat şeklini nasıl kazandığını ve bunun nasıl nakledildiği sorularına cevap bulmamızı sağlayacaktır (Engin, 1990, s. 171).

Kimlik; siyasî, ekonomik, cinsel, akademik, meslekî, ailevî, ahlakî vb. farklı alanlarıyla çok yönlü karmaşık bir parametreler bütünüdür. Kimlik, 'aitlik' özelliği ile kişiyi/grubu gruptan ayırır. Ve onu farklılaştırır. Birey, kimliği sayesinde bir gruba ait olmanın güvenini ve ayrıcalığını yaşar. Farklı coğrafî, tarihî, kültürel ve sosyal geçmişten beslenen kimlikleri sayesinde, mikro ölçekte kişinin, makro ölçekte milletlerin, birbirlerinden ayrılmasını sağlamış olur (Eker, 2014, s. 82). Literatür araştırması yapıldığında yaşlılık olgusu ile alakalı çok fazla tanımın olduğu görülecektir. Yaşlılık, sadece bireyden bireye değişen bir olgu değildir, aynı zamanda toplumdaki topluma ve kültürden kültüre de değişen bir olgudur. Dünya tarihine

bakıldığında bireylerin ve toplumların ekonomik, kültürel, sosyal ve psikolojik durumu, hayat tarzları, değerleri ve sosyal ve dini inançları yaşlılığa ve yaşlı kimselere farklı bir gözle bakılmasını sağlamıştır. Kutsal'a göre (2003) "kişinin yaşam zincirinde bebeklik, çocukluk, gençlik, erişkinlik evreleri gibi yaşlılık da olağan ve zaruri bir evredir". Bu tanımlamayla kişinin diğer yaşam evrelerinde olduğu gibi yaşlılığın da yaşam zincirinin olağan ve kaçınılmaz bir dönemi olduğu dile getirilmiştir. Yaşlılık insan hayatının her ne kadar doğal bir süreci olarak tanımlansa da bu olguyu tanımlamak epey zordur. Yaşlılığı net bir biçimde ifade eden bir tanım yoktur. Bu sebeple literatürde var olan çoğu yaşlılık tanımı, içinde bulunulan asra, devre, bireye ve topluma göre farklılık göstermekte, bu da yaşlılığı göreceli bir olgu durumuna getirmektedir. Birey hayat zincirinin her bir dönemi kendi içinde dönüşüm ve ilerleme ve bazen de duraklama gibi süreçleri yaşar. Bu dönemler aslında birbirinden tamamen habersiz olan dönemler değildir. Her dönem kendinden öncekini beslemekte ve bir önceki dönemden beslenmektedir.

Kimlik hakkında literatürde oldukça fazla tanıma rastlansa da hâlâ üzerinde ortak bir karara varılan tanımla karşılaşmak oldukça güçtür. Dobry'e (1986) göre kimlik, kişinin ferdiyetine, öz benliğine, kendisiyle alakalı düşünce ve hislerine gönderme yapılarak değerlendirilmesidir. Kişilerin birbirleriyle iletişimlerinin sonucunda gerçekleştirdiği kimlik belgeleri de devamlılık oluşturan bir şekillenme durumudur (Subaşı, 2005, s. 300).

Eski dönemlerde sosyal hareketlerden ve etkileşimlerden ayrı, stabil ve tek yönlü bir yapı olarak düşünülen kimlik, bugüne gelindiğinde etkileşimde olunan olaylara göre varlık gösteren, ait olduğu menşinin tercihlerinden doğan, analiz eden, çok boyutlu ve aktif bir dönemin meydana getirdiği sonuç olarak görülmektedir (Bauman, 2000, s. 1). Kişiye ait yegane bir kimlik yerine, parçalı ve çoklu kimliklerin birlikte olduğu şartlara, dikkate alınan kişiye ve anlam bütünlüğüne göre kimliklerin farklılaştığı ve geliştiği, kimliklerin sosyal birim ve etkileşim ile beraber ortaya çıkarıldığı, özümsemiştiği, belirlendiği ve baskılandığı görülmüştür (Assmann, 2015, s. 135).

Assmann (2015), kimliği, zihin ve anımsama ile ilişkilendirir. Bir kişi kendi kimliğini zihni aracılığıyla biçimlendirebildiği gibi, bir grup ya da grupsal kimliğini sadece hafıza aracılığıyla tekrardan biçimlendirebilir. Kültürel kimlik hafıza ile ilgili bir durumdur. Toplumlar hafızalarını meydana getiren kültür aracılığıyla toplum olma niteliğini kazanırlar. Bireysel hafıza ile toplumsal hafızanın birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi söz konusu olamaz. Connerton ve Şenel (1999)' e göre en bireysel anımsayışımız bile diğerlerinin de mensubu olduğu insanlar, coğrafyalar, tarihler, kelimeler, dil şekilleri gibi şeylerle olur; kısacası, üyesi

olduğumuz ya da üyesi konumuna getirildiğimiz toplumların somut, soyut bütün süreçleriyle beraber ortaya çıkar.

Yaşlı kimliği olgusu, yaşlının bireylerdeki çağrışımı ve nasıl tarif edildiği ile de ilgilidir. Yaşlı kimsedeki mevcut nitelikler yaşlı kimliği ile alakalı pek çok unsuru da kapsayan bir durumdur. Bireyin dünyaya geldiği ilk andan şimdiye kadar olan zaman diliminde başka kimselerle münasebetleri bireyin kimlik edinmesinde önemli bir faktördür. Kimliklerin oluşturulmasında özne, öznenin tayin edilmesinde ise diğeri çıkış noktasıdır; diğeri olmadan kimlik ortaya çıkmadığı görülür.

Kimlik ve kültür arasındaki bağ, toplumsal cinsiyet, strootip kültür sahasıdır. Yaşlı tipolojisinin modelidir. Hafıza bireysel, toplumsal veya kültürel öğelerden de oluşmuş olsa dış hafızanın katkısıyla mevcudiyetini devam ettirir. Fikrin yer ile arasındaki bağ özelinde ebedileşmesi hafıza muhteviyatının tamamıyla muhafaza ettiği anlamını taşımaz. Hafıza, bilinç, Assmann (2015)'in da belirttiği gibi tekrardan tekrardan inşa edilir. Connerton ve Şenel (1999) "Toplumlar Ne Şekilde Hatırlar?" isimli yapıtlarında da hafızanın, bilincin eskiden gerçekleşmiş hadiselerin dimağda tekrardan diriltmek olmadığından bahsetmektedir. Yazara göre hafıza eskiden ziyade şu zamanın faktörleri aracılığıyla vuku bulan ve yeniden şekillenebilen bir durumdur. Hafıza, bilinç şimdiki zamanın gereksinimlerine göre devamlı tekrardan biçimlenmektedir. Bellek içeriği, sonraki zamanların farklılaşan, bilinmeyen münasebetleri doğrultusunda devamlı tekrardan oluşmaktadır. Yeni olan da yalnızca tekerrür eden tarih şeklinde meydana gelir. Toplum, yeni düşünceleri kabul edip eskinin üzerine değişmediği söylenebilir.

1.1.3.1. Strootip (Klişe)

"Stereotip" terimi, basım sektöründe var olan, bir yaprak veya paragrafın birden fazla basılmasını gerçekleştiren metal kaba verilen isimdir. Stereotip (klişe) olgusu, köken bilgisi açısından incelendiğinde 'Stereos (katı)' ve 'Typos (nitelik, tip)' kelimelerinden meydana geldiği görülmektedir. Klişe veya stereotip, beşeri bilimlerde, "bir sosyal topluluğa ait fikirler; kişileri bazı kategorilere, tiplere ayırmayı dile getiren zihinsel faaliyetler; etrafı tanımlama esnasında karar vermeyi hızlandıran bir fonksiyona sahip, ortak nokta, sistematik, geniş oranda hatalı bilişsel biçimler" şeklinde izah edilir. Beşeri bilimlerde, 1922 senesinde Lippman'ın "Public Opinion" adlı eseriyle stereotip ile alakalı araştırmaların başladığı söylenebilir. Lippman (1922) eserinde, stereotip olgusunu, "beynimizin içindeki fotoğraflar" şeklinde açıklar.

Lippman (1922)'a göre kişilerin davranışlarının aslı, gerçek dünyadan elde edilen bilgiler olamaz. Bunun sebebi olarak ise, gerçek dünya oldukça geniş ve komplike bir yapıya sahiptir. Bu yüzden bireyler, şahısları ve kültürleri aracılığıyla şekillendirilmiş resimler oluştururlar ve bu resimler yoluyla davranışlarına yön verirler.

Bu anlamda klişeler, başka bir şahsı ya da şahıslar grubunu nitelemek için belirtilen sadeleştirilmiş betimsel sınıflandırmalar şeklinde ifade edilebilir. Klişeler; bir kimse, grup ya da topluluk ile ilgili bilinen alt yapısı oluşturulmamış inançlardır. Bunlar seçilmiş bir gâye üzerinde sadeleştirilmiş kabul görmüş inançlara bağlıdırlar ve bireysel ayrılıkları göz önünde bulundurmuyarak kalıp yargılara itimat ederler. Yaş, cinsiyet, meslek toplulukları ve uluslar genellikle kalıp yargıların etkisi altında kalmaktadırlar (Bilgin, 2003, s. 367).

Klişe olarak bilinen terim kendi içinde birtakım kalıp yargılar da barındırmaktadır. Kalıp yargılar, kişilerin toplum ekseninde meydana getirdiği öğretiler ve hükümlerdir. Herhangi bir kişi veya toplulukla ilgili bilinen kalıp yargılar bir takım önyargılara da sebep olabilmektedir. Örneğin, bir kişide kadınların araba sürmeleri ile ilgili olumsuz bir yargı mevcutsa, bu kişi kadının sürdüğü arabaya bindiğinde kadının bir erkek şoföre göre daha fazla kusurlu davranacağına inanır. Bu yüzden kalıp yargıların bazıları topluluklar arasındaki ayrımları hatalı ve olduğundan farklı gösterirken, bazıları da topluluklar arasındaki ayrımı olduğu haliyle abartısız bir şekilde göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2003, s. 251). Kalıp yargılar belli başlı gruplar ile alakalı bilinen özelliklerin bir özetidir. Kişinin bir topluluk veya ulus hakkında fikri ne kadar noksansa başkalarının o topluluk ya da ulus hakkındaki düşüncelerinden etkilenmesi o kadar hızlı olur ve bu birkaç nitelikten yola çıkarak onu karakterize etmeye veya kalıplaştırmaya çalışır (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 103).

Tezcan (1974)'ın "Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir İnceleme" adlı doktora tezi, stereotipler konusunda yayınlanmış bir çalışmadır. Tezcan, bu eserde Türk insanının kişilik yapısının sosyal karakterini stereotipler aracılığıyla tarif etmiştir. Bu çalışma, ilk bölümü Türkler hakkında yabancı araştırmacıların eserlerinde bahsettiği kalıp yargıların belirlenmesi, bunların bir araya getirilerek düzenlenmesi ve yapılmış bilimsel incelemelerin neticesi ile kıyaslanması, ikinci bölümü ise Ankara Üniversitesi talebeleri arasında 1974 senesinde Türklerin kendilerine ne şekilde yaklaştıklarını ortaya koymak için yapılan bir anket uygulamanın sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Araştırma, Türklerin tarihinde ve araştırmanın yapıldığı dönemde mevcut olan kalıp yargılarını belirlerken aynı zamanda talebeler aracılığıyla yapılan anket uygulamanın sonuçlarıyla da geleneksel niteliklerdeki farklılaşmaları

da göstermeyi başarmıştır. Tezcan, kalıp yargıların mantık süzgecinden geçirilmeden, sorgulanmadan, tenkit edilmeden, deneyim ve öğretilerden yararlanmaksızın belli kimse veya eşya hakkında geliştirilen ve genelleştirilen tutumlar olduğunu söyler (Kağıtçıbaşı, 1985, s. 48).

Tezcan (1974), genel yargıların değişik gruplarla iletişim kurularak kazanıldığını ve yayıldığını, sosyal yapıdan, örf ve adetlerden veya bireysel yönelimlerden ortaya çıktığını, pozitif veya negatif olabileceklerini ve biraz sıradan, basit bilgiler olduğunu dile getirmiştir. Yazar genel yargıların bahsi geçen durum veya olay hakkında bir bilgi sunduğunu bunun da bireysel bir fikir yürütmeyi hızlandırarak kolaylaştırdığını belirtir.

Kalıplaşmış yargıların hayatın erken dönemlerinde kendisini göstermeye başladığını, bunların var oluşunda siyasî, tarihî, iktisadî ve kültürel faktörlerin de etkisi olduğu söylenebilir. Bu yargılar genellikle ağızdan ağıza dolaşan bilgilerle oluşmaktadır. Gerçek bilgi yetersizliğini örtme ve birey için gerçeği tarif etme görevi üstlenmektedir. Bu yüzden kalıp yargıların mantığa dayanmaktan çok manevi özellik taşıdığı ve değişiminin basit olmadığı görülür (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 113).

Kalıp yargıların belirleyici bir takım nitelikleri mevcuttur. Sıradan, çabuk ulaşılabilir bilgilerden oluşurlar ve sözlü geleneğin ürünü olarak değerlendirilirler. Kalıp yargıların bir diğer özelliği ise olası ve duygusal yönü ortaya çıkaran değer yargıları olarak belirtilir. Fakat yargılar, gerçek hadiseler arasında karar verme durumudur. Yargılar, nesilden nesile ortak bir hazine olarak taşınırlar. Kültürün içinde de varlıkları değişmez ve yadsınamaz olan olgulardır. Tezcan (1974), Türk değerlerini aile, eğitim, iktisadî, dinî, politik ve boş zamanlar değerleri biçiminde 6 bölüme ayırır. Aynı zamanda Tezcan, Türk değerlerini pozitif ve negatif olarak da iki farklı bölümde inceler. Ona göre, Türklerin pozitif değerleri olarak şunlar gösterilebilir: “Kahramanlık, vatanseverlik, yiğitlik, misafirperverlik, yardımseverlik, haysiyet sahibi olma, mütevazilik ve gönül güzelliği”. Negatif değerler: Cehalet, açığözlülük, gericilik, yobazlık, tembellik, kibir (uluslar arası ilişkilerde), öç alma gibi .

Harlak (2000)’ın kalıp yargılar ve ön yargılar hakkında hazırladığı “Önyargılar, Psikososyal Bir İnceleme” adlı kitap, bu alandaki çalışılan ikinci eserdir. Harlak eserinin giriş bölümünde, kalıp yargılar olgusunu kişisel bağlamda bireylerin kendi dışındakini algılayış biçimi ve diğerleriyle alakalı kanaat ve tutumlarını ortaya koyma şekillerinden, topluluk içinde önyargıların meydana gelmesine, soyların tarihteki ve günümüzdeki değişimlerine kadar büyük bir yelpazede değerlendirdiğini dile getirmektedir. Dört kısma ayrılmış olan kitabın birinci kısmında peşin

hükümlerle alakalı ifadelere yer verilirken ikinci kısımda peşin hükümlerin bilişsel ve sosyal dayanakları açısından sınıflandırma, kalıp yargılar ve gruplar arası ilişkiler düzleminde ele alınmıştır. Üçüncü kısımda, iki ayrı grubun diğer uluslar hakkında oluşturduğu kalıp yargıların incelendiği çalışmanın sonuçlarına değinilirken dördüncü kısımda saha çalışmasından ortaya çıkan unsurlar analiz edilmiştir.

Zijderveld(2010)'in klişeler ve kalıp yargılar üzerine hazırladığı “Klişelerin Diktatörlüğü” adlı eser, bu alanda önemli çalışmalar arasındadır. Klişelerin çoğunun insanlar tarafından kullanıldığını belirten yazar, klişelerin temel özelliğini “keskinlik” olarak tanımlamaktadır. Klişeler hakkında sosyolojik bir teori oluşturmayı amaçlayan yazar, klişelerin hayatın her alanında kurmuş olduğu hâkimiyet alanını da sorgulamaktadır. Kişilerin toplumda biçimlendirilmesinde klişelerin etkisi yadsınamayacak noktadır. Zijderveld, klişeler vasıtasıyla kişilerin düşünme, hissetme ve davranış eğiliminde olduğunu ifade eder. Gerek günlük konuşmalarda gerekse çeşitli mitik ya da bilimsel gerçeklik yorumlarında; sanat, edebiyat gibi yaratıcı etkinliklerinde siyaset gibi çeşitli faaliyetlerde rutin patikalar ve geleneksel kalıplar takip edilmektedir. Bu ifade diğer anlamda kişilerin biçimlendirilmesinde ve bilincin denetim altına alınmasında klişelerin rolünü ön plana çıkarmaktadır (Zijderveld, 2010'dan aktaran Canatan, 2010, s.18).

Klişeler, kişiler için veri belleğini aktaran geleneksel bilgilerdir. Kuşaktan kuşağa aktarılarak(gelenek) ve toplumsallaşma sürecinde doğal ve normal bir nitelik kazanmaktadır. Yüzeysel olarak değerlendirilse de insan bilincinin derinliklerinde yer almaktadır (Canatan, 2010, s.18).Klişeler, kişinin düşünme yeteğini de geride bırakarak bilinçsiz bir şekilde ruhsal ve duygusal dünyayı etkilemektedir. Klişelerin toplumsal olarak tekrarlar üzerine kurulması, yaratıcılığını olumsuz etkilemektedir.

Klişe, geleneğe ait insani ifadenin bir biçimidir. Fıkra gibi anlatmalarda karşımıza çıkacağı gibi klişelerin üretim yeri ve aktarıcıları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Klişeler, belli aşamalara bağlı kalınarak birçok kuşağı kapsayan zaman diliminde, kültürel geleneğin bir parçası olarak şekillenmektedir. Klişeler, bilinç akımına ait değildir, sürekli değişen ve gelişen zaman deneyiminin parçası olmaktan çıkarak kökleşmiş eski deneyimlere dönüşmüştür. (Zijderveld, 2010'dan aktaran Canatan, 2010, s.29). Klişelerin yaşatılmasında ve aktarılmasında kuşaklar arası aktarım yaşlı kişiler tarafından yapılmaktadır. Klişeler, bir önceki kuşağın tecrübe ve gözlemlerini kapsamaktadır. Üretildikleri anda orijinal olan bu kalıp ifadeler, zamana bağlı olarak eskiyip unutulabilmektedir. Klişelerin verilerinde önceki kuşakların kadim bilgelikleri ön

plandadır. Bu anlamda, geçmişte var olan kollektif bilincin öğelerini taşımaktadırlar. Bilgelğin oluşumunda temel unsur tecrübeye bağlı olarak kuşaklar arası aktarımının yapılmasıdır (s.30). Bu aktarımın en büyük taşıyıcıları, yaşlı kişilerdir.

1.1.3.2. Yaşlı ve Yaşlılık Klişeleri

İnsan davranışı, her biri belli bir zamanı alan sayısız ortamda meydana gelmektedir. Böyle ortamlardan dolayı insanî eylemler, hatırlanan bir geçmiş ve planlanan bir gelecek arasındaki eksende oluşmaktadır. Bu durum kollektif ve sosyal nitelikli bir süreci barındırmaktadır. Ortamların tanımı, toplumsallaşma sürecinde öğrenilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel normlar, değerler ve anlamları kapsamaktadır. (Zijderveld, 2010'dan aktaran Canatan, 2010, s.136). Klişeler, sözcükler, açıklamalar, deyimler ve sloganlardan ibaret değildir. Selamlaşma, tokalaşma gibi işlevler de klişelerin özellikleri arasındadır. Klişelerde anlam, işlev tarafından aşılmasıdır (s.31).

Zijderveld, klişeleri “eski deneyimlerin doldurulduğu fiçılar” olarak değerlendirmektedir. Klişeler, önceki kuşakların eski tecrübe ve gözlemlerini içermektedir. Başlangıçta orijinal ve yaratıcı olan bu yargılar uzun ve fazla kullanımına bağlı olarak eski ve yıpranmış olarak değerlendirilmektedir ancak klişeler, eski kuşakların kadim bilgilerini taşımaktadır. Geçmişte var olan kollektif bilinci oluşturan öğeler hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgelik, tecrübe ve deneyime bağlı olarak öğretilen bir sürecin ürünü olarak değerlendirilmektedir. Geleneğin kuramsal parçasını oluşturan klişeler, bir kuşaktan bir sonraki kuşağa aktarılmaktadır (s.30). Klişeler kalıplaşmış ve kabullenilmiş hâliyle bilincimizi ve davranışlarımızı da doğrudan etkilemektedir.

Klişeler, bir anlamda toplumsallaşma sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu süreçte, geleneksel normları uzun süre taşıyacak kişiler, yaşlılardır. Toplumsal denetim, yaşlı kişiler vasıtasıyla sürdürülebilmektedir. Yaşlı kişiler, klişeler aracılığıyla nesiller içinde taşıyıcı bir görevi de üstlenebilir. Klişelerin temel özelliği, tekrara dayalı ve şematik karakterde olmasıdır. Çocuklara anlatılan masal ve hikâyelerle tekrarlayıcı bir özellik taşımaları, farklı versiyonlarının olmasına rağmen ana eksenin sabit kalması gibi noktalarda benzerlik taşımaktadır. Yaşlılarda klişelerin içselleştirilmesi, olumlu ya da olumsuz nitelikte olabilirler. Her birey üyesi olduğu sosyal gruplardan dolayı olumlu ya da olumsuz yargılara maruz kalabilmektedir. Bu klişelere maruz kalan bireyler farkında olmaksızın bu beklentileri karşılamaya yönelik davranışlarda bulunabilirler. Bu süreç “stereotiplerin içselleştirilmesi”

olarak adlandırılmaktadır (Heiden ve Harpel, 2013). Fennell, Phillipson ve Evers (1988) yaşlılığı, olumsuz kalıp yargıların haksız bir şekilde toplum tarafından yaşı büyük insanlara yüklenmesi olarak tanımlamıştır. Toplumlarda yaşlılığa ön yargılarla bakılması, yaşlının duygularına ve yaşam koşullarına etki etmektedir (Akdemir, Çınar ve Görgülü, 2007). Genellikle toplumlarda yaşlılar ayrı bir grup olarak görülerek, ayrımcılık yapılmaktadır (Ron, 2007). Yaşlı insanların daha çok hastalanması ve yalnız yaşamaları, toplumun yaşlılığı bozulma, faydasızlığa ve üretken olmamaya doğru bir yol olarak görmesine neden olmaktadır (Ron, 2007). Klişeler, yaşlıların hayatlarını üç yönden etkilemektedir. Bunlar bilişsel ve fiziksel aktivite, hastalıkların gidişatı, hayat kalitesi ve uzunluğudur (Horton, Baker ve Deakin, 2007).

Kalıp yargıların kültürel nitelikler taşıması onu halkbiliminin çalışma alanına girmesine neden olmuştur. Genel yargıların ortaya çıkmasında bireysel özelliklerden daha çok grubun kendi içindeki işlevsel özellikleri etkili olmuştur. Bu anlamda kalıp yargıların meydana gelmesi, kişilerin kolektif tutumlarının sonucudur. Evrende çok fazla uyaran mevcuttur. Bu çokluğun içinde her uyaran tek başına ele alınmaya çalışılırsa bir kaos ortamı yaşanabilir. Bu sebeple, kişiler her bir uyarıyı birbirinden bağımsız olarak değil, bir bölümlendirme veya sınıflandırmaya dahil ederek ele alır ve bu doğrultuda bir hareket eder.

Yaşlılığa ilişkin kalıp yargıların niteliğine bakıldığında genellikle olumsuz bakış açısıyla resmedildiği görülmektedir. Dönümcü (2007) bu olumsuz resmi “Yaşlı, tüketicidir.”, “Yaşlı memnuniyetsizdir.”, “Yaşlı müşkülpeşenttir.”, “Yaşlılar gençleri sevmez.”, “Yaşlılar geri kafalıdır.”, “Yaşlıların kafası basmaz.”, “Yaşlılar bencildir.”, “Yaşlı, sağlıksızdır.”, “Yaşlılar hoşgörüsüzdür”, “Yaşlılar katıdır, esnek değildir.” örnekleriyle ortaya koymaktadır. Williams ve Giles (1998) “Communicating Prejudice” adlı kitapta yaşçılık (ageism) kavramını yaşlılara karşı ayrımcılığa bakış açısındaki olumsuzluk ve önyargı olarak tanımlamaktadır. Bu süreç özellikle Batı toplumunda önyargı ve ayrımcılığın yeni nesnesi olarak görülmeye başlanmıştır. Gullette (2013), yaş incelemeleri kuramı çerçevesinde kavramsallaştırdığı yaşlılara ilişkin önyargıları konusunda William ve Giles’le aynı noktadadır.

Yaşlılar güzelliğini yitirmiş ve zihinsel olarak da yetersiz bir kategori olarak kodlanmaktadır. Güzellik ve çekicilik konusundaki yaşçı kalıpyargıların öncelikle kadınları etkilediğini, dolayısıyla yaşçılığın ayrı bir toplumsal cinsiyet boyutunun olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, yaşlanmayla ve yaşlılıkla ilgili negatif stereotipler genellikle yaşlıların ‘hasta, çirkin, akıl hastası, faydasız, yalnız, iktidarsız, yoksul ve depresyonda olan kişiler olduğu yönündedir. Negatif kalıpların yanı sıra pozitif stereotipler ise yaşlıların nazik, bilge, güvenilir, özgür ve

mutlu olduklarına vurgu yapar (Palmore, 1990, s.46). Kart (1994), toplumda yaşlılarla ilgili stereotipleri şöyle belirtmiştir:

- (a) Yaşlılar bunamadan kaçamaz,
- (b) Yaşlıların çoğu yalnız ve ailelerinden ayrı,
- (c) Yaşlıların çoğunluğu sağlıksız,
- (d) Yaşlılar, gençlerden daha fazla suç mağduru olma ihtimaline sahiptir,
- (e) Yoksulluk içinde yaşayan çoğunluk,
- (f) Yaşlılar yaşlandıkça daha dindar hale gelir,
- (g) Yaşlı işçiler daha az üretkendir ,
- (h) Emekli olan yaşlılar genellikle sağlıkta bir düşüş yaşarlar
- (i) Çoğu yaşlı insanın cinsel ilişkiye ilgi veya kapasitesi yoktur,
- (j) Yaşlıların çoğu bakımevlerinde yaşar (Fahr, 2004, s.27).

1.2. TEMEL YAKLAŞIMLAR VE ÇALIŞMALAR

1.2.1. Yaşlılık ile İlgili Temel Yaklaşımlar

Günümüzde, yaşlılık konusu, sosyoloji ve tıp bilimleri başta olmak üzere çoğu disiplinde incelenmesi gereken bir konu olarak kabul edilmektedir. Yaşlılıkla ilgili bilimsel ve sosyal düzeyde birçok araştırma bulunmaktadır ancak literatürde yaşlı kimliği ve kültürü üzerine yapılmış doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bölümde yaşlılık üzerine yapılmış olan bilimsel temelli çalışmalar dernekler, kitaplar, dergiler, makaleler, tezler, medyada yer alan yaşlılık ile ilgili çalışmalar hakkında kısa bir bilgi verme yoluna gidilecektir. Yaşlılık ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi yaşlılığın maddî kültür unsuru olarak değerlendirilmesi açısından önemlidir. Çalışmada *yaşlı*, *yaşlılık* anahtar kelimelerinden hareketle tarama yoluna gidilmiştir. 2009-2019 yılları içinde yapılan çalışmalar ön plana alınarak tasnif edilmiştir. Yaşlılık ile ilgili yapılmış olan Senex başta olmak üzere DergiPark veri tabanında yer alan yaşlılık konulu çalışmalar taranmıştır.⁵

Yaşlı ve yaşlılık üzerine ele alınması gereken bir diğer başlık gerontoloji çalışmalarıdır. Gerontoloji, terim olarak yaşlılığın nedenleri ve yaşlılıkla birlikte kişilerdeki fizyolojik ve

⁵ 15. 03. 2020 tarihinde “yaşlı” anahtar sözcüğünün taranması neticesinde Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi verilerine göre 1434 sonuç bulunmuştur. Bu çalışmalardan 237 tanesi doktora düzeyindedir. 941 tanesi yüksek lisans düzeyindedir. 255 tanesi tıpta uzmanlık konuludur. 1 adet sanatta yeterlilik konulu tez bulunmaktadır.

sosyolojik değişimlerin incelenmesi anlamına gelmektedir. Bu terim Metchnikof adlı Rus araştırmacı tarafından 20. Yüzyıl başında ortaya atılmıştır (Kalınkara, 2016). Bilimsel disiplin içinde kendisine yer bulan gerontoloji, yaşlı kavramının bütünsel bir yaklaşımla ele alındığı ve bilimsel açıdan incelenen bir alandır (Canatan, 2008a). Bu alandaki en önemli ilk çalışmalar Amerika kıtasında ve Avrupa’da kendisini göstermektedir. Amerika’da alanında uzman birçok kişi tek çatı altında toplanarak 20. yüzyılın ortasında Amerikan Gerontoloji Derneğini kurmuştur. Derneğin kuruluşunun ardından bir yıl sonra derneğin somut çalışmaları ve düşünceleri alanın ilk dergisi olarak “Journal of Gerontology” adıyla 1946’da yayın hayatına girmiştir. Ayrıca bu alanda Amerika’da yapılan en detaylı çalışma, 1958 yılında Baltimore Boylamsal Yaşlanma çalışmasıdır. Hazırlanan bu çalışma ile 1400 gönüllü ele alınarak çeşitli testler uygulanmıştır. 20 ile 90 arasında yaşı olan bu gönüllüler üzerinden yaşlılıkta oluşan bütün fizyolojik değişimler ile ruhsal ve bedensel hastalıklar arasındaki bağlantılar ele alınmıştır (Akt. Yazıcı, 2014, s.33).

Resim 2. I. Yaşlılık şurası. Erişim tarihi 14.06.2020 (www.yasliliksurasi.gov.tr/)

Yaşlılığı, 1998 yılından itibaren yaşlılığın toplum tarafından fark edilir bir alan olduğunu söylemek mümkündür. 2005 yılında Akdeniz Üniversitesi bünyesinde Gerontoloji Bölümü kurularak yaşlılık akademinin de çalışma alanına girmiştir. Sanayileşme, kentleşme, göç, istihdam, yeni meslekler, kitle iletişim araçları, dini ve geleneksel profilin değişmesi, kültürel ve ekonomik gelişmeler, eğitimden beklentiler ve eğitim sitemindeki değişimler, aile yapısının dönüşümü, yaşlılık çalışmalarının özelliklerini etkilemektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2011, s. 33). Bu gelişmeler bağlamında yaş, yaşlanma, yaşlılık tanımını yapmak ve yaşlanma sürecini, yaşlanma biyolojisini, yaşlanma psikolojisini, yaşlılık sosyolojisini, sosyal çevre ve yaşlılık arasındaki etkileşimleri farklı alt başlıklar altında inceleyen gerontoloji bu

açından bakıldığında yaşlanma olgusunun araştırıldığı bir “çatı bilim” niteliği kazanmaktadır (Akin 2006, s.6). Ülkemizde yaşlılık ve yaşlanma konusunda yapılan çalışmalarla kendisini son zamanlarda sıkça gösteren Antalya’daki Tazelenme Üniversitesi’dir.

Yaşlılık sorunlarını aktarması ve bunlara çözüm önerisi sunması açısından Akdeniz Üniversitesinde ve İstanbul Üniversitesinde kurulan gerontoloji bölümleri yaşlılığın olumsuz seyrini değiştiren girişimlerdir. Yaşam boyu öğrenme ve yaşlılıkta aktif kalma gibi çeşitli vizyonlarıyla öne çıkan üniversitenin farklı şehirlerde giderek kampüs sayısının arttığı görülmektedir (Akdeniz Üniversitesi, Nişantaşı Üniversitesi, HEP Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ve son olarak Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’nde Tazelenme Üniversitesi’nin yaşlılara yönelik faaliyetleri devam etmektedir) (Alaydın, 2019, s.19).

Türkiye’de yaşlılar için “sosyal güvenlik sistemi” ve “sosyal hizmet yaklaşımı” olmak üzere iki politika takip edilmektedir. Sosyal güvenlik sistemi, yaşlılığın ekonomik olarak da güvence altına alınmasını kapsar. Anayasa’nın 60-61-62. Maddeleri kapsamında yaşlı kişilerin sosyal güvence altına alınmasını sağlamıştır. Emekli Sandığı Kanunu, Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Kanunu, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşmayı Teşvik Kanunu yaşlıları güvence altına almak için yürürlükte olan kanunlardır.⁶

Ülkemizde 2000 yılından sonra yaşlı politikası içinde en önemli adımlardan birisi olan “Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı”nı da ele almak gerekir. Hazırlanan bu raporla ülkemizde yaşlılık mevcut durum üzerinden ele alınmış ve bir çalışma planı hazırlanırken altı yıl sonra çalışmalar derinleştirilerek 2013’te yeni bir eylem planı daha hazırlanmıştır. Bunun yanında 2013 yılında hazırlanan ülkemiz Onuncu Eylem Planı içerisine özel bir komisyonla giren yaşlılık ve yaşlanma konusunun gündemde önemli bir yer tutmaya başladığının da belirtisi olmuştur (Özmete ve Hussein, 2017).

1.2.2. Yaşlılık İle İlgili Temel Çalışmalar

Yaşlılığın gelenek kültürü açısından incelenmesi gerekliliği, çalışmanın inceleme alanını yaşlılık ve kültür ilişkisi düzleminde sınırlandırmıştır. Yaşlılık ile İlgili çalışmalar Özkul ve Kalaycı (2015) tarafından yapılan çalışmada detaylı bir biçimde tasnif edilmiştir.

⁶ DPT(2007).Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı. Ankara, s.17.

Özkul ve Kalaycı (2015)' nın “Türkiye’de Yaşlılık Çalışmaları” adlı eserlerinde, yaşlılık konusunda ülkemizde yapılan çalışmaların sayısal değerler içerisinde aktararak nicel veriler elde edilmesine olanak sağlanmıştır. Arun (2018) ‘Türkiye’de Yaşlanma Çalışmaları: Dün, Bugün, Yarın’ adlı makalede de, 2012 yılından itibaren beş yıllık süreç içerisinde yaşlanma konusunun nasıl ele alındığını muhteva ve analizler doğrultusunda değerlendirmektedir. Yaşlılık ve yaşlanma üzerine kaleme alınan çalışmalar ülkemizde son çeyrek asır içerisinde kendisini göstermektedir. Yaşlılık ve yaşlanma üzerine ilk dernekten (1998) ilk dergiye (2001) ve ardından özellikle akademik çalışmalar ışığında açılan birçok araştırma merkezleri ile vakıflar bugün geline noktanın merkezini oluşturmaktadır. Günümüzde akademik çevrelerin gerek sosyal bilimler gerek fen bilimleri açısından nitel ve nicel somut değerlendirmeleri oldukça artmıştır. Bu durum özellikle son 10 yıl içerisinde ele alınan tezlere bakıldığında (%83,4) kendisini açıkça gösterecektir (Özkul ve Kalaycı, 2015, s.72)

1.2.2.1. Tezler

Yaşlı kimliği ve kültürü ile ilgili halkbilimi alanında yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak yaşlılığın geleneğe bağlı olarak değişim ve gelişim gösterdiği düşünüldüğünde diğer disiplinlerde yapılan yaşlılık çalışmalarının da kültürel düzeyde katkı sunduğu muhakkaktır. Çalışmada sosyoloji, antropoloji, gerontoloji, çalışma ekonomisi gibi sosyal alanlarda yapılan kültürel temelli yaşlılık çalışmaları ile sınırlandırılarak, bu çalışmalar hakkında kısa bir bilgi verilecektir.

Gök (2019), “Türkiye’de Yaşlılık Olgusu Yaşlılara İlişkin Tutumların Kültürel Temelleri Üzerine Bir Alan Araştırması Van-Muğla örneği” başlığında bir yüksek lisans çalışması hazırlanmıştır. Çalışmada Van ve Muğla’da yer alan kişilerin kültürel olarak yaşlı kişilere yüklemiş oldukları anlamlar, algı ve tutumları nitel ve nicel veriler ön planda tutularak incelenmiştir.

Zülfikar (2019), “65 yaş ve üzeri kadınların anlatılarında yaşlılık algısı” başlıklı yüksek lisans çalışmasında, yaşlı bireyin yaşlılık algıları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Özkan (2017), “Yaşlılarda Mekan Aidiyeti: Yaşlılık ve Mekan İlişkisine Sosyolojik Bakış” başlıklı yüksek lisans çalışmasında, 65 yaş üstü kişilerin mekan ile kurmuş oldukları bağların nedenleri, gerekçeleri ve sosyolojik boyutu ele alınmıştır.

Gönüllü Taşkesen (2017), “Kırsal ve kentsek alanlarda yaşlanma, yaşlılık ve yaşlılar: Denizli İli Örneği” başlıklı doktora çalışması yaşlılık ve kültür ilişkisini geniş perspektiften ele alan kapsamlı bir çalışmadır. Kavramsal çerçevenin aktarıldığı ilk bölümden sonra kırsal ve kentsel düzlemde yaşlılık algısı konusu ele alınmıştır. Yaşlılık kelimesine yüklenen anlamlar toplumda yer alan diğer bireyler tarafından değerlendirilerek alan araştırması ve anket yoluyla yaşlı bakış açısı ve yaşlılık algısı ortaya konulmuştur.

Kalaycı (2015), “Yaşlılık Statüsü, Rollerini Açısından Yaşlıların Toplumsal Beklentileri ve Sorunları: Isparta Örneği” başlıklı doktora çalışması yaşlılık kültürel düzlemde inceleyen öncü çalışmalar arasındadır. Yaşlılık statüsü açısından mukayese eden çalışmada toplum tarafından yaşlılara atfedilen kalıp yargılar üzerinde durulmuştur. Yaşlılığa bağlı olarak oluşan kalıp yargıların gerekçeleri, geleneksel toplumlardan itibaren kronolojik sıra ile modern toplumlardaki durumları mukayese edilmiştir.

Yıldız (2013), “Yaşlılık ve Yaşlı bakışı: Ömür Dediğin Programı Örneği” başlıklı yüksek lisans çalışması yaşlılık ile ilgili doğrudan bir bilim dalı olarak gelişen geriatri alanında yapılmış olmasından dolayı önemlidir. Çalışmada medyada yer alan bir programda yaşlı tipleri ve görüşmeleri kültürel düzeyde analiz edilmiştir.

Yapıcıoğlu (2009), “Modernleşme Süreci ve Yaşlılık: İki Yerleşim Yerinde Modernitenin Yaşlılığa Etkileri” başlıklı yüksek lisans çalışmasında Muğla ve Köyceğiz’de örneklem alanı belirlenen yaşlı bireylerin modernleşmeye bağlı olarak değişimleri ele alınmıştır.

1.2.2.2. Kitaplar

İbni Sina, (1025), “El-Kanun Fi’t Tıp” başlıklı “tıbbın kanunu” adıyla bilinen Arapça olarak yazılan eser ilk çalışma olarak değerlendirilmektedir. Avrupa üniversitelerinde “tıbbın kanunu” adıyla bilinen 14 ciltten oluşan eser yaşlılık ile ilgili ilk çalışma olarak değerlendirilmektedir (Abay ve Bekaroğlu-Doğan, 2012,s. 44).

Cicero (M.Ö. 106-43), “Yaşlılık ve Dostluk” adlı eserini, isminden de anlaşılacağı üzere bu iki konuyu ele alacak şekilde başlıca iki bölümde kaleme almıştır. Tümünü yaşlılık konusunu işlemiş olduğu kitabın birinci bölümünde Cicero, dengeli bir anlatım sergilemiş, yaşlılığın olumlu ve olumsuz yönlerini ayrıntılı olarak açıklamıştır (Cicero, 1998). Yaşlılık, insanların başına çöken bir yük ve katlanılması gereken bir süreç olarak gören görüş ile yaşlılık hiçbir

zaman yük olarak görmeyen, doğal zorunlulukların hiçbirinin kötü görülemeyeceği görüşünü karşılıklı olarak ortaya koymuştur. Ancak düşüncesizlerin yaşlılığını kolaylaştıracak avuntuları olmadığını, bilge insanın ise yaşlılığa uysallıkla ve sızlanmadan katlanacağını ifade etmiştir. Yaşlı bireylerin, tutkuların zincirinden kurtulduklarını, yaşlılığa ilişkin sızlanmaların tümüne yol açan suçun yaşta değil, insanın huyunda olduğunu ileri sürmüş, huysuzluk ve tersliğin insana her çağda olumsuz yansıtacağını belirtmiştir. Cicero, yaşlılık ile ilgili olarak değindiği her konuyu iki yönlü olarak ele almış fakat çoğunlukla olumlu pencereden bakarak yaşlılığı olumlayan yönleri çok daha ön plana çıkarmıştır (Abay ve Bekaroğlu-Doğan, 2012, s. 44).

Aksel ve diğerlerinin 1947’de çıkardıkları “İhtiyarlık ve Hastalıkları” kitabı, Bayçın’ın 1969’da Türk Silahlı Kuvvetleri Malülleri Dergisi’nde yayınlanan “Yaşlıların İhtiyaçları” adlı makalesi, Baykan’ın 1972’de Hacettepe Üniversitesi’nde tamamladığı “Türkiye’de Yaşlıların Barındırıldığı Altı Kurumda Beslenme Durumu ve Bununla İlgili Bazı Faktörler” isimli doktora çalışması ile yine 1972’de Çubukçu’nun yazdığı “Yaşlılık Sigortası” başlıklı doçentlik tezini, Cumhuriyet sonrası ülkemizde yaşlılık konusunda yapılmış ilk çalışmalar arasında sayılabilmektedir (Akt. Alaydın, 2019, s. 70).

Şentürk ve Ceylan (2015), “İstanbul’da Yaşlanmak” kitabı, İstanbul’da Yaşlı Hizmetleri ve Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması projesi kapsamında sosyoloji bölümü tarafından hazırlanmıştır. Kitap, İstanbul’da bulunan kişilerin yaşlılık ve yaşlanma sürecindeki deneyimlerini, mekânlara bağlı olarak oluşan dönüşümü ele almaktadır. Kitabın Murat Şentürk ve Harun Ceylan editörlüğünde Açılım Kitap tarafından basımı yapılmıştır. Kitapta alan araştırma yöntemi ile sahada bulunan yaşlı kişiler, kaynak kişi olarak belirlenerek yaşlılığın sahada var olan çok yönlü yapısı ele alınmıştır.

Seyyar (2015), “Hasta Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Bakım Terimleri Sözlüğü” adlı kitap; evde bakıma muhtaç kişilerle ilgilenen aile fertleri, sağlık personelleri ve akademik personeller için hazırlanmış olduğu 604 sayfadan oluşan bir kaynaktır.

Draaisma (2016), “Sıla Hasreti Fabrikası” adlı kitapta gençlik ülkesinden uzakta Douwe Draaisma, “Sıla Hasreti Fabrikası’nda belleğin ilerleyen yaşla birlikte nasıl çalıştığını psikoloji, felsefe, edebiyat ve nöroloji gibi alanlardan verdiği örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Belleğin evrelerini gençlik olgunluk yaşlılık çizgisini izleyerek inceleyen Draaisma, otobiyografik belleğin bizimle büyüyen en yakın dostumuz olduğunu belirtmektedir. Konuya girerken psikolojiye, onu yorumlarken felsefeye ve daha derine inmek istediğinde nörolojiye

başvurmuştur. Anıların derinliği ve yaşla birlikte silinmeye başlaması (veya bize öyle görünmesi), yazarın zamanın akışıyla beraber ele aldığı bir durumdur. Bellekle ilgili parantezler de açan Draaisma, bunlardan birinde onun metaforlarına eğilip Platon'dan günümüze bellek tartışmalarına değinmektedir. Hatırlamayı ve unutmayı bazı noktalarda bir yetenek şeklinde algılayan yazar, bunun bir hayat galesi haline getirilebildiğinden bahsederken hatırlamanın bazen bir zafere dönüştüğünü, unutmanın da melankolik ruh haline denk geldiğini ifade etmektedir. Draaisma'ya göre ne kadar muhteşem ve büyük olursa olsun, bellekte saklananlar kişinin ölümüyle yitip gider. Arada yaşanan kaçaklar ise henüz vakit varken hatırlananların yazıya, çizgiye ve görüntüye dönüştürülmesidir. Daha ilerisi ise yapay bellekler: Teyp, video, CD, bilgisayar bellekleri ve hologramlar... Draaisma bunlara doğal olanın işini hafifleten “yardımcı bellekler” tanımını yapmaktadır.

Duben (2018), “Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinler arası Bakış Açıları” adlı kitapta son üç yıldır seçmeli olarak verilen “Yaşlanma ve Yaşlılar” başlıklı dersin öğretim üyeleri tarafından hazırlanan kitap, yaşlılığa ve yaşlanma sorunlarına disiplinler arası yaklaşması bakımından ilk çalışmalar arasındadır. Birinci Kısım'da iki bölüm bulunmaktadır. Birincisi, özellikle demans konusunda geniş bir klinik deneyimi olan bilişsel nörolog Salur, yaşlanmanın beyin ve zihin üzerindeki etkisini incelerken yazısında beyin fizyolojisi ve demans türlerinin hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci Bölüm, Boğaziçi Üniversitesi'nden Reşit Canbeyli'ye aittir. Deneysel psikolog olan Canbeyli, hem insanların hem de çeşitli hayvanların beyinleri ve biyoritimleri üzerine Boğaziçi ve Colombia (New York) Üniversitelerindeki laboratuvarlarında çeşitli deneyler yapan bir akademisyendir. Bu bölümde beynin içindeki biyolojik (circadian) saat ve bu saatin nasıl günlük hayatımızı düzenlediğini irdeledikten sonra yaşlanmanın saatin işleyişini dolayısıyla hayatımızı nasıl etkilediğini anlatılmaktadır. Bu bölümde bir yandan yaşlılarla ilgili psikoloji alanındaki tartışmaları irdelenip bir yandan da yaşlanma sürecini etkileyen biyolojik, sosyo-kültürel, biyografik ve tarihsel olgulara dikkat çekilmektedir. Çalışmanın derleyeni dördüncü bölümün de yazarı olan Duben'dir. Alan Duben, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin Türkiye'ye yönelik olarak aile ve toplum tarihi alanlarında çalışan antropolog öğretim üyesidir. Duben, Avrupa ve Türkiye'deki nüfus yaşlanmasının kuşaklar ve cinsiyetler arası dengeleri nasıl etkilediğini, bunun sonuçlarının gerek aile gerekse ev düzeni içerisinde nasıl gözlemlendiğini incelemektedir. Yaşlılara bakım ve destek sağlama yükümlülükleri konusu da aile, piyasa ve devlet arasında değişen dengelerin izini sürer. Beşinci Bölüm, stereotipler ve ayrımcılık alanlarında çalışan İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Kenan Çayır tarafından yazılmıştır. Türkiyedeki okul kitaplarında yaşlıların temsiliyetine bakarak Çayır, Türkçeye yeni görmüş olan “yaşlılık” sözcüğünün olgu ve kavram düzeyinde ne

anlamlarla yüklendiği tartışılmaktadır. Altıncı Bölüm’de İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin Medya İletişim Bölümü’nde öğretim üyesi olan öğretim üyesi olan felsefeci Itır Erhart, yaşlılık durumunu cinsiyet ve medyadaki temsili bağlamında çalışmalar yürütmektedir.

Prof. Dr. Ünal Şentürk tarafından hazırlanan “Yaşlılık Sosyolojisi” adlı eserde yaşlılığın demografik anlamda artışı ile toplumsal yapıya yansımaları ve buna bağlı olarak değişen süreç değerlendirilmektedir. Kitapta, yaşlanmanın kronolojik yaşa bağlı olarak dönüşümünün biyolojik ve psikolojik olarak etkileri toplumsal açıdan değerlendirilmektedir. Yaşlılığın, cinsiyet, eğitim durumu, yaşam standartları gibi olgulara bağlı olarak farklılaşması vurgulanmıştır. Kitap, yaşlılığın çok yönlü sosyolojik boyutunun kapsamlı olarak aktarılması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

Editörlüğünü Prof. Dr. İsmail Tufan ve Doç Dr. Mithat Durak tarafından yapılan “Gerontoloji” adlı kitabın basımı Nobel Akademik Yayıncılık tarafından yapılmıştır. Kitabın editörlerinden Prof. Dr. İsmail Tufan Yaşlılar ile ilgili yapmış olduğu önemli çalışmaları, bu kitapta kapsamlı olarak tasnif ederek yaşlılık disiplinin akademik açıdan bilimsel yönünü çok yönlü olarak ortaya koymuştur. Kitapta, yaşlı nüfusun yaşamını iyileştirmek ve standartlarını artırmak için yapılması gerekenleri disiplinler arası bir boyutta incelenmiştir. Yaşlılığın tarihi geçmişine yer verilen çalışmada, yaşlanma nedenleri detaylı bir şekilde aktarılmıştır. İki ciltten oluşan kitapta çeşitli disiplinler vasıtasıyla yaşlılığın gerekçeleri, nedenleri ve sonuçları farklı bakış açılarıyla irdelenerek yaşlılığın bir son olarak görülmeyip yaşamın en verimli süreci olduğu vurgulanmıştır. Gerontoloji alanında yaşlılığın çok yönlü olarak değerlendirdiği ansiklopedik ve kapsamlı bir çalışmadır.

1.2.2.3. Süreli Yayınlar

- Yaşlı Sorunları Araştırma Derneğine bağlı kalınarak aynı dönemde yapılan akademik anlamdaki dergi çalışması “Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi”dir. (Kalınkara, 2016). 2001 yılından itibaren basılı olarak yayın yapan dergi günümüzde yıllık iki sayı hâlinde DergiPark üzerinden kültürel, sosyal birçok disiplinde çalışmalarına devam etmektedir.
- “Geriatrik Bilimler Dergisi”, 2018 yılından itibaren yılda 3 kez olmak üzere yayın yapmaktadır. Derginin temel amacı yaşlılığın multidisipliner bir alan olduğu belirterek diğer bilimlerle de mukayesinin yapılması ihtiyacıdır.
- Senex: “Yaşlılık Çalışmaları Dergisi”, 2017 yılında yayıma başlayan dergi yaşlılığı disiplin olarak kabul ederek, çok yönlü olarak incelemeyi benimsemiş bir yayın organıdır.

1.2.2.4. Kurumlar

Günümüzde yaşlılık ile ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından çeşitli politikalar düzenlenmektedir. Bu programlar, yaşlı kişilerin yaşam kalitesini ve genel sağlık durumunu iyileştirmek amacıyla hazırlanmaktadır. Kişilerin, kronolojik süreçte sağlıklı bir şekilde yaşlanması bireysel ve toplumsal açıdan psikolojik, ekonomik ve fizyolojik olarak desteklenmeleri ile mümkündür.

Türkiye’de “sosyal güvenlik sistemi” ve “sosyal hizmet programları” olmak üzere iki alanda yaşlılar için hizmet verilmektedir. Sosyal hizmet programını tek elden toplamak amacıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu çıkarılmıştır. Yaşlı kişiler için sosyal güvenlik hizmetleri, sosyal yardım uygulamaları ve kurumsal bakım başlıkları altında hizmetler verilmektedir (<http://www.elele.gen.tr/yaslilik>).

Sosyal güvenlik ile ilgili yaşlılara *Emekli Sandığı Kanunu* (5434 ve 2022 sayılı Kanunlar), *Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu* (506 sayılı Kanun ve diğer Bağımsız Çalışanlar Kanunu (1479 ve 2926 sayılı Kanunlar) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olmayan ve muhtaç durumda bulunanlara 3294 sayılı *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu* gereği yardım yapılmaktadır. Yaşlılara yönelik ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü tarafından sosyal yardım ve hizmet faaliyetleri izlenmektedir. (DPT , 2007, s.17).

- Yaşlılık ve yaşlanma üzerine politik açıdan ele alınan ilk çalışmalar ise BM bünyesinde kendisini göstermektedir. Farklı disiplinler içerisinde yaşlılık ve yaşlanma çalışmaları ise Harvard Üniversitesi çatısı altında açılan Boylamsal Araştırmalar Merkezi’nin 1928 yılında açılmış ve yine 1928’de Stanford Üniversitesi’nde kurulan enstitü ile yaşlılık üzerine sorunlar ve çözüm önerileri akademik çevrelerce daha geniş kapsamda ele alınmıştır (Koç, 2002, s.105).
- Türkiye’de 1998’den günümüze kadar yaşlılık ve yaşlanmaya odaklı dernek ve vakıflar kurulmuştur. Bu dernek ve vakıfların büyük çoğunluğu yaşlılığı tıbbî açıdan ele almıştır.
- Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği: Ülkemizde “Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği” 1998 yılında kurulan ilk dernek olması bakımından önemlidir.
- *Geriatik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 2000 yılında kurulmuş Geriatri alanında 2001 ve 2003 yılında bir vakıf ve dernekleşmeye bağlı gelişimini sürdürmektedir.
- Huzur evlerinin dernek çatısı altında toplum hayatına girişi *Huzurevi Dinlenme ve Bakımevleri Dayanışma Derneği* adıyla 2004 yılında gerçekleşmiştir.
- 2006 yılında yaşlılık sorunlarını incelemek için *Yaşlılık Araştırmaları Derneği*, kurulmuştur.
- 2006 ve sonrasında yaşlılıkla ilgili çalışma yapan dernek sayısı artmıştır.

- 2011 yılında kurulan akademik çalışmalara devam eden, Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ve 2013 yılında yaşlıların temel haklarını korumak için, yaşlılığın toplum tarafından fark edilip yaşlılık konusunda mağduriyetlerini gidermek adına 2013 yılında Yaşlı Hakları Derneği kurulmuştur (Özkul ve Kalaycı, 2015, s. 267).
- İstanbul Üniversitesi bünyesindeki Yaşlılık Atölyesi çalışmaları yaşlı ve yaşlılık alanında önemli bir yer edinmeye başlamıştır (Alaydın, 2019, s.63).

[@ yaslilikatolyesi@yaslilik.org](mailto:yaslilikatolyesi@yaslilik.org)
[yaslilikatolye](https://twitter.com/yaslilikatolye)

Resim 3. İstanbul Üniversitesi tarafından düzenlenen yaşlılık atölyesi afişi.

2. BÖLÜM

TÜRK YAZILI KÜLTÜR KAYNAKLARINDA YAŞLI İMGESİ

Türk kültür tarihinde yaşlı ve yaşlılığın yeri, incelenmesi gereken bir alandır. Yaşlılık ve yaşlı imgesi, en küçük sosyal yapı olan aileden ulusal yapılara kadar kendi içinde kuralları olan bir çeşitlilik taşımaktadır. Türk topluluklarında Türklerin varlık sürdürdüğü en eski dönemden günümüze kadar yaşlı kimliği itibar ve saygınlık içermektedir. Yörük(2014), Köktürkler döneminde varlığını sürdüren Türk boylarından Kimeklerin , bir kişinin 80 yaşını geçmesi durumunda kutsî özellikler taşıyacağı inancına büründüklerini ve bu kişilere saygı duyduklarını belirtmektedir. Türk topluluklarında yaşlılık kelimesi genellikle ihtiyar kelimesi ile özdeşleştirilmiştir. Toplum tarafından saygınlığı olan kişiler yaşça büyük kişiler olmaktan ziyade ihtiyar statüsünde olan kişiler olarak değerlendirilmiş, ihtiyarlığın atalar kültürünün devamlılığını sağladığı belirtilmiştir. İhtiyar tipolojisindeki kişilerin tecrübelerinden istifade edilmesi gerektiği Yakutlarda, Altay topluluklarında özellikle vurgulanmaktadır (Lvova, Oktyabrskaya, Sagalayev ve Usmanova, 2013, s. 85-95).

Yaşlı kimselere yaşam tecrübelerinden dolayı saygı duyulurken aynı zamanda fizyolojik çöküntülerin izleri bu kişilerde belirginleştiği için merhamet ve sevgi de oldukça yoğun şekilde sergilenmektedir. Ailenin ve içinde bulunulan çevrenin söz sahibi olan yaşlılar, birçok alanda karar verme organı olarak kültür tarihimiz içinde sağlam bir yere sahiptirler. Örneğin Oğuz boylarında “söz ulunun, su kiçigin” söz grubu yaşlı ve tecrübeli kişilere verilen değer Türk kültüründe binlerce yıl önce bile yaşlıların önemli bir değer olarak göze çarptığının bir göstergesidir. Yine halen günümüzde devam eden ve Anadolu halk kültüründe önemli bir yer tutan el öpme davranışı büyüklere sergilenen saygının sembolik yapısını temsil etmektedir. Zaten Türk kültür tarihinde önem arz eden yaşlı ve yaşlılık konusu İslamiyet’in hayatımıza girişi ile birlikte büyüklere, yaşlılara olan saygının daha da belirgin olmasını sağlamıştır.

Selçuklu Devleti döneminde 11. yüzyılda Sivas’ta kurulan Darü’l-Reha Huzurevi, Mısır’da Erbil Atabeyi Muzafferredin Ebu Sait tarafından yaptırılan Gökbörü tesisleri, dört darülaceze gibi tesisler bulunmaktadır. Memluk Devleti döneminde 13. Yüzyılda Kahire’de Seyfettin Kalavun Hastanesi ve tesisleri yaşlı kişilere ve dul kişilere tahsis edilmiştir (Çohaz, A., 2006).

Türk kültür tarihinde birleştirici ve uzlaştırıcı yapısıyla ön plana çıkan yaşlı kimliği, günümüzde giderek küçülen ve kendi kabuğuna çekilen çekirdek aile yapısı, sektörel ve mesleki yönelimler

ile bir takım teknolojik olumsuzluklar ve yalnızlaşan yaşlı bireyin sosyo kültürel karşılığı kaybetmesi karşısında ötelenen kimlik halindeki örnekleri ile de kendisini göstermektedir. Ulaşmanın ve uzaklaşmanın en yoğun olduğu günümüzde özlem duygusunun yerini kaplamaya başlayan meşguliyet anlayışı, kültür tarihimizdeki en önemli unsurlardan olan yaşlı bireylerin ne yazık ki yalnızlaşmasına da sebep olmaktadır.

2.1. ORHUN KİTABELERİ VE UYGUR METİNLERİNDE YAŞLI İMGESİ

İslamiyet öncesi dönemde, yaşlılık olgusu toplumsal cinsiyete bağlı olarak değişim göstermektedir. Sözlü ürünlerde yaratılış mitleri ve destanlarda kadın tipolojisi ön plana çıkararak, kadına ilk olma vasfı da verilmiştir. Olağanüstü özellikler taşıdığı düşünülen bu kişilerin ortak niteleyicisi “Ana” kelimesi ile yapılmıştır. Mitolojik Ana, Yer Ana gibi olağan üstü özellikleri bulunan kahramanlar, zamana bağlı olarak Umay Ana figürüne dönüşerek anlatılarda daha somut bir özellik kazanmıştır(Bayat, 2006, s.13). Umay Ana, niteleyicisine Türk kültür tarihinde, yazılı olarak ilk kez Göktürk Yazıtları’nda rastlanmaktadır. Kültügin adına yazılan yazıtta, Bilge Kağan 7 yaşındaki kardeşine babasının vefatından sonra kahramanlık unvanını Umay Ana’ya benzettiği annesinin verdiğini belirtmiştir. Eserde, Umay Ana çocuklarını kollayan dişi bir Tanrı olarak değerlendirilmiştir (İnan,1986 , s.36).

Yazıtlarda “karı” sözcüğü, “yaşlı, ihtiyar, kocamış” anlamında kullanılmıştır. Yaşlılık sadece insanı ifade eden niteleyicilerle sınırlı kalmamıştır, metinde yer alan hayvanı nitelemek için kullanılmıştır. Metinde “karı öküzüğü” tamlaması, yaşlı öküz için kullanılmıştır. (Orkun, 1987: 838) . “ Karı” kelimesinin eylem hâli yazıtlarda kullanılmıştır. Yazar, devletin içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtarmak için mücadele ettiğini, ülkesini ve milletini yeniden derleyip topladığını, bu süreçte de yorulup ihtiyarladığını belirtmiştir (Orkun, 1986: 118/T.56).Yazar, metin boyunca halkı için yaptığı fedakarlıklardan bahsetmektedir. Kağan olarak, açları doyurup fakirlere yardım ettiğini, halkını derleyip düzenleyerek milletin başında olduğunu belirtir. Karı” ve karı- kelimesinden türetilmiş olan kelimelerin, Türk kültür tarihinin hemen hepsinde yaşlı ve yaşlılık ifadesine karşılık geldiği görülmektedir. Yaşlılık olarak bilinen “karı bol-“ ile ilgili olarak Eski Türk Kitabeleri’nde ülke ve millet var olmaya devam ederken kişinin yaşlanmaya başladığını ve varlığının sonuna geldiği ifade edilmektedir (Orkun, 1986, s. 56). Orhun Kitabeleri Tonyukuk Anıtı’nda “karı bol-” ifadesi “Özüm karı boldum, ulug boldum” şeklinde kullanılarak yaşlılık “ihtiyar oldum, kocaldım” şeklinde aktarılmaktadır (Ergin, 2005, s. 80). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Tonyukuk hayatta iken bu taşları kendisi diktirmiş ve

üç büyük kağana hizmet etmiş bir vezir olarak bilgi, tecrübe ve öngörülerini gelecek nesillere aktarmaya çalışmıştır.

Türk kültürünün ilk yazılı metinlerinden olan yazıtlarda, kadına devlet yönetiminde kağan ile beraber devlet yönetme yetkisi de verilmiştir. Belli törelere bağlı olarak yönetimde söz sahibi olan kadınlar, yaşça en büyük ve tecrübeli kişiler arasından seçilmektedir. Kadınlar savaşlar esnasında da eşlerine yardımcı olabilmektedir (Gömeç, 1996, s. 90). Açı/Eçe-Eçü kelimesi, Orhun Kitabelerinde “ yaşlı kadın” anlamında kullanılmaktadır. Kültigin ve Bilge Kağan adına yazılan kitabelerde, Bumin Kağan’ın ve İstemi Kağan’ın ülkeyi yönetmek için görevlendirilmesi sırasında “apa ve eçü” kelimesi kullanılmıştır. Göktürklerde, devlet yönetiminde Kağan’ın yanında hatun da yer almaktadır. İl Bilge Hatun, Gök-Tanrı tarafından görevlendirilerek ülkesinin başına geçerek Kağan ile birlikte devlet yönetiminde yer aldığı metinlerde yer almıştır. 700’li yıllarda Göktürk Devleti’ne yapılan ayaklanmayı bastıran Göktürkler, var olan topraklara ata toprağı anlamında “eçü-apa” kelimelerini kullanmışlardır. İlk Türk Devletlerinde de toprağın, bağımsızlık sonucunda atalardan emanet olması, toprağın kutsiyetini artırmaktadır.

Yaşlı imgesi Türk kültür tarihinin ilk kaynakları olan Orhun Kitabeleri’ndeki yaşlı ve yaşlılık kelimelerinin karşılığı olarak “ötülüg” ve “ödsik” kelimeleri “muhterem, yaşlı” ifadeleri ile Muharrem Ergin tarafından karşılık verilmiştir (Ergin, 2005, s.125-127). Bir başka dil bilimci Talat Tekin ise “ötülüg” kelimesine anlam vermemiş; “ödsik” sözcüğüne ise yaşlılık haricinde karşılıklar yüklemiştir (Tekin, 1996, s.163). Orhun Kitabelerinde yaşlılık sadece fiziksel çöküntü ve güç kaybı demek değildir. Yaşlılık, tecrübe ve bilginin birleştiğı temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilge Kağan Anıtı’nda Bilge Kağan ve amcası Kabgan Kağan’ın birlikte savaşa gitmeleri genç ve tecrübesiz Bilge Kağan’ın yaşlı ve tecrübeli Kabgan Kağan’dan devlet yönetimi ile ilgili alacağı bilgi birikiminin önünü açmaktadır (Ergin, 2005, s. 80).

Uygur metinlerinde genellikle “qart, qartğa qurta, qurtğa” kelimeleri “yaşlı, ihtiyar,” ; “qarı, harı, qarıg, yaşlağ, yaşlıg, abuçqa” "yaşlı kadın"; “harı- uluğad- qarı-” sözcükleri de “yaşlanmak” ifadesinde karşımıza çıkmaktadır (Caferoğlu, 1993, s. 218).Çalışmamızda Uygur metinlerinden olan Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi’nde yaşlı kelimesine karşılık gelen “aviçga” sözcüğü kullanılmaktadır (Orkun, 1986, s. 76)

...tegin yerçi aviçga birle ikikü kaltılar... ...prens rehber ihtiyar ile ikisi kaldılar... (Çabuk, Çiftçioğlu, 2012, s.540)

2.2. KUTADGU BİLİĞ’DE YAŞLI İMGESİ

Kutadgu Bilig, alegorik yapısı ve topluma yön vermeyi amaçlaması bakımından Türk kültür tarihinin en önemli eserlerindedir. Yusuf Has Hacib tarafından yazılan eser, 50’li yaşlarda dönemin yöneticisine sunulmuştur. Eserin genel teması, iki dünyada da mutlu olabilmenin sırrını aralamaktadır. Eserin nasihat-name tür ve içeriğine bağlı olarak yazılması yaşlı imgesi bağlamında da değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Yaşlılık, nesiller boyu devam eden bir kültürel aktarımdır. Kutadgu Bilig’in içeriğini de sembolik yapıda dört ana kahraman etrafında gelişen siyasetten felsefeye kadar çeşitli konuları içeren nasihatler oluşturmaktadır. Yaşlılık döneminde aktarılması gereken sözel verilerin başında nasihatler gelmektedir. Çalışmada aktarılan nasihatler, manzum şekilde kaleme alınarak bellekte kalıcılığı ve aktarımı kolaylaştırılmıştır. Halkbilimi unsurlarının yoğun olduğu çalışmada, toplumun belli statülere bağlı olarak seyri/durumu hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu bağlamda Akyüz, eserin yazarını “toplum mühendisi” olarak nitelendirmiştir (Akyüz, 2002, s. 30). Esere adını veren “Kut” kelimesi, devletin yönetme yetkisi ve ulaşılma (Tanyu, 1967, s. 78) anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda Kut kelimesi, ilk aşamada mitolojide Tanrı tarafından verilen uhrevî güç olarak değerlendirilirken zaman içinde devlet yönetiminde var olan bilgi/yetenek anlamlarını da kapsamıştır (Yıldız Altın, 2018, s.78). Babanın ismi ve yerinin erkek çocuğa bırakılmasının atasözü ile belirtildiği metinde ata erkil anlayışın izleri bulunmaktadır (KB, 110, 1985, 20).

Eserde Ay Toldı, aklı; Kün Togdı, devleti; Ögdülmiş, akıbeti ve Ogdurmuş ise bilgeliği ve yaşlılığı sembolize etmiştir (Köroğlu, 2016, s.231). Kün Togdı karakteri ile ideal devlet adamının nasıl olması gerektiği hakkında bilgiler verilmektedir. Kün Togdı’nın veziri Ay Toldı en büyük yardımcısıdır. Eseri alegorik yapıya büründüren diğer iki kahraman Ögdülmiş ve Ogdurmuş’tur. . Ögdülmiş, küçük yaşlarda yetim kalarak aklı ve rasyonalizmi esas alan bir anlayışı temsil etmiştir. Ogdurmuş, eserde kendini maneviyata adanmış esas kahramandır. Zamanının çoğunu ibadet ederek geçiren bu kahraman için yaşanan Dünya’nın bir anlamı yoktur. Zahid tipinin bir yansıması olarak değerlendirilebilecek bu kahramanın mutluluk sebebi maneviyata yöneliştir. Yaşlı tipolojisinde değerlendirilecek bu kahraman eser boyunca bilgeliği sembolize etmektedir(Fedai, 2016, s. 163). Ogdurmuş’un eser boyunca pasif yapısı yaşlılığın diğer bölümlerde olduğu gibi hep geride kalan anlayışı ile ilintilidir. Genel olarak eserde, yaşlılık istenilmeyen ve korkulan bir süreçtir. Eserin yazarı, yaşlılık dönemine geçişi bir “gerileme hatta düşme süreci” olarak değerlendirmektedir. Eserin yazarı olan Yusuf Has Hacib de anlatıcı olarak yaşlı tipolojisi bağlamında incelenmelidir. Eserin tamamında yönlendirici bir

uslubu bulunan yazar kahraman anlatıcı olarak eserini aktarmıştır. Giriş bölümünde 50’li yaşlarda eserini yazdığını belirten yazar, dört temel kahramanı yönlendirici niteliktedir. Kahramanlarıyla konuşur gibi eserini kâleme almıştır. Kahramanlarına nasihat veren kimi zaman da kendi iç sesiyle söyleşen kişi de yazardır. Yazarın fikirlerinin açıkça aktarıldığı bölümlerde yaşlılık, kaçınılan bir süreç olarak ele alınmıştır.

Kün Togdı’nın ve benliği ile “yönlendirici” olan Yûsuf Has Hâcib’in, Jung’un “Yaşlı bilge arketipi” dediği arketipe yakın olduğunu da söylemek mümkündür. Kişinin bireyleşme sürecinde yönlendirici ve tavsiye verici özellikleri bulunan bu arketip eserde yer alan diğer kahramanlar için yol gösterici niteliktedir.⁷ Bu sebeple hem Hâcib hem de Kün Togdı çağlar sonrasına öğütler veren “Yaşlı bilge arketipi”nden izler taşır. Yûsuf Has Hâcib’in bilincinden Kün Togdı; devletin payidar olabilmesi ve en iyi şekilde yönetilebilmesi için Veziri Ay Toldı ve Vezirin oğlu, aklın sembolü Ögdülmiş’e öğütler veren bir “yaşlı bilge arketipi” özelliği sergiler. Bu öğütler içinde, hakan olmak için “alçakgönüllü olmak, halka adil davranmak, iyilik etmek ve iyilikte ısrarcı olmak, yumuşak ve samimi davranmak, sabırlı olmak, gururlu olmak” gibi ölçütlerin en önemli ölçütler olarak sayılması dikkat çekicidir. “Aytoldı, eserde, “kut”u, “bah”ı sembolize eder. “Kut” ise, hem toplumun hem de bireylerin hayatında önemli rol oynar. “Kut”, parlaktır ancak bir kararda değildir, kontrol altında tutulamaz ve geçicidir (Fedai, 2016, s. 170).

Eserin Peygamber Aleyhi’s-Selam’ın methinin yapıldığı bölümünde “ata ve ana” kelimeleri yaşlı kişiler için kullanılmıştır. Dört sahabenin övgüsünün yapıldığı giriş bölümünde, akrabalık terimi olarak “kadın erdi küdegü” kelimesi kullanılmıştır. Metinde bu sözcük, “kayınbaba” anlamında kullanılmaktadır (KB, 50, 1985, s.11).

Kutadgu Bilig metinlerinde yaşlılık ile ilgili imgelere dualarda da rastlanmaktadır. Yazar, hükümdarın mutluluk ve sevincinin sürmesini istediği duasında, Lokman Hekim gibi uzun ömür dilemektedir (KB, 12, 1985, s.10). Yazar metin boyunca birçok yerde uzun ömürlü olmak ve genç kalabilmek için tavsiyelerde bulunmaktadır. İyilik ve yardımlaşma, nefsi terbiyenin önemli yollarındandır. Yazara göre akıl, gençliğin temel işaretidir. “karı-“ fiilini kullandığı dizede, akıllı insanın aklını yitirmesi sonucu yazma eyleminin de sona ereceği, yaşlanmanın ve bunamanın ortaya çıkacağını aktarır. Ömrü kısa olan kişinin pişmanlık içinde yaşlanacağını/ ihtiyarlayacağını uzun ömürlü kişilerin ise pişmanlık duymayacağını belirtir (KB, 348-50, 1985, s.14).

⁷ Akt. Esra Sazyek, “Jung Işığında Heba” Turkish Studies, Volume 8/8 Summer 2013, pp. 1097-1125.

Kutadgu Bilig’de kişinin kronolojik açıdan yaşlanma süreci hakkında da bilgiler mevcuttur. Yazar, 40’lı yaşların bitmesiyle gençlik ile vedalaşmaya başladığını; 50’li yaşlarda kuzgun tüyüne benzettiği gür saçlarının kuğu tüyüne dönüşerek aklaşmaya ve seyrekleşmeye başladığını belirtir. 60’lı yaşlar, yaşlılığın giriş dönemidir, 70’li yaşların başlangıcını yazar kış mevsimine benzetir. Ona göre, yaşamın zevki sona ermiştir (KB, 350-52, 1985, s.15).

Kutadgu Bilig’de yaşlılık ifadeleri genel olarak gençlikle karşılaştırılarak verilmiştir. Gençlik döneminin değerinin bilinmeyerek yaşlılık dönemine erişildiğinin belirtildiği dizelerde “Gençliğimi, geçen bulut gibi geçirdim; ömrümü fırtına sür’ati ile tükettim” denilerek gençliği bulut metaforuna benzetmektedir. Yazara göre gençlik döneminin sona ermesi, hayatın da tüketilmesidir (KB 6521, 1985, s.337). Aynı metinde “yegitlik” kelimesi ile gençliğinden bahseden yazar “gençliğin kıymetini bilmediği, gençliğini elde tutamadığı için” hayıflanmaktadır (KB 6522, 1985, s.337). Bu bölümde yazar, yaşlılık döneminde yaşadığı mutsuzluğu gençlik özlemine dem vurarak aktarmaktadır. Yazarın gençlik dönemine özlemi “Yeniden gel seni el üstünde tutayım” diyecek noktadadır. Gençlik döneminde yaşadığı mutluluklar sona ermiş ve yazarın fiziki yapısının değişmesi onu mutsuz etmektedir. ”Ey gençlik, sana sitem ediyorum bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın” dizelerinde olduğu gibi gençlik ile ihtiyarlığı karşılaştırmaktadır (KB 6522-24, 1985, s.337).

“Karı” kelimesinin ihtiyar anlamında kullanıldığı dizede yazar, gençlik dönemini güzel ve doğru yaşayamadığı için ihtiyarlık döneminde mutsuz olduğunu belirtmiştir. Yazar, içinde bulunduğu yaşlılık dönemini gençlik dönemine benzetme ve karşılaştırma yaparak aktarır. Değişimin çoğu, fizikî açıdan gerçekleşmektedir. Buna göre gençlikte “erguvan gibi kırmızı benizli yüzü” yaşlılık döneminde “safran tohumu” şeklinde donuk bir hâl almıştır. Saçlarının beyazlamasını, “misk” gibi kokan siyah saçlarının “kâfur” ağacı gibi seyrekleşerek ağardığını belirtir. Yazarın yaşlılığa dâir dönüşümü yüz ifadelerinde de belirginlik göstermektedir. “Dolunay”a benzettiği yüzünde de büyük değişimler gözlemektedir (KB 6525-27, 1985, s.337).

Yazarın yaşlanma süreci mevsimsel niteleyicilerle de ifâde edilmiştir. Gençlik dönemini “bahar” mevsimine benzeten yazar, yaşlılık sürecinde “hazan” mevsimini yaşamaktadır. Sonbahar mevsiminde yaprakların kuruyup dökülmesi ile kendi duyguları arasında da ilişki kurmaktadır. Yazar vücudunda var olan eklemisel değişmeyi “yay” gibi eğri bir hâl aldım diye ifâde etmektedir (KB 6527-29, 1985, s.337). Yazarın yaşlılık döneminde var olan değişimi sadece fizikî açıdan değildir. Yazarın yaşamı, film şeridi gibi gözünün önünden geçerek geçmiş yıllarda yapmış olduğu hataları itiraf etmektedir “İnsanlara zorbalık yaptığımı, saygısızca

davrandığını” insanlara hizmet etmekten maneviyata yönelemediğini Allah’a karşı mahcup olduğunu belirtmektedir. “Karılık kavurdu yegitlik yıradı, tatıĝ bardı barĝu udu yol k nittim” dizelerinde gen liĝi kaybettiğini yaşlılık/ihtiyarlık döneminin kendisini bulduğunu, artık doĝru yolun yařlılıĝın kıymetini bilerek geçirmesi gerektiğini aktarır (KB 6530-31, 1985, s.337).

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eserinin “Her Yaratılan, Vakti Gelince  l m n Acısını Tadacaktır” başlıklı bölümünde yaşlılık sürecinin doĝal ve bilinen y nlerine, geri döndürülemez oluşuna sıklıkla deĝinmiřtir. Yusuf Has Hacib, eserinde hükümdar K n Togdı ile veziri Ay Toldı isimli başlıca iki anlatım karakteri aracılıĝıyla oĝ tler vermiştir. K n Togdı’yı bilge bir kişi olarak niteleyen yazar, K n Togdı’nın şöhretli biri olduĝunu ve uzun yıllar yaşadığını belirtir. Yazar, bu bölümde ölümü sebebendirme arayışındadır. Yaşam, yüksekte alçaĝa iniş meylindedir ve geri sayım başlamıştır. Yazar, kişinin olgunluk seviyesini yakaladıĝı/d ř nd ĝ  anda yaşamında inişin başlayarak  l me daha hızlı yaklařacaĝını belirtmiştir. Eserin kahramanlarından Ay Toldı, üzerinden gençlik döneminin sona ererek ihtiyarlık/ yaşlılık sürecine geçiş yaptığını belirtir. Ay Toldı’yı tüm dileklerinin gerçekleşip, mutluluĝu yakaladıĝını d ř nd ĝ  an, kut  nı, yařlılıĝın sinyallerini vererek ölümlü sona yaklaştırmaktadır. Yazar, metnin devamında Ay Toldı üzerinden yařlılıĝı metaforik olarak tasvir etmektedir. Ay Toldı’nın dolunaya benzeyen parlak yüzünün solmaya bařladıĝını, fiziksel açıdan yeterli gücü bulamadığını, nefes almakta g c l k çektiğini belirterek fizikî yaşlanmanın sonuçlarını aktarır. Ay Toldı’da var olan fizikî yaşlanma, psikolojik yaşlanma sürecini de etkilemektedir. Mevsimler, yařlılıĝa baĝlı olarak y n deĝiřirmiřtir. Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı eserinde gençlik ele alınırken d ş unsuru yazar tarafından gençlikle baĝdařtırılmıř ve gen liĝin bir d ş gibi gelip geçici olduĝu aktarılmıştır (KB 6530-31, 1985, s.400).

2.3. D VAN  L GATİ’T- TÜRK’TE YAşLI İMGESİ

Yaşlılık, insan hayatının son geçiş dönemidir. Divanü L gati’t Türk , insanın doĝumdan  l me kadar olan tüm geçiş sürecinin örneklerle ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı temel kaynaklar arasındadır. Geleneĝin aktarım sürecinde, eserde var olan kelimelerin tahlilinin ve analizinin yapılması, yaşlılık kültürünün verilerinin de korunmasına katkı saĝlayacaktır. Türklerin 11. yüzyıldaki konumları hakkında detaylı bilgi veren eser, kelime  eřitliliĝi açısından Türk kültürünün önemli kaynakları arasındadır. Bir dilde var olan kelime  eřitliliĝi, o dilin toplumsal gücünü de ortaya çıkarmaktadır. Eserde yaşlılık için kullanılan kelimeler toplumsal cinsiyete baĝlı olarak deĝiřkenlik gösterebilmektedir. Eserin genelinde yapılan taramada kadın ve erkek

için kullanılan kelimelerin oldukça çeşitli olduğu tespit edilmiştir Bir toplumu/aileyi oluşturan temel bileşenlerin “kadın ve erkek” olduğu düşünülürse, içinde bulunduğu dönemde kelime çeşitliliğinin sık olması, toplumda var olan kişilerin statü ve rolleriyle doğrudan ilişkilidir. Eserde yaşlılık için doğrudan kullanılan ortak kelimeler olduğu gibi kadın ve erkeğe bağlı olarak da kullanılan niteleyici ve tamlamalar bulunmaktadır.

Metinde kadın için kullanılan kelime çeşitliliğinde kadının günlük yaşamdaki ve aile içindeki konumu etkilidir. Özdarıcı(2008), “DLT’de kadın ve kadına ilişkin unsurlar” adlı çalışmasında toplum düzleminde kadının etkin bir rolü olduğunu belirtir. Metinde kadınların olumlu yönlerini yansıtan kelimelerin sık olmasının kadına verilen değerin ve durumun bir göstergesi olduğunu belirten yazar, kadının yöneten ve yönetilenler olmak üzere iki çizgide ilerlediğini ifade eder. Kadının aile içinde ve toplumda var olan rolleri, bu çizgilerin belirlenmesinde temel unsurdur. Çalışmada DLT’de tespit edilen kadın imgesi yaşlılık bağlamında değerlendirilecektir. Eserde, yaşlı kadınlar için kullanılan en sık niteliyici “açı/eçi” kelimesidir. Yaşlılık, çoğu yerde asaleti temsil etmektedir. “oglagu katun” ifadesi de Hakanın yanında yönetimde yer alan yaşça büyük kadınlar için kullanılmaktadır. Bu tamlama, asaleti olan kadın anlamında kullanılmıştır (Atalay 2006: I, 87/14).

Eserde, “yaşlığ” kelimesi, genç olmayan anlamında kullanılmaktadır. Çoğunlukla bu kelime “er” ismi ile beraber kullanılmıştır (Atalay, 2006: IV, 756). “kurtga” kelimesi yaşlılık ifade eden bir diğer kelimedir. Yaşlı ihtiyar kadın anlamında kullanılan bu kelime, “kocakarı oyun bilmez, yerim dar” atasözünde kullanılmıştır. “kurtga” kelimesinin metin içinde yaşlı kadınların olumsuz ve şikâyet eden durumları için kullanıldığı görülmektedir (Atalay, 2006: III, 259/18). Eserde olumsuz özellikler barındıran yaşlı kişiler için kullanılan bir diğer niteleyici “kart” kelimesidir. Huysuzluk yapan kişiye “ kart er” denilmektedir (Atalay, 2006: I, 342/15).

Divanü Lügati’t Türk’te “karı-” eylemi ihtiyarlayan kişi ya da canlı için kullanılmaktadır. “Aslan kocarsa/yaşlanırsa fare deliğini bekler” atasözünde olduğu gibi insan dışında canlıların yaşlanması da bu fiil ile ifade edilmektedir. “karıla-“ fiili, yaşlılığın bir geçiş süreci olduğu son süreçte kullanılmaktadır. Bir kişiyi yaşlı saymanın da diğer adı kişiye bu fiilin kullanılmasıdır. Metinde, “er kişiyi karıla-“ kişinin yaşlı olarak kabul edilmesini de göstermektedir(Atalay III 2006: 223-324). ”Karızan” kelimesi, yaşlılığın derecelendirilmesinde kullanılan bir niteleyicidir. Çok yaşlı, kocamış kişiler için bu kelime kullanılmaktadır (Atalay 2006a:I , 873).

“açı/eçi” şeklinde kullanılan kelime yaşlı kadınlar için kullanılırken “kal” kelimesi yaşlı erkekler için kullanılmaktadır. Yaşlılık için sık kullanılan kelimelerden birisi “koca” kelimesidir. Eserde, yaşlıların fiziki özelliklerinin aktarıldığı temel sıfatlardan birisi “kırgıl”dır. Metinde, “kırgıl adamın sözü bırakılmaz, kağıl (üzüm asmaları bağlanan yaş söğüt dalı) bağı çözülmez”. Aynı zamanda eserde genç olmayan anlamında kullanılan “yaşlıg er” ifadesi de yer almaktadır. Bu ifade hayvanlar için de kullanılmaktadır. Gençlik dönemini tamamlayan hayvanlar için de aynı ifade kullanılmıştır. (Atalay, 2006b: III, 42715). Kaşgarlı Mahmut’un kullandığı ama çağdaşlarının tercih etmediği “karızan” sözcüğü “yaşlanmış kişiyi” ifade etmektedir (Atalay, I 2006: 448/18).

Eserde, “yaşlı ve akıllı” anlamına gelen vezirlik makamı “öge” niteleyicisi ile belirtilmiştir. Öge maddesi ile açıklanan bu bölümde, Doğu Hükümdarı Zülkarneyn’in Çin sınırlarına kadar ilerlemesi üzerine, Türk Hakanı mücadele etmek için genç bir grup göndermiştir. Hakanın veziri ise yaşlı ve tecrübeli kişilerin devlet yönetiminde etkinliğini ön plana çıkarması gerektiğini belirterek orduda denenmiş ve tecrübeli yaşlı savaş erlerinin bulunması gerektiğini aktarmıştır. Vezirin sözünü dinleyen Hakan, tecrübeli askerleri ile savaşı kazanmıştır. Eserde vezirin bahsettiği “yaşlı ve tecrübeli kişi” öge’dir (Atalay I, 2006, s.90-91).

Eserde, büyükler tarafından aktarılan öğütler ve atasözleri de yaşlı imgesi bağlamında değerlendirilebilir. Yaşlı kişinin temel görevlerinden birisi geleneksel bilgiyi öğüt veya nasihat yoluyla aktarmaktır. Metinde baba tarafından oğluna verilen nasihatte, babası oğluna bir toplulukta büyük bilge olmanın yolunun “nasihat ve öğüt alarak edepli bir şekilde çalışmasıyla” gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Yaşlı kişiyi tamamlayan temel özelliklerden birisi de “ulu” kişi olabilmesidir. Ululuk, bir rütbe olarak değerlendirilmektedir. Ata kişi oğluna “güzel huylu ve yardımsever” olması koşuluyla o rütbeğe ulaşmanın yolunu açmaktadır (C.1, s.51).

Atalara ve yaşlı kişilere saygı metin içinde sürekli tekrarlanan hususlardır. “köwezlik” kelimesi ile aktarılan nasihatte “annenin babanın ve büyüklerin sözünün dinlenip onların reddedilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı beyitte, yaşlı kişilerin en büyük mirasının fazilet olacağı “Evladım, sana fazilet ve edep bırakıyorum.” dizesinde dile getirilmiştir (C.1, s.141). Atasözleri ve nasihatler, kültürel belleğin tamamlayıcılarıdır. Konuları bir toplumda günlük yaşamdaki değişim ve gelişmelerdir. Kaşgarlı Mahmut, 11. Yüzyılda İslamiyet’in de kabul edilmesiyle beraber nasihatler ve atasözleriyle vasıtasıyla toplum belleğine çok sayıda kültürel veri bırakmıştır. Türk toplumun aile içinde var olan değerleri önemsemesi bu çeşitliliğin artmasına olanak tanımıştır. “Ata, ulu” sıfatıyla toplumda var olan kişiler vasıtasıyla toplumsal değerlerin

oluşumu ve yayılımı artmaktadır. DLT’de var olan atasözleri ve nasihatler, yaşlı kişilerin belleğindeki verilerin paylaşarak yaşlı kimliğinin gelişimine ve toplumda ortak manevî değerlerin artmasına hizmet etmektedir.

DLT, yaşlı imgesi bağlamında incelendiğinde eserin tamamını barındıran ortak değer yargılarının olduğu görülmektedir. Sözlükte, genel olarak okuyan/inceleleyen kişilere öğüt verme amacı bulunmaktadır. Öğüt ve nasihat veren kişiler kimi zaman yaşça büyük anne baba konumundayken kimi zaman devlet yönetiminde yer alan tecrübeli kişilerden seçilmiştir. Öğüt veren kişilerin temel özelliği, çalışmada tüm kişilerin “bilge kişi” olabilmeyi hedeflemeleridir. Aklın ve bilginin önemsenmesi, anne-baba-dede-ata gibi büyüklerin fikirlerinin dinlenerek dikkâte alınması, yardımlaşma ve iyiliğin menfaat gözetmeksizin yapılması gerektiği, insanlara karşı hoşgörölü ve güler yüzlü bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği, Allah’a karşı gereken sorumlulukların yapılarak ölüm ve ahiret inancının unutulmaması gerektiği bilge kişilerin ağzından aktarılan nasihatlerdir. Eserde yer alan sözcüklere yüklenen anlamlar, Türk kültürel belleğinin yaşlı ve bilge kişilerin anlatımıyla günümüze kadar taşınmasını kolaylaştırmıştır.

2.4. DEDE KORKUT KİTABI’NDA YAŞLI İMGESİ

Yaşlı imgesinin itibar ve saygınlık anlamında yaygın olarak kullanıldığı temel metinlerden birisi de Dede Korkut’tur. Dede Korkut kitabı, İslâmiyet Öncesi Türk kültür ortamı ile İslamiyet sonrası Türk kültürünün iç içe geçtiği bir atmosferde kaleme alınan geçiş dönemi eseridir. Eserin genelinde yaşlı kişiler Türk yaşantısını sürdüren sadık, güvenilir ve sözüne inanılır kişilerdir. Dede Korkut Kitabı, yaşlı kimliğinin ve kültürünün aktarıldığı, önemli bir kültür kaynağıdır. Kitapta yaşlı kimliği, yaşlı söylemi, yaşlı klişeleri gibi birçok başlık günümüze kadar korunarak geleneksel bilginin aktarımına devam edilmektedir. Son yıllarda akademik olarak Dede Korkut üzerine yeni metinlerin bulunduğu çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmada, yaşlı imgesi Muharrem Ergin tarafından hazırlanan 12 hikâye ele alınarak incelenmiştir.

Destandan halk hikâyeciliğine geçiş sürecinin en önemli kaynağı Dede Korkut Hikâyeleri’nde Türk kültür belleğinde yer alan unsurların bugün de geçerliliğini koruduğu gözlenmektedir. Topluma yön veren, uzlaştırıcı bilge yapısı ile ön plana çıkan ana kahraman Dede Korkut, destan geleneği içinde Türk toplumsal yaşamının birleştirici ve bütünleştirici şahsiyeti olarak belirginleşir (Köroğlu, 2016,s. 232). Türk kültürünün önemli bir kahramanı olarak Dede Korkut açısından da anne ve babaya saygı ve sevgi önemlidir. Dede Korkut, en yaşlı kişi olması yanında, en tecrübeli ve bilge olandır. Çünkü eserde yaşlılık unsuru, yol gösterici olmakla

birlikte gençlerin yaşlılar gibi olmaları ile de ifade edilmektedir (Alexander,1973 s.142). Eserde yaşlı kimliğinin prototipi esere adını veren Dede Korkut'tur. Dede Korkut da toplumun en yaşlısı aynı zamanda en bilge kişisi olarak tecrübesine güvenilen ve topluma yol gösterici olarak kabul edilen bir bilge olarak ortaya eserde yerini almıştır.Eserin giriş bölümünde Peygamber Aleyhi's-selam döneminde yaşadığı ve Oğuz boylarının her şeyi bilen kişisi olarak tanımlanmıştır. Eserde yer alan 12 hikâyede zorlukların çözüme kavuşturulmasında olağan üstü güçleri ile hikâye kahramanlarına yardımcı olan bilge kişidir. Kitaba adını veren kahraman, yol gösterici ve yönlendirici bir karakterdir.Türk kültüründe var olan yaşlı kimliği, hikâye boyunca Dede Korkut karakterinde vücut bulmuştur.

Eser boyunca Dede Korkut'un kahramanlığı yönlendirici ve hikâyeleri aktarıcı boyuttur. Dede Korkut'ta yer alan tüm hikâyelerde Korkut Ata, hikâyenin sonunda gelerek dua eder. Oğuz boyları ve kahramanlar için yapılan dualar, onun veli kimliğinin de bir göstergesidir. Dede Korkut, yaşlı tipolojisinin eserde en güvenilir kaynağıdır. Kahramanlara ad verme törenlerinde, ve hikâye sonlarında ortaya çıkarak kopuz eşliğinde dualarını tamamlamaktadır. Hikâyelerin bir anlamda anlatıcısı rolündedir (Günay, 2001, s.5). Hikâye boyunca on sekiz defa Dede Korkut, devreye girerek kahramanlara yardımcı olmuştur. Begil Oğlu Emre'nin Hikâyesinde, Hanlar Hanı Bayındır Han, elinde bulunan hediyeleri dağıtmak için Dede Korkut'tan destek istemektedir. Bayındır Han'ın akıl hocalığını üstlenecek otoritededir. Oğuz boylarının darda kaldığı durumlarda güçlüklerden kurtaran bilge kişi Dede Korkut'tur. Dede Korkut olağanüstü özellikleri bulunan bir kahramandır. Hikâye kahramanlarından Boğaç Han'a, Basat'a ve Beyrek'e dua ederek ad verme ritüelini tamamlayan kişi Dede Korkut'tur (Ergin, 2009, s.61-62). Yaşlı ve tecrübeli kişiler, Dede Korkut'taki hikâyelerde kahramanlara ad koyma ve yol göstermenin yanında hastaları iyi etme ve evlat sahibi olmayanlara yardımda bulunma gibi özelliklerle karşımıza çıkar.

Dede Korkut, destanlarda var olan Bilge tipinin de bir göstergesidir. Behiye Köksal (2012), Oğuz Destanında yardımcı kahraman olan Uluğ Türk'ün Dede Korkut'ta dinî- İslâmî kimliğe bürünmüş bir kahramana dönüştürdüğünü belirtmektedir. Dede Korkut kitabında ad verme görevini yapan Korkut Ata, yerleşik dönem eserlerinde kahramanın doğumu için elma, nar getiren “derviş, pir” tipine dönüşmüştür. Derviş, Dede Korkut'ta olduğu gibi ad verme töreninin başlangıcında ortaya çıkarak toplumda saygınlığını korumaktadır (s.77). Boğaç Han'ın boğayla mücadelesinin ardından Dede Korkut ortaya çıkar ve Boğaç Han'a adını verir (Ergin, 2009, s.25-26). Bu durum toplumsal statünün yaşlı bilge tarafından belirlendiğini veya toplumsal onayın yaşlı üzerinden ilan edildiğini ortaya koymaktadır. Sosyal yapı içerisinde bilgelik ve yol

gösterici vasfıyla ortaya çıkan yaşlı ve yaşlılık kimliği, Dede Korkut kitabında da etkilidir. Dede Korkut'un eserde aldığı roller çerçevesinde yaşlılık figürü saygı duyulması gereken tecrübe sahibi bir bilge olarak belirginleştirilmiştir. Sözlü dönem Türk edebiyatı aynı zamanda yaşlı ve yaş almayı toplum yapısı çerçevesinde hem koruyan hem de kollayan bir kültürdür. Bunun yanında yaşlılık ise sosyolojik açıdan geri planda olan ama yaş almanın ve tecrübenin varlığı ile ön plana çıkan bir olgudur (Ergin 2009, s.6- 10).

Dede Korkut'ta yaşlı imgesi açısından incelenmesi gereken bir diğer tip Hızır'dır. Hızır, Eski Türk inancında var olan "iye" kültürünün İslâmî süreçte dönüşümüdür (Oğuz, 2013, s.122-123). İslâmiyet öncesinde kut iyelinin devamı olarak değerlendirilen Hızır tipi, Dede Korkut hikâyelerinde de kahramanların karşısına çıkarak onlara yardım etmektedir. Hızır hikâyelerde ilk kez Boğaç Han hikâyesinde rastlanmaktadır. Boğaç Han'ın hastalığının sağaltım işini yapan kişidir. Boğaç Han'a gelecekte de haber veren bu yaşlı kişi, hastalığının iyileşmesi için anne sütü ve dağ çiçeği karışımının yarasına sürülmesi gerektiğini belirtir. Bu hikâyede kahramana yardımcı olan Hızır aynı zamanda halk hekimi görevini de üstlenmektedir (Ergin, 2009, s.10). Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Dirse Han'ın karısının "Kara tonlu dervişlere nezirler virdüm, (...) Dilek ile bir oğul güç-ile buldum" ifadesi ata tiplerinden birisi olan dervişlerin doğumdaki rolünü göstermektedir (Ergin, 2009, s. 87). Dede Korkut hikâyesi olan Bey Böyrek'te Hızır, çocuğu olmayan padişaha eşinin yemesi ve hamile kalması için elma vererek onu tedavi eder ve padişahın eşinin hamile kalmasını sağlar (Sakaoğlu, 1983, s.309).

Dede Korkut'un hikâyelerin sonunda yapmış olduğu dualar, atalar kültürünün de izlerini taşımaktadır. Boğaç Han ve Bamsı Beyrek Hikâyesinde "gençlerin uzun ömürlü olması için" Allah'a dua etmektedir. Hikâyelerin genelinde yaşlı kişilere duyulan saygı dualar aracılığıyla aktarılmıştır. Yaşlı kişiler toplumda otorite merkezidir. "Ak sakallı baba, ak pürçekli anne" tüm dualarda cennet tasviri içinde dualarda yerini almaktadır. Dualarda ele alınan konulardan bir diğeri de ölüm ile ilgili inanmalardır. Var olmak, yaşamak ve ömrün uzun olması alkışlarda çok sık tekrarlanan unsurlardır. Özellikle devletle, yöneticilerle ilgili soylamalarda "uzun ömür" sıklıkla temenni edilen bir dilektir. Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde Deli Karçar, Bayındır Han'a "Devletlü Hanın ömrü uzun olsun" (Ergin 2009:131) der. Dede Korkut Hikâyelerinin hepsinin sonunda Dede Korkut tarafından devlet düzeninin sağlamlığı ve devamı üzerine söylenen sözler de alkış olarak değerlendirilebilir. Eserde yer alan dualarda eski inanç sistemi ile yeni inanç sisteminin sentezi, kahramanlık gösteren yiğide ve onun araçlarına övgü, akrabalık içerisinde kutsal sayılan kişilere saygı yer almaktadır. Böylelikle her hikâye sonunda

toplumsal ve inanç temeline dayalı değer yargıları hatırlatılmaktadır. Devletin gücü ve sağlamlığı kökü eskilere dayanan bu değer sistemleri üzerine yükselmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda hayatın gelip geçici oluşu ve ölümün, hayat olgusunun sonu olduğu belirtilmiştir. Yaşamın temel gerçeklerinin ölümden ötürü gençken yapılabilen at binme, kılıç kuşanma veya iyi savaşıma özellikler zamanla kaybolan ve ihtiyarlıkla birlikte sönecek özellikler olduğu belirtilmektedir. Buna karşılık yaşlılığın kendi olgusu içinde sevilen sayılan ve fizyolojik gücün aksine yaşlı bireylerin sosyal açıdan kazandıkları yeni kimliğin önemi vurgulanır. Çünkü yaşlı birey güç kaybına uğramıştır belki ama tecrübe ve bilgeliği ile yol göstermeye devam etmektedir. Destan kültürünün merkez noktası burada şekillenmektedir (Ergin, 2009, s.15). Dede Korkut tipi, atalar kültüründe ve Oğuz boyları içerisinde sosyal olguların değerleşen yapısında bir rehberdir (Kanter, 2005, s.133). Yüce birey, kahramanın yol göstericisidir. Serüvenin başarıya ulaşmasında kahramanın destekçisi ve rehberidir. Dede Korkut, bilge tipinin gücü ile alp tipini dönüştürür. "Bu nedenle Oğuz'un durması, toprağa konumlanması, eğlenmesi ve oturması ancak yüce birey arketipinin simgesi, bilge tipi ile eyleme bağlı var olan alp tipinin bütünleşmesi ile mümkün olacaktır" (Korkmaz, 2016, s.19). Ak sakallı veya ak saçlı kişi bu arketipte, sonuca ulaşmak isteyen genç ve kuvvetli kişinin hayat rehberidir. Sadece bir sembol değil aynı zamanda tecrübe timsali, koruyucu ve soyluluğu ifade eder. Ak sıfatı, bireysel yaklaşımların; rehberliğin ve bilgeliğin toplumsal saygı dayanağı olmuştur (Fordham, 2004, s. 244).

Dede Korkut'un yaşlılığın bilge yönünü temsil ettiğini söylemek mümkündür. Uhrevi güçleri olması kimi durumlarda hikâye kahramanlarını kurtarmak için yönlendirici bir alp tipine bürünmesi, birtakım olağanüstü yeteneklere sahip olması, bilge bir kahraman olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Şamanizm inancının izlerine dağ, su, ağaç kültlerinde ve Dede Korkut'un dua ederken çaldığı kopuzunda rastlanmaktadır. Dede Korkut, doğa ile iç içedir. Yaşlı bilge tipi, 12 hikâyenin düzenleyicisi konumundadır. Kitapta yer alan tüm hikâyelerde kimi zaman aktif bir şekilde kimi zaman rüya motifi ile olay örgüsüne hâkim olarak olayın seyrini değiştirebilecek bilgelikte bir kişidir. Dede Korkut, döneminin düşünürü, bilgini, evliyasıdır. Sağlığında pek çok derde çare olmuş, ölümünden sonra da insanlara yardıma devam etmiştir. Korkut Ata, evliya, bilge, ozan kimliklidir. O, halkın manevî atası, millî şairi, filozofudur. (Aydemir, 2010, s.8).

Dede Korkut kitabında yaşlılığın tasvir edildiği en belirleyici metinlerden birisi *Deli Dumrul Hikâyesi*'dir. Deli Dumrul'un annesi, babası ve Al Kanathlı Azrail hikâyede yaşlı tipolojisindeki

kahramanlardır. Hikâye, destan kahramanı olan Deli Dumrul'un Azrail'e kafa tutmasıyla başlar. 40 yiğidiyle beraber eğlenirken karşısına çıkan yaşlı tipolojisindeki Azrail'in fizikî yapısı, Deli Dumrul'da merak uyandırmıştır. Hikâyede Azrail "ak sakallı, gözleri ve bakışları fersiz" olarak tasvir edilmiştir. Deli Dumrul, Azrail'e sorular sorarak yaşlı tipinde karşısına çıkma sebebini sorgulamaktadır. Hikâyede Azrail'in cevabı, dönemin yaşlılık anlayışını da ortaya koymaktadır. Azrail, Deli Dumrul'a gözlerinin fersiz olmasına rağmen genç ve güzel kişilerin canını aldığını; sakalının ağarma nedeninin de birçok kişinin canını almasıyla bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Hikâyede yer alan Azrail tipinin, yaşlı kişilerin kurduğu hâkimiyeti ve gücü de sembolize ettiği düşünülebilir.

Deli Dumrul hikâyesinde yer alan yardımcı tipolojisinde değerlendirilebilecek diğer yaşlı kişiler Deli Dumrul'un anne ve babasıdır. Hikâyede, Deli Dumrul ailesi tarafından istediği her şeyi yapacak zorbalıkta yetiştirilmiş baskın bir kahraman olarak tanımlanmaktadır. Anne ve babasının yaşadıkları döneme göre ekonomik açıdan istediklerini alabilecekleri güçleri bulunmaktadır. Azrail ile mücadele sürecine değin, hikâyede anne ve babasından bahsedilmez. Azrail ile olan çekişmesi sonrasında yenilgiyi kabullenen ve canını kaybetmek istemeyen Deli Dumrul, bir medet arayışına girer. Önce babasının yanına gidip yaşadıklarını aktarır ve babasından canını vermesini ister. Babası ile olan diyalog sonucunda Deli Dumrul'un aile içinde çok kıymetli bir erkek çocuk olarak büyütüldüğü anlaşılmaktadır. Doğduğunda koyunlar kesilip hayırlar yapılmıştır. Dumrul'un yaşlı babası oğluna maddî olarak tüm imkânları sunabileceğini ancak kendi canını veremeyeceğini söyler. Hâyâl kırıklığı içinde yaşlı annesinin yanına varan Deli Dumrul, annesinden de beklediği cevabı alamaz. Hikâyede evladı için canını verecek fedakarlıkta bir ebeveyn bulunmamaktadır (Ergin, 2009, s.123-135).

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü hikâyede, doğrudan bir yaşlı kahramana rastlanmamaktadır. Hikâyenin seyrini değiştiren yaşlı kahraman, Oğuz ilinde yer alan Kapak Kan'ın eşidir. 4 erkek çocuğu olan kahraman, Tepegöz'e üç çocuğunu esir etmiş ve çocukları ölmüştür. Yaşlı kadın anne tipolojisinde Oğuz beylerinden olan Basat'a kendi çocuğunun canı için bir esir vermesini istemek için çadırına ulaşır. Basat'a yalvardığı dizelerde Tepegöz'ün ak sakallı babasına da zarar verdiğini söyler. Basat, annesini de "akçe yüzlü" olarak tanımlamaktadır. Hikâyede yer alan ana kahraman savaş ya da mücadele öncesinde yaşlı ebeveynlerinin yanına giderek onlardan helâllik almaktadır. Yaşlı anne ve babası çocuklarını Tepegöz'e vermemek için onay vermek istemese de Basat, anne ve babasının elini öperek mücadele için yola koyulmuştur. Hikâyenin genelinde Tepegöz'ün yenilgi sonrasında yaşadıklarını aktardığı cümleler hikâyenin de genel fikrini ortaya koymaktadır. Hikâye boyunca toplum tarafından dışlanan, olağanüstü

özellikleri bulunan insan/hayvan kılığındaki kahraman, Basat ile mücadelesinde yenilme sebebini “Ak sakallı kocaları ağlatması, Ak pürçekli kadınları ağlatması, gençlere zarar vermesi” olarak açıklamaktadır. Hikâyede ak saçlı ve sakallı kişilere saygı duyulmamasının verdiği olumsuz sonuçlar metnin sonunda vurgulanmaktadır. Hikâyede yer alan “ak” sıfatı itibar belirtmektedir. Yaşlılık, ak sıfatıyla nitelendirilmiştir (Ergin, 2009, s.169-182).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı hikâyede, anneye ve ataya duyulan saygı, kahramanın kendi canını feda edecek noktadadır. Kazan'ın Şökli Melik tarafından esir alındığı hikâyede, annesinin serbest bırakılmasını ister. Eserde annesinin azad edilmesi için tüm mallarını da vermeyi kabul eder. Atanın bağımsızlığı ve özgürlüğü her şeyden değerlidir. Olaylar Kazan'ın beklediği gibi gitmez. Şökli Melik, Kazan'a asıl darbeyi annesinin namusuna el uzatarak yapmıştır. Salur Kazan'ın mücadelesi bu yönde başlamaktadır. Annesinin namusunu korumak, temel görevidir. Eserin yaşlı imgesi bağlamında mesajı yaşlılara saygı gösterilmesinin gerekliliğidir. Dede Korkut da yaşlı bir tipolojidedir, Yaşlı bilgeye saygı göstermeyen Deli Karçar, onun bedduasına uğrar. Af dilemek zorunda kalır. Bay Büre Bey, kendisinden önce oğlunun elini öpen bezirganlara çıkışır .Önemli işler en tecrübeli olana verilmelidir Banu Çiçek'i ağabeyinden istemeye Dede Korkut gider .

Dede Korkut Kitabı'nda “karı” kelimesi “yaşlı, ihtiyar” ; “eski” kelimesi ise “ihtiyar kadın” karşılığında kullanılmıştır (Ergin, 2009, s.171). Bu eserde “koca” ihtiyar erkek için kullanılmıştır(Ergin, 2009, s.186). Karı kelimesi ise kadınlar için kullanılmıştır (Ergin, 2009, s. 180). Dede Korkut hikâyelerinde yaşça büyük kahramanlar olan “anne ve baba” hikâyelerde yönlendirici niteliktedir. Hikâyelerde baba figürü belli bir yaşın üzerinde ve bilge vasfıyla aktarılmaktadır. Çocuklarının evlilik sürecinde söz sahibi olan babalar Bamsı Beyrek Hikâyesi ve KanTuralı Hikâyesi'nde olduğu gibi eş seçiminde çocuklarını eleştirebilmektedir. Boğaç Han Hikâyesinde, baba karakteri aynı zamanda ailenin içinde bulunduğu otoriter yapıyı temsil etmektedir. Hikâyede ana kahramanın erkek çocuğunun kimlik kazanması için kendini ispatlaması gerekmektedir. Kimlik kazanmak aynı zamanda babanın otoritesinin paylaşılması anlamında da değerlendirilebilir. Aile içinde karar merkezi olan baba, erkek çocuğunun başarı göstermesi neticesinde otoritesini örtülü bir şekilde paylaşabilecektir. Ad verme töreni, yaşlı tipolojisindeki atanın çocuklarına geleneksel bilgiyi aktarmasına yardımcı olan önemli bir uygulamadır. Boğaç Han'ın yiğitlik yaparak ad unvanını almasından sonra baba tipolojisi, ailesinin ve yönetimin tüm yetkisini oğluna devretmez. Oğluna birtakım sorumluluklar yükleyerek onun kendini kabullenme sürecini de takip eder. Bu süreçte, gelenek dâhilinde kurmuş olduğu otoriteden ödün vermez. Kimi zaman yanındaki çalışanların sözüne oğlunun

sözünden daha çok inanmaktadır. Eserde babalar “ak sakallı, annelerse ak pürçekli” olarak aktarılır. Yaşlı kişiler, bilgeliği ve yaklaşımları ile aktif hayatta işi yapıcı olmaktan ziyade yönlendirici vasfındadır(Ergin, 2009, s.61). Dede Korkut’ta Boğaç Han’ı babası ile karşı karşıya getirmeye çalışanlar; Bohaç Han’ı “ak sakallı ihtiyarın ağzına sövdü, ak bürçekli kadının sütünü çekti” diye kabul edilemez davranışlar sergileyen sözde bir yiğit olarak tanımlarlar (Ergin, 2009, s.26- 27). Hikâyelerde anne figürü ise “ak pürçekli” şeklinde nitelendirilir. Annenin erkek çocuğuyla kurduğu bağ daha ayırıştırıcıdır. Baba ve oğlun çelişkiye düştüğü noktada orta yolu bulacak kişi annedir. Annenin kimi durumlarda kararlı yapısı kahramanların zorluklardan kurtulmasına da yardımcı niteliktedir. Yaşlı imgesi bağlamında hikâyelerde yer alan anne ve baba figürü geleneksel bilginin kendisidir. Çocuk, ailesi vasıtasıyla beslendiği geleneksel bilginin taşıyıcılığını yapmaktadır. Hikâyelerin genelinde geçmişle ve gelenekle bağ kuracak kişiler ailedeki yaşça büyük ebeveynler olmuştur.

2.5. EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ’NDE YAŞLI İMGESİ

Seyahatname, 16.yy’ın sonu ile 17. yy’ın başlarında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bölge ve yörelerin gelenek, görenek, kılık kıyafet ve dini ritüellerine varıncaya kadar kullanılan eşyalardan halk edebiyatı malzemelerine kadar Evliya Çelebi’nin bakış açısı ile ele alınmış bir eserdir (Çelik Şavk ve Çelebi, 2011,s. 37). Eser, Osmanlı’nın en geniş geniş sınırları içindeki önemli alanların zengin bilgileri ve unsurları ile doludur” (Dülger, 2006,s. 6).

“Evliyâ Çelebi eserde birçok sözlü kaynak kullanmıştır (Ekici, 2013, s. 35). Bu kaynakların temelinde yaşlı kişiler ve yerel yöneticiler ön plana çıkmaktadır. Yaşlı kişilerin yaşanmışlığı ve tecrübesi temele alınarak toplanan ürünler Seyahatname’de kaleme alınmıştır. Sözlü kaynakların yazıya aktarılmasında özellikle bilgi ve rehberliği ile yaşlı bireylerin yol göstericiliği Evliya Çelebi’nin eseri oluşturmasında yardımcı olmuştur (Ekici, 2013, s.31-33).

Seyahatname’de ele alınan konuların işleniş tarzına bakıldığında Evliya Çelebi’nin destan geleneğine sahip bir ozan üslubu kullandığı görülür. Dede Korkut kitabında olduğu gibi öğütlere yer verdiği görülür. bu öğütler Evliyâ Çelebi’nin babası tarafından verilen öğütlerdir ki burada sosyal yapı içerisinde tecrübe ve bilgelikle Evliya Çelebi’nin babasının sosyal yapı içerisindeki yol gösterici vasfı ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda yaşlı ve daha bilgili kişilere saygı duyulması gerektiği bu öğütler içerisinde alınması gereken derslerden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır (Hüseynov, 2013, s.63-64).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 16.yy'ın sonu ile 17. yy'ın başlarında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bölge ve yörelerin gelenek, görenek, kılık kıyafet ve dini ritüellerden, kullanılan eşyalardan, halk edebiyatı malzemelerine kadar Evliya Çelebi'nin bakış açısı ile yazılmış bir eserdir (Çelik Şavk ve Çelebi, 2011,s. 37). Eser, Osmanlı'nın en geniş geniş sınırları içindeki önemli alanların zengin bilgileri ve unsurları ile doludur” (Dülger, 2006,s. 6).

Seyahatname, yaşlılık imgesi açısından incelenmesi gereken önemli bir külliyyattır. Yazar, gezip gördüğü yerlerin sadece fizikî yapısını vermekle kalmayıp o yerdeki halkın gelenek görenekleri ve folkloru hakkında da geniş bilgiler vermiştir. Eserde yer alan bilgileri yazar kimi zaman kendisi aktarıırken kimi durumlarda da anlatıcılarını yaşlı kişilerden seçtiği kaynak kişiler tarafından aktarmıştır. Seyahatname, yaşlı kişilerin kültürel belleği aktardığı önemli bir kültür hazinesidir. 10 ciltlik eserin şekillenmesinde 50'li yaşlarını geçmiş yazarın etkisinin yanı sıra eserde yer alan yaşlı ve deneyimli şahıs kadrosunun da önemli katkısı olmuştur. Çalışmada, günümüz Türkçesine yakın zamanda çevrilen Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı'nın Yapı Kredi Yayınlarından çıkan basımı 2003 yılında başlayıp 2011 yılında tamamlanan Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi adlı çalışma kullanılmıştır.

Seyahatnamede, Evliya Çelebi çoğu zaman olay örgüsünü anlatan anlatıcı konumundadır. Geleneksel bilginin derlenmesinde, sözü çoğu zaman usta kişilere bırakarak anlatıcı yelpazesini genişletmiştir. Eser bir seyahatnameden çok ansiklopedik nitelik taşıyan bir eserdir. Gezilen yerlerin kültürü, dili, halkı, mimarisi hakkında çok geniş bilgiler verilmiş, bu bilgilerle yetinilmeyip orada bulunan halklar, mimari ve önemli kişiler hakkında çeşitli anlatılar direk veya dolaylı olarak aktarılmıştır. Bu aktarım da çoğunlukla nesnel bir anlatım yer alsa da, bazı durumlarda Evliya Çelebi kendi yorumlarını da katarak anlatma yolunu seçmiştir. Seyahatnamenin dili dönemine kıyasla gayet sade, külfetsiz, anlaşılırdır. 17.yy Anadolu Türkçesini yansıtmaktadır (Kahraman, Dağlı, 2003-2011, c.1-10).

Eserde Çelebi'nin doğumundan başlayıp gelişen bir tarihi olay sıralaması söz konusu değildir. Evliya; yerine göre ihtiyaç duyduğu ya da belki daha doğrusu aklına estiği yerde kendisini, kendi yaşadıklarını anlatır. Örneğin Evliya, önce gördüğü rüya ile kendisinden söz eder. Doğumu, IV. Murad'ın sarayında yaşadıklarından, padişahın nedimi olmasından daha önce olması gerekirken daha sonra anlatılır. Doğumu sırasında yaşananlar, doğum tarihi ve zamanıyla bağlantılı verilmesi uygunken birlikte verilmez. Daha sonra ayrıca verilir. Babasına ilişkin bilgilerin başta, hatta kendi tanıtımından önce verilmesi beklenirken, bu sıraya uyulmaksızın değişik birçok yerde babası hakkında bilgi verilir. Örneğin Fatih Sultan Mehmed'in döneminden

bahsederken Evliya sözü babasına getirir; Kanuni dönemiyle bağlantı kurarak babasını anlatır. “Bu hakîrin babası Sultan Süleyman Han ile Belgrad, Rodos, Budin ve ÜstolnıBelgrad fetihlerinde bulundu. Hatta Sigetvar gazasında Süleyman Han öldüğünde yine babam o gazada bulunup Osmanoğlu devletine hizmeti geçmiş bir yaşlı zat idi. Daima yaşlı adamlarla sohbet edip geçmiş maceralardan söyleşirlerdi. Ancak daha da ilginç babasının ve dedesinin tanıtımına çok daha sonra Edirne'nin anlatımı içinde, özellikle de Selimiye Camii'nin anlatımından sonra yer vermiş olmasıdır. Burada babasına bir bölüm ayıran Evliya, soyu soppu hakkında da bizi bilgilendirir (Mengi, 2016).

Yaşlılık, bilgi ve deneyime bağlı olarak gelişen bir süreçtir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yaşlı tipolojisinde değerlendirilebilecek temel kişiler belirli menkıbeleri olan keramet sahibi yaşça büyük kişilerdir. Toplum tarafından saygınlığı olan bu kişilerin anlattığı/yaşadığı olayların gerçek olduğuna inanılmaktadır. Bu kişiler etrafında gelişen olayların belli bir yeri ve zamanı bulunmaktadır. Seyahatname'de menkıbe türüne dâhil edilebilecek 8 grup yaşça deneyimli kişiden bahsedilmektedir. Bu kişilerin ilki Peygamberlerdir. Peygamberlerin çevresinde var olan sahabiler/havariler/yardımcılara ait çeşitli menkıbelerden bahsedilmektedir. Eserde geçen üçüncü grup Hızır-ilyas etrafında teşekkül eden anlatılardır. Çelebi'nin eserlerinde yararlandığı bir diğer grup veli tipleridir. “Şeyh, hoca, molla, âlim, dede, baba” tipolojisinde yer alan bu gruba hemen hemen gittiği tüm yörelerde rastlamıştır. Yazar, velileri akıllı ve deli olarak iki gruba ayırmıştır. Çelebinin eserinde toplumsal sınıf arasında da bir statünün ve derecelendirmenin olduğu gözlenmektedir. Halktan insanları ve gayr-ı müslim kişilerin anlattığı hikâyeleri iki ayrı başlıkta ele almıştır. Evliya Çelebi'nin eserinde yer verdiği son grup ise Gayr-i müslim âlimlerden oluşmaktadır (Atasever, 2012, s.10).

Kahraman Dağlı, Seyahatname'de Evliya Çelebi'nin kendisi de kabir ehliyle irtibat kurma, gelecekte olacakları görme, rüya yoluyla kutsanma, yol gösterme gibi özellikleriyle veli tipi içerisine girdiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Evliya Çelebi'nin babası Derviş Mehmed Zilli Efendi de çeşitli yerlerde kerametler göstermiştir . Eserde veli kişiler çoğunlukla şeyh, dede, baba, hünkar, molla, efendi, hoca ve kudsiyet arz eden hazret kelimeleri ile sıfatlandırılmaktadırlar (Dağlı, 2003-2011, c.1-10).

Evliya Çelebi'de keramet çoğunlukla gelecekte haber verme veya veliliğini hafife alanlara ders verme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu kerametlerin bir kısmı istenmekte çoğunluğu ise istenmediği halde gösterilmektedir. Anadolu sahasında çokça bulunan menkıbeler Mısır, Şam, Mekke, Medine gibi kutsal sayılan mekanların bulunduğu yerler hariç diğer yerlerde özellikle

gayr-i müslim memleketlerde çok görülmemektedir. Buralarda, gayr-i müslim memleketlerde, ise hristiyan azizler veya az da olsa dini yayma düşüncesinde olan özellikle bektaşî fukaralarının kerametleri şeklinde gözükmetedir. Kutsal mekanların, özellikle peygamberlerin kendilerinin veya makamlarının bulunduğu yerlerde, peygamberlere hürmetin gereği olsa gerek, velilerle ilgili anlatılar azalmakta bunun yerine peygamber mucizeleri, sahabi anlatıları yer almaktadır (Dağlı, 2003-2011, c.1-10).

Eserde yaşlılık için kullanılan temel niteleyicilerden birisi “dede”dir. Veli etrafında teşekkül eden hikâyelerin anlatımında “Dede” niteleyicisi ile aktardığı kişilerin kerametleri genellikle vefatından sonra gerçekleşmiştir : “Ali Dede’nin vefat ettiğinde cenaze namazı kılınırken tabutu bir anda gözden kaybolması, üç gün sonra bir tepe üzerinde bulunup defnedilmesi (c.9 s.115) ; Nalinci Memi Dede’nin, çarşı yangın sonrasında dükkanını terk etmemesi, vefat ettikten sonra türbesinin çevresi büyük bir yangında yok olmasına rağmen türbesinin yanmaması...” (c.1 s.335-337).

Seyahatnamede yer alan keramet sahibi kişiler çoğunlukla gelecekte de haber sahibidir. Bu kişilerin çoğu, öleceği tarihi bilmektedir : “Nalinci Memi Dede, öleceği yer ve zamanı III. Murad Han’ın rüyasına girerek bildirmesi (c.1 s.335-337); Zâkiri Efendi, ölmeye önce çevresindekilere vasiyetini söyleyip ruhunu teslim etmesi (c.1 s.339) ; Elekçi Divanesi, ölmeye bir gün önce öleceğini ve vasiyetini yanına gelen birine bildirmesi (c.1 s.347-348) ; Kılıç Ali, camiye girip kılıcını asıp yayını kırıp, olduğu yere yatıp, vefat etmesi (c.1 s.407)”

Eserde yer alan veli kişilerin akıldan geçenleri tahmin etme yeteneği de bulunmaktadır. Bu motifte temel amaç, yaşlı kişiye yardım etmektir : “Şeyh Yahya Efendi’nin, kalabalık cemaat içinde sıkışıp çıkamayan kabızlık çeken Gülabî Ağa adlı yaşlı birinin sıkıntısını aklından okuyup, sırrını ifşa etmeyeceği sözünü kalb yoluyla ondan alarak ona yardım etmesi (c.1 s.93-97)”.

Evliya Çelebi’nin eserlerinde veliler, peygamberleri rüyada görme yoluyla sohbet edebilmektedir. Evliya Çelebi’nin Hz. Peygamber’i rüyasında görerek elini öpüp şefaht istemesi, onun Evliya olmasının temel sebeplerindendir. (c.1 s.1-5). Eserde yer alan veliler, hasta kişilere de yardımcı olarak onları iyileştirmektedir : “Pir Merkez Efendi’nin yerden çıkarttığı su sıtma hastalığına şifa olması (c.1 s. 334-335) ; Kapani Mehmed Efendi’nin, Recep Paşa’nın kabızlık problemini karnını ovalayarak geçirmesi (c.1 s.342-343)...”.

Seyahatnamede yer alan yaşlı tipleri sadece olumlu özellikte değildir. Yazarın üçüncü ciltte aktardığı anlatma, mistik ve büyüsel özellikler taşımaktadır. Yazarın hikâyede aktardığı kadın/don kılık değiştirerek hayvan şekline bürünmüştür. Bulgaristan seyahatinde gördüğü yaşlı kadını “çirkin yüzlü” olarak tanımlamaktadır. Bu kişinin eserde aktardığı gayrimüslim gruptan olması muhtemeldir. Kadının kendi lehçesinde küfürler ettiğini belirterek farklı bir yaşlı kadın tipi çizmiştir. İlerleyen bölümde yaşlı kadının Bulgar olduğunu belirtir. (C.3.130a-b).

Evliya Çelebi'nin eseri Seyahatname'de anlatıcı tipleri; Söz ehli, hüner ehli, marifet ehli, söz bilir, köhne koca vb. adlarla anılan ve genel olarak anlatıcıyı karşılayan kimselerdir. Seyahatnamede yaşlı ve yaşlılık ifadeleri anlatıcı boyutunda “koca” ve “ehil” kelimeleri ile tasvir edilmiştir. Burada aslolan Evliya Çelebi'nin eserde ifadeleri aktaran kişileri, tecrübe ve yaşanmışlık sıfatlarıyla nitelendirmesinden kaynaklanmaktadır. Eserde yer alan “hüner ehli”, söz ustası, marifet sahibi kişi olarak kullanılmaktadır. Yaşlılıkta en üst derece “köhne koca” olarak değerlendirilmiştir. Konuşması istekle ve zevkle dinlenen kişiler için “söz ehli” niteleyicisi kullanılmaktadır (Göktaş, 1999, s.46; Altunel, 1994, s.158).

3. BÖLÜM

TÜRK SÖZLÜ EDEBİYAT KAYNAKLARINDA YAŞLI İMGESİ

Bir toplumun sahip olduğu değerler bütünü sözlü anlatılarına doğrudan yansımaktadır. Sözlü ürünlerin değişim ve gelişimi, toplumda yaşanan olay ve durumlarla doğrudan ilişkili bir seyir hâlinindedir. Bu değişim ve gelişimde kalıplaşmış, sabit birtakım işlevsel unsurlar da bulunmaktadır. Arketip/klişe olarak adlandırılan kalıp yargılar anlatılarda değişmeyen yapılardır.

Geleneklerin aktarımını sağlayan edebî metinler , tekrarlama ve canlandırma işleviyle geleneği canlı tutar. Dönemler ve insanlar farklı olsa da yaşananlar ortak bir yaşamın göstergeleri olan kültürel belleği canlı tutan geleneklerdir. Ortak yaşam alanının sınırları hep aynı şekilde çizilir ve o milletin kültürünün izlerini taşır. 20. yyda metin analizinde yeni metotları kullanılmaya başlanmıştır. Freud'un psikanalitik kuramı, Jung ile birlikte eseri ön plana çıkaran bir yaklaşıma dönüşmüştür. Jung'un yaklaşımı yazar ve insanlığın bilinçaltını eserlere dâhil etme yönündedir. Freud'un kişiyle sınırlı tuttuğu bilinç altı kavramı, Adler'de aile ve çevresini de kapsamış, Jung toplu bir bilinç altı ve arketip kavramlarını da dâhil etmiştir (Atlı 2012, s.259).

Çalışmanın bu bölümünde halk kültürü ürünlerinde yer alan ihtiyar ve yaşlı terimleri, bir arketip olarak değerlendirilerek sözlü ve yazılı halk kültürünü oluşturan metinlerde, yaşlının yeri sorgulanacaktır. Halk kültürü ürünlerinin arketiplere göre değerlendirilmesi, metni esas alan yaklaşımı ve bağlamı esas olan yaklaşımı birleştirmeye katkı sağlayacaktır. Yaşlı arketipi, geçiş döneminin son protipi olması ve yaşamın dönüm noktasında varlığını sürdüren önemli bir arketiptir (Karagözlü, 2012, s. 1410).⁸

Halk bilgisi ürünlerinde sözlü anlatılarda yaşlı bilge arketipi, genellikle olumlu bir yaklaşımla ele alınmıştır. Zorlukların aşılmasında yol gösterici olarak ana kahramanın yanında bulunmaktadır (Esirgen, 2007, s.11). Yaşlı bilge arketipi, olay örgüsünde kimi zaman ana kahramandan daha aktif bir şekilde yer almaktadır. Çaresiz durumda kalan anlatıdaki diğer kahramanları bilgeliği ve yol göstericiliği ile güçlüklerden kurtarmaktadır. Sahip olduğu uhrevi güçler, gelecekte haber almasını da ve diğer kahramanlara da güven vermesini kolaylaştırır (Koçak vd, 2010, s. 644).

⁸ Anlatılarda tipler konusunda Mustafa Duman tarafından 2017 yılında bir doktora çalışması yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Duman, 2017.

Anlatılarda Jung'un tasnif ettiği "yaşlı arketipi" yaşlı kişilerin gerek ruhsal gerek ahlakî özelliklerinin aktarımını doğrudan vermektedir (Jung ve Gürol,2006, s. 91). Yaşlı kişi arketipi zamanın şartlarına bağlı kalarak değişime uğramıştır. Türk kültüründe, Korkut Ata'dan Hızır İlyas'a; Ahmet Yesevi'den Pir-i Mugan'a çeşitli yaşlı arketipleri bulunmaktadır. Bu arketiplerin ortak özelliği hikâyelerde yer alan yaşlı tipolojisindeki kahramanların bilge kişiliklerinin de ön planda olmasıdır (Karagözlü, 2012, s. 1410).

Bu bağlamda, Türk kültüründe yaşlının kimliği ve kültürünün incelenmesinde kendinden önceki dönemde bilgi, tecrübe ve toplum karşısındaki statüsü incelenmeye değerdir. Çalışmanın bu bölümünde, yaşlı imgesi Türk halk kültüründe taranarak elde edilen veriler halkbilimi kadroları bağlamında tasnif edilmiştir. Amacımız, halk kültüründe yer alan yaşlı imgesini bütün yönleriyle tespit etmektir.

3.1. ANONİM HALK EDEBİYATINDA YAŞLI İMGESİ

Sözlü edebiyat ürünlerinde yaşlı kişiler, kahramanlara zor durumda kaldıklarında yardım ederler. Çocuğu olmayan ailelerin yaşlı kişiler aracılığıyla çocuk sahibi olabilmeleri ve engel ve zorluklar karşısında yaşlı kişilerin erginlenme yoluyla engellerin aşılması yaşlı arketipi vasıtasıyla yapılmaktadır (Yıldız, 2018, s. 234).

Türk kültürünün neredeyse bütün inanç ve uygulamalarında görülen yaşlılara ilişkin inanç ve uygulamaların sözlü kültür ürünlerinde yer bulması kadar doğal bir şey yoktur. Anadolu'da ve Anadolu dışında geçmişten günümüze kadar süzülerek gelen her bir anlatı, günümüzde ana omurgasını koruyarak tekrar tekrar yaratılmaya devam etmektedir. Bu yeniden yaratmalar sırasında bazı unsurların çıkarıldığı, bazılarının eklendiği görülmekle beraber temel yapının aynı kalıyor olması, zaman ve mekân değişse bile kültürün bazı temel parçalarının yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Türk Dünyasındaki en eski anlatılar yaşlılık olgusu hakkında bilgi verir niteliktedir. Manas Destanında Oğuz Kağan Destanı'nın Dede Korkut Destanında yer alan Uluğ Türk, Bekay,Dede Korkut; Irkıl Ata, Yuşi Hoca gibi isimler bu bakış açısıyla incelenmeye imkan vermektedir. Yaşlı, geleneğin devamını sağlayan, tabiat üstü olayları arasında düzen kuran bir karakter olan Dede Korkut Türklerin şaman ve kam geleneğinin devamı niteliğindedir (Yardımcı, 2007, s.53). Oğuz Kağan Destanının kahramanı"Korkut"un yaşlılığını nitelendirmek için Dede Kelimesi sonraki dönemde eklenmiştir. Metinde Dede Korkut, devlet büyüklerine öğüt veren ak saçlı ak

sakallı bilgisi ve deneyimi yüksek Türk yaşlılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2005, s.15-16).

Hızır, derviş, pir, ak sakallı ihtiyar gibi adlarla nitelendirilen anlatılarda manevî yönden topluma destek verme amacı olan yaşlı tipolojisindeki kahramanlar ,anlatının da seyrini değiştirmede önemli rol almışlardır. Türk masallarında ve diğer anlatımlarda yaşlı bireylerin ölümleri diriltme özellikleri de vardır. Yardımcılar dilenci, derviş şeklinde ortaya çıkarlar. Yardımcı ihtiyarlar burada manevî güçleriyle iyi insanların yanındadırlar. Halk hikâyelerimizde ve masallarımızda da tıpkı destanî romanlarda olduğu gibi, kahramanların daima yardımına koşan bir tip olarak “ak sakallı ihtiyar, derviş ve Hızır” gibi muhtelif adlar topluluğu ile karşılaşılır. Halk anlatımlarından özellikle halk hikâyeleri ve masallarda ak sakallı ihtiyar, derviş, pir, Hızır gibi adlarla ortaya çıkan bu kişiler, yardımcı tip konumundadır. Onun, her iki türde de kahramanları himaye edici bir rol üstlendiği görülür. Halk hikâyeleri ve masallarda bu tipler, kahramana dua eder, onların arzularının yerine gelmesini sağlar, umutsuzluğa düştükleri zamanlarda ortaya çıkıp bazen yenilmezlik kazandırır bazen de onu ölümlerden kurtarır ve hedefine zamanında yetişmekten ümidini kestiği bir sırada da göz açıp kapayıncaya kadar kahramanı istediği yere ulaştırır. Onlar, hikâye ve masal kahramanlarına yaptığı bu iyiliklerin yanında, onların düşmanlarına da çeşitli cezalar verir ve kahramanların arzularını yerine getirmeye onları mecbur bırakır (Özdemir, 2013, s.120-150).

3.1.1. Destan

Destanlarda kahramanın doğumu oldukça önemlidir. Genellikle çocuksuzluk sorunu ve buna ilişkin çözüm arayışları ile başlayan destanlarda yaşlı kişilerin varlığı dikkat çekmektedir. Olağanüstü doğum motifini anaerkil döneme bağlayan Propp (2011)’a göre bu motifin meyvelerin, söz ve duanın, ruhların etkisinin yanı sıra ocak ve ağaç gibi bitkilerden yaratılma olmak üzere beş temel türü bulunmaktadır. Bu tasnifin kapsayıcı olmadığını düşünen İşankul (2005), Özbek destanlarını temel alarak olağanüstü doğum motifinin kalıp yargılar ve atalar kültürüne bağlı olduğunu ifade etmiştir. Destan türünde de hikâyelerde görüldüğü gibi yaşlı tipolojisindeki kahramanlar yardım merkezidir. Zorluklar ve engeller karşısında nine veya dede tipindeki kahramanlar ana kahramana nasihat vermektedir .Kahramana çıkış ve çözüm yolu bulmak için destanda yerini almışlardır.

Yaşlı imgesini anlatılarda Oğuz Kağan ile başlatmak mümkündür. Bunlardan birisi, Türk halklarının diğer boylarındaki bazı türeyiş anlatılarının Oğuz Kağan etrafında şekillenen

anlatıların varyantlaşmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Kırgızlar arasında yaygın olan Kır Oğuz efsanesinde Kırgızların ilk atası Karahan olarak gösterilir. Karahan'ın Oğuzhan adında bir oğlu olduğu, babasının ölümünden sonra başa geçtiği, ölmeden önce mal varlığını çocukları arasında bölüştürdüğü ve Karahan'ın altı oğlundan yirmi dört çocuk doğduğu anlatılmaktadır. Anlatının ilerleyen kısmında Kırgızların adıyla ilgili etimolojik bir açıklama yapılır. Buna göre Oğuz Han'ın bir torununun kırdan yaşamaya başladığı, halkı ve hayvanlarının çoğaldığı, halkın onu han ilan ettiği ve kırdan yaşayan Oğuz nesline "Kır oğuz" denildiği, Kırgız sözünün de Kır oğuz sözünün değişmiş hali olduğu) anlatılmaktadır (Dıykanbayeva ve Atnur 2016, s. 13). Kırgız şecerelerinde de Türklerin soy ağacı anlatılırken boyların oluşumunun Oğuz Kağan ve sonrasına dayandırıldığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde destanlarda yer alan yaşlı imgesi, örneklerle aktarılmıştır.

Oğuz Kağan Destanında

Atalar kültürünün mitik olarak temsil edildiği kahramanların başında Oğuz Kağan gelmektedir. Destanda yer alan yaşlı tipolojisi, bilge kişiyi de temsil etmektedir. Oğuz Kağan, gençlik dineminden itibaren hükümdarlık yaparak , yaşlılık dönemine ulaşmış bilge bir kişi olarak tasvir edilmektedir. Bu süreçte, iktidarını tanıyıp zamanla kendisine bağlanan diğer beylerle birlikte hükümranlığını sürdürür. Kendine ve imkanlarına güvenir. Oğuz Kağan'ın doğumundan itibaren olağan üstü özellikleri taşıması, çevresindeki Oğuz kabilelerinin de güvenini pekiştirmiştir. Buna göre Oğuz kabileleri, Oğuz Han'ın gök ve yerin kutsal kızlarıyla evlenmeleri sonucunda oluşmuştur. Destanda yaşlı tipolojisinde değerlendirilecek belirleyici karakter Uluğ Türük'tür. Destan boyunca olay örgüsünün şekillenmesinde bu karakter ön plandadır. Oğuz Kağan Destanında stratejik konularda akıl danıştığı adeta veziri denebilecek Uluğ Türük'ün, karar anlarında etkin rol oynadığına rastlanır. Yaşlı oluşuyla deneyim sahibi olduğuna dönük düşünce, vezirin salt fiziki tasviriyle kalmayıp manevi birikimiyle de anlatılır. Bilge tipinin ilk şahsiyeti kabul edilebilecek bu ak saçlı, ak sakallı ihtiyar, Oğuz'un karar verirken danıştığı bir oto kontrol sistemi şeklinde belirir (Kurtlu ve Koçak, 2015,s.1).

Gilgamiş Destanında

Ölümsüzlük sırrını verecek olan Utnapiştim, Türk kültüründe Hızır tipi ile benzerlikler göstermektedir. Arkadaşı Engidu'nun ölümü üzerine , melankoliye tutulan Gilgamiş, nehirlerin ağzında oturan ve kendisine ebedî hayat ihsan olunan cedit Utnapiştim'i bulmak için seyahate çıkar. Gilgamiş, insanı ölümden kurtaracak olan hayat otu hakkında ondan malumat ister.

Arkaik zamana ait oldukları için oldukça eski olup türeyişin başlatıcısı durumunda olan bu atalar hiçbir zaman şecere dışına itilmez. Ancak şecere geleneği içindeki “önceki atalar” bir sonraki kuşağın gelmesiyle çoğu zaman unutulur. Atalar kültürünün yaşaması için, atanın “çevreye”, başka bir deyişle “torunlarına” ihtiyacı vardır. Bu bakımdan atalara ilişkin inanç ve uygulamaların devam etmesinde hatırlama faktörü oldukça önemlidir (Assman, 2015,s.20).

Cengiz Han Destanında

Türeyişin başlatıcısı konumundaki başka bir mitik alperen atadır. Destanda Cengiz Han’ın doğum olayı mucizevi bir doğumdur. Cengiz Han’ın doğumunun bozkurt ve kurt vasıtasıyla gerçekleşmesi doğumun Tanrı tarafından verilen özel güçlerin etkisiyle olabileceği inancını oluşturmuştur. Moğallar arasında Cengiz Han, bu sebeple bir kutsiyet kazanmıştır (Roux, 1994, s. 59). Anlatılarda Cengiz Han’ın ateş yakmayı öğrettiği, günlük hayatta düğün, eğlence kültürünün oluşumu, ve bazı yörelere isim verme gibi özellikler barındırdığı ifade edilmiştir (Lvova, Oktyabrskaya, Sagalayev ve Usmanova 2013, s. 81).

Kadın, sahip olduğu doğurganlığı sebebiyle bazı inançlarda kutsallık kazandırılmış bir varlık olarak karşımıza çıkar. Bozkurt destanında Göktürklerin yeniden oluşmasını sağlayan Bozkurt Asena’nın dişi olarak tasvir edilmesi buna örnek olarak verilebilir (Rasonyi, 1996, s.56). Doğurganlığın bereketle özdeşleştirilmesinin bazı toplumlarda kadına tanrısal kutsallık kazandırdığı görülür. Dinî bir sembol olarak karşımıza çıkan Ana Tanrıçalar; Friglerde Matar Kubileya, Yunanlılarda Kybele, Romalılarda Magna Mater olarak anılmış ve bolluğun, bereketin, doğurganlığın simgesi olmuştur. Anadolu’da aynı şekilde anaerkil sistemde ilahlaştırılan Kybele, Artemis gibi bereketi sembolize eden yaşlı kadın kültleri bulunmaktadır (Ersoy, 2007) .Eski Türk dini olan Gök Tanrı dininde de Türklerin inandıkları ve güçlü buldukları Tanrı’nın adının “Ana Tanrıça” olduğu bilinir (Erdoğan, 1996, s.165). Türklere ait efsanelerde ve destanlarda da kadının kutsal sayıldığı ve inançlara bir sembol olarak yansıdığı görülür.

Tonyukuk Yazıtında “Tanrı, Umay ve kutsal yer su” sözünde geçen “Bugün daha çok dişi ruh, bereket ve doğurganlık simgesi, kadın ve çocukların hamisi olarak bilinen” Umay, Tanrı Ülgen’e yaratma gücü veren “Akene (Ana)” (Avşar, 2002 , s.293-294). Yakutlarda üremeyi sembolize eden, doğumda kadına yardım etmek üzere başucuna indiğine, doğum arifesinde kimseye görünmeden gelip üç gün boyunca orada kaldığına inanılan Ayışıt Türk inancında kadına verilen değer adeta birer göstergeleridir (Ergun, 2004, s.293).

Manas Destanında

Kahramanların dünyaya gelmesi, atalarının ihtiyarlık dönemine rastlar (Naskali, 1995:1-8).Ataların yaşlılık döneminde evlat sahibi olması, tanrı merkezli bir anlayışın göstergesidir. Çocuk sahibi olmada, temel istek Tanrı'ya aittir. Kırgız Türklerinin milli destanı olan Manas Destanı'nda 80 yaşında Karaca adındaki kahraman, yaşlandığı için devletin başına geçmek istememiş ancak halk tarafından akli ve bilgeliği sembolize ettiği için yaşlı kişi ısrarla tahta geçirilmek istenmiştir. Manas destanında ad verme, ak sakallı bir ihtiyar aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Manas destanında da Manas'ın oğluna ve torununa ad bulunamamıştır. Eski geleneğe göre ad koymak için toplanan yaşlılar kurultayına görünmezden gelen Aykoca adlı, ak sakallı bir ihtiyar çocuklara ad koymuştur. Bu ad koyma da Dede Korkut destanlarında işlenen olayların meydana geldiği toplum anlayışını yaşatmaktadır. Aykoca astronomik bir isim olduğu gibi, özelliği ile İslam inancının yaşattığı Hızır'ı hatırlatır (Öztürk, 1980, s.314).

Manas Destanında Ak Koca gelir çocuğa isim verir ve masallardaki dervişler, pirlar gibi ortadan kaybolur. Bunların en önemli özelliklerinden biri de yardım ettikten sonra görevlerini yerine getirdikten sonra kaybolmalarıdır.

“Ay Çörek çocuğa ad vermek için büyük bir şölen tertip etti. O anda gökten altun sakallı Ak Koca, “Çocuğun adı Seytek'tir dedi ve kayboldu.”

Manas destanında Manas, babasından gücenerek bir köye çekildiği zaman ihtiyar çiftçi şeklinde karşısına çıkan Baba Dikhan için şöyle denilmiştir:

“Bir gün ona iyi öğütler vererek gözden kayboldu, meğer bu Baba Dikhan çiftçilerin koruyucu Tanrısı, Ruh imiş. Çiftçilerin Tanrısı olarak destana giren Baba Dikhan, Şamanizm'de Gök Tanrının emrinde çiftçilerin koruyucusu, iyilik tanrısıdır (Öztürk, 1980, s. 287-288).

Manas'ın şeceresiyle başladığı bölümde Hz. Peygamber, 475 yıl sonra Karahan, Oğuz Han, Alanca Han şeklinde devam ettirilmiştir. Eserin “Kökötöy'ün Aşısı” bölümünde ise Oğuz Han, Manas'ın atası olarak gösterilmektedir (Çeribaş, 2012, s. 75-77).

Alıp Manışta Destanında

Alıp Manış destanında ihtiyar bir gemici Alıp Manaş'a yardım eder. İhtiyar gemici Alıp Manaş'ı kanatlı bir kuşun bile geçemeyeceği sudan geçirir Alıp Manas destanının özbek varyantında, pir çocuklar doğduktan sonra gelir ve onlara isim verir: "Vakti saati gelince çocuklar dünyaya gelir. Baybörüyle Baysarı halkı toplayıp bir şölen tertip ederler. Şölene rüyalarında gördükleri pir de gelir. O Pir Şahimerdan Ali'nin kendisiymiş. Pir, Baybörü'nin oğlunun adını Hakimbek, kızının adını ise Kaldırkaç koyar. Baysarı'nın kızının adını da Barçın koyar. O, Hakimbek'in çok yiğit bir delikanlı olacağını söyledikten sonra Hakimbek'in omzuna elini vurur. Vurduğu yerde beş parmağının izi kalır (Ergun,2004 ,s.50).

Battalname Destanında

Battal Gazi, Akabe Kadı tarafından zehirlenince, O'na ilaç yetiştiren "Hızır"dır. Battal Gazi'nin zehirlenmesi karşısında Müslümanlar çaresiz kalırlar. Bu arada bir kadın çıkagelir ve 'Ya Muhammed, gussa yemi, Hak Teala şifa verdi. Dur yukaru varalum" diyerek okuyunca, Battal gözünü açar. Şişedeki sudan Battal'ın ağzına bir damla koyar. Battal istifra eder ve ağı dışarı çıkar. Şişedeki sudan biraz daha içince tamamen iyileşir (Köksal, 1984, s.175-176).

Battalnâmede İlyas Peygamber Battal'a dua ile ölüleri diriltir, kâfirleri Müslüman eder.

"Rivayete göre Battal Gazi savaşta kâfirlere Müslüman olmayı teklif eder. Onlar ölüleri diriltiği takdirde tekilifini kabul edeceklerini söylerler. O da Hiç beklemediği bu teklif karşısında mühlet istemek zorunda kalır. Amcasına danışır, kendisine ancak İlyas Peeygamber'in yardım edebileceğini öğrenir. İlysa Peygamber 'Deniz ortasında bir ada'dır. Battal Gazi bin bir ıkıntudan sonra oraya ulaşır ve nur yüzlü ak sakallı bir ihtiyar kılığındaki İlyas Peygamber'in huzuruna çıkar. Derdini anlatır, çâre sorar. Beriki ona dua öğretir. Battal Gazi hemen geri dönerek öğrendiği dua ile ölüleri diriltir ve kâfirleri Müslüman eder (Ocak, 1992, s.195).

Hızır sıkıntıda olan, zorluklarla karşı karşıya kalan insanlara yardım etmiş, onlara öğütler vermiştir.Hızır Battalnâmede olduğu gibi bazen değişik kıyafet ve kişiliklere bürünmüş olarak da yardıma koşmuştur. Battal Gazi'nin arkadaşları O'nu aramaya çıktıklarında kadın suretinde bir "Hızır" çıkıp gelirse Hızır'ın yanına götürüp görünmez olur (Köksal, 1984, s.178).

Hızır, Battal Gazi'nin daraldığı yerde imdadına yetişmiştir. Akabe Kadın'ın oğlu Velid'in kayığı alıp kaçmasıyla bir adada yalnız kalan Battal Gazi'ye Hızır yardım etmiştir. Battal Gazi yarıktı, devlerden Hızır 'ın getirdiği ok ve dua ile kurtulur.

Bir başka seferinde Hızır, Battal Gazi'nin kılıcından kurtulmak için kaçan kafirlerin önüne çıkar ve Müslüman oldukları takdirde ölümden kurulacaklarını bildirir. Onlar da Müslüman olurlar ve canlarını Hızır sayesinde selamete çıkarırlar(Ocak,1992, s.193).

Hızır, Battalname'de kahramanların yol göstericisi olmuştur. Hızır bu destanda kahramanların en zor anlarında, ölümlerle mücadele ettiklerinde ortaya çıkarak kurtuluş yolunu göstermiştir.

Danişmend-name Destanında

Danişmentnâme'de Hz. Muhammed de karşımıza çıkmaktadır. Dânişmentnâme'de iki yerde Melik Dânişmend'i tehlikeden kurtaran Hz. Muhammet'tir (Ocak,1992, s.196).

Danişmendnâme'de diğer destanlarda ve Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi Hızır yaralananlara yardım eder ve onların yaralarını iyileştirir.“Melik Dânişmend'in arkadaşı Artuhî bir savaşta ağır yaralanır ve kolunun birini kaybeder. Allah'a yalvararak yardım diler...(Ocak, 1992, s.196).

Saltıknâme Destanında

Hızır, saltuknamede kahramanın yarasını iyileştirir. Sarı Saltık kâfirlerle muharebelerinden birinde yaralanır ve çok zor bir duruma düşer. Tam kâfirler üzerine çullanacağı sırada Hızır ortaya çıkar:

“Hızır'dan başkası olmayan bu yeşil elbiseli atlı Sarı Saltık'ı yattığı yerden kaldırır, kanının akdığı toprağı alıp macun gibi yoğurarak yaralarına sarar, yaralar derhal iyileşir. Bir başka defa ile zehirlenip öldürülmek istenen Sarı Saltık, yine yeşiller giymiş Hızır tarafından tedavi edilip ölümden kurtarılır (Ocak, 1992, s.194).

Hızır'ın pek çok defa ve çeşitli şekillerde Sarı Saltık'a yardım ettiği, onu tehlikelerden kurtardığı görülür.“Sarı Saltık Mağrib diyarında kâfirlerle cenk ederken bir ara iyice sıkıştırılır ve yaralanır. Öldürüleceğini anlayınca Allah'a yalvarmaya başlar. Birden Hızır yetişir ve kâfirleri darmadağın ederek onu kurtarır. Bir başka defa, bindiği gemi şiddetli bir girdaba

yakalanan Sarı Saltık, yine yetişen Hızır sayesinde hem gemiyi hem de kendini kurtuluşa erdirir. Hilâl Câdu adındaki bir büyüciyle savaşmaya giderken yoluna çıkan Seyhun ırmağını aşamayan Sarı Saltık yine aniden beliriveren Hızır tarafından karşıya geçirilir (Ocak, 1992, s.193).

Köroğlu Destanında

Hızır ve kırklar yine rüyada Köroğlu'nun batır olacağını, düşmanlarından intikam alacağını Akanay'a söylerler. Akanay ölüp çocuk mezarda doğunca kırklar gelip onu beze sarıp yiyecek verecekler. Yine bu varyantta çocuğa ad verme işini de kırklar üstlenmiştir.

“Mezara varıp çocuğun adını koy, diye,
Gönderdi kırkları Hak Teâla
Kengeşip, akıl danışıp pirleriyle,
Ad koydu: ‘Körde doğan Köroğlu!’”(Karadavut ve Rivayet 1996, s.112).

Kazak Varyantında olağanüstü insanlar Köroğlu'nun doğumundan itibaren destanın sonuna kadar Köroğlu'nun sıkıştığı yerde yardımına koşup, yiğit olmasında önemli görevleri üstlenmişlerdir.

Mezarda doğan Köroğlu'nu yakalayıp evine getiremeyen Akanay'ın yengesi Küleyim üzülp ağlarken Gavıs-Gıyas ve kırklar tıpkı Akanay'da olduğu gibi Küleyim'e de üzülp ağlamamasını, Köroğlu'na sıkıştığı yerde kendilerinin yardım edeceklerini ve onu yakalamasının hilesini de söyleyeceklerini bildirirler.

Yardımcılar,
“Yavruna yoldaş olacağız,
Sıkıştığı yerde belli,
.....
Ey Küleyim üzülme ağlama
Yakalamanın biz söyleyelim hilesini” diyerek kahramana yardım ederler (Karadavut ve Rivayet, 1996, s.112).

Türkmen varyantında da yardımcı olarak Hızır ve kırkların yanında bir de Hz. Ali vardır. Goroğlı kaçan tayını ararken Hızır, kırklar ve Hz. Ali ile karşılaşmıştır.

“Hz. Ali, Alah’ın aslanı pir bir nara attı. Tay anasının yanına gelir gibi kişneyerek geldi. İşte oğlan, tayın deyip onun yularını eline verdilerç Rövsen çocuğunun olmayacağını öğrenince üzülop ağlarken Allah’ın aslanı pir çıkıp;

“Oğlum sen üzülmei ben sana bir nefes edeyim, ta kıyamet ahir zaman oluncaya kadar, adın yedi yaşından yetmiş yaşına kadar bütün insanların dilinden düşmesin” diyerek Hz. Ali’de kahramana yardım etmiştir (Karadavut ve Rivayet 1996, s.115).

Kazak varyantında Ravşanbek’in hanımı Akanay’a hamileyken öleceğini, karnındaki çocuğu da mezarda doğuracağını rüyasında kırklarla birlikte Hızır-İlyas haber verir.

“Dedi: Bizler Gavus-Gıyas, kırklar
Kulağın sal, söz söyleyeceğim, dedi,-ben-
Bitti vaktin, gideceğin gün dayandı,
Bu dünyada duramazsın, balam, sen!
Dokuz ay on gün geçtiğinde
Güneş tepeye yettiğinde, mezarda doğuracaksın
Karnındaki balanı.”

Destan kahramanlarının tanrı soyundan geldiklerinin ilk kanıtı olarak kahramanın bir dizi gelenek ile olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmiş olması kabul edilebilir ve destanlardaki kahramanların özelliklerine bakıldığında hemen hemen hepsinin doğumunun olağanüstü bir şekilde gerçekleştiği aşikârdır. Bu olağanüstülük, çocuğu olmayan yaşlı bir ailenin evliya kapısındaki dualarıyla ya da ağzı dualı insanların bu aile için dua etmeleri neticesinde tanrının bu aileye bir erkek çocuk vermesi şeklinde gerçekleşmektedir. (Çobanoğlu, 2012; Ergin, 2009; Özsoy, 2004; Boratav, 1982; Özarslan, 2011; Koca-Uğurlu, 2010).

3.1.2. Hikâye

Bu alt bölümde, *ak sakallı ihtiyar*, *derviş* ve *Hızır* tipleri, “Doğumu Sağlama Fonksiyonu”, “Ad Verme Fonksiyonu”, “Âşık Olmayı Sağlama Fonksiyonu”, “Yardımcı Tip Olma Fonksiyonu”, “Gelecekte Haber Verme Fonksiyonu” başlıkları altında ele alınacaktır. Dervişler, pirlere, yardımcı ihtiyarlar, Hızır diğer türlerde olduğu gibi halk hikâyelerinde de kahramanın koruyucusudur.

Bu kahramanalar, ana kahramanların isteklerini gerçekleştirirler, onların çocuklarının olmasını sağlar, kahramanları ölümden kurtarırlar, âşıkları birbirine kavuştururlar. Bu kahramanların çoğu aniden ortaya çıkar ve yardımlarını yaptıktan sonra kaybolurlar. Bu tipler, hikâyelerde kahramanların kutlu doğumunu gerçekleştirdikleri gibi, doğan kahramana ad vermişler, onların bir güzele âşık olmalarını ve âşık oldukları sevgiliyi aramak için yolculuğa çıkmalarını sağlamıştır. Ayrıca bu dinî-yardımcılar, kahramanların sevgiliye ulaşmak için çıktıkları yolculuklarında onlara en büyük yardımcı, kurtarıcı ve yol gösterici olmasına kadar pek çok olağanüstü durumu gerçekleştirmiş, onlara gelecekte haberler de vermiştir.

Hikâyelerde çocuğu olmayan padişah ve beyler, Hızır, pir, derviş gibi kişiler vasıtasıyla çocuk sahibi olur. Tanrı tarafından kut özelliği verilen kahramanlara ad verme işlevi yine bu tipler tarafından gerçekleştirilir. İncelenen hikâyelerde, âşık olma motifinin Türk halk hikâyelerinde önemli bir yer işgal ettiği ve bu motifin işlenmesinde ak sakallı ihtiyar, derviş, pir, eren, Hızır tiplerinin azımsanmayacak derecede etkili olduğu sonucu ortaya çıkar. Hikâyelerde ilâhî vasıfları bulunan bu tiplerin, gerçek hayatta ve rüyada olmak üzere iki biçimde âşık oldukları görülür. Bu âşık olma, rüyada ve gerçek hayatta derviş, pir, dede, kırkların ve erenlerin, kahramana üç bade sunmasıyla gerçekleşir. Ayrıca, kahramanın pir ve erenler elinden bade içerek âşık olması, şaman inançlarıyla benzerlik göstermektedir. Şamanların, pir ve erenlerin yerine geçen mukaddes ruhlar tarafından seçilmesi ve mesleğe çağırılması yaşlı imgesinin devamlılığını gösterir. Bu doğrultuda seçimiyle şamanların, meslek seçimi arasında ortaklık bulunur. Kahramanın sevgiliyi aramak için yolculuğa çıkmasında önemli hale gelen ak sakallı ihtiyar, pir, Hızır, derviş gibi tipler, kahramanın yolculuğu sırasında karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılmasında da etkili olmaktadır. İncelenen halk hikâyelerinde, bu tiplerle ilgili olarak halk inançlarında görüldüğü tespit edilen; zor durumlarda ve felaketlerde yardımcı olma, iyileri ödüllendirip kötülere cezalandırma, bereket ve bolluğu sağlama fonksiyonlarına benzer şekillerde rastlanmış, ancak savaşa katılma yönündeki fonksiyonu görülmemiştir. Bu tiplerin bereket ve bolluğu sağlama yönündeki fonksiyonunun, incelenen hikâyelerden bazılarında kahramana ve atına yiyecek, içecek verme; açlık, susuzluk çekmesini engelleme biçiminde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca, gelecekte haber verme hususunda sadece kahramanla sınırlı kalmadıkları, kahramanın birinci ve ikinci derece yakınlarına da gelecekte haber verdikleri tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, Tanrı ile ilişkisi bulunan Hızır, pir, ya da başka adlarla hikâyelerde karşılaşılan; kökünün, eski Türk inançlarındaki atalar kültü başta olmak üzere pek çok yardımcı ve koruyucu

ruhlara dayandığı düşünölen bu yardımcı tipler, hikâyelerde pek çok olağanüstü durumu gerçekleştirir.

Âdil Şah Hikâyesinde

Hikâyede çocuğa ad konulması sırasında herkes bir isim teklif eder, ancak hiçbiri kabul edilmez. Tam bu sırada bir pir gelerek çocuğun adını Âdil Şah koyar (Alptekin, 2009,s.195).

Âşık Garip Hikâyesinde

Hikâyede Âşık Garip ile Şah Sanem pir elinden bade içerler.Pir, hikâye başında Garip adı kahramana bade içceceğini ikra ederek önce Tanrı için ikinci badeyi ilâhi güçler için son badeyi de sevgilisi Şah Sanem için içmesini söylemiştir.Bade içiminden sonra Garip'e âşıklık mahlası verilmiş, sevgililerinin birbirini ancak Tiflis'te bulacakları belirtilmiştir .Hikâyede Hz. Hızır, Âşık Garip'e kör olan annesinin gözüne sürülmesi ve açılması isteğiyle atın ayağının altından toprak almasını ve gözüne sürmesini tavsiye ederek oradan ayrılır (Ocak,1990 , s.201).

Akşehir Telli Nigâr Cengi Hikâyesinde

Hikâyede Telli Nigâr Hasan Beyin yaralarını Hızır'ın yardımı ile iyileştirir. Telli Nigâr, Allah'a yalvarıp yardım ister. Allah yardım için Hz. Hızır-İlyas'ı gönderir. Hz. Hızır-İlyas kıza bir çiçek göstererek bundan ilaç yapmasını söyler. Telli Nigâr o çiçekten yaptığı ilacı Hasan bey'in yaralarına sarar. İlacın tesiriyle yaralar iyileşmeye başlar (Alptekin,2009 , s.138).

Ercişli Emrah ve Selvihan Hikâyesinde

Pir, Emrah'a bade içirir: Emrah Allah'a dua eder. Emrah'ın bu dileği Tanrı tarafından kabul edilir ve Hz. Pir imdadına yetişir. Emrah'a biri Allah'ın aşkına biri üçler, beşler, yediler, kırklar aşkına biri de Miroğlu Ahmet Bey'in kızı Selvi aşkına üç bade içirir. Koltuğunun altından Selvi'yi Emrah'a gösterir. Emrah, Selvi'yi tutayım derken yere düşer ve ağzından bir yeşil köpük gelmeye başlar.Pir aynı zamanda Selvi'yi de Çarh-ı çemberden çevirip Emrah'a âşık eder (Bali, 1973, s. 54). Pir, hikâyede Emrah'ı ölümden kurtarmıştır. Vezirler Emrah'a zehir içirerek onun Hak aşığı olup olmadığını anlamak isterler. Emrah, Selvi'nin elinden almak şartı ile zehir içmeyi kabul eder. Selvi'nin uzattığı zehir kadehini alacağı sırada pir yetişir parmağını kadehe batırır, panzehir yapar (Bali,1973, s.56).Yaşlı kadın kahramanlar da ana kahramanlara yardım

etmektedir. Yaşlı kadınlar genellikle kahramanları koruma işlevini yerine getirir. Hikâyede yaşlı kadın Van Kalesi'nin kuşatılmasını önler.

“... Van Kalesi'nde yiyecek azalır. ‘Halk açalım kapıları, çarpışalım ölen ölür, kalan kurtulur.’der. Vali Paşa üç gün izin ister. Bunu duyan seksen beşlik bir nine Paşa'ya gider ve ‘ben öldüm mü ki vatanıma düşman gire. Ben onlara bir hiyle yapacağım’der. İhtiyar kadın bir kova yoğurt ile taze ekmek alarak şahın çadırına varır. Düğünlerde, toylarda olduğu için ziyaretine gelemediğini söyler. Şehirde bir şey kalmadığını sanan Şah hediyeleri görünce şaşırır. Bu sırada kaleden beyaz bir şey dökerler, Şah bunun ne olduğunu sorar. Nine yine un geldi eskileri döküyorlar, der. Şah kaleyi alamayacağını anlar ve dön emrini verir. Geri çekilen ordu saha haber vermeden etrafı yağma etmektedir”(Bali, 1973, s.55).

Tahir ile Zühre Hikâyesinde

Hikâyede derviş, ailenin çocuk sahibi olmasına yardımcı olur.Zengin ve şöhretiyle nam salmış bir padişahın çocuğu bulunmamaktadır ve bu durum karşısında padişah üzüntü duymaktadır. Günün birinde, Padişah, kılık değiştirerek halkın arasına katılır.Çarşıda yaşlı bir derviş ile karşılaşır. Derviş, padişaha eğer 1000 altın verirse onun için dua edeceğini ve bu sayede çocuk sahibi olacağını söyler. Padişah dervişin istediği altını verip çarşıya yakın olan bir bahçe kenarında mola verir. Mola sırasında temiz giyimli, kalem ve kitapları bulunan remmel ustası ikinci bir dervişle karşılaşır. Derviş padişahın remmel falına bakarak çocuk sahibi olmak istediğini anlar. İkinci dervişin uhrevi güçlerinin olduğunu fark eden padişah, dervişe biat ederek kendisi ve veziri için bir çocuk sahibi olmak istediğini söyler. Derviş, cebinden elma çıkarıp vezir ile elmaları paylaşmalarını, ikisinin de gece elmayı yemelerini sonrasında çocukları olacaklarını söyler. Gelecekte haber verme özelliği bulunan derviş, doğacak çocukların adını da belirlemiştir. Dervişin tenkitleri doğrultusunda kız çocuğuna Zühre, erkek çocuğuna Tahir adı verilmiştir. Derviş, doğacak çocukların beraber büyütülerek evlendirilmesini aksi bir ihtimalde çocukların kötü durumlarla karşılaşacağını söyleyerek oradan uzaklaşmıştır (Türkmen, 1998, s. 209-211).Tahir ile Zühre hikâyesinde olduğu gibi çocukların olmasını sağlayan dervişler, pirlar, ak saçlı, ak sakallı ihtiyarlar, Hz. Hızır çocukların adını da verirler. Hikâyelerde ad verme fonksiyonunu da üstlenirler.

Tahir ile Zühre hikâyesinin Türkmen varyantında Hz. Hızır'a geniş uhrevi özellikler verilmiştir. Hızır, ölüleri diriltebilecek güçtedir. Yaşlı kişi, Hz. Hızır, Tahir'i Zühre'nin yanına götürür, aşıkları birbirine kavuşturur (Türkmen,1998, s.155). Tahir ile Zühre hikâyesinde Hızır'ın atı

siyah renklidir. Atıyla birlikte Tahir'i esaret altında bulunduğu zindandan çıkarmıştır. Yorgunluktan uykuya dalan Tahir, uyandığında Hızır'ı yanında göremez. Hızır tipindeki yaşlı arketip, kahramanı özgürlüğüne kavuşturmuş ve rüya vasıtasıyla kaybolmuştur. Hızır'ın hikâye boyunca yanında kalmak yerine kahramanın ihtiyaç duyduğu durumlarda geldiği görülmektedir. Hızır ya da dervişe kavuşma dua yoluyla olmaktadır.

Tahir'in ikinci kez dua etmesi sonucunda beyaz atlas şeklinde bir kıyafet giyen bir derviş kendisine yardımcı olarak siyah atıyla gözleri kapalı olarak Zühre'nin köşküne götürmüştür (Türkmen,1998, s.237-239). Gözlerini açan Tahir, yanında kimseyi göremeyince derviş kılığında olan kişinin Hz. Hızır olduğunu anlamıştır.

Kerem ile Aslı Hikâyesinde

Kerem ile Aslı hikâyesinde çocuksuzluk motifi Adil Şah ve Keşiş adında iki kahramanın beraber çıktıkları bir yolculukta karşılarına ihtiyar bir kişinin çıkması sonucu başlamıştır.

Kerem ile Aslı bir pirin, ihtiyarın babalarına yemeleri için verdiği bir elma sayesinde doğarlar. Hikâyede yaşlı kişi için sadece ihtiyar benzetmesi yapılmıştır. İhtiyar kişi, çocuk sahibi olmak istediklerini söyleyen Keşiş ve Şah'a eve geri döndükleri zaman eşleri ile birlikte vermiş olduğu elmayı yemelerini söylemiştir. Bu olaydan sonra Şah'ın oğlu Keşiş'in de kızı olmuştur (Alptekin, 2009, s. 232).

Kirman Şah Hikâyesinde

Kirman Şah hikâyesine de çocuksuzluk motifi ile başlanmıştır. Tiflis Hükümdarı Hurşid Şah ve vezirinin çocuğu olmamaktadır. Bir derviş ile karşılaşır. Derviş, padişaha ve vezirine birçok şart ileri sürer. Bu şartları yerine getirdiği takdirde dileğinin kabul olacağını söyler.

Derviş:

- 1) Eşleriyle akşam 4 rekat namaz kıldıktan sonra abdestli olarak beraber olmalarını ,
- 2) Dokuz ay sonra bebek Dünyaya gelince bebek haberi veren kişiyi ödüllendirmesini,
- 3) Çocuğun ismini kendisi tarafından verileceğini,
- 4) Tiflis civarında fakir ve yetim, dul kişilere giysi yardımı yapmasını,
- 5) İnsanların rahat geçmeleri için su köprüsü yapmasını ve köprülerden su içmek için çeşme yapılmasını istemiştir (Alptekin, 2009, s.135-138),

Dervişin isteklerini kabul eden padişah ve veziri elmaları alarak bebek doğduğu zaman isim koymaya çağıracaklarına söz verir. 9 ay geçtikten sonra Padişahın çocuğu doğar. 4 yaşında Hızır tarafından çocuğa ad verilir.

Hızır'ın ad vermesi de belli bir ritüel dâhilindedir. Çocuğu iki bacak arasına alan Hızır, dualar ederek çocuğun yüzüne üflemiştir, afsunlayıp, göğsünü ve omzunu sıvazladıktan sonra çocuğa Kirmanşah adını koymuştur (Alptekin, 2009, s.141).

Kirman Şah'ın bir kıza âşık olması sonucunda dev ile yapmış olduğu mücadeleden hızır tipolojisindeki yaşlı kahraman Kirman Şah'ı kurtarmıştır. Hızır, Kirman Şah'ın atı ile beraber gelmesini at vasıtasıyla esaretten kurtulacağını belirtir. Hızır'ın söylediklerini harfiyen yerine getiren Kirman Şah, sevdiği kız ile beraber ata binmiştir. Hızır, atın omzunu sağ eliyle sıvamış, avsunlama ve duayla at gözden kaybolmuştur (Alptekin, 2009 , s.187-188).

Hızır tipolojisindeki yaşlı kahraman ad verme ve esaretten kurtarmanın yanı sıra kemend vasıtasıyla savaşılabilmeyi de öğretmiştir. Kemendi nereye atarsa kendisine basamak olacağını, zor durumda kaldığıyerlerden bunun aracılığıyla kurtulacağını belirtmiştir (Alptekin, 2009, s.153).

Lâtif Şah Hikâyesinde

Lâtif Şah hikâyesinde de bir padişah ile vezirin birer çocukları olur. Ancak dervişin nasihatine dayanamayan padişah çocuğa ad koymak isterken elma veren ihtiyar gelir. Çocuğa Latif Şah ismini koyar (Alptekin, 2009, s.187).

Hızır ve ak sakallı ihtiyar adlandırmalarının birbiri yerine kullanıldığına rastlanılmaktadır. Latif Şah'ın kızı gül satan yaşlı bir dervişi görmüş, dervişten aldığı gülü koklaması sonucunda hamile kalmıştır. Bunu öğrenen Latif Şah, kızını bir ormana bırakmış, kızını ağaç içinde doğurmuştur. Kızın doğumu bir ağaç içinde gerçekleşmiştir (Sakaoğlu ve Alptekin, 2009, s.72).

Leyla ile Mecnun Hikâyesinde

Hikâyede Leyla ile Mecnun pirin yardımıyla mektuplaşırlar. Burada da yardımcı ihtiyarların aşıkları birbirlerine kavuşturdukları görülmektedir (Alptekin, 2009,s.273).

Mihr ü Vefa hikâyesinde

Mihr ü Vefa adlı hikâyede de cadı sihir yaparak Vefa'yı öldürür. Kardeşleri Vefa'nın boğazlandığını görünce ağlamaya başlarlar. Bunların yanına Hazreti Hızır gelir, dua eder ve vefa tekrar dirilir (Alptekin, 2009, s. 284-285).

Şah İsmail Hikâyesinde

Şah'ın çocuğu yoktur. Bunun üzerine şah veziri ile kıyafet değiştirerek gurbete çıkar. Onları yolda bir derviş karşılarç Derviş, yolcuların dertlerinin çocuk olduğunu öğrenince dağarcıktan bir elma çıkararak padişaha verir. Elmayı kabuğunu ise ahırdaki kısrağın yiyecektir (Alptekin, 2009, s.200).

Hikâyede çocuğa ad koymak isterken derviş gelir. Şah İsmail hikâyesinde derviş, sadece çocuğa isim vermemiş yanındaki at yavrusuna “Kamber” adını vermiştir (Alptekin, 2009, s. 2016).

Tufarganlı ,Âşık Abbas ve Gülgez Peri Hikâyesinde

Tufarganlı, Âşık Abbas ve Gülgez Peri hikâyesinde de çift süren Abbas'a pirlere tarafından bade içirilir (Alptekin, 2009, s.224).Ülfetin hikâyesinde yine ak sakallı, nurânî ihtiyarlar karşımıza çıkar. Bu defa ihtiyarları kahramanların rüyalarına girmiş şekilleriyle görürüz. Ülfetin, rüyasında ak sakallı bir ihtiyarın elinden bade içer ve âşık olur.“Bu sırada bir çeşme başında uyurken rüyasında ak sakallı, nurânî bir ihtiyar elinden bade içer. Böylece Belhi Buhara'daki Güllühan'a âşık olur” (Alptekin, 2009, s. 214).

Varaka ile Gülşah, Kerem ile Aslı, Asuman ile Zeycan, Latif Şah, Âdil Şah ile Güllü Han ve Kerem ile Aslı hikâyelerinde de kahramanlar çocuk sahibi olamamıştır. Pir, derviş, ak saçlı ihtiyarlar kahramanların çocuklarının olması için onlara elma verirler ve çocuğun olmasını sağlarlar (Alptekin, 2009, s.187-219).

Yaralı Mahmut Hikâyesinde

Yaralı Mahmut hikâyesinde ak sakallı ihtiyar, Hz. Hızır, derviş veya pir önemli rol oynamıştır. Hikâyenin bütün varyantlarında ak sakallı bir ihtiyar kahramana yol gösterici konumundadır. Kahramanlar bazı varyantlarda derviş, bazılarında ise Hz. Hızır tipinde olan bu insanüstü gücün himayesinde önlerine çıkan her türlü engeli aşmayı başarmışlardır.

Ak sakallı derviş, Mahmut'u Gence'ye götürür:

Derviş:

“Oğul Genceyinen İstanbul'un arası tam üç aylık yoldur. Sonra Gence şehrinin dört bir yanı kale hisardır. Çoh namdar pehlivannarı vardır. Seni oraya götürmiye götüririm ama senin gendehen gümanın gelir mi, Gence padişahının pehlivanlarını alt edebilir misin? Derviş baba sen beni oraya götür gerisine garışma. Peki, oğul diyir derviş, şimdi gidersin, Padişah'tan seçme askerlerinden alırsın, onların azığını hazırlarsın...” (Aslan, 1990, s.99-100).

Kiziroğlu Mustafa Bey (Afganistan-Gürcistan) Hikâyesinde

Suna Şah'ın huzuruna çıkan nine rüyada kendisinin Kiziroğlu'na yazılı olduğunu anlatır (Alptekin, 2009, s.55).

Tüm bu anlatılanların yanında halk hikâyelerinde bu tiplerin; kahramanların doğumunu sağladıkları, doğan kahramana ad verdikleri, kahramanların rüyalarına girerek onlara aşk dolusu içirip âşık olmalarını gerçekleştirdikleri, sevgiliyi aramak için yolculuğa çıkmalarına vesile oldukları da görülür.

İncelenen halk hikâyelerinde, yaşlı kişiler kimi zaman ak sakallı, kimi zaman eren, pir ve derviş konumundadır. Yaşlı kişiler, eserlerde çocuksuz kahramanların çocuk sahibi olmalarında , ad vermede, onların bir güzele âşık olmalarını ve âşık oldukları sevgiliyi aramak için yolculuğa çıkmalarını sağlamada doğrudan etkilidir. . Bunlarla da yetinmeyen dini-yardımcılar, sevgiliye ulaşmak için çıktıkları bu yolculuklarında kahramanların dâima yanında olmuş, kendilerine her ihtiyaç duyulduğunda kahramanların dualarıyla onların yanına gelerek yardım etmiş ve karşılaştıkları türlü engeller karşısında dahi sevgiliye ulaşmalarında rol oynamıştır. Örneğin hikâye kahramanı, sevgiliyi ararken Hızır'ın yardımıyla tayy-i mekân ve tayy-i zaman eder, yani göz açıp kapayıncaya kadar yer ve zaman değiştirir.

İncelenen hikâyelerin çoğunda çocuksuz padişah, şah ya da bey ile veziri, dertlerine çare aramak için tebdil-i kıyafet yolculuğa çıkar. Çıktıkları yolculukta, bir zaman yol aldıktan sonra bir pınar başına gelir ve burada durup dinlenirlerken, bazen de abdest alıp namaz kıldıktan sonra bir dervişle karşılaşılır. Karşılaşılan derviş, şah ve vezir her ne kadar tebdil-i kıyafet eylediyse de onların kim olduklarını ve niçin yolculuk ettiklerini bilir. Çünkü bu dini yardımcıları, ilâhi kişilerdir. Bu kişiler, dertlerine derman olmak için onlara bazen çeşitli şartlar koşarken bazen de kahramanların kutlu doğumlarına sebep olacak bir elma verir. Elmayı yediklerinde çocuk sahibi

olacaklarını onlara bildirir. Kendisinden istenilen şartları yerine getiren veya elmayı yiyen padişah ya da hanımının, bir çocuğu dünyaya gelir (Dikici, 2018, s.368).

Çocuk olmadığı zaman mollaya müracaat etmek çok yaygındır. Sözlü halk edebiyatı malzemelerinde, özellikle masal ve destânlarda dervişin elma vermesi, dua etmesiyle çocuk olduğu anlaşılır. Masal ve destânlarımızda elma ile ilgili inançlar geniş yer tutar. Tanınmayan bir adamın, özellikle dervişin elma vermesi neticesinde sonsuzluk ortadan kaldırılır. Derviş elmayı verirken, erkeğin onu karısı ile bölüşüp yemesini, çocuklarının olacağını söyler. Birçok masalda, elmanın kabuğunun ata verilmesi söylenir. Böylece, elmanın yenilmesiyle masal kahramanı ve onun atı doğar (Doğan, 2005, s.15).

Halk hikâyelerinde Hızır ya da pir olarak karşılaşılan yaşlı kahramanların uhrevi özelliklerinin de bulunması Tanrı ile aracı konumunda olması inancını doğurmuştur. Yaşlı kişiler, zor durumda kalan kahramana yardım ettikten sonra görünmez olmayı tercih etmektedir. Doğacak çocuğun doğum öncesi ve sonrasında tüm sorumluluğunun takip edilmesi, gelecekte haberdar olması Tanrısal simgecilik özelliğinin yansımalarıdır (Alptekin, 2009, s.36; Türkmen, 1998, s.177-198).

3.1.3. Masal

Masallardaki yaşlı adam, aksakallı nur yüzlü ve iyiliksever olduğu halde, yaşlı kadın alabildiğine çirkin ve kötüdür. Masalarda çocuksuzluk, çocuğun olmaması sıkça karşılaşılan bir hadisedir. Genellikle padişahın vezirin halk hikâyelerinde olduğu gibi çocuğu yoktur. Her şeyleri olup da çocukları olmayan bu kahramanlar üzgündür ve bu sebepten gurbete çıkarlar. Bir pınar başında bir ağaç altında su ve ağaç Türkler için kutsaldır, kendilerine yardım edecek kişilerle karşılaşırlar. Manevi güçleri olan bu kişiler yardımcı kahramanların sıkıntılarını bilirler, onların kim olduklarından haberleri vardır. Birdenbire karşılaşılan bu kişiler birden

bire de ortadan kaybolurlar. Yardımcı ihtiyarlar kahramanlarının çocuklarının olmasına şu şekilde yardımcı olmuşlardır:

- a) Elma vererek
- b) Kağıt vererek
- c) İlaç vererek
- d) Dua ederek

Masallarda çocuklara ismi çocukların doğmasına vesile olan yardımcılar Hz. Hızır, derviş, pir vb verir. Bu yardımcılar çocukları olmayan kahramanlara yardım ederek onların çocuklarının olmasını sağlarken “çocuklara isimlerini de kendilerinin verecekleri” şartını koyarlar. Bu yardımcılar isim verme anında birdenbire ortaya çıkarlar, kahramanlara isim verdikten sonra tekrar kaybolurlar. Masallarda yardımcı ihtiyar adı altında belirtilen isimler şunlardır:

Hz. Hızır, Derviş, Pir-i fâni, Ak sakallı koca, Hoca , Şık (Şih), Dede, İhtiyar, Yaşlı adam, fakir.

Masallarda da kahramanların büyük bir kısmının çocuğu yoktur. Kahramanlar çocuklarının olması için dua ederler memleketlerinden ayrılırlar ve karşılarında Hz. Hızır'ı dervîşi, ak sakallı ihtiyarı bulurlar.

Masallarda çocuk, ihtiyarların verdikleri elma ve ettikleri dua sayesinde olur.

Masallarda yaşlı tipolojisindeki kişilerin bir fonksiyonu bir görevi de hastaları iyileştirme hastalıkların çaresini bulmadır. Dervişler, pirleri ak sakallı ihtiyarlar ve özellikle Hz. Hızır hem doktor hem de birer halk hekimidirler. Yardımcı insanlar çaresi olmayan hastalıkların çaresini bulurlar, değişik biçimlere giren insanları (kuş-geyik vb) eski hallerine getirirler, kahramanlara hastalıkları nasıl iyileştirecekleri konusunda akıl verirler.

Şah İsmail

Masalda çocuğu olmayan padişahın karşısına bir derviş çıkar. Derviş, padişaha verdiği iki elmayı yemesi koşuluyla çocuğu olacağını söylemiştir.

“Bu elmalardan birini soy, sultan hanımla beraber yeyin. Birini de atına yedir.”

“Peki.”

“Padişah, Sultan Hanımla beraber gece elmayı yedi, öbürünü de atına yedirdi. Bu Sultan Hanım hamile kaldı, günü tamamlanınca bir erkek evladı doğurdu...” (E. M. S.341-342).

Üç Nar

Masalda çocuksuzluk motifi Derviş Baba adındaki yaşlı kahraman vasıtasıyla giderilmektedir. Derviş Baba, adındaki yaşlı kişinin evde ağırlandı para verilmesi sonucunda yaşlı kişi bir kağıta

bir yazı yazıp suda ezmelerini istiyor. Dervişin istediklerini yapan padişahın dilekleri kabul olmaktadır.

....

“Padişah, derviş babanın bahşişini veriyor, derviş baba gidiyor. Gel zaman git zaman Cenâb-ı Allah bunlara bir evlat veriyor...” (Seyidoğlu, 1975, E, M:425).

Bu masalda padişah dervişe para veriyor. Bu formel, diğer masalarda görülmemektedir.

Üç Nar masalında yine çeşmeye gelen bir ninenin testisi bir oğlan tarafından kırılır ve nine oğlana üç nara âşık olması için beddua eder (Günay, 2011, s. 270).

Tasa Kuşu

Masalda derviş verdiği elma ile padişah ve karısının çocuğunun olmasına yardım eder. Padişahın üzüntü içinde olduğunu gören Derviş, bir elmayı eşi ile birlikte akşam yerlerse çocuğu olacağını söylemiştir. 9 ay sonra dervişin kızı olmuştur (Erz, M:232).

Ne idim, ne oldum ne olacağım

Ne idim, ne oldum ne olacağım masalında derviş elma vererek padişah ve vezirin çocuğunun olmasına vesile olur. Padişah ve veziri otururken derviş, gelir. İkisine de bir elma verdikten sonra akşam eşleriyle elmaları yiyip beraber olmalarını ister. Padişahın bir kızı vezirin ise bir oğlu olmuştur (G. M, s:446).

Serencam

Serencam adlı masalda da derviş birdenbire ortaya çıkar ve yine birdenbire ortadan kaybolur. Padişah'ın, dervişin verdiği elma sayesinde çocuğu olur. Padişah kılık değiştirerek derviş kıyafetini giymiştir. Karşlarına çıkan derviş, kahve içtikten sonra padişaha elmayı vermiş, elmayı Cuma akşamı eşiyle beraber yemesini söylemiştir (Erz. M, 423-424).

Gülen Gül Ağlayan İnci

Gülen Gül Ağlayan İnci masalında diğer masallardan farklı olarak çocuğu olmayan kişi halk arasından bir kişidir. Çocuğu olmayan adam, ovanın orta yerinde yatarken yanına bir dede gelmiş, dedenin derviş kılığında olduğunu anlayan adama kısırağı ve kendisinin yavrusu olmadığını belirtir. Bu adamın karşısına yardımcı ihtiyar isim değiştirir – dede çıkar. *Dedenin* fonksiyonu da dervişlerle aynıdır. Aradaki tek fark isim değişikliğidir. Bu masalda da dedenin verdiği elmayı eşiyile birlikte yemesini, çöpünü de kısırağına yedirmesini söylemiş. Sonunda bir kız sahibi olmuşlar (Y.M :283).

Gülen Gül, Ağlayan İnci masalında dedeler çocuğun ismini verir:

Kız kocaman bir delikanlı olmuş. Fakat adını koymamışlar. O dede gelmiş. Birisi “Kalk kızım bşr su koy gel” demiş. Kız suyu koymuş gelmiş. Dede, “Yürüdükçe altın dökülsün” demiş. Biri de “Ağladıkça gözünden inci dökülsün” demiş. Diğerisi ise “Güldükçe güller açılsın” demiş (Y. M :283)

Mercimek Çocuk

Mercimek Çocuk masalında 15 yıl boyunca çocuksuz kalan karı koca, şifa bulmak için hocaya gitmeye karar vermişlerdir. Bu masalda yardım eden “Hoca’dır.

Hoca, bir leğen hamur yoğurmasını, bezeler hâline getirip bezelerin altına bir kâse mercimek koyup, beze şeklinde hamura oturmasını söylemiştir. Hamuru, ekmek hâline dönüştürdüğünde ve yediğindemercimekli hamur sayesinde kum gibi mercimek çocukları olacağını belirtir. Hocanın söylediklerini uygulayan kadının birçok çocuğu olmuş, sadece bir kız hayatta kalmıştır (T. P.M:388).

Yazılan Yazı Bozulmazmış

Yazılan Yazı Bozulmazmış adlı masalda yardım eden kişi aksallı yaşlı adam olarak tasvir edilmektedir. Hükümdar ile vezir elma ağacının altında, ak sakallı yaşlı adamı görmüştür. Birinin oğlu, birinin de kızı olacağını söyler ve bunları evlendirmelerini söyler. Kadınlar elmaları alıp yerler. Ak sakallı adam da kadınlardan izin isteyip oradan ayrılır” (A. M. :474).

Şah İsmail ve Gülperi

Şah İsmail ve Gülperi masalında kadının rüyasına giren Hz. Hızır, çocuğunun adının kendisinin koyacağını söyler. Bu masalda Hz. Hızır'ın görüntüsü yoktur, Hz. Hızır'ın sadece sesi duyulur. Kadının rüyasına giren Hızır, çocukları olunca doğacak çocuğa ismini kendisinin vereceğini söyler. Hızır sesiyle çocuğa Şah İsmail adını verir (K.M:360).

Şah İsmail ve Gülperi masalında kadının rüyasına giren Hz. Hızır, çocuğunun adını kendisinin koyacağını söyler. Bu masalda Hz. Hızır'ın görüntüsü yoktur. Hz. Hızır'ın sadece sesi duyulur.

“Bu çiftin bir evladı olur, kadının rüyasına gelen Hz. Hızır:

“Bu çocuğun adını koymayın, ben günü geldiğinde söyleyeceğim” der ve gider. Aradan zaman geçer, oğlan büyür ama adsızdır, ailesi büyük bir yemek düzenler.

Topluluğa çocuğun adını sorarlar, onlar da her kulaktan bir ses gelerek başka başka isimler söylerler. O sırada Hz. Hızır'ın sesi yükselir:

“Bu gencin ismi Şah İsmail olacak” demiş. Anne bu sese kulak vererek oğlunun adı Şah İsmail koyar” (K:M:360).

Şah İsmail adlı Elazığ masalında da çocuğun doğumunu sağlayan derviş, padişaha: “Yalnız ben gelinceye kadar çocuğuna ad koymayacaksın” şartını koyar. Derviş gelir ve çocupa adını verir.

“Neyse hısımlarını, akrabalarını topladılar, yemekler yapıldı. Ad koymak için çocuğu oraya getirdiler. Baktılar derviş içeri girdi dedi.

“Padişahım, sen neden sözünde durmadın?”

“Valla ne edeyim oğlan büyüdü, çocuğun adı koyulmadı diye bu davacılık ediyor.”

“Oğlanı dışarı götürün.”

Oğlanı da tayı da dışarı götürdüler, derviş elini beline sürdü dedi ki: “Oğlum senin adın Şah İsmail, arkan sıra gelen sana kavuşmasın, önün sıra giden kurtulmasın.” Taya da bu türlü dedi. Padişah dervişe hediye vermek için aradıysa da derviş kayboldu” (E.M:341-342).

Padişahın Oğlu ve Atı

Padişahın Oğlu ve Atı masalında hiçbir doktorun tedavi edemediği padişahı Keloğlan yaşlı adamın yardımıyla aslan sütü verilerek iyileştirir.

“Yaşlı adam sihirli aynasını dağa tutarak ağaç altında yatan aslanı gösterir. Aslanın ayağına çöğür batmış. Onu okla çıkartırsan karşılığında sütünü alırsın” der (A. M : 622)

Padişahın Oğlu ve Atı masalında hiçbir doktorun tedavi edemediği padişahı Keloğlan, yaşlı adamın yardımıyla iyileştirir.

Ölmem de Ölmem

Ölmem de Ölmem masalında hiç kimsenin iyileştiremediği padişahın kızını fakir bir adam iyileştirir. Dervişler, Hz. Hızır genellikle insanların karşısına dilenci fakir kılığında çıkar. Bu masalda kızı iyileştiren fakir adam yardımcı ihtiyardır (Ga. M :225).

Ölmem de Ölmem masalında hiç kimsenin iyileştiremediği padişahın kızını fakir adam iyileştirir. Dervişler, Hz. Hızır genellikle insanların karşısına dilenci, fakir kılığında çıkarlar. Bu masalda da kızı iyileştiren fakir adam yardımcı ihtiyardır.

“Birgün padişahın gızı hasta olmuş. Dellallar sokaklarda gezerek doktorlara haber verirlermiş. Fakir adam bu haberi duyar duymaz hemen padişahın sarayına gitmiş.

İçeri beni de alın” demiş. Fakat oradaki adamlar, bunu hiç hesaba almamışlar. “Doktorlar iyi edemediler de sen mi iyi edeceksin?” demişler. Bunun üzerine adam içeri girmek için ısrar etmiş. Öteki taraftan bir adam:

“Aman garışmam. Kimin devesi kimin duası” demişler. Bunun üzerine adam içeri girmek için ısrar etmiş. Öteki taraftan bir adam:

“Aman garışman. Kimin devesi, kimin duası” demişler.”Hele bir de bu girsin.” Demiş ve adamı içeri almışlar. Adam içeri girmiş ki Azrail padişahın gızının ayağı ucunda duruy. Hemen bu adam bir gadehe suyu göymüş ve gıza içirmiş. Bir de bakmışlar ki ne görsünler, gız iyileşmiş ve yatakta kakmış” (Ga, M :225).

Yazılan Yazı Bozulmazmış

Masalda hükümdar ile veziri bir elma ağacının altında ak sakallı bir yaşlı adamı görürler. Yaşlı adam bunlara birer alma verir. Birinin oğlu birinin de kızı olacağını söyler ve bunları evlendirmelerini söyler (A. M:474).

Mayıl ile Ab-ı Güneş

Masalda yardımcı ihtiyar, ak sakallı bir ihtiyardır. Bu masalda padişah ve veziri çocukları olmadıkları için gurbete çıkmıştır. Yolda bir ihtiyarla karşılaşmışlar. İhtiyar, bir elma vermiş vezir ile paylaşmalarını söylemiş, kabuğunu da kısırağı ile paylaşmışlar. Elmanın içini onların, dışını da taylarının yemesini söylemiş. Dokuz ay sonra padişahın bir oğlu olmuştur (Y.Ç. M :764).

Gevher Hanım

Gevher Hanım masalında da Hz. Hızır Dede çocuğu olmayan aileye elma verir.

“Elmanın içini siz, dışını tayınız yesin, sizin bir oğlunuz atınızın bir tayı olacak demiş ve çocuk doğmuş (K.M: 355-356).

Nardanesi

Nardanesi masalında zengin bir şahın çocuğu olmaması sonucunda Derviş Baba adındaki yaşlı kişi, çocuğa ad vermesi koşuluyla öküz kesip şenlik düzenlemiştir. Şenlik sonunda derviş gelip ad vermiştir (Erz. M. :258).

Nardanesi masalında üvey annenin öldürdüğü kızı derviş diriltir. Nardanesi üvey annenin verdiği sakızı çiğner ve ölür. Yanında kaldığı kırk haramiler onu bir altın tabuta bırakırlar. Padişahın oğlu tabuttaki kızı görür. Bu gızı alıp gelirler. Derviş Baba, kızı yeniden diriltmiştir (Erz, M. 260-261).

Oduncunun Çocukları

Oduncunun Çocukları adlı masalda ceren biçimine dönülmüş olan oğlan dervişin yardımıyla eski haline döner.

“Erkek çocuk çok susamış, cerenin ayak izindeki suyu içince cerene dönüşmüş. Ablasının kocası oğlanın bu haline çare aramış, oğlanın derdine çare arayan Beyoğlu ülkenin bütün doktorlarını çağırır, fakat bir çare bulamazlar. Sonunda bir derviş “geyik izlerindeki su ile yıkanırsa bu çocuk eski haline döner” diye akıl verir. Çocuğun su içtiği izde yıkanınca çocuk da güzel bir delikanlı olur (A.M.m:535).

Yiğit Çoban

Yiğit Çoban masalında da taş kesilen çoban dilenci kılığındaki yardımcı ihtiyar tarafından dirilir, eski şekline döner. Çoban güvercinlerin sırrını söylediği için taş kesilir. Padişah çobanı bu halinden kurtaracak olana mükafatlar vaad eder. Bir gün nereden geldiği bilinmeyen bir dilenci padişahın huzuruna çıkarırlar. Dilenci başlar anlatmaya. Dört boynuzlu bir koç bulup kanını bu taşa sürü. Taş şıpır şıpır erir. Çoban da kurtulur. (A. M: 494).

Maymunlar Padişahın Oğlu

Masalda, maymunlar kralının oğlu ile evlenen padişah kızı kocasına bir anda maymun der, kocası da maymun olup kaybolur. Kız bu duruma çok üzülür. Kocasını aramaya çıkar. Karşısına çıkan yaşlı adama derdini anlatır.

“Kızım şu nehre kayık gelir, bu şehirden yiyecek ve eşya alıp gider onlara yalvar yakar seni de belki yanlarına alırlar.” demiş. Kız ihtiyarın dediklerini yaparak kocasına kavuşur (K, M:262-264).

İnsan Yiyen Kız

masalında insan yiyen kardeşinden kurtulmak isteyen oğlana, derviş yardım eder.

“İnsan yiyen kızın kardeşi eve dönerken yolda bir dervişe rastlar. Derviş abdestini alıp namazını kıldıktan sonra oğlana sorar:

“Nereye gidiyorsun?”

Oğlan başından geçenleri anlatır. Derviş de üç tane zeytin çekirdeği vererek “Başına bir hâl gelirse bu çekirdekleri yere at. Onlardan zeytin ağacı meydana gelir. Onlar seni tehlikelerden

korur.” Der. Bu çekirdekler daha sonra oğlanının insan yiyen kardeşinden kurtulmasını sağlar (A.M :499-500).

Dev Garısı

Masalda birden fazla yardımcı vardır. Kahraman önce bir yaşlı kadın daha sonra iki tane yaşlı adama rastlar. “Oğlan babasının dev garısıyla evlenmesine razı olmaz ve gurbete çıkar. Yolda bazı insanlarla karşılaşır. Bu insanlar oğlana yardımcı olurlar.”

“...Bakmış bir garşıdan bir ev görünüyor.”

“Acaba burada oturan mı var? demiş. Kalkmış o eve doğru ilerle

miş. Bakmış ki bir yaşlı kadın durmadan dikiş dikiyor oğlan yanına varmış:

“Golay gelsin ne yapıyon?” demiş.

Gadın da buna yaptıklarını anlatmış:

“Benim bir anamınan nenem var, dikiş dikerek geçimimizi sağlıyok” demiş.

Oğlan da başından geçenleri, babasının yaptıklarını, gıza anlatmış. Gız, buna bir gutu vermiş.

“Eğer darda galırsan, bu gutuyu aç at. O sana yardım eder demiş.

Oğlan, gutuyu almış. Epeyce bir yol getmiş gene bir ihtiyara raslamış adamın beli bükülmüş amma devamlı ağaç dikenmiş oğlan:

“Golay gelsin amca?” demiş.

Oğlan bunun ağaç dikmesine yardım etmiş o da oğlana bir darak vermiş.

“Darda galdığın zaman bunu fırlat bu sana yardım eder” demiş.

“Oğlan darağın aldıktan sonra tekrar getmiş. Bu getmiş getmiş gene bir ihtiyara rastlamış. Oğlan ihtiyara başından geçeneri anlatmış.

“Haydi oğlum yolun açık olsun demiş, o da bir torba altın vermiş.

“Dar galırsan benim yardımım olur” demiş.

“Oğlan darağın aldıktan sonra tekrar getmiş. Bu getmiş getmiş gene bir ihtiyara raslamış. Oğlan ihdiyaara başından geçenleri annatmış.

“Haydi oğlum yolun açık olsun demiş o da bir torba altın vermiş.

“Dar galırsan benim yardımım olur” demiş. (oğlan bir padişahın yanına yerleşir. Sonra babasını özler. Bir de gider ki dev garısından başkası kalmamış. Dev karısı bunun peşine düşer. Oğlan kutunun tarağın yardımıyla kurtulur, dev karısı ölür (Y. Ç, Ö :642-645).

Ağlayan Elma ile Gülen Elma

Masalda, bir padişahın üç oğlu vardır. Bunların en küçüğü bir gün köşkün penceresi önünde otururken çeşmeye su almak için yaşlı bir kadının geldiğini görür. Oğlan küçük bir taş atıp yaşlı kadının testisini kırar. Kadın bir şey söylemeyip gider, başka bir testi ile tekrar çeşmenin başına gelir. Oğlan yine bir taş atıp yaşlı kadının testisini kırınca, yaşlı kadın, ‘oğlana ağlar elma ile güler elmaya âşık olasin’ diye beddua eder (Kúnos, 1991,s. 211). Kahramanın macerası burada başlar,ortadan kaybolur⁹

Ahmedi Dürre

masalında padişahın bir kızı vardır. Günün birinde bir nine bu sarayın karşısındaki çeşmeden su doldurmaya gelir. Kız o sırada ok atmaktadır ve bu ok gidip ninenin testisine değer. Ninenin testisini kırar. Nine etrafta kimseyi göremeyince oku atan kişiye Ahmedi Dürre’nin derdine düşmesi için beddua eder (Seyidoğlu, 2006, s. 287). Padişahın kızının macerası da böylece başlar.

Peri Padişahının Oğlu ve Lala

Masalda, kahraman Yusuf, bir gün topuyla oynarken kafasını pencerenin deliğinden çıkarır. Dışarıda bir kalabalık görür ve orada su testileriyle su doldurmaya gelen bir kadını görür. Yaşlı

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e., s. 191-192; Nedim Bakırcı, a.g.m., s. 39-40; Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, C. II, s. 93-97

kadına altın topunu atar. Kadın topu tutamaz ve testileri elinden düşüp kırılır. Yaşlı kadın bakar ki çocuk padişahın oğludur. Ona yapacak bir şeyinin olmadığını anlayınca Hint padişahının kızı prenses Dilefram'a âşık olması için ona beddua eder (Walker, 1993, s. 127). Böylece çocuk imkânsız bir aşka müptela olur ve masal burada başlar.

Üç Şehzade

Masalda, yine şehzadelere küçüğü hayatını değiştirmek için bir yolculuğa çıkar. Çok susadığı için bir çeşme aramaya başlar. Sonunda araya araya bir çeşme bulur ama ondan da su yerine kan akmaktadır. Oradan geçen yaşlı bir kadına bunun nedenini sorunca kadın ona, çeşmelerden ve nehirlerden yılın yalnızca üç günü su aktığını, diğer zamanlarda ise kan aktığını söyler. Ülkenin başına bir devin musallat olduğunu, yılın belli gününde ona bir kızı kurban verdiklerini ve karşılığında da ülkeye üç gün su verdiğini söyler. Son olarak sıra padişahın kızına gelir. Bunları duyan genç, dev ile savaşıp suyu alacağını söyler. Genç, ertesi gün devle savaşır ve onu öldürüp padişahın kızını kurtarır. (Helimoğlu, 2002, s. 278).

Karanlık Dünya

Masalın kahramanı, çıktığı uzun yolculuktan sonra çok yorulur ve bir köye gelir. Burada yaşlı bir kadınla karşılaşır ve ondan su ister. Yaşlı kadın suyu getirir ama suyu verdiği tasta su değil kan vardır. Masal kahramanı bunun nedenini sorar. Yaşlı kadın kentteki tek pınarın bir ejderha tarafından tutulduğunu ve ejderhanın su karşılığında bir kurban istediğini söyler. O gün de kentin padişahının kızının kurban edileceği gündür. Masal kahramanı bunu öğrenince kenti bu durumdan kurtarabilmek için işe koyulur. Masal kahramanı suyu tutan ejderhayı öldürür ve kentin su sıkıntısını giderir. Kentteki kızları da öldürülmekten kurtarır (Uysal, 1989, s.155).

Gülbahar ile Gülbarin

Masalın 1994 ve 2002 yılları derlemelerinde, suyun altın kesilmesi motifi çocuklara merhametle bakan dede ve ninenin altınla mükâfatlandırılmasıyla sonlanır. Yoksul ve yaşlı bir çift, bir gün evlerinin yakınlarında bir kız bir erkek çocuk bulurlar. Çocuklar perişan hâldedir, giysileri yırtılmış ve günlerdir yıkanmamıştır. Onlara acıyan yaşlı kadın çocukları içeri alır ve çocukları yıkamak için hazırlar. Çocukların başlarından su döküldükçe, leğen altın ve gümüşle dolar. Buna çok sevinen yoksul ihtiyarlar, zamanla bu sayede zengin olur ve rahat bir hayat yaşamaya başlar(Helimoğlu Yavuz, 2002, s. 227).

Kıskançlık

Masalda, üvey anne öz kızına ve üvey kızına farklı davranmakta üvey kızı sürekli aşağılamaktadır. Buna karşın üvey kız çok yumuşak kalpli, herkese iyilik eden biridir. Her masalda olduğu gibi bu masalda da iyi insan ödüllendirilir. Masalın iyi kahramanı Berivan, bir gün çeşmenin başında otururken yanına yaşlı bir dede yaklaşır onun derdini dinler ve gidip dereye yıkanmasını söyler. Dereye girip yıkanan Berivan, eskisinden daha fazla, göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahip olur. Berivan güzelleşir ve sırrını üvey anneye anlatır. Üvey anne bu durumu kıskanır ve kendi kızını olayın gerçekleştiği yere gönderir. Fakat kız kötü kalpli olduğu için durum tam tersine döner. Su, kızı çirkinleştirir (Yavuz, 1994: 326).

Sarı İnek

Masalın kahramanı olan kız yıllardır yerin altında yaşamaktadır. Yaşlı bir kadınla tesadüfen karşılaşan kız, artık yeryüzünde yaşamak istediğini söyler ve yaşlı kadına kendisine yardım etmesi için yalvarır. Kadın da kızı sevdiğinden onun yeryüzünde yaşayabileceği sırrı paylaşır ve kızı yeryüzüne gönderir. Bu sır suyun içindeki üç farklı köpüğün olağanüstülüğüdür. Dereden yeşil, sonra beyaz, sonra pembe su akar kız hepsine girer. Çıkınca kendisini tanınamayacak kadar güzel bulur (Boratav, 2001: 108).

Kandehar Padişahının Kızı

masalında suyun farklı bir dönüşümü gerçekleştirdiğini görürüz. Su bu kez cinsiyet değiştirir. Masalda çocukları olmayan padişah ve vezirinin dervişin verdiği elmayla birlikte yıllar sonra birer erkek çocukları olur. Çocuklar birlikte büyürler. Günün birinde sarayın çevresindeki bir satıcıdan bir çekmece satın alırlar. Padişahın oğlu çekmecenin içinden çıkan Kandehar Padişahının kızın fotoğrafına âşık olur. Kızı bulmak için yola çıkar. Yolda karşılaştıkları yaşlı bir kadından yardım isterler. Kadın gidip kızla konuşur ve ikisini buluşturur. Buluştukları gün de kız başka bir padişahın oğluyla evlenecektir. İki genç buluştukları an birbirlerine âşık olurlar ama birlikte gitmelerinin de bir yolu yoktur. Oğlanın lalası bir çare düşünür ve kendi giyisilerini geline giydirir gelinin elbisesini de kendi giyiniş düğün alayına katılır.

Sihirli Çeşme

masalında bir çeşmeden akan su sihirlidir ve temas ettiği kişi de çeşitli değişikliklere sebep olmaktadır. Çeşmenin bu özelliğinin farkına varan yaşlı bir kadın bunu gençliğini ve güzelliğini

kıskandığı -ki bu kızın bir özelliği de vücudu belli aralıklarla altın kabukla kaplanmaktadır- bir genç kızın bu özelliğinden de faydalanmak için bu tılsımlı suyu kıza serper ve kız kendinden geçtikten sonra altınları çalıp kaçar (Aslan, 2013:, s.439).

Ölü Yiyen Derviş

masalında ise bir çeşmeyle karşılaşırız. Masalda geçen çeşme sihirlidir. Musluğundan yol geçer ve bu yol kahramanı hiç tahmin edemeyeceği kadar güzel bir diyara götürür. Yolculuğun sonunda kahraman bu diyarda bir kıza âşık olur (Seyidoğlu, 2006: 54).

Masallara tekrar gelindiğinde, onlarda da ak sakallı ihtiyar, derviş ve Hızır'ın değişik yönleri, kendilerini teşekkül ettiren halkın, inanç ve değer hükümlerini yansıtacak biçimlerde ortaya konur. Halk hafızası, hikâyelerde ve destanî romanlarda olduğu gibi, masalarda da kahramanı karşılaştığı güçlüklerde yalnız bırakmaz; karşısına bu yardımcı tipleri çıkararak, üzerine aldığı işi nasıl başarması gerektiğini ona gösterir. Masalarda kahramanlar, ak sakallılara ihtiyaç duydukları anda dua ederler ve onlar anında kahramanların yanında olur. Kahramanlar, bu ihtiyarlar sayesinde engelleri aşarak başarıya ulaşır.¹⁰

Bahaeddin Ögel eski Uygur masallarında bu 'beyaz elbiseli ihtiyar' motifinin bulunduğunu, bunun kısmen Maniheist etkilere bağlanabileceğini, bununla beraber eski Türk inançlarının da etkisi olduğunu kabul etmek gerektiğini belirtiyor. Ona göre bu motif, Altay ve Sibirya masallarının her tarafını kaplamıştır. İslâm öncesi devirlerde Türk masallarında mevcut olan ve sadece ad verme töreninde ortaya çıkan bu beyaz elbiseli ihtiyar figürünün, İslamî dönemde Hızır'la birleştiği, böylece onun isim verme törenlerindeki rolünün de Hızır'a yüklendiği söylenebilir.¹¹

3.1.4. Efsane

Efsane ile Grimm Kardeşler ile başlatılan birçok değerlendirme görülmektedir. Çobanoğlu (2007)'nin yapmış olduğu tanım, en geniş itibariyle efsane sözcüğünü karşılamaktadır .Bu konuda, Çobanoğlu ,yakın veya uzak bir tarihsel süreçte anlatıcı ve dinleyicinin gerçekliğine inandığı hikâye veya anlatı olarak tanımlamaktadır. Efsane ile mit arasında ilişki, bulunmaktadır. Bekki (2011), miti insanın kendini tanıma ve tanımlama sürecinde ürettiği düşünceler ve her

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e., s. 194-197; Eflatun Cem Güney, Dede Korkut Masalları, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1958, s. 5-23; Nedim Bakırcı, a.g.m., s. 39-40.

¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e., s. 196

türlü varlığın, evrenin oluşumu ile ilgili ortaya koyduğu tasavvurlar olarak tanımlamaktadır. Efsane ve mit, yapı, işlev ve içerik bakımından birbirlerine çok yakın türlerdir. Efsaneler, Anadolu’da önemli olay ve durumlar sonucunda anlatılan anlatılardır. Anadolu’da birçok yörede halk, bu anlatılar vasıtasıyla mekâna, yöreye, kişilere kutsî özellikler kazandırmıştır. Yaşlı imgesi bağlamında efsanelerde genellikle hızır, pir ve derviş tipolojisindeki kahramanların olağanüstü davranışları halk arasında anlatılmaya devam etmektedir. Anadolu’da anlatılan efsanelerin, anlatının durumuna, zamanın şartlarına bağlı olarak çeşitli varyantları bulunmaktadır. Anadolu’dan derlenen efsanelerde atalar kültürüne dair izler takip edilebilir.

Hızır’ı konu edinenlerin de sayısının bir hayli fazla olduğu görülür. Ayrıca, Anadolu’daki bazı kaplıca, göl, su kaynakları etrafında ortaya çıkmış Hızır efsanelerine rastlanıldığı gibi, bazı Eski Anadolu efsanelerinin Türk efsaneleri haline getirilmiş şekilleri arasında Hızır’ı konu edinenlerin olduğu da görülür. Anadolu’da ihtiyar derviş ve Hızır etrafında teşekkül eden inançlar, Hızır tipinde efsane türlerinde devam etmektedir.

Hızır’ a bağlı anlatılan efsaneler

Elazığ yöresinde Hızır’a ait anlatılan ilk efsane Hazar Gölü efsanesidir. Bu efsanede yaşlı tipolojisindeki Hızır tipi, olumsuz bir yaklaşım sergilemiştir. Anlatıya göre, Hızır göl kenarına gelerek ev halkından ekmek ister. Hızır’ın isteğine hâne halkı olumsuz cevap verir ve isteği kabul olmayınca yöredeki kişileri cezalandırma yolunu seçmiştir. Efsanenin devamında Hz. Hızır Hazar Gölü’nün üstünün sular altında kalmasını diler, o günden bugüne göl ve çevresi, sular altında kalmıştır (Alptekin, 2009, s.100) .

Hızır’ın beddua etmesi çeşitli efsanelerde de görülmektedir.

Zile’ye ait olan Tamahkar Ağa adlı efsanede yine Hz. Hızır beddua eder:

“Kıtlık olacağını anlayan zengin biriyi yiyecek stok etmeğe başlar. Fakirlerin bile üç beş gün sonrasını düşünmediğini gören Hz. Hızır bu Tamahkar Ağa’nın devesiyle birlikte taş kesilmesi için dua eder. Ağa ve devesi taş kesilir “(Sakaoğlu,1992, s.68).

Ayının Aslı

Ayının Aslı adlı efsanede de Hz. Hızır kötü olanlara beddua etmiştir ve Allah’ın hikmetiyle kötüler cezalandırılmıştır.

“Zengin bir ağa bir gün koyunlarının yünlerini kırkarken Hz. Hızır çıkagelir. Hz. Hızır’ın geldiğini gören ağa, ‘Şimdi benden yün isteyecek’ diye yünlerinin arkasına saklanıverir. Hz. Hızır, biraz yün isteyince, ağanın çobanı:

“Yünler ağanıdır, ben veremem”diyerek Hz. Hızır’ı kovar.

Bunu gören Hz. Hızır, sopasıyla yerde uzanan ağaya vurup: “Ağa! Kalk, ayı kalk!...” diye seslenir.

Allah’ın hikmetiyle ağa, yünlerin altında ayı şekline dönüşür. Çünkü Hızır’ın bedduasıyla yünler her tarafına yapışmış ve ayı şekline giren ağa da ormana doğru kaçmaya başlamıştır”(Alptekin, 2009,s. 157).

Elazığ ilinin Keban yöresinde anlatılan Hz. Hızır adlı efsanede de olaylar Hz. Hızır’ın etrafında teşekkül etmiştir. Anlatıda, Fehmi isimli kadın bahçede gördüğü yaşlı birinin topladığı salatalılardan istemesi üzerine hiddetlenerek yaşlı kişiyi kovmuştur. Uhrevî güçlere sahip kişi beddua ederek üç gün üçgece can çekişip ölmesini dilemiştir. Bahçede gördüğü bir çocuğun yaşlı kişinin salatalıklarını vermesi üzerine yaşlı kişi, küçük çocuğa hayatı boyunca sıkıntı çekmemesi için dua etmiştir(Alptekin,2009 ,s. 67-68).

İhtiyar, yaşlı kişiler etrafında teşekkül eden efsaneler

Hazar Gölü ile ilgili olarak anlatılan bir başka eserde de ihtiyar bir kadın olayların merkezindedir. Yardımcı ihtiyar kadın burada kötülere cezalandırır.Rivayette, yaşlı kadın ve eşi hazar Gölü civarında yaşamaktadır. Yerleşim alanında bulunan kişilerin, hamile olan bir kadına yardım etmemesi sonucunda kadının doğumundan sonra gölün çevresinin sular altında kaldığı, sadece yaşlı kişilerin ve doğum yapan kadının evine zarar gelmediği anlatılmaktadır (Alptekin, 2009 , s. 99-100).

Melen Gölü için anlatılan bir efsanede de Hz. Hızır köylülerden yiyecek istemiş. Fakat buna yiyecek veren olmamış. O zaman Hz. Hızır bu köyü cezalandırmıştır.

“...Bu gölün bulunduğu yer vaktiyle bir köymüş. Bir gün Hızır Aleyhisselam’ın yolu buraya uğramış. Karnını doyurmak için evin kapısını çalıp biraz yiyecek istemiş. Ancak karşısına çıkan kötü kalpli ev sahibi kadın onu reddetmiş. Daha başka kapılardan da benzer muamelelerle maruz kalmış. Bunun üzerine misafir sevmeyen bir köyü sulara gark etmesi için Allah’a dua

etmiş. Duası kabul olmuş ve köyü sular basmış. Bugünkü Melen Gölü bu şekilde meydana gelmiş” (Sakaoğlu, 1976:162).

Malatya yöresine ait olan Korucuk (Hasan Basri) adlı efsanede ak saçlı nur yüzlü bir ihtiyar korucuk türbesinde deli bir kadının kızının rüyasına girer. Böylece annesi iyileşir (Alptekin, 2009, s. 53-54).

Abdullah Gazi'nin kerametlerinin anlatıldığı bir efsane dede Abdülvahap Gazi uzun senele hasta olarak yatan bir hastanın rüyasına girer ve hasta o günden sonra iyileşir.

“Ben uzun senelerden beri hasta olarak yatmaktayım. Derdime hiçbir doktor çare bulamayıp yatağında ölümümü beklerken bir rüya gördüm. Rüyamda, isminin Abdülvahap Gazi olduğunu söyleyen bir ihtiyar hastalığının geçtiğini ve kendisinin türbesinin ziyaret etmemi söyledi. Sabah kalktığımda hiçbir hastalığının kalmadığını ve sapsağlam olduğumu gördüm” (Alptekin,2009 , s. 70).

Hatayda anlatılan Hıdır Kayası diye anılan efsanede anlatılan olaylar Hz. Hızır merkezlidir.

“Efsaneye göre adı Hıdır Bey adlı bir çoban vardır. Son derece bilgili olduğu kadar cesur ve kahramandır. Kralın kızını bir ejderhanın elinden kurtarmıştır. Bir gün Hz. Musa Cenab-ı Hakk'a dünyanın en akıllı ve bilgili kişinin kim olduğunu sorar. Hıdır Bey'in varlığını bu suretle öğrenir. O'nu aşasının ağaç olup dal budak saldığı, torbasındaki balığın canlandığı gökte bulut yokken yağmur yağıp ıslandığı ve iki denizin kavuştuğu yerde bulacaktır. Bunun üzerine Hz. Musa söz konusu yeri araya araya Samandağı'na kadar gelir. Sahile yakın bir kayaya yaslanıp dinlenirken yorgunluktan uyuyakalır. Uyanınca bakar ki asası yeşerip ulu bir ağaç olmuş, torbasındaki balık sıçrayıp denize atlamış ve kendisi yağmur yağmadığı hâlde sırlıklam ıslanmıştır. Aradığı yerin burası olduğunu anlayan Hz. Musa, Hıdır Bey'i aramaya koyulur. Gözü orada bir balıkçıya ilişir. Balıkçıya Hıdır Bey'i sorar. O da hiçbir işine karışmazsa kendisini Hıdır Bey'e götüreceğini bildirir. Yol boyunca tuhaf olaylar olur. Her seferinde Hz. Musa müdahale etmeye kalkınca balıkçı, “Sen Hıdır Bey'i göremezsin deyip kayboluverir. Balıkçının Hıdır Bey'in kendisi olduğunu o zaman anlayan Hz. Musa pişman olursa da iş işten geçmiştir (Ocak,1990, s. 206).

Bu efsaneye göre bir avcı yanında yavrusu bulunan bir geyiği kovalamaktadır. Geyik kaçarken yolunun üstünde bir dervişe rast gelir. Ondan yavrusunu avcıdan korumasını rica eder. Bu

derviş Hz. Hızır'dır. Geyiğin hemen peşinden avcı yetişir. Derviş yavruya rahat bırakması için avcıya para teklif ederse de kabule yanaşmaz.

“Avcı bu sözü duydu
Şeytan sözüne uydu
Kuzuyu kesti orda
Hemen kazana koydu
Derviş gazaba geldi
Orda gözden sır oldu
Okudu İsm-i Azam
Kuzuyu kazandan aldı

Avcı:

Visâline ereydim
Gonca gülün dereydim
Derviş, Hz. Hızır bileydim
Tek parasız vereydim
Derviş dağa erildi
Melekler hep derildi
Derviş orda okudu

Geyik kuzusu dirildi (Elçin, 1981, s.213-236).

Yine Ayasofya'nın yapılışı ile ilgili bir efsanede Hz. Hızır zor durumda kalan İstevan Banu'yu bu zor durumdan kurtarmıştır:

“Ayasofya'nın inşasına başlanıp aradan bir zaman geçince para tükenir. Mimarlar İstevan Banu'dan para isterler. İstevan Banu hazinede para kalmadığını üzülerek görür ve ümitsiz bir şekilde ne yapacağını düşünürken Allah'a yalvarmaktan başka çare bulamaz ve öyle yapar. Bir gece rüyasında nur yüzlü bir ihtiyar görür. Bu Hz. Hızır Aleyhisselam'dır. Hz. Hızır, binayı tamamlamaya yardıma almak üzere Allah tarafından gönderildiğini bildirir. İstevan Banu'ya Silivri'ye gitmesini arada şehir kapısını yanındaki üç küçük tepelerin arasında bulunan sütunun altını kazmasını söyler. Kraliçe denileni yapar ve orada bir hayli altın bulur. Böylece Ayasofya tamamlanmış olur” (Ocak, 1990, s.210).

Karakalpaklardan aktarılan efsanede uhrevî güçler vasıtasıyla yaşlılar iyileştirilmektedir. Anlatıda, Karakalpakların göç mesvsiminde, genç kişiler gibi yürüyemediği, geride kaldıkları

için üzüldükleri belirtilmiştir. Yaşlı kişiler, dutar adındaki saz ale aleti eşliğinde çaldıkları ezgi ile hızlanmış, ve engelli yolları bile rahatlıkla yürümeye başlamıştır. Günümüzde, bu ezgi vasıtasıyla insanların tedavilerinin kolaylaştığı inancı devam etmektedir (Fedakar, 2008, s.440).

Harput'ta Ardiç ağacının hep yeşil kalması ve kökünün neden kurumadığıyla ilgili anlatılan efsanenin İslami kültür dairesinin "ata prototipi" olan Hz. Peygamber'e dayandırıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in hicreti sırasında sığındığı mağarada ardiç ağacının dallarını eğerek yardımcı olduğu, kadının ise gelen düşman kafilesine Hz. Peygamber'in mağarada saklandığını söylemesi üzerine; ardiç ağacına dua, kadına ise kargış ettiği rivayet edilmektedir (Yılmaz Özkarslı, 2000, s. 138). Kadınların ev işlerinden bir türlü kurtulamamaları da bu efsaneye bağlı olarak anlatılmakla beraber, söz konusu inanış, muhtemelen, ataerkil dönemin etkisinden kaynaklanmaktadır.

3.2. ÂŞIK EDEBİYATINDA YAŞLI İMGESİ

Halk ozanlarının gençliklerinde gördükleri bir düştten sonra saz çalıp şiir söylemeye başladıklarına inanılır. Delikanlıya bir hazırlık döneminden sonra düşünde gördüğü "pir" (kutsal yaşlı adam) bade sunar, bilmesi gereken bilgileri öğretir, kullanacağı mahlası vererek, şiir söylemesini ister. Düşünde bazen yolunda düşeceği sevgiliyi ya da onun resmini de gören delikanlı kendine geldikten sonra saz çalıp şiir söylemeye koyulur. Düşünde sunulmuş olan "pir dolusu" ise Kerem, garip bir aşk serüvenine kahraman olur. "Er dolusu" ise Köroğlu gibi destan kahramanı olarak serüvenlere atılır.

Edebiyatımızın en eski yaşlı tiplerinden biri Dede Korkut, kendi adıyla tanınan destansı öykülerin başkişisidir. 100 yıl, 295 yıl, 300 yüzyıl yaşadığı ileri sürülür. Hazreti Peygamber zamanında yaşadığı, Medine'ye giderek onunla görüştüğü, döndükten sonra Oğuzlara İslam dininin kurallarını öğrettiği kabul edilir. Bilgedir; hanlar ona akıl danışır halka öğütler verir. Bazı atasözlerini onun söylediğine inanılır. Güçlükleri o çözer. Şaman tipinin İslam dini çerçevesinde bir devamıdır. Kötü durumlara düşen Oğuz beyleri onu düşlerinde görüp, öğüt alırlar. Ozandır; söz ve şiir ustasıdır. Kopuz denilen çalgıyı o bulmuştur, ozanların atasıdır. Şölenlerde kopuzunu çalarak şiirler söyler Oğuz Destanı'nı anlatır. Hanların, baturların, çocukların adını koyar. Adların sahiplerine uygun olması onun sayesinde.

Aşık şiirlerinde büyük ve yaşlı kimseler için "ata, aksakallı, ulu, pîr, âkil" gibi sözler kullanılır. Ruhsatî bir dörtlüğünde ata öğüdünü kimya ilmiyle denk tutmuştur. Ata nasihatini dinlemeyen

kişinin başında büyük sıkıntıların olacağı ve bu sıkıntılardan kurtulamayacağını dile getirmiştir (Özdemir, 2016, s. 229). Kars'ta 1960'lara kadar, âşıkların fasıl yaptıkları kahvehanelere girmek için bilet gerekmemekteydi. Kahvehaneye gelenler, çaylarını, kahvelerini içip faslı dinlerlerdi. Aşık faslının orta yerinde, kahvehane işletmecisi veya en yaşlı âşık, dinleyiciler arasında bir tepsi gezdirirdi. Dinleyiciler, bu tepsiye istedikleri miktarlarda para koyarlardı. Toplanan paranın tamamı, en yaşlı âşık tarafından, o gece fasıla katılan âşıklar arasında paylaştırılırdı. Daha sonra bilet kesme dönemi başlamış, yine bu biletlerden elde edilen para, âşıklar arasında paylaşılmıştır. Taşlıova, artık Kars'taki kahvehanelerin, "çayhane, oyun salonu" niteliğinde olduğunu, âşıkların zaman zaman buralara uğrayarak fasıl yaptıklarını belirtir. İnsanlar artık kahvehanelere âşık dinlemek için gelmemektedir ve kahvehaneler, âşıkların uğrak yerleri olmaktan çıkmıştır (Taşlıova, 2006a, s.176-178).

Yaşnamelerde

Yaşnameler, insanın yaratılışı ve ölümü üzerine nazım ve nesirle söylenen edebî yapıtlardır. Türk dünyasında yaşname terimiyle bilindiği gibi yaş destanı, hayat destanı, vücutname, evvel-ahır gibi tabirlerle de adlandırılır. İlk örnekleri sözlü edebiyatta karşımıza çıkar; Türk dünyası destan geleneğinde, bilmecelerde, tekerlemelerde insanoğlunun değişik yaşları mecazlarla anlatılır. Türk klasik edebiyatının bilinen ilk mesnevi örneği olan "Kutadgu-Bilig"de de yaşname genel olarak kırk yaş sonrası insan ömrü üzerine anlatılan bir manzumedir. Yazılı edebiyatta yaşnamenin ilk mükemmel örneği Ahmed Yesevi tarafından verilmiştir. Divan-ı Hikmet'te, 6 ayrı hikmette 88 dördlük hâlinde bulunan yaşname, 12 (4+4+4) hece ölçüsüyle yazılmıştır ve kafiyeleşmiş itibarıyla koşmaya benzer (Açıkgöz 1993, s. 20). Ahmed Yesevi'nin kaleminde yaşname, tasavvufi bir muhteva kazanmıştır. Sözlü edebiyatta insan hayatının sahalarını sadece gerçek dünyayla ilişkide anlatan yaşnameler, Ahmed Yesevi'yle ruhlar ve ahiret âlemiyle ilişkide, vahdet-i vücud kuramından hareketle ifade edilmeye başlanmıştır. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan âşık şiiri geleneğinde tasavvufi yaşnameler Ahmed Yesevi'nin "Divan-i Hikmet"inden etkilenmiştir. Tasavvufi yaşnameler, devir kuramı bağlamında şekillenmiştir.

Türk halk edebiyatında "yaşlı destanları" insan ömrünün çocukluktan başlayarak farklı dönemlerini konu edinirken sözü yaşlılığa getirir ve yaşlı insanın niteliklerini dile getirir.

*Ellisinde yaşam yarısın geçti
Altmışında yoluna yokuş düştü
Yetmişinde biraz tebdilim şaştı*

*Mertebe mertebe indirdin beni
 Sekseninde beratçığım yazıldı
 Doksanında kan damarım üzüldü
 Yüz yaşında azalarım çözüldü
 Bir sabi masuma döndürdün beni
 Karac'oğlan der ki, yaktın yandırdın
 Ecel şarabın verdin kandırdın
 Emreyledin Azrail'i gönderdin
 Hiç de doğmamışa döndürdün beni
 Karacaoğlan*

*Altmış beş yaşında ak pak sakalı
 Yetmişinde düşer ölüm hayali
 Yetmiş beş yaşında kalmaz mecali
 Sekseninde pir-i natüvan olur
 Seksen beş yaşında aziz-i cihan
 Doksanında hata çıkmaz lisandan
 Doksan beş yaşında kalır nam üşan
 Yüz yaşında ağlar haüman olur
 Cümlemize kerem ede girdigar
 Yüz beşinde cürmün anıp eder zar
 Yüz onunda olur ölümü naçar
 Yüz on beş yaşında teslim can olur
 Seyrani*

3.3. TEKKE VE TASAVVUF EDEBİYATINDA YAŞLI İMGESİ

Yaşlılık, özellikle Tasavvuf edebiyatındaki düşünürlerin eserlerinde sıkça yer verilen bir konu olarak dikkat çekmektedir. Çalışmamızın temelini oluşturan yaşlılık unsuru maddî ve manevî yansımaları aktaran şiiirlerde kendisine yer bulmakta zorlanmayacaktır. Yaş alma ve yaşlılık, bir taraftan fizyolojik yapının zamanla geri dönüşü olmadan çökmesi ile oluşan fiziksel gerilik olarak tanımlanabilirken diğer bi taraftan sosyal yapı içerisinde bazı rollerin kaybedilmesine karşın sosyal statü içinde bazı yeni roller anlamına gelmektedir (Çınar, 2010, s.56). Tekke edebiyatı, pir merkezli bir yapılanma ve Yesevi'den itibaren oluşan bir örgütlenme biçimidir.

Özellikle dış dünyanın varlığı içinde hayli fazla satıra sahip olan Divan edebiyatı içinde "yaşlılık" işlenen konular arasında yer almıştır. Yaşam döngüsünde başlangıçtan sona doğru ilerlerken insan ömrünün her kademesi mevsimlerle somutlaştırılmıştır. Bu somutlamada insan ömründeki dönemler mevsimlere benzetildiğinde sonbahar ve kış, yaşam döngüsünün sonu olarak nitelendirilebilir. Saçlara düşen aklar kış mevsiminde yağın kar ve insanın fiziksel değişimi gençlikle ihtiyarlık arası tıpkı doğada olduğu gibi rengarek yapısı ile sonbahar mevsimi ilişkilendirilirken; yaşlı kiselerin ağzından akan salyalar da buz sarkıtlarına benzetilebilmektedir (Tolasa, 2001, s. 428). Yine yaşlanan ve beli bükülen insanın Allah

tarafından takdir edilen ömrünün sonu; bir padişahın fermanının kağıt üzerinde katlanıp mühürlenmesi gibi somutlaştırılmıştır. Bu metaforunda ömür, ferman ile; mühür yaşlılıkla doğrudan ilişkilendirilmiştir (Çavuşoğlu, 1971, s. 218-219). Yaş alma unsuru aynı zamanda tezatlar yardımı ile de ele alınmış; gençliğin heves, acemilik ve hatalarının karşısında “pir” ifadesi kullanılarak olgunluk terimi ile karşılanmıştır (Yaraşır, 1996, s.339; Eren, 2004, s. 23; Felek, 2007, s. 142- 249; Kaya, 2010,s. 99).

Sonbahar hayatın en ibret verici anıdır. Divan edebiyatı sanatçıları ömür tasvirinde genellikle bu benzetme üzerinden anlam aktarmaya çalışmışlardır. İlkbahar, gençlik rüzgarı gibi esip geçerken sonbahar rüzgarları kişi de yaşlanma evresinin; geride bırakılan hayatın aksine ömür döngüsünün son demleridir. Gençliğin gelip geçici olduğu vurgusu ve açıkça ifade edilmektedir.

“Zatiya zayi” geçürme nevbahar-ı cömrini

Çünkü her evvel bahdrun ahır olur haza” Zati G.1013/5

Zati ömrünün ilkbaharını (gençliği) boşa geçirme

Çünkü her baharın (gençliğin) ardından hazan (sonbahar) yaşlılık gelir. Zati (G.1013/5)

Yaşlanmakla ömür yolculuğunun son demine geldiğini fark eden Taşlıcalı Yahya, bükülen belinin sebebi olarak Azrail’in selamını akmak istemesine bağlamaktadır (Çınar, 2019, s.199). Yaşlanmayı olumsuzluk olarak ele almamaktadır.

“İki kat oldu vücudum kocadum kat kaldum.

Melek’ül mevt selamını aldım.” Taşlıcalı Yahya G.273/1

İnsanlara, yöneticilere ve hükümdarlara yol gösterici niteliği bulunan nasihatname/pendname (öğüt verme) türü eserler, özel olarak bu amaçla kaleme alınmışlardır. Bu tür eserlerin çok sayıda olması, söz konusu eserlerden alıntı yaparak aktarılmasını olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki anlatımlarda, sınırlı bazı örnekler vermekle yetinilmiştir.

On birinci yüzyıl düşünürlerinden olan Keykavus, öğüt kitabı olarak yazdığı eserinde, “Gençliği ve Yaşlılığı Bilmek”, “Zamanla Dolan Bardak” ve “İhtiyar ve Yay” başlıkları altında yaşlılık konularını ele almış, Aristoteles’ten ve diğer çeşitli anlatımlardan da örnekler vererek yaşlılığın, olumlu ve olumsuzluğa kaynaklık edebilecek yönlerini izah etmiştir (Keykavus, 2008, s. 59-63).

On ikinci yüzyılda Edip Ahmet Yükneki tarafından Doğu Türkçesi ile yazılmış olan “Atabetü’l Hakayık” adlı eser, yörenin yöneticisine sunulmuş bir ahlak ve öğüt kitabıdır. Öğütlerinde ileri sürdüğü görüşlerini, ayet ve hadislerle destekleyen Yükneki, kitabının “Dünya Bir Konak Yeridir” başlıklı bölümünde şu görüşlere yer vermiştir (Yükneki, 2009, s. 21-23):

Genç, ihtiyarlar; yeni eskir; güçlü çöker, kuvveti gider... dolan her şey mutlaka azalır, tam olan da eksilir. Her mamur şey sonunda harap olur... Dünya, bir elinde bal tutarken diğer elinde ağı (zehir) sunar. Önce baldan bir parça tattırarak ağzını sulandırır, sonra da kadehine zehir koyarak sunar.

On ikinci yüzyıl İran edebiyatının önde gelen şairi olan Nizami, genel anlamda dünya hayatının geçiciliğini, özel olarak ise gençlik yıllarının hızla sona ererek yaşlılık dönemine girildiğini, yaşlılık döneminde de çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmakta olduğunu eserinde işlemiştir (Nizami, 2009, s. 118-121; 158-163).

Nizami ile yaklaşık olarak aynı devirde yaşamış olan Turtuşi’nin oldukça hacimli olan (Türkçe çevirisi 592 sayfa) Siracu’l Müluk adlı kitabı başlıktan oluşmaktadır. “Hükümdarlara Öğütler” adlı başlık, kitabın ilk başlığı olup, 56 sayfalık hacmiyle, kitabın en kapsamlı bölümünü teşkil etmektedir. Turtuşi bu bölümde onlarca farklı kaynak ve örnek üzerinden gençlik-yaşlılık tezatını işlemiştir. Genel anlamda hayatın fani oluşunu vurgulamış, yaşlılık özelinde ise yaşlılığın beraberinde getirmiş olduğu eksiklik ve zorlukları ele almıştır (Turtuşi, 2011, s. 47-53).

On üçüncü yüzyılda yaşamış olan Mevlana, yaşlılığın kaynaklık ettiği fiziksel sorunlara değinmiştir (Mevlana, 2005, s. 92-93). Mevlana, eserleri ve düşüncesiyle birçok düşünürü etkilemiştir. Mevlana’dan yaklaşık iki yüzyıl sonra eserler veren Molla Cami, Salaman ve Absal adlı eserinde Mevlana’ya atıfta bulunmuştur (Molla Cami, 2004, s. 33).

Mevlana ile benzer bir bakış açısına sahip olan Molla Cami de yaşlılık sürecine ilişkin olarak, yaşın ilerlemesi nedeniyle ortaya çıkan fiziksel ve düşünsel yetersizlikler konusuna vurgu yapmıştır (Molla Cami, 2004, s. 32-33).

On üçüncü yüzyıl düşünürlerinden olan Sadi Şirazi, sekiz ana bölümden oluşan Gülistan adlı eserinin altıncı bölümünü “Düşkünlük ve Yaşlılık” başlığı altında kaleme almıştır (Şirazi, 2005). Özellikle Doğu dünyası üzerinde derin izler bırakan ve divan şiiri üzerinde etkide bulunan Şirazi’nin kitapları birçok İslam ülkesinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Şirazi,

Gülistan adlı kitabının altıncı bölümünde yaşlılığın hem Tercüman Yayınları tarafından yayınlanan Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler adlı kitap, 19.5 X 13 cm ebatlarında bir okuma kitabıdır. İç kapak ve künyesi dahil 157 sayfadan oluşan kitabın başlangıç sayfalarında eser ve yazarı ile diğer genel bilgilere yer verilmiştir. Kitabın 41 ile 80. sayfaları, Osmanlıca olumlu hem de olumsuz yönlerini ele alarak bu konuda dengeli bir anlatım ortaya koymuştur (Şirazi, 2005, s. 197-204).

4. BÖLÜM

TÜRK TOPLUMSAL CİNSİYET KÜLTÜRÜ VE YAŞLI TİPOLOJİSİ

Halkbilim araştırmalarında, kahramanların ortak özelliklerini tipoloji incelemesiyle ortaya koymak mümkündür. Tipoloji incelemelerinde, kahramanlar ve kişiler üzerinden herkesin kabul ettiği aynı ya da benzer olan değerler ortak bir payda etrafında değerlendirilebilir. Mitolojik araştırmalardan günümüze kadar olan süreçte Türk Kültüründe sözlü anlatılar ve yazılı metinlerde bahsi geçen birçok anlatı kahramanı ile karşılaşılmaktadır. Bu kahramanlar zaman zaman birbirinden farklı özellikler taşıırken bazen de birbirine çok yakın özellikler taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ilk üç bölümde ele alınan incelemeler doğrultusunda, yaşlı kahramanların günümüzde hangi ortak özelliklere bağlı kalınarak geleneği devam ettirdiği tipolojik sınıflandırma yapılarak tasnif edilecektir. Yaşlı kahramanların, toplumsal cinsiyete bağlı olarak üstlenmiş oldukları görevler de onların tipolojik özelliklerinin belirlenmesinde etkili olmuştur (İbrayev, 1998, s.45).

Toplumsal cinsiyet kültürü bağlamında yaşlı kişinin dişi ya da eril olması toplum tarafından itibarını etkilemektedir. Yaşlılığın atalar kültürü ile ilişkisi toplumun cinsiyet düzleminde atasına/yaşlı kişisine vermiş olduğu değeri de göstermektedir. Uygur metinlerinde çocukların atalarından bahsederken önce annesinden bahsetmesi, atalar kültürünün geçmiş dönemde kadın eksenli olarak değerlendirilmesi ve kadın şamanlar görüşünü destekleyebilmektedir (Gökalp,1976 s. 150). Büyük yaşlı babalar için ata ana kelimesi; annenin babası için ana atası kelimesini kullanmaları, yaşlı tipolojisinde dişi kimliğinin önemini de ortaya koymaktadır (Yıldız Altın, 2018, s.117).

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın tipolojisi, anne, eş, sevgili ve kardeş olarak metinlerde yer almaktadır. Dede Korkut metinleri başta olmak üzere diğer Türk topluluklarında da görüldüğu gibi kahramanlık ve korkusuzluğu temsil eden kadın kahramanlar da destanlardan itibaren kültürümüzde yaygın olarak yer almaktadır. At binme, ok atma eşini seçme gibi özellikler kadın kahramanlar etrafında da teşekkül etmektedir.

4.1. ATA KÜLTÜNE BAĞLI YAŞLI TIPLERİ

Cinsiyet, kişinin doğuştan var olan genetik kodlarının dişilik ya da erillik olarak ayrımıdır. Toplumsal cinsiyet ise dişilik ya da erillik vasfıyla doğan bireyin toplum tarafından sosyal ve kültürel kalıplaşmış yargıların yüklenmesi ve bu kalıplarla hareket etme beklentisinin var oluş biçimidir. Toplumsal cinsiyet ile kadın ya da erkeğin toplum önünde duruşu, neler yapması gerektiği, hangi davranış kalıplarına büründürüldüğü, söyleyiş biçimlerini açıklama amacı ön plandadır (Akın ve Demirel, 2013, s. 67). Bir başka ifadeyle kadın ya da erkeğe verilen görevlerde kültürel özellikler etki merkezidir. Kadın ya da erkeğin toplumda kültür vasıtasıyla kült haline dönüşmüş belli görevleri bulunmaktadır. Geleneksel görevleri olan iki cinsiyet de bu rollere uymak zorunluluğundadır. Kadının aile yapısı içinde yemek yapımında temizliğe, evin ve çocukların bakımına; erkeğin iş hayatında görevlerine, ekonomiyi sağlama zorunluluğuna kadar olan roller, geleneksel rol olarak nitelendirilmektedir. Bunun dışında sosyal hayatın her alanında kadın ve erkeğin iş bölümü ve paylaşım yaparak üstlendiği görevler, eşitlikçi görevler olarak nitelendirilir (Akın ve Demirel, 2002, s. 48).

Kültürün en önemli etki merkezi olduğu toplumsal roller, zamanla toplum tarafından kalıplaşmış yargılara dönüştürülmektedir. Toplumsal cinsiyetteki kişilere atfedilen dişilik ya da erillik özellikleri de bu kalıp yargıların bir sonucu olarak şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyetin şekillenmesinde kalıplaşmış yargılar, bireysel özellikler, inanma, gelenek görenekler kişinin fiziksel özellikleri gibi birçok unsur yer almaktadır. Bu unsurlar, kişinin yaşamında doğrudan etki sağlayacak noktadadır (Deaux ve Lewis, 1984, s. 82). Toplumsal düzlemde tipolojiler; kişilerin şahsî gibi değer ve yargılarının toplumda diğer kişilerle örtüşmesi sonucunda kalıp yargılarına dönüşmektedir. Kişiler tarafından oluşturulan bu tipler toplumun bireysel, ekonomik ve sosyolojik durumuna göre toplumun kültürel çerçevesini çizmektedir. Yazılı olmayan genelgeçer kurallar toplumda var olan tipolojik çerçeve doğrultusunda kişiler tarafından devam ettirilmektedir. Toplumsal düzeni sağlayan tipolojik kahramanların topluma rehberlik yapaan aktör olarak değerlendirmek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet bağlamında var olan özellikleri dişilik ya da erilliğe bağlı olarak kadınsı(kadına âit) özellikler ve erkeksi (erkeğe âit) özellikler olmak üzere iki bileşenle sınırlandırılmıştır. Toplumun bu iki gruptan beklentileri birbirlerine atfedilen özelliklerin sınırına çıkmamalarıdır (Aydın ve Kavuncu, 1991). Erkeğe ait özelliklerde mert, girişimci, güven veren, kokusuz, özgür, kuvvetli, hırçın, etkin gibi davranış özellikleri bulunurken kadınlarda sevgi dolu, duyarlı, bağlı, itaat eden, bakımlı, kibar, durgun gibi özelliklerin

bulunduğu görülmektedir (Dökmen, 2012, s.58). Bu tanımlamalardan kadınlara atdefilen görevlerin erkeklere göre daha geri planda olduğunu söylemek mümkündür. Geleneksel toplumlarda var olan ata erkil inanma, erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinin de etkin olmasında önemlidir (Sayar ve Cangöz, 2013, s. 47). Toplumsal cinsiyete bağlı olarak oluşan klişeler, geleneğin devamında ayrımcılık oluşması ve tek yönlü bir bakış oluşması sonucunu da doğurmaktadır.

Yaşlılık, başlangıçtan günümüze kadar Türk toplumu tarafından saygınlık ve özen ihtiva eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlılığın, toplumsal cinsiyet açısından mukayesesi yapılan bir alan olduğunu söylemek mümkündür. Aile içinde yaşça büyük olan kişinin evin baş köşesinde oturması, el öpülmesi , yaşlı kişilerin tecrübelerinden istifade edilip çoğu zaman karar mercii konumunda bulunmaları yaşlılığa duyulan saygının bir göstergesidir. Yaşlı kişiler kimi zaman bir annedir, kimi zaman bir dede tipindedir (Doğan, 20014 s. 99). Uygur Türkleri yaşlı kişilere kutluluk ve tuğluk vasfı da vermiştir (Yakut, 2002, s. 423). Göktürk kitabelerinde temel mesaj atalarının sözünü dinlemeleri ve onlara itaat etmeleri yönündedir (Erkul, 2002, s. 61). Toplumsal cinsiyet kültürü açısından toplumda kadın ve erkeğe eşit sayılabilecek görevler verilmiştir. Göktürk Kitabelerinden itibaren devlet idaresinde önemli görevi olan han ve eşine hiçbir ayırım yapmaksızın “bilge” sıfatın verilmesi cinsiyet eşitliğini göstermesi açısından önemlidir (Cihan, 2002, s. 90).

Toplumun kadını toplumsal cinsiyet bağlamında ele almasında kültürel düzlemde yaşanan değişim ve dönüşüm kadına bakış açısını büyük oranda etkilemiştir.Çalışmada, eş, anne, kaynana, nine gibi çeşitli kimliklerde görülen kadın tiplerinin oluşumunda kadının kültürel toplumsal şartlar dâhilinde kazanmış oldukları rol ve görevler dâhilinde tasnif yapılacaktır.Anlatılarda, eş, sevgili, anne, kayınvalide, kız, cariye, nine, dadı ve cadı gibi farklı kimlik ve rollerde görülen kadınlar sosyoekonomik ve kültürel şartlar çerçevesinde, ait oldukları dönemin özellikleri ve toplumsal yapısı da göz önünde bulundurularak incelenmiştirTürk kültüründe kadının toplumda “anne olma ve eş” olma gibi iki görevi olduğunu söylemek mümkündür. Neslin devam ettirilmesi, ailenin şekillenmesi anne vasıtasıyla olmaktadır. Kadının önemli görevler yüklenmesi ilk Türk İnançlarından olan Şamanizmde de kendini hissettirmektedir. Dini rehberlik yapan kişiler şaman diye anılan kadınlardır. Topluluk kurallarının oluşmasında kadın merkezli bir kuruluş söz konusu olmuştur (Bayat, 2010, s. 47). Zaman içinde erkek şamanlar da devlet teşkilatının oluşumuna bağlı olarak yapılanmayı etkilemiştir. Erkek şamanların kıyafetlerinde, toplumda söz sahibi merkezi olan kadın şamanların etkisi görülmektedir (Kılıç, 2010, s. 317). Başlangıçta kadın merkezli anlayış

toplumsal değişim süreciyle birlikte kadının toplumda ikinci plana atılmasına neden olmuştur. Aile ve topluluk tarafından sınırları çizilen kadının uyması gereken sözlü kuralların, kadının günlük hayatta ve toplumsal düzende bağımsız olmasına sınır koymuştur. Ülkemizde 65 yaş ve üstü kadınların büyük çoğunluğunun ilkokul düzeyinde eğitim aldıkları gözlenmektedir. Kırsal kesimde yaşayan yaşlı kadınlar ev işleri ve çocuk bakımını temel almaları nedeniyle ekonomik gelir elde edecekleri bir meslek öğrenmeye yoğunlaşmamışlardır. Bu durum aile içinde ekonomik gelirin erkek tarafından idame edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Yaşlanma sürecinde erkeğin vefat etmesi, kadının yalnız kalması toplum tarafından kadınların ihmal edilmesine ve yaşlı kadınların maddî sorunlar yaşamasına neden olmaktadır (Dağ, 2016, s. 483).

Edebi anlatılarda kahramanların oluşumunda, özelliklerinin belirginleşmesinde toplum ve kültürün yapısı, değer yargıları önem taşımaktadır. Geleneksel bakış açısıyla oluşan yargılar ve kurallar toplumun yaşlı kişiler hakkındaki düşüncelerinin de kalıplaşmasına neden olur. Yaşlılar hakkında basma kalıp olarak nitelendirilebilecek kalıp değerlendirmeler tüm toplum tarafından ortak kültürel paydaları taşımaktadır (Gooden 2001). Toplumun yaşlı kişiye nasıl tanım verdiği, onu nasıl anlamlandırdığı, yaşlı kişilerin temel özellikleri toplumsal cinsiyete ve toplumun kültürel özelliklerine bağlı olarak şekillenmektedir (Giddens, 2005, s. 107-109).

Günümüzde yaşlılar toplumsal cinsiyetin tasnif edilmesinde avantajı olmayan gruptur. Eşinden ayrılma ya da eşinin vefat etmesi sonucu tek başına kalan yaşlı birey yalnızlığa ve dul kalmaya bağlı olarak güçlükler çekmektedir. Tek başına kalan yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlar sağlığını ve fiziksel özelliklerini de etkilemektedir (Canatan, 2012, s.376-384; Tufan, 2007, s.103-114; 2007b: 21). Canatan (2012) tarafından yapılan araştırmaya göre; yaşlı kadınların yaşam süresi yaşlı erkeklere nazaran daha yüksektir. Bunda kadınların erkeklere oranla daha genç yaşta evlendirilmesinin etkisi bulunmaktadır. Toplum tarafından yalnız olarak “dul” etiketi olan yaşlı kadının ikinci kez evlenmesi toplumsal cinsiyet bağlamında doğru karşılanmaz dolayısıyla kadın bu süreçte yalnızlığı tercih etmek durumundadır (Canatan, 2012, s. 376-384).

Yaşlılığın tipolojik açıdan değerlendirilmesinde Türk kültürüne ait temel imgeler yaşlı tipolojisinin oluşumunu etkilemektedir. Çalışmada günümüzde yaşlı kültürüne bağlı olarak gelişen, kalıplaşmış yargılar kültürde yer alan temel yaşlı karakterler üzerinden tipolojik açıdan başlıklar altında değerlendirilecektir. Atalar kültürüne bağlı olarak oluşan anlatılarda hızır, pir, derviş gibi kahramanlar yaşlı tipolojisinin ana kahramanları konumdadır (Aça, 2000, s. 18–19).

Türk kültüründe “ak” rengin saflık, arılık bildirmesinin yanı sıra sıfat olarak bir ismin önüne gelmesi , onun toplum tarafından saygı ve itibarını da etkilemiştir. Ak sakal, ak saçlı tamlaması yaşlı kişinin itibarının bu sıfatlar ile arttığını ortaya koyar (Heyet, 1996, s.56). Sözlü anlatılarda, annelik vasfı yaşlı kadın kahramanın dinî özelliklerinin de artarak kutsiyet kazanmasına neden olmuştur. Yaratılış destanında yaşlı kadın kahraman Tanrı ile arasında ilişki kurmuştur. Ak-Ana adındaki kahraman evrenin yaratılmasında Tanrı ile iletişim içinde bulunup ona ilham verecek güçte bir kadındır. Dede Korkut hikâyelerinde yer alan kadın kahramanlar Oğuz boylarını idare edecek, derleyecek , düzenleyecek donanımdadır. Anne tipiyle yer alan kadın kahramanlar namusları ve boylarının bekası için canını verebilecek güçtedir. Kan Turalı'nın düşmanla mücadelesinde esaretten kurtaran kadın kahramandır.

Yaşlanma, kişinin genetik özelliklerinin azalmasının yanı sıra fiziksel açıdan da güç kaybına uğradığı bir dönemdir. Toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması gereken ilk tipolojik tasnifin atalar kültü alanında yapılması mümkündür. Ata adıyla konulan sıfat edebî metinlerin ve anlatıların tamamında erkek kahramanlara verilmiştir. Yaşlılık sürecinde neslin devamının sağlanması, kültürel özellikleri aktarmasında ata olarak anılan kişiler davranış kalıplarını kendinden sonraki nesle taşıyıcı konumdadır. Ata sözcüğü toplum tarafından yaşça büyük olan baba, dede ve ced kelimelerinde karşılık bulmaktadır. Günümüzde toplum tarafından itibar göstergesi olarak kıdem sahibi dervişler, ulu kişiler için de kullanılmaktadır. Ataerkil anlayışın sonucunda atanın yaygın olarak “erkek yaşlı kimseler” anlamında kullanıldığı görülmekle beraber, kadın ataların da varlığı söz konusudur. Türeyiş, efsanelerinin bir kısmında cinsel açıdan “yönsüzlük” ifade eden simgelerin varlığı “Dört atanın hakkı birdir” ifadesinde görülebileceği gibi kadın ve erkeğe ata denilmesi, ata kültürünün şekillenmesi ve günümüzdeki erkek egemen yapı arasında kurulan ilişkiyle çelişmektedir (Roux, 1994, s. 151). Bu bağlamda, anaerkil dönemde ortaya çıkmaya başlayan “kadın atalar”ın yerini erkek egemen yapının bir sonucu olarak “erkekler atalar” almıştır. Yakın dönemlerde yazıya geçirilmiş metinler erkek egemen yapıda şekillendiğinden eski Türk inanç sistemini yorumlama hususunda yanlışlıklara sebep olmuştur (Yıldız Altın, , 2019, s.60).

Türk kültüründe yaşlılığın Tanrısallıkla bir ilişkisi bulunmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda ağaç sembolü üzerinden, Türk Tanrı tasavvurunun izleri takip edilebilmektedir. Destanlarda geçen kutsal ağaç, etrafındaki ağaçlardan daha yaşlı olmalıdır. Bu bağlamda Türk düşüncesinde Tanrı, Ergun (2000)'un belirttiği gibi, sonsuzluğun ve ebediliğin sembolüdür. Yaşlılık temi de bu düşünceyle ilişkili olup, Tanrısallığın simgesi durumundadır. (Tanrı ve atalar arasındaki ilişki

için bakınız: Türk Kültüründe Ata Prototipi ve Tipleri)¹²Ata adıyla bilinen kahramanların dinî özellikleri de ön plandadır. Geçmiş ve gelecek ile bağ kurabilme, onların toplum tarafından kutsiyet kazanmasına neden olur. Şamanizm inancından itibaren iyi ve kötü ruhlar “atam” diye nitelendirilmiş, ozan ve şaman kişiler de bu sıfatı sürdürmeyi devam ettirmiştir (Beydili, 2004, s. 73). Dede Korkut kitabının ana kahramanı olan Dede Korkut’un da bir diğer adı “Korkut Ata’dır. Türklerde bilgisi ve derinliği ile ünlü olan Oğuz hükümdarı Irkıl Ata’dır. Hoca Ahmet Yesevi’nin öğrencilerinden olan Hâkim Süleyman Ata, Türkistan bölgesinde bulunan önemli bir veli olarak görülmektedir. Türkistan bölgesinde İslamiyetin yayılmasında söz sahibi olan bir diğer veli Zengi Ata’dır.

Çalışmada atalar kültü başlığında baba, veli, evliya, aziz, dede , derviş, şeyh tipolojisinde yer alan kahramanlar tasnif edilecektir. Atalar kültünün geçmişte yer alan ozan, baksı, şaman geleneğine bağlı uygulamalarla birçok ortak özelliği bulunmaktadır (Çetin, 2007, s. 70).Ata adıyla anılan kahramanlar, geçmişte bir neslin devamlılığını sağlamaktadır. Yaşça ilerlemiş vefat etmiş kişinin yaşlı olarak değerlendirileceği gibi kimi zaman da bir aile boy da belli bir gruba bağlı olması gerekmektedir (Bae, 2012, s. 9).

Atalar kültü inancında yer alan kahraman sadece insan görünümünde yer almamaktadır kimi zaman hayvan motifiyle de karşımıza çıkmaktadır. Bu motiflerden en yaygınının “kurt” olduğunu söylemek mümkündür. Kurt motifi, Türklerin yeryüzünde vücut bulduğu destanlardan itibaren toplumda saygınlığı olan, Yaratılış efsanesinde yer alan kahramanı zor durumdan kurtarıp, neslinin devamını sağlayan bir büyük, ata konumundadır (Çetin, 2002, s. 31). Karaçay Türkleri, kurdun atalar ile ilişkilerini atasözlerine yansıtmıştır. Kurt gibi olarak atasının, annesinin yolunda yürümesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Bilge olarak değerlendirilen kurdun fiziksel birtakım özellikleri bulunmaktadır. Gök ya da Boz rengi ile kurtlar tasvir edilmektedir. Orta Asya’da yaşayan Türk boylarında çobanların sürülerinde rehberlik eden sürüyü koordine eden yaşlı tekeye de gök tekenin denilmesi gök sıfatının liderlik vasfı ile ilişkisini ortaya koymaktadır (Ögel, 1995 s. 3).

Atalar kültü sadece günümüzü kapsayan bir kült değildir. Atalar kültünün taşıyıcısı konumunda olan kişiler geçmişten ve gelecekte haberdardırlar. Dinî ve kutsal özellikleri ile toplum tarafından güven duyulan kahramanlık özelliği ön planda olan karakterlerdir. Günlük hayatında birçok yerde görevleri bulunmaktadır (Gaster, 1987, s. 302). Genel olarak ata ve ata ruhlarına sebat etmeyi esas olan bu inanmalar adak, türbe ziyaret yerlerini ve ata, pir, dede gibi kişileri

¹² Türk kültüründe Atalar kültü, Kübra Yıldız Altın tarafından detaylı bir şekilde doktora çalışması ile ele alınmıştır. Çalışma için bakınız.(Yıldız,Altın, 2018).

kapsamaktadır (Kara, 2019, s.50). Türk kültüründe kayın, ardıç, çam, çınar gibi çeşitli ağaçlara ilişkin inanç ve uygulamalar ağaç kültü içinde değerlendirilmekte birlikte varyantlaşmayı göstermektedir. Dede, ana, baba, veli, evliya, Dede Korkut, Hızır gibi farklı isimlerle görülen kültür tipleri ise atalar kültürünün varyantlaşmalarıdır (Yıldız Altın, 2018, s.70).

Türk kültüründe toplumun yönlenmesinde liderlik vasfı kahramanlar kahraman merkezlidir. Zor ve çaresiz durumda olan toplumdaki bireyleri mücadele ve öz güçleri aracılığıyla girdaptan kurtaran, onların huzurlu yaşamasını sağlayan kahramanlara halk sahip çıkmaktadır. Oğuz Kağan'ın, Alper Tunga'nın ata kültürünü temsil eden bir kahraman olması nesillerdir unutulmaması bu sebeptir.

Günümüzde, atalar kültürünün ritüel ve inanmalarına Anadolu'da çeşitli bölgelerde devam edilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde, Ata ruhları hatırlamak ve onlara karşı sorumluluklarını yerine getirmek için kurban kesim töreninden sonra saç uygulamasının bir tasavvurudur. Kırıkkale'de adak ve türbe ziyareti vasıtasıyla bir eren kişiden yardım dilenmesi de atalar kültürünün günümüzdeki yansımasıdır. Atalara ait olan türbe ve mezarlara toplum tarafından saygı duyulmaktadır. Anadolu'nun çoğu bölgesinde mezar başlarında bir çiçek ya da ağaç dikilerek orada yatan kişinin ruhuna iyi geleceği inancı bulunmaktadır. Tokat'ta Acısı köyünde bulunan türbe ve yatırlardaki velilerin, Horasan bölgesindeki Erenlerle aynı soydan geldiği düşüncesi Atalar kültürünün yeni formu Anadolu'da devam ettiğini göstermektedir (Selçuk, 2010, s.142) Anadolu'da kırsal kesimde ermiş ya da veli kişinin kabrinin bulunması, yöre halkını da memnun etmektedir. Bayramda uğurlamalık, murat dilemelik, Horasan illerini yâd etmelik, kökleri ve gökleri uyarmalık bir vesile olarak değerlendirilmektedir (Murat, 2020, s.33).

Ergin (2005)'e göre Göktürk metinlerinde Bilge Kağan'ın Tanrı'nın verdiği kut özelliği sayesinde tahta oturması Fedakâr (2008'e göre, destanlarda yer alan alp tipinin doğum evrelerinin diğer kişilerden farklılık göstermesi ata kültürünün izlerini taşımaktadır (Altın, 2019).

Günümüzde atalar kültü özellikle kırsal bölgelerde varlığını sürdürmektedir. Yaşça büyük, tecrübeli kişiye "aksakal" denilmesi, önemli günlerde yaşça büyük kişinin elinin öpülmesi, yaşça büyük kişilerin hayır duasının istenmesi, yemeğe ilk yaşlı kişinin başlaması bu geleneğin bir devamı olarak değerlendirilebilir. Ata, hürmet uyandıran, bilge, son sözü söyleyen, ailenin hem büyük aklı hem de büyük duygusunu oluşturan "dede" kelimesini ifade etmektedir. Barışmak için bahane arayanlar affetmek için sebep arayanlar ata tipolojisindeki kişi ile sorunlarını çözmektedir (Murat, 2020, s.32).

Türk kültüründeki atalar kültü geleneği Kırşehir yöresinde yaşamaya devam etmiştir.

Resim 4. Hızır İlyas Türbesi

Resim 5. Çiçekdağı Yediler Türbesi

Resim 6. Görsel: Durmuş Dede Köyü

Resim 7. Elvan Çelebi Türbesi ve ovunma tahtaları Çiçekdağı Çepni Köyü

Resim 8. Şeyh Mustafa'nın kabri

Resim 9. Köprücü Hoca Türbesi,
Çiçekdağı Tatbekirli Köyü

Alp Tipi

Yaşlılık tipolojisi açısından değerlendirilebilecek ilk tipin anlatılarının tarihsel önceliklerine bağlı olarak “alp tipi” olduğunu söylemek mümkündür. Destanlarda yer alan “alp tipi” topluluğun gücünü ortaya koyan bir temsilci görevindedir. İdeal ülküsü için canını vermeye hazır olan bu kahraman, zorluklar karşısında pes etmez, umut timsali olarak ülküsünü gerçekleştirir (Yardımcı, 2007, s. 50). Alp tipi kahramanlar, alplik özelliğini uzun yıllar sonunda da fark edebilmektedir. Alp tipindeki kahraman erkek olabileceği gibi kadın tipinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu kahramanların çoğunluğu, fizyolojik açıdan gençlik dönemlerini sonlandırmış, olgunluk dönemine geçiş yapmıştır. Manas destanında yer alan Alo, mücadelesiyle ünlü bir kahramandır. Uzun yıllar mücadele etmiş, kendisine Tanrı tarafından kut özelliği verildiğine inanarak ölümsüzlüğü arzulamaktadır. Savaş esnasında yaralanması sonucunda, onun Tanrısal özelliklerinin bulunmadığını kahramana fark ettirmiştir.

Atalar ruhu ile alp tipindeki kahraman arasında benzerlikler söz konusudur. Alp kahramanlar, çoğunlukla gücünü atadan aldığına inanır ve korkusuzlukları bu gücü yanlarında hissederler. Dede Korkut kitabında yer alan Dede Korkut başta olmak üzere Oğuz boyları, Alp tipi kahramanlardır (Çobanoğlu, 2003, s. 98). Manas Destanında Manas'ın annesi de alplik özelliğini barındıran yaşlı kahramanlardandır. Manas'ın esir alınması sırasında kararlılığı ve mücadelesiyle zorluklar karşısında yılmayıp canı pahasına yaralarını saran ve oğlunu kurtarmak için oğlunun savaş aletlerini de yanına alıp savaşımaya başlayan Kanıkey, oğlunu esaretten kurtaran yaşlı ve güçlü bir kahraman tipindedir. Savaşma esnasında uzun saç örgülerini toplaması, erkek kıyafetlerini giymesi dişilik özelliğini bırakarak erillik durumuna geçtiğinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (İnan, 1992, s. 43).

Umay Ana Kam Ana Tipi

Toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi gereken bir diğer tip, "Umay Ana'dır". Umay değişik kaynaklarda ve farklı dillerde tek başına; Umay, Umai, Umu, Omai, Omay, Oma, İmay, İmı, Ymai, May, Humay, Homay, Hommu, Humu, Huma, Hüma, Humaj, Humai, Hubay, Ubay, İbay, Bay gibi farklı yazım şekilleri ile karşımıza çıkmaktadır. Şorlarda İmay, Teleutlar May Anazı, Tuva Türklerinde Pay Ana, Özbeklerde Kanbar Ana ile Kırgızların Umay Ene'si aynı fonksiyonları taşımaktadır (Kalafat, 2014, s. 34). Umay'ın anlamı, kökeni ve kimliği üzerine çok sayıda tahmin ve sav ortaya atılmıştır. Bazıları Umay'ın belirli bir özelliğinden ya da rolünden hareket ederek bir sonuca varmaya çalışmaktayken, bazıları ise Umay'ı belirledikleri bir sonuca vardırılmaya çalışmaktadır. Yani her şeyden önce bu kültürün ele alınış biçimi, işleniş ve sunuşu ile ilgili bir takım sorunlar bulunmaktadır.

Umay sözcüğü Divân-ı Lügati't-Türk'te " eş, yoldaş, hemra, kadınlar doğum yaparken bebekten sonra çıkan şey" şeklinde tarif edilmiş olup ikinci anlamının ardından "Bu sözde bu anlama gelmektedir" şeklindeki bir açıklamadan sonra "Umaya tapırsa oğul bulur" sözü verilmiştir (Atalay,2006a :247).

Anadolu'da da "çocuğun eşi" olarak bilinen umay için Azerbaycan'da çocuğu dengeleyen, diğer yarısı anlamında "bala tayı" denir (Kalafat, 2014, s. 32). Hakaslarda yaşlılar, çocuklardan yaş umay (yaş umay, genç umay) diye bahsetmekte ve çocukla birlikte çıkan şey umaydır demektedirler (Burnakov, 2007, s. 154– 155).

Kırgızlarda bebeğin göbek kesiminde Göbek Ana veya Kindik Ene olarak bilinen yaşlı kadınlar dua ederek kesimi gerçekleştirmektedir. Göbek kesme işleriyle uğraşan kadın çok çocuk sahibi, tecrübeli, uzman, yaşlı ve saygınlığı yüksek kadınlardan seçilir. Bu kadınlar aynı zamanda doğum anında da hazır bulunurlar ve doğuma yardımcı olurlar. Kindik Ana denilen kahraman, çocuğun sonraki sürecinde de yanında bulunur. Bu sebeple bu kadınlara Anaçı denmektedir.Göbek bağı kesildikten sonra doğum eşi yıkanır, yağlanır ve ağaç kabuğu içerisinde yatağın başına konularak üç gün bekletilir. Daha sonra sadece ve sadece yaşlı kadınların katıldığı merasimle gömülür (Burnakov, 2007, 50).).

Od Ana, Kırmızılar giymiş, ateşin yalınlarını simgeleyen örülü uzun kızıl (bazen sarı) saçları ve ateşin yalınıyla dalgalanan kırmızı ipekten bir kaftanı olan, göğüsleri çok iri yaşlı bir kadındır. Genç al bir kısrak üzerinde gezinir. Od Ana bütüncül bir üst ruh olup her ocağa ve ateşe koruyucu olarak gönderdiği yardımcı iyeleri (Od İyesi) bulunur. Bazı Türk halklarında Od Ana

ile ilişkili Sahal Hatun, Yalun Hanım, Kalaykan Hanım adında ruhlar da anılmaktadır (Umay Ana'ya ilk kez Göktürk Metinlerinde yer verilmiştir. Bilge Kağan, kardeşi Kültigin'e erlik verilmesini “umay'a benzeyen” annesi sayesinde aldığını belirtir. Yakut, Kazak, Kırgız topluluklarının neslin devamını ve korumayı sağlayan Umay'a saygı gösterdikleri bilinmektedir (İnan, 2000, s. 36).

Anadolu'da Umay inancının yansımaları görülmeye devam etmektedir. Umaysız kelimesi Adıyaman ve Gaziantep ilinde genç kızların Umay'ın himayesinden ayrılması durumunda bu tabirin kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'da birçok yörede bebeğin eşinin Umay Ana'nın emaneti olmasından ötürü çöpe atılmayıp toprağa gömülmesi, Anadolu'da bu uygulamaların devam ettiğini göstermektedir. Kam analar, zekâsını ve hayal gücünü iyi kullanabilen, söz dağarcığı geniş insanlardır. (Ergun, 2013, s. 69-70).

Hızır Tipi

Bahaeddin Ögel, eski Türk inançlarında “Gök Sakallı, Ak Sakallı, Altın Sakallı” olarak anılan kocaların, İslamiyet sonrasında ad değiştirerek “Hızır” tanıtmasıyla ortaya çıktığını Türk Mitolojisi adlı eserinde belirttiği gibi kayın ağacından inen Ak-Saçlı kocalar, Türk Hızır motifinin en orijinal proto-tipidir:

“Kayın ağacından inen Ak- Saçlı bir koca, bir tanrı gibi, halkın arasına giriyor... Türk Hızır motifinin en orijinal proto-tipi budur.”

Ögel'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, Türklerin eski inançlarındaki bu sakallı kocaların yerini, İslamiyet'te önemli bir yeri olan Hızır almıştır. Halk inanmalarında, bulunduğu yerleri yemyeşil yapabilme kudretine sahip olan hızır tipi, yaşlı tipolojisi bağlamında kahramanlara yardımcı olan yaşlı erkek karakterdir. “el hadır” sıfatıyla yaygın biçimde kullanılır(Eliade ve Rifat, 2001, s. 244).

Eski Türk inanmalarında “ak sakallı koca kişiler” yerini hızır tipine bırakmıştır. Anadolu sahasında Hızır, Hıdır gibi farklı isimlerle anılmaya devam etmektedir.Bilge özellikleriyle bilinen yaşlı kişiler, çoğunluklu ak sakallı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hızırın halk inanmalarında ilahi ve toplumsal iki vasfı bulunmaktadır. Halkın muhayyiyesinde özellikle belli günlerde destek istenen, bu desteği sağlamak için çeşitli uygulama ve törenlere başvuru, uhrevi özellikleri de bulunan kişiler olarak tasavvur edilmektedir. “Kul

sıkışmayınca Hızır yetişmez” sözünde ifade edildiği gibi Hızır’ın insanlarla iletişim kurabilmesi için güçlük yaşaması gerekmektedir. Halk muhayyalesinde “Hızır gibi yetişti” sözü de zorluklar sonucunda Hızır’ın kurtarıcı vasfını ön plana çıkarmaktadır. Kültürel bir yaşlı tipolojisi olarak değerlendirilebilecek Hızır tipi, halkın inancında güven ve kurtarıcılığı temsil etmektedir (Ögel, 2002, s.89).

Ocak (2002) Hızır tipinin, zorluklar karşısında kurtarıcı, kötülere cezalandırmak ve iyileri mükafatlandırmak yoluyla adaleti sağladığı, bolluk ve bereketi sağlayacağı, savaşlarda yer alıp yardım ettiğini belirterek temelde dört fonksiyonda görevlerini tasnif etmiştir.

Halk inanmalarında Hızır’ın çeşitli şekillere bürünerek kişilerin karşısına çıktığı inancı vardır. Hızır kimi zaman bir dilenci olabileceği gibi kimi zaman da fakir bir kişidir. Yardım edeceği kişileri sınava tabi tutan kişilerin iyi ya da kötü niyetli yaklaşımını ortaya koyma amacındadır. Hızır, yardım edeceği kişilerden çeşitli istek ve uygulamalarda bulunulabilir. İstek ve uygulamaların yerine getirilmesi duaların kabul edilmesinin de ön koşuludur. Ocak (2002) Anadolu’da Hızır’a kötü davranan kişilerin başlarına çeşitli felaketlerin geldiğini, halk arasında bu konuda çeşitli menkıbelerin olduğunu ifade eder.

İslamiyet öncesinde ak sakallı kahramanların yerini İslamiyet’ten sonra Hızır tipinin alması Hızır’ın giyim kuşam bağlamında da bir yaşlı portresini sunduğu görülmektedir. Hızır tipi, fizyolojik yaşlanmanın etkisiyle sakalı beyazlamış, yeşil ya da beyaz elbise giyen yaşlı bir tipoloji çizmektedir. Bahattin Ögel (2002), Hızır’ın başında hayvan motifi bulunan bir başlık ve söğüt ağacından yapılan bir bastonu bulunduğunu belirtir. Beyaz rengin mitolojik bir anlamı bulunması, Tanrı ile beyaz rengin masumiyet ve temizlik açısından örtüşmesi Hızır’ın giymiş olduğu kıyafetin kutsiyetini aktarmaktadır.

Hızır, tipolojisi, inanmalardan itibaren Anadolu’da birçok uygulamada varlığını hissettirmektedir. Halk, kendisinden yaşça büyük, belli bir olgunluğa ulaşmış kişileri bir rol model olarak görerek onların deneyiminden yararlanmaktadır. Günümüzde din adamlarının kıyafeti ile Hızır’ın giymiş olduğu kıyafetler arasında da benzerlik görülmektedir. Din görevlileri çoğunlukla beyaz ya da yeşil cübbe giymeyi tercih etmektedir. Bu rengi tercih etmeleri Tanrı ile aralarında kurdukları kutsî bağı sembolize etmektedir. Hızır’ın başında bulunan başlık, din görevlilerinde kavuk ya da fes görünümünde olmaktadır.

Anadolu’da Hızır inancının çeşitli uygulamaları 6 Mayıs’ta Hıdrellez kutlamalarında görülmektedir. Hızır ve İlyas Pergamberin bir araya geldiği inancı Anadolu’da birçok yörede

devam etmektedir. Rivayetlere göre Hızır, deniz ve karaların sahibidir. Ölümsüzlüğün sembolüdür. Hıdırellez'in kutlandığı kutsal mekânların genellikle akarsu kenarı (ırmak), pınar başları, yaylalar ve ormanlar, yadır veya evliya-dede kabirleri, mezarlık çevresi (yer ve/veya dağ kültü) veya dilek ağaçlarının bulunduğu “Hıdırlık” adı verilen yeşillik mekânlar seçildiği görülmektedir. Bu seçimin kökeninde atalar kültü başta olmak üzere ateş, su, ağaç, hayvan kültürleri gibi çeşitli inanç örüntülerinin yanı sıra zaman mekânın fiziki şartları etkili olmaktadır (Özdemir, 1999, s. 34). Bu bağlamda Aydın'ın Kızılcapınar köyü Tahtacılarının Hıdırellez kutlamalarında atalara ilişkin inançların yaşatıldığını görmek mümkündür. Burada kutsal mekân olarak su kenarı değil, köy mezarlıkları tercih edilmiştir. Bir gün önceden hazırlıklar yapılır, kurban kesilir ve eski köyün mezarlığına çıkılır. Ata mezarlarının olduğu bu bölgenin Hıdırellez kutlamaları için özellikle seçilmesinin arka planında atalar kültü yer almaktadır (Eröz, 1990, s. 359).

Halk inançlarında Hızır, insanları sınamak için çirkin, fakir, derviş ya da yaşlı kılığına girer (Bayat, 2007: 149). Bu masallarda da kahramana yol gösteren sihirli tavşan ve derviş aslında Hızır'dır, yani suların koruyucusu su iyesidir.

Bolu'dan derlenen Efteni Gölü efsanesine göre [1975], günümüzde gölün bulunduğu yer bir köy imiş. Hz. Hızır'ın yolu bir gün bu köye düşer ve bir kapıyı çalar. Kapıyı açan kadından bir parça ekmek istese de kadın “Yok” deyip Hızır'ı gönderir. Bu duruma sinirlenen Hızır, “Allah bu köyü suya gark etsin!” diyerek beddua eder Yağmur duası için çıkılan bu tepede, Ali Dede'nin hürmetine köyde hiç dolu ve sel felaketi olmadığı söylenmektedir. Halkın anlattığı bir efsaneye göre define arayıcıları tarafından 411 yağmalanıp üzeri açılan tekke yüzünden Ali Dede'nin köylülere kızıp köyü sel bastığı, bunun üzerine köylülerin tekkeyi onarıp üzerini örttükten sonra sel baskımından kurtuldukları rivayet edilmektedir. (Doğrusöz, 2005, s. 184-185)

Ak Sakallı İhtiyar Tipi

Türkler gibi akrabalık temelli toplumlarda yaş, bilgelik ve siyasi makam için ehliyetli olma neredeyse kaçınılmazdır (Eriksen, 2009, s. 303). Dede Korkut Kitabı'nın Mukaddime'sinde babanın yaşlılığının olumlu bir durum olarak belirtilmesi, ata olmak için yaşlılığın öncelendiği yorumuna izin vermektedir: “Dulumundan ağarsa baba görklü” (Ergin, 2009, s. 75). “Şakağından ağarsa baba güzel” şeklinde aktarılabilecek bu cümle aksakal anlamını hatırlatması bakımından dikkate değerdir. Bununla ilişkili olarak destanların sonunda Dede Korkut tarafından söylenen “ağ sakallu baban yiri uçmak olsun, ağ pürçeklü anan yiri behişt olsun”

duasında ve “ağ sakallı babanı ağlatmagıl, ağ pürçeklü ananı buzlatmagıl” (Ergin, 2009, s. 211); “Ağ sakallı babanı kariçuk ananı ağlatmagıl” (Ergin, 2009, s. 231) gibi babanın yanı sıra annenin de yaşlılığına ilişkin niteliklerin (aksakal, ak saç) özellikle belirtilmesi, yaşlılığın ata statüsü kazanılmasında önemli olduğunu gösterebilir. Halk anlatmalarında ak sakallı yaşlı ihtiyar tipi olumlu bir tipolojik kahramandır. Beyaz rengin Altay anlatılarında maniheizm inancına bağlı olarak Tanrıların kıyafetlerinde ve aksesuarlarında kullanılmıştır. Uygur toplumunun beyaz kıyafetleri tercih etmesi maniheizm inancında beyaz rengin anlamı ile ilişkilendirilebilir. Bu ilişkilendirme, günümüzde İslamî inanmalarda da kendini göstermektedir. İslamiyet’te beyaz renk masumiyeti ve temizliği sembolize etmektedir (Ögel, 1995, s.550).

Türk kültüründe ak sakallı kişilerin insanları güçlüklerden kurtarması, akıl hocalığı yapmaları gibi özelliklerinden dolayı kutsî bir yönü bulunmaktadır. Bu kişiler manevî açıdan da gelecekte haberdardır, ön sezileri kuvvetlidir. Türkler, ak sakallı kişileri kutsal saymışlardır. Onları zor durumlarda akıl danışılan, yardımcı insanlar olarak görmüşlerdir. Beyaz ve mavi renk de kutsiyet taşıdığı için bu kişilerle özdeşleştirilmiştir.

Oğuz Kağan’ın yanında bulunan ak saçlı, aksakallı ve bilgili rüya yorumcusu Uluğ Türk, Türklerin ilk ataları hakkındaki mitolojik düşüncelerinin bilinçlerden silinmediği çağların bir ürünüdür. Uluğ Türk adındaki “uluk” (ulu) sıfatı, araştırmacılara, onu ‘ata’ adına taşıyan din kutsalları ve ulu varlıklar kadar sembolik saymalarına olanak vermiştir (Beydili, 2005, s.578). Yakut şaman inancına göre, ilk şamanın adı Aan Arkıl Oyun’dur. Bazen ona sadece “Arkıl” (Irkıl) da denir. Aan Arkıl Oyun, Oğuz destanlarının bazılarında “Irkıl Ata” veya “Irkıl Hoca” olarak da geçmektedir (Beydili;2005, s. 14). Reşideddin’in kaleme aldığı Oğuzname’de “Türk töre ve âyinlerinin temelini atan bilge”nin Irkıl Hoca olduğu belirtilmiş ve Şecere-i Türk’te ise Irkıl Hoca’nın “Türk bilgesi” olduğu kaydedilmiştir.

Anadolu’da ak sakkallı kişiler vefat ettikten sonra kişinin gömülmesi esnasında bazı uygulamalar devam etmektedir. Tokat’ta bulunan Sunguruye Türbesi, Konya’da sahip Atave Cemal Dede Türbeleri’nde Afyon Boyalı köyünde Kureyş Baba ve Selime Sultan Türbesi, ölü mumyalama inanmasının kalıntıları olarak değerlendirilebilir (Efe, 2011, s. 82;Yıldız Altın, 2019, s. 303) .

Ocak Tipi

Geleneklerin üretime geçebilmeleri, toplumda var olan kişilerin bu aktarımı istemesi ve öğrenmesi yoluyla gerçekleşmektedir (Shils, 2003, s.108). Gelenek aktarımının günümüzde

sürdürülebilirliği halk hekimi olarak bilinen geleneksel aktarıcılar vasıtasıyla yapılmaktadır. Kadın ya da erkek olarak karşımıza çıkan bu taşıyıcılar, geçmişte ustaları yoluyla öğrendikleri bilgileri el alma yoluyla aktarımını gerçekleştirmektedir. Günümüzde şehirleşmenin yaygınlaşması bu aktarımı yapan kişilerin azalmasına neden olmuştur. Yaşadığı yörede elinde olan imkanlar dâhilinde deneme yoluyla tecrübe kazanan ocak kişileri, şifa dağıtımını kendi geleneksel uygulamaları dâhilinde yapmaktadır. Anadolu’da bu yolla tedavi eden birçok ocak kişi bulunmaktadır.

Destanlardan itibaren kahramanın doğum aşamasında olağanüstü güçleri ile yardımcı rolünde olan ocak tipolojisinde yaşlı kişiler bulunmaktadır. Bu kişiler, çoğunlukla ak saçlı/sakallı olarak tasvir edilmektedir. Metinlerde çoğu kez ebe ya da şifacı rolüyle yer almaktadırlar. Ocak geleneğine bağlı olan kişileri de günümüzde yaşlı tipolojisi bağlamında değerlendirmek mümkündür. Anadolu’da eş ve anne görevi olan kadın görevleri doğrultusunda tedavi edici bir rol üstlenmektedir. yüzyıllardır bitkileri, şifalı otları iyi tanıyan ve “şifa” dağıtıcı özelliği ön plana çıkan “sağaltıcı”, “büyücü”, “Ocaklı” kadınların varlığının tarihin her döneminde açık bir şekilde görünür olmasıdır.

Dede Tipi

Türk kültüründe pirlerin (Pir’e yemin ederem!) yanı sıra atalar kültüyle bağlantılı olan ocak üzerine de yemin edilir: “Bu ocak hakkı!”, “Od haggi!”, “Ocag haggi!”. Bununla birlikte ocak ile özdeşleşen bilge ataların de şahit gösterildiğini görmekteyiz. “And olsun Miskin ocağına!”, “Hacı Gülali Baba ocağı hakkı!”, “Hacı Şirin Babaya and olsun!”, “Sofu Kerim Babanın ocağı hakkı!”, “Sofu Gülesen ocağı hakkı!” (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 488-489).

Dede kelimesi Oğuz Lehçesine ait olup Eski Türkçe Dönemi’den itibaren takip edilebilmektedir. 15. yüzyılın sonunda yazıya aktarıldığı düşünülen Dede Korkut Oğuznamesinde kelimenin anlamı “ata, büyükbaba, ananın veya babanın babası, dervişlerin piri, ihtiyar, yaşlı” anlamlarına gelmektedir (Ergin, 2009: 79; Gökyay ve Orhan, 2007, s.263). Günümüzde de “ata, babanın veya annenin babası” (Türkçe Sözlük, 1995, s.140) anlamında kullanılmaktadır. XIII. yüzyıldan sonra Anadolu’da dinî önderler ve ulusal kahramanlar için kullanılan “ata, baba, ahi, abdal” sözcükleri gibi yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dede unvanı genellikle Bektaşilik ve Mevlevilik tarikatlarında görülür (Yıldız, 2004, s. 320). Alevi topluluklarında dede, Peygamber soyundan geldiğine inanılan, Aleviliğin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan, dinî bir kimliğe sahip önderdir (Yıldız, 2004, s. 322). Dedenin önderlik

vasfı toplumu din konusunda yönlendirici olması, sosyal hayatı düzenlemesi ve özellikle ona kutsiyet atfedilmesinden kaynaklanmaktadır.

Köy nüfusunun giderek azalması, teknolojik gelişmelerle birlikte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması dedeyle bireyler arasında bir iletişimsizlik meydana getirmiştir. Bunun yanında daha çok sözlü gelenekten beslenen dedelerin bilgileri ve toplumsal statüleri de gençler tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Bu iki temel neden, günümüzde Dedelik kurumunun gerilediğini, kendini geliştiremediğini ve eskisi kadar bütünleştirici bir fonksiyona sahip olamadığını göstermektedir. Bu durum, araştırma yaptığımız köylerde de açıkça görülmektedir. Günümüzde dedelik kurumu halk üzerinde eskisi kadar büyük bir nüfuza sahip değildir. Dedeler ile özellikle genç kuşaklar arasında bir uçurum meydana gelmiştir. Anket çalışmamızda da göreceğimiz üzere dedelere hâlâ saygı duyulmaktadır; ancak özellikle genç kesim tarafından dedelik kurumu sorgulanmakta ve dedelerden de gençleri ikna edici yanıtlar gelemediği görülmektedir.

Dede tipinin günlük yaşam içinde halkın arasında bir yaşam şekli bulunmaktadır. Halk, yaşlı tipolojisinde yer alan Alevi Dedelerine saygı duymaktadır. Cem toplantılarında şiir ve şarkılar söyleyerek Aleviliğin kuralları ve erkanları hakkında bilgi vermektedir (Bozkurt, 2006, s. 45-46). Alevî Dedeleri, eski Türk inancında şamanların giymiş olduğu yöresel kıyafetlerin dışında günlük hayata uygun kıyafetleri tercih etmektedir. Şamanizmde ve İslamiyette görülen “kurban kesme” inancı Alevilikte devam etmektedir. Kan ile ve kansız olmak üzere iki tür kurban ritüeli bulunmaktadır. Cem törenlerinde lokma olarak bilinen hamur kızartmaları ev ortamında yapılarak ayin yerine getirilir. Sofracı olarak bilinen kişiye teslim edilen sacı adındaki lokmalar, Dede kişinin duası sonucunda tüm ev hânelerine dağıtılmaktadır. Yaşlı Dede'nin dua etmesi, evlere bolluk bereket getireceği ve kötülüklerden koruyacağı inancı vardır. Kanlı kurbanda ise Dede Kişi, kurban kesiminden önce dua etmektedir (Jenkins ve Şener, 1997, s. 58).

Kayseri'deki Koççağız köyü yakınlarında bulunan yüksek bir tepede, kime ait olduğu belli olmayan, fakat Dede Mezarı olarak bilinen bir yatır vardır. Yağmur duasının yapıldığı bu tepede kurban da kesilmektedir. Aynı ilde bulunan Kayapınar köyündeki Ardıçlı Yatır köylüler tarafından Dede olarak adlandırılır ve burada da yağmur duası yapılır (Doğrusöz, 2005, s. 92-126).

Anadolu'da “yatır dede” olarak bilinen ziyaret yerleri de mevcuttur. Dede olarak bilinen yaşlı kişilerin kabri, çatıyla koruma altına alınmaya çalışılırken kırsal kesimde pratik amaç

gözetilerek çatı geniş tutulmuş, türbe ve ambar gibi bir yapı ortaya çıkmıştır. Yatan kişinin şeceresi hakkında bilgiler de tam bilinmemekle beraber Arabistan ya da Buhara'dan gelen bir veli olduğu söylenmektedir (Murat, 2020, s.33).

Nevşehir ilinde yer alan Hasan Dede Türbesi de bunlardan birisidir. Üstü kapatılan bu yere insanların isteklerini gerçekleştirmek için geldikleri görülür. Halk hekimliği uygulamalarının gerçekleştiği bu yerde ellerdeki siğillerin kaybolması için dua okunduğu, türbenin pencerelerine bez bağlandığı ve mum adandığı bilinmektedir (Tanyu, 1967, s. 277). Adına türbe yapılan kişinin gerçekten orada mezarının olduğu bilinmemesine rağmen bu inançların devam etmesinin sebebi, Türk kültüründeki atalar kültürünün kutsallık, etkililik ve sürekliliği ile açıklamak mümkündür.

Delbekçi Tipi

Delbekçi olarak adlandırılan kişiler, Teke yöresinde düğün ve eğlencelerde delbek adı verilen müzik aleti eşliğinde şarkı söyleyen yaşlı kahramanlardır. Delbekçi kadınlar mesleklerini iki ya da üç kişilik gruplarıyla icra etmektedir. Kadınların bulunduğu ortamlarda delbek adı verilen enstrüman eşliğinde belli uygulamalar dahilinde yapılmaktadır. 1960'lı yıllara dek yörede Kurşun dökme, kırklama ve tuz düğünü gibi uygulamaların yörede delbekçi adıyla anılan yaşlı kadınlar tarafından yapıldığı bilinmektedir.

Delbekçilikte meslek aktarımı aile içinde yapılmaktadır. Usta çırak ilişkisinin doğrudan görülmediği uygulamada yeteneği olan aile ferdi delbek işini icra eden yaşlı kişiyi uzun bir süre izlemektedir. Sonrasında aile içi ortamlarda mesleğe yeni başlayan kişiler meslek uygulamasına geçiş yapmaktadır. Delbekçiliğe başlamak için bir nevi eğitim sürecini tamamlamak gerekmektedir.1960'lı yıllara kadar eğlencelerde müzik aletlerinin yetersiz oluşu, delbekçilere verilen sorumluluğu da artırmıştır. Gelin adayının eğlendirilmesi işi bu ekibe bırakılmaktadır. Kına gecesinden gelin almasına kadar genellikle yörede üç gün yapılan eğlencelerde delbekçiler müziklerini aktarmaktadır (Çürük, 2018, s. 569).

Yaşlı delbekçiler mesleklerini icraa etmelerinin yanı sıra müzik aletlerini de kendileri ürettikleri için ikinci mesleğe sahip olduklarını söylemek mümkündür. Delbekçiler, gelenek aktarımını yapan önemli icracılardandır.

Delbekçi kadınlar, misafirlerin isteklerine, mekânın şartlarına ve tecrübelerine bağlı olarak müziklerini uygular. Delbekçi tipindeki kadınların kültür aktarımı hususunda geleneği devam

ettiren önemli bir aktör olduklarını söylemek mümkündür (Eliade, 2006,s. 111-112; Alekseyev, 2013, s. 262-263).

İlk meslekleri halk hekimliği olan bu yaşlı kadınlar zamanın şartlarına bağlı olara şifa dağıtma özelliklerini ikinci plana atarak müzik icracıları olarak geleneğe katkı sağlamaktadır. Delbekçi kadınların sağaltma işlemi yapması ile kam anaların ritüelleri arasında benzerlikler söz konusudur (Bayat, 2012, s. 149).

Karakeçili Türkmenlerinde Seri Mohdi olarak adlandırılan bir hastalık vardır. Bu hastalığa yakalanan çocuğun alınına Kazan İsi ile çarpı işareti yapılır. Bundan sonra çocuğun üç gün içinde iyileşeceğine inanılır. Kazan isine Beros veya Beruş denilmektedir. Bu uygulamayı yaşlı kadınların yapması dikkate değerdir (Kalafat, 2009, s. 25). Kazanın mutfakla ilişkisi sebebiyle bu uygulamayı kadınların yapması arasında bağlantı kurulabilir. Türkmenistan’da yörenin en yaşlı kadını gelin veya damadın yanına gelir. Ayna, bıçak, tarak ve Kuran-ı Kerim getiren kadın atanın bu pratiğinin arkasında evlenen yeni çift bereket, bolluk ve huzur dilekleri vardır (Kalafat, 2009, s. 134). Hz. Peygamber’in eşi Hz. Hatice’den doğan ve Hz. Ali’nin eşi olup Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’in annesi olan Hz. Fâtima, İslamiyet döneminde gelişen kadın ata kültürünün sembollerinden birisidir. Yapı ve işlev bakımından atalar kültürü içinde yer alan Hz. Fâtima’nın bereketin, uğurun, nazardan korunmanın, doğumun sağlıklı gerçekleşmesinin kültürel kahramanı olarak kabul edilmiştir. Anadolu’da Fadime Ana adlı bitkinin zor doğumlarda kullanılması, birçok halk hekimliği uygulamasında görülen Fatma Ana/Fadime Ana Eli olarak adlandırılan el simgesi kadın ata kültürünün varyantlaşmasını gösteren örneklerden biridir (YılmazÖzkarlı, 2000, s. 74).

Ahret Anne

Anadou’da kimi yörelerde eşleri hafız olan kişiler *Ahret Anne*, olarak nitelendirilmektedir. Beyaz tülbent takan bu kişiler tebessüm hâlinde olup “oğlum, kuzum” diye konuşmaktadır. Yörenin kadınlarına “evliya menkıbeleri, peygamber kıssaları anlatarak dini bilgiler aktarmaktadır. *Ahret Anne*, ismi annelerin ahret gününde kendisiyle birlikte manevî anneleri olmalarını istemelerinden kaynaklanmaktadır (Murat, 2020, s.34).

Lokman Hekim

Yaşlı tipolojisi bağlamında incelenmesi gereken bir diğer kahraman Lokman Hekim'dir. Lokman Hekim, birçok kaynakta halk hekimliğinin atası olarak kabul edilmektedir. Farmakolojinin oluşmasında Lokman Hekim'in tavsiye ve uygulamalarının etkili olduğu inancı Anadolu'da oldukça yaygındır. Ölümsüzlük otunun anlattıklarını defterine kaydeder ve yurduna dönmek için yola çıkar. Misis'in Taşköprü'süne geldiğinde yaşlı bir adamla karşılaşır. Bu yaşlı adam aslında Azrail'dir. Lokman Hekim ve Azrail köprünün ortasına gelir. Azrail, Lokman Hekim'e nereden geldiğini sorar. O da ölümsüzlük otunu bulup geldiğini söyler. Azrail, Lokman Hekim'in ölümsüzlük otunu bulduğuna inanmaz ve ona Azrail'in şu an nerede olduğunu bilmesini ister. Lokman Hekim de şu anda konuştuğu kişinin Azrail olduğunu söyler. Bunun üzerine Azrail onun haklı bir üne sahip olduğunu anlar. Canı ancak can veren kişinin almaya hakkı olduğunu söyleyerek uçup giderken kanadıyla Lokman Hekim'in defterine çarpar. Lokman Hekim'in elindeki ölümsüzlük otu da defter de Seyhan Irmağı'na düşer (Kaplan, 1998, s. 34-47)

Lokman Hekim, İslamiyet'ten önceki anlatılarda ve İslâmi dönem metinlerinde var olan yaşlı bir erkek kahramandır. Azerbaycan'da, Kazakistan'da ve Uygur Türkleri tarafından birçok anlatıda Lokman Hekim hakkında rivayetler bulunmaktadır. Anadolu'da Lokman hekimin terzi, marangoz, çoban, tüccar gibi birçok meslek dalında tezahür ettiği bilinmektedir.

Hızır peygamberden sonra en uzun ömürlü kişi olması, 3500 yıllık bir ömre sahip olması, 7 kartal ömrü yaşaması Lokman Hekim hakkında anlatılan başlıca rivayetlerdir. Lokman Hekim'in temel özelliği, tüm hekimlerin ustası olması ve en zor hastaları tedav edebilmesidir.

Yaşlı bir kadının, yüz yaşındaki koyunun sütünü kaplumbağa kabuğuna koyduğunu ve bir yılanın da zehrini bu süte akıttığını görür. Ölümü beklemekten yorulduğu için de bu sütü alıp içer. Ölümü bekleyen hasta bu sütü içtikten sonra günden güne iyileşir. İyileştikten sonra da Lokman Hekim'e gelir (Üzgül, 2014, s. 142-143).

Türk dünyasında Lokman Hekim ile ilgili anlatılarda onun hastalıkları iyileştirdiği ve hayvanların dilinden anladığı görülmektedir. Kültürel bir tip olarak kendinde hekimlik, uzun yaşam, bilgelik, sağlıkla ilgili öğütler verme (Lokman Hekim'in Oğluna Nasihatleri), keramet sahibi olma, peygamberlik gibi nitelikleri taşıması bakımından Lokman Hekim, atalar içinde yer alır (Öger, 2007). Lokman Hekim hakkındaki anlatılar, genellikle, sağaltımla ilgili öğelerin etkileşiminden doğmuştur. Onunla ilgili efsanelerde ab-ı hayattan bahsedilmesi, halk

hekimliğinde sıkça başvurulan çözümlerden biri olan bitki ve hayvanlardan yararlanılması ve Lokman Hekim'in onların dilini anlaması, tüm bitki bilimine hakim olması düşüncemizi destekleyebilir. Kültürel bir tip olarak kendinde hekimlik, uzun yaşam, bilgelik, keramet sahibi olma, peygamberlik gibi nitelikler yüklenilen Lokman Hekim, atalar kültürü içinde yer almaktadır. Onunla ilgili anlatılarda ab-ı hayat suyunu içerek bitkilerin dilinden anladığı için hangi hastalıklara iyi geldiğini bildiği, hekimlik özelliği kazandığı, birçok hastalığı tedavi edebildiği geçmektedir (Öger, 2007, s. 81).

Masal Anası tipi

Halk bilgisi ürünlerinin incelenmesi hususunda üretilen yazılı ya da sözlü ürünlerin ortaya çıktığı bağlamın incelenmesi ve dikkate alınması geleneğin sürekliliği açısından önemlidir. Sözlü anlatı ürünlerinden olan masalın da şekillendiği icra ortamının tespiti türün anlaşılabilirliğini ve önemini doğrudan etkilemektedir. Masal, belli bir gelenek dâhilinde aktarılan bir sözlü anlatı türüdür. Masalların aktarımında da sözlü gelenekten günümüze kadar devam eden anlatıcılar önemli bir aktör konumundadır. Popüler kültüre bağlı kalınarak masal anası kimliği, güncellenerek anlatıcı kadın vasfında sözlü ürünlerin aktarım görevini üstlenmektedir.

Masal anaları çoğunlukla 60 yaş üstü kadınlardır. Masalların üretiminde aktarıcı olarak görev yapan masal analarının yaşamı, olgunlaştığı sosyal çevre de eserlerinin içeriğini etkilemektedir. Eserin aktarıcısı olan anlatıcı kimi zaman kurmaca Dünyadan yararlanarak eserin her anlatımında bireysel özelliklerini de ön plana çıkaracaktır. Anlatıcı eserini aktarırken yerel unsurlardan faydalanarak eserinin güncelliğini korumasına katkı sağlamaktadır. Masal anaları, belleğindeki masalları çoğu zaman usta adı verilen yakın çevrelerinden öğrenmiştir. Belli bir tahsili olmayan bu anlatıcılar geleneği ustaları aracılığıyla bireysel ve sosyal değişiklikler yaparak günümüze taşımaktadır. Masal anası, dinleyen kitlenin durumuna göre masal anlatımında değişikliklere gidebilmektedir.

4.2. ANLATILARDAKİ YAŞLI TIPLERİ

4.2.1. Kahramana Yardımcı Olağanüstü Özelliklere Sahip Yaşlı Tipleri

Pir

Türk kültüründe sözlü anlatılarda sıkça yer verilen “pir” tipolojisi kahramanların zor durumda kaldıkları anlarda ilk başvurdukları bir kurtarıcı görevindedir. Bu kahramanların temel özellikleri ilâhi bir kılığa da bürünmüş olmalarıdır. Hikâyelerde, masallarda diğer anlatılarda görüldüğü gibi eren, evliya, derviş ya da ak sakallı bir ihtiyar kişi kimliğine bürünebilmektedirler. Jung (2012)’un sözlü anlatılarda bilge kişiliğini ön plana çıkararak tasnif ettiği “yüce birey” arketipi ile pir tipi arasında ortaklıklar görülmektedir, “Ergenekon Destanı’nda demir dağı eriterek Türklerin yol bulup çıkmasını sağlayan usta demirci, bilge tipinin en önemlilerindedir” (Yardımcı, 2007, s. 51).

Oğuz Kağan destanında yer alan Uluğ Türk, bilge tipinin destanlarda görülen ilk şahsiyetidir. Uluğ Türk, Türklerin ilk ataları hakkındaki mitolojik düşüncelerinin canlı bir örneğidir. Alpamış Destanı’nın Özbek varyantında bilge tipi Şahimerdan Pir’dir (Esirgen, 2007, s. 75).

Kahramana ya da kişilere anlatılarda yardımcı olan yaşlı kişiler pir, derviş ve hızır görünümünde anlatılarda yerini almaktadır. Bu inanma, Anadolu’da hızır, derviş ve pir gibi kişilerin insanlara yardımcı olduğu, dualarını kabul ettirdiği ve zor durumda kaldıklarında kurtarıcı olmaları inancını sürdürmektedir. Halk hikâyelerinde göl ya da ağaç kenarında tezahhür eden pi, hızır ve derviş gibi kahramanların doğada bulunan toprak, ağaç ya da su ile iletişime geçerek koruyucu iyelerden destek aldıkları düşünülmektedir. Çocuk sahibi olmak için anlatı kahramanları koruyucu ruhlar ile iletişime geçen bu yaşlı kahraman tiplerinden destek almaktadır. Yaşça belli bir statüdeki bu kahramanlar, genellikle akıl danışılan düşüncelere itibar edilen bilge kişilerdir..Ana kahramanların karşılaştığı zorlukların üstesinden dua etmeleri sonucunda pir denilen kurtarıcılar gelmektedir. Âşık edebiyatında, ozan olabilmenin yolu da çoğu zaman “pir” elinden içilen badeye bağlıdır (Jung, 2006, s. 109).

Pir’ler vasıtasıyla âşık ya da ozan kişiler fizikî dünyadan uhrevî dünyaya da geçişi sağlamaktadır. Âşıkların mesleklerindeki derece ve rütbeleri pir kişiler vasıtasıyla yapılmaktadır (Köprülü, 1962, s. 12).

İslamiyet öncesinde “gök ve ak “ sıfatlarıyla belirtilen bilge, koca kişiler islamiyetin kabulü sonucunda pir, hızır, derviş tipine bürünmüşlerdir. Çalışma boyunca incelenen anlatılarda yardımcı tip olarak değerlendirilen bu kahramanların hikâye ve masallarda birbiri yerine kullanıldığı özel bir isim tasnifine gidilmediği görülmektedir. Hikâyelerde çocuğu olmayan padişah ve beyler, Hızır, pir, derviş gibi kişiler vasıtasıyla çocuk sahibi olur; Tanrı tarafından kutlu doğan yiğitlere ad verme işlevi yine bu tipler tarafından gerçekleştirilir.

Anadolu’da bulunan tabiat inanmalarında Tanrıya ve atalara duyulan inancın etkisi bulunmaktadır. Anadolu’da kutsal sayılan türbe yatırların çevresinde ağaçların bulunması tabiat kültürle ilişkilendirilebilir. Türbe ve yataırın bulunmadığı yerlerde ağaçlar “Dede, evliya” gibi adlarla özdeşleştirilerek isimlendirme yoluna gidilmiştir. Halkın, türbe ve çevresinde bulunan kutsiyet kazandırılan ağaçlara zarar vermesi toplum tarafından cezalandırılması sonucunu doğurmaktadır (Boratav, 1984, s. 53).

Derviş

Türk kültüründe yaşlı erkek kahramanı anlatan tipolojilerinden biri de derviş tipidir. Dervişlik, biyolojik yaşlılıkla doğru orantılı ilerlemektedir. Maddî durumu iyi olmayan, dış âleme sırtını dönmüş, kendi, sınırlı dünyasında uhrevi âlemin gerektirmiş olduğu uygulamalara yoğunluk kazandıran kişilerdir. Halk kültüründe derviş tipinde yer alan kahramanlar, tehlikeler karşısında yılmadan dirayet göstermektedir (Uludağ, 2016, s. 61). Derviş olabilmek için belli bir yaş olgunluğuna ulaşmak gerekmektedir.Yaşın verdiği olgunluğu taşıyan kişi, tarikat ya da bir şeyhe bağlılık suretiyle ibadet ve uygulamalarını sürdürmektedir (Cebecioğlu, 2009, s.159-161). Yaşlılık döneminde benliklerini bulan dervişler, maddî alemde var olan için yeme, giyinme, sohbet, gibi faaliyetlere yoğunlaşmazlar. Yaşça belli bir rütbe almış olmaları, bu kişilerin hayat karşısında belli noktalarda doyuma ulaşması sonucunu doğurmuştur. Derviş tipi bir taraftan zeka, ileri görüşlülük, tecrübeyi temsil ederken diğer taraftan hoşgörü, mütevazilik ve bilgeliyi temsil etmektedir (Jung, 2003, s. 91). Anlatılarda karşılan bu tipler, sihirbaz, çoban, din görevlisi gibi çeşitli kılıklarda karşımıza çıkmaktadır. Dervişlik belli kuralları içeren bir felsefe hâlini almıştır. Dervişlik konusunda temel zenginlik gönüldedir. Dervişler için yardımlaşma ve paylaşma temel amaçtır. Tüm insanların eşit olduğu yaklaşımı benimserler, ve hiçbir şeyden şikayet etmezler.

13. yüzyılda dervişlerin benimsemiş olduğu hoşgörü hizmeti, Türk kültürünün ve islamiyetin Anadolu’da dervişler tarafından yayılmasında etkili olmuştur. Ahi Evran,Yunus Emre, Aşık

Paşa gibi dervişler İslamiyeti gittikleri yerlerde aktararak İslamiyetin yayılmasını sağlamışlardır. Yaşlı tipolojisinde derviş tipinin sadece edebi metinlerle sınırlı kalmayıp Anadolu'da Türk halkının çeşitli uygulamalarında yaşatıldığını söylemek mümkündür. Sosyal sistemin bozulduğu, kişilerin güven ve inanma sorunu yaşadığı dönemde manevi alemin kişiler için bir kaçış ve ferahlama ortamı olduğunu belirterek kişileri manevi açıdan tedavi etmeye çalışmışlardır (Köprülü, 1993, s. 196-197).

Anadolu'da insan hayatına dokunmuş, önemli dervişlerden birisi Yunus Emre'dir. Yunus Emre, hocası Taptuk Emre'nin dergahında nefsinin terbiye etmek için uzun yıllar çile çekerek nefsinin terbiye etmiştir. Dervişliğin ne derece önemli bir hizmet olduğunu anlatmak için “ sen derviş olamazsın” şiirini yazmıştır. Yunus Emre, bu şiirinde dervişliğin temel anahtarının mütevizilik, Dünya malına itibar etmeme ve tüm canlılara karşı sonsuz hoşgörüden geçtiğini belirtmektedir (Tatcı, 2008,s.56)

Halk edebiyatında , “Ustamızın adı hıdır elimizden gelen budur” sözü, ozanların rüya görme yoluyla hızır tarafından kendilerine sunulan bir badeyi içtiği ve sonrasında ozan ya da âşık olabilecek yetiyi kazandığı inancı yaygındır. Rüya görme yoluyla içiren bade kimi zaman da kahramanın âşık (seven) olmasına yardım etmektedir. Âşıklık geleneğinde, ozan ya da âşıklar şiirlerini icra ederken Hızır'dan, Hızır İlyas'tan ve ölümsüzlük suyundan bu gerekçe ile bahsetmektedir (Ocak, 2000, s.184).Kazaklar, babasını, annesini 'pîr' yerine koyan bir ulustur. Geleneğe göre çocuk soyunu babasından, dilini anasından alır. Pir'lere duyulacak saygı ataya duyulan saygı ile aynı olmalıdır.Tokatta Yeni doğan çocuğu Azrail beğenmeyip götürmesin diye kötü ad verme ile ilgili birtakım inançlar da vardır. Çocuğa nazar değmesin düşüncesiyle ufak, yoksul, işe yaramaz anlamlarına gelen adlar verilerek Azrail'in almayacağına inanılırdı. Buna benzer bir inanış da çocuğu dervişe satmaktır. Çocuk bir şeyhe, dervişe satılırsa Azrail o çocuğu aileden alamaz inancıyla konulan ad da Satılmış'tır (Kurt,2005, s.78-79. Ölen kişiler için türbelerin yapılması ata kültürünün de bir devamı olarak değerlendirilebilir. İslamiyet'ten önceki kurgan adıyla bilinen mezarlar İslamiyet'ten sonraki dönemde yerini türbe ve yatırlara bırakmıştır. Her ikisinde de uygulanan ritüeller benzerlik göstermektedir. Kübra Yıldız (2019), türbeve yatırların Anadolu'da atalar kültürüne bağlı olarak gelişen bir çeşitlenme olduğunu belirtmiştir ve bunların temelinde atalar kültürünün bir devamı olduğunu aktarmıştır. Anadolu'da derviş, hızır, pir inanmalarına bağlı türbe ve yatırların bulunduğu alana ev ya da yerleşim yeri yapmama inancı Atalara duyulan saygının gereği olarak devam etmektedir. Burhaniye bölgesinde ev yapımında türbe ve yatır dışında bir alan bulunmalıdır. Temel atma töreninde ilk

taş aile büyüğü dede tarafından yapılmalıdır. Bu uygulama Tahtacılar arasında da devam etmektedir (Yıldız Altın, 2019, s. 304).

4.2.2. Kahramanı Engelleyici Yaşlı Ebeveyn Tipleri

Toplumsal cinsiyet bağlamında Türk kültüründe kadına annelik ve eşlik olmak üzere iki temel görev yüklenmiştir. Annenin üretken yapısı ve neslin devamını sağlaması toplumda onu güçlü bir statüye ulaştırmıştır. Dede Korkut hikâyelerinde Bayındır Han'ın sohbetine gitmenin, orada ağırılanmanın yolu erkek ya da kız evlat sahibi olabilmektir. İslamiyetteki “Cennet anaların ayakları altındadır” görüşü anneliğin kutsiyetini artırmıştır. Anneler, çocuğun hayata alışmasında, tecrübe edinmesinde ilk rehberleridir. Çocuk sahibi olan anne toplum tarafından da itibarlı konumdadır. Türk toplumunda annelik vasfı olan kadın her zaman değer görmüştür. Göktürk ve Uygur devleti döneminde kadınlar, eşleriyle istişare hâlinde devlet yönetimine katılacak statüde olmuşlardır. Selçuklu devleti döneminde kadın eşinden ayrı bir yerde kalacak güçtedir. Kadınlara kendi bütçeleri dâhilinde farklı bir ilde kalarak idâri ve mâli yönetimi takip etmişlerdir. Osmanlı devletinin sosyal düzeninin sağlanmasında, ayaklanmaların giderilmesinde Anadolu Bacılarının büyük etkisi bulunmaktadır (Gündüz, 2012, s.131-142)

Türk toplumsal kültüründe yaşlı anneler her durumda olumlu bir tipoloji göstermemektedir. Anne tipini olumlu ve olumsuz özellikler gösteren olmak üzere iki başlıkta incelemek mümkündür. Toplum tarafından belli bir saygınlığı bulunan, çevresindekileri ikna edici bir tutum gösteren, özverili, sevgi dolu yaşlı kadınlar olumlu anne tipinin temsilcileridir. Çocuklarının sevdiği kişiyle beraber olmasını önleyen, kahramanlara zor görevler veren, verdiği sözü yerine getirmeyip güven vermeyen bu tipler, çocukların sevgilisinden uzaklaştırmak için elinden gelen tüm gayreti göstermektedir (Duman, 2019, s. 183).

Engelleyici yaşlı anne tipine anlatılarda üvey anne, ihtiyar, kocakarı ve kayınvalide tipini örnek vermek mümkündür. Bu kişilerin eserlerdeki temel görevi kahramanın mutlu olmasını engellemektedir. Kahramanın mutsuz olması, sevdiği kişi ile ayrılması için çaba gösteren bu olumsuz tipler, anlatıların mutsuz sonla bitmesinde yönlendirici unsurdur. Ancak, anlatı boyunca göstermiş olduğu çaba, fayda etmeyerek engelleyici tipler, ana kahraman tarafından yenik düşürülür ve ölümle cezalandırılır.

Üvey Anne Tipleri

Anlatılarda kahramanın öz annesinin vefat etmesi sonucunda üvey anne tipi ile karşılaşmaktadır. Yaşça belli bir olgunluğa ulaşmış bu tipler, olay örgüsünün seyrini olumsuz etkilemektedir. Tecrübe ve bilgeliklerini kahramanları ayırmak, sürgüne göndermek ve öz ailesinden uzaklaştırmak için kullanılmaktadırlar.

Destanlarda karşılaşılan üvey anne tipinin mitolojik özellikleri de bulunmaktadır. Cadı kahraman tipi âdeta üvey annede vücut bulmuştur. Kişilerin etini yemesi, yutması, kanlarını emmesi gibi zararlı özellikleri barındırmaktadırlar. Bir diğer özellikleri de kılık değiştirebilmeleridir. Amaçlarına ulaşmak için genellikle yaşlı bir nine kılığında vücut bulurlar. Yaşlı nine tipi, masumiyeti ve saflığı sembolize etmesi bakımından bu kahramanlar için caydırıcı bir konumdadır (Uludağ 1994, s.381-382).

Dul Kadın Tipi

Kocakarı tipi Dul kadın Anadolu'da belli bir fiziksel olgunluğa ulaşmış genellikle yaşlı kişiler için kullanılan tamlamadır. Eşlerini kaybeden kadınlar, toplum nezdinde uğursuz olarak nitelendirilirler. "Dul avrat" olarak belirtilen yaşlı kadınlar, halk kültüründe çeşitli anlatılara konu olmuştur. Kız isteme ve kına gecesinde bu kişilere genellikle yeni gelin adayına uğursuzluk getireceği inancıyla görev ve sorumluluk verilmemektedir. "Baş yiyen" denir ve ölmüş eşinden adeta sorumlu tutulur. Azerbaycan'da çocuk sahibi olan bir kadın çocuğu olmayan kadının başına buğdaydan yapılan semeni adı verilen yiyeceği dökmektedir. Çocuksuzluk değişik sıfatlarla tasnif edilmektedir. "Kör ocak", "eksik etek", "kazık düşmanı" çocuk sahibi olamayan anneler için kullanılan tamlamalardır.

Kocakarı tipi çoğunlukla masallarda karşılaşılan yaşlı tipolojisinde bir kahramandır. Sihir ya da hile ile ana kahramanlara kötülük yapmak için masal boyunca çeşitli yollar aramaktadır. Kocakarı tipi, fiziksel görünümü itibariyle de yaşlı istismarına uğramış bir kadın tipini tasvir etmektedir. Kambur belli, büyükçe gözleri olan, uzun burunlu, dağınık saçlı olan bu tipin yüzünde bıyık şeklinde beyaz tüyler de bulunmaktadır. Bu yaşlı tipi, diğer anlatılarda yer alan yaşlılara nazaran olumsuz bir tipi sembolize etmektedir. Kocakarı tipinin birçok özelliği masallarda yer alan cadı tipiyle örtüşmektedir. Kahramanı kandırmak için çeşitli yollara başvurmaktadır. Kılık değiştirebilme özelliği bulunmaktadır. Kahramanları esir alması sonucunda onlara işkence yapmaktadır.

4.3. AKRABALIK KÖKENLİ YAŞLI TIPLERİ

Türk kültüründe akrabalığa bağlı olarak yaşlı tipolojisinin oluşturulması esnasında da atalar kültürünün izlerini görmek mümkündür. Türklerin inanma sistemleri olan Şamanizm’de, yaratılış esnasında kamların belli bir cinsiyeti ön planda tutmadığı görüşünü doğurmaktadır. Yıldız Altın (2018), Atalar kültürü üzerine yapmış olduğu çalışmasında, gök ve yerin toplumsal cinsiyet düzleminde ayrışmasının sonraki dönemlere rastladığını belirtmektedir. Ataların cinsiyetsiz olarak değerlendirildiği bu dönemde kayın ata ve kayın ana kelimesi de önceleri cinsiyet ayrımı olmadan kullanılmıştır).¹³

Akrabalık isimleri “soya bağlı olarak” , “evliliğe bağlı olarak” ve “sonradan kazanılan” akrabalık adları olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir (Ergene, 2013, s. 1583-1584; Balaman, 1982, s.1). İkinci Derece Akrabalık Sözlükte geçen ikinci derece kan hısımları şunlardır : kardeş (kız kardeş, hemşire, abla, abi, ağa, ağabey, efe, ahi, bacı, birader, ede, dadaş), dede (büyükbaba, büyükpeder), torun (ahfat, döl dös), anneanne (ebe), büyükanne (kadinnine, nine), babaanne.

Saçı saçma, ateşe yağ atma, kocasına veya onun soyuna mensup erkeklere adları ile hitap etmeme, belirli bir süre kayın valide ve kayın pederle konuşmama gibi ruhlara saygı, korku, çekinme gibi sebeplere dayanan, kökeni Eski Türk inancına dayanan pek çok âdet, Türklerin İslamiyet’i benimsemelerinden sonra, yeni inanç sistemlerine ve hayat tarzlarına göre farklı fonksiyon ve amaçlar üstlenerek bugün de varlığını sürdürmektedir (Eker, 2000, s. 408). Kültürün temsil aktörleri olarak kabul edilebilecek yaşlı tipleri, Türk kültüründe ahlakî, ailevi ve kültürel ilişkilerin doğru yönetilmesinde önemli rol oynamaktadır. Aileyi oluşturan sözlü kurallar bu kişiler vasıtasıyla gerçekleşebilmektedir (Hardacre, 1994, s. 19). Akrabalık bağı ile kurulu saile sisteminde büyükbaba, büyük anne, dede , nine, babaanne gibi tipler, yaşlılık dönemi içinde kimliklerini yenileyerek itibar kazanmaktadır. Yaşlılık dönemi, ilerleyen yaş döngüsü ile birlikte yaşamda var olan tecrübelerin başka bireylerle paylaşım ve aktarıma açıldığı dönemdir (Yahyaoglu, 2013, s.50). Bu süreçte bireyler üretkenliği devam ettiremediği için bir durgunluk dönemine geçiş yapmıştır. Yaşlı birey, kendisini bir önceki neslin devamını sağlayan bir unsur olarak kabul edip, kendisini geçmişin en önemli parçası olarak kabul edebilmektedir (Akt. Miller, s. 2008). Yaşlılık döneminde yaşlı kişilerin en önemli uğraşlardan biri çocuk ve torunları ile olan ilişkileri olmuştur. Türk kültüründe, torun sahibi olarak torunun bakımını üstlenmek, yaşlı aile bireyleri için oldukça önemlidir.

¹³ Bu konuda ilgili çalışma için (Yıldız Altın,2018)

Kentsel kesimde anne babanın iş hayatında olması aile büyüğü eşliğinde bakımının yapılması sonucunu doğurmaktadır (Hazer, 2012). Torunlarının bakımını üstlenen yaşlı kişiler bu durumdan genellikle memnuniyet duymaktadır. Yaşlı kişilerin durgun dönemleri çocuk bakımı ile beraber hareketli bir evreye geçmektedir.

Torunlarıyla ilgilenmeyi seçen yaşlı kişiler, topluma yeniden alışma, ait olmaya başlamaktadır. Fiziksel fonksiyonları zayıflamış yaşlı kişiler, kendilerinin yaşama tutunmasını sağlayan yeni bir sorumluluğu üstlenmektedir. Torunlarına karşı hoşgörülü olan dede, babaanne, annanne tipindeki yaşlı kişiler çocuk ve torunları ile daha iyi iletişim kurmaktadır (Akt. Arpacı ve Tezel-Şahin, 2015).

Yaşlı kişiler deneyimlerini torunlarına yansıtarak kültür aktarımını devam ettirmektedir. Geleneksel bilgi, yaşlı kişi vasıtasıyla küçük yaşta kişilere öğretilmektedir (Canatan, 2008; İçli, 2012). Yetişkinler, sözlü anlatılar başta olmak üzere günlük hayatta çocukların uyması gereken davranışları da hoşgörü ile torunlarına yansıtmaktadır. Yaşlı kişilerin torun bakımı yoluyla gerçekleştirdiği bu eylemler, tutumlar ve yaklaşımlar geleneksel bilginin gelecek nesillere taşınmasında önemli rol üstlenmektedir.

Nine Tipi

Gökalp (1976), ced kelimesini dede için cedde kelimesini de nine kelimesi ile kullanmaktadır. Altaylar, Gökyüzünün üçüncü gök olan Cennette yaşayan iyi ruhlar arasında dede ve ninelerin de bulunduğunu belirtir. Dede ve ninelerin çocuklarının maddî âlemde rahat etmesi, kötülükten korunması için dua ettiklerini aktarmaktadır.

Yaşlılığın fizikî açıdan çeşitli ön belirtileri olmasına rağmen saç ve sakalın ağarması ilk koşulu olarak görülmektedir. Saç ve sakalın ağarması, kişinin toplum nezdinde itibar görmesinde önemli bir fiziki değişimdir. Anadolu sahası Türk halk hikâyelerinde hem erkek hem kadın olarak 'yaşlı' tipine sıklıkla yer verilmiştir. Yaşlı adam tipi; pir, ak saçlı ya da sakallı dede, Hızır gibi kavramlarla ifade edilip ve bu kimliklerde anlatılarda görünerek düşünce, idrak, bilgelik, akıllılık, sezgi, iyi niyet ve yardımseverlik gibi ahlaki özellikleri temsil etmektedir. Anlatılarda bilhassa erkek kahramanın en büyük yardımcısı ve akıl hocası olarak görünen yaşlı adam 'pir, Saltık-Nâme'de Zahide Ana tipinde karşılaşılan nine tipi, kahramanların karşılaştığı güçlükler sırasında kurtarıcı bir karakter konumunda görünmektedir.

Cinsiyet kurgusu ve rolleri açısından bakıldığında ileri yaşlardaki kadınlar toplumsal düzenin hakemi ve güvencesi olarak görülmektedirler. Yaşlı kadın ‘nine, koca karı’ tipi hususunda durum biraz farklıdır. Öncelikle yaşlı kadınların toplum içinde saygınlıklarından, sözlerine ve bazı meselelerin onlar aracılığı ile halledilebileceğine dair bir inançtan bahsedilebilir. Ancak bu saygınlık bir kutsallık örtüsü altında değildir. Hem olumlu hem de olumsuz sıfatlarla anılan, hem yapıcı bazen de yıkıcı roller üstlenen koca karı tipi bu yönü ile ‘yaşlı adam tipi’nden ayrılmaktadır. Her şeyden evvel ifade edilmelidir ki yaşlı kadınlar metinlerde mekân kullanımı ve hareket kabiliyeti açısından en imtiyazlı kadın tipleridir. Cinsel işlevini ve çekiciliğini yitiren kadınların mekân sınırları ortadan kalkmakta, erkeklerle ve çevre ile temas olanakları artmaktadır. Bu hareketlilik onları metin içinde oldukça işlevsel kılmaktadır. Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde gördüğümüz nine halktan bir kadındır. Anlatı içinde adı verilmeyen bu yaşlı kadın kendisine son derece saygı duyulan, toplum içinde itibar ve söz sahibi, belli bir saygınlığı olan kadındır. Hikâyelerde görülen ninelerin temel ve önemli işlevlerinden bir tanesi sevgililerin birbirlerine ulaşmalarına yardımcı olmaktır. Bazen erkek bazen de kadın kahramanların yardımcısı olarak görünen yaşlı kadınlar gördükleri hizmet için zaman zaman para da talep edebilmektedirler. Çoğunlukla yalnız yaşadıkları anlaşılan bu ihtiyar kadınlar talep olduğunda evlerini de bir miktar para karşılığında kullandırabilmektedirler. Hikâyelerde genellikle yalnız yaşayan ihtiyar kadınlar, gerek erkek gerekse kadın kahramanların insanların gerçekleştirmeye ya da elde etmeye güç yetiremedikleri işlerde devreye girmekte, zaman zaman da belli paralar karşılığında insanların müşküllerini çözmektedirler. Pir, ak saçlı adam ya da derviş tipi ile anlatılarda görünen yaşlı adam tipi yalnızca erkek kahramanın- ve hikâye başında çoğunlukla babanın- yardımcısı iken ihtiyar kadınlar hem erkek hem de kadın kahramanlarla ilişki ve temas halindedirler

Halk anlatılarında nine tipine Köroğlu Destanında sıkça rastlanmaktadır. Destanda yer alan nineler, yaşından ve tecrübelerinden dolayı saygı duyulan bir kimliktedir. Bu grupta ele alınan nineler kahramanları zorluklar ve güçlükler karşısında kurtarıcı bir rol üstlenmiştir. Köroğlu Destanı’nda ak saçlı yaşlı tipler olumsuz olarak da sembolize edilmiştir. İkinci grupta ele alınan nine tipi, kurnazlık ve hile işini halleden, maddî çıkarları doğrultusunda herkese zarar verebilecek güçte olan kahramanlardır. Bu türdeki nineler, masallardaki cadı ve kocakarı tiplmesiyle de doğrudan örtüşmektedir.

Günümüzde nine tipolojisi olumlu bir terim olarak kullanılmaktadır. Önemli işlerin gizli ve sükunetli bir şekilde çözüme kavuşturulması için ninelerden destek alınmaktadır. Ak saçlı nineler toplumda güven uyandırmış ve sır saklayabilme özelliği bulunmaktadır.

Anadolu’da kurda ilişkin bu inancın adlandırmalara yansımıştır. Erzurum’da torununun torununu gören nineye “kurt nine”, dedeye ise “kurt dede” denilmesi dikkate değerdir. Bodrum’da ise Kurt Baba/Dede isimli türbenin bulunması) sadece doğuda değil, batıda da eski Türk inançlarına ait izlerin sürülebileceğini göstermektedir (Kalafat, 2012a, s. 32- 61).

Kaynana Tipi

Kaynana tipolojisi, aile içinde yer alan annenin erkek çocuğunun evlendirilmesi sonucunda statü değiştirilerek itibar kazandırıldığı, annenin gelinlikten kayınvalideliğe terfi ettiği tipolojidir. Kaynana tipolojisi kendi içinde seromoni ve ritüeller dâhilinde karışık bir yapıya sahiptir. Aile içinde hâkimiyeti kazanmış olan kaynana eve gelecek dışıl bir aday ile yeniden hâkimiyet yarışına girmektedir. Kaynana olarak nitelendirilen yaşlı tipoloji, dışıl merkezli bakış açısını esas almaktadır. Ata erkil anlayışın hâkim olduğu topluluklarda, yaşlı kadın, evin hâkimiyetini devretmek istememektedir. Kaynana tipinin günümüzde çeşitli uygulamalar ile gücünü ortaya koymak istemesi Anadolu’da bazı pratik ile devam etmektedir.

Kaynanalar Günü: 1970’te ilk kez Amerika’da kutlanılmaya başlanmıştır. Türkiye’de ilk kez 1982 yılında kutlanmış; 1989 yılında ulusal boyuttan çıkarak Haziran ayının 15’inde ülke genelinde kutlanmaya başlanmıştır. 3 Haziran’da Aksaray’da “Uluslararası Kaynanalar Günü” adıyla bir festival düzleminde kutlanmaya devam etmektedir (Babacan, 2000, s.26).

Gelin ailesinin evinden ayrılıp da koca evine geldiği zaman kendisine rol model olan annesinden de ayrılmaktadır. Bu boşluğu en iyi dolduracak kişi ise kaynanadır. Kaynana gerçek annenin arketipsel örtüştüğü bir kişidir (Balkaya, 2013,s. 142). Ancak toplumun kaynanaya yüklediği değişmez bir kalıp vardır. Bu da birçok oluşumun önüne geçmiştir. Türk halk hikâyelerinde cinsiyet rolleri açısından kayınvalide tipine çok rastlanmaz. Var olan temel birkaç örnekte gelin adayı ile ilişkiler son derece sınırlı ve örtüktür. Âşık Garip’in annesi, gurbete çıkan oğlunun öldüğü haberi Şah Veled tarafından kendisine verildiğinde, ağlaya ağlaya gözlerini kaybeden anne, oğlunun ölüm haberini kızı aracılığı ile gelinine yollar. Şah Senem Garip’in kız kardeşinin kendisine ulaştırdığı, kaynağı Şah Veled olan bu habere inanmaz. Şah Senem kayınvalidesinin yanına gidip haberini yalan olduğunu söylese de etkili olamaz. Ferhat ile Şirin hikâyesinde, anlatının sonunda Ferhat ölünce Hüsrev’in annesi Şirin’in yanına gelip onu teselli edip, oğlu Hüsrev’e almak istediğini ona âlâ bir düğün yapacağını söyler ancak Şirin ikna olmaz. Hüsrev’in annesi Şirin’in kayınvalidesi olacaktır ama Şirin’in ölümü ile düğün gerçekleşmez.

Toplumumuzda gelin-kaynana tabirini kullanınca akıllarda olumsuz bir çağrışım oluşmaktadır. Birbiriyle çok iyi geçinen kaynana ve gelin olmasına rağmen genellemeler sonucunda olumsuz örneklerle de karşılaşmaktadır. Bazı durumlarda gelin ve kaynana arasındaki sudan sebepler bile büyüyerek boşanma sebebi olmaktadır. Gelin ve kaynana üzerine söylenmiş maniler, atasözleri, deyimler ve fıkralar bu durumu örnelemektedir (Kuru, 2016, s. 64).

Kadın yıllarca gelinlik yaptığı ailedeki statüsünden oğlunu evlendirdiği zaman kurtulmaktadır. Kadın ailedeki saygınlığını kaynana olduğu zaman kazanabilmektedir. Evine gelin aldığı zaman zamana kadar sözü geçmeyen tüm konularda sözü geçer, artık gelinlik etmekten çıkıp kaynanalık etmeye geçer. Çünkü işlerin büyük bir bölümünü gelin yüklenir, kayınvalideye saygı ve hürmet gösterir. Bu zamana kadar yaşamış olduğu ezilmişlik duygusunu terk ederek yaşadıklarını geline çektirmektedir (Kuru, 2016, s. 59).

Ancak toplumun kaynanaya yüklediği değişmez bir kalıp vardır. Bu da birçok oluşumun önüne geçmektedir. Birçok yörede bu durum, halk anlatılarından olan atasözleri ve deyimlerde kendini göstermiştir. Adıyaman yöresinde oldukça sık kullanılan “Anasız kız olaydım, kaynanasız gelin olaydım.”, “Evime el girdi, canıma yel girdi.”, “Gelinin dili yoh, kaynananın imanı yoh.” “Kaynanaların kaynana olduğu zamanda gelin oldım, gelinlerin gelin olduğu zamanda kaynana oldım” şeklindeki atasözleri gelin kaynana arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Alkayış, 2013,s. 590).

Gelin- kaynana ilişkisi geçmişten günümüze karmaşık, kaotik, çekişmeli bir hal almıştır. Strauss, kaynanaların kontrolcü, koruyucu tavırlarını, evlatlarının üzerinden kendi hayallerini, isteklerini yaşamalarına bağlamaktadır. Bu nedenle kaynanaların kendi ideallerini çocuklarının üzerinde yaşamak istemeleri çocuklarının evliliklerinde çeşitli sıkıntılara ve iletişim kopukluğuna neden olmuştur. Bu durumu aşmak için de Strauss, kaynananın tek taraflı düşünmeden, empati yaparak hareket etmeleri önerisinde bulunmuştur (Aydın, 2017, s. 19).Geniş aile tipinde gelin ve kaynana arasında iletişim sıkıntısı daha fazla görülmektedir. Olumsuz bakış açısının görüldüğü gelin-kayınvalide ilişkisinde karşılaşılan birtakım sorunlar şunlardır:

1) Yemeklerin yapılışı sırasında yaşanan sorunlar : Yemek ve yöre kültürünün uyuşmaması nedeniyle birbirlerinin yemeklerini beğenmemeleri gelin ve kayınvalidelerin en çok şikâyet ettiği konuların başında gelmektedir.

- 2) Temizlik sorunu: Gelinlere göre tecrübeli durumda olan kayınvalideler gelinlerin yapmış olduğu temizliği, ev düzenini eleştirip beğenmemektedir.
- 3) Tutumlu olma sorunu: Kayınvalideler, genellikle gelinlerin tutumlu olmadığından şikâyet etmektedir. Beraber çıkılan alışveriş sırasında gelinin istekleri ile kayınvalidenin isteklerinin birbiriyle örtüşmemesinden kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır.
- 4) Ekonomik sorunlar: Düğün salonun/yerinin seçiminden düğün sırasında yapılan ihtiyaçların karşılanması sürecinde gelin ve kayınvalide arasında beklentilerin farklılığından ötürü birtakım sorunlar yaşanmaktadır.
- 5) Torun sorunu: Gelin ve kayınvalide arasında çocukların doğumundan, çocuk sayısına, çocuk bakımına dek birtakım sorunlar yaşanmaktadır.
- 6) Öncelikler sorunu: Gelin ve kayınvalide arasında en büyük ortaklık eşin/oğlun ortaklığıdır.Modernitenin getirişiyle birlikte, arabada ön koltuğa binmekten, sosyal medya kullanımına, evde oturma düzenine dek bu konuda da çeşitli fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Oğul/eş paylaşılmaması bu sorunların temelini oluşturmaktadır.

Anadolu'nun bazı yerlerinde nişanda kayınvalidenin bulunduğu yere gelin girmez. Damadın aldığı bir top ipek kumaş ayağının altına serilir ve gelin bu kumaşın üzerinden yürüyerek kayınvalidesinin elini öpmeye gider. Buna "ayak eni" denir (Koşay, 1944,s. 46).

Van/Erciş'te gelin kaynana arasında huzursuzluk ya da kavga varsa bu huzursuzluk ya da kavga bittiği zaman kaynana, evin önünde çömlek kırar. Böylece oradaki kötü ruhlara saçı saçılmış olur. Ayrıca yeni gelin iki üç yıl kendinden büyük hiç kimseyle konuşmaz. Gelinin bu durumu sesini saklama olarak adlandırılır. Gelinin sesini 109 görünmeyen kötü ruhlardan korumak amacıyla bu uygulama yapılır (Albayrak, 2006,s. 70).

Gelin, oğlan doğurdukça ve soyu fazlalaştıkça güçlenir, kaynana olana kadar adım adım haklarını alır ve statüsünü kazanır. Gelin kaynanayla vakit geçirdikçe kaynananın pek çok özelliğini kazanır. Bu nedenle "Gelin kaynana toprağındandır." denmiştir. Gelinlerin kaynanalarıyla olan ilişkileri eşleriyle olan ilişkilerinden daha önemlidir. Bu nedenle gelin ile kayınvalide arasında olan bir anlaşmazlık dışarıya hissettirilmemeye çalışılmıştır. Birçok araştırmacı gelin ve kaynana arasındaki anlaşmazlığı kadınların kökeninde yatan çekememezlik duygusuna ve kuşak farkına bağlamıştır. Çünkü kayınvalide oğlunu, gelin de eşini paylaşmak istememektedir. Bununla birlikte gelin geldiği evin kültürünü yaşatıp devam ettirmelidir. Bu çerçevede bazı ailelerde anlaşmazlıklar olsa da gelin- kaynana ilişkisini anne-kız ilişkisine çevirebilen aileler de vardır. Bu bağlamda kullanılan "Gelin taht getirdi, kendi oturdu beni

kocattı.”, “Gelinle geçinebilmek için ya iş bilmemeli ya öyle davranmalı.”, Kızım hamur yoğursa damadım görse (hamur yoğuran eller güzelleşir) gelinim çamaşır yıkasa oğlum görse (çamaşırda el bozulur)”, Dağlar bir oğlan doğurdu geline bağısladı.” sözler kaynana tarafından gelin için kullanılmaktadır. “Gelinlik bir gün olsa güller kondururum.”, Yayığı yaydım yağ bana kaldı, kaynanam öldü ev bana kaldı” gibi sözler de gelinler tarafından kullanılır (Karaca, 2016, s. 122-123).

Sivas'ta gelin oğlan evine geldiğinde kayınvalidesiyle ilk karşılaşmasında kayınvalidesinin başına bakması söylenir. Başına bakarsa el üstünde tutulacağı, ayağına bakarsa ayakaltında ezileceği inancı hâkimdir. Gelin eve girdiği ilk anda “ev yüzü” denilen mutfığa yönlendirilir ve orada sırtı duvara verilerek şerbet içirilir. Bunun amacı gelinin evinde ağız tatlılığıyla yaşamasıdır. Gelin yeni evine geldikten sonra mevsimin soğuktan sığağa dönmesi, aileden birinin doğum yapması ya da iş bulması, hayvanların yavrulması, herhangi bir hastanın iyileşmesi gibi durumlarla karşılaşılırsa gelinin uğur getirdiğine inanılır (Karaca, 2016, s. 118-119). Sivas'ta gelin konuştuğu zaman ziynet ya da elbise, kumaş gibi hediyeler verilmelidir. Bazıları gelini konuşmak zorunda bırakarak gelinliğini bozdurur. Gelinlik bozulsu bile gelin kayınvalidesinin yanında kısık sesle ya da işaretlerle konuşur. Ancak kayınbabası ve kayınbiraderlerinin yanında pek konuşmaz (Karaca, 2016,s. 121).

Kaynana hâkimiyeti halk inanmalarında da kendisini gösterir. Samsun/Demirci köyünde gelin, damat evine gireceği esnada kaynananın koltuğunun altından geçirilir. Günümüzde gerek modernleşme gerekse küreselleşmenin etkisiyle “etki-tepki” savunmasıyla birlikte gelinler ve kaynanalar arasında toplumun genelinde tartışmalar çıkmaktadır. Gelin ve kaynananın anlaşması toplum gözünde zor bir durum olarak görüldüğünden günümüzde daha kız isteme esnasında gelinin kaynanadan ayrı yerde kalma şartı sunulmaktadır. Bu ilişkiyle ilgili genel kabul gören görüş ise gelinin yaşından ve annelik konumundan dolayı kayın validesine saygılı olması yönündedir. Kaynana, anne makamına uygun düşen, kaim olan demektir. Bu sebeple gelin kaynanasına yabancı biri gibi değil, onu kendi annesinin yerine koyarak bu sevgi ve saygı ile yaklaşması gerekir. n altına girmiş olur (Şişman, 2002, s. 456).

Kayınpeder/Kayınbaba Tipi

Anaerkil dönemde kadın merkezli yaklaşım zaman içinde Anadolu'da yerini erkeğin ailesinin ön planda olduğu anlayışa dönüştürmüştür. Ata erkil toplumlarda yaşlı erkek kahraman kayınbaba olarak da tipolojik özellikler barındırabilmektedir. Geniş aile tipinde atalar kültü

inancının etkisiyle ev içinde söz sahibi olan birey, erkeğin babasıdır (Taylan, 2009, s.127). Baba, evin tüm aile fertlerinin sorumluluğunu ve idaresini üstlenmekle görevlidir. Geniş aile tipinde erkek çocuğun yapacağı evlilik babanın statüsüne kayınpeder rolünü de ekleyecektir. Aile birey sayısının artması ve eve gelen yeni bir bireyin gelmesi kayınpeder tiolojisindeki yaşlı kişinin sorumluluklarının genişlemesine neden olmaktadır.

Anadolu'da damadın annesi ve babası gelin eve gelmeden güreş yapmaktadır. Bu güreşte kazanan taraf çoğunlukla kayınvalide olmaktadır. Gelin alma töreni esnasında kaynananın bacadan geçmesi ritüeli birçok yörede görülmektedir. Kastamonu'da gelin alma töreninde kaynana eteğinin altına gelin kızın başını sıkıştırılmaktadır (Erdentuğ, 1971, s.8-9). Damadın gerdeğe girmeden önce, Kütahya yöresinde gelinin olduğu yere annesinin bacakları arasından geçerek girmesi, gerdek sonrası günde paça töreni adıyla yapılan uygulamada gelin kızın kaynanasının şalvarını yırtarak oğlunun hâkimiyetinin evin yeni dişil gücü olan geline geçtiği mesajını vermektedir (Koç, 2012,s. 189).

Gelin kızın eve gelmesi Anadolu'da bazı yörelerde dişil gücün kayınvalideden geline devredildiğinin göstergesidir. Gelin alma töreni sonrasında gelinin erkek evine girişi esnasında kayınvalidenin boynundaki yazmayı geline devretmesi, hâkimiyetin el değiştirmesidir (Büyükokutan, 2012, s. 385-386).

Niğde'de gelinler kayınvalide ve kayınpederinden sesini saklar. Hatta başkalarının yanında kocasından bile sesini saklar. Sivas'ta gelin evde birkaç ay hiç kimseyle konuşmaz. Sadece kendisinden küçüklerle konuşur, söyleyeceklerini onlar aracılığıyla ifade eder. Buna da "gelinlik etme" denirdi. Sivas'ta bir gelin kız çocuk doğursa zor duruma düşerdi. Hatta görünce ve kaynana yeni gelin bulma arayışına girerdi. Ancak gelecek olan gelin eski geline hizmet ederdi. Bir eve yaşlılar otururken gelin odaya girecek olursa damat dışarı çıkar. İkisinin aynı anda ihtiyarların yanında bulunması ayıp karşılanırdı (Koşay, 1944, s. 324).

Kayseri'de bir gelin kayınbabasının yanında söz söylemez. Kayınbabası bir miktar elbise vaadinde bulunursa konuşabilir. Kırşehir'de nikâh kıyıldığı andan itibaren gelin oğlan tarafından birine söz söyleyemez. Söyleme mecburiyetinde kalırsa eliyle, başıyla işaret ederek iletişim kurar. Söz söylerse "Gelinlik ediyor" derler. Gelinin bu sessizliği bazen 20 sene bazen de ömür boyu sürer (Koşay, 1944, s.323). Niğde'de gelin oğlan evine geldiğinde ayak öperdi. Gelin içeri girdiğinde münasip bir yere seccade serilirdi. Gelinin kayınvalidesi, kayınbabası,

büyük akrabalar sırayla gelip seccadenin ucunda durur geline ayaklarını öptürürlerdi (Koşay, 1944: 250).

Cenup köylerinde de gelin bir süre kayınvalidesi ve kayınbabasıyla konuşmaz. Bu bazen 10 yıl bile sürebilir. Gelinin konuşması için kayınpederinin bir hediye vaad etmesi gerekir (Yalçın, 1993,s. 383). Dobruca Türkleri'nde gelin düğünden sonra hemen kaynanasıyla konuşmaz. Konuşması için kaynanasının geline inek, koyun ya da altın gibi hediyeler vermesi gerekir. Gerdekten sonra ya sabah erkenden gidip kaynana ve kaynatasının elini öpüp ev işlerine başlar ya da üç gün sonra kaynana ve kaynatasının karşısına çıkıp elini öper. 1950 yılları öncesi gelin kayınpederi ile konuşmazdı. Bu durum uzun yıllar devam edebilirdi. Kayınpeder gelininin konuşması için bahşiş verirdi, gelin öyle konuşurdu (Önal, 1998,s. 203-212).

Süt Anne Tipi

İlk olarak destanlar aracılığıyla karşılaşılan bu tipolojide, kahramana ve kahramanın ailesine yardımcı olma ve yol gösterme ön plandadır. Süt anne tipolojisinde, ana kahramanın ihtiyaç duyduğu noktalarda beslenmesi ve büyütülmesi görevi çoğunlukla ilerlemiş yaşta olan kadınlara âittir. Manas Destanında Kanışbek İzat, bu tipe örnektir (Fedâkar, 2019, s.113).

4.4. DİĞER TIPLER

Ebe Tipi

Geçmiş dönemlerde köylerde doğumun, o işin ehli olan yaşlı kadınlar tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Türk kültüründe “ebe” sözcüğü, “doğum yaptıran kadın, büyük anne” anlamına gelmektedir. Sadece Anadolu coğrafyasında değil, diğer Türk boylarında da ebelik kurumunun olduğu görülmektedir. Doğuma yardım eden kadınlara Özbekler “enake, mama, elatı-mama”; Telengit ve Altaylar “kindik ana, kindik ene”; Kumuklar “anaçı”; Türkmenler “göbek ene”, isimlerini verirler (Kadirzade, 2005,s. 28-29).

Oğuz Türkçesinden bir kelime olan ebe, “epe” olarak da Anadolu’da çeşitli yörelerde kullanılmaktadır. Anadolu köylerinde nineye “ebe” denilmektedir. Ebe kelimesi çoğunlukla kırsal kesimde kullanılmaktadır. Nine kelimesi kasabada, babaanne-anneanne ise şehirde yaygındır. Ebe’ye kızan erkek torun onunla kavga eder. Ebe de ona ardı sıra kesek atıp hallice sövüp saymaktadır. Ebe ve torunu arasındaki kavga, her zaman tatlıya bağlanır. Ebe, kahır

çekmeyi, seferberlik tahammülünü, yokluğu idareyi bilmektedir. Ebe, çeşitli işlerde de ehildir. Horoz kesmek,, şebit ekmeği pişirmek, duvarı badana etmek çoğunlukla onun görevidir (Murat, Nisan 2020, s.35).

Ebelik ocağının doğuşu ve gelişimi çok eskilere dayanmaktadır. Ebe olacak kadının, aileden gelen ebelik işini devam ettirdiği ve diğer kadınlarda olmayan, ebeye özgü özelliklere sahip olduğu görülür. Ebenin, ebelikle ilgili bilgisi ve becerisi sayesinde toplumda saygın bir yerinin olduğu kabul edilmektedir (Ersoy, 2007, s. 60-71). Bu kişilere köy ebesi adı verilmektedir. Kaynak kişiye göre o dönem evlerde yaptırılan doğumlar, hastanede yaptırılan doğumlardan daha sağlıklı olmuştur: “Doğumu yaşlı kadınlar yaptırırdı. Tam anlayan kadınlar yaptırırdı. Köyde yaptıran kadınlar vardı, hastanenin çocuklarından iyiydi” (K.2).

Ebe kelimesinin gerek dişilik gerekse de olgunluk anlamında kullanılması onun atalara ait bileşenlerle ilgili olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca günümüzde Anadolu’da doğum yaptıran veya yardım eden kadınlara “ebe” denilmesi, onun arkaik zeminde dişilik ve çocuk arasındaki bağlantısını koruduğunu gösterebilir. Ebelik kurumuna bağlı olarak ebe analara öncülük eden kadın kamlar arasında ilişkiler olduğunu düşünen Ersoy (2007)’ un belirttiği gibi, ebelerin sadece doğum işleriyle ilgilenmemesi, onların Türk toplumunda itibarının artmasında etkili olmuştur. Örneğin, Ulaşlı Türkmenleri arasında ebelerin çocuğun yıkanmasında, hastalandığında tedavi edilmesinde ve annenin durumunu kontrol etmedeki görevlerinin yanı sıra çocuğun göbek adını koyması, çocuğu yıkayıp kundaklaması, ebesi olduğu çocuğun evlilik döneminde kız istenmesinden kadınların ölüm törenlerine kadar birçok alanda etkindir. Onların kadın cenazelerinde, defin işlemi hazırlıklarında ve diğer işlerde ön planda olmaları bu bakımdan dikkate değerdir . Umay Ana’nın daha sonra Fatma Ana’ya dönüşümü; Köktürk Yazıtları’nda Umay’a benzetilen anneden Dede Korkut’ta iyi kadınların Ayşe ve Fatma’nın soyu ile ilişkilendirilmesi, Türk kültüründe kadın ata kültürünün yaşamaya devam ettiğini gösterebilir (Ersoy, 2007, s. 69). İslami daire içinde kültürün yeniden yapılandırılarak İslamlaştırılmış varyantını oluşturan bahsi geçen kadın atalar, işlev bakımından ilk kadın ata prototipi Ak-Ana, Ana-Maygıl veya Umay ile benzerlik göstermektedir.

Hacı Tipi

Anadolu’da yaşayan Müslümanlarda Hac ibadeti sonrasında kadın ve erkek “Hacı” adını almaktadır. Hacı adaylarının uğurlanışından onların karşılanma ritüellerine kadar hemen her uygulama diğer Müslüman Türklerin uygulamaları ile aynıdır. Örneğin, Gagauzlar arasında

Kudüs'ü ziyaret eden erkeklere “Hacı”, kadınlara ise “Hacıka” denilmektedir (Günay ve Güngör, 2003, s. 215). Hacca gitmiş kadın veya erkek artık yeni bir ad kazanmış olur. Anadolu'nun birçok yerinde Hacı Kadın, Hacı Teyze, Hacı Anne, Hacı Nine gibi adlar verilirken; erkeklere Hacı Dede, Hacı Baba gibi isimlerle seslenilmektedir. Toplum içinde kazanılan bu yeni isim geçilen bir eşiğe işaret eder. Hacı adını alan bu kimseler artık atalar sınıfının mensubudurlar. Ataların eşyalarına duyulan ilginin, ata statüsü kazanmış hacılara da yansıtıldığı görülmektedir. Hacca gitmeden önce Hacı adayı etrafa bozuk para saçar ve “Hacı parası uğurludur” diyerek bu paralar toplanır (Boratav, 1984, s. 193).

Hoca Tipi

Türk kültüründe ak sakalı giyim kuşamı ile incelenmesi gereken yaşlı tipolojilerinden birisi de “hoca” tipidir. Toplumumuzda “hoca” tipini yansıtan temel karakter fıkra geleneğinin temsilcisi olan Nasrettin Hoca'dır. Özdemir (2012) , Nasrettin Hoca'nın kültürel ve ekonomik açıdan bir imge olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Nasrettin Hoca'nın fiziki görünümü onun yaşlı tipolojisinde de yerini göstermektedir. Ak sakallı bir ihtiyar olması, cübbe ve sarık kullanması eril tipi yaşlı bileşenlerinin tamamını karşılamaktadır. Özdemir (2010), makalesinde Nasrettin Hoca tipini “bilgeler bilgisi” olarak nitelendirmiştir. Nasrettin Hoca tipi, sadece fıkra anlatmakla sınırlı bir yaşlı tipolojisini göstermemektedir. Hoca vasıtasıyla analitik düşünme yetisi fıkra merkezli öğrenilmektedir. Nasrettin Hoca'nın aktardığı anlatılar onun zirve şahsiyet olarak kendisinden sonraki nesiller tarafından da öğrenilmesini sağlamıştır. Fıkra türünün temsilcisi olan Nasrettin Hoca, âit olduğu milletin kültürel imgelerini taşıma fonksiyonunu da üstlenmiştir.

Yaşlı tipolojisi bağlamında Nasrettin Hoca, bilgeliği, mizahı ve analitik düşünme yetisiyle Anadolu'da kişilerin benimsediği, ortak bir toplumsal kimlik oluşturduğu karakter olarak yansımıştır. Nasrettin Hoca'nın yöntemi yaşama tersten bakmaktadır. Kalıp olarak bilinen yaşam şekilleri, Nasrettin Hoca'nın mizahı sayesinde gün yüzüne en doğal hâliyle çıkmıştır.¹⁴ Nasrettin Hoca'nın fıkra belleği, zekiliği, bilgeliği ve uyanıklığı ile ticaret konusunda eleştirel bakış açısını da sembolize etmektedir.. Nasrettin Hoca, fıkralarında tasavvufun izlerini de görmek mümkündür. Tasavvufta söylenemeyen ifadeler geçmiş dönemde de mizah aracılığı ile aktarılmıştır. Özdemir (2010), Hoca'nın belleğinin, bilge kişiliğinin Ahmet Yesevi'nin tasavvuf anlayışı örtüşüğünü ve hocayı kültürel belleğin aktarıcısı olarak nitelendirmiştir. İslamiyet öncesi dönemin unsurlarını da içeren Yesevi öğretisinin izleri kolaylıkla belirlenebilir.

¹⁴ Nasrettin Hoca ile ilgili detaylı çalışma için bakınız. (Özdemir, 2010)

5. BÖLÜM

KIRŞEHİR'DE YAŞLI KİMLİĞİ

Halkbilimi ürünlerinin incelenmesinde; içinde bulunulan çevrenin, ortamın ve metnin bir bütün olarak dâhil edilmesi ürünlerin derleme ile sınırlandırılmayıp özgün bir yapıya bürünmesine olanak sağlamaktadır (Amos, 2003, s.41). Kırşehir'de, yaşlı kimliği etrafında var olan maddî ve manevî unsurlar, toplumsal bellekteki kültürel imgeleri de gün yüzüne çıkaracaktır. Yaşlılık kültürüne bağlı olarak gelişen belleği ortaya çıkarmak için yaşlılık bünyesinde var olan kültürel unsurlar ve yaşlılık kodları sembolleştirilerek, bu kültürün devamlılığı ve işleyişi sağlanacaktır. Bunu ortaya koyan en etkili sistem, ritüeller ve inanmalar etrafında şekillenecektir (Yıldız Altın, 2018, s.101). Örneklem alanı seçilen bu yöredeki yaşlı kültürünü ve kimliğini anlamak, kültürel imgeleri tasnif ve analiz etmek Türk kültüründeki yaşlı tipolojisinin kültürler arası mukayesesini de ortaya koyacaktır.

Kırşehir yöresinde yaşlı kimliği ve kültürüyle ilgili yapılmış doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır ancak halkbilimi alanında yörede var olan geleneksel bilgiyi ortaya koyan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Kırşehir yöresi, folklorik açıdan zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Kırşehir, Ahilik kültürünün merkezi olması, etnik yapısının çeşitliliği, bozlak kültürünün varlığı yörenin çalışma alanı olarak belirlenmesinde ana etkindir. Geleneğin nesillere aktarılması, yaşlı kişilerin taşıyıcılığı dâhilinde mümkündür. Temelinde meslek ahlâkını esas alan Ahilik kültüründe, yaşlı kimliği yönlendirici bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Usta ve çırak ilişkisine bağlı olarak toplum tarafından örfi ve dini kurallar çerçevesinde oluşturulan Ahilik kültürü, yaşlı kişilere saygı esasına dayanmaktadır. Teşkilatta var olan otorite, maddî ve manevî organizasyonun yaşlı kişiler kontrolünde devamlılığının sağlanmasına hizmet etmektedir (Sheils, 2002, s. 429) .

Dede, ata, derviş, şeyh, baba, eren, paşa tipolojisindeki yaşlı kişiler, toplumsal saygınlığını kazanmış ve itibarlı bir biçimde günümüzde Anadolu'nun değişik yörelerinde varlıklarını ritüel ve kültürel bağları ile devam ettirmektedir. En küçük topluluk olarak kabul edilebilecek aile yapısında yaşlı kişinin dâima önemli görevleri bulunmaktadır. Aile içinde baş köşede bulunan yaşlı kişiler, yerleşik hayatın aktif olamduğu dönemde tör adı verilen çadırlarda baş köşede yerlerini almaktadır. Aile içinde etkin olan yaşlı saygınlığı ulusal bir kimlik de kazanmıştır. Fasil törenlerinde usta malı söyleme geleneği, yaşlı kişilere duyulan saygının devamlılığının da bir göstergesidir (Yıldız Altın, 2018, s.107).

5.1. YAŞLI VE YAŞLILIKLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Yaşlı kimliği, biyolojik yaşın etkisiyle yaş almış kişilerin belli klişeler doğrultusunda toplum tarafından kabul gördükleri son şeklidir. Dünya nüfusunda ve ülkemizde yaşlı nüfus oranının artması, yaşlılığa bağlı bir yaşlı kimlik analizi yapma ihtiyacını doğurmuştur. Yaşlı kimlik analizinin yapılması yaşlı nüfusun kolay bir şekilde anlaşılmasına ve toplum tarafından sağlıklı bir yaşlanma algısının benimsenmesine de doğrudan katkı sağlayacaktır. Yaşlı kimlik analizinin ortaya konulmasında, yaşlılığa yüklenen anlamlar, kişinin aktif olma durumu, yaşlı kişinin yaşlanmadan önceki toplumsal statüsü, ekonomik ve sosyal durumu, sağlık şartları gibi özellikler etkindir. Son yıllarda toplumda yaşlı olarak kabul edilen kişilerin sosyal ve kültürel etkinliklerinin büyük oranda azaldığı görülmektedir. Bu azalmada toplumda var olan diğer bireylerin, yaşlı kişiler ile diyaloglarının ve alışverişlerinin azalması oldukça etkilidir. Yaşlılık ile birlikte, emeklilik ve dul kalma neticesinde yaşlı kişi, statü kaybına uğramaktadır. Statünün azalması, kişinin ailesi tarafından görülen saygınlığının da azalmasına neden olmaktadır.

Resim 10. Kırşehir yöresinde tiyatro etkinliğinde yer alan yaşlı görseli

Çalışmada toplumsal yaşamda, ailedeki yaşlı statüsündeki değişimler, genel olarak yaşlı ve yaşlılar hakkındaki değerlendirmeler, yaşlı- meslek ilişkisi, torun bakımı, geleneksel eğitimi, kültür aktarımı, yaşlı işlevi, kentleşme başlıkları çerçevesinde Kırşehir yöresinde yaşlı kimliği ele alınarak, dinamiklerle yaşlı kimliğindeki değişimler, yaşlı sorunları, yaşlılarla sorunlar, kuşak çatışmaları, kentleşme-teknolojileşme ve yaşlılar, popüler ve tüketim kültürü ve yaşlı, yaşlı bakıcılığı-yabancı bakıcılar ve yeni bir toplumsal ve kültürel alan, medya ve yaşlı konuları Kırşehir örneğine bağlı kalınarak alan araştırması neticesinde genç gruplar ve 65 yaş üstü

gruplar tarafından değerlendirilmiştir. Yaşlı kimliğinin ele alınmasında çeşitli meslek grupları esas alınarak 65 yaş altı grup ve 65 yaş üstü grup olmak üzere iki grup etrafında araştırma alanı belirlenmiştir. 65 yaş üstü kişiler bire bir mülakat yöntemiyle görüşme altına alınarak yaşlılık hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir.

Çalışmaya konu edinilen yaşlı kişiler, anne, baba, dede, nine olmak üzere aile içinde ebeveyn rolünde olan 65 yaş üstü kişilerdir.

Gençlerin Yaşlı ve Yaşlılık Hakkındaki Görüşleri

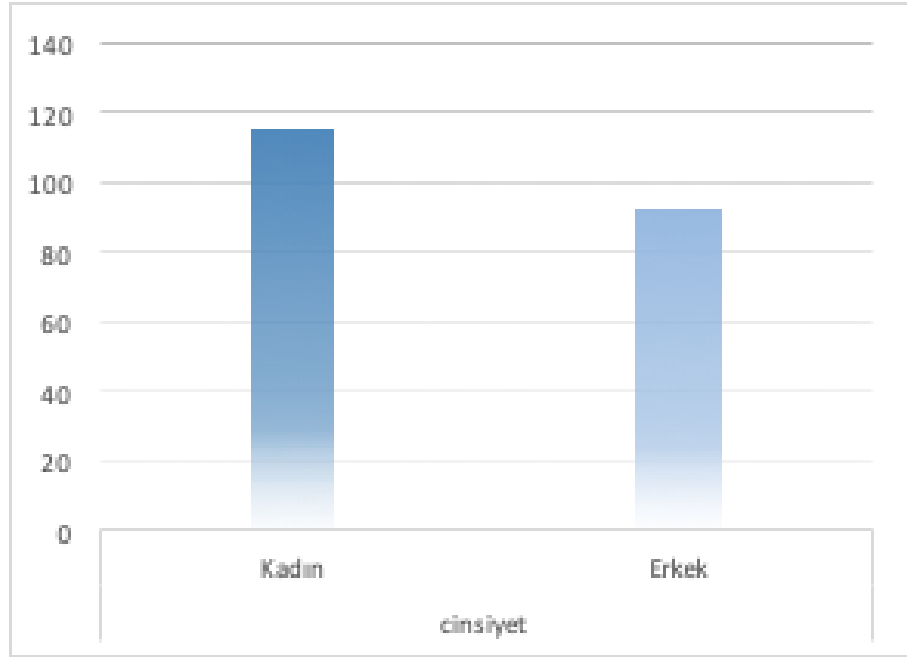
Kuşaklar arasında deneyim, hayatı anlama ve yaş konularında farklılıklar olabilmektedir. Teknolojinin değişimi ve demografik dönüşüm, kuşaklar arasındaki sorunların artmasında etkili olmuştur. Çalışmada kullanılan veriler basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile oluşturulmuş ve toplamda 214 kişiye uygulanmıştır. Yaşlılık, sadece 65 yaş üstü kişiler tarafından değerlendirilecek bir alan değildir. Çalışmanın bu bölümünde 65 yaş altı 214 kişiye yaşlılık, yaşlı bakış açısı, anılar başlıkları altında sorular sorulmuştur. Bu bölümün amacı, genç belleğinde yer alan yaşlı izleminin ne derece kalıcı olduğunu istatistiksel açıdan ortaya koymaktır.

Mevcut çalışma kapsamında kullanılan anket, çoktan seçmeli ve açık uçlu sorular üzerinden oluşturulmuştur. Ankete katılan kişilerin 7 tanesinin hatalı kodlama yaptığı fark edilerek kapsam dışında tutulmuş ve betimsel istatistikler toplamda 207 kişi ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. 65 yaş altı grubun cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi ve yaş değişkenlerinin gösterimi

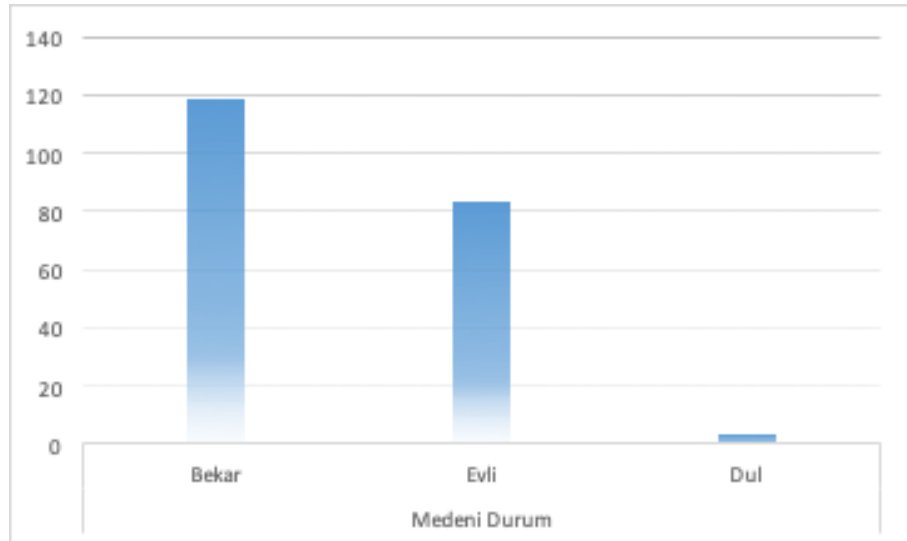
Değişken	Kategori	Frekans	Yüzdeler
Cinsiyet	Kadın	115	55,6
	Erkek	92	44,4
Medeni Durum	Bekar	119	57,5
	Evli	83	40,1
	Dul	3	1,4
Eğitim Seviyesi	İlkokul	2	1,0
	Ortaokul	4	1,9
	Lise	26	12,6
	Lisans	153	73,9
	Yüksek Lisans	8	3,9
	Doktora	14	6,8
Yaş	15-20	70	38,6
	21-25	39	28,5
	26-30	7	3,5
	31-35	21	10,1
	36-40	18	8,6
	41-45	21	10,6
	46-50	13	6,2
	50+	7	3,5

Belirlenen cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi ve yaş değişkenlerin grafiksel gösterimi ise aşağıda verilmiştir.

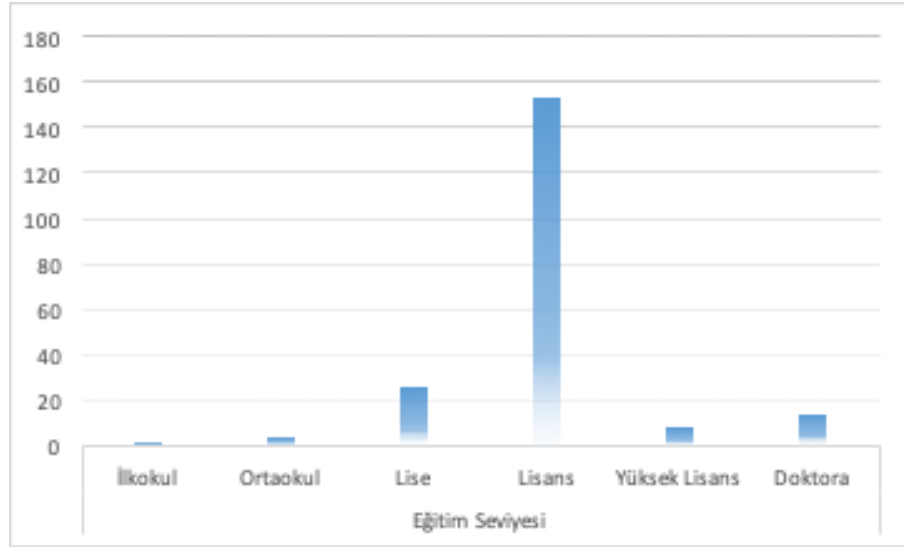

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyet dağılım sıklığı

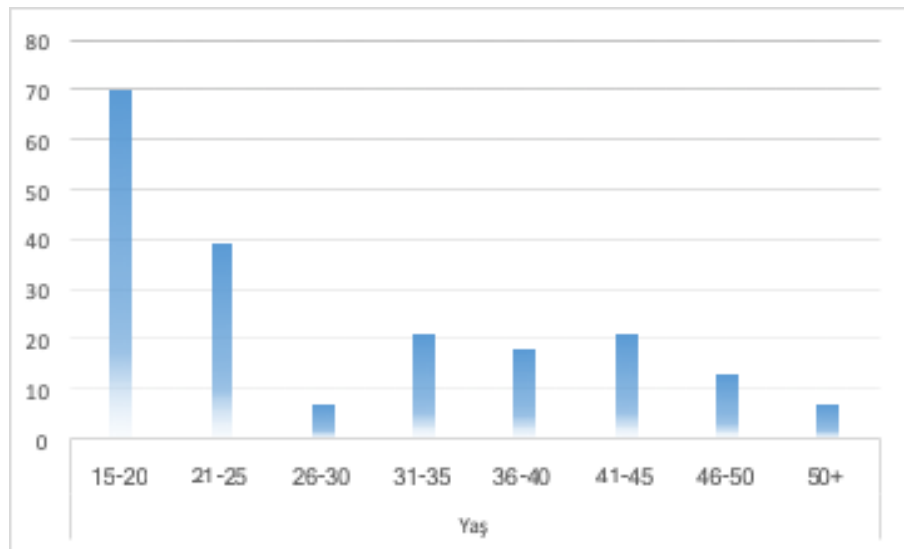
Ankete katılan kişilerin %55,6'sı kadın %44,4'ü erkek bireylerden oluşmaktadır.

Şekil 2. Katılımcıların medeni durum dağılım sıklığı

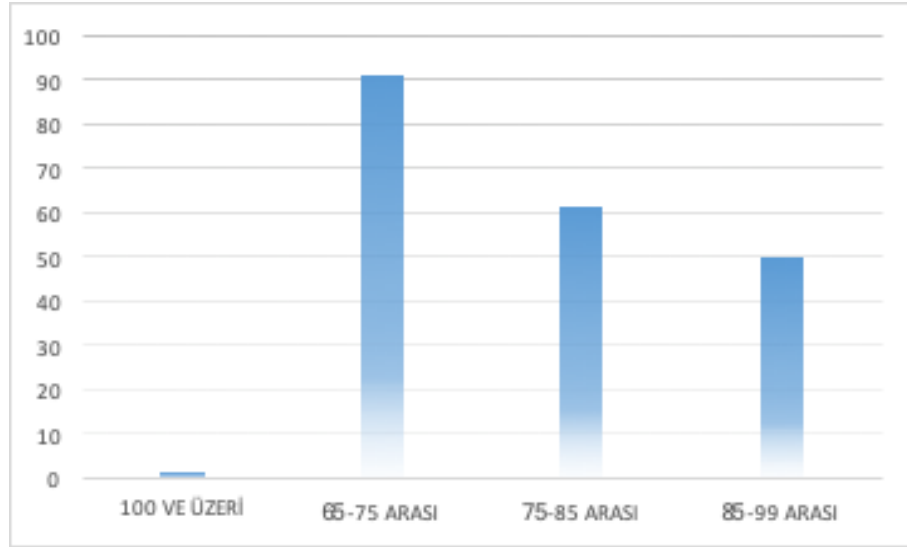
Şekil 3. Katılımcıların eğitim seviyesi dağılım sıklığı

Şekil 4. Katılımcıların yaş aralığı dağılım sıklığı

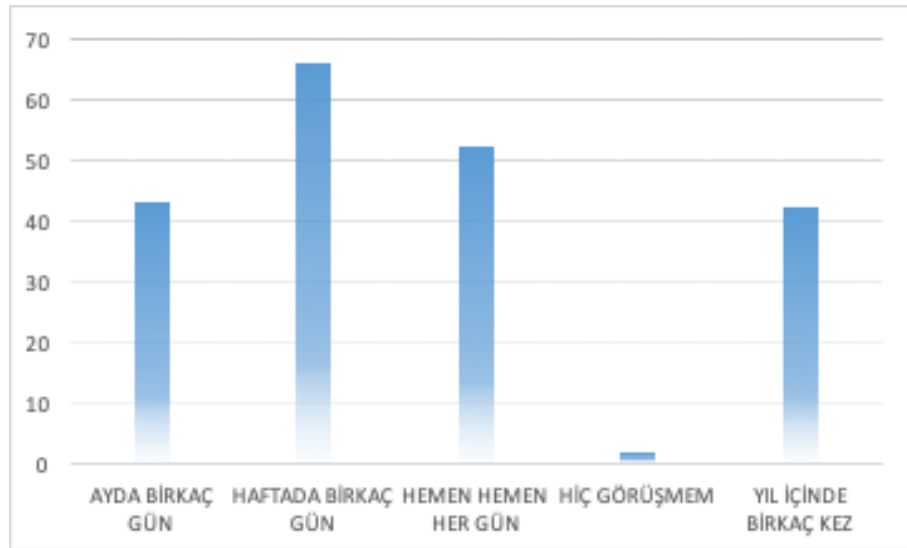
Ankete katılanların büyük çoğunluğu bekar kişilerden oluşmakta ve yaş aralığı 15-25 arasında yığılma göstermektedir. Eğitim seviyesi olarak lisans öğrencileri araştırmanın %73'lük kısmını oluşturmaktadır.

Anket kapsamında sorulan "Ailenizdeki en yaşlı kişi kaç yaşındadır?" sorusuna verilen yanıt doğrultusunda genel olarak cevabın "66-75" yaş aralığına denk geldiği görülmüştür. Bu analize ait grafik aşağıda yer almaktadır.

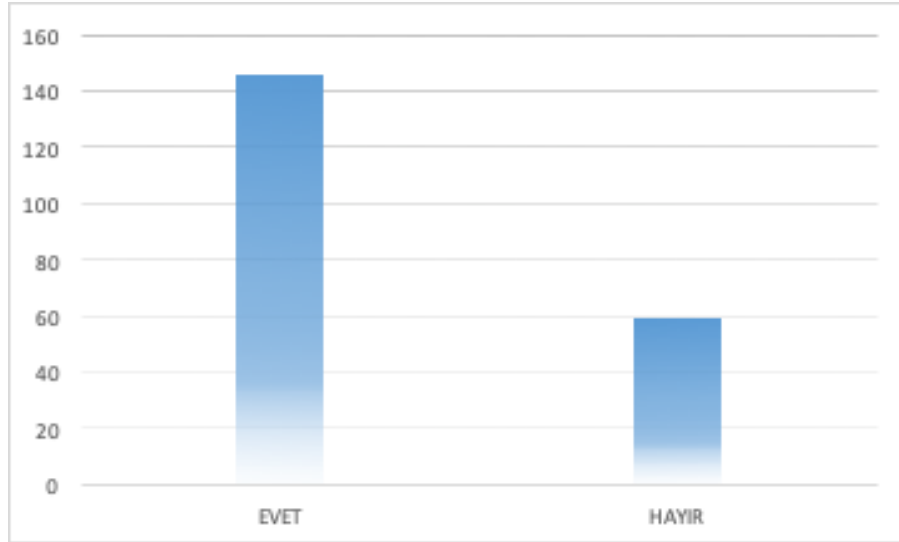
Şekil 5. Ailedeki en yaşlı kişinin yaş aralığı dağılım sıklığı

Ankette yer alan sorulardan “Ailedeki yaşlılarla görüşme sıklığı” sorusuna en çok haftada birkaç gün şeklinde cevap verilmiştir. Bu analize ait grafik aşağıda yer almaktadır.

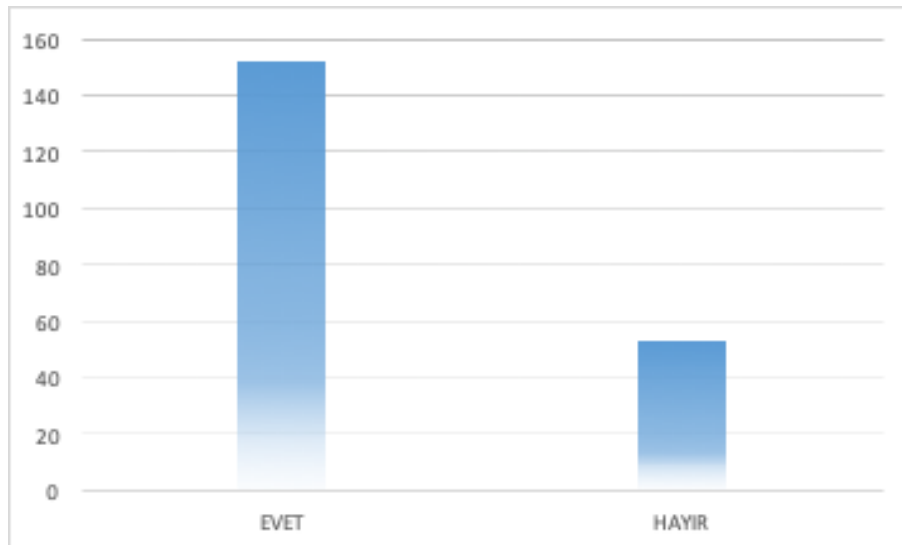
Şekil 6. Ailedeki yaşlılarla görüşme sıklığı

Ankette yer alan sorulardan “Aile içinde alınan kararlarda yaşlılara danışma” sorusuna en çok evet şeklinde cevap verilmiştir. Bu analize ait grafik aşağıda yer almaktadır.

Şekil 7. Alınan kararlarda ailedeki yaşlılara danışma sıklığı

Ankette yer alan sorulardan “Aile içindeki yaşlıların gençlere müdahale” durumuna en çok evet şeklinde cevap verilmiştir. Bu analize ait grafik aşağıda yer almaktadır.

Şekil 8. Ailedeki yaşlıların gençlere müdahale sıklığı

Anket kapsamında oluşturulan maddelere bireylerin katılma durumları derecelendirilmiş bu dereceleme “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde oluşturulmuştur. Mevcut maddelere katılma durumları sıklık ve yüzdeleri yukarıda tabloda verildiği gibidir.

Çalışmada, yaşlılık nedir sorusunu 190 kişi cevaplamıştır.

Yaşlılığı olumlu değerlendirenler:

Görüşmelerimizde, 65 yaş altındaki kişilere ilk olarak “yaşlılık nedir?” sorusu sorulmuştur. Yaşlılığı olumlu olarak tanımlayan kişilerin oranı yüzde onun altındadır. Genç kaynak kişilerin çoğu, yaşlılığı “tecrübe” olarak değerlendirmiştir (K.8). Geçiş dönemlerinden olan yaşlılığı “doğumdan ölüme kadar yaşanacak bir süreç” olarak değerlendiren kişiler yaşlılık döneminin “dinlenme ve aileye zaman ayırma” için en uygun dönem olduğunu belirtmektedir. (K.3), (K.89),(K.23), (K.52), (K.104)Tecrübe ve değer tanımlarından hareketle yaşlı kişilerin hem manevî hem de fiziksel olgunlaşmaya eriştiğini, bu olgunluğun kişiyi güzelleştirdiklerini aktarmışlardır. (K:1),(K.34), (K:89), (K.76).

Yaşlılığı olgunluk ve tecrübe olarak tanımlayan kişiler, yaşlılık vasıtasıyla güven duygusunun geliştiğini ve yaşlılığın kıymet verilmesi gereken ve adanmış bir durum olduğunu belirtmektedir.Yaşlı kişilere “deneyimli kişiler” olarak bakılmaktadır (K.35).Ağaç metaforu üzerinden yaşlılığın tanımını yapmaktadır (K.14):

Biz insanlar doğarak büyüyerek olgunlaşarak belli evrelerden geçerek ve yaşlanarak hayatımızı bitiyoruz. Ama yaşlılık dediğinde bir hayata başkasını adamak yani birlikte olup bir kadınla bir erkekle yaşayıp o hayatı yaşamaktır .Beraber yaşayıp aynı hayatı paylaşmak çok güzel bir şey .Bu iki ağacın yan yana durması gibi birlikte dikilip birlikte büyüüp çiçek açması olgunlaşması büyümesi meyve vermesi son bahar geldiğinde yaprakların dökülmesi birlikte yaşlanmaları gibi...

Teslimiyet olarak nitelendirenler:

Yaşlılığın tanımında yaşlılığı teslimiyet olan görenler de bulunmaktadır.“Dünyasında vaz gecip hiç bir beklentisi olmayan insanlar”ın yaşlı tipolojisinde olduklarını belirtmiştir (K.23).

Sınav olarak nitelendirenler:

Çalışmada yaşlılık kelimesini “sınav” ile ilişkilendiren tek bir görüş bulunmaktadır. “Yaşlılığın hayattaki sınavlara girip sınavların sonuna gelmesi” şeklinde tanımlandığı görüşte hayatın bütününe bir sınav olarak bakılmıştır. Yaşlılık dönemi sınavların olmadığı, teslimiyet ile özdeşleştirilen dönemdir. Yaşlılık sürecine kadar olan dönemde yaşanan güçlükler ve mücadele tarzı sınavın şeklini ve seyrini de değiştirmektedir. Yaşlı kişi, geçmişte yaşadığı güçlükleri,

sınavlar vasıtasıyla aşarak yaşlılığın olgunluk sürecine erişmiştir. Tasavvufta çekilen çile gibi yaşlılık öncesinde çekilen sıkıntılar, kişiyi kurtuluşa ulaştıracaktır (K.101).

Olumsuz olarak nitelendirenler:

Genç bakış açısıyla yaşlılık tanımlarında dikkat çeken bir değerlendirme de yaşlıların eksiklikleri ile ilişkilidir. “Ruhen yeterli yaşama sevincine sahip olmama”, “Bakıma muhtaç olma”, “Yaş geçtikçe vücudun yıpranması direncin düşmesi, verimliliğin azalması hayatın çeşitli yönlerinde yetersiz kalmaya başlama”, “ihtiyaç sahibi”, “yapabildiğimiz pek çok şeyi yapamaz ya da zor yapar duruma gelmek” gibi tanımlamalar ile yaşlılığın iradenin sonlanıp muhtaçlık sürecinin başladığı belirtilmiştir. Bu görüşte olanlar, yaşlılığın hayatları boyunca bir eksiklik olarak kalacağını ifade etmişlerdir. (K.11) (K.14) (K.23) (K.48) (K.53) (K.57) (K.46) (K.59) (K.80) (K.81) (K.86) (K.88) (K.89) (K.96) (K.98) (K.100) (K.105) (K.121) (K.124) (K.125) (K.130) (K.131) (K.138) (K.143) (K.148) (K.145) (K.155) (K.158) (K.160) (K.163)

Genç kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde yaşlılığa olumsuz olarak yapılan değerlendirmeler büyük oran taşımaktadır. “Yaşlılığın yaşama hevesinin sonlanması”, buna bağlı olarak “hayâlin kalmadığı, hayatın sıradanlaştığı dönem” olarak tasnif eden grup, yaşlılığı “kapıya konacak bir derd” olarak değerlendirmiştir. Genç kişiler, yaşlılığı “zaman olarak erişilmez” olarak değerlendirmektedir. Yaşlılığın “boş olan bir dönem” olarak ele alındığı bakış açısında “kişinin fiziksel ve ruhsal olarak olgunlaştığı, tanışık olduğu akranlarının azaldığı, yeni nesil ve değişen dünyaya uyumlanmak zorunda kaldığı yaşam dönem”in zorlama bir süreç olduğundan bahsedilmektedir. Genç kişilere göre, bedensel ve ruhsal açıdan var olan değişim yaşlı kişilerde yorgunluğa ve hayattan kopuşa neden olmaktadır. Yaşın ilerlemesi, fiziksel aktivitelerin yavaşlamasına bu durum da yaşlı kişilerin psikolojik olarak kendilerini eksik ve yetersiz bulmalarına neden olmaktadır. İlerleyen yaş döngüsü yaşlı kişide yorgunluk, bıkkınlık ve alınganlık şeklinde tezâhür etmektedir. (K.2, (K.23), (25), (27), (K.28), (K.31), (K.32), (K.36), (K.45), K.46), (K.50), (K.80), (K.132), (K.136)

Kırşehir yöresinde yaşlılık ile ilgili gençlerin bakış açısı kuşak farkının yarattığı olumsuz perspektifi de ön plana çıkarmaktadır. Hürmet ve yaşlı bekleyen kişiler, gençlerin nazarında fiziksel açıdan yetersiz oldukları için “boş işle uğraşan, hayatı tek düze yaşayan, aciz ve yardıma muhtaç “kişilerdir.

Ölüm Çağrışımı ile nitelendirenler:

Yaşlılık ile ilgili değerlendirmelerde, yaşlılık kelimesi ölüm ile doğrudan özdeşleştirilmiştir. Kaynak kişiler, yaşlı kişilerin ölümü beklediğini, ömrün son bularak doğal yaşam döngüsünde sona yaklaşıldığı için bu konuda üzüntü duyduklarını belirtmişlerdir. İnsan hayatını bir yolculuk olarak betimlendiği görüşmelerde “sondan bir önceki durak” , “bu dünyadaki yolun sonu”, “hayat yolculuğunun son kilometreleri” gibi benzetmeler çoğunluk taşımaktadır. K.8) (K.24) (K.37) (K.75) (K.134) K.82) (K.83) (K.84) (K.87) (K.89) (K.90) (K.91) (K.92) (K.93) (K.94) (K.95) (K.96) (K.99) (K.100) (K.101) (K.105) (K.110) (K.111) (K.112) (K.114) (K.115) (K.119) (K.120) (K.121) (K.122) (K.123) (K.124)

Yaşlılığın ölüm çağrışımı yapması biyolojik yaş ile ilişkisinin doğrudan sonucu olarak görülebilir. Genç kişiler, “yaşlılık” ile birlikte ölüm olayına kişinin kendini hazırlaması gerektiğine inanmaktadır.

Fiziksel Dönüşüm olarak nitelendirenler :

Yaşlılık tanımlamalarında genç kaynak kişilerin büyük çoğunluğu yaşlılığı fiziksel dönüşüm açısından ele almıştır. Yaşlılık ; “cildin kırıışması ve güçsüzleşme, “vücudun bazı fonksiyonlarının işlevini kaybetmesi”, “artık eskisi gibi ihtiyaçlarını karşılayamaması”,”zorlanma, istediği gibi hareket edememe”,” Vücut fonksiyonların kayıp olması”, gibi özellikler doğrultusunda tanımlanan bir mesele hâlini almıştır. Kişinin fizikî olarak yavaşlaması, hastalık ve güçsüzlüğe neden olacağı, dolayısıyla kişinin kendini birtakım konularda eksik hissedeceği görüşü sıklıkla tekrarlanmıştır.

Anlatıcılara göre bir insanın torun sahibi olması da fiziksel dönüşümle ilişkilidir:

“Bir insanın belirli bi yaşa gelmiş torun sahibi olan, saçlarına aklar düşmüş nasırlı elleri olan ve geçmişinde herşeyi görüp geçirmiş insandır.” (K.51).

Yaşlılık ile birlikte başlayan fiziksel dönüşüm, fiziksel çöküntüye de neden olacaktır. Vücut fonksiyonlarının yavaşlaması ve gerilemesi, kişinin ruhen de gerekliliklerini yerine getirememesini etkilemektedir. Fiziksel dönüşüm sonucunda yaşlı kişi, öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle gelmektedir. Vücut yorgunluğu hisseden yaşlı kişide güçsüzlük, halsizlik ve algının azalması görülmesi beklenen muhtemel durumlardır. Anlatıcılar, yaşlı kişinin fiziksel tasvirini de resmetmektedir. “Saçların beyazlaması ,cildin kırıışması”, “bedenin yıpranıp yorgunlaşması” yaşlılık boyunca karşılaşılabilecek fizikî durumlardır. ” K.1) (K.16) (K.17) (K.18) (K.19) (K.20) (K.21) (K.22) (K.23) (K.30) (K.33) (K.39) (K.39) (K.46) (K.47) (K.48)

(K.51) (K.56) (K.57) (K.60) (K.61) (K.62) (K.63) (K.65) (K.66) (K.68) (K.70) (K.71) (K.72)
(K.73) (K.74) (K.75) (K.78) (K.82) (K.83) (K.84) (K.87) (K.89) (K.90)

Ruhsal Dönüşüm olarak nitelendirenler:

Yaşlılığı sadece fiziksel dönüşüm ile sınırlamayıp ruhsal bir dönüşüm olarak değerlendiren birçok görüş bulunmaktadır. Yaşlılığın fiziksel değişimden bağımsız olarak insan psikolojisiyle ilişkisinin aktarıldığı görüşlerde yaşlılık ve olgunluk eş değer olarak görülmüştür:

“Bedenle değil tamamen ruhla ilişkili bir durumdur. Kişi küçük yaşlarından itibaren, yaşadığı olaylarla olgunlaşır ve olgunluktur bence yaşlılık. İnsan ruhu olgunluğa eriştikten sonra zaman geçtikçe yaşlanmaya başlar. Ruhlu yaşlanmayan kişi bedenen yaşı ilerlemiş de olsa yaşlı sayılmaz”. K.66) (K.60) (K.78) (K.79) (K.82) (K.105) (K.108) (K.109) (K.111) (K.127) (K.128)
(K.129) (K.130) (K.131) (K.132) (K.133) (K.137) (K.140) (K.142) (K.145) (K.146) (K.159)
(K.162) (K.164) (K.171) (K.174) (K.175) (K.178)

Yaşlılık ile ilgili ruhsal dönüşümün umutsuzlukla sonlandığı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu bakış açısında yaşlılığı “kişinin hayatta ideallerinin kalmamasının” ruhsal dönüşümü hazırlayan geçiş olduğu belirtilmiştir (K.17) (K.18) (K.19) (K.62) (K.63) (K.65) (K.66)
(K.68) (K.70) (K.71) (K.72) (K.73) (K.74) (K.75)) (K.143) (K.144) (K.146) (K.147) (K.148)
(K.151) (K.152) (K.167) (K.168) (K.169) (K.170) (K.173) (K.175) (K.210) (K.212) (K.213)
(K.214).216) (K.218) (K.219).

Yaşla ilişkilendirenler:

Yaşlılık tanımının genç kişilere sorulduğu çalışmada, genç kişiler yaşlılığı, sayısal olarak 75 yaş üstü olarak değerlendirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerinden bağımsız olarak yaşlılığın genç kişiler arasında istatistiksel oranının artması, ailelerinde bulunan yaşlı kişilerin dağılımı ile ilgilidir. Ülkemizde yaşlı nüfus geçtikçe artmaktadır. Her evde birkaç yaşlı görmek mümkündür. Genç kişilerin yaşlılığa hazır olmadığı, ve yaşlanma yaşını ötelemeleri genç nesil ve yaşlı nesil arasında birtakım mesafelerin olduğunu da doğrulamaktadır.(K.1) (K.16) (K.17) (K.18) (K.19)
(K.20) (K.21) (K.22) (K.23) (K.30) (K.33) (K.39) (K.39) (K.46) (K.47) (K.48) (K.51) (K.56)
(K.57) (K.60) (K.61) (K.62) (K.63) (K.65) (K.66) (K.68) (K.70) (K.71) (K.72) (K.73) (K.74)
(K.75) (K.78) (K.82) (K.83) (K.84) (K.87) (K.89) (K.90) (K.91) (K.92) (K.93) (K.94) (K.95)
(K.96) (K.99) (K.100) (K.101) (K.105) (K.110) (K.111) (K.112) (K.114) (K.115) (K.119)
(K.120) (K.121) (K.122) (K.123) (K.124) (K.125) (K.126) (K.127) (K.130) (K.131) (K.132)

(K.133) (K.134) (K.136) (K.137) (K.140) (K.142) (K.143) (K.144) (K.146) (K.147) (K.148)
 (K.151) (K.152) (K.153) (K.154) (K.156) (K.162) (K.163) (K.165) (K.166) (K.167) (K.168)
 (K.169) (K.170) (K.173) (K.175) (K.178) (K.179) (K.181) (K.183) (K.187) (K.189) (K.193)
 (K.194) (K.196) (K.197) (K.199) (K.202) (K.203) (K.204) (K.205) (K.207) (K.208) (K.210)
 (K.212) (K.213) (K.214) (K.215) (K.216) (K.218) (K.219)

Özlem olarak nitelendirenler:

Kişilerin yaşamları boyunca yapmış oldukları mücadeleler, onların bazı olay ve durumlar karşısında değerlendirmelerinde de etkili olmuştur. Çocukluktan itibaren kişilerin günlük hayatta almış oldukları sorumluluklar, bazı şeylerin ötelenmesi sonucunu da doğurmuştur. Günlük yaşamın içinde birtakım işleri yapma telaşına düşen kişiler, yapmak istedikleri bazı şeyleri kimi zaman yoğunluktan kimi zaman ise şartların uygun olmamasından ötürü ertelemiştir. Yaşlılık dönemi, bu ertelenmenin dışı vurmuş hâlidir. Yaşlılığın geçmişe ve kişinin yapamadıklarına özlem duyması olarak yapılan tanımlamalar, bu hususta önemlidir:

“Yapmaya fırsat bulamadıklarım ,zamanın çaldıklarına yetişme fırsatı”,” Bireylerin kendi kendine yetememesi tekrar çocuklar gibi ilgi beklemeleri insanlarla daha çok vakit gecirme isteği”, “Geçmişin muhasebesi”, “Vücudun önceki zamanlarda kolaylıkla yaptığı şeyleri yapmamaya başlaması” gibi görüşler yaşlılık tanımlarında geçmişe dönme ve hayatı gözden geçirme isteğinin somut örnekleridir”. K.153) (K.154) (K.156) (K.162) (K.163) (K.165) (K.166)
 (K.167) (K.168) (K.169) (K.170) (K.173) (K.175) (K.178) (K.179) (K.181) (K

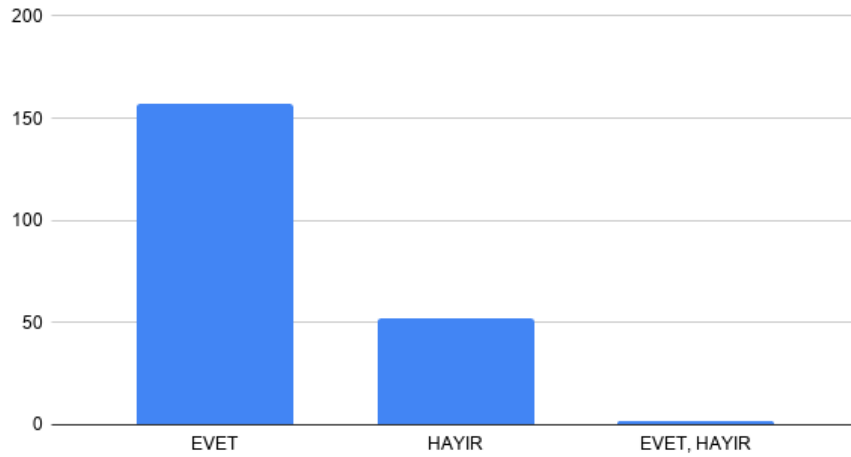
Akraba

Yaşlılık tanımlamalarında aile olgusu da ön plandadır. Ailesinde yaşlı bireyler ile yaşayan kişiler, genellikle yaşlılık kelimesine “Babaanne veya Anneanne olmak” tanımını yapmıştır. Bu tanımları yapan kişiler, çalışmamızda evli ve çocuk sahibi kişilerdir. Orta yaş döneminde çocukları ile yeterli zaman geçiremediğini belirten kişilerin temel amacı ” torunlar ile vakit geçirmektir” (K.50) (K.77) (K.138) (K.190) (K.201)

Yaşlıların En Çok Kızdığı Davranışlar

Yaşlı nesil, zamana ve yaşa bağlı olarak edinmiş olduğu deneyimleri ile kendi rollerini öğrenmekte, öğrenmiş olduğu belleğinde var ettiği bilgileri sonraki nesle aktarmakla yükümlüdür. Çalışmamız boyunca genç kaynak kişilerin yaşlılık tanımlamalarında, yaşlılığı

olumsuz olarak tasnif eden tanımların yoğun olduğu tespit edilmiştir. Kültürel çatışmanın ortaya çıkmasında, toplumsal şartlar ve yabancı kültürler nesiller arası mesafeyi artırmaktadır. Bu olgu, özelinde aile yapısını etkilerken zaman içinde toplumda tüm aile fertlerini de etkilemektedir. Kültürel çatışmanın ortaya çıkmasında toplumsal, kültürel ve sosyal birçok neden ön plandadır. Bu durumun ortaya çıkmasında genç kişilerin ailelerinde ve çevrelerinde görmüş olduğu yaşlı tiplerinin etkisi büyüktür.

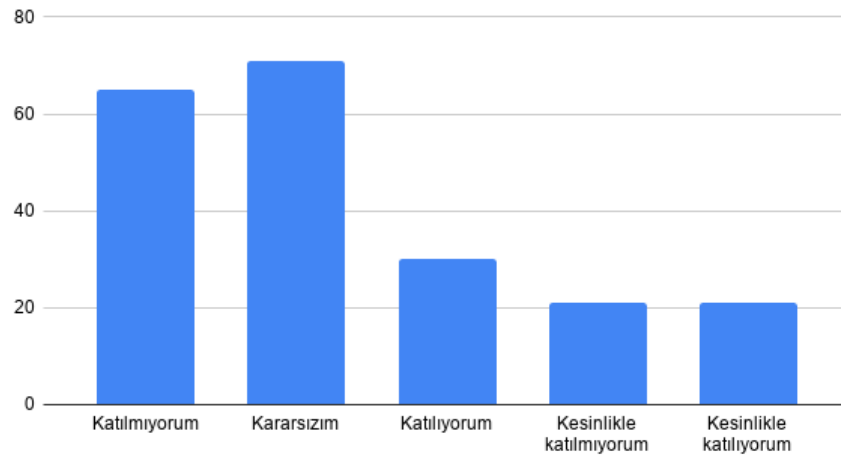
Şekil 9. Yaşlıların gençlere müdahale durumu

Kaynak kişiler, çevrelerinde bulunan yaşlı kişilerden hareketle bu tanımlamaları yaptıklarını belirtmişlerdir. Gençlerin bakış açısını aktarmak amacıyla kaynak kişilere sorulan ikinci soru “Yaşlı kişilerin hangi davranışlara kızdığı” ile ilgilidir. Bu soru cevaplanırken kaynak kişilerin yüzünde bir tebessüm olmuştur. Kimi zaman ailede dede/babaanne/amca rolünde gördükleri yaşlı kişiler tatlı ve huysuz olarak tasvir edilmiştir. Genç kişilerin, yaşlı kişilerden aldıkları ikaz ve uyarıları dikkate almaları, unutmamaları yaşlıların toplumsal yaşamda etkinliğinin ve söz sahibi olmalarının da bir göstergesidir. Bu konudaki kurallar birtakım alt başlıklar çerçevesinde değerlendirilmiştir:

1. Dinî kurallardaki eksiklikler: Atalar kültüründen günümüze kadar yaşlı kişilerin toplumda var olan birtakım görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerin başında yaşlı kişilerin, özellikle geniş ailede bulunan aile fertlerine dinî kuralları öğretmesi gelmektedir. Kırşehir yöresinde genç kişiler, yaşlı kişilerin öğrettikleri kurallara uyulmamasından kaynaklı çatışma yaşadıklarını belirtmişlerdir.:

“Dedem bana en çok namaz kılmadığım için kızar.”(K.2) (K.3) (K.4) (K.5) (K.6) (K.8) (K.9).

2. Görgü kurallarındaki eksiklikler: Kırşehir yöresinde halk belleğinde Ahilik kültürüne bağlı olarak uyulması gereken birtakım görgü kuralları bulunmaktadır. Yaşça kıdemli ve tecrübeli olan kişiler, önceleri köy sohbet odaları ve ahi topluluklarında öğrendikleri bilgileri kendinden sonraki nesle taşımakla yükümlüdür. Yazılı olmayan bu kurallar, halk belleğinde yazılı kurallar kadar önem taşımaktadır. Sofra adabından, giyim kuşama kadar bu kurallara uymak her bireyin temel görevidir. Bu kuralları aktarma görevi de yaşlı kişiler vasıtasıyla yapılacaktır. Yaşlı kuşakların yetişmiş olduğu sosyolojik ortam ile genç kuşağın yetiştiği sosyal çevrenin farklı olması, gençlerin kılık-kıyafet ve giyim tarzı konusunda fikir ayrılıklarına neden olmaktadır. Kırşehir yöresinde genç kişiler yaşlı kişilerin “kılık kıyafetlerine “ özen göstermediği için kendilerini uyardıklarını belirtmiştir. Geçmiş dönemlerde sanayinin gelişmemiş olması yaşlı kimliğindeki kişilerin giyim kuşamdan beslenmeye kadar sosyal yaşamlarında tasarruf etmeleri sonucunu doğurmuştur. Aynı gömleği yamayarak defalarca giyen, giyim kuşam konusunda oldukça tasarruf etmesi gereken bireyler genç nesilden de aynı davranışı beklemektedir.

Şekil 10. Gençlerin yaşlı bireyleri dinlemesi

Kırşehir yöresinde genç kişiler, çevrelerindeki yaşlı kişilerin “birden fazla kıyafet almaya“, “çok alışveriş yapmalarına“, “vücudu ortaya çıkaran kıyafetler giyilmesine“, “saç şekillerine“, gezme ve eğlence anlayışlarına” tepki gösterdiklerini belirtmektedir. Yaşlı kişilerin kızdıkları bir davranış da genç aile fertlerinin flört ya da bir eş ile vakit geçirmesi hususundadır. Gençlerin dikkat etmesi gereken temel kurallardan birisi de evin giriş saatleri ile ilgilidir. Gençler, yaşlıların eve geç geldiği için kızabileceklerini belirtmiştir.

3. Kuşak çatışması ile İlgili Sorunlar: Gençlerin yaşlılar ile ilişkilerinde temel sorunlarından birisi de kuşak çatışması ile ilgilidir. Genç kaynak kişiler, yaşlı rolündeki ebeveynleri tarafından

anlaşılmadığını dile getirmiştir. Kırşehir örneğinde genç kişiler yaşlılar ile ilgili “şaka yapmaları”, “sevgili edinmeleri”, sigara ve alkollü içecek kullanmaları, sözlerinin dinlenmemesi, teknolojiye fazla zaman ayrılması, sözlerinin kesilmesi, yüksek sesle konuşulması, aceleci kararlar alınması, görevlerini yerine getirilmediği durumlarda, ilgi gösterilmedikleri durumlarda, kendilerini ziyaret edilmemesi noktalarında çatışma yaşadıklarını belirtmişlerdir. (K.86) (K.101) (K.105) (K.108) (K.109) (K.111) (K.117) (K.124) (K.125) (K.127) (K.128) (K.129) (K.130) (K.131) (K.132) (K.133) (K.137) (K.140) (K.142) (K.145) (K.146) (K.151) (K.154) (K.155) (K.156) (K.159) (K.162) (K.164) (K.171) (K.174) (K.175) (K.178) (K.181) (

Yaşlı Büyüklerin Gençlere Kullandığı Hitaplar

Toplumda var olan kişilerin yaş dağılımı, hitap şekillerini de etkilemektedir. Yaşlı kişiler ve genç kuşak arasında da nezakete bağlı olarak değişen hitap şekilleri bulunmaktadır. Hitap şekillerinin incelenmesi toplumda var olan görgü kuralları ile de doğrudan ilişkilendirilebilir. Hitap şekillerinin ortaya çıkmasında kimlik, sosyal statü, yardımlaşma, cinsiyet gibi kavramlar da hitap şeklini belirlemektedir (Wardhaugh, 2006, s. 9).

Yaşlı kişiler çocuklarına, torunlarına ya da kendinden yaşça büyük yakınlarına isimleri ile hitap etmesinin yanı sıra, çocuklarına duydukları sevgiyi, ilgiyi farklı şekillerde de belirtmişlerdir. Kullandıkları hitapların amacı çoğunlukla kendilerinden yaşça küçük kişileri ön plana çıkarmaktır. Kırşehir yöresinde kullanılan hitaplarda “aslanım, koçum, tosunum” gibi hayvan adlarından yararlanılarak isimlendirme yoluna gidilmiştir. Hayvanların kuvveti, isimlendirmede benzetme yapılmasında etkili olmuştur. Yaşlı kişilerin kullandıkları en genel hayvan benzetmesinin “kuzum” kelimesi ile yapıldığı görülmektedir. Merhamet ve şefkat belirtisi olarak bu kelimeyi kullandıkları görülmektedir. Merhamet bildiren diğer hitap cümleleri canım, ciğerim, cancağızım şeklinde yapılmıştır. Yaşlı büyükler çocuğunun ve yakınlarının yüz güzelliğini överken her bir uzvunun güzelliğini sıralar. Bu gibi benzetmelerde çocuğun ağzı, gözü, burnu, kaşları ... ile ilgili benzetmelere yer verilmiştir.

Yaşlı kişilerin hitaplarında dişlilik ve erillik durumuna bağlı kalınarak kullandığı sözcükler değişmektedir. Hayvan adları ile yapılan benzetmenin çoğunlukla erkek çocuklar için kullanıldığı görülmüştür. Kızlar için kullanılan hayvan adları ile ilgili benzetmelerde kızların hassaslığını, masumiyetini, saflığını ön plana çıkaracak nitelikte hayvanlardan yararlanılmıştır.

Kuzum, ceylanım gibi... Kızlar için genellikle doğadaki bitkilerden yararlanılarak benzetme yapılmıştır. Çiçeğim, gülüm, pamuğum gibi...

Derleme Sözlüğü'nde de "torun, torun çocuğu, yaşlı kimsenin yanında kalan torun, erkek çocuktan olan torun" şeklinde anlamlandırılmış goni, hömük, köşek, neve, ögüş, töreme, tufur; netirge, nevcır; ogunduruk; oğulbalı maddeleri yer almaktadır. Bu sözcüklerin de torunlara yönelik hitap olarak kullanılabilceği düşünülmektedir (Alkan Ataman, 2018, s.379).

Kırşehir yöresinde, genç kişiler ile yapılan görüşmeler doğrultusunda toplumsal cinsiyet düzleminde yaşlı kişilerin genç kuşağa seslenmeleri aşağıdaki biçimde olmaktadır:

Erkekler İçin Kullanılan Hitaplar: "Oğlum, yavrum, paşam kuzum koçum, canım oğlum aslan oğlum, aslanım delikanlı gülüm memedim, oğuşum, tosunum, gozalak kafa, dana, taş arabası."

Kızlar İçin Kullanılan Hitaplar: "Kuzum, akıllı kuzum, kızım ,güzel kızım , gülüm ,ceyda, ceycey, tosuncuk,. pamuk pastık, kurban olurum findığım kuzum, yavrum, annesinin gülü, babasının çatlak profesörü, cimcime, süslü, anam(babannemin ismi olduğum için), kızım, vb kuzum, yavrum, minik kuşum gülüm, canım kızım... hatın kızım, gubuşum, prenses, çitirik hanım, balım, Güneşim, kınalı örgüsünü sevdiğim."

Ortak Kullanılan Hitaplar: "Yavrum, çocuğum, canım yavrum, kurban olurum, canımın içi, yavrum, çocuk, guzum, canım yavrun, anam babam doktorum kara gözlüm canım torunum" kuzum adı güzelim ilk göz ağrım yavrumm, dedesinin bitanesi yavrucuğum tombişim." "Kurban olurum seni veren Allah'a, yavrumun yavrusu, eşşek sıpası, aslanım gadasını aldığım, kuzum, ciğerim.) (K.142), (K.144) (K.155) (K.156) (K.163) (K.164) (K.166) (K.169) (K.171) (K.173) (K.175) (K.186) (K.190) (K.191) (K.195) (K.199)

Anılar

Anılar, çocukluk çağı ile başlayan tecrübelerin dışı vurumu ve yeniden gözden geçirilmiş hâlidir. Çocuk, hayata karşı özel anlarını aile bireyleri vasıtasıyla belleğinde kalıcı hâle getirmektedir (Eryavuz, 2006;; Bolat, 2016,323). Anıların belleğe geçişinde yaşlı kişiler de önemli ro oynamaktadır. Yaşlılık ile birlikte bellekte var olan anılar, zaman yolculuğuna yenileri de eklenerek dâhil olmaktadır (Aktaran: Şahin ve Özer, 2012). Yaşlılık, geçmişten günümüze kadar olan tecrübelerin öğretildiği bir icraa merkezidir. İlerleyen yaşa bağlı olarak defalarca tekrarladıkları bilgiler, bellekte yaşlılık döneminde yer edinmiştir. Genç kişiler, icraa

merkezlerinde eğitim alan bu yaşlı kişiler vasıtasıyla hayata hazırlanabilmektedir. Geniş aile tipine bağlı olan toplumlarda öğretim işi evde yer alan yaşça büyük kişiler kanalıyla yapılmaktadır. Çocuk, belli bilgileri dedesinden ya da ninesinden öğrenebilmektedir. Anne babanın iş hayatında olması, çocuğun aile büyükleri ile olan ilişkisini de güçlendirmektedir. Torun çocuk ilişkisinde aile büyüklerinin hoşgörüsü ve sabır derecesi anne babaya nazaran daha fazla olabilmektedir. Bu durum, gelenek aktarımında ev içinde var olan bir usta çırak ilişkisini de ortaya koymaktadır. Küçük yaştaki bireyler, hoşgörüsü ortamında var olan aile büyüklerini önemseyerek onların yaptıkları şeyleri tekrar etme ve onlardan bilgi öğrenme yoluna gitmektedir. Anıların var olmasında çocukluğa dair yaşananlar, anıların ilk belgeleridir. Çocukluk dönemi ile birlikte kişiler, olayları zihinlerinde belli zamanlarda kodlamaktadır. Olumlu anılar yaşayan bireyler, üretkenlik seviyesi yüksek, insan ilişkileri daha ön planda olan bir grup olarak karşımıza çıkabilmektedir (Bolat, 2016).

Kaynak kişiler, yaşlı büyüklerinden en çok “yemek yapmayı ve duaları öğrendiklerini” belirtmiştir. “Babaannenin kavonoza yoğurt mayalaması, hayır duaları, sohbetler, yemek yapmayı öğretmesi” unutulmayan anılar arasında olmuştur. K.129(K.16) (K.21) (K.25) (K.38) (K.40) (K.47) (K.59) (K.97) (K.75) (K.76) (K.92) (K.110) (K.113) (K.116) (K.125) (K.142),

Bu bağlamda, nasihat bilgisi yaşanarak “deneme-yanılma” yoluyla elde edilmiş ,deneysel bir bilgidir. Nasihat eden buna dayanarak nasihat etme hakkını kendinde bulur ve nasihat eder. Buna göre, gündelik yaşam ya da sosyal ve kültürel hayata dair nasihat eden ya kendi buna yaşadığı bir olayın sonucunu göz önünde bulundurarak ya da bir başkasının veya başkalarının yaşadıklarını “nedensunuç” ilişkisi içinde değerlendirerek, nasihat edilecek olanın nasihat edilmesine neden olan yaşadığı yahut yaşaması muhtemel olayın arasındaki benzerliklerden yararlanarak öngörülen veya önlenilmek istenilen olayların bilgisini ifade etmeye “nasihat etme” veya “öğüt verme” diyoruz.

Kırşehir yöresinde kaynak kişilerin “yaşlı büyükleri tarafından unutulmadıkları bir anı” sorusuna verdikleri cevaplar, gençlerin belleğinde yaşlı kimliğinin canlı bir şekilde yaşatıldığının göstergesidir.Genç kişiler, yaşlıların sürekli olarak kendilerine nasihatlarde bulunarak onları yaşamın tehlikelerinden koruduklarını belirtmişlerdir:

“Dedem bana nerede olursan ol hep ortada dur ne önden git ne de sona kal derdi. Ben de bu nasihatı hiç unutmam ve hayatımda uygular “Ne alırsan al az olan yerden al,çok olanın hileside çok olur” sözünü hiç unutamıyorum.” (K.155).

Kaynak şahıslar, yaşlı büyüklerinin vermiş olduğu onlara ait özel bir nesneyi, kişiyi unutmamak için sakladıklarını belirtmektedir. Eşya vasıtasıyla bellekte anılar da canlı tutulacaktır. Yaşlı kişilerden kalan hatıra nesnelere, çoğunlukla taşınması mümkün olan eşyalardır. Saat, tesbih, ve baston genç kişilerin en çok sakladıkları eşyalardır. (K.4), (K.45), (K.81), (K168) Çalışmamız süresince iki kişi dedeleri tarafından verilen “köstekli saatleri” sakladıklarını belirtmiştir. Bu saatin kendilerine de bir önceki kuşak tarafından verildiğini belirtmişlerdir. Üçüncü neslin, geleneği saat vasıtasıyla devam ettirmesi, geleneğin sürdürülebilirliği ve yaşlı kişilere verilen önem açısından önemlidir. Genç kişilerin yaşlı büyükleri tarafından sakladıkları diğer eşyalar “el örgüsü bir elbise , baston, tesbih ve birtakım antika değerinde nesnelere”dir.

Genç kişilerin belleğinde var olan anıların büyük çoğunluğu olaylara bağlı olarak anlatılanlardır. Kişiler, olay merkezli anılarında kimi zaman mutluluklarını kimi zaman üzüntülerini paylaşmışlardır. Anıların ortak özelliği, genç kişilerin yaşadıkları ilklere şahit olmasıdır. Çalışmada, kaynak kişilerin çoğunlukla olumlu olayları hatırladığı ve paylaştığı görülmüştür. Kişilerin belleklerinde yaşlı kişiler, değer verilen ve olumlu bir yaklaşımla hatırlanan niteliktedir.

Kaynak kişi, 100 yaşını aşmış dedesine giydirmiş olduğu bir şapka ile dedesine yaptığı şaka sonucunda dedesinin yaklaşımını şu şekilde aktarmıştır:

“Ölmüş dedeme (yaşasaydı 120 yaşında olacaktı) çocukken kafasına şapka taktık, bunu farkettiğinde, başından aldı ve tahra (küçük balta) ile şapkayı doğradı “(K.27).

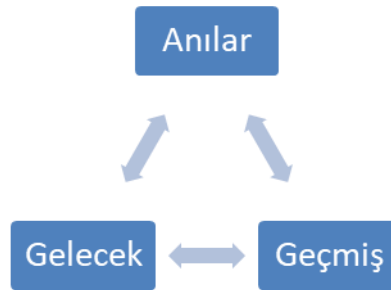
Yaşlı kişiler ile yaşanan olaylar, yaşlı kişiye duyulan hürmeti de artırmaktadır. Yaşlı kişinin bilge ve yardımsever olması kaynak kişinin anılarında ona duyduğu minnet duygusunu da ön plana çıkarmaktadır:

“Çocukken, 5-6 yaşlarında, köyde babaannemde kalmıştım bir gün. Annem babam yoktu. Gece çok hastalandım ve sabaha kadar sürekli kustum. Babannem de büyük bir sabırla tıpkı annem gibi sabaha dek başımda nöbet tuttu, beni iyileştirdi. Sabrına ve sevgisine minnettar kalmıştım “(K.101).

Genç kişiler, yaşlı kişilerin ibadet ile uygulamalarında kendilerinden destek aldıklarını belirtmiştir. Çoğunlukla okuma yazma bilmeyen, gözleri görmekte güçlük çeken yaşlı kişiler, “torunları vasıtasıyla” ibadet vakitlerini öğrenmektedir:

Anılar, içinde bulunulan dönemin geçmişteki kalıntılarını bünyesinde barındıran verilerdir. Anılar vasıtasıyla, toplum tarafından ortak kabul edilen değerler, toplumun geçmiş dönemdeki ortak mirası da gün yüzüne çıkmaktadır. Gençler tarafından hatırlanan yaşlı kişilerin bıraktığı anı ve izlenimler, geçmiş dönemde var olan birçok değeri fotoğraflama imkânını da sunmaktadır. Genç kişiler vasıtasıyla aktarılan anılar, bir anlamda geçmişle geleceği de buluşturmaktadır.

Çalışmamızda yer alan gençlere bağlı anıların incelenmesinde belli bir kişiye bağlı olarak oluşan anıların yanı sıra dönemin önemli olay ve durumlarına bağlı olarak oluşan anıların da olduğu ortaya çıkmıştır. Genç kişiler tarafından aktarılan anılar hem bireysel hem de toplumsal belleğin verilerini ortaya koymaktadır. Geçmiş dönemde önemli sayılabilecek bir olay, yaşlı kişiler tarafından icra edilerek genç kaynak kişilerin belleğinde varlığını sürdürmektedir. Yaşlılığa bağlı olarak oluşan anılarda yaşlı kişinin aile içinde torunlarına ya da yakınlarına davranışları, belli kuralları öğretmeye çalışması unutulmayan verilerdendir. Genç kaynak kişiler günlük hayattaki deneyimlerinde hareketle geçmişte var olan büyükleri ile bağlantı kurmaktadır. Anılar bu anlamda geçmişi, an'ı ve geleceği bir arada tutan köklü yapılardır. Köklü yapılar vasıtasıyla da bir yaşlı kimliği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 11. Kişi belleğinde anılar döngüsü

Gençler tarafından hatırlanan/canlandırılan anılarda akrabalığa bağlı olarak oluşan verilerin daha kalıcı olduğu görülmektedir. Genç kaynak kişilerin bir anlamda geçmişte var olan belleğin taşıyıcı aktörleri olduğunu söylemek mümkündür. Genç kişilerin yaşlı kimliğini tasvir etmede nesil farkına bağlı farklılıkları daha fazla hatırladıkları görülmektedir:

“Anneannem benden dolaptan hiyar getirmemi istemisti ben kucukken dolabi acip salataliklari gordum ama adini bilmedigim bir sey yok diye kalmamis demiştim” (K.210)

Gençlerin anılarında yaşlı büyükleri ile beraber yaptıkları etkinlikler kalıcı belleklerinde yer bulmuştur. Anılar vasıtasıyla dönemin yaşlı portresini çizmek mümkündür. Yaşlı büyükler kimi zaman masal anlatırken, kimi zaman kilim dokumaktadır.Süveter,, atkı gibi giysiler üreten yaşlı kişiler diğer yandan da Kur'an okuyarak ibadetlerini gerçekleştirmektedir. Pasif bir yaşlı kimliğinden ziyâde çalışan üreten bir yaşlı kimliği ön plandadır.

Genç kişiler, yaşlı büyükleri ile sohbet ortamını da belleklerine kazımıştır. Aile büyüklerinin sözlerine itibar eden kaynak kişiler, yaşça büyük kişiler vasıtasıyla yapılan nasihatlerin çoğu durumda doğru bir yönlendirme yaptığını belirtmiştir. Gençlerin bakış açısıyla yaşlı kişiler bilge kişiliklerini korumaktadır.Yaşça büyük kişiler genç kişilere evlilik, eğitim ve günlük hayata dâir nasihatlerde bulunmuşlardır.

Kaynak kişi yaşlı akrabasının evlilik konusunda yapmış olduğu uyarıyı yaşamı boyunca belleğinde barındırmıştır:

“Yaşlı bir akrabamla yaptığım sohbe oğlum evlendiğin zaman akrabadan evlenme derdi çünkü bir problem ortaya çıkarsa akraba ile yüz yüze tekrar bakılacağı için el olsa daha iyi olur dedi. Birde akrabanın ve komşunun düğün, cenaze törenlerine katıl ki yarın da onlar seninkine gelsin "Bugün bana yarın sana" sözünü nasihat olarak söylediler.” (K.109)

Eğitim her dönemde etkin olan bir uygulamadır. Yaşlı kişilerin tavsiyelerinde de kendi yapamadıkları mesleklere aile ya da çevresindeki fertlerin ulaşabilmesi hususundadır. Kaynak kişiler, “büyükleri taarfindan çoğunlukla iyi bir eğitim almaları”, “eğitim fırsatını kaçırmamaları“ ile ilgili yorumlar almıştır(K.15) (K.58) (K.167) (K.168) (K.109) (K.193).

Gençlere yapılan bir diğer nasihat”tasarruf etmeleri” konusudur. Belli zorluklar dâhilinde an'ı yakalayan yaşlı kişiler için tasarruf önemli bir noktadır. Anlatıcı babaannesinin eski bir kazağı emek vererek çoraba dönüştürdüğünü belirtmektedir.

“Babannem bize hep kendi kitlenin de yaptığı yün iplerden çorap ve süsler örerdi onları hâlâ saklıyoruz.Annanem de köyümüzde üzerlik otu çok olduğundan onlardan duvar süsü yapardı. Onları da hep kullandık ama kuruyup döküldüler. Ancak fotoğrafladık bu şekilde anısı kaldı.”(K.58)

Türk milletinin büyük çoğunluğu İslâm dinini benimsemiştir. Belli bir yaşa gelen yaşlı kişiler için ahiret inancı daha ön plana çıkmaktadır. İbadetlerini de bu inanma doğrultusunda

gerçekleştirmektedir. Yaşlı büyükler genç kişilere İslâmi adap ve gelenekleri yansıtması hususunda sözlü eğitim vermiş, aynı zamanda dinî vecibeleri yerine getirmeleri için uyarılarda bulunmuştur. Giyim-kuşam, alkol gibi meseleler İnanma doğrultusunda yaşlı kişilerin nasihatlerinde yer almıştır:

“Göbek açık kıyafetler giydiğim zaman köydeki dayılarım

‘Kızım yine açmışsın Pimapen’leri, açık kalmış Pimapen’lerin ört ört’ demişti. (K.24)

Bir kere açık elbise giydiğim için düğüne göndermemişlerdi. (K.163)

Olaylara ve yaşanmışlıklara bağlı anılarda genç kişiler yaşlı büyükleri ile yaşadıkları önemli durumları unutamadıklarını belirtmiştir. Anılar birlikte yapılan etkinlikler olabileceği gibi bazen olumsuzlukları da barındırmaktadır. Dedesinin gözleri önünde vefatını gören kaynak kişi, yaşamı boyunca bu olayın yarattığı travmayı atamadığını belirtmektedir. Bir diğer anlatıcı yemek sırasında ettiği bedduayı unutamadığını gülererek aktarmıştır. Unutulmayan yaşanmış anılar dâhilinde birlikte gidilen geziler, bahçede yapılan etkinlikler, unutulmayan anılar arasındadır.

İlkokula gidiyordum. Dedem bizde kalıyordu. Yaşlıydı. İkimiz birlikte televizyon izliyorduk. Kanepede oturuyordu biryandan da çoraplarını giyiyordu. Sonra birden yere düşmüştü. O günden sonra aklıma her geldiğinde çorabını keşke ben giydirseydim diye üzüliyorum.

“Büyükbabam saat 12.30 olduğunda saat sorardı 12 buçuk denildiğinde kızardı yarım diyeceksin derdi. Büyükbabam, babaannem ve kardeşimle tüm milli bayramlarda sabah erkenden kalkıp stadyuma bayram kutlaması izlemeye giderdik. Orada üşümeyelim oturulacak yer beton diye babaannem hepimize minder götürürdü. Büyük bir zevkle bayram kutlamasını izledikten sonra dönüşte mutlaka büyükbabam bir kartasiyeye uğrar kardeşimle bana istediğimiz renkte bir balon, kedi merdiveni yapacağımız renkli kağıt ve bir hikâye kitabı alırdı. İşte o zaman içimdeki bayram coşkusu nirvanaya ulaşırdı. (“K.40) (K.55)

Genç kişilerin paylaştıkları en sık anılar yaşlı büyükleri tarafından yapılan yiyeceklere bağlı anılardır. Yemek, toplulukları bir araya toplayan bir sosyalleşme ortamıdır. Genç kişiler, yaşlı büyüklerinin kömbe, şekerli çörek, bayram çöreği, terayağlı yumurta, pancar çorbası ve sütlaç gibi yiyecekleri büyük özenle yaptıklarını yedikleri yiyeceklerin tadının belleklerinde hâlen yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Yaşlı büyüklerin gençlerin belleğinde yer ettiği bir diğer durumda yardımlaşma olgusudur. Dönemin bilge kişilikleri olan yaşlı kişiler, yaşlılık dönemine kadar olan tecrübelerini genç nesile aktarmak amaçındadır. Bunu kimi zaman nasihat yoluyla kimi zaman da uygulama ile göstermektedir. Yaşlı kişiler, akrabalarının ve yakınlarının kimi durumlarda ilk öğreticisi olarak yer almıştır.

Tablo 2. 65 yaş altı kişilerin yaşlılık ile ilgili değerlendirme anketi

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	sıklık	%	sıklık	%	sıklık	%	sıklık	%	sıklık	%
Yaşlılık, yardıma ihtiyaç duyduğumuz bir süreçtir.	4	1,9	19	9,2	24	11,6	86	41,5	74	35,7
Kişilerin en çok bilgi birikimine sahip olduğu dönem yaşlılık dönemidir.	7	3,4	35	16,9	41	19,8	65	31,4	59	28,5
Toplumumuzda yaşlılara gereken önem verilmektedir.	14	6,8	55	26,6	50	24,2	63	30,4	25	12,1
Yaşlıların bakımı evde yapılmalıdır.	5	2,4	13	6,3	43	20,8	79	38,2	67	32,4
Yaşlı bireylerin bakımı huzur evlerinde yapılmalıdır.	50	24,2	67	32,4	45	21,7	29	14,0	16	7,7
Gençler yaşlıların sözünü dinlemektedir.	21	10,1	65	31,4	71	34,3	29	14,0	21	10,1
Yaşlılar, gençlerin yaşam şekillerini onaylamaktadır.	43	20,8	88	42,5	38	18,4	27	13,0	11	5,3
Kız isteme, evlilik gibi uygulamalar yaşlıya sorularak yapılmalıdır.	11	5,3	33	15,9	51	24,6	61	29,5	51	24,6
Yaşlılar, gençlerle aynı evde yaşamalıdır.	6	2,9	28	13,5	55	26,6	75	36,2	43	20,8
Yaşlı kayınvalideler, gelinle aynı evde yaşamalıdır.	31	15,0	44	21,3	61	29,5	39	18,8	32	15,5
Yaşlılar, torunlarına isim verebilmelidir.	20	9,7	47	22,7	52	25,1	57	27,5	31	15,0
Yaşlılar, aile içindeki genç bireylerin meslekî seçimlerini yönlendirmelidir.	56	27,1	58	28,0	33	15,9	35	16,9	25	12,1
Yaşlı kişiler, hastalıkları doğal yollarla tedavi etme konusunda tecrübelidir.	12	5,8	42	20,3	39	18,8	60	29,0	54	26,1
Yaşlılar, ailedeki dini kuralları çocuklarına aktarmalıdır.	5	2,4	7	3,4	15	7,2	96	46,4	84	40,6
Yaşlılar dini vecibelerini yerine getirir.	8	3,9	20	9,7	63	30,4	75	36,2	41	19,8
Yaşlıların eli açıktır.	15	7,2	38	18,4	74	35,7	45	21,7	35	16,9
Yaşlılar sosyal medyada çok vakit harcamaktadır.	64	30,9	64	30,9	35	16,9	31	15,0	23	11,1
65 yaş üstü dul yaşlı kişiler yeniden evlenmelidir.	44	21,3	49	23,7	60	29,0	31	15,0	23	11,1
Yaşlıların anlattığı hikâye ve kıssalar gerçekçidir.	10	4,8	26	12,6	67	32,4	61	29,5	43	20,8
Yaşlılar, ölümü kabullenmiştir.	31	15,0	46	22,2	53	25,6	39	18,8	38	18,4

65 Yaş Üstü Kişilerin Yaşlı ve Yaşlılık Hakkındaki Görüşleri

Yaşlı ve yaşlılık hakkında görüşleri

Çalışmamız sırasında 220’den fazla 65 yaş üstü kaynak şahıs ile bire bir görüşülerek “Yaşlılık kavramının ne olduğu” “hangi yaştan itibaren başladığı” ve “bu kavramının kendisinde ne gibi duygu veya çağrışımları uyandırdığı” sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar genellendiğinde aşağıdaki değerlendirmelerle karşılaşılmıştır: Kırşehir genelinde temas kurduğumuz kaynak şahıslar arasında yaşlılığın hangi yaşlarda başladığı konusunda bir fikir birliği bulunmadığı tespit edilmiştir. Birçok kaynak kişi kendini yaşlı hissetmeye başladığı dönemi yaşlılığın başlangıcı olarak görmektedir:

“İnsan kendini ne zaman yaşlı hissederse o zaman yaşlıdır. (K.34) (K.123) İnsanın yaşı ilerledikçe yaşlı sayılır. (K.128). İnsan düşündüğü yaşından itibaren yaşlı sayılır. Şu anda 18 yaşındayım ben torunlarımla aynı yaştayım. (K.70). Bizim toplumumuzda kişinin altmış beş, yetmişli yaşlara gelmesi yaşlılık gibi düşünüle bile, ben aynı şekilde düşünmüyorum. Ben altmış beş yaşına gelmeme rağmen kendimi yaşlı olarak hissetmiyorum. Bence yaşlılık kişinin kendini bedenen ve ruhen yorgun, hayattan zevk alamaz hissettiği, fiziksel aktivitelerini yerine getiremez hale geldiği dönemdir diyebilirim. (K.1)

Yaşlılık kelimesinin anlamı sorusuna kaynak kişiler psikolojik ve fiziksel ruh hâllerindeki değişim üzerinden değerlendirmede bulunmuştur:

“İnsanın yaşlanması kendi ruh alemine bağlıdır.” (K.179) “Bir insanın yaşlı sayılabilmesi o insanın yaşantısına bağlı. Kendine bakarsan bak, bakmazsan dağ olur. Can boğazdan gelir.” (K.49) “İnsanın yaşı yaşantısına bağlıdır.” (K.184) “Bir insanın yaşlı olması onun nasıl hissettiğine bağlıdır. Mesela ben gendimi halen genç hissediyom. Yaşlılık denince aklıma yavaş yavaş hastalıkların başladığı geliyo. Yaşlılık, bazı gençlerin cemiyetine girememeyi akla getiriyo.” (K.45)

Birtakım kaynak şahıslar ise “yaşlılığı fiziksel aktivitenin sona ermesi”olarak değerlendirmiştir:

“Gözün görmez, kulağın duymaz, elin işlemezse yaşlı sayılırsın.” (K.44) Yaşlılık elinin ayağının tutmaması, kimsenin bakmaması demektir. (K.105) (K.134) (K.165) İnsanın kalbi ne zaman yaşlanırsa kendi de o zaman yaşlıdır. (K.157) Bir insan hastalıkları artmaya başlamasından itibaren yaşlı sayılır. (K.141). Bir insanın ne zaman dizi tutmaz, aklı giderse o zaman yaşlıdır. (K.187)

Çalışmamıza katılan kaynak şahıslarla yapılan görüşmelerde “yaşlılığın hangi yaşlarda başladığı” sorusu sorulmuş bu konuda da çok değişik cevaplar alınmıştır. Yaşlılığın başlangıcını 30 yaşına kadar indirenlere bile rastlanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu yaşlılık dönemini 60 yaş ve üstü olarak başlatmıştır:

“30 yaşından sonra yaşın düşmeye başlıyo.” (K.50) İnsan 35'inden sonra yaşlı sayılabilir. (K.78)

Bir insanın 40 yaşından itibaren yıprandığını, yaşlı sayılacağını belirtenler bulunmasına karşın (K.79) (K.66) (K.87) “İnsana bakarsan kimisi 40 yaşında yaşlanır, kimisi 75 yaşında hala yaşlanmıyor.” diyenler de olmuştur.

Kaynak şahıslardan otuz dördü, Yaşlılığın 50 yaşından sonra başladığına inanmaktadır. Bunlar arasında beş kişi “Bir insan 55-60 yaşından sonra yaşlı sayılır.” demiş, ancak yaşlılığın 60’lı yıllarda başladığını ifade eden 36 kişi “60 yaşından sonraki döneme yaşlılık denir.” demiştir. Buna ek olarak yaşlılığın 65 yaşlarında başladığını söyleyen 25 kişi olmuştur :

“Bir insan 65 yaşından sonra yaşlı sayılır; çünkü peygamber efendimiz 65 yaşında vefat etmiştir.” (K.144) .70 yaşını yaşlılık yaşı olduğunu söyleyenler de vardır: “Ben yaşlılığı hiç düşünmüyorum ama 70'ten sonra yaşlı herkes.” (K.10). İnsan 70 yaşından sonra yaşlı sayılır. (K.64) (K.75) (K.76) (K.90) (K.94) (K.118) (K.205) (K.207)

Anketimize katılarak görüş belirten kaynak şahıslara, “yaşlılık” kavramına bağlı olarak “neler hissettikleri”, “yaşlılığın kendilerinde neleri hatırlattığı veya hangi çağrışımları yarattığı” sorulduğunda aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

Yaşlılığın kaçınılmaz bir olgu olduğuna inanılmaktadır: “Yaşlılık bir mecburiyettir.” (K.14) “Nasıl doğduysak öyle yaşlanıp ölecez yani.” (K.134) “Yaşlılık, sonu olmayan ve bitik bir kavram. (K.13); Yaşlılık emeklilikten sonraki dönemdir. Bir insanın gönlü ne kadar genç olursa yaşlılık o kadar iyi olur. (K.133)

Yaşlılık bir bakıma başkalarına muhtaç olma biçiminde algılanmaktadır. Yaşlı kişi bundan büyük rahatsızlık duymaktadır. Kendisine bakacak kişi kendi oğlu -kızı olsa bile bunu arzu etmemektedirler. Yaşlılık deyince bir şahsın aklına ilk olarak "yorgunluk" kelimesi gelmektedir. (K.19) Yaşlılığı “Muhtaçlık.” (K.4), “düşkünlük” (K.33) “ihtiyarlık”(K.90), “Her şeyi tek başına yapamıyor olmak” (K.6) “huysuzluk, yalnız kalma korkusu.” (K.211) “öleceğin günü

beklemek”(K.27) olarak tanımlayıp; “Yaşlılık Yaşlandıkça gücümü kaybettiğimi hissediyorum. (K.118) “İnsan yapamadığı işe göre yaşlı sayılır.” (K.200) diyenler olmuştur.

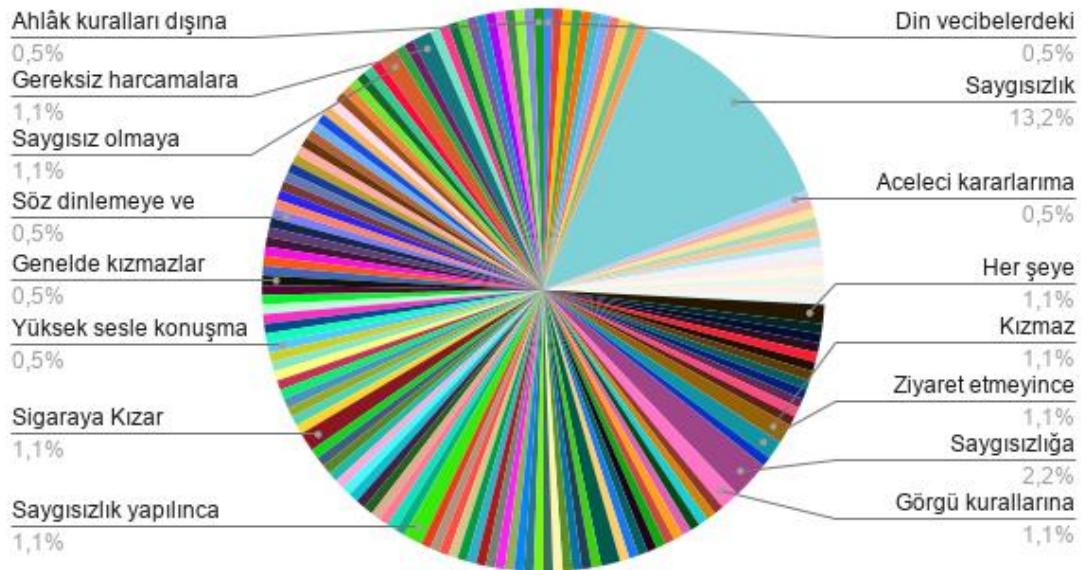
“Yaşlılık korku kavramını çağrıştırıyor.” (K.117) “Yaşlılık, yalnız kalmak ve ilgilenilmemektir.” (K.1)(K.10) diyerek yalnız kalmaktan, ilgisiz kalmaktan korktuğunu belirtenler olmuştur. Yaşlılık deyince her şeyden soğuyorum. Yaşlılık başa bela. (K.86) “sağlığımız ve hayırlı ömürlerimiz olsun.” (K.219) “Allah ele ayağa düşürmesin ve ibadetimizden ayırmasın.” (K.2) “Allah’ım ele ayağa düşürmesin, doğru yoldan ayırmasın; abdestimi alayım ibadetimi yapayım” (K.3) Yaşlılığı ömrün sonu olarak algılayıp, ümitsizliğe kapılanlar olduğu görülmektedir. “Yaşlılık ömrün sonu demektir. Ama gençliğe dair özlediğim bir şey de pek yok.” (K.6) (K.10)

Yaşlılık genel olarak sağlığın bozulduğu, kişilerin istedikleri gibi hareket edememekten şikâyet ettikleri bir dönem olarak algılanmaktadır. Bunu “Yaşlılık denilince aklıma 'sıhhat' kavramı geliyor.” (K.35), “Kulakların duymayıp, gözlerin görmediği zaman yaşlısındır.” (K.201) diye ifade etmektedirler. Yaşlılık birçok kaynak kişide “hastalık ve hastahane” birçoğunda ise “ölüm” kavramlarını çağrıştırmaktadır. Aynı duyguyu başka şekilde ifade edenler de vardır: “Yaşlılık denilince aklıma toprak geliyor.” (K.88) (K.89) Yaşlılık bana mezarlığı anımsatıyor. (K.55) (K.202) “Yaşlılık yolun sonuna gelmektir.” (K.36) (K.81). Yaşlılık ona 'belli bir yaşında üstünde pili bitmiş insanları' çağrıştırıyor. (K.94)

5.2. YAŞLI İŞLEVİ VE KİMLİĞİNDEKİ DEĞİŞMELER VE KUŞAK ÇATIŞMALARI

65 yaş üstü kaynak kişilere “genç kuşak ile iletişim ve uyum durumu” sorulduğunda; bu konuda yaşlı kişilerin büyük çoğunluğu “Gençlerle yaşlılar anlaşabilirler”, “Anlaşabiliyoruz.” “Günümüzde gençler yaşlılara karşı saygı duymaktadır.” “Gençlerin yaşlılara karşı davranışlarından memnunum.” görüşleri sıklıkla kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerde” genç kuşağın yaşlı kişilere saygı duyup duymadığı” sorusuna yaşlı kişilerin büyük çoğunluğu genç neslin saygı duymadığını belirten cevaplar vermişlerdir (K.93) (K.96) (K.121) (K.122) (K.124) (K.129).

YAŞLI BİREYLERİN EN ÇOK TEPKİ VERDİĞİ DAVRANIŞLAR

Şekil 12. Gençlerin bakış açısıyla 65 yaş üstü kişilerin tepki verdiği davranış grafiği

Görüşmeler sırasında yaşlı bakış açısıyla gençlerle yaşlı kişilerin ilişkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. “Genç kuşağın yaşlı kişilere saygı duyup duymadığı” sorusuna, yaşlı kişiler, genç kuşağı geçmiş dönemdeki kendi davranış kalıplarıyla karşılaştırarak en büyük noksanlığın saygı ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir.

“Memnun olunan tarafları da var memnun olunmayan tarafları da var. Biz gençken daha saygılı ve makul davranırdık.” (K.1) “Bazılarından memnun olsak da bazılarından memnun değiliz. Eskiden daha saygılılardı.” (K.13) (K.14) (K.23) (K.29) “Gençlerin hepsi çok akıllı ama saygı yoksunluğu var.” (K.219) “Gençlerin davranışları iyi ileri görüşlüler ama saygı sevgi ve hatır gönül eski dönemlerdeki gibi değil. Eskiden bunlar vardı.” (K.2) “Gençlerin davranışlarından genel olarak memnun ama yanlış yapanlar da var. (K.10) Gençlerin bazı davranışlarından memnunum bazılarından değilim. (K.34) (K.55) (K.63) (K.65) (K.73) (K.81) (K.98) (K.100) (K.110) (K.112) (K.213) (K.136) Gençlerden iyi olanda var kötü olan da var. (K.143) (K.147) (K.152) (K.165) (K.157) (K.194)

Yaşlıların büyük çoğunluğu eskiden büyüklere karşı sevgi, saygı olduğunu, fakat günümüzde gençlerden beledikleri saygıyı göremediklerini, aralarında anlaşmanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir. (K.3) (K.8) (K.17) (K.19) (K.20) (K.22) (K.25) (K.31) (K.36) (K.56) (K.62) (K.76) (K.80) (K.97) (K.99) (K.104) (K.113) (K.114) (K.118) (K.138) (K.139) (K.148) (K.162) (K.166) (K.168) (K.169) (K.180) (K.184) (K.187) (K.189) (K.191) (K.204) (K.211) (K.215).

5.3. YAŞLI KONUMUNDAKİ DEĞİŞMELER

Günümüzde tarımsal alanda modern makinelere geçilmesi, kırsal alanda yer alan yaşlı nüfus sayısının azalarak grup dâhilinde yapılan işlerin azalmasına neden olmuştur. Yaşlıların tecrübe ve deneyimleri eskisine nazaran daha az sorgulanmaya başlamıştır. Makinelerin ön planda olduğu tarım anlayışı, insan iş gücünün de kırsal kesimde azalmasına kırsal kesimden kentsel kesime zorunlu bir göç ihtiyacını da etkilemektedir. Aile içinde yer alan genç nüfus, şehirlere gitmek suretiyle eğitime önem vermiştir, ancak evde kalmak durumunda kalan yaşlı nüfus, iş gücü azalarak kentsel kesimde evde oturan daha az hareket eden bir role bürünmüştür.

Yaşlılık ve Komşuluk İlişkisi

Son dönemde Kırşehir merkezinde hızlı bir yapılaşma yaşanmıştır. Eski müstakil evlerin bulunduğu, herkesin birbirini tanıdığı, sorunların ortaklaşa aşılmaya çalışıldığı komşuluk ilişkileri eskisi gibi kalmamıştır. Ancak geleneksel komşuluk ilişkileri henüz unutulmamıştır.

Resim 11. Eşinin rahatsızlanmasından sonra Kırşehir yöresinde kırsal kesimde kendi yemeğini yapan yaşlı kişi.

Komşularımın hiçbir zararını görmedim onlar da benimkini görmedi. Çok iyi komşularım var. Hiçbir sorun yaşamıyoruz güzel geçiniyoruz diyenler büyük çoğunluktadır. Bundan da geleneksel Türk komşuluk ilişkilerinin Kırşehir’de aynı sıcaklığı ile yaşamaya devam ettiği görülür: (K.1) (K.16) (K.17) (K.18) (K.19) (K.20) (K.21) (K.22) (K.23) (K.30) (K.33) (K.39) (K.39) (K.46) (K.47) (K.48) (K.51) (K.56) (K.57) (K.60) (K.61) (K.62) (K.63) (K.65) (K.66) (K.68) (K.70) (K.71) (K.72) (K.73) (K.74) (K.75) (K.78) (K.82) (K.83) (K.84) (K.87) (K.89) (K.90) (K.91) (K.92) (K.93) (K.94) (K.95) (K.96) (K.99) (K.100) (K.101) (K.105) (K.110) (K.111) (K.112) (K.114) (K.115) (K.119) (K.120) (K.121) (K.122) (K.123) (K.124) (K.125) (K.126) (K.127) (K.130) (K.131) (K.132) (K.133) (K.134) (K.136) (K.137) (K.140) (K.142) (K.143) (K.144) (K.146) (K.147) (K.148) (K.151) (K.152) (K.153) (K.154) (K.156) (K.162) (K.163) (K.165) (K.166) (K.167) (K.168) (K.169) (K.170) (K.173) (K.175) (K.178) (K.179) (K.181) (K.183) (K.187) (K.189) (K.193) (K.194) (K.196) (K.197) (K.199) (K.202) (K.203) (K.204) (K.205) (K.207) (K.208) (K.210) (K.212) (K.213) (K.214) (K.215) (K.216) (K.218) (K.219).

Kentsel Kesimde Komşuluk İlişkisi

Apartman yaşamı komşuluk ilişkilerine zaman zaman zarar vermektedir. Bunların bir kısmı ortak alanların kullanımından, bir kısmı da aidat veya gürültü yüzünden olmaktadır. Ancak aradaki bu tür küçük sorunların ilişkilere zarar vermediğine inanılmaktadır:

“Gomşularımınla barabar yaşıyoh Allah'a şükür amma arada bir sorun yaşıyoh o da gelip geçici.” (K.26) “Komşularımızla apartmanda yaşanan genel sıkıntılar dışında bir sorunumuz yok.” (K.86) (K.113) (K.186) (K.191) (K.211) Tabi sorun yaşadığım komşularım var ama aramız normal. Bağa garşı azıcık şöyle kötülük yapını hemen siliyom defterden. Park yeri yüzünden, ondan sona merdivenlere bakmamazlık yüzünden, apartmanda bir para toplansa heç kimse vermiyor. Apartman yeni olduğu için fazla masrafı yok ama ilgisizler. (K.45) Komşularımın iyi, bazıları iyi bazıları kötü. (K.58) İyi de olsa aynı komşu kötü de olsa aynı komşu idare ediyok. (K.64) Komşularımın bir tanesi ile sorun yaşıyorum. (K.81) Komşularımınla arazi bakımından sorun yaşadığımız oluyor. (K.36) Komşularımınla bahçemden dolayı sorun yaşıyoruz. (K.67) Komşularım var, sorun yaşıyoruz. (“K.184) (K.198)

Kırsal Kesimde Komşuluk İlişkisi

Bazı kişiler de henüz apartman yaşamına alışamadıkları için bundan rahatsızlık duymaktadırlar. “Gomşuluk bitti sifira düştü. Faydaları da yoh zararları da yok labuh gibi yaşıyolar.” (K.88) “Eskisi gibi komşuluklarımız yok.” “Komşularımızla görüşmüyoruz.” “Komşularım yok buraya yeni taşındım.” (K.50) (K.77) (K.138) (K.190) (K.201) “Komşularımınla sorun yaşamıyorum ama

çalıştığım için çok görüşemiyorum. Komşularıyla tanışmıyoruz. (K.102) (K.139) (K.192)
 “Komşularım var gidip gelmişliğimiz yok. Sorunumuz da yok.” (K.195) “Eskiden çok komşumuz vardı. Şimdi sitede yaşadığımız için çok bilmem.” (K.141) “Komşularıyla sorun yaşamıyorum çünkü herkes kendi derdinde kimse kimseyi tanımıyor.” (K.149) “Komşularım var fakat pek muhattap olmuyorum. Avrat olmadığı için gelen giden olmuyor.” (K.145)

Yaşlılık ve Torun Bakımı

Yaşlı bireyler torunlarının hayatlarının en güzel duygusu olduğundan bahsetmektedir. “Çocuk sermaye torun nema (kâr) “atasözü Kırşehir’de de torun sevgisini aktarması açısından yaygın bir kullanıma sahiptir. Bireyler, torunun yoğun bir derece sevilmesinde kendi evladından bir başka bireyin oluşmasının verdiği mutluluğun ön planda olduklarını belirtmektedir. Yaşlı kişiler torun sahibi olmayı hasret ve özlemle belediklerini ifade ederler. Çocuğun neslin devamı olarak görülmesi, özellikle erkek çocukların doğacak olması önemlidir. Kırşehir’de genel olarak çalışan anne ve babaların çocuklarını anne ve babalarına bıraktıkları; onların da büyük çoğunluğunun bu işi yüksünmeden üstlendiklerini görmekteyiz. Halk arasında yaşlıların torunlarına bakmaları ile ilgili bir nükte ünlüdür: “Kürt kocayınca kuzu güttürürler; Türkmen kocayınca çocuk baktırırlar.” Bebeklik çağındaki çocuklara bakım işini genellikle anneanneler veya babaanneler üstlenmektedirler. Bunun nedeni genellikle erkeklerin bu işi beceremeyeceklerine olan inançtan dolayıdır. Ancak bebeklik çağını atlatan torunları eğlence alanlarına, parka götürmek, küçük alışverişlerde yanında bulundurmak yaşlı erkeklere bırakılmaktadır.

Yaşlıların torunlarına bakmaları konusunda kız veya erkek evlatlarını tercih etme gibi bir ayrıma gitmedikleri görülür. Mağduriyet söz konusu olduğunda ya çocuğu büyük anne yanına bırakmaktadırlar veya yaşlılardan biri torununun evine giderek bakım işini üstlenmektedirler. Bazı ailelerde yaşlı ebeveynlerin başka kentlerde olması durumunda bakıcı tuttıkları görülmektedir. Eğer özellikle dul anneanne ve babaanne var ise bu durumda çocuk bakımı için anne baba çocuk okul çağına gelinceye kadar çocuğunun evinde kalmaktadır. Çocuğun evde bakımı tercih edilmektedir. Kaynak şahısların büyük çoğunluğu torunları ile ilişkilerinin çok iyi olduğunu, kendilerini sevip saydıklarını belirtmişlerdir: (K.2) (K.3) (K.4) (K.5) (K.6) (K.8) (K.9)

“Çocuklarımla aramızda herhangi bir sorun yok. Torunlarımla da aramız çok iyi beni de babaannelerini de çok severler. Onlarsız yapamayız. Her fırsatta Kayseri’ye gideriz. Tatillerde onlar bizim yanımızdadırlar. Oğlumla gelinim onları

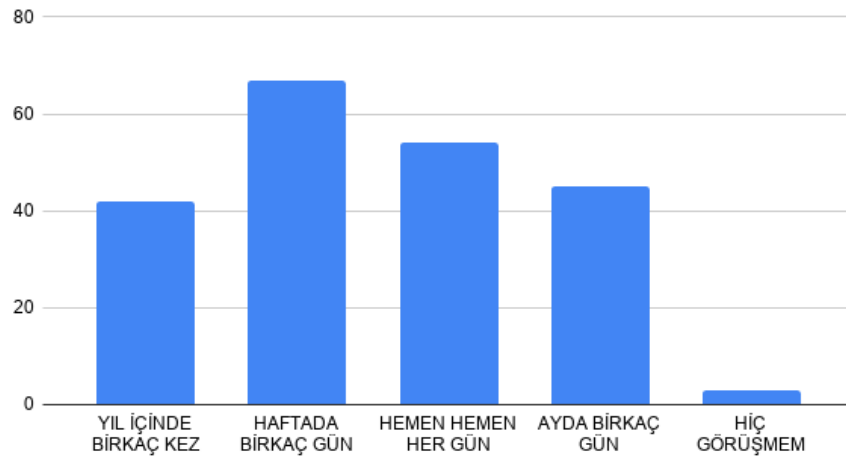
şımarttığımızı söylüyor ama biz torunları mutlu edecek şeyler yapıyoruz ama ikimiz de eğitimci olduğumuzdan kültürümüzü ve geleneklerimizi aktardığımız, tablet ve bilgisayardan uzak tutup okumaya yönelttiğimiz için yanlış yaptığımıza inanmıyorum. Hatta onların eksiklerini tamamlıyoruz. “ (K.1)

“Bana karşı ilgili olmaz olurlar mı ya. Ben babayım baba. Babalara öyle saygıda taviz var mı? Bunu öylesine mi yapıyok? Bunu hiç duydun mu? Saygı bir yanna dünya malı bi yanna. Hiçbir anne baba evladının kötü olmasını istemez. Hiçbir evladında anne babayı eleştirmeye hakkı yok. Onları deden gözlerini sevsin, deden sana köle olsun diye severim.” (K.49)

5.4. YAŞLI BAKIMI VE YABANCI BAKICILAR

Geçmişte ataerkil aile yapısında aynı evde büyük anne büyük baba, çocuklar ve torunlar birlikte yaşamaktadır. Kırşehir yöresinde geniş aile yapısı içinde yaşlılık veya hastalık nedeniyle” elden ayaktan düşen” kendi ihtiyaçlarını karşılamayan yaşlı ve hasta kişilerin bakımı evde yapılmaktadır. Evin genç fertleri bunu yaşlı kişilere göre saygı gereği zorunlu bir görev olarak üstlenmektedir. Yaşamı boyunca ekonomik açıdan birikimi sağlayan, iktidarı elinde tutan kişi elden ayaktan düşmesi sonucunda güç devri yapmak durumunda kalır. Ekonominin çocuklara geçmesi, yaşlı kişiler ile çocuklar arasında kurulan gizli bir anlaşma gereğidir. Yaşlı kişinin kadın ya da erkek oluşu da bakım şartlarını değiştirmiştir. Bazı yaşlı erkekler eşleri vefat edince yalnız kalmamak için ya evlatlarının yanına taşınmış ya da yeniden evlilik yapmayı tercih etmiştir. Ataerkil aile yapısının bir özelliği olarak Kırşehir’de yaşlı erkekler öz bakım becerilerini idare etmede güçlük yaşamaktadır. Yaşlı kadınlar ise eşleri vefat ettikten sonra toplum baskısından dolayı ikinci kez evlilik yolunu tercih etmemektedir. Evlerinde yalnız yaşayarak kişisel öz bakımlarını devam ettirmektedir. Yaşlı kadınların dul kalmaları hâlinde çocuklarından birinin evine sığınmaktadır.

Huzurevi ve bakım evleri yaşlı mekânını sınırlayan ortamlardır. Yaşlılık dönemine ulaşıncaya kadar ortaya konan birikimler, bu tür mekânlarda sıfırlanarak yaşlı kişinin hayatında yeni bir dönemin aralanmasına neden olmaktadır. Geçmişte yaşadığı, düzen kurduğu ortamı bırakan yaşlı kişiler, yaşamları boyunca geçmişteki anılara gebe olarak yaşamak durumuyla kalmaktadır. Şehir merkezinde yaşayan yaşlı kişiler çekirdek aile yapısının dönüşümü sonucunda bakıma ihtiyaçlarını karşılanamaması durumunda huzur evi ya da bakım evlerine gitmektedir. Ailede yer alan bireylerin iş hayatına atılması, çocukların anne ya da babayı yük olarak görüp bakmak istememesi başlıca sorunlar arasındadır. Yaşlı kişiler evlatlarına yük olmamak için “3 gün yatak 4. Gün kara toprak” ; “Allah, elden ayaktan düşürmesin; Yaşlılık, kapağa konacak bir durum değildir, İnsan hayatı ağırdır” dileklerinde bulunmaktadır.

Şekil 13. Genç bireylerin yaşlı kişilerle görüşme sıklığı

Günümüzde çekirdek aile fertlerinin her ikisinin de iş hayatında yer alması yaşlı bakımında sorun oluşturmaktadır. Evlerinden, yaşadığı ortamdan uzaklaşmak istemeyen yaşlı kişiler kendi evlerinde bir bakıcı desteği alarak hayatlarını idame ettirmektedir. Bakıcılar konaklamalı olabileceği gibi yarı zamanlı olarak da evde yaşayabilmektedir.

Kırşehir’de etnik nüfustaki çeşitlilik yaşlı bakımında yeni bir iş kapısını aralamaktadır. Son zamanlarda genellikle Kırşehir’e dışardan gelen yaşlı bakıcılığı konusunda eğitim alan Türkmen, Gürcü ve Azeri, Rus bakıcılar tercih edilmektedir. Yabancı uyruklu bakıcıların çoğu yalnız yaşadığı için yaşlı kişinin idaresinde zaman kavramı bulunmamaktadır.

Eli ayağı tutan ancak yalnız kalmak istemeyen yaşlı kişiler, yabancı uyruklu bir kişi ile evlilik yolunu seçerek yalnızlıktan kurtulmamaktadır. Çalışmada, geniş aile düzeninde baş köşede bakımı yapılan yaşlı kişilerin aile yapısının dönüşümü, iş hayatının aktifleşmesi ve sosyolojik nedenlere bağlı olması sonucunda huzur evleri ve yaşlı bakım evleri başta olmak üzere çeşitli kişi ve kurumlardan destek almak suretiyle bakımlarının gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Aile içinde yaşlı bakımının ikinci plana atılması, yaşlı bakıcılığı diye adlandırılan toplumsal bir meslek alanının doğmasına zemin hazırlamıştır. Kırşehir yöresinde dul ya da yalnız kalan yaşlı bireylerin sosyal güvenlik imkanlarının olması, bakım konusunda alternatif çözüm yollarını ortaya koymaktadır.

Yaşlı kişilerin günlük hayatlarını kolaylaştırıcı huzurevlerinden bağımsız aktif yaşamın sürdüğü mekânların yapılması yaşlı geleneğinin aktarılması ve kültürün canlılığını koruması için önemlidir. Yaşlı kişiyi toplumdan ayırmadan, fizikî özellikleri yaşlı kişilere uygun olarak

düzenlenecek olan yapılar, yaşlının toplum ile kaynaşmasını da sağlayacaktır. Yaşlı bakımında karşılaşılan temel sorunlardan birisi, farklı alt yapıya ve kültürel donanıma sahip yabancı uyruklu kişilerin yaşlı kişilerin bakımını üstlenmesidir. Bu durum dil sorunu, toplumsal statüler, kültürel yozlaşma gibi temel sorunları da beraberinde getirmektedir. Yaşlılık, toplumsal bir alandır. Günümüzde, sağlık sektöründe yaşlılara yönelik bakım politikaları izlenmektedir ancak yaşlılar için takip edilebilecek evde bakım politikası bulunmamaktadır. Yaşlılık ve yaşlı bakımı profesyonel bir alan olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada, yaşlı kişilere psikolojik destekten yeme içmeye, eğitime ve maddi olanakların artması mutlu bir yaşlılık dönemi geçirilmesine de hizmet edecektir. Yaşlılık bakımı kültürel düzeyde incelenerek yaşlılık kurultaylarının düzenlenmesi, kültürel değerleri bilen ve aktaran yaşlı gruplarının toplumda artmasına da yardımcı olacaktır.

5.5. YAŞLI VE YAŞLILIK SORUNLARI

Teknolojik imkânların artması aile içinde var olan yönlendirici yaşlı kimliğinin daha pasif bir hal alması sonucunu doğurmuştur. Modern zamanının yaşlı kişileri geçmiş dönemlerde var olan etkin rollerini bırakarak huzur evlerinde ve iç mekânlarda yaşayan pasif bireylere dönüşmüştür. Covid 19, Dünya genelinde solunum yoluyla bulaşan uluslar arası boyutta pandemiye yol açan viral bir hastalıktır. Türkiye’de Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan rehberde, virüsün kaynağının Çin olduğu belirtilmiştir.(T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Rehberi, 2020 ve T.C. Sağlık Bakanlığı, Koronavirüsler Raporu, 2020). Virüs, kelebek etkisi ile Dünya’da birçok ülkeye hızla yayılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere, virüsün yayıldığı ülkelerde bulunan sağlık kurumları, virüsün tanımı, yayılma süreci ve virüsten nasıl korunulması gerektiği hususunda günlük bilgilendirmelere gitmektedir. Dünya genelinde etkisini gösteren virüs, sağlıktan ekonomiye kadar birçok noktada insanların yaşamını doğrudan etkilemektedir. Covid 19 salgınından en çok etkilenen kesim, yaşlı kişiler olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Covid 19 virüsünün yaşlı kültürü üzerine etkilerini araştırmak, yaşlılığın 2020 yılındaki durumunu ortaya koymak açısından önemlidir. 65 yaş üstü kişilerin, virüsten korunmaları, virüsün olumsuz etkilerini azaltmaları amacıyla sokağa çıkmalarına izin verilmemektedir. Yaşlıların 2020 yılını Mart ayından itibaren ev sınırları içinde zamanlarını geçirmeleri, onların psikolojik ve fizyolojik açıdan da kültürel dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Yaşlı kişilerin, bu süreçte dış ortamdan izole olmaları alışkın oldukları günlük aktiviteleri yerine getirememesine, yeni ortama uyum sağlamamalarına neden olmaktadır. Yaşlı kişilerin fiziksel ve sosyal açıdan sosyal çevrenin değişmesiyle belirsizlik, kaygı gibi olumsuz davranışlara dönüştüğü bilinmektedir (Enginöz, 2005).

Covid 19 salgınına bağlı olarak yaşlı kişilere, sağlıklarını korumaları için sürekli uyarılarda bulunmaktadır. Yaşlı kişiler, bu uyarıları karmaşık bir uyaran bütünü olarak değerlendirebilmektedir. Yaşlı kişilerin evlerinde izole olarak yaşamaları kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz etkiler yaratmaktadır. Evin sıcaklık ve konfor, kontrol serbestliği gibi olumlu etkileri yaşlı kişilerin yakınları ve akrabaları ile yüz yüze görüşmemelerinden dolayı yalnızlık ve soyutlanma hissiyatını ön plana çıkarabilmektedir. Yaşlıların mahremiyet süreci, sosyal izolasyon sürecini de doğrudan etkilemektedir. Günlük hayatta kişilerle ve çevreyle etkileşimi olmayan yaşlı bireylerin temas ve etkileşim kurmaması sonucu sosyal yaşamdan uzaklaşması mümkün olabilmektedir. Belli bir sürecin sonunda az temas kuran kişi, bu alanı “Sosyal yalnızlık bölgesi” olarak tanımlayabilmektedir. Uyum, kültürel değerlerin ve stresin şekillenmesinin anlaşılmasında önemli bir kavramdır. Yaşlı kişilerin değişen koşulları, değerleri zamana bağlı olarak toplumsal yaşam ile uyumlayabilmektedir. Yaşlı kişilerin toplumdan izole olması sonucu, birtakım kültürel filtreler oluşabilmektedir (Ünlü, 1998).

Yaşlılığın Olumlu Yönü ile İlgili Değerlendirmeler

65 yaş üstü kişilere “yaşlılığın olumlu yönleri nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Araştırma sonunda kaynak kişilerin büyük çoğunluğu yaşlılığın olumlu özelliklerinden ziyade olumsuz yönleriyle tasvir etmişlerdir.

Yaşlı kişiler,” ibadet yapmaya ve dinlenmeye zamanlarının olmasını, torunlarını görebilmelerini, torunlarıyla ilgilenebilmelerini, komşu ve yakınlarının yaşlarından dolayı kendilerine hürmet etmelerini, kendileri tecrübeli olarak gören yaşlı kişilerin nasihat ve öğütlerle diğer yaş gruplarını bilgilendirmesini” yaşlılık dönemlerinde yapabildikleri için olumlu durumlar olduğunu belirtmişlerdir.(K.219)(K.66)K.70)

“Yaşlılık hasta değilse, hastalık yoksa, bedensel bir sıkıntı yoksa, öyle kalp, tansiyon gibi mesela günümüzün hastalığı yoksa güzeldir. Baharı yaşadık, kışı yaşadık, ilkbaharı yaşadık, yazı yaşadık şimdi güzü yaşıyoruz. Dörde böler insan hayatını, çocukluk dönemi, gençlik dönemi, olgunluk dönemi, ihtiyarlık dönemi dört mevsim. Biz şimdi güzdeyiz, eylül ayında. Eylül'ünde gündine göre bir güzelliği var demi, sebzelerin meyvelerin hepsinin olduğu zaman ee kışa da görür müyüz görmez miyiz bilmiyorum. Ya kış dediği yani yatalak hastalar, öyle tedavisi zor olan hastalar, bakıma muhtaç olupta mesela çoluktan çocuktan uzak olan hastalar işte bu yani şoğuk hani kimse yok, tek başına kalmış. (K.218)”

Yaşlılık ile ilgili torun sevgisi ve torunlarınla vakit geçirme kaynak şahısları en çok memnun eden durumlardandır. Torunlarının eve gelmesini sabırsızlıkla beklediklerini belirten kişiler, torunları ile geçirdikleri zamanın daha hızlı ilerlediğini belirtmiştir. Çoğunlukla emeklilik

döneminde olan kaynak kişiler, çocukları ve torunlarıyla ilgilenecek yeterli zamana sahip olduğu için mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Yaşlı kişileri mutlu eden bir diğer durum çevresindeki kişiler tarafından saygı görülmesidir. Tecrübelerini paylaşmak isteyen bu kişiler, sohbetlerinin dinlenmesinden büyük mutluluk duyduklarını dile getirmiştir.

Yaşlılık döneminde mutluluk veren bir diğer durum da yaşlı kişilerin ibadetlerine daha fazla vakit ayırabildikleri dönemin yaklaşmış olmasıdır. İş hayatı içinde namaz başta olmak üzere belli ibadetlerini eksik olarak yerine getirdiklerini belirten yaşlı kişiler, yaşlılık dönemi ile birlikte cami başta olmak üzere evlerinde de ibadet için yeterli zamanı ayırdıklarını ifade etmişlerdir. Yaşlılığı olumlu olarak gören değerlendirmelerde yaşlılar sadece dört duvar arası ile sınırlı bir yaşam alanı çizmemektedir. Kırşehir’de yer alan yaşlı kişiler “Osmanlı kahveleri” adını verdikleri açık alanlar vasıtasıyla sohbet imkanı bulduklarını, arkadaşları ve yakınları ile bu tür çay ocağı görevi yapan dinlenme yerlerinde vakit geçirmenin mutluluk verdiğini belirtmiştir.

Yaşlı kişiler rahat bir yaşlılık geçirmenin ekonomik durum ile de doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir. Maddî birikimi ve ekonomik geliri yüksek olan kişilerin ev dışında sosyal hayatlarının genişlemesi ve sosyalleşmesi daha mümkün olmaktadır. Yaşlılık döneminde mutlu olmanın temel kuralının ise yalnız kalmamak olduğunu ifade etmişlerdir. Eşleriyle, akrabalarıyla, arkadaşlarıyla bir arada olmanın yaşlılık döneminde kişiyi rahatlattığını belirtmişlerdir. (K.30) (K.40) (K.55) (K.85) (K.161).

Yaşlılığın Olumsuz Yönü ve Zorluklarıyla İlgili Değerlendirmeler

Kaynak kişilerin büyük çoğunluğu yaşlılığı olumsuz olarak değerlendirmiştir. Yaşlılığın olumsuz olarak değerlendirilmesinde ilk gerekçe yaşlı kişinin çalışma hayatının sonlanmış olmasıdır. Kimi yaşlılar, çalışma hayatlarının sonlanması neticesinde gidecekleri alanın sınırlı hâle geldiğini kendilerini cami, dernek ve park üçgeninde bulduklarını belirtmiştir. Diğer sosyal alanlarda yer almalarının genç kişiler tarafından uygun görülmediği için kendilerine daha sınırlı bir sosyal alan tahsis etmişlerdir. Yaşlılık ile birlikte çoğu kişi emekli olmayı tercih etmektedir. Yaşamının belli bir dönemini, yoğun bir tempoda geçiren kişi, emeklilik süreci ile birlikte bir dinginlik yaşamaktadır. Kişinin emekli olması, statüsünün de değişmesine neden olmaktadır. 30-40 yıl boyunca alışmış olduğu sosyal çevreyi geride bırakan yaşlı kişinin yeni çevresine alışması uyum sorununu da beraberinde getirmektedir.

Köyde ve kentte yaşayan yaşlıların yaşlılık ile ilgili sorunları da farklılık göstermektedir. Kırsal kesimde yaşayan yaşlı kişiler, köylerindeki işleri eskisi yapamadıkları için kendilerini eksik hissetmektedir. Kentte yaşayan yaşlılar ise günlük ihtiyaçlarını görmek için dışarı çıkmak istedikleri durumlarda toplu taşıma araçlarında genç kişilerin kendilerine yer vermediklerini belirtmektedir. (K.5).Ulaşım konusunda bir diğer sıkıntı, şehirde yer alan yanlış vasıtaya binmektir. Fiziksel olarak yaşlılığı ,fizikî çöküntüden ziyâde zihinsel bir çöküntü olarak değerlendiren kaynak kişi, yaşlılık döneminde yaşamış olduğu ekonomik sıkıntıların kendisini zorladığını belirtmiştir. (K.6)

Yaşlılığın en olumsuz yönü, kaynak kişiler tarafından yalnızlık olarak nitelendirilmiştir. Kaynak kişiler, eşlerinin hayat arkadaşlarının yanında olmaması sonucunda yaşamda birçok şeyin kendilerini mutlu etmediklerini belirtmişlerdir. (K.30)

Yaşlılık, kaynak kişilerin çoğunda ölümü de çağrıştırmaktadır.”Bir ayağım çukurda” olarak tanımladıkları yaşlılık döneminde fiziksel fonksiyonların azalmaya başlamasının kendileri için eziyete dönüştüğünü belirtmişlerdir.(K.9) (K.10) . Kaynak kişiler, yaşlılık dönemlerinde birçok kronik rahatsızlıkları oldukları için ilaç kullanımının da arttığını belirtmiştir. Aldıkları ilaçların günlük yaşama uyum sağlamalarını zorlaştırdığını belirtmiştir. (K.13) Yaşlılığa bağlı olarak sadece sosyal ve ekonomik eksikler görülmemektedir. Yaş almış kişiler, fizikî olarak da değişim sürecine girmektedir. İşitme güçlüğü, yürüme zorluğu, çeşitli organların fonksiyonlarının azalması bu dönemde görülen fizikî olumsuzluklardır.Fizikî değişimler, yaşlı kişilerin istekleri dışında zamana bağlı olarak birtakım uzuvlarda görülen gerileme ve azalmalardır. Geçmiş yıllarda olduğu gibi rahat yürüyemeyen, koşamayan, yemek yiyemeyen kişiler bedensel açıdan gerilerken psikolojik olarak değişimlere maruz kalmaktadır. bedensel hareketlerde yavaşlamaya en önemlisi de zihinsel aktivitelerde meydana gelen gerileme yaşlının sosyal ilişkilerini ve sosyal uyum düzeyi seviyesini olumsuz olarak etkilemektedir.

Ekonomik durum, yaşlılık döneminde kişilerin beklentilerini de doğrudan etkilemektedir. Yaşla bağlı olarak fizikî rahatsızlıkların ön plana çıktığı bu dönemde emeklilik sürecinin başlaması yaşlı kişinin gelirlerinin de azalmasına neden olmaktadır. Sağlık problemlerinin ortaya çıkması buna bağlı olarak yapılan tedavi edici hizmetler, kişinin ekonomik durumunu geriletken ikinci faktördür. Belli bir bütçe dâhilinde geçimini sağlamaya çalışan kişiler, bu zamana kadar devam ettirdiği sosyal yaşamlarındaki birtakım uygulamalardan vaz geçmek durumunda kalmaktadır. Ekonomik durumun azalması, yaşlı kişinin toplumdaki izole olmasına neden olmaktadır Yaşlı kişinin yalnızlığa itilmesinde ekonomik süreç de doğrudan etkilidir. Kırşehir yöresinde yer alan

yaşlı kişiler sosyal hayattaki etkinliklere doğrudan katılmak istediklerini, çeşitli illerde tatil yapmak istediklerini belirtmektedir ancak maddî yetersizliklerinden dolayı buldukları şehirden çıkamamaktadır. (K.17)

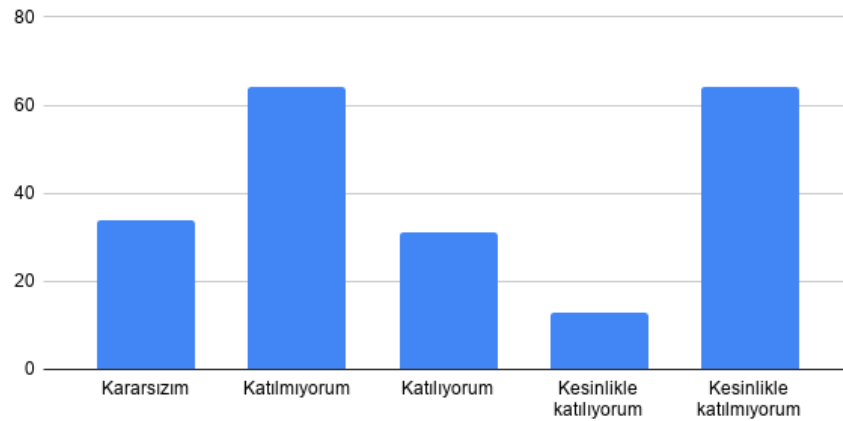
5.6. İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLE YAŞLI VE YAŞLILIK

Yaşlıların statü kaybının oluşmasında dijital ve sosyal medyanın da büyük etkisi bulunmaktadır. Dijital medyaya bağlı olarak Dünya’da var olan tüm bilgilerden haberdar olmak geçmiş döneme nazaran daha da kolaylaşmıştır. Genç nüfus bilgi edinme konusunda yaşlı kişilerden aktarılan bilgilere daha az ihtiyaç duymaktadır. Teknolojik gelişmeler, yaşlı kişilerin bireyselleşerek evlerinde yalıtım içinde buldukları ortamlara dönüşmüştür.

1950’li yıllarda iletişim organlarının gelişmemiş olması nedeniyle kırsal kesimde yaşayanlar gündemi ilgilendiren önemli olaylar hakkındaki haberleri kente gidip gelen yöre halkından ya da köye gelen resmi görevli kişilerden ve çerçi gibi mesleklerini değişik yörelerde icra eden kişiler vasıtasıyla öğrenmektedirler. Kent ortamında ise iletişim yaşlı kişiler sayıları sınırlı olan günlük gazeteler vasıtasıyla ve radyo vasıtasıyla öğrenmektedir. Günün belli yayınlanan radyo haber programlarından ülke ve Dünya gündeminden haberdar olmaktadır. Radyoda yer alan ajans programları kanalıyla yaşlı kişiler haberleri öğrenmektedir. Bu süreçte ev halkı da yaşlı kişilerin iletişimini aksatmamak adına ortamın sessiz olmasına katkı sağlamaktadır. Yaşlı kişilerin önemli iletişim aracı olan radyonun evde çocukların ya da diğer aile bireylerinin erişemeyeceği yükseklikte bir yerde olduğu bilinmektedir. Kırsal kesimde, telefonun bulunmaması sebebiyle iletişim kurmak için köyün muhtarına başvurulmaktadır. Çoğunlukla köyde telefona sahip olan tek kişi köyün muhtarıyla sınırlıdır. (K.85) (K.91) (K.92) (K.106).

Kişiler arası iletişim de öncelikle mektup ile sağlanmaktadır. Acil durumlarda telefon ve telgraf haberleşmesine başvurulmaktadır. Telefon, geçmiş dönemlerde, Kırşehir yöresinde belli şahısların eviyle sınırlandırılmaktadır. Telgraf, Kırşehir’de doğum, ölüm, gibi önemli durumlarda yaşlı kişilerin başvurduğu iletişim aracıdır. Yaşlı kişiler, yetişkin bir birey desteğiyle postanelere giderek telgraf ve mektup göndermektedir. Okuma yazma bilmeyen yaşlı kişiler mektuplarını yazdırmak ya da gelen mektupları okutmak için çevrelerinde okuma yazma bilen kişilere başvurmaktadır. Resmî kurumlar ve adli işlemleri için de arzuhalci ve dava vekillerine başvurarak resmi evrakların takibini bu kişiler vasıtasıyla yürütmektedirler. Kırşehir yöresinde evlere telefon bağlatılması 1990’lı yılları bulmuştur. Bu süreçte kişilerin aylarca telefon sahibi olmak için bekledikleri bilinmektedir.(K.1).

1970'li yıllardan sonra televizyonun ülkede yaygınlaşması Kırşehir yöresini de etkilemiştir. Kırsal kesimde televizyon kanalıyla iletişim kurmak için köy halkı televizyonu bulunan varlık sahibi kişilerin evine gitmektedir. Kaynak şahıslar, döneminde ülke gündemini derinden etkileyen bir gelişme olan Kıbrıs Barış Harekatını izlemek için mahalle halkının tamamının televizyon olan eve gittiğini belirtmektedir. Yaşlı kişiler, günümüzde de televizyonun yaşamlarında en önemli iletişim araçlarından olduğunu belirtmektedir. Günümüzde televizyon iletişim aracının yanı sıra boş zamanlarını değerlendirdikleri eğlence aracı olmalarını da sağlamıştır. Haber, belgesel, dizi ve gündüz kuşağı vasıtasıyla gündemden haberdar olmaktadır.

Şekil 14. Yaşlı bireylerin sosyal medyada çok vakit harcaması

Kaynak şahıslar ile yapılan görüşmelerde, büyük çoğunluğun televizyonu en temel iletişim ve eğlence aracı olarak gördükleri tespit edilmiştir. Yaşlı kişilerin tamamının cep telefonuna sahip oldukları yakınları ile haberleşmeyi bu yolla sağladıkları görülmüştür. Yaşlı kişiler, sosyal medyayı kullanmada güçlük yaşamalarına rağmen yakınları ile görüntülü görüşmeyi akıllı telefonlar vasıtasıyla yapmaktadır. Yörede yer alan kaynak kişilerin çoğunluğu tuşlu telefon yerine akıllı telefon kullanmaktadır. Kullandıkları telefonların özelliklerinin çoğuna vakıf değildirler. Televizyonu günlük hayatlarının vazgeçilmez iletişim aracı hâline dönüştüren kaynak kişilerin dijital kültür ve sosyal medya ilişkileri sınırlı boyuttadır. Bunda teknolojik araçları kullanmadaki bilişsel yeterlikleri etkilidir. Şahıslar, teknolojik araçları kullanamadıkları için kimi zaman eksiklik yaşadıklarını belirtmişlerdir. K.39) (K.40) (K.41) (K.43) (K.49) (K.50).

Şekil 15. Ömür Dediğin programına katılan Kırşehir Akçakent İlçesi'nin Ömer Uşağı köyünden Ahmet Sevim Ölmez

İnternet ve diğer bilişim araçlarını kullanmayan, sadece televizyon izlediğini belirten şahıslara en çok hangi programları izledikleri sorulduğunda genellikle şu konularda yoğunlaştığı görülmektedir:

Kaynak şahıslar arasında büyük çoğunluk haber programlarını ve belirli dizi filmleri izlediklerini belirtmişlerdir (K.6) (K.7) (K.11) (K.12) (K.14) (K.17) (K.18) (K.20) (K.23) (K.24) (K.28) (K.29) (K.115) (K.124) (K.125) (K.127) (K.128) (K.130) (K.133) (K.140) (K.141) (K.148) (K.149) (K.151) (K.152) (K.153) (K.154) (K.155) (K.156) (K.162) (K.164) (K.165) (K.167) (K.174) (K.176) (K.180) (K.181) (K.193) (K.196) (K.198) (K.204) (K.205) (K.207) (K.208) (K.210) (K.212) (K.219).

6. BÖLÜM

KIRŞEHİR'DE GELENEKSEL YAŞLI KÜLTÜRÜ

Kültürün taşınmasında maddî ve manevî elementler bir arada bulunmaktadır. Kült ve ritüeller vasıtasıyla insan hayatında var olan geleneksel bilgi, kültürün yaşatılmasını sağlamaktadır (Yıldız Altın, 2018, s.102). Ritüel ve kült hâline gelen verilerin taşıyıcısı yaşlı aktörlerdir. Yaşlı kimliği kanalıyla şekillenen/kültleşen bu veriler, geleneklerden, giyim kuşama, beslenmeden sözlü kültür ürünlerine kadar bir söz varlığını oluşturarak yaşlı kültürünü oluşturmaktadır. Kırşehir’de yaşlı kültürü, halk edebiyatı ürünleri, gelenek, görenek ve inanmalar, giyim-kuşam, beslenme, halk mutfağı ve dil özellikleri bağlamında halkbilimi kadroları dâhilinde tasnif edilecektir. 65 yaş üstü kaynak kişiler aracılığıyla unutulmaya yüz tutmuş imgeler kayıt altına alınarak yaşlı kimliğindeki kişilerin genelinde Türk kültürüne özelinde Kırşehir’e yapmış oldukları hizmetler ortaya konacaktır. Yaşlı kültürünün ortaya konmasında kişiyi esas alan özgün ve dinamik yapısı, kaynak kişilerin olaylar ve durumlara bakış açısının çeşitlilik yaşanması sonucunu da doğurmuştur. Kaynak kişilerin bakış açısıyla aktarılan sözlü anlatılar varyantlaşmaya uğrayabilmektedir. Bu değerlendirme de yaşlı kültürünün zenginliğini ortaya koymaktadır. Çalışmada, Kırşehir yöresinde bulunan yaşlı kişiler tarafından aktarılan kültürel alan halkbilimi kadrolarına bağlı olarak tasnif edilmiştir. Bu bölümün amacı, yaşlı kişiler tarafından aktarılan kültürel bellek aktarımının kayıt altına alınarak geleneksel bilginin korunmasıdır.

Çevreyi oluşturan imgeler, gözlemci kişi ile ortamı arasında ilerleyen iki yönlü bir süreçtir. Çevreye bağlı olarak değişkenler ve benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Gözleme bağlı olarak oluşan değişkenler ise uyum yeteneği ve amaçları düzleminde çevreden gördüklerini seçip analiz etmektedir. Gözlemcinin etkisi doğrultusunda şekillenen imge, çevre faktörüne bağlı olarak değişik kişiler tarafından farklı analiz edilmesi sonucunu doğurmaktadır (Lynch’denaktaran Can, 2014, s. 7).Çevresel imgenin oluşumunda, gözlemci kişilerin yaş, cinsiyet, kültür, mesleklerine göre homojen bir yapıya bürünmektedir. Özelinde her birey kendi imgesini yaratmaktadır. Bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan gruplarda ise tutarlı bir uzlaşma sağlanarak ortak imgeler de yaratılabilmektedir. Bu bağlamda “halk imgesi” diye bir imge tanımlamasından da yararlanmak mümkündür.

Halk kültüründe kimlik , kimliği oluşturan yapı ve kimlik sonrasındaki verilerden oluşan anlam halk imgesini oluşturan üçlü bir korelasyondur. Halk imgesinin var olmasında bir verinin

tanımlanması, diğer verilerden farkının ortaya konması ve yeni bir kimlik olarak şekillenmesine neden olmaktadır. Veri vasıtasıyla kimlik oluşumu sağlanmaktadır. Kimliğin oluşmasında ikinci adım kimliğin veriyi/nesneyi oluşturan gözlemci ile fiziki şartlara bağlı kalınarak ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Üçüncü aşamada ise kimlik ve yapıyla bir araya gelen kültürel veriler, gözlemci şahıs tarafından anlamlandırma sürecine gidilerek halk imgesi verileri bütünleşmektedir.

Şekil 16. Halk İmgesinin Bileşenleri

Halkbilimi disiplini yerel bilginin ulusala; ulusalın evrensele son düzlükte ise ortak kültürel mirasa dönüşümünü sağlayan bir disiplindir(Çobanoğlu, 2010, s.19). Halkbilimi disiplini kültürel belleği korumak ve nesiller arası aktarımını sağlamak amacındadır. Gelenek dâhilinde var olan kültürel imgelerin, araştırılması, tespit edilmesi, canlı bir şekilde, genç nesle aktarımının yapılması bu disiplinin temel prensiplerindedir (Ekici, 2003, s.41).Yaşlılık da halkbilimi disiplini çerçevesinde incelenmesi gereken bir konudur. Bir topluluğun sözel belleğindeki bilgilerin aktarımı, yaşlı ve bilge tipindeki kişiler vasıtasıyla yapılabilmektedir. Toplum, kendi içinde belli bir sistemi olan sözlü kurallar dâhilinde var olan çoğunluktur. Belli kurallar dâhilinde toplanan gruplarda, düzeni ve istikrarı sağlayan, grubu yönlendirici baş kişiler bulunmaktadır. Baş kişilerin temel görevi, topluluğun kurallarını aktarmaktır. Toplumsal döngüyü sağlayan bu baş kişiler genellikle yaşlı profilinde karşımıza çıkmaktadır. Tecrübe ve deneyimi simgeleyen yapıları ile toplum tarafından sürekliliği sağlama görevleri yazılı olmayan kurallar dâhilinde kendilerine verilmiştir. Yaşlı kişilerin statüleri kazanmış oldukları yetkilere bağlı olarak toplum tarafından verilmektedir. Gelenekte var olan uygulamalar, sözlü veriler yaşlı kişiler vasıtasıyla kültürel bir platformda yaşatılmaya devam etmektedir.Yaşlı kişilere bağlı olarak oluşan kültürel imgeler, katı kurallarla sınırlandırılmayıp sözlü gelenekte eğlence , tören ve uygulamalar vasıtasıyla kişi belleğinde görsellik kazanmaktadır. Yaşlı kültürünün ortaya konması kültürün “yabancılaşmadan sıyrılarak bireyselleşmesine” ve özgün olmasına

zemin hazırlamaktadır (Özdemir, 2012,s. 102).Yaşlı kültüründe var olan özgünlükler, yaşlı kültürünün kültür ekonomisi bağlamında da incelenmesi gerekliliğini doğurmaktadır.

6.1. HALK EDEBİYATINDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Halk kültürünün önemli parçalarından birini oluşturan sözlü ürünler de Türk kültürünün duygu ve düşüncelerini ifade edebildiği zengin hazinelerdir. Sözlü ürünler, kim tarafından oluşturulduğu ve ne zaman oluştuğu bilinmeyen halk edebiyatı mahsulleridir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu mahsuller, kültürel zenginlikle beslenerek yoluna devam etmektedir.

6.1.1. Atasözleri

Atasözleri, halk kültüründe insanlara ders ya da bilgi vermek için oluşan kalıplaşmış söz gruplarıdır. Atasözleri konu ve mesajları açısından toplulukları da birleştirme fonksiyonunu taşımaktadır (Çobanoğlu, 2004, s. 2). Atasözleri toplum hafızasındaki olayları kısa ve açık bir mesaj yoluyla anlatmasından dolayı ilk yazılı metinlerinden itibaren kullanılan bir anlatı türü olmuştur (Oğuz vd., 2009, s. 207). Atasözleri büyüklere saygıyı, büyüklerin sözünün dinlenmesi ve tecrübeleri doğrultusunda ilerledikleri yolun takip edilmesi gerektiğini ifade eder. İnsanın yaşı ilerledikçe tecrübesi de artar bu nedenle büyüklerin öğütlerinden yararlanılması gerekir. Atasözlerinin oluşumunda kişinin tabiat ve kendisiyle olan tecrübelerinin etkisi büyüktür. Zaman içinde tecrübe ile var olan bu kalıp sözler, kendinden sonraki neslin rehberlik edeceği söz grupları olarak kültürel aktarımını devam ettirmektedir. Diğer anlatı türlerine göre en yaygın kullanılan söz grupları atasözleridir, bunda atasözlerinin kısa ve öz yapısının, ezberlenebilir oluşunun büyük etkisi bulunmaktadır. Geleneğe katkı sağlayan bu anlatı türlerinin kültürel gelişme sırasında birtakım görevleri de bulunmaktadır (Çobanoğlu, 2004, s. 3).Bascom'un aktardığı toplumun örf ve âdetlerine katkı sağlama, eğitim ve kültürün kendinden sonraki nesillere taşınmasını sağlama, ve medeniyet oluşumunda yapı taşlarından birisi olması belli başlı görevleridir.Özdemir (2018), geleneksel bilgi tanımında gelenekselin tabiatla ve yıllarca süren tecrübeler doğrultusunda yenilenerek gerçeğe yakın veriler olduğunu belirtmiştir.

Yaşlılık bağlamında atasözlerinin incelenmesi son geçiş döneminin verilerini vermesi açısından önemlidir. Atasözlerinin kişilerin yıllarca edindikleri tecrübelerinden kaynaklanması, yaşlılığın kişi tecrübelerinin son basamağı olması yaşlılık ile ilgili atasözlerinin yoğun görülmesi sonucunu doğurmaktadır. Türk toplumunda okuma yazmanın olmadığı dönemde halk yaşlıları bilgi kaynağı olarak görür ve onlara fikir danışır. Aynı zamanda gençlerin geçmişteki örf ve

âdetlerin yaşlılar tarafından devam ettirildiğini görmesi toplumun sosyokültürel yapısının ortaya konulmasında önemlidir. Dünyanın iyi ya da kötü çoğu hâllerini tatmıştır. Yaşayamadıkları, içinde kalanlar bile olsa yaşlı bünyesi bunlar için uygun değildir.

Kaynana tipolojisi ile ilgili kullanılan atasözlerinde kaynananın çatışma unsuru genellikle gelinleri olmuştur. Gelin ve kaynana ilişkisini ele alan atasözlerini kaynananın bakış açısıyla ve gelinin bakış açısıyla ele almak mümkündür. Çalışmada , Büyükkaya (2019)' nın geçiş dönemleri atasözlerini incelediği çalışmadan yararlanılarak atasözleri tasnif edilmiştir: ancak geçiş dönemleriyle ilgili unsurların varlığı ve önemi açısından Dîvânü Lûgati'tTürk'te yer alan metinlere de yer verilmiştir.

Doğrudan Yaşlılık ile İlgili Atasözleri

İnsan yaşlandığında kendisini bakıma muhtaç hisseder ve varsa evlatlarından bakımını üstlenmelerini ister. Bunun sebebi yaşlı insanların bünyesinin zayıflaması ve fiziken zor şartlara gücünün yetememesidir. Bundan ötürü gençken yaptıkları işlerin daha kolayını yapmayı tercih ederler. “İnsanın yaşı geçtikçe tecrübesi artar ve olgunlaşır. Bazen insan ne kadar yaşlansa da akliselim tavırlar sergileyememektedir. İnsan yaşamındaki olaylar ancak vakti geldiğinde gerçekleşebilmektedir. Yaşamın bir parçası olan yaşlılığın somut göstergelerinden olan saçın ağarması belirtilmiştir. Yaşlılığın diğer belirtilerinden biri olan hafıza kaybının artmasına yönelik atasözü örneği söylenir. İnsan yaşlandıkça bedenin direnci azalır ve çabuk yorulur hâle gelir. “Çabuk yorulmanın ve bu yorulma sonucunda da uykuya çok fazla ihtiyaç duymanın insanların yaşının ilerlediği ve ölüm zamanının yaklaştığının belirtisi olduğu söylenmektedir örneğinde de yaşlıların zayıflayan bünyelerinden ötürü zor şartları kaldıramadıkları ve yokuş çıkmak yerine inmek gibi kendilerini zorlamayan işleri tercih ettikleri görülür¹⁵ .Anadolu'da yaşlılık ile ilgili doğrudan kullanılan atasözleri şunlardır:

“Avradın yaşlısı, öküzün çağmel başlısı, tarlanın iri daşlısı eyi olmaz ; Dere kenarına bağ dikme sel alır, gocalıkta genç avrat alma el alır ;Yaşlılık gapiye gonacak mal değil: (Özturan, 2009a: 225); Sakalı ağarasıca: (Çınkır, 2014: 898); Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur ; Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı ; Gençlikte ölüm, kocalıkta açlık güç ; Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez ; Altmış, yetmiş, akli başından gitmiş (gelmiş geçmiş) ; Arslan karısa sıçgan ütin küdhezür (Birtek, 1944: 25); Sakal ile olaydı kişi (kâmil olsa kişi), keçiye danışlırdı her işi ; Aksakallıya korku gerek ;İhtiyarlık maskaralıktır ; Genç yumruk yedirir,

¹⁵ Atasözleri İçin daha geniş bilgi için Nevin Büyükkaya, 2019, .Anadolu Sahası atasözlerinde geçiş dönemleri.

ihhtiyar kuyruk yedirir ; Yaş yetmiş, iş bitmiş ; Avradın yaşlısı, öküzün çağmel başlısı, tarlanın iri daşlısı eyi olmaz (Özalp, 2008: 372); Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur (Özön, 1958,s. 135; Oy, 1972,s. 284; Tülbentçi, 1977,s. 247) ; Gençlikte ölüm; kocalıkta açlık güç (Özön, 1958:,s.135; Oy, 1972,s. 284; Tülbentçi, 1977, s. 248) ; Gençlikten kocalığa sağlık saklamalı (Özön, 1958,s. 135; Oy, 1972,s. 284; Tülbentçi, 1977,s. 248; Aksoy, 1984s. 287); İhtiyarlık insanı her şeyden geçirir (Tülbentçi, 1977,s. 303); İhtiyarlık maskaralıktır (Özön, 1958: 166; Tülbentçi, 1977,s. 303); Kal sawı kalmas, kagıl bağı yazılmas (Birtek 1944,s. 14; Oy, 1972,s. 134) ; Kaza görünü gelmez, karı bükülüb ölmez (İzbudak, 1936,s. 54) ; Ulugnu uluglasa kut bulur (Birtek, 1944, s. 50) (İnsan, uluyu ululasa kut bulur); Ulusunu (büyüğünü) bilmeyen, Tanrı'sını (da) bilmez (Soykut, 1974,s. 211); Uzun yaşın ucu ölümdür (Tülbentçi, 1977,s. 531); Üzümün iyisi dener (tanedir); kadının iyisi nenedir (ninedir (Soykut, 1974,s. 102); Vücut kocar, gönül kocamaz (Özön, 1958,s. 166); Yaş yetmiş, iş bitmiş (Özön, 1958,s. 298); Yokuştan iniş kocaya yiğdür (İzbudak, 1936,s. 55).”

Ölümü Hatırlatan Atasözleri

İnsanın ölmesi için çok hasta ya da yaşlı olması gibi büyük sebeplere ihtiyacı yoktur. gençlik döneminin kıymetinin bilinmesi hususu daha çok yaşlılıkla kıyaslanarak ele alınmıştır. İnsanlar gençlik çağındayken bir gün yaşlanacaklarını unutabilmektedirler. Yaşlılıkla birlikte ne tür zorlukların geleceğini tahmin edemeyebilirler bununla beraber yaşlandıklarında dolu dolu geçirilen gençlik yıllarına özlem duyabilmektedirler:

“Ecel geldi (cihana), baş ağrısı bahane ; Ecele çare bulunmaz ; Çıkacak can yorganda da, urganda da çıkar; Ecele çare olsaydı, Lokman Hekim bulurdu.” (Duman, 2008: 180)

Kaynanayı ön plana alan atasözleri

Gelinin dini yok, kaynananın imanı: Türk toplumunda din olgusu hoşgörü ilkesine dayanmaktadır. Aile bireyleri arasında özellikle gelin ve kaynana arasında anlaşmazlığın aktarıldığı bu atasözünde din ve imandan kasıt iki aile bireyi arasındaki hoşgörü ilkesinin yoksunluğudur (Kurt, 1992, s. 647).

Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar”. Bu atasözünde de kayninvalidelerin ne kadar iyi olursa olsun gelin tarafından yaptığı iyiliklerin görülemeyeceği belirtilmiştir (Kurt, 1992, s. 647).

Kaynanam devletli olsun kaynanam sehavetli (Bulut, 2018, s. 214).

Gelini ön plana alan atasözleri

Gelin çiçek her dediği gerçek, kaynana yılan her dediği yalan: Bu atasözünde gelin ve kaynana arasında benzetme yoluyla bir karşılaştırma yapılmıştır. Yeni gelin olmuş kişilerin çiçek gibi canlı olduğu güven duyulması gerektiği; kaynananın ise toplum nezdinde yılan gibi olumsuz bir metafora benzetildiği, sözüne itibar edilmemesi gerektiği belirtilmiştir (Kurt, 1992, s. 647).

Kaynana böcü, oğlu cici

Atalar kültürüne bağlı olarak oluşan atasözleri

Türk kültüründe atalara ilişkin inanç ve uygulamaların açık biçimde görüldüğü sözlü kültür ürünlerinden biri atasözleridir. Adın da anlaşılabilceği gibi kaynağını doğrudan atalar kültüründen alan atasözleri, atalara ilişkin “olması gereken” veya “istendik değer” (Çobanoğlu, 2000, s. 336). Ataerkil aile sisteminde erkeğin toplumsal cinsiyet temelli egemenliğinin atasözlerine yansıdığı görülmektedir. Ocak kavramının soy düşüncesiyle ilişkilendirildiği bu sözlerde, ata mirasının taşıyıcısı olarak oğulun varlığı görülmektedir:

“Dervişim fikri ne ise zikri de odur; Kul sıkılmayınca Hz. Hızır yetişmez; Büyük sözde hakikat yok, Ulu sözde ayıp yok” (Dilek, 1996, s. 116); Ataların sözü Kur’ân’a girmez, Oğul ocaktan, ayran bucaktan” (Sivas) (Kumartaşlıoğlu, 2012, s. 478); Büyüğünü tanımayan/bilmeyen, Allah’ını (da) tanımaz/bilmez; Sabreden derviş,” denmiştir ; Atasını tanımayan Allah’ını tanımaz ; Ata hakkı, Tanrı hakkıdır ; Ata sözü yerde kalmaz; Ulu sözü yerde kalmaz; Uluyu dinlemeyen uluya uluya gider (Soykut, 1974); Eskinin biti, uluğun sözü yakar” (Türk Dil Kurumu, 2004, s. 115); Ulu sözü dinlemiyen (öğüdün tutmıyan) uluya kalır (uluya uluya gider) (Soykut, 1974 211).”

Yaşlılık çağrışımı yapan atasözleri ve deyimler

Ağzında dişi olmamak: Çok yaşlı olmak (Özturan, 2014: 23).

Ahi gidip vahu galmak: Hastalık veya yaşlılıkla gücünü kuvvetini kaybedip işe yaramaz hale gelmiş olmak (Özalp, 2008: 183; Özturan, 2009a: 208).

Fel fel etmek: Yaşlılıktan takati bitmek, sarsılarak ya da düşmeye vararak yürümek. Örnek: Ya bir ayağı çukurda her tarafı fel fel ediyor, yine de ben evleneceğim diyor (Bilgin, 2006: 132; Çınkır, 2016: 412; Kaya-Kozan, 2003: 75).

Gal gal gurumak: İyice kurumak, yaşlığı kalmamak (Özalp, 2008: 252).

Gart horuz: Yaşlı bekâr, zampara, söz ustası (Çınkır, 2016: 450; Özturan, 2014: 141).

Goca dölü: Yaşlılıkta ka Gocaya gocaya Gamber ağanın guşuna dönmek: Çok yaşlanmış olmak, kazanılmış zayıf çocuk (Özturan, 2014: 151).

Güzlek vermek: 1. Filiz vermek, fitik vermek. Kökten fişkirmek. 2. Yaşlı erkeğin veya doğum yapma sınırında olan kadının çocuğu olmak (Özalp, 2008: 273).

Höddük gibi oturmak: Yaşlılar gibi oturmak. Hiçbir işe yaramadan oturup hizmet beklemek (Özalp, 2008: 284; Özturan, 2014: 177).

İki dişli garı gibi olmak: Çok yaşlı, dişleri dökülmüş, ağzında iki diş kalmış karı gibi olmak. Yaşlı görünmek. (Özalp, 2008: 288; Özturan, 2014: 181)

Oması pırtmak: Zor yürümek, yaşlı veya rahatsız olmak. Alay etmek için kullanılır (Çınkır, 2016: 834; Özturan, 2014: 201).

Ölümlük dirimlik: Yaşlılıkta kullanılmak üzere saklanan para (Özturan, 2014: 2184: 213).

Sakallı öksüz: Bakanı olmayan yaşlı (Özturan, 2014: 227).

Sakallıya selam yok mu?: Yaşlıyım diye selam vermeden mi geçiyorsun? (Özturan, 2014: 227.)

Dere kenarına bağ dikme sel alır, gocalıkta genç avrat alma el alır: Yararına olmayacak yerlere yatırım yapma, boşa uğraş verirsin. Yaşlılık vaktinde genç, güzel hatunla evlenme, sen ölünce başkasına varır (Özturan, 2009a: 213).

Feriştahlar gibi abdest al, gocalar gibi namaz kıl: Melekler gibi abdest al, yaşlılar gibi yavaş yavaş namaz kıl (Özturan, 2014: 131).

Gızlar gelir, iş artırır; garular gelir, gov artırır: Gençler iş görürler, iş bitirirler. Yaşlılar da oturup dedikodu yaparlar (Özalp, 2008: 399).

Gocamış/yaşamış eşşekte, yillanmış akıl olur: Yaşlı, tecrübeli de olsa akılsız kişinin fikri olmaz(KA, 2019a: 390; Özturan, 2009a: 217)

Yaşlılık gapiye gonacak mal değil: Yaşlılık, insanların istemediği bir dönemdir. Kimse yaşlanmayı istemez (Özturan, 2009a: 225).

Sakalı ağarasıca: Gençler için çok yaşayasın, ömrün uzun olsun anlamında yaşlılarca alkış olarak kullanılan bir söz(Çınkır, 2016: 898).

Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez (Aksoy, 1988: 120).

Kültürümüzde yaşlı kişilerin genel olarak paylaşımcı ve zor durumlarda kurtarıcı oldukları görüşü vardır. Yaşlı kişiler vasıtasıyla oluşturulan uygulamalar toplum tarafından kabul görebilerek toplumsal kurallara dönüşmesi yaşlı kişilere duyulan saygınlığın da bir göstergesidir. Atasözleri de temelinde atalar/ yaşlı kişiler vasıtasıyla oluşturulan ve toplum tarafından yaşatılarak günümüze kadar gelen sözlü anlatılardır. Yaşlı kişilerin örneklem alanını oluşturduğu Kırşehir yöresi, atasözleri açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Atasözlerinin kısa ve kolay ezberlenir olması, yaşlı kişilerin belleğinde bu sözlerin unutulmamasına ve geleneği yaşatmasına katkı sağlamıştır. Yörede atasözleri yaşlı kişiler tarafından aktarılan ve genç kaynak kişilerin hatıralarında yer alan ürünler olmak üzere iki alt başlık altında incelenecektir:

Kırşehir yöresinde gençlerin yaşlı büyüklerinden öğrendiği atasözleri ve deyimler

Ağır ol. Ağır taşı ne yel alır, ne sel

Ne verirsen elinle o gider seninle.

Mısırın deliğinden kısırı seyretmek

Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur

Ak akçe karagün içindir

Ununu elemiş eleğini asmış.

El elin ölüsüne dın dın ağlar.

Bugünün işinini yarına bırakma

Yılan bile toprağı kerimle yalarmış.

Sağ cebindeki parayı sol cebine ödünç vereceksin.

Taşıma su ile değirmen dönmez.
 Adam olduğun sokumundan beli olur.
 Asıl akmaz bal kokmaz.
 Ben yanarım yavruma yavrum yanar yavrusuna
 Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.
 Merhamet etmeyene merhamet edilmez
 İnek almaz dana emmez(işler kötüye gidiyor anlamında)
 Açın ilacı ekmek; derdin ilacı çekmek..
 Ağzından çıkan söze dikkat et .Bin kere düşün öğle konuş
Yaşlı kişiler tarafından aktarılan atasözleri
 Ağaç yaşken eğilir. (K.8) (K.24) (K.37) (K.75) (K.134)
 Akıllı işini görür, deli başını bekler. (K.39)
 Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz. (K.1)
 Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al. (K.1) (K.29)
 At binenin kılıç kuşananın. (K.38)
 Atılan ok geri dönmez. (K.1)
 Ayağımı yorganına göre uzat. (K.193) (K.196) (K.198) (K.210) (K.218)
 Ayağımı yorganına göre uzat. Gelinler müsrüfse. (K.18)
 Ayıdan post gâvurdan dost olmaz. (K.1)
 Az ağrıyı iş bastırır, çok ağrıyı aş bastırır. (K.39)
 Az azım ağrısız başım (K.119)
 Azıcık aşım, kaygısız başım. (K.1)
 Bal, bal demekle ağız tatlanmaz. (K.1)
 Bağdat ev avrat. İç bezirganı batırmış dış bezirganı arttırmış. (K.19)
 Balık baştan kokar. (K.147)
 Başka yere gitme başımıza iş getirme. (K.17)
 Bitli baklanın kör alıcısı olur. (K.1)
 Boyunca bulursun, huyunca bulamazsın. (K.1)
 Çingeneyi bey yapmışlar, önce kendi babasını kestirmiş. (K.1)
 Çok gezen papuç b.k getirir. (K.17)
 Düvende yapanın, hatılda önüne gelir. (K.1)
 El elin eşeğini türkü çağırarak arar. (K.1)
 El öpmekle ağız kirlenmez. (K.1)
 Erkek eşeğin sıpası olmaz. (K.1)
 Fakirin tavuğu tek tek yumurtlar. (K.1)

- Erken kalkan yol alır, er evlenen döl alır. (K.1)
- Etme bulun, inleme ölü. (K.45)
- Gelin ata binmiş, ya nasip demiş. (K.1)
- Gönülsüz köpek sürüye kurt getirir. (K.1)
- Görmediğin oğlu olmuş çekmiş ç...nü koparmış. (K.1)
- Harman yelinen, düğün elinen olur. (K.1)
- Her şey incelikten, insan kabalıktan kırılır. (K.1)
- Herkes külü kendi önüne deşer. (K.1)
- İnek danadan olur kız anadan olur. (K.29)
- İt kapıda zabun gerek. (K.1)
- İti an değneği /taşı hazırla. (K.1)
- İtin ayağı taştan esirgenmez. (K.1)
- İt kapmaz, at tepmez deme. (K.1)K
- Kanı kanla yumazlar, su ile yurlar. (K.1)
- Keçinin şaşkını pınarın gözesinden su içer.
- Keskin sirke küpüne zarar. (K.136)
- Keşkafın kokusu geliyor, cemaatin uykusu geliyor. (K.1)
- Kılavuzu karga olanın burnu b..tan çıkmaz. (K.1)
- Kılda keramet olsa keçiler evliya olurdu. (K.1)
- Kırığına güvenen yârsiz kalır. (K.1)
- Koyunun olmadığı yerde keçiyeye Abdurrahman Çelebi derlermiş.
- Meyveli ağcı taşlayan çok olur. (K.1)
- Muhanet komşu, adamı hacet sahibi yapar.
- Ne ekersen onu biçersin. (K.24) (K.218)
- Öfkeyle kalkan zararlar oturur. (K.1)
- Rağbet iki başlıdır. (K.1)
- Sakla samanı gelir zamanı. (K.24) (K.26) (K.42) (K.72) (K.75) (K.114) (K.152) (K.153) (K.154) (K.155) (K.218)
- Sakla sarı samanı gelir onun zamanı (K.216)
- Sığır güdenin avradı, sığır geldi kıvradı. (K.1)
- Soğuktan ve soysuzdan kendini koru. (K.1)
- Sürüden ayrılanı kurt kapar. (K.1)
- Taş düştüğü yerde ağırdır. (K.1)
- Tava delik tas delik, bu da sana üstelik. (K.1)
- Tırnağın varsa başını kaşı. (K.1)

Ulu sözü dinlemeyen, uluya uluya dağda kalır. (K.1)

Ummadık taş baş yarar. (K.1)

Yatan öküze yem verilmez. (K.1)

Üzüm üzümüne baka baka kararır. (K.29) (K.114) (K.142)

Yelden, elden, birde elden sakın ha, sakın. (K.1)

Yöğrük at kendine kamçı vurdurmaz. (K.1)

6.1.2. Bilmece

Sözlü anlatı türlerinden olan bilmecelerde içinde bulunulan topluluğun hayata bakışını, kültürel perspektifini de görmek mümkündür. Bilmecelerin oluşumunda ve aktarımında geçmişten günümüze var olan bir gelenek kültürü söz konusudur. Bilmece geleneği vasıtasıyla yörede bulunan insanlar eğlenme işlevini de yerine getirmektedir. Bilmeceler, kelime çeşitliği açısından sözlü bellekte zengin bir varlığa sahiptir. Yaşlı kişiler aracılığıyla genç nesle bilmeceler aracılığıyla kelime öğretilmesi, söz varlığının gelişmesine ve genç kişilerin toplum bünyesinde var olan kültürel imgeleri aktarım yapmasına neden olacaktır. Kırşehirde’de bilmece geleneği güncel formuyla sınırlı sayıda varlığını devam ettirmektedir. Çalışmamızda bilmecelerin elli yaşın üstündeki kişiler tarafından aktarımının devam ettiğini söylemek mümkündür. Toplumsal cinsiyet bağlamında yörede kadınların daha çok bilmece söyledikleri görülmektedir. Kadınların sohbet ortamının erkeklere göre daha fazla olması bilmecelerin kadınların belleğinde canlılığını devam ettirmesini sağlamıştır. Yapılan çalışmada halkın belleğinde kalan bilmecelerin söz varlığını genellikle kırsal kesimde var olan günlük yaşamda kullanılan malzemeler oluşturmaktadır. Yaşlılık k kültürü açısından bilmecelerin aktarımı önemlidir. Günlük işlerin azaldığı zamanlarda yaşlı kişiler, sohbet ortamına bağlı olarak bir araya gelerek çocuklara ve çevresindeki kişilere bilmece sormaktadır. Bilmecelerin aktarımı teknolojinin sınırlı olduğu durumlarda kahvehane ortamında da devam etmiştir . Kırşehir’de günümüzde dijital kültürün yaygınlaşması bilmece geleneğinin sözlü kültür içinde unutulmasına, bilmece aktaran yaşlı kişilerin sayısının azalması ile birlikte, sözlü gelenek ortamında etkisi azalmaktadır. Anadolu’da

- Hz. Hızır’a ve Derviş’e bağlı olarak bilmeceler söylenmiştir:
- Hz. Hızır çaldı kılıcı, mağribe vardı bir ucu. (Yıldırım), (Çelebioğlu-Öksüz, 1974: 74)
- Bir değneğin ucunda Hz. Hızır Koca bir dağı oynatır. (Kaldıraç), (Çelebioğlu-Öksüz, 1974:320)
- Aşağıdan gelir derviş, hele gözümüne iliş, meyvalar içinde yapraksız bir yemiş. (Mantar), (Elçin, 1998:234)

- Uzun uzun akalar, ak sakallı babalar, gelir gider duramaz ,gece gündüz çabalar. (Dalga), (Elçin, 1988:234)

Kırşehir yöresinde çoğunlukla 60 yaş üstü kişiler tarafından söylenen bilmece şunlardır:

- Ağacı oymuşlar, içine bülbül koymuşlar (radyo) (K.1)
- Ağacı oymuşlar, içine tıntın koymuşlar. Ötme tıntınım ötme şimdi kızarlar, kulağını burarlar. (radyo) (K.1)
- Ağzı aşağı, mordur t...ğı, bunu bilmeyen gâvur eşeği (patlıcan)
- Akşam serilir, sabah dürülür (yatak) (K.1)
- Altı tahta üstü tahta içinde bir kanlı kahpe (bıçak) (K.1)
- Benim bir gelinim var gidenin gelenin eteğini öper (minder) (K.1)
- Ben giderim o gider, arkam sıra tin tin eder. (Gölge) (K.1) (K.75)
- Benim bir gelinim var gidenin gelenin elini öper (kapı kolu) (K.1)
- Bilmece bildirmece el üstünde kaydırmaca (sabun) (K.1)
- Bir küçücük fiçıcık, içi dolu turşucuk (limon) (K.1)
- Biz biz idik biz idik, yüz bin kız idik, gece oldu dizildik, sabah oldu silindik (Yıldız)(K.1)
- Bilmece bildirmece el üstünde kaydırmaca (sabun) (K.1) (K.23) (K.80) (K.115) (K.204)
- Bir gücücük minadan dünyaları donadan. (iğne) (K.216)
- Bir küçücük fiçıcık, içi dolu turşucuk (limon) (K.1)
- Biz bizidik bizidik, otuz iki kız idik. Ezildik büzüldük bir duvara dizildik. (K.1) (K.15)
- Çalın dibinde çıra yanar. (Çiğdem) (K.1)
- Çarığımı çattım, pencereye attım (terazi) (K.1)
- Çarşıdan aldım bir tane eve geldim bin tane (Nar) (K.1) (K.21) (K.22) (K.90) (K.151) (K.175) (K.191) (K.193)
- Çarşıdan aldım bir tane eve geldi bin tane (nar) (K.1)
- Çarşıdan alınmaz, mendile konulmaz, ondan tatlı şey olmaz. (Uyku) (K.1)
- Çin çin hamam kubbesi tamam bir gelin aldım babası imam (saat) (K.1)
- Dal üstünde kilitli sandık. (Ceviz) (K.1) (K.68)
- Dedem deve girmez eve. Kes kellesini girsin eve. (Şemsiye) (K.44) (Meses) (K.1)
- Devlet arası bir devletle top oynamazlar ve oynatmazlar kimdir bu devlet? (Hindu-Hindistan (sihir-büyü) (K.179)
- Dışardan baktım bir yeşil türbe, İçine baktım estağfurullah tövbe. (kaplumbağa) (K.1)
- Dışı al yastık, içine un bastık. (iğde) (K.1)

- Dışı katık, içi kütük (zeytin) (K.1)
- Duvar üstü çörçöp, iki serçenin gözü dört, orak eğri, kan kırmızı. (cevapları içinde) (K.1)
- Elemez, melemez ocak başına gelemmez, gelse bile duramaz (Yağ) (K.1)
- Het dedim hüt dedim git şuraya yat dedim. (süpürge) (K.1) (K.105)
- İstanbul'da süt pişer, kokusu buraya düşer (Mektup) (K.1)
- Kat kat döşek, bunu bilmeyen eşek (lahana) (K.1)
- Kaydım kaydım kaydırmaca. (Sabun) (K.158)
- Kılı ağzını açtı, çıplak içine kaçtı (yün çorap) (K.1)
- Küçük al yastık, içine un bastık (iğde) (K.1)
- Metelim var metten, sakalı var etten, şimdi gelir görürsünüz, güle güle ölürsünüz (hindi) (K.1)
- Lamba düştü is oldu taban düştü ton dedi anne bana bul dedi. (K.47)
- Nar, nar diz boyunca kar, uçtu keklik kaldı dilber (başak) (K.1)
- Parasını el alır, dumanın yel alır (sigara) (K.1)
- Pır pır uçar, apak düşer. (Kar) (K.67)
- Sıra sıra odalar birbirini kovalar (tren) (K.1)
- Suda balık kuyruğu yanık. (gaz lambası / kandil) (K.1) (K.79)
- Tıngır elek tıngır saç, elim hamur karnım aç (oruç- Ramazan) (K.1)
- Uzaktan baktım bir taş, Yakından baktım dört ayak bir baş. (kaplumbağa) (K.1)
- Türü mürkü ninemin eski kürkü bir çektim yırtıldı ninem dikmekten kurtuldu. (K.39)
- Vurdum vurdum yıldızınan, acısı soğan gibi, kokusu soğan gibi. (Mektup) (K.49)
- Yağlı kaşık duvara yapışık (kulak) (K.1)
- Yassı yatar uzun sürter, varıp gelinceye kadar işi biter. (Ekmek Tahtası) (K.25)
- Yedi delikli tokmak bunu bilmeyen ahmak. (Baş/Kafa) (K.1) (K.218)
- Yer altına yağlı kayış (yılan)
- Yer altında kilitli sandık. (Mezar) (K.1)
- Yer altında gezerim dünki gelinden güzelim. (saban demiri) (K.42)
- Yer altında kitli sandık (mezar)
- Yer altında sakallı hoca / soğan)
- Yol üstünde kilitli sandık. (Mezar) (K.144)
- Yol üstünde sarı yazma (at, sığır sidiği) (K.1)
- Ben giderim o gider; arkamda tin tin eder: Gölge (K.4)
- Yol üstünde yağlı kayış: Yılan (K.5)

- Zahmerinin var ayazı, göllerde olur onun buzu; iki serçenin dört gözü, iğneden kuşak olur, bunu bilmeyen eşek olur. (cevapları içinde) (K.45)
- Dam başında güveği, güp güp eder yüreği (hırsız) (K.1)
- Dağdan gelir davara, kuyruğunun ucu kara (yılan) (K.1)
- Dağdan gelir sekerek, kuru üzüm dökerek (keçi) (K.1)
- Dağdan gelir taştan gelir, bir kükremiş aslan gelir (sel) (K.1)
- Dışı al yastık, içine un bastık. (iğde) (K.1)
- Dışı katık, içi kütük (zeytin) (K.1)
- Dışardan baktım bir yeşil türbe, İçine baktım estağfurullah tövbe. (kaplumbağa) ((K.1)
- Elemez, melemez ocak başına gelemmez, gelse bile duramaz (Yağ) (K.1)
- İstanbul'da süt pişer, kokusu buraya düşer (Mektup) (K.1)
- Kat kat döşek, bunu bilmeyen eşek (lahana) (K.1)
- Kıllı ağzını açtı, çıplak içine kaçtı (yün çorap) (K.1)
- Küçük al yastık, içine un bastık (iğde) (K.1)
- Metelim var metten, sakalı var etten, şimdi gelir görürsünüz, güle güle ölürsünüz (hindi) (K.1)
- Nar, nar diz boyunca kar, uçu keklik kaldı dilber (başak) Parasını el alır, dumanın yel alır (sigara) (K.1)
- Sıra sıra odalar birbirini kovalar (tren) (K.1)
- Tıngır elek tıngır saç, elim hamur karnım aç (oruç- Ramazan) (K.1)
- Uzaktan baktım bir taş, Yakından baktım dört ayak bir baş. (kaplumbağa) (K.1)
- Yağlı kaşık duvara yapışık (kulak) (K.1)
- Yedi delikli tokmak, bunu bilmeyen akmak (Baş/Kafa) (K.1)
- Yer altında kitli sandık (mezar) (K.1)
- Yer altında sakallı hoca / soğan) (K.1)
- Yer altına yağlı kayış (yılan) (K.1)
- Yol üstünde sarı yazma (sidik) (K.1)

6.1.3. Ninni

Anneler çocuklarını uyuturken ona güzel dileklerinden, gelecekle ilgili düşünce ve hayallerinden, çocuğa karşı hislerinden söz ederler. Bununla birlikte anne, çocuğunu dert ortağı bilir; onunla acısını, kaygısını, kederini de paylaşır.

Ninniler, ezgili bir biçimde söylenen toplumsal ve kültürel unsurları da bünyesinde barındıran manzum eserlerdir. Anne ile bebeği arasında bireysel olarak başlayan iletişim, toplumsal normları da aktarmasıyla geniş bir boyut kazanmaktadır. Anne bebeği aracılığıyla toplumsal açıdan öğrendikleri, belleğinde var olan bilgileri aktarım yoluna gitmektedir. Ninninin oluşumu sırasında ninninin icra edildiği ortam, ninniye oluşturan metinler etkileşim içinde olabilir. (Çobanoğlu, 2007, s. 281). Toplumda ortak bellekte olan anlatılar, kalıp yargılar ninni vasıtasıyla aktarılmaktadır.

Ninnilerde aile içinde yer alan tüm aile fertleri de ninninin konusunda dâhil olabilmektedir. Annenin bebeğiyle olan samimî iletişimi annenin motive durumuna bağlı olarak kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz bir şekilde değerlendirilmektedir (Başgöz, 2008, s.63). Anne kavramı ninnilerde annenin kendisi, annesi ve kaynanası hakkında söyledikleri ve kaynananın gelini hakkında söyledikleri şeklindedir. Çoğunlukla anne aracılığıyla aktarılan ninniler, annenin çevreye akrış bakış açısını da ortaya koyar. Anenin kendi ailesini ön plana çıkardığı, eşinin ailesini ise eleştirdiği görülmektedir. Ninnide anne kâmil kâmil bakışı, kibar yatışı ile bebeğinin özelliğini söylerken aslında dolaylı yoldan kendisini anlatmaktadır. Kınalı kadın, elma yanaklı, süslü gelin sıfatlarıyla toplumun güzellik anlayışının ipuçlarını veren annesinin söylediği koruyucu ve aziz kelimeleriyle anneliğe yüklenen özellikleri dile getirmektedir. Anneliğe geçiş sürecinde ve bebek bakımı sırasında bir kadının aklına ilk kendi annesi gelir ve onun yaşadıklarıyla özdeşleşir. Bu durum ninnilere hanım, ak pamuk ve cömert (trtü) ifadeleri ile yansır. Ancak kocanın annesi söz konusu olduğunda durum değişmektedir. Ninnilerde Türkiye ninnileri dışında kaynanayla ilgili ifadeler rastlanmamıştır (Uğurlu 2012, s.105-150).

Yaşlı tipolojisi bağlamında ninnilere de konu olmuş kayınvalide /kaynana için yılan, yarım kalikli, hol kafalı, şalvarı boklu, koca şalvarlı, karaman kuyruklu, kokmuş tuluk bacağı, eski çaput kundağı, çekmiş çırakman başlı, koyun, eşek, muhannet, bulanık akıllı şeklinde tamamen olumsuz sıfatlar yer almaktadır. Kaynananın ninnide söyledikleri genellikle gelininin moralini bozmak üzerinedir. Ona sökükle etekli, çepekle) derken derli toplu, bakımlı olmadığını; deli kız, katır, tutumsuz derken kendisinden beklenenin dışında davrandığını ima etmek ister. Dede ile ilgili olarak Türkiye ninnilerinde deve, eve uğramaz, kirli terlikli, koca göbekli, sakalı bitli, mezarlık hortlağı gibi genellikle menfi ifadeler kullanılırken Türkiye dışındaki Türk

topluluklarında değirmene gider, bağ yapar gibi yaşlıların kendilerini meşgul ettikleri işler sıralanmakta ve onların özellikleri torba sakallıdır ¹⁶

Buna göre kaynana muhannettir, domuzdur, eski çaput kundağıdır (trtü), kaynana börek pişirir gelinine vermez, verirse de yağsız verir (çuvt), ve gelin ömründe böyle kâfir –acımasız- kaynana görmemiştir (kıbrt).

Ninnilerde genellikle yaşlanıldığında çocukları anne ve babalarına maddî ve manevî destek olmalarının beklendiği ifade edilir. İşlerin çokluğunda yardım etmek, elden ayaktan düşünce işleri üstlenmek veya yaşlanınca kendisine bakılmasını istemek değinilen konulardır. Ebeveynlerin kendi gerçekleştiremedikleri bir takım şeyleri çocuklarına yaptırmaya çalışmalarına paralel olarak anne de ninnisinde yapamadığı veya olamadığı şeyleri çocuğundan beklemektedir. Anne yaşlılığını düşündüğünde ninnisinde evlattan dar günde dertleri çözmek, anne ve babanın bakımıyla ilgilenmek gibi beklentileri de dile getirir. Özetle anne bebeğini “Yörer bolsam kuvvatım,/ Uçar bolsam ganatım” olarak görmektedir. Bu istek gibi görünen telkinlerle büyüyen çocuklar doğal olarak anne ve babaları yaşlandığında huzur evi veya bakıcı kelime ve kavramlarına mesafeli olacaklardır. Ancak günümüz şartlarında annelerin ninnilerinde bunlara değinirken yaşlılıklarıyla ilgili belirsizlik hissini yaşamaları muhtemel görünmektedir. (Uğurlu, 2012, s.200).

Uyku ısmarlama ninnilerde şöyle geçer:

Türkiye ninnilerinde görülen bir söyleme şeklidir. Babadan, aksakallı dededen, dağdan taştan, uzun gagalı kuştan, uzun uzun yollardan uyku getirmesi beklenir, bazen “nenni diyerek” uykunun gelmesi beklenir. Başkalarının uykusunun bebeğe gelmesi istenir. Hatta halen bebek uyutan birini gören yaşlılar “benim uykularım onun olsun” dileğinde bulunurlar. Bu söyleyişin arkasında bebek uyutmanın zorluğunu bilme ve anneye yardım etme düşüncesi vardır. Ninnilerdeki ödüller şu şekildedir: Dedelere mum yakmak, çifte kurban kesmek, lokum vermek, uykusuna onbeş altın vermek, ayağına pabuçlar almak, annesinin neler neler alınacak olması, babasının top alması... (Elçin, 2007, s. 271).

¹⁶ Ninni ile ilgili detaylı bilgi için : Emine Uğurlu, 2012.

Kırşehir yöresinde yaşlı kişiler tarafından derlenen ninniler şunlardır:

1. Ninni

Felek beni deliyleedi

Yahdı yahdı kül eyleedi

Her kapıya gul eyleedi

Nenni nenni nennii nenni nenni bebeğim nennii nenni(K.59).

2. Ninni

Bebeğin beşiği çamdan
Beybabası gelir Şam'dan
Nenni guzum nenni nenni
Nenni nenni nenni nenni

Nenni çalıyım uyuuduyum
Ben yavrumu böyüdüyüm
Guzularınan yürüdüyüm
Nenni guzum nenni nenni

Nenni çalıyım uyusun
Uyusun da büyüsün
Benim yavrum yürüsün
Nenni guzum nenni nenni

Uyusun da büyüsün nenni
Tıpış tıpış yürüsün nenni
Guzularınan yürüsün
Nenni nenni guzum nenni

Nenni çalıyım uyuduyum
Ben guzumu böyüdüyüm
Guzularınan yürüdüyüm
Nenni guzum nenni nenni nenni

Uyusun da büyüsün niinni
Tıbış tıbış yürüsün niinni
Ayakkabı ister giymeye
Çikilota ister yeemeye(K.17)

Dandili dandili dastana... (K.18) (K.21) K.63) K.95)

Ninnilerin bazılarının sözlerinde kaynak kişilerin değişikliğe gittiği görülmektedir:

Uyusunda büyüsun nenni kuzum nenni.
Gül dağına bürünsün nenni kuzum nenni.
Uyu kuzum uyu. (K.31)

Uyusunda büyüsun ninni ohula gitsin ninni
Allah'a kul olsun nenni. (K.79)

3. Ninni

Bebek meni deli eyledi,
Yakdı yakdı kul eyledi,
Nenni bebem nenni (K.141)

Beşşığı çamda,
yuvarlanır damda,
oda ekiz olaydı,
oda sekiz olaydı. (K.168)

6.1.4. Ağıt

Türk Halk Şiiri'nin önemli türlerinden biri de ağıttır. Ölenin ardından söylenen, o ölümünden duyulan acıyı dile getiren şiiirlerdir, ölü çıkan evlerde, matem toplantılarında okunur. Orhun Anıtları'nda rastlanan “Yuğ” tabirinden bu törenler kastedilmektedir. Ayrıca “Yuğçı” ve “Sığıtçı” tabirleri de “Ağıtçı” (ölü çıkan evlerde para karşılığı ağıt söyleyen kadınlar) karşılığında kullanılmaktadır. Kırşehir'de de hala ağıt söyleme geleneği devan etmektedir. Çeşitli felaketler, ölüm hadiseleri ağıt söylemek için gerekli ortam ve duygu birikimi sağlamaktadır.

Ağıtı Kırşehir'de genellikle yaşlı kadınlar söyler. Nadiren erkeklerin de söyledikleri görülür. Her ağıdm dayandığı bir olay, bir hikâye vardır. Bu tür hikâyesi olan ağıtlar türkü gibi ağızdan ağıza'yayılır.Ancak ağıt irticalen söylenir. Önceden bilinen bazı kalıp ve motifler olmakla birlikte, olayın özeti veya kişiye özel olma durumları sebebiyle ağıtların büyük çoğunluğu o anda doğar.

Geçmiş dönemlerde, Kırşehir’de “ağıt etme” tabiriyle karşılanan bu işin ustası kadınlar bulunmaktadır. Bunlar para karşılığı ağıt söylemezlerdi. Ancak bazı kadınlar, bu işin ustası kadınları alıp ölü evine götürerek çeşitli bahanelerle bu kadına para ve hediye verilmektedir.

1. Ağıt

Faruk İrmak’ın Anneler Günü’nde annesine özlem duyması üzerine yaktığı ağıt:

Esiyorken gönlümde samyeli ılık ılık
Gittiğin günden beri hayatta gönlüm kırık
Hani yıldızlar gibi uzakta ya ayrılık
Kör kuyuda gamdayım, bilmezsin biliyorum
Her Anneler Günü’nde seninle ölüyorum

Hasretimi ilettim gözümde yaşlar ile
Fatihalar gönderdim seherde kuşlar ile
Saçlarımı okşardın tatlı bakışlar ile
Bir daha öyle bakmazsın biliyorum
Her Anneler Günü’nde seninle ölüyorum

Ne olurdu yaşayıp acımı dindirseydin
Gönül pusulamı hep kendine döndürseydin
Kor düşen yüreğime su serpip söndürseydin
Beklerim sabır ile gelmezsin biliyorum
Her Anneler Günü’nde seninle ölüyorum

Artık boranlı başım, dağların sisi gibi
Bütün şarkılar sanki, anne bestesi gibi
Uzanıp da dizine öyle eskisi gibi
Şefkatle gözyaşımı silmezsin biliyorum
Her Anneler Günü’nde seninle ölüyorum

2. Ağıt

Asiye Badem’in babasının ölümü üzerine yaktığı ağıt:

Ezrail mi tuttu babam elinden
Ali Osman mı galdırdı babam yerinden
Neye bezdiydin babam evinden

Acıöz’ün yolları da babam, uzundur uzun
Bağında biterdi babam, gıymetli üzüm

Acıöz adlarını babam, anmayım yazın
Hasret gitti babam, beş dene guzun

Şekil 17. Çiçekdağı Kalevci köyünden Veli Amca'nın ağıdı.

6.1.5. Yemin

- En büyük yemin vallah demektir. Yemin tutmazsa günahkar olunur. (K.219)

Vallaha (K.8)

- "vallaha" büyük yemindir. Az veya çok, iyi veya kötü neyse verdiği söz mutlaka tutman lazım, yemini yerine getirmen lazım. (K.14)
- Kişi yeminini tutamayacaksa yemin bozdurulur. (K.15)
- Kişi yeminini tutmazsa günaha girer. (K.16)
- En kuvvetli yemin Allah'ını seversen ve vallaha, zayıf yemin ise yemin ederim gibi sözler. (K.18)
- Yemin tutulmazsa güvenin kalmaz. (K.19)
- Vallahi ve billahi kuvvetli yeminlerdendir. Yemin edildikten sonra söz tutulmazsa sadaka verilmesi gerekir. (K.21)
- Kuvvetli yemin olarak vallaha denir. Yemin tutulmazsa kurban kesilir derler ya hiç görmedim keseni. (K.22)
- En kuvvetli yemin vallahadır. Yemin tutulmazsa eğer kurban kesilir. (K.23)
- Yemin tutulmazsa, tövbe edilir. (K.29)
- Allah kur'an çarpsın büyük yemindir. (K.37)
- Kur'an'a el basmak büyük yemindir. (K.63)
- Vallahi, en kuvvetli yemindir allah'ın ismi. (K.74)
- Allah canımı alsın, vallaha en zayıf yeminlerdir. (K.75)
- En kuvvetli yemin vallahtır. Zayıfta allah benim canımı alsındır. (K.79)
- Yeminini tutmazsan çarpılırsın. (K.80)

- En kuvvetli yemin, valla billa. Zayıf yemin, gençliğimin hayrını görmeyeyim. (K.85)

En kıymetli yemin Allah üstüne, kitap üstüne yapılan yeminlerdir. Vallahi ve billahi geçerli yeminlerdir. Geçersiz yeminler de anam ölsün, babam ölsün, ben ölüyüm, sen öl gibi yeminlerdir. Yemin bozulursa eğer kefareti vardır. Fakire yardım edecek, yemek yedirecek, tövbe edecek. (K.218)

6.1.6. Mani

Genç kaynak kişilerin yaşlı büyüklerinden hatırladığı bir mani bulunmaktadır.

At yalanı

Say inananı

Sana lazımsa akıllı

Topla sallamayanları

Bekir bekir ben Acasuluyum olmaz oluyum

Bulut bulut üstüne

Bu bulutun aslı ne

İncili yazma bürünmüş

Kör gözünün üstüne

Gurban olurum sana

Giderken uğra bana

İki keçinin sütünü de kaymak çalayım sana

Ocak başında kutu

İçinde çöre otu

Kızlar cevahir topu

Erkekler aslan soyu

Baş olanlar öğünmesin

Ne gelirse başa gelir.

Diz düşer toprak üste,

Baş düşer taşa gelir.

Kervan yolu bu muydu
 İçi dolu su muydu
 Ben bu sudan geçemem
 Koyun kuzu seçemem (K.2)

Mani benim ezberim
 Kan ağlıyor gözlerim,
 Ben o yarin yolunu
 Ölene dek gözlerim. (K.29)

Çeşmenin başı güzel asta hüt taşı güzel eller ne derse desin yarimin kaşı güzel (K.41)
 Elin oldu sultan senin yüzünden
 Geçilmiyor edan ile nazından
 Madem durmayacaktın böyle sözünden
 Niye beni boş sevdaya yeldirdin. (K.44)

- Yılana bak yılana/ yılana kaçtı ormana/ annem beni verecek/ kara gözlü oğlana. (K.47)
- Ocak başında minder/ kız yeminli bel gönder/ göndermezsen gönderme / bir gul selam söyler. (K.75)
- Döşünün düğmesine, başının iğnesine, ben gelinimi buldum, darısı cümlesine. | yerde antep kilimi, gelinim baklava dilimi. (K.119)
- Buldum goleyi iğnesiz buldum./ engin dağlar, gelin ağlar, gelin ağlar/ engin dağlar, güzel dağlar, bir ben ağlar. Aydi. (K.125)
- Erik dalı dil durur, altında geyik durur. Nasıl ayrılma yardan, selamı gelip durur. (K.141)
- Dam üstünde pıtırak gelin kızlar oturak ne oturak ne durak satılak da gurtulak. (K.151)
- Ramazan geldi hoş geldi evimize şinnik geldi.// minarede gümüş var, anadında gümüş var, inişdemim cibinde tüllü tüllüymiş var. (K.152)
- Hayırlı uğurlu olsun, Allah mesut mutlu etsin, iki oğlan iki kız olsun, zaten dört olsa yeter arkası kurusun. (K.154)
- Kimler yiyer kimler içer idris nesihulla biçer biçer allah allah deyu şol cennetin ırmakları akar deyu deyu cenet bağı güleri allah deyu. (K.158)
- Karşıdan atlı gecti yanı polatlı gecti ellere selam verdi beni ağlattı gecti. (K.179)

Aşağı baktım küllük
 Yukarı baktım killik
 Bu eve geldin gelesi
 Ne düzen kaldı ne dirlik

Ayağındaki mesler
 Yere vurdukça sesler
 Senin gibi gelini
 Köpek diye kim besler

Bağımızın başını
 Toplamışlar taşını
 Kaynanam kurban olayım
 Nittin benim eşimi

Bahçelerde hanımeli
 Dibini süpürmeli
 Oğlanlar iyi amma
 Anasını n'eylemeli

Bak şu arsız geline
 Kına yakmış eline
 Oğlum gelsin söyleyim
 Biber sürsün diline.

Belime sardım fişeği
 Dama serdim döşeği
 Adam sandım da aldım
 Senin gibi eşşeği.

Çağırırım seslenmez
 Yağmurda da ıslanmaz
 Dokuz öğün dayak yer
 Gine gelin uslanmaz.

Çarşıda hedik kaynana
 Dişleri gedik kaynana
 Oğlun çerez getirdi
 Sensiz yedik kaynana.

Çarşıdan aldım lahana
 Kıydım koydum sahana
 Derede bir eşek ölmüş
 Darısı sana kaynana.

Çayda çıra yanıyo
 Gırbıza boyanıyo
 Dıngırdama gayınna
 Nişanlım uyanıyo.

Çayırdaki şişekler
 Yükte kutnu döşekler
 Kaynanamdan ileri
 Ahırdaki eşekler.
 Dama serdim kilimi
 Tut gelin hanım dilini
 Oğlum gelsin söylerim
 Kırar çöpten belini

Dama serdim kilimi
 Tut kaynana dilini
 Oğlun gelsin söyleyim
 Kırsın kambur belini
 Dam başında kediler
 Gırnav gırnav dediler
 İki gelin bir olmuş
 Kaynanayı yediler.

Damda çayır yolarım
Barmağıma dolarım
Senin gibi geliniñ
Saçlarını yolarım.

Damdan dama gezerim
İnci boncuk dizerim
Vallah billah kaynana
Ben oğlundan güzelim

Gurk tavuk olmadın mı?
Dallara konmadın mı?
Şebek yüzlü kaynana
Sen cahil olmadın mı?

Derlerde değirmen
Demir olsam eğilmem
Döğerse kocam dövsün
Ben kaynıma dövülmem

Derelerin düzünden
Gidilmiyor izinden
Hiç ar kalmış mı
Şu gavurun kızından

Eli bıçaklı gelin
Yüzü saçaklı gelin
Sen de mi adam oldun
Şişe bacaklı gelin.

Has ipekler sarayım
Ne isterse alayım
Gelinim iyi olsun da
Ona köle olayım.

Ete vurdum satırı
Hiç bilmezsin hatırı
Ne diye bağrıma bastım
Senin gibi katırı.

Hey kaynana kaynana
Oğlan doğurdun bana
Doğurdun da ne oldun
Gün mü gösterdin bana?

Hey kaynana kaynana
Hor bakıyon sen bana
Akşam oğlun gelince
Çatla da öl kaynana.

Hey huluma huluma
Peynir koydum tuluma
Saygı hürmet bilmiyon
Köpek gibi uluma.

Kaynanam inek gibi
Görümcem şebek gibi
Oğlunu sorarsanız
İbrişim ipek gibi.

Irafa goydum gutu
İçinde farfar otu
Gelinler datlı yisin
Gaynana semiz otu.

Istar başında kazık
 Gaynanam ölmüş yazık
 Gaynanama acımam
 Bir top kefene yazık.

İki çeşme yan yana
 Ben istemem kaynana
 Kaynananın dilleri
 Çürütür gelinleri.

Kara Hasan'ın gelini
 Ambara vermiş belini
 Kaynanayı görünce
 Çıkartıyor dilini.

Kara çadırın gelini
 direğe vermiş belini
 Kaynanaya küfretmiş
 Yılan soksun dilini.

Kayaya koydum kutu
 İçinde beyler otu
 Gelinler altın topu
 Kaynanam eşsek boğu.

Kayaya koydum kutu
 İçinde farfar otu
 Gelinler tatlı yesin
 Kaynana semiz otu.

Kaynana damdan gelir mi?
 Kaynanasız olur mu?
 Kaynanamın diline
 Bulgur sersem kurur mu?

Kaynanamın elini
 Arı soksun dilini
 Yedi sene ısıtsın
 Doğrultmasın belini.

Kaynanam kara kedi
 Direkte yağ yedi
 Yediyse ne oldu
 Oğlu kendini dövdü

Kaynanam kara harar
 Ölürsa bana yarar
 Öldüğünü aramam
 Kefeni bana zarar
 Kaynanam kara tazı
 Örüyo cazı cazı
 Öldüğünü aramam
 Isdırır bazı bazı.

Kaynanayı n'apmalı
 Merdivenden atmalı
 Oğlu güzel olunca
 Sarılıp da yatmalı.

Kaynanam kara zağar
 Oşt disem beni boğar
 Boğduğunu aramam
 Köyü başıma yığar.

Kaynanam kazan kapâ
Görümcem kapı köpâ
Eller ne derse desin
Oğlu Şeker topâ.

Kaynanam koca karı
Uyanır gece yarı
Ben usandım elinden
Dilini soksun arı.

Kaynananın elini
Arı soksun dilini
Yedi sene ısıtsın
Doğrultmasın belini.

Kaynana olmayaydın
Oğlan doğurmayaydın,
Geçinecek ağzın yok
El kızı almayaydın.

Kervansaray dağına
Bal katalım yağına
Altın halhal takayım
Gelinimin ayağına.

Köşe başında durmuş
Elini beline koymuş
Bana çalım satıyor
Sanki oğlan doğurmuş.

Öğlene kadar yatıyor
Kaynanasına çatıyor
Kendini adam sanmıŐ
Haspam çalım satıyor.

Kaynanam kazan kapâ
Görümcem kapı köpâ
Oğlunu sorarsanız
Baklâ(va)nın orta göbâ

Kaynananın elini
Arı soksun dilini
Geçinmeye yüzün yok
Niye aldın gelini.

Kaynananın gezeni
Geline kusur yazanı
Şeytan bana diyor ki
Çal başına kazanı.

Kaynanayı n'etmeli
Tandıra paça etmeli
Yandım gelin dedikçe
Altına odun itmeli.

Konaktan indireyim
Haddini bildireyim
Oğlum gelsin söyleyim
Akşama dövdüreyim.

Mendil serdim kilime
Bak Şu arsız geline
Oğlum gelsin söyleyim
Salsın seni ölüme.

Pencerenin perdesi
Saçının ondelesi
Bu zamane kızları
BulaŐık tenceresi.

Ocaktaki lahana
 Gıydım goydum sahana
 Oğlun beni çok seviyo
 Çatla patla kaynana.

Ocak yerinde minder
 Minder yerini dönder
 Kaynanam hastalanmış
 Eşşekten doktor gönder

Oğluma çatacağım
 Seni boşatacağım
 Başka bir gelin bulup
 Seni çatlatacağım.

Oğlumu aldın elimden
 Ben usandım dilinden
 Söyleyim de boşansın
 Kurtulayım gelinden.

Saygı nedir bilmiyon
 Hiç yüzüme gülmüyon
 Sende ne güzellik var
 Tam maymuna benziyon.

Sokakta geziyorsun
 Oğlumu üzüyorsun
 Sende ne güzellik var
 Maymuna benziyorsun.

Sürme çekmiş gözüne
 Peşkir örtmüş dizine
 Oğlum gelsin söyleyim
 Tükürsün pis yüzüne.

Yüzüm beyaz ay gibi
 Kaşlarım da yay gibi
 Oğlun bana ev aldı
 Koskoca saray gibi.
 (Seyfeli, 1995 ,s.100)

6.1.7. Lakap

Lakaplar, bir toplumun özelinde en küçük aile birimi ile ilişkisini ortaya koyan sözlü ürünlerdir. Lakaplar vasıtasıyla yaşlı kültürünün bir grup dâhilinde taşıyıcılığı devam etmektedir. Lakap sahibi grup, özelinde ailenin en yaşlı kişilerini sembolize etmektedir. Toplumda lakapların devam etmesi, yaşlı kişinin akrabalık ve kan bağı yoluyla belli bir statüye ulaşmış olduğunu ortaya koymaktadır. Belli bir gruba mensup olan kişi lakabı vasıtasıyla grupta kendine önemli bir rol kazanmaktadır. Kazanmış olduğu rolü yörede bulunan diğer gruplarla karşılaştırma yoluna gitmektedir. Hangi aileden olduğu sorusu yaşlı kişinin içinde bulunduğu aile protipini de

sergilemesine fırsat vermektedir. Bu soru, bir tür aidiyetliği sorgulamadır ve toplumda ‐ait olma‐ iŖlevini karŖılamaktadır. ‐Kimlerdensin?‐ sorusuna verilecek yanıtın soy ile bağlantılı olması; cevapta, ailenin bŷyŷğŷnŷn isim veya lakabının kullanılması, atalar kŷltŷnŷn alanına girmesi bakımından dikkate değerdir. Akrabalık ile kurulan bu soy bağlantısı ise baŖkalarından saygı gŷrme, normatif değerler bağlamında gruba dahil edilme ve grup içinde kendine meŖruiyet sağlama ile bağlantılıdır.

KırŖehir’de ocuk adlarından daha ilginç ve araŖtırılmaya değer adlar ailelere verilen l kaplar ve kiŖilere takılan adlardır; Bazı ailelere yaptıkları iŖ ve mesleklerinden dolayı adlar verilir: Bu ad verme sırasında, ‐ailesi‐ veya ‐gil‐ eki yerine ‐ evi‐ kelimesi de kullanılır.

Meselâ: arŖasının Evi (arŖı Ağası= Zabıta), Zabitler, Çobanoğulları, ilingirler, AŖı Asım’m Evi, Paytoncu İsmayıl’m Evi, Gunduracı Ali, Tenikeci Ali, Hambal HurŖut, Sınhıci Minire, Ŗekerci Salih, Simoğulları (Simci oğulları) ve Ayakkabıcı Eayih gibi Ŗahıs ve aile adlarına rastlanır.Bazı kiŖi ve ailelere herhangi bir  zrŷnden dolayı l kap verildiği olur. Buna  rnek olarak: K r Yaguplar. Seyrek Basanlar, Topal Ŗakirler, G tŷihihlar, Dırnahsızlar... verilebilir.

KırŖehir yöresinde bazı lakapların veriliŖ sebepleri Ŗunlardır:

- Seyfelioğulları: Seyfe k yŷnden g ŷp geldikleri için Mahmutoğulları: Aile bŷyŷklerinden dolayı,(K.1)
- Karafakılar: Aile bŷyŷğŷnŷn adı Kara Fakih imiŖ, Sŷlŷkŷler: Eskiden sŷlŷk tutup satarlarmıŖ.(K.1)
- M hdŷler: Aileden birkaç mŷftŷ ıkmıŖ. (K.1)
- Gancaller: Kağnıci Aliler adının deđiŖmiŖ Ŗakli Turpular: Çok turp yetiŖtirmiŖler ve dede torununu severken ‐Gara turpum‐ diye severmiŖ, ,(K.1)
- Kurukafalar: Adam çok zayıf ve kel kafalıymıŖ. ,(K.1)
- B cŷkler: Annesi oğlunu ‐Gara b cŷğŷm‐ diye sevmiŖ. (K.8)
- Al  Gŷm: C mide mesi gıccırdamıŖ, gaz çıkardı sanılmıŖ Harareti YaŖar: Yaz kı pijamayla gezdii için. (K.3)

Avrat Amet: Kadınsı konuŖması ve tavırlarından dolayı Kendir GuŖahlı: Ceketin ŷzerinden iple belini bađlamıŖ. (K.219)

- Layıkhılar: Almanya'dan gelenlere layıkhılar, düşer yatar gibi lakaplar verilir. (K.17)
- Sakallı: Arabistan'da 15 sene kaldığı için kendisine "sakallı" dediklerini söyledi. (K.20)

Çalışmada, 65 yaş üstü kişilerin çoğu kendilerine verilen kalapların gerekçelerini hatırlamadıklarını belirtmiştir. Kırşehir yöresinde verilen diğer lakaplar şunlardır:

“Amca: emmi hala: ame. (K.22) ; Mantıcılar, vanlılar, sakallılar. (K.23) ; Halil'in evleri, çitler, kabakçılar, haydar'ın oğulları. (K.26) ; Ellez osman, kürt memet, sarı hacı, kara hacı, cüvcülü, kral memet, kepçenin kızı, kepçeler. (K.29) ; Kayalar, ormanlar (K.30) ; Kalfaoğlu, sülükler, periler (K.39) ; Kibiş, vıcık hacı, kokulu bekir, farecikgiller, kör bostan, camper, gülabi (K.40) Çoban uşağı, merdenler, hacı osmanlar (K.41); Eğirtmen, abduh pehlivan. (K.42); Hint ismail, boynu eğri (K.43) ; Topal, çöke, hacı. (K.47); Emmi, ame, abiğu. Çatal ayşe, şaban'ın durdu, ceko. (K.53); Boku büyükler, akli yuğalar. (K.55); Havedi, yenidoğanlar. (K.60); Bostancılar, şüllüler, çoban ismail. (K.71)...”

6.1.8. Beddua ve Dualar (Alkışlar)

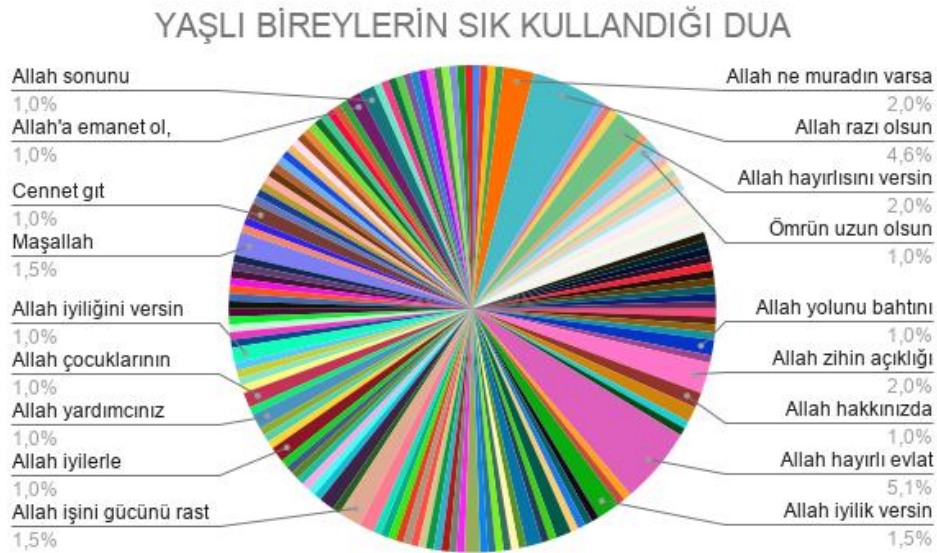
Günlük yaşamda birtakım ritüeller eşliğinde varlığını sürdüren dualar, toplumsal normlarla da doğrudan ilişkilidir. Dua ve beddua olarak kabul edilen sözlü anlatıların en belirgin özellikleri, toplumda var olan sosyal değerler neticesinde almalarıdır (Keskin, 2018, s.680).

Alkış ve dua arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Şamanizm ile başlayan büyü ve sihir ekseninde inanmaların Tek Tanrılı dinin benimsenmesiyle birlikte dualara bağlı olarak devam etmiştir. Dualar, alkışlarla başlayan inanma ve merhamet inancının bir göstergesidir. Toplum, günlük hayatta doğumdan ölüme kadar bu ritüeller doğrultusunda dua ve dilekleri kullanmaya devam etmektedir (Duymaz, 2002, s.45). Alkışlarda ve kargışlarda ev, hane, ocak, aile, yuva, sağlık vb. unsurlar aracılığıyla iyi, güzel, sağlıklı, huzurlu bir yaşam ve bunun için gerekli olanlara, dardazorda kalmamaya vb. yönelik dilekler ya da bunun tam tersi istenmektedir. Alkışlar aracılığıyla bireyin düzeni ve onun içinde yaşadığı toplumun düzen içerisinde yaşaması dilenmekteyken, kargışlarda bunun tersi istenmektedir. Alkışlarda ve kargışlarda söz konusu iyi ve kötü dileklere yönelik çok sayıda sözcüğün, sözcük birliğinin, ifade ve kavramın yer aldığı görülmektedir. Bunlar, kargışta dilenenin, istenilenin en kısa, belirgin ve çarpıcı biçimde iletilmesine yönelik olarak seçilip kullanılmaktadır. Alkış ve kargış aracılığıyla verilmek istenen mesajı belirlemek ve onu iletmek için en uygun sözcük ve ifadeler seçilerek bu metinlerde kullanılmaktadır (Keskin, 2018, s.680). Anadolu'dan derlenen efsanelerde taş kesilme

motiflerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunlar içinde özellikle gelin ve alayının beddua veya çeşitli sebeplerle taş kesildiği görülmektedir.

Malatya ilindeki Aslantepe beldesinde anlatılan bir efsaneye göre [1973] ülkenin kralının oğlu fakir bir kıza sevdalanır. Kızıyla beraber yaşayan anne, her ne kadar, bu evliliğin olmasını istemese de kızını vermek zorunda kalır. Kızı alan gelin alayı Aslantepe'ye geldikleri sırada kız, annesinin evinde oklavasını unuttuğunu fark eder. Bunun üzerine atlılar yaşlı anaya vardıkları zaman oklavayı alırlar ancak başından beri hiç istemediği evlilikten dolayı anne, “gelinlik tacınla, gelinlik elbisenle, askerle, alayınla taş kesilesin”, diye beddua eder. Bunun üzerine atlıların getireceği oklavayı bekleyen alay, at ve eşyasıyla taş kesilir (Sakaoğlu, 1976, s. 22-23).

Bütün bu örnekler, atasözleri ile alkışlar ve kargışlar arasındaki ilişkilerin büyük oranda halk felsefesi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Atalar sözünü tutmayı yabana atarlar hükmünce, halk felsefesinin gerektirdiğince, sosyal değer ve kurallara uygun davrananlar alkış alırken, aksi davrananlar ise kargışa maruz kalmaktadır (Çobanoğlu, 2004: 104). Hem atasözleri hem de alkışlar ve kargışlar, sosyolojik olarak belirli bir kontrol mekanizmasının parçalarıdır ve toplumun dünya görüşünü, değerlerini, psikolojisini yansıtır.

Şekil 18. Yaşlı bireylerin çocukları ve yakınları için en çok kullandığı dua grafiği

Kırşehir yöresinde yer alan genç kişiler yaşlı büyüklerinin kendilerini kötülüklerden koruması, sağlıklı olması, meslek sahibi olmaları, mutlu bir yaşama sahip olmaları, güzel bir evlilik yapmaları, çocuklarının da hayırlı olmaları gibi konularda dua ettiklerini belirtmektedir. Duaların

genelinde Tek Tanrılı inancın ve İslami motiflerin etkisi görülmektedir. Yaşlı büyüklerin en büyük duaları çocuklarının doğduğu andan itibaren hayatının her anında onunla olmak ve mutluluklarını, güzelliklerini, başarılarını hep birlikte paylaşmaktır:

- *Allah hayırlı evlat versin. Allah sizi korusun acınızı gösternesin*
- *Allah işinizi rast getirsin Allah ne muradın varsa versin isin gucun rast gelsin*
- *Rabbim sizi her türlü kötülükten korusun Allah ayağına taş değdirmesin, sağlıkla sıhhatle yaşayın, Allah sizi evlatlarınıza bağışlasın Allah iyi insanlarla karşılaştırsın.*
- *Su veren ellerin çok olsun evladım*
- *Allah'a emanet ol, Allah hayırlı ömür kılsın*
- *Allah ne muradın varsa versin*
- *Allah razı olsun*
- *Allah size de evlatlarınızın gününü göstersiz. Allah hayırlı evlat nasip eylesin Allah hayırlı eat nasip etsin*
- *Allah tuttuğunuzu altın etsin,elin kolun ağrımazın ...*
- *Allah hayırlı ömürler nasip etsin*
- *Allah hayırlı iş, güç sahibi etsin.*
- *Allah hayırlara eş etsin*
- *Allah emeğini bosa vermesin*
- *Allah iyi ömür versin*
- *Allah yolunu bahtını açık eylesin*
- *Allah zihin açıklığı versin*
- *Allah mekanını cennet eylesin*
- *Ömrün uzun olsun Allah şaşırtmasın*
- *Bahtınız açık olsun*
- *Allah haclara nasip etsin*
- *Allah hayırlı atamalar versin* (K.18) (K.20) (K.22) (K.35) (K.63) (K.71) (K.74) (K.76) (K.81) (K.82) (K.86) (K.89) (K.85) (K.91) (K.105) (K.114) (K.124) (K.130) (K.143) (K.144) (K.153) (K.156) (K.181) (K.191) (K.193) (K.198)

Genç kişilerden sadece birisi “Hızır yoldaşın olsun” şeklinde büyükleri tarafından dua edildiğini belirtmektedir. Bu duada, atalar kültürünün izlerini görmek mümkündür. “Ağ günler görün, Ağ bahtlar görün, ananızla babanızla koşa yaşayın” duasında da atalar kültürünün ve beyaz rengin yaşlılıkla ilişkisi görülmektedir.(K.56).

Gençlerin hatırladığı yaşlılara ait dualar

Beddua mahiyetindeki sözlerde yaşlı kişi çocuğunu incitenlere, kötülere olumsuz kelimeler söylemektedir. Onun düşmanlarının olmamasını ister. Diğer taraftan bu gruba giren kalıplaşmış sözlerde çocuğa bir ahlâk eğitiminin verildiği görülmektedir. İyilik övülürken, kötülük yerilmiştir.

Babannem bir haksizliga uğradığımızda, insanların sürekli laf sözle gürültü yaparak yaptıkları zulmü saklamaya çalıştıklarında ' Bir susan, bin konuşanı yener yavrum.' derdi.

Yine babannem kendine kötülük edenler için 'Ekmeğimizi yiyen soframıza bıçak çalıyor.' derdi.

- Eller ekmek ararken siz su arayın
- Gurban olurum sana giderken ugra bana iki kecinin sutunude kaymak calayim sana
- Elden gelen öğün olmaz.oda vaktinde bulunmaz
- Göğsünde ağ tüyler bitsin (uzun süre yasa yaşadığını gör) anlamındadır. Elin börune dursun
- Yattım allah kaldır beni nur içine daldır beni daldırmazsan dinimle imanımla gönder beni :)
- Ortaliginiz döklüm (daginik) olsun dibiniz bucağınız temiz olsun.
- Bedduaların başında “Allah belanı versin.” gelir. (K.18) (K.20) (K.22) (K.35) (K.63) (K.71) (K.74) (K.76) (K.81) (K.82) (K.86) (K.89) (K.85) (K.91) (K.105) (K.114) (K.124) (K.130) (K.143) (K.144) (K.153) (K.156) (K.181) (K.191) (K.193) (K.198)

Çoğu zaman da arkasına hemen ikinci hatta üçüncü, dördüncü beddua da gelebilir. Burada “Allah belanı versin.” bedduasına eklenen diğer bedduaları sıralayacağız: Allah belanı versin, Gözün kör olsun. (K.38) İyi günün görme. (K.87) Ağrıcığın böğrücüğünden tutulsun. (K.142) Annesi ya da babası öldüyse "sen de onu darısına yat" (K.45). Allah canını alsın. (K.59) Allah seni perişan etsin, ocağın sönsün, çoluğunun çocuğunun gününü göreme (K.206) Kötünün ekmeğini kessin, terbiye eylesin, yoksuzluğuyla günü geçsin, gözünün yaşı dinmesin. (K.217) Nejatlar bulma, perişan ol, gün yüzü görme. (K.218) Senin müslümanlıkla bir alakan yok. (K.118) Yaşın gara alsın, itin sıpası. (K.14) Yerde sürünesin. (K.207)

“Allah onu ıslah etsin / eylesin.” de bir çeşit duadır. Bedduanın, intizar etmenin kötü olacağına inananlar böyle bir dua edeler. (K.16) (K.19) (K.21) (K.53) (K.159) (K.219) buna benzer diğer dualar da şöyledir:

- Allah’ından bul.
- Şeytanından bul.
- Allah’ın gazâbına uğra.
- Boyun devrissin.
- Çocuğundan bul.
- Gendinden bul.
- Benlen uğraşan Allah’ından bulsun.

- Allah'ım büyük büyük belâ versin.
- Şeytanın üstünden ırmasın.
- Başına daş düşsün.
- Bunnundan fitik fitik gelsin.
- Verdiğim gısmetler boğazına, gözüne dursun.
- Benden beter ol.
- Gözün gurusun.
- Dilin çürüsün.
- Çenen patlasın.
- Gözüne, dizine, otuz iki dizine dursun.
- Benim gadar başına daş düşsün.
- Allah belânı versin.
- Gözün kör olsun.

6.1.9. Türkü

Türkü terimini ilk defa Ali Şir Nevâyî, Mizânü'l- Evzân adlı eserinde şu şekilde kullanmıştır: “O haddinden fazla beğenilen ve ruha ferahlık veren zevk u safaya düşkün kimselere faydalı ve meclisleri süsleyici bir şarkı türüdür. Şöyle ki bu türü güzel söyleyen kimseleri sultanlar himaye eder, Türkî-güý lakabı ile meşhurdurlar. Bu da Remel-i müsemmen-i mahzûf vezninde tertip edilir” (Bekki, 2004: 25). Çobanoğlu (2010), türkü tanımının yanında diğer Türklerin de türküyü nasıl adlandırdıklarına yer vermiştir: “Türk halk şiirinin en eski ve türlerinden biri olan ‘türkü’, aynı zamanda Türk müziğinde kendi içinde sistematik bir bütünlüğe sahip ezgiler topluluğunun da müzikal bir form olarak adıdır. Türkü, Divanü Lugati't Türk'te ‘ır’ ve ‘yır’ şeklinde yer alır. Azerbaycan Türkçesinde ‘mahmı’, Başkurt Türkçesinde ‘halk yırı’, Kazak Türkçesinde ‘Türki’ (türik halık anı), Kırgız Türkçesinde ‘eldik ır’, Tatar Türkçesinde ‘halık cır’, Özbek Türkçesinde ‘Türki’ veya ‘halk koşigi’, Uygur Türkçesinde ‘nahşa’ veya ‘koça nahşisi’, Türkiye Türkçesinde ‘halk aydımı’ türkü karşılığı terimleri olarak adlandırılır.” Türkülerde gurbete çıkma önemli bir motiftir.

“Gurbet, sıldan gayri, uzak diyarların adıdır. Kişinin doğup büyüdüğü çevreden uzaklaşarak yeni bir yerde yaşamaya mecbur oluşu, gurbet macerasının başlangıcıdır. Garip ise gurbette yaşayan demektir. Âşık edebiyatımızda gurbete çıkma, sosyal bir zorunluluktur. Sanki gurbet âşığın kaderidir” (Bekki, 2004, s. 99).

1. Beşik Türküsü

Olay, bundan yaklaşık 300 - 350 yıl önce Türkmenlerin göçer yaşadığı bir dönemde Kırşehir, Çiçekdağı yöresinde meydana gelmiştir. Şiirde geçen 'Armutlu' ise şimdilerde Çiçekdağı'na bağlı 'Armutlu' olarak bilinen bir köyün adıdır. Yörenin aşiret beyinin oğlu ile başka bir ünlü aşiret beyinin kızı evlendirilir. Yedi sene çocukları olmaz. Gelinin kaynanası durmadan gelini sıkıştırır. Kayınbabası ise soyunun devamı için ille de çocuk istemektedir. Aşiret beyinin oğlu bu evliliğin mutluluk getirmediğini, buna da gelinin sebep olduğunu her fırsatta gelinin başına kakar. Gelinini çok seven kaynana hocalara, hekimlere, ebelere başvurur, çeşitli otlardan ilâçlar yaptırır, fakat bir netice alamaz. Yedi sene sonra gelin bir oğlan dünyaya getirir, aşiret çok sevinçlidir, kırk gün şenlikler düzenlenir, oğlanın adını Bulduk koyarlar. Artık bahar ayları gelmiş, aşiret yaylaya göç kararı almıştır. Gelin çocuğunu yatırır beler ve bir devenin üstüne özel olarak yapılan beşiğe koyar. Aşiret, karanlık bir gece ağaçlık bir bölgede yollarına devam ederken beşik bir ağacın budağına takılıp kalır. Hiçbir şeyden haberi olmayan kabile, sabah konakladıklarında yavrusuna meme vermek isteyen ana, devenin üstünde yavrusunun beşiğini göremeyince çılgına döner, oracıkta düşer, bayılır. Bunu duyan aşiret mensuplarını derin bir üzüntü kaplar, ana baba başta olmak üzere aşiret, geldikleri yoldan geri dönerek yiten çocuğu aramaya koyulurlar. Fakat bir müddet sonra başına kuzgunların üşüştüğü bebeğin ölüsüyle karşılaşılırlar. Yöre halkı, bebeğin takılıp kaldığı yerin yakınındaki bir köye 'Beşikli' adını vermiştir. Aşağıdaki mısralar bir ananın yürekler paralayan feryadıdır:

Ala kilime sardığım
 Deveye beşik yaptığım
 Yedi yılda bir bulduğum
 Adımı Bulduk koyduğum
 Bebek beni del'eyledi
 Yaktı yıktı kül eyledi.

Armutlu'dan göç kaldırdık
 Lokmaya ağı damzırdık
 Daha boyunu sevmeden
 Körpe yavruyu aldık
 Bebek beni del'eyledi
 Bakar gözüm kör eyledi.

Ak memeden sütler akar
 Tüm aşiret yola bakar
 Kurban olam Çiçekdağı
 Yasımız obayı yakar
 Bebek beni del'eyledi
 Yaktı yıktı kül eyledi

Beşiğini sallamadım
 Top zülûfün yağlamadım
 Muraz alıp şu dünyada
 Gelin başı bağlamadım
 Bebek beni del'eyledi
 Şu anayı kül eyledi. (2)

Yavrumun beşiği yüce
 Deveyi yürüttük gece
 Bulamadık ağ bebeği
 Gece gündüze dönünce
 Bebek beni del'eyledi
 Aşireti kül eyledi.

Tabancamın ipek bağı
 Baban bir aşiret beyi
 Aldın yavrumu elimden
 Kanlım oldun Çiçek Dağı
 Bebek beni del'eyledi
 Beybabayı kül eyledi.

Dağda boz kurtlar uluşur
 Aşiret yasta ağlaşır
 Vardım baktım beşiğine
 Kuzgunlar üleş bölüşür
 Bebek beni del'eyledi
 Yaktı yıktı kül eyledi (Altınok, 2003, s.80-82).

2. *Gelin Ayşe türküsü*

Kocası askere giden Ayşe'ye kaynanası Nazife bir türlü rahat vermemektedir. Yine bir gün yalan sözlerle kandırdığı kocasına, gelini Ayşe'yi dövdürmüştür. Kaynanasının baskısından bunalan ve kayınbabasının haksız yere kendisini dövmesine kızan Ayşe, hiçbir şeyden habersiz, beşikte yatan küçük yavrusunu basmış bağına, gidip atmış Kızılıрмаğın azgın sularına kendini. Ayşe'nin körpe yavrusuyla genç yaşta ölümü yörede kolay kolay unutulmamıştır. Halk bu acıyı şöyle dile getirmiştir.

Kara çadır eğmeyinen
 Göğsü sedef düğmeyinen
 Adam kendin suya mı atar
 Kayınbaba döğmeyinen.
 Aman Ayşe'm mor menevşem
 Dağlar başı duman Ayşe'm
 İndim ırmak kenarına
 Geleceğim güman Ayşe'm.

Ayşem'in yeşil sandığı
Daha elinin değdiği
Hiç aklımdan çıkmıyor ki
Kapılıp suya gittiği.

Aman Ayşe'm mor menevşem
Dağlar başı duman Ayşe'm
İndim ırmak kıyısına
Geleceğim güman Ayşe'm.

Sular akar çağlayarak
Bendlerini bağlayarak
Gelin Ayşe'm suya gitmiş
Siyim siyim ağlayarak.

Aman Ayşe'm mor menevşem
Dağlar başı duman Ayşe'm
İndim ırmak kenarına
Geleceğim güman Ayşe'm.

Kara çadır kırk direkli
Beyaz gerdan ak bilekli
Gelin Ayşe'm suya gitmiş
Kucağı körpe bebekli.

Aman Ayşe'm mor menevşem
Dağlar başı duman
Ayşe'm İndim ırmak kenarına
Geleceğim güman Ayşe'm.

Koyun gelir yata yata
Takırdağı öte öte
Gelin Ayşe'm sele gitmiş
Yılgınlarda tuta tuta.

Aman Ayşe'm mor menevşem
Dağlar başı duman Ayşe'm
İndim ırmak kıyısına
Geleceğim güman Ayşe'm (1)(Altınok, 2003, s.242-243).

3. Suda Boğulan Gelin Türküsü

Koçhisar'ın Kaçarlı köyünden, Köprü köyüne gelin almak için gelen düğün alayı, gelini alıp dönerken, Kızılırmak üzerinde, bindikleri kayık devriliyor ve gelin ile birlikte birçok insan suda boğuluyor. Toklumenli Âşık Said, aşağıdaki türküyü bu olay için söylemiştir.

Yedi kardeş idik bindirdik ata
Sevkettilik kavimli kardeşli öte
Köprüye varınca oldu bir hata
N'ettin Kızılırmak allı gelini.

Kayığa binince kayık yıkıldı
Seğmenler yengeler suya döküldü

Nice yiğitlerin beli büküldü
N'ettin Kızılırmak allı gelini.

Seğmenler de ara yerde dolaşır
Yengeler de kuzu gibi meleşir
Güveğiye kara haber ulaşır
N'ettin Kızılırmak allı gelini.

Kaynanası der ki gehn gelmedi
Kayınbabası der gönlü olmadı
Çehizler geldi de damlar almadı
N'ettin Kızılırmak allı gelini.

Kızılırmak ne belâlı başın var
Kuzgunlar dolanır çok üleşin var
Yazı göstermezsin daim kışın var
N'ettin Kızılırmak allı gelini.

Nice taze canlar yedin doymadın
Muradı koynunda kaldı duymadın
Şu gelinin kocasına sormadın
N'ettin Kızılırmak allı gelini.

Said'im der orda ben olmasaydım
Ölmüş gelin yüzü hiç görmeseydim
Böyle destanları yazmasaydım
N'ettin Kızılırmak allı gelini.

4. Zilfi Ve Nuri'nin Ağıdı

Birçok destana konu olan 1874'teki büyük kıtlıkta Âşık Said'in oğlu ve yeğeni keme toplamak için ırmaktan karşıya geçerken bindikleri kayık aniden devrilmiş, kayıktakiler Kızılırmak'ın azgın sularında boğulmuştur. Kırşehir Toklumen köyünden 1835'de dünyaya gelen ve 1910 yılında vefat eden Âşık Said, suda boğulan oğlu ile yeğeni için günümüze kadar dilden dile dolaşan Nuri ve bir genç kız olan Zilfi adlı gençlere aşağıdaki ağıdı söylemiştir. Kırşehirli Çekiç Ali başta olmak üzere birçok sanatkar bu ağıdı plak ve kasetlerinde söylemişlerdir. (1)

Bağlar ıssız kaldı bülbül ötmeye
Evler viran kaldı figan etmeye
Irmak azık aldı üç gün yetmeye
Zilfi'yi sorguna çal Kızılırmak.

Kızılırmak ne belâlı başın var
Hakka yaramadık senin işin var
Nuri yavrucuğum üç kardeşi var
Al gitme Nuri'mi dur Kızılırmak.

Ala ördek olsam uçmam kıyından
Zaten hoşlanmazdım senin huyundan
Abı zembem olsa içmem suyundan
Suyunu böğrüne çal Kızılırmak.

Kanlı Kızılırmak pek zalim akar
Ayrılık ateşi ciğerim yakar
Gözleyin Nuri'mi nereden çıkar
Nuri'mi kenara çal Kızılırmak.

Kızılırmak hep etrafın dağ mıdır?
Dört tarafın lâle sümbül bağ mıdır?
Haber ver nerede Nuri'm sağ mıdır?
Ciğerin acısı zor Kızılırmak.
Engin uçar Kızılırmak kuşları
Akar durmaz gözümüzün yaşları
Nettin adadaki kanlı leşleri
Hasret kefenine sar Kızılırmak.

Devrildi şu sandal deryaya daldı
Gelin kız kalmadı yüzüne yağdı
Zilfi kız boğuldu ciğeri yandı
Zilfi'yi geriye ver Kızılırmak.

Nuri'min sinesi bülbülün yurdu
Zilfi'min feryadı sinemi deldi
İki yiğidimi elimden aldı
Nice canlar yedim der Kızılırmak.

Bahar gelir senin suyun çoğalır
Eser poyraz düz ovaya dağılır
Nuri'm çok küçük de suda bunalır
N'olur insafa gel Kızılırmak.

Der Said'im arşa çıktı figânım
Elimden uçurdum bir çift doğanım
Biri yiğenimdi biri ciğerim
Mahşerde davacın var Kızılırmak (Altınok, 2003, s.173-174).

5. *Zahide Türküsü*

Neşet Ertaş'ın sesinden dinlemeye alıştığımız türküyü yakan âşık Arabın Mustafa'dır. Türkünün hikâyesi ise şöyle gelişmiştir:

Arabın Mustafa 1901 yılında Çiçekdağı'nın Orta Hacıahmetli köyünde doğmuştur. Babasını ve annesini çok küçük yaşta yitirmiş öksüz ve yetim kalmıştır. Önce akrabalarının himayesinde büyüyen Mustafa daha sonra çeşitli ağaların yanında yaşama olarak büyümüştür.

Mustafa'nın babası düğünlerde "Koca oyunu" adı verilen köy seyirlik oyunlarında "Arap" rolünü üstlendiği için Mustafa'ya da "Arabın Mustafa" denmiştir. Adından başka Araplıkla ilgisi yoktur. 10 yaşına geldiğinde Yukarı Hacıahmetli köyünden Hacı Mehmet Ağa'nın yanına yavaşma olarak girer, orada çobanlık yapar, çift çubuk işlerinde çalışmaya başlar. Zaman içinde büyüüp serpilerek Mustafa yakışıklı bir delikanlı olur. Ağasının yeni yetişen kızı Zahide'ye gönlünü kaptırır. Fakir ve kimsesiz olduğundan Zahide'yi gizli gizli sever; bu sırrını bir türlü açığa vuramaz. Yirmi yaşına geldiğinde askere gider. Akli bütünüyle Zahide'de kalan Mustafa köyedeki dostlarına mektuplar göndererek Zahide'den haber almaya çalışır. Arap Mustafa, Zahide'nin başka biriyle evlendirildiğini ve düğünün de bir hafta sonra olacağını duyunca üzüntüsünü aşağıda içli mısralara dökmüştür.

Şekil 19. Zahide'm türküsünün kahramanı Zahide Öztürk'ün yaşadığı Yukarı Hacıahmetli Köyü

Zahide kurbanım n'olacak halim
Gene bir laf duydum kırıldı belim
Gelenden gidenden haber sorarım
Zahidem bu hafta oluyor gelin

Hezeli de deli gönül hezeli
Çiçekdağı döktü m'ola gazeli
Dolaştım âlemi gurbet gezeli
Bulamadım Zahidem'den güzeli

Ay ile doğar da gün ile aşar,
Zahide'mi görenin tebdili şaşar
İyinin kaderi kötüye düşer,
Diken arasında kalmış gül gibi.

Zahide'm kurbanım kurtar bu dardan
Baban anlamadı bizim bu haldan
Kekiline sürmüş kokulu yağdan,
Derdin beni del'ediyor Zahide'm.

Ziyaret'ten çıktım Cender'in özü
Kum gibi kaynıyor Zahide'm gözü
Aslını sorarsan esalet yerden
Hacı Bürolardan Mehmet'in kızı.

Gurbet ellerinde esinim esir
Zahide'm kurbanım hep bende kusur
Eğer baban seni bana verirse

Nemize yetmiyor el kadar hasır.

Çiçekdağı'nda da hiç gitmez duman
Zahide'm kurbanım hallarım yaman
Yapamadım şu babayın gönlünü
Fakir diye bana vermedi baban.

Anamdan doğal çok çektim cefa,
Şu yalan dünyada sürmedim sefa,
Adımı namımı soran olursa,
Orta Hacı Ahmetli Arap Mustafa.

Neşet Ertaş türküleri yanında geçmiş dönemlerde köy odası toplantılarındaki anlatıların varlığını bilmektedir. (K.219)

Şekil 20. Aşağımahmutlar köyünde bozlak söyleyen Talip Amca

6.1.10. Fıkra

Mizah protestonun dilini yumuşatarak şikâyet ve huzursuzlukların hoşnutlukla karşılanmasına yardım eder. Mizah risksiz bir protesto şeklidir. Böylece şikâyet edilen ve düzeltilmesi istenen durum mizahın hoşgörüsüyle birleşir ve olumlu bir ortam oluşmuş olur. Mizah, böylece hem başkaldırmayı hem de rahatlamayı simgeler. Yasak, ayıp, kabalık gibi olumsuzluklar mizahın hoşgörüsüyle eritilmektedir (Eker, 2014, 32). Toplumda mizahın protesto işlevini yaygın olarak kullanan kişilerden birisi de yaşlı bireylerdir. Kırşehir yöresinde alan araştırması sırasında yaşlı bireylerin anlatmak istedikleri anlatı türlerinin başında fıkra gelmektedir. Fıkraların kısa anlatılar olması nedeniyle belleğinde var olan fıkraları paylaşmışlardır. Derleme sonucunda yaşlı kişilerin çoğunun anlattıkları fıkraları kimden öğrendiklerini hatırlayamadıkları gözlenmiştir. Fıkraların çoğunun Nasrettin Hoca'ya ait olduğunu belirtmişlerdir.

Nasrettin Hoca bir gün bir tavşan tutmuş; gelmiş, getirmiş çuvala koymuş ve köye doğru yola çıkmış. Köyde mahalleliye ey! Ben bambaşka bir şey buldum. Hoca gidince hocanın karısı çuvaldan tavşanı çıkarıp yerine urup koymuş. Hoca insanlar gelince çuvalı çevirip boşaltmış, bocalasa da "bunu bilen var bilmeyen var; buna urup derler ki dördüne bir kile denir" demiş. (K.2)

Yağmurlu bir havada Nasrettin Hoca camdan dışarıyı seyrederken birinin koşarak geldiğini görmüş. Pencereyi açtığı gibi:

– Utan, demiş, Allah’ın rahmeti bu, ne diye kaçıyorsun?

Gel zaman git zaman aynı durum Hoca’nın başına gelmiş. Hoca bir an önce ıslanmadan eve ulaşmanın telaşındayken, o kişi pencereyi açıp:

– Hoca, demiş, hani ne oldu; Allah’ın rahmetinden kaçılmaz diyordun?

– Ben sen miyim, demiş, hem ne kaçması, telaşım o rahmete basmamak için benim! (K.41)

Resim 12. Yaşlılığın zorluğunu aktaran karikatür Erişim Tarihi 20.04.2020

<https://tr.pinterest.com/pin/520517669409151605/>

1. Fıkra

Bir zamanlar hocanın biri bir eve misafir olmuş. Fakat yemek saati geçmiş. Geç vakitte misafir olduğu için de yemek vermemişler. Adamı bir odaya alıp yatırmışlar. Aç olarak yattığı için de adamı uyku tutmuyormuş. Ev sahibi de adamla aynı odada yatıyormuş. Hoca sayıklamaya başlamış. Sayıklarken şunları demiş: “İzâ zül ziletül zerde. Şifâder pirinç pilavı derde. Hele bi de hoşafın olduğu yerde. Gaşihla ha gaşihla.” Ev sahibi de bunu duymuş. Hocanın aç olduğunu anlamış, ama hem vakit geç olduğundan hem de hanımını kaldıramayacağından dolayı şu cevabı vermiş: “Ah hocam gücel hocam. Söylediğin haktır. Hakkın karşı yüzümüz aktır. Bu sayıklarımın hiçbirisi bizde yoktur. Sayıkla ha sayıkla.”

2. Fıkra

Eskiden bir şey buldukları zaman buldukları şeyi köyün hocasına veyahutta o beldenin âlimine getirirlermiş. O, ne fetvâ verirse ona göre hareket ederlermiş. Çobanın birisi de dağda bir kara keçi bulmuş. Bunu zar zor, sürükleye sürükleye hocanın yanına getirmiş. “Hocam ben bi keçi buldum. Bunu napalım?” demiş. Hoca da demiş ki: “Getirin de bakayım şu kara kitaba. Ne yapmak lazım?” Kitabı getirmişler. Kitaba bakmış ve şunu demiş: “Bulânukâ harâmuhâ, imamuhâ helâluhâ.” hocanın, bulana haram, imama helal demek istediğini anlamış. Keçiyi hocaya vermiş, ama keçide de gözü kalmış. Çünkü keçiyi getirmek için çok zahmet çekmiş. Çoban demiş ki: “Tamam bana haram, sana helal de hiç mi bana bir şey düşmücek?” Hoca ona cevaben: “Yâ senin inancın zayıf mı? Getir şu kitabı.” Kitabı bir daha getirmişler. Hoca kitaptan bir yeri açmış ve şunları söylemiş: “Velev saçah, velev bacah, hepsi imamın olacak.” (K:23)

3. Fıkra

Bir toplantı halinde içerde on, on beş, yirmi kişi oturuyor. Dışarıdan da Mucurlular geliyor. Her gelen Mucurlu'ya nerelisin deniyor. Mucurluyum, Mucurluysan geç köşeye deniliyor. Dolayısıyla o, köşeye geçtiğinde içerde oturanlar biraz daha aşağıya kayıyor. Biraz sonra bir başka kişi daha geliyor. Ona soruluyor. O da diyor ki: “Mucurluyum.” O da yukarı alınıyor. Aşağıdaki biraz daha kayıyor. Kaya kaya aşağıdakiler artık en son kapıdan çıkacak şekilde dışarıya doğru geliyorlar. O arada içeriye afedersiniz bir köpek giriyor. Aşağıdaki kızıyor. Hakaret olsun anlamında köpeği tutuyor; yukarıya doğru fırlatıyor. Sen de Mucurluysan geç baş köşeye diye köpeği atıyor. Kendisi de oradan çıkıp gidiyor. Yani Mucurluysan baş köşeye sözü oradan geliyor.(K.1)

4. Fıkra

Bir tane koca kadın varmış. Bi de oğlu varmış. Gözü de görmeyomuş. İhtiyar gadınımış. “Oğlum beni sat. Oğlum beni sat.” diye oğluna şebek olmuş. Oğlu demiş ki: “Anam seni kim alır, kime satıyım seni?” Allah olmaz ol. Demiş ki: “Oğlum beni sat.”, Seni sattım ana.” demiş. Bi kopek getirmiş. Avradın yanına koymuş. Gendi de senin gibi dinelmiş. Diğneyomuş biliyon mu köpek? Köpek tabi, görünce kadını çuluya, çalıya didelemiş. “Acenim öpmeden ısıryo.” demiş kopeğe.(K:1)

Nasreddin hoca fıkraları (K.176)

Permüdal gezerlene kürklüleri davet etmişler. Nasreddin hocayı çağırmamışlar. Yemekten mahrum kalmış. Kürk giymiş davet etmişler. Oturmuş yi kürküm yi demiş. Nörüyon hoca kürk yemek yer mi demişler. Beni değil kürkü çağırdınız ondan yi kürküm yü dedim demiş. (K.214)

6.1.11. Efsane ve Memoratlar

Ahilik Teşkilatının kurulması ve yayılmasında önemli bir rol oynayan Ahi Evran, yazdığı eserlerle Türk esnaf ve sanatkarlarını yiğitlik, mertlik, cömertlik, ahlâk, yardımseverlik, misafirperverlik prensipleri etrafında birleştirip teşkilatlandırmıştır. Ahiler Anadolu'da Türk-İslam kültür ve medeniyetinin oluşturulmasında ve Osmanlı Devletinin kuruluşunda önemli rol oynamışlardır. Başta Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi olmak üzere, Orhan Gazi, Alaeddin Paşa, I. Murad ve Şeyh Mahmut Gazi'nin doğrudan doğruya Ahi teşkilatına mensup oldukları ve bu teşkilattan fetihlerde askeri güç olarak faydalandıkları bilinmektedir. Bunlar Ahi geleneği icabı "*şed*" adı verilen kuşağı hem kuşanmış, hem de kendilerinden sonra gelenlere kuşatmıştır(Seyfeli, 2004, s.801).

Ahilik kurumunu, yaşlı kültürü açısından aktarımın yapıldığı önemli bir öğretim merkezi olarak değerlendirmek mümkündür. Ahilik öğretiminde usta-çırak ilişkisinin aktarımı, yaşlı kişiler rehberliğinde yapılmaktadır. Ahiliğin Anadolu'da etkisinin azalması sonucunda, Türk kültüründe yaşlı kimliğinin de ikinci plana atıldığını söylemek mümkündür. Tecrübeli Ahiler tarafından farklı beceriler, zaviyelerde usta çırak ilişkisi içinde gençlere öğretilmiştir. Bu zaviyelere katılım da birtakım ahlaki ve dini sorumlulukların yerine getirilmesi şartı ile sağlanmaktaydı. Ayrıca Ahilerin kesinlikle bir sanat ya da meslek sahibi olması gerekiyor, Ahiliğe ancak bu şartla katılmak mümkün olabiliyordu.(K.1).

Ahi Evran'ın Kerameti

Ahi Evran debbağlıkla meşgul olmaktadır. Deri ticareti yapan bir kişi çok miktarda mal ister. Bütün esnafı dolaşır, "*Şu kadar sarı, bu kadar kırmızı, şu kadar kara renkte sahtiyan istiyorum. Vaktim dar. Size üç gün müddet...*" der. Verilen süre içinde bu kadar derinin hazırlanamayacağını bilen esnafların hiçbiri işe yanaşmaz. Münasip lisanla tüccarı başlarından savarlar.

Tüccar istediği malı almak için en son Ahi Evran'a gelir. Ahi Evran, tüccarın ertesi gün gelirse istediği malı kendisine verebileceğini söyler. Ertesi sabah dükkana gelen tüccar, beklediğinden daha kaliteli malların hazırlandığını görünce şaşırır. Bu işin sırrını kimse anlayamaz. (K.1).

Âşık Paşa'nın Çeç Üzerinde Hutbe Okuması

Rivayete göre, Âşık Paşa zaman zaman Kırşehir çevresindeki köyleri ziyaret edermiş. Bu ziyaretlerden biri köylülerin harman kaldırdıkları bir zamana rast gelmiş. Kısa bir süre misafir olarak gittiği bu köyde bir müddet kalması gerekmiş. Birkaç gün sonra Cuma vakti gelince cemaat toplanmış, kendisinden namaz kıldırması istenmiş. O da bütün köylünün çalıştığı harman yerinde, Cuma namazını kıldırarak üzere cemaatin önündeki yerini almış. Sünnetten sonra sıra hutbeye gelmiş. Âşık Paşa etrafına bakınmış, üzerine çıkıp hutbeyi okuyacağı yüksekçe bir yer aramış, bulamamış. O da hemen yanı başlarında duran çeç (buğday yığını) üzerine çıkıp hutbeyi okumaya başlamış. Bunu gören köylüler hayretten donakalmışlar. (K.1).

Âşık Paşa Türbesinin Yapımı

(Anlatan: Emine Gündoğdu, 1927 Kırşehir doğumlu. İlkokul 3'e kadar okumuş. Eski yazı bilmez. Anlattığı efsâneyi akrabalarından öğrenmiş.)

Âşık Paşa türbesi tümüyle mermer taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Türbenin inşası sırasında, büyük ve ağır mermer blokları buraya getirir, yontulur ve türbenin uygun bir yerinde kullanılmıştır. Ancak bu taşlar o kadar büyük ve ağırmış ki, hiçbir hayvan kolay kolay bu taşları tepeye kadar taşıyamazmış. Yalnız bir topal deve bu taşları çekebiliyormuş. Bu yüzden iş uzadıkça uzamış. Türbe bir türlü bitirilememiş. İnşaat aylarca sürmüştür. En sonunda türbenin dört duvarı tamamlanmış, tamamlanmasına da kubbesi bir türlü örülüp, türbenin üstü kapatılamamış.

Menkabeye göre, iyice sabırsızlanan Âşık Paşa bir gece yerinden kalkmış ve türbenin kubbesini kendi eliyle örmüş. İş bitince de yerine dönmüş. Sabah olunca işçiler gelip bakmışlar ki inşaat bitmiş, kubbe tamamlanmış. İşçiler bu işin nasıl olduğuna bir türlü akıl erdirememişler (Seyfeli, 2004, s.802).

Türbe Bekçisinin Gördükleri

(Anlatan: Mustafa Mahmutoğlu, 1928 Kırşehir doğumlu. Ortaokul mezunu. Emekli memur. Eski ve yeni yazı bilir. Bu olayı akrabalarından dinlemiş.)

Eski zamanların birinde yine bir savaş olmaktadır. Âşık Paşa da her zaman olduğu gibi mızrağını ve sancağını alıp savaşa gider. Hattâ bu savaşlardan birinde parmağından yaralanmıştır. Sabaha karşı savaş sona erip de türbesine döndüğünde, bekçi de oradadır; Âşık

Paşa'nın savaştan dönüşüne şahit olur. Hattâ Âşık Paşa'nın elinden yaralı olarak geldiğini görür. “Bizim evliya yine savaştan dönüyor” diye kalbinden geçirir. Âşık Paşa, bekçinin kendisini gördüğünü ve sırrına vakıf olduğunu sezinler. Bekçiye sırrımı ifşa etmemesi için, “Kör olasın!” diye bedduada bulunur. Bekçi o anda kör olur. Çünkü evliya kimsenin sırrına tanık olmasını ve bunun başkalarına ifşa edilmesini istemezmiş.

Buradaki efsânede, bir velinin sırrına vakıf olan ve bunu ifşa edebilecek insanlara kötülük edebileceği fikri işlenmektedir. Halbuki bunda iki çelişki vardır. Birincisi: Evliyalar insanlara kötülük etmezler. İkincisi: Eğer sırları saklansaydı hiçbir kerametleri bugüne kadar ulaşmazdı. (K.1).

6.1.12. Hikâye

Hikâye, yaşanmış ya da yaşanması mümkün olan bir olayı, belli kurallara bağlı olarak anlatan yazılara verilen addır.

1. Hikâye

Garısını sınamış. Yaşar amcan gibi, benim gibi garı kocaymıştı biliyon mu? Getirmiş, garısının eline ne kadar paraysa bi para vermiş. Dimiş ki: “Garı, şunu sen sandığına goy. Ben istediğim zaman bana ver.” dimiş. Getirmiş de kadın benim hesap bohçasının arasına goymuş parayı herif verincek. İki gün aradan geçince giri gelmiş herif. Kadın gittikten sonra o parayı almış ordan. Avradı sınıyomuş. Hayatta dal varmış. Dalın dibine verdiği parayı gömlemiş. Gömleyincek iki, üç gün sonra gelmiş dimiş ki: “Şu parayı ver de arkadaşın biri bunalmış. Benden borç para istayo, veriyim.” dimiş. Gendi de sandığın başında sırdıyomuş herif. Herif sandığa godu ya, avrat parayı. “Allah Allah, veriyim.” dimiş kadın da. Mesela Yaşar benden istemiş. Ben de veriyim dimissin. Şöyle açıyomuş sandığı yavrum. Gırmızı toprak çıkmış bohçanın arasından. “Allah Allah.” dimiş. “Bu sandığa gırmızı toprak nerden geldi, hayırdır?” dimiş. Herif dine imana gelmiş de avrada bi daa eziyet, cefa etmemiş (K.1).

2. Hikâye

Bi kadın varmış. Öküz helvası yapacakmış pekmezinen. Düşünmüş, helvaya tuz atılır mı diye. Cesaret edememiş atılır mı atılmaz mı diye, bilememiş. Kapıya çıkmış. Bi adam gidiyomuş. “Emmi, duzsuz helva gibi sallanıyon.” demiş giden herife. “Haydi gızım haydi.” demiş.

“Gidenin bişiy bilmez. Delikli daş yerde kalmaz. Helvaya duz atılmaz. Haydi git de helvani gat.” demiş. (K.1).

3. Hikâye

Elekçi gelse de bir elek alsam
Uğrunü uğrunü toprak elesem
Al yeşil gundağa bebek belesem

dimiş. Heç çocuğu olmazmış biliyon mu? Allah da bir çocuk vermiş. Al yeşil gundağa belemiş, büyütmüş. Ondan sora babasının melmekatı uzakmış. Babasının memlekatına gezmeye gitmiş. Ne gadak şidiyse bebek yokumuş. Bi de Allah bi bebek vermiş. Deveye binmiş gidiyolarmış gaynıyan. Bebek düşmüş gucağından. Dimemiş ki gaynına amanın çocuk düşmüş, alalım da gidelim dimemiş heç. Ordan gitmişler. Nirden gittiye gitmiş. Gelirkene guzgunlar o leşi yiyomuş. Bebek düşmüş ya guzgunlar yiyomuş.

İnce elektenelediydim
Boz toprağa belediydim
Seni haktan dilediydim
Bebek oy

diye eve gelincek ağıt ağlamış.

4. Hikâye

Bir adam evlenmiş. Gırh bir anahdarı varmış. Gırhını hanımına vermiş. “Onu niye vermiyon.” demiş. “Onda anam var.” demiş. “Ben anama baharım. Hiç sen seslenme. Anamınan uğraşma.” demiş. Ondan soona bu adam, ıcık zaman geçiyo aradan. Hanımı diyo ki: “Anan bana şunu didi şunu didi.” Adam: “Nerden didi?” Kadın: “Anahtar deliğinden didi.” Adam: “Ben ona gızarım.” diyo. Neyse aradan zaman geçiyo. Gine öyle diyo. Oğlanı iyice bezdiriyo. Aleyine söylemek gerekmez. Adam: “Gel diyo anam var mı şurda bi bahalım?” Gapıyı açıyolla bahıyola. Ana ne yoh. Adam: “Dimek anam ossaydı beni heç durdurmuyacaadın. Anamı basdırmıycaadın.” diyo.

5. Hikâye

Şindik bi adamın hanımı ölüyo. Oğlu da diyo ki: “Baba sen burda issiz yerde napacaan. Hadi gidelim bizim yanımızda gal.” diyo. “Tamam oğlum.” diyo. Orayı yihıyollar, gidiyollar. Neyi varsa götürüyollar. Ahradaş buluyo adam. Ahradaş bulunca ahradaşı diyo ki: “Benim gelinim bana bahmıyo.” diyo. O da diyo ki: “Benim gelinim bana pek iyi bahıyo.” diyo. “Bi altına kaçır bahalım.” diyo. “Bahacak mı?” diyo. Ondan soona zabah oluyo. Gelin diyo ki: “Hadi baba çay hazır, gel.” diyo. “Varıyom gızım.” diyo. Gahmıyo. Oğlu geliyo. “Hadi baba çay hazır.” diyo. “Oğlum altına kaçırmissim.” diyo. O zamanadak gelin mutfahda duyuuyo. Duyunca bağıryo, çığıryo. “Altıma nee kaçırmadım.” diyo. Adam doğru gahıp, çıhıp koyüne geliyo. Koyünde de eş, dost; hezen ne topluyollar. Evini ne örtüyollar, yapıyollar. Adam orada galyo.

6. Hikâye

Bir herif varımış. Gocasına dadı mı yokumuş, nasılsa. Demişkine karısına: “Hadi seninlen biz meseela bağya gidelim.” Niriye gitcese arabaya goymuş. Avradı almış, gitmiş garısını. Garısına ne gavurluk düşündüyse orda goymuş, gelmiş. Bağda goymuş. Gendi gelmiş. “Ben gelir seni götürürüm.” demiş. Bi de avradı unutmuş. Avrat varmıştı guzum. İki günden sonra avrat ahlına gelmiş, varmışımış. Avrad bi bağlık, bostanlık bi deşili, düzenli ev her niğmeet içinde. “Avrat bu hal ne hal. Avrat tepsik çekermiş yalnız. “Allah sabır, Allah sabır, Allah sabır, Allah şükür, Allah şükür.” diye dönderirmiş gızım. Duydun mu? İki baba yer adam gelmiş. “Ben sabırım, ben de şükürüm.” demiş. Bunu Cenab-ı Allah verir. “Sen burada yaşıyıcaan.” demişler avrada. Duydun mu? Herif saysa ki iki, üç günden sonra avrat cennet gibi bir yerin içinde âl mi âl. “İşte Cenab-ı Allah beni böyle etti.” demiş. Duydun mu?

7. Hikâye

Bi kadın dirdi haber verirdi gayın babam biliyo. Pek kırsımış. Gelene yavrum mesela bir misafir gelse bi kapıdan evel pek misafir gelirdi. Şimdi gelmayo. Nerde bi kötüsü varsa onu verirmiş. Ekmek idiyomuş. Misafirisi gelmiş. Bi yanık çörek vermiş gadına. Gelin de erişmişmiş. O yanık çörek de önünden gidiyomuş. Dambul dumbul, cenazenin önünde gidiyomuş. Gelin gülmüş. Oğlan: “Sen benim anama niye gülüyon. Sebep ne de güldün. Bunu söylemede beni gaybeden.” demiş. Erişmiş gelin. Gızım, o çörek gitmiş. Avradın mezara gonmuş. Cenab-ı Allah bunu sınamış. “Haydi gulum sen git. Sana ömür veriyim. Yaşa, hayret. Seni ben geri alıyım. Gelmiş

aynen. Avrat çörek etmiş. Tandırını yakmış. Gine aynı gelen bi çörek vermiş. Öyle çörek vermiş.

6.1.13. Yaşlı Dili ve Söylemi

Söz varlığının oluşumunda yer alan kelimelerin zamana bağlı kalınarak ya da çevresel etmenlere bağlı olarak unutulduğu ve kaybolduğu görülmektedir. Kelimelerin unutulmasında toplumda yer alan kişilerin o sözcüğü kullanım sıklığının azalması yer almaktadır (Aksan, 2005, s.23). Kırşehir yöresi, söz varlığı açısından yörede yaşayan etnik nüfusun da çeşitliliği göz önünde bulundurularak oldukça zenginlik göstermektedir. Söz varlığı açısından kalıp yargıları,, deyimleri, atasözlerini de değerlendirmek mümkündür. Çalışmada bu söz kalıpları halk edebiyatı kadroları dâhilinde sözlü ürünler olarak tasnif edilmiştir. Çalışmamızda röportaj yapılan 65 yaş üstü kaynak kişiler tarafından kullanılan, unutulmaya yüz tutmuş kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır. Elde edilen verilerden hareketle, yaşlı kişilerin muhayyelisinde yer alan kelimelerin söz dağarcığı bakımından oldukça zengin olduğu ortaya çıkmıştır. ñ sesi kelime köklerinde ve ikinci şahıs iyelik eklerinde kullanılır. (pantolonñ, saña vs.)

- Vasıta hali eki olan “ile”, metinlerde “-nen” şeklindedir (tas ile>tasınan, kil ile>kilinen vs.).
- Kelime içindeki -ü>-ö'ye dönüşür (güzel>gözel, büyük>böyük vs.).
- Kelime başında ve sonunda -p->-b- değişmesi vardır. (parmak>barmak, mektup>mektub, pazartesi>bazartesi vs.)
- Kelime içindeki -ö>-o'ya dönüşür. (göz>goz)
- Kelime başında ve ortasında -k->-g- değişmesi vardır. (kız>gız, Ankara>Angara, kıyafet>gıyafet, kendi>gendi vs.)
- Kelime başında ve ortasında -t->-d- değişmesi vardır. (tepe>depe, etraf>edraf, testi>desti vs.)
- Kelime başında -a>-ı'ya dönüşür. (azıcık>ızıcık)
- Kelime başı -s->-z'ye dönüşür. (sabah>zabah)
- Kelime içindeki -e>-ö'ye dönüşür. (cevap>cövap, cemaat>cömaat vs.)
- Arka damak -k'si ile, kelime sonu -k'ları -h'ye dönüşür. (burçak>burçah, lokum>lohum, yok>yoh vs.)
- Kelime başında ve ortasında -e->-i- değişmesi vardır. (etmek>itmek, domates>domatis, beyaz>biyaz vs.)
- Kelime başına sesli harf eklenebilir. (limon>ilimon, raf>ıraf, renk>irenk vs.)

- Kelime başındaki -v>-f'ye dönüşür. (vişne>fişne)
- Kelime ortasındaki -m->-n- değişimi vardır. (komşu>konşu, şimdi>şindi vs.)

Bu ses olaylarının dışında, pek çok ses olayı karşımıza çıkmaktadır

Yaşlı konuşmaları ve tekrara düşen kelimeler

Kırşehir’de atasözü ve deyişleri kullanırken yeri ve zamanı geldiğinde büyük bir zekâ ürünü olan bu sözleri de kullanmaktadır. Yörede bunlara” teselleme” adı verilmektedir.Tesellemeler Kırşehir’e has ifadeler ve Kırşehir- insanın gelenek ve göreneklere yansıtması bakımından ilgi çekicidir.

Meselâ: Bir geline, halleri vakitleri yerinde olduğu halde hediye yapmamışlarsa, gelinden de saygı bekliyorlarsa gelin tepkisini”Altını boynu mu darttı da, yüzzü-ğü barmamı kertti?” diyerek belirtir.

Birisi bir yerden hediye bekliyorsa, onların huyunu bilen biri: “Yamalıklı bürüm; neler isder gönüm. ...’m emi olsa gendi başına çalar.” diyerek durumu açıklar.Veya “ Ne umuyon bacından, bacın ölüyo acından.” der.

Pasaklı bir çocuk yıkanıp güzelleşince “Küllüğe gün çavdı.”; üzerine düşüldüğü halde büyümeyen, zayıf çocuk için “Gulandan gün görünüyo “veya “Gözüne bahtlıça götü görünüyo” denir.

Beğenilmeyen biri iyi bir iş yapar veya övünürse, “Bat dünya,batı Tuturuh da kâhya oldu.”diyerek eleştirilir. Kendisi güzel olduğu halde iş bilmeyen bir kıza “Görkemi güzel dağ armıdı. Ondan avrat olur nra?” denir. Şamatacı birine “Güttüğün bir geçi ıslığın dünyayı tuttu” denir. Bazılarının bir de hikâyesi vardır.(Seyfeli, 1995, s.109).

Milli bilinç yaratmanın en önemli aracı yerel dildir. Avrupa’da milletler, yerel dillerin, klasik dillerle eş düzeye gelmesi sonucund ortaya çıkmıştır. Yerel diller, ortak deneyimler biriktirilmesini sağlayarak grupların birbirinden ayrılmasına neden olmaktadır (Anderson, 1983, s.47). Yaşlılık ile ilgili kullanılan kelimelerde ikinci bölümde bahsedildiği gibi Eski Türkçe dönemine kadar olan dönemde yaşlı kimliğine bağlı olarak belli bir toplumsal cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Göktürk yazıtlarında, yaşlı kimliği için ata, dede gibi cinsiyet belirten kelimelerin kullanıldığı görülmektedir (Tanyu, 1980, s. 51).

Kırşehir’de 60’ın üzerinde masal derlemesi yapan kaynak kişi Mahmut Seyfeli masal derlemeleri sırasında yararlandığı kaynak şahıslar hakkında şu bilgileri vermiştir:

1975’ten bugüne yapmış olduğu saha derlemelerinde Türk halk hikâyeleri geleneğinin devam etmediğini ancak 1970’ li yıllarda başvurduğu kaynak şahısların amca ve dayıları onların da aşık kişilerden öğrendiği (üçüncü kuşak) Cumhuriyet öncesinde var olan sözlü gelenek aktarım yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır. Halk ozaanlarını bizzat dinlemiş olduklarını belirtmektedir. Kaynak şahıslar kendisine dinlediği hikâyeleri aktarmıştır. Yörede yaşamış ünlü ozanlar bulunmaktadır. Bunların başında Dadaloğlu ve Âşık Said gelmektedir. Kırşehir yöresi halk türkülerinin birçoğu bu ozanlarının deyişlerinden oluşmaktadır (Seyfeli, 1995, s.10).

Şekil 21. Ömür Dediğın programına katılan Kırşehirli el sanatları ustası Ali Osman- Nebahat Yurdugüzel çifti

6.2. GELENEK, GÖRENEK VE İNANIŞLARDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Geçiş Dönemlerinde Yaşlı

Geçiş, kişinin yaşamında toplumsal açıdan önemli sayılan bir durum karşısında başka bir noktaya ulaşması durumudur. Yaşa, toplantılara ve toplumsal olaylara göre değişen bu durum yöreye ve kişilere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Geçiş dönemleri bir anlamda kişinin toplum karşısında var olan statü ve rolünün duyurulmasıdır. Törensel uygulamalar aracılığıyla toplum ile kaynaşması da sağlanmaktadır. Yaşlılık döneminde kronolojiye bağlı olarak yaşın ilerlemesi sosyolojik ve psikolojik etkileşimleri de beraberinde getirmektedir. Yaşamlarında sosyolojik, psikolojik ve yaşa bağlı olarak üçlü bir değişiklik içinde bulunan yaşlı kişiler, toplumsal yaşama uyum konusunda zorluk çekmektedir. Bu süreçte, kendilerine yakın hissettikleri aile içindeki bireylere yönelerek toplumsal düzeni devam ettirmeye çalışmaktadır.

Kültürün var olmasında gelenek, görenek ve inanışlar önemli yapı taşlarıdır. Yaşam döngüsü içinde etkileşimini sürdüren geleneksel imgeler, geleneksel bilgi veya halkbilgisi adıyla sonraki nesillere aktarılmaktadır. Halkbiliminde geleneksel imgeler, belli kadrolar hâlinde tasnif

edilerek geleneğe katkıları ortaya konulmaktadır. Özdemir'in yapmış olduğu detaylı tasnif çalışmasında, halk bilgisini/kültürünü oluşturan hayvancılıktan zanaata kadar birçok başlık halk bilgisini oluşturan bileşenlere eklenmiştir. Özdemir'in tasvirinde geleneksel bilginin oluşumunda ekonomik unsurların da kültür ekonomisini oluşturduğu vurgusu yapılmaktadır. Geleneği devam ettiren kültürün, geleneksel bilgi ve deneyimlerle kişiler aracılığıyla aktarılması bu belleğin kaydedilmesi ve tescillenmesi ihtiyacını da doğurmaktadır (Özdemir, 2012, s. 1-9)

Anadolu'da geniş ailelerin ön planda bulunduğu yapılarda, yaşlı kişilere hürmetin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Yaşlılara bakım konusunda ihtiyaçlarını karşılamayan, aile içinde eksikliklerini hissettiren kişiler, toplum tarafından eleştirilerek bir kenara itilmektedir. Geleneksel aile yapısının hâkim olduğu topluluklarda yaşlının bakımını evin kızları ve gelinler devam ettirmektedir (Tufan, 2002, 27-87). Yaşlıların kişisel bakımları, kıyafetleri belli bir rutin dâhilinde düzenli bir biçimde devam ettirilmektedir. Yaşlıların sözünün dinlenmemesi durumunda kişilerin işlerin düzgün gitmeyeceği, ulu sözünü dinleyerek rahat bir yaşam sürüleceği inancı bulunmaktadır.

Anadolu'da ve özelinde Kırşehir'de yaşlılık kültüründe geçiş dönemlerine bağlı olarak ortaklıklar ve benzerlikler görülmektedir. Tarihi geçmişi uzun yıllara dayandırılan Kırşehir yöresinde, yaşlı nüfusun ön planda olması, kırsal kesimde yaşayan yaşlıların gelenek aktarımını devam ettirmesi geleneksel bilginin kaydedilmesi ve taşıyıcılığı için önemlidir. Yaşlı kültürü ve kimliği bu hususta önemli bir çalışma alanıdır. Özdemir (2012)' in de ifade ettiği gibi, gelecek unsurunun var olması doğrudan geçmişteki geleneklerin aktarılmasıyla mümkündür. Geçmiş, gelecek birleşimini doğrudan sürdüren kişiler Yaşça demlenmiş aktörlerdir. Yaşlı kişiler gelenek aktarımını sürdüren, geleneksel bilginin belleklerinde geniş yer edindiği, yaş ve deneyim sonucunda bellek zenginliğine ulaşmış önemli geleneksel bilgi taşıyıcılarıdır.

Resim 13. 65 yaş üstü kaynak şahıs İbrahim Özdemir ile görüşme

Çalışmada Kırşehir yöresinde yaşlı kimliğine bağlı olarak var olan geleneksel bilgi unsurları tespit edilerek, bu bilgilerin yaşlı kimliğinde ve kültüründeki yeri ortaya konulacaktır. Yaşlı kültürü, Türk kültürünün genel dağılımını ortaya koymada büyük bir payda oluşturmaktadır. Geçiş dönemlerinin son aşaması olan bu dönemde, yaşlı kişi zihinsel belleğinde var olan bilgi aracılığıyla tecrübeli ve söz sahibi konumundadır. Geçmiş dönemde genç kimliğindeki kişilerin yapabileceği bazı davranışları, deneme yoluyla öğrenmiş ve bu bilgileri sonraki nesillere taşıma görevini de ele almıştır (Özdemir, 2012: 216). Ritüel ve pratiklerin gerekçelerinin bilinmediği durumlarda “atalardan bu şekilde gördük, atalar bu şekilde yapmış” kalıp sözleri geleneksel bilginin var oluşunda yaşlı kimliğinin de önemini ortaya koymaktadır (Yıldız Altın, 2018, s.101). Yaşlı kimliğindeki kişiler, kültür taşıyıcılığı konusunda yönlendirici noktadadır. İnsan

Yaşlı belleği, bebeklikten yaşlılığa kadar olan süreçte insan yaşamının tamamında var olan kültürel unsurları toplayarak kültürün millileşme sürecinde de doğrudan hizmet etmektedir. Kırşehir’de bulunan yaşlı kimliğindeki kişiler, yörenin birçok toplulukla iç içe olması, yörenin tarihi geçmişi, Ahiliğe bağlı uygulamaların devam etmesi ve yaşlı nüfusun fazla olması neticesinde zengin bir kültürel varlığa sahiptir.

Doğum

Doğum Öncesi Âdetler

Türk kültüründe şüphesiz gelenek, görenek ve inanmaların büyük bölümünü doğum ve çocuk yetiştirme ile ilgili olanları teşkil eder. Kırşehir’de de durum bundan pek farklı değildir. Günümüzün modern toplum yaşayışı içinde bile bunlara sıkça rastlamak mümkün olmaktadır. Kırşehir’de yaşlı kişiler doğuma önem vermektedir. Gelenek ve inanmalara evlenme ve düğün adetleri sırasında bile rastlanır. Bir gelinin hamile kalması o ev için bir bayram sevinci yaratır.

Doğum uygulaması Anadolu’da annenin bebek aracılığıyla toplumsal statüsünün artmasına imkân tanımaktadır. Anne vasıtasıyla ailenin soy devamlılığını sağlanarak kan bağıнын devamı sağlanacaktır. Doğum ile birlikte geniş aile yapısında gelinlikten anneliğe bir terfi söz konusudur. Anadolu’da kadının çocuk sahibi olmaması, kadına verilen statüsünün de azalmasına neden olmuştur. Doğum olayının neslin devamını sağlaması Doğum öncesine ve sonrasına ait uygulamalarda da çeşitliliği artırmıştır. Kadının hamile olması ile başlayan döngü, doğum öncesi ve sonrası olmak üzere birçok uygulamayı da beraberinde getirmektedir (Örnek, 1977, s.135). Doğum uygulamalarında yaşça yetkili kişilerin önemli görevleri bulunmaktadır. Doğum olayını kendilerinin yapmış olmaları, çevrelerinde var olan doğum uygulamalarına tanıklık etmeleri, belli bir yaşa bağlı olarak tecrübelerinin artması, yaşlı kişilerin görevlerini de artırmaktadır. Anadolu’da sağlık imkânlarının sınırlı olduğu durumlarda doğumu çoğu kez “ara ebe” olarak bilinen yaşlı kadınlar yaptırmaktadır. Kayınvalide, anne rolündeki kadınlar gelinin doğum öncesi ve sonrasındaki uygulamalarında kadına yardım etmektedir. Anadolu’da toplumsal cinsiyet bağlamında doğum uygulamalarında yaşlı kadınların rolü erkeklere nazaran daha etkindir. Doğum uygulamalarında etkin uygulamalardan bir diğeri ise atalar kültürüne bağlı olarak yapılan uygulamalardır. Anadolu’da, kadının hamile kalmasından çocuğun doğumuna kadar yaşlı kişiler merkezinde çeşitli uygulamalar yapılmaktadır:

Çocuk Sahibi Olabilme

Yahyalı'da çocuğu olmayan kadınlar "Meryem Ana" denilen ziyaret yerlerine giderler. Orada bulunan sudan içerek suyun başındaki kuşburnu ağacına bez bağlarlar ve çocukları olması için dua ederler (Gökbel, 1988,s. 87). Safranbolu'da çare olarak ebeğümeci, ısırğan otu kaynatılır ve buğusuna oturulur, kadının beli çekilir (Akbulut, 2002, s.11).

Çocuk sahibi olmak isteyen analar, ata mezarlarını, evliya mezarlarını ziyaret eder ve onlara adaklar sunar, çaputlar bağlar, dilekler niyaz eder ve onlardan himmet bekler. Sivas'ın Divriği ilçesinde ineklerin boynuna bağlanan mengürde (halka) çocuğu olmayan kadınların boynuna takılmaktadır. Buna göre bir ihtiyar kadın önde bulunur ve yaşlı kadın, boynuna mengürde takılan kısır kadını Garip Dede türbesinin çevresinde dolaştırarak "Danası ile beraber" gelmesini diler (Caferoğlu,'ndan aktaran Örnek, 1966, s.57). Tarım toplumunun kült uygulaması olan bu pratikte inek ve kadının doğurganlıkla özdeşleştirildiği görülür. Kısır kadının türbeye götürülmesi ise bereketi arttırmaya yönelik uygulamayı atalar kültü içine yerleştirir. Bu biçimde merkez konumunda olan ata kültürünün, bereketsizlik, ineğin doğurganlığı gibi çevre unsurları bünyesine kattığı ifade edilebilir.

Anadolu'nun birçok yerinde ata kültürünün yaşatıldığı kutsal mekânları görmek mümkündür. Nevşehir ilinde yer alan Hasan Dede Türbesi de bunlardan birisidir. Üstü kapatılan bu yere insanların isteklerini gerçekleştirmek için geldikleri görülür. Halk hekimliği uygulamalarının gerçekleştiği bu yerde ellerdeki siğillerin kaybolması için dua okunduğu, türbenin pencerelerine bez bağlandığı ve mum adandığı bilinmektedir (Tanyu, 1967, s. 277). Adına türbe yapılan kişinin gerçekten orada mezarının olduğu bilinmemesine rağmen bu inançların devam etmesinin sebebi, Türk kültüründeki atalar kültürünün kutsallık, etkililik ve sürekliliği ile açıklamak mümkündür.

Kırşehir'de, yaşlı şifacılar annenin hamile kalabilmesi için birtakım bitki ve otlardan hazırladıkları karışımları anneye içirirler. Bunun yanı sıra türbe ve ziyaret yerlerine giderek dilekte bulunmak, yaşlı kişilerin doğum için tavsiye ettiği yöntemler arasındadır. Kırşehir'de çocuğu olmayan kişilerin çocuğun doğumundan sonra adak olarak bir iki dönüm kavak ya da ceviz ağacı dikmesi atalar kültürünün devamı olarak kabul edilebilir. Evin büyük kişisi diktiği ağaçlar vasıtasıyla bir yandan çocuğun evlenip iş kurması sırasında yatırım yaparken diğer yandan ağacın büyümesi ile çocuğun büyümesi arasında bağlantı kurmaktadır.(K.1)

Benim anam ebeydi. Çocuk olmasını isteyen, sık sık düşük yapan kadınlar ebeye gider ve o ilaç yapardı. Çocuğun cinsiyeti çocuk doğunca öğrenilirdi. Çocuğun erkek olması soyları yürsün diyen önemlidir. Doğumdan önce çar çapıt hazırlanır, belemek için bez yapılır. Doğumu toktur yaptırır. Doğumdan sonra bebek bir hafta kadar yıkanmaz. Doğum yapan kadına ekmek, çorba, süt, yoğurt yedirilir ve kırmızı giydirilir. Sütünün bol olması için çorba, pekmez, bulgur pilavı, bulamaç yedirilir. Çocuk ilk defa ebesinin gucağına verilir. Çocuğun olmuyorsa bir anda olduyrsa kurban kesilir ve mevlit okutulur. Çocuğa ad verilirken dua, ezan okunur ve ad vurulur. Çocuk görmeye gırkı çıkınca ekrebeleri gelir. Hediye götürürler. (K.46)

Kırşehirde çocuk sahibi olamamayan kadınların kuma getirilmesi yoluyla evliliklerini devam ettirdikleri belirtilmiştir. Kaynak kişilerden beş tanesi çocuğu olmadığı için kocası tarafından kuma getirildiğini ve bu durumun kendileri için bir eksiklik olduğunu belirtmiştir.

Eğer kadının çocuğu olmuyorda üzerine guma getirilir. Erkek çocuk sahibi olmak için göbek çevirirlermiş, çocuğun güzel olması için güzel çocuğun eline şeker verilir ve hamile kız çocuğu izler. Doğacak çocuğun erkek olması soyun devam etmesi için önemlidir. Doğum sırasında ekmek tağıtası olurdu onun üstünde doğurturlardı, sıcak suynan beyaz çabıt olurdu temizlik için. Göbek kordonun ateşte ısıtılan ustura ile keserlerdi. Çocuğu ilk ebe yıkar ve anasına verir. Çocuğa zıbin giydirilir bezden beleme yapıyorlardı. Doğum yapan kadına tereyağı kuymak yedirilir pekmezli. Lohusa kadının sütünün bol olması için bulgur pilavı yedirilir. (K.119)

Aşerme

Hamilelik sürecinde kullanılan kavramlardan birisi de aş ermedir. “Aş yerme” olarak bilinen bu kavram zaman içinde anlma değişimine uğrayarak beğenilen, istenen yiyecek ve içecekleri için de kullanılmıştır (Türk, 1989, s.116). Hamile kadın, hamilelik sürecinde belli yiyecekleri daha fazla yeme ihtiyacı duymaktadır. Kadın, kimi zaman kül, toprak gibi yiyecek dışında maddeleri de yeme ihtiyacı duymaktadır (Koca, 2012, s. 71). Anadolu’da aşeren kadının isteklerinin yapılmaması durumunda doğacak çocuğun bazı konularda eksiklik yaşayacağı inancı bulunmaktadır. Ekşi yiyeceğe meyilli kadınların kız çocuğu, tatlı yiyeceğe meyilli kişilerin ise erkek çocuğu doğuracağı çeşitli illerde devam etmektedir (Örnek, 2000, s.130; Kalafat, 1997, s. 250).

Cinsiyet

Doğacak çocuğun cinsiyeti kimi yörelerde yaşlı kişiler tarafından tahmin edilmesi yoluyla bilinmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde ölümü yaklaşan yaşlı bir kişinin doğacak çocuğun

cinsiyetini doğru bileceği inancı bulunmaktadır. Cinsiyetini tahmin eden yaşlı kişinin ölümünden sonra doğan çocuğa yaşlı kişinin adı verilmektedir. (Kalafat, 2001, s.77)

Doğum öncesi çocuğun cinsiyetini kimse bilmezdi. Çocuk bir ebe tarafından doğurtulur ve dimiler eskidiği zaman çocuk onlardan yapılan bir beze sarılırdı ya da etraftan kızılan toprak yığını elenir ve çocuk elenmiş toprakla belenirdi (K:1).

Bebek dünyaya geldiği zaman koltuk altı ve bacak arasına kına sürerek pişik olması önlenirdi. Doğum yapan kadına bulamaç ismi verilen tahıl ezmeli ballı ya da şekerli hamur yedirilir. Böylelikle kadının sütünün geleceğine inanılır. Doğum sonrası ebe kadın bebeği tešti içinde yıkar ve temizlerdi. (K.2)

Çocuğun cinsiyeti kadının aile içindeki itibarını da etkilemektedir. Kız çocuğu olan kayınvalideler doğum yapmış kadına” kalk, ne yatıp duruyorsun oğlan çocuğu doğurmuş gibi “ şeklinde seslenebilmektedir:

Çocuk sahibi olmak istemeyenler bireyler, ebe gümeci otunu yer veya nar kabuğunu kaynatıp içerlermiş. Çocuk sahibi olmak isteyen bireyler ise bel çekmesi olduğu düşünülerek kaynar suya oturtulur veya hamama götürülürdü. Çocuğun cinsiyetini öğrenmek için kirpiğe yahut karnın duruşuna bakılırdı. Doğumdan önce iki metre amerikan bezi alınıp dikilirdi. Doğum ebe tarafından yaptırılır. (K.29)

Çocuk sahibi olmak istemeyenler ilaç gullanıyo daha başka yönler yapıyo. Doğacak çocuğun erkek olması neslimizi sürdüren erkek çocu olduğu için zahar onuğ için. Doğumdan önce göbek kesecek jilet hazırladıg, bez hazırladıg, naylon hazırladıg. Göbek gordonunu üç barmak aldan üç parmak üsden ortadan balarlar keseller bir haftada düşer göbek ondan sonada güba saglardık. Merteklerin dibine saglardık mesela mertek vardı evlerde, gapının köşelerine. Çocuğu ilk dotturan ebe yığar ya da ananesi, babaanesi varsa onlar yığar. Doğum yapan kadına ilk hatize yedirilir. Yumurta bişirilir. Çoca sarılık olmasın diye sarı giydirilir. Çocuk görmeye 1-2 ay sonra anca gelir, emmi gelir, dayı gelir, hala gelir, işte yakın gomşular gelir. (K.75)

Çocuk sahibi olmak isteyenler tüp bebek gibi tedavilerden yararlanabilirler. Erkek çocuk sahibi olmak için tatlı yedirirler. Ye tathıy getir athıy. Doğacak çocuğun erkek olması ırsının sülalesinin çoğalması için önemlidir. Doğumdan sonra çocuğu ilk doğum yaptıran kişi yani yaşlı kadınlar yıkar. Doğum yapan kadına kuymak yedirilir. Çocuk ilk defa annesinin kucağına verilir. Lohusanın sütünün bol olması için bol bol bulgur pilavı yedirilir, şekerli süt içirilir.1 hafta sonra çocuğun kulağına hoca ya da baba ezan okur isim verilir. Doğan çocuk için mevlit okutulur. (K.80)

Doğacak çocuğun cinsiyet konusunda yöredeki yaşlı kadınların tasvirleri önemlidir. Kadınlar, hamile kadınların fiziki durumlarına bağlı olarak cinsiyet tahmininde bulduklarını

belirtmiştir. Çocuğun anne karnından doğuma kadar olan süreçte de birtakım inanışlar görülmektedir.

Çocuk sahibi olmak isteyenler ebelere giderdi. Çocuğun cinsiyeti karnın köşeli(kız) ya da (sivri) olmasından anlaşılırdı. Sık sık çocuk düşüren kişiler hoplamaz, ağır kaldırmaz ve sırt üstü yatarlardı. Doğacak çocuğun gözlerinin yeşil olması için hiçkirik yedirirler, bi yerini gaşıma dolak yime, yüzünü bi yerini gaşı ahullı olsun, sakız çiğneme geveze olur, kelle yime sümüklü olur dirlerdi. Doğumdan önce gundaklık ve iç çamaşırlar hazırlanır. Doğum esnasında kullanılan araç ve gereçler su, makas, bez, belektir. Göbek kordonunu annesi ya saklar ya da mektebin bahçesine gömer. (K.142)

Doğum Âdetleri

Ad verme

Türk boylarında isim verme geçmişten günümüze kadar çok eğlenceli ve önem atfedilen bir törendi. Genellikle isim vermek için aksakallı, yaşlı akraba ve din hizmetlileri davet edilirdi. İsim çocuğun doğduğu duruma, çevreye, ebeveynlere, onun önemli özelliklerine vs. göre verilirdi. Dede Korkut Hikâyeleri'nde eski Oğuzların isim verme merasimleri ile karşılaşırız. Böylece aksakallı, müdrik yaşlı ozan baba boy boyladı, soy soyladı, Dirse Han'ın oğluna Buğac, Gam Böre'nin oğluna Bamsı Beyrek ismini verdi. Bu isimler görüldüğü gibi erkek büyüdükten, ergenlik çağına yetiştikten sonra yaptığı herhangi bir yiğitliğe göre verilmiştir (Yoloğlu, 1999, s. 89).

Ad verme ritüeli Türk kültüründe dualar eşliğinde uygulanan belli ritüelleri içermektedir. Doğacak çocuğa ad verecek kişi, genellikle aksakallı kişiler ve yaşça yetkin dede tipindeki kişilerdir. Yaşça yetkin kişiler doğan çocuğun beşiğinin sağlam olması, ailesinin geniş olması ve yalnız kalmaması, ekonomik olarak rahat bir yaşam sürmesi, ömrünün uzun olması gibi dualarda bulunmaktadır:

“Adın yaşar olsun

Beşik bağıın berk olsun!

Arkanda küçük, önünde büyük kardeşlerin olsun

Beşik bağıın kopmasın!

Arka eteklerini davar, at sürüleri bassın!

Ön eteklerini çocuklar bassın!

Benim gibi ak sakallı, sarı dişli ol!

Ak dişlerin kararsın, kara saçların ağarsın! “(İnan, 1986, s.175).

Aile büyüklerinin toplumda değer görmesi yaşları dolayısıyladır. Yaşlılık toplumsal bir statü olarak değerlendirilmektedir. Yaşça tecrübeli kişilerin bilgileri ve yaşama dair deneyimleri saygı derecesini de artırmaktadır. Evin yaşça büyük kişinin ad vermede etkin olması da yaşlılık statüsüyle ilişkilendirilebilir.(Nirun, 1994, s.81). Atalar kültürüne bağlı olarak devam eden uygulamalarda, derviş ya da sözü geçen bir kişi, isim vererek çocuğun saygınlığı da artacaktır. Türk kültüründe çocuğa isim verilmesi sonucunda belli uygulamalar yapılmaktadır. (Kalafat, 2006, s.149). Türkmen kültüründe, yeni doğan çocuk için gün içinde kurban kesilerek yemek daveti verilmektedir. Doğacak çocuğun cinsiyetine göre Yörüklerde ve Türkmenlerde yaşlı kadın yada erkekler çocuğa isim verme ritüelini gerçekleştirmektedir.(Yalgın, 1993, s.28) Anadolu’da birçok yörede ad verme törenleri, yaşlı kişiler vasıtasıyla devam ettirilmektedir. Sözlü kültürün devamlılığı açısından bu gelenek önemlidir.

Yeni doğan bir çocuğa isim verilerek toplum içerisinde bir kimlik kazandırılmış olur. Ölen bir kişinin cenaze namazının kılınabilmesi için mutlaka bir adının olması gerekmektedir. Ad vermenin kişisel ve sosyal boyutu vardır. Anne ve babanın kişisel tercihleri, beğenileri, yaşadıkları, arkadaşları, içinde buldukları çevre, aldıkları eğitim etkili olmaktadır. Çocuğa verilecek ismin anne ve babanın seçmesi ataerkil yapının kırılıp modern aileye geçildiğini gösterir. Ancak bazı durumlarda ad verme üzerine sosyal normlar da etkili olmaktadır. Özellikle de babanın ailesinin belirleyici olduğu ata, dede ismi arayışı içerisine girilmektedir (Başgöz 2008, s. 16). Yörede, çocuğa konulan ismin aile büyüklerinin birinin adı olmasına, nitelikli bir isim olmasına dikkat edilir. Bu isimler genel olarak çiftlerin annesinin, babasının, dedesinin, ninesinin adı olur. Bunun yanında erken yaşlarda vefat eden bir amca, dayı da olabilir.

Mersin’de çocuğa ad verme töreni çocuğun doğumundan birkaç gün sonrasına kadar uzatılabilmektedir. Gümüşler yöresinde çocuğun doğumundan hemen sonra kulağına ezan okunarak dinsel bir tören dâhilinde yaşlı kişiler çocuğa ad koymaktadır. Dualarda yaşlı kişiler, çoğunlukla çocuğun devletine iyi bir insan olması dilemektedir.

Türk kültüründe ad verme ritüeli, Dede Korkut metinlerinde görülmektedir. Kahramanlara ad veren kişi, hikâyelerde yaşlı bilge tipolojisinde yer alan Dede Korkut’tur. Bamsı Beyrek destanında, erkek çocuğu olan kahramana Dede Korkut dua ederek, doğan çocuğun beyaz sancağı kaldırınca Müslümanların ona yardım etmesini dilemektedir. Dağları aşip yeni yerlere gitmek istediğinde Allah tarafından izin verilmesini, düşman eline gidince düşmanın elinden

kurtulmasını, karşısına çıkan zorluklarda Allahu Tealanın yardımcı olmasını dilemiştir(Ergin, 2009, s.40).

Kozan Dağı'nda yaşayan Türkmenlerde ise yeni doğan çocuklara altı aya kadar isim verilmez. Ad vermede tören düzenlenir. Törende ad verilecek çocuğun babası çevredekileri davet eder, davar keser. Topluca yenilip içildikten sonra çocuğa isim verilir. Bu âdet erkek çocuklarında daha sık uygulanmaktadır (Yalman, 2000, s.219).

Kırşehir'de, doğum olayın gerçekleşmesi sonucunda yaşlı ebe kişi, çocuğun göbek kordonunu kesip çocuğun adının ne olacağını aile fertlerine sormaktadır. Ad verme konusunda da geçmiş dönemlerde en büyük görev ailenin yaşlı kişilerine düşmektedir. Ad verme hususunda ilk erkek çocuğa genellikle dedenin adı konulmaktadır. İlk kız çocuğa ise babaannenin ismi verilmesi beklenir.

Yeni doğan bebeğe yaşlı kişiler tarafından aile içinde bir tören ile isim verme gerçekleştirilir. Ailenin yaşlı erkeği bebeği kucağına alıp sağ kulağına ezan okuduktan sonra üç kez "senin adın...." Olacak diyerek ad verme gerçekleştirilir. Kırşehir'de bir kadın evde ebe nezaretinde doğum yapacaksa, ebe ve tecrübeli kadınlar doğumu yaptırırlar. Ebe eğer önceden tesbit edilip kendisine söylenmemişse, bebeğin göbeğini İslâmî bir adla keser. Bu genellikle peygamber, halife, Kur'ân'da geçen bir addır. Bu erkekse Mustafa, Ahmed, Mahmud, Mehmed, Ali; kız ise Emine, Ayşe, Eatma, Hatice gibi bir addır. Aile isterse bu adı olduğu gibi bırakabilir. Fakat bu, çoğunlukla göbek adı olarak hatırlanmakla birlikte, kaydettilmez. Çocuğa asıl ismini ailenin büyükleri koyarlar. Çocuğa konan adlarda, geleneklerin hakimiyeti çok fazladır. Meselâ çocuğa ad verirken, çoğunlukla ailenin erkek tarafından bir büyüğün, tercihen dedenin adı verilir. Bunda adın yaşaması isteği hâkimdir. Eğer yakında ölen bir aile ferdi veya ebe, dede, hala, amca varsa öncelikle onların adları verilir (K.1).

Çocuk doğduktan 7-10 gün sonra adı verilir. Büyüklerimizin adı verilir. Doğan çocuk için kurban kesilir. Lohusanın sütünün bol olması için şekerli su içirilir ve yarman haşlaması yedirilir. (K.50)

Kırşehir köylerinden Sulhanlı (yeni adı Ulupınar)'da Yunus Emre'nin mezarı olduğu için, yüzlerce yıldır köyün bir çok erkeğinin adları "Yunus" veya "Derviş", "Eren" adının verilmesi atalar kültü inancının bir göstergesidir (K.1).

Doğum Sonrası Adetler

Evlat Edinme

Türk dünyasında çocuk sahibi olabilme yollarından biri de evlat edinmedir. Evlat edinme Uygur, Çuvaş, Özbek, Tatar ve Kazak Türklerinin hepsinde vardır. Evlat edinme uygulamasına Kırgızlarda “Asırap Aluu” denmektedir. Bunun eskiden çok yaygın olan bir gelenek olduğu bilinmektedir. Bu uygulama günümüze kadar gelmiş olup evlatlıklar alınırken şöyle bir tören yapılmaktadır. Alınanda işareti olan bir boz koyun veya sığır, kurban olarak kesilir, tanıklar kardeş akraba hazır bulunur. Kesilen kurbanın eti pişirildikten sonra oradaki yaşlılardan biri hayvanın aşıq kemiğini çocuğun eline verir. Evlatlık çocuk oradakilere göstererek bu kemiğin etini yer, sonra analığının göğsüne dokunur. Bu uygulama evlat olmanın bir sembolüdür. Evlatlık kovulursa ona evlenme masrafı (kalın) ve muayyen bir hisse (ençi) verilir. Evlatlık alınan çocuk evlat edinen babanın kabilesine mensup sayılır (Jumabayev, 2006:33).

Doğum

Doğum, yörenin yaşlı ve bilgili, daha önceden doğum yaptırmış deneyimli, yaşlı kadınları tarafından yaptırılır. Hatta çoğu kez, hamile kadının annesi ya da kayınvalidesi bu vazifeyi üstlenir. O nedenle Gazipaşa ve çevresinde genellikle ninelere “ebe” diye hitap edilir. Doğumu yaptıran ebe kadın, göbeği bağladığı yerden dört parmak uzunluğunda temiz bir makasla keser. Kesilen eş, temiz bir beze ya da peçeteye sarılır, ya bu şekilde muhafaza edilir ya da daha sonra gömülür. Çocuğun doğduğu gün yapılan başka bir uygulama ise çocuğa doğumu yaptıran ebe tarafından göbek adının verilmesidir (Baran, 2006: 141). Akdağmadeni köylerinde eskiden köyün yaşlı kadınları hamile kadının doğum vaktini önceden hesaplar, doğum yaklaştığında ve günü geldiğinde imece usulü yardımlaşarak doğumu gerçekleştirirlerdi. Günümüze baktığımızda doğum anı yaklaşan kadın hemen hastaneye götürülmektedir. Dolayısıyla bu pratikler de ortadan kalkmıştır. Ancak babaya müjde verme, ailenin maddi durumuna göre adaklık kurban kesme ve mevlit okutma geleneğinin hâlâ devam ettiği görülmektedir.

Kocaeli'nin Bağıranlı, Antaplı ve Safalı köylerinde yaşamayan çocuk için; hocaya gidip muska yazdırılır. Türbeye gidilir dua edilir ve ağaca bez bağlanır. Çocuğa nazarlık ya da mavi boncuk, at nalı, sarımsak nazarlık amacı ile takılır. Hocaya ve yaşlı kadınlara okutulur. Yedi tane Fatma isimli kadından bez parçası alınıp çocuğa gömlek dikilir. Çocuğun yaşaması için adak adanıp kurban kesilir (Altun, 2004: 194).

Kayseri ilinde Melikgazi bölgesindeki Gezi yöresinde hamile bir kadın babasının ayakkabısından su içerse doğumunun çabuk ve kolay olacağına inanılır. Kayseri'nin Sarız ilçesinde de benzer uygulamalar vardır. Doğumu kolaylaştırmak için aile büyüğü olarak varsa kayınbaba bir bardak su okutturup doğum yapacak olan kadına içirilir. Eğer kayınbaba yoksa bu görevi köy imamı yerine getirir (Doğrusöz, 2005: 98, 147).

Resim 14. Üzerlikle yapılmış nazarlık

Resim 15. Üzerlik (Peganum harmala) otu

Resim 16. Gök boncuklu örme nazarlıklar

Resim 17. Gök boncuklu hayvan nazarlığı

Resim 18. Muska

Resim 19. Gümüş nazarlık

Kırşehir yöresinde geçmiş dönemde doğum öncesinde ve sonrasında yaşlı kişinin önemli görevleri bulunmaktadır. Bir evliliğin ardından kısa bir süre sonra kayın valide ve kayınpeder tipolojisindeki yaşlı kişiler çocuk beklentisi içine girmektedir. Bu durumun geciktiğinde çevrede ebe anne veya şifacı olarak tanınan doğum konusunda deneyim sahibi yaşlı kadına başvurularak bu yaşlı kişilerin tavsiyeleri yerine getirilmektedir. Ebe ve şifacı yaşlı kadınların rolü çocuk sahibi olma konusunda önemli bir noktadadır. Sağlık konusunda yöre halkı tecrübelerine güvendiği bu kadınlara başvurmaktadır.

Yaşlı kişiler vasıtasıyla yaptırılan doğumlarda kırsal kesimde yaşayan kişiler için mekan evdir. Doğumu yaptıracak yaşlı ebe kadın, doğumun kolay geçmesi için anne adayına çeşitli yöntemler uygulatır. Bunlar arasında eline oklava verip ev içinde gezdirmek, doğum geciktiğinde bir çorap, yumak ve danteli sökmek başlıca uygulamalardır. Doğumun gecikmesi hâlinde yaşlı kişi tarafından Fadime ananın eli adı verilen bir bitki suya konulur. Bitkinin suda açılması beklenir. Suya üç ihlas bir fatiha duası okunur. Dualı sudan hamile kadına içirilip eli yüzü yıkanır. Bu uygulamanın doğumu kolaylaştıracağına inanılır. (K.1)

Çocuğun cinsiyetini annenin canı ne istiyorsa ona göre bilinirdi. Doğumu köydeki ebeler yaptırır çocuğun göbek kordonunu da onlar bağlayıp kesiyordu. çocuğu ilk ebe yıkar. Doğum yapan kadına helle ve düğ çorbası içirilir. Sütünün bol olması içinde sıcak çay ve süt içirilir. 40 gün sonra çocuğa mevlüt okutulur adak varsa eğer kurban kesilir. Çocuk görmeye de 40 gün sonra gelinir. (K.38)

Doğumdan sonra ebe kadın, çocuğun temizlik ve bakımını yapar. Çocuğun terlememesi ve kokmaması için bebeği tuzlamaktadır. Doğum yapmış kadının yıkanmasından da ebe sorumludur. Çocuğun doğumunu müjdelemek için gelinin anne tarafına müjdeci

gönderilmektedir. Müjdeyi alan baba, dede, anaanne bahşiş ya da hediye vermektedir. Doğumdan bir gün sonra ebe kadın yeniden gelerek annenin ve bebeğin burç sancısı tutmaması için birtakım ilaçlar vermektedir (K.1)

Kırşehir’de kırsal kesimde çocuğun kundağına höllük adı verilen elenmiş toprak konulmaktadır. Lohusaya da undan yapılmış bir tür tatlı olan kuymak yedirilmektedir (Cihan, 1990, s.64).

Erkek çocuk doğmuşsa evdeki yaşlı kişi genellikle babaanne aside ve hoşmerim adı verilen pekmezli yiyecekler yedirmektedir. Kız çocuğuna ise tereyağlı yumurta yedirmektedir. Doğumdan sonra anne sütünün artırılması kayıncı ve yaşlı kişiler tarafından tavsiyelerin uyulmasına bağlıdır. Çobana ekmek vermek, anneye sütte pişirilmiş kuru incir , tahin helvası, pekmez , kavrulmuş zeyrek yedirmek başlıca uygulamalardır. Lohusaya hazırlanan lohusa şerbeti de yaşlı kadınlar tarafından yapılmaktadır. (K.1)

Doğum ebe tarafından yaptırılır. Doğumda ip, makas gibi aletler kullanılır. Göbek kordonunu makas ile kesip ip ile bağlarlar. Çocuk ilk defa annesinin kucağına verilir. Daha sonra babasına verilir. Çocuğun kulağına ezan okunduktan sonra isim verilir. Doğum yapan kadına ilk yumurta pişmesi yedirilir, şerbet içirilir, kırmızı renk kıyafet giydirilir. Çocuklarının yaşaması için aileler yatırlara gider, türbelere gider, hocalara gider, Allah'a dua ederler. Doğan çocuk için 40 mevlütü okutulur ama önceden sünnet mevlütü okutulurdu. Çocuğu sahibi olamayan biri çocuk sahibi olmuşsa, çocuk hastaysa ve iyileşmişse adak niyetine kurban kesilir. (K.18)

Çocuk büyürken ilk tırnağı kesileceği zaman dedesinin cebine bebeğin eli sokularak cebinde bulunan paralar bebeğe verilir. Halk arasında çocuğun hırsız olmaması için dedesinin cebinden para alacağı inancı görülür. Çocuğun ilk diş çıkarmasının müjdesi de baba ya da dedeye iletilmektedir. Dede, müjdeyi getirene bahşiş vermektedir. Çocuk birkaç yaşına geldiğinde ilk dinî ve örfî eğitimini aile büyüklerinden almaktadır. Çocuğa el öpmeyi, temizlik alışkanlıklarını, yaşlı kişilere karşı saygı duyulması gerektiği babaanne ve dede tarafından öğretilmektedir. Çocuğun kendisinden büyük bir kişiye vurursa elini kıracağı, büyük bir kişinin önünden geçilmesi, ayak ayak üstüne atılmaması, izinsiz bir şeyin alınmaması, sözlerinin kesilmemesi, yanlarında edepli oturulması yaşlı kişiler tarafından öğretilen görgü kurallarıdır.

Göbek kordonu iki parmak koyup makasla kesilir. Çocuğu hemşireler yıkar ve ilk annesinin kucağına verirler. Evden getirilen giysiler giydirilir. Anneye de kırmızı kıyafet giydirilir. Annenin sütü bol olsun diye şerbet içirilir. Çocuğa ad, kulağına ezan okunduktan sonra verilir ve verilen adın kur'an-ı kerim'den seçilmesi doğru olanıdır. Çocuk görmeye hediyelerle gelir ve beşik donatılır. Doğacak çocuğun erkek olması neslinin devamlılığı için önemlidir. (K.16)

Doğacak çocuğun erkek olması soyun devamlılığı için önemlidir. Doğum yapan kadına bulamaç, çorba, ekmeğe aşı yedirilir al giydirilir. Sütü bol olsun diye çay, çorba, soğan yerirler. Çocuk görmeye kırkı çıktıktan sonra gelinilir. (K.26)

Çocuğun cinsiyetini öğrenmek için doktora gidilir. Doğacak çocuğun erkek olması soyun devamlılığı için istenir. Doğumdan önce çanta ve oda hazırlanır. Doğum ebeler tarafından yaptırılır. Doğan çocuk erkekse mavi kızsa pembe kıyafeler giydirilir. Doğum yapan kadına çorba içirilir ve kırmızı renk elbise giydirilir. Lohusanın sütünün bol olması için iyi beslenmesi gerekir. Doğacak çocuk için mevlit okutulur ve adak adandıysa eğer kurban kesilir. Çocuk görmeye kırkı çıktıktan sonra herkes gelir. (K.47). Çocuğu ilk ebe yıkar ve ilk kez babaanesi veya ananesinin kucağına verilir. Doğum haberini getirene horoz hediye edilir.ilk defa çocuğu olanlar kurban kesebilir. Çocuğa ad verilirken, aileden bir büyüğün adı verilir. (K.67)

Günümüzde yaşlı kişiler,, çocuk sahibi olmak için tıbbi yöntemlerin kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Çocuk sahibi olmak isteyen kişiler doktora gider. Eskiden çocuğun cinsiyetini doğunca öğrenirdik. Doğan çocuk eğer yirik dudaklı ise tavşana baktın, bişeyi üstüne değdirince iz kalır doğum lekesi olur derler. Doğumu köy ebeleri yaptırır. Göbek kordonu makasla kesilirdi. Çocuk tuzlanırdı. Eskiden 3 ezan duymadan emzirme derlerdi. Eskiden hazır giyim çok yoktu elde dikilirdi zıbın derik zıbın dikilirdi, gundak olurdu. Doğum yapan kadına ilk yumurta yedirilirdi, çocuk sarılık olmasın diye sarı giydirilirdi. Lohusanın sütünün bol olması için süpürge süpür derlerdi. Doğan çocuk için kurban kesilir, mevlit okutulur. (K.113)

Bir başka uygulamada ise aşağıda ise yeme uygulamalarına kadar bilgi verilmiştir:

Doğacak çocuk çirkin olmasın diye dalak, kelle, kış yemezlerdi. Sağlıklı olsun diye süt, yoğurt; güzel olsun diye ayva yerlerdi. Erkek çocuğa soy ağacını ayakta tutacağı için önem verilirdi ve bir kadının erkek çocuğu olmuyorsa karısının üstüne evlenirlerdi. Göbek kordonu bebek sidikli olmasın diye sıvazlanır ve göbekten bir karış ilerde sıkı bağlayıp kordon kesilir. Doğan çocuğa tulum giydirip sıkı sıkı kundaklıyoduk, bez bağlıyoduk, kağıttan bez vardı eski çocuklarda kalça çıkıklığı olmuyordu sıkı sıkı bağlıyoduk. Lohusa kadına istediği kıyafet giydirilir ve tatlı bir şeyler yedirilir, pelte yapılırdı, pekmezden çorba içirirlerdi. Eğer oğlan doğurursan yarışan gelmiş at gibi, kız doğurursan ölümünden gelmiş it gibi yatıyon derlerdi. Lohusanın sütünün bol olması için hoşaf ve su içirilir fakat eskiden bulgur pilavı ve soğan çok yedirirlerdi çünkü soğan süt damarlarını açarmış. (K.175)

Çocuğun cinsiyeti doğana kadar öğrenilmezdi. Çocuğa bir şey olur diye gül takılmazdı. Başkasının çocuğunu kınamazdın. Erkek çocuk ilazım olduğu için istenirdi. Doğum yapan

kadına hasite huymak yedirilir, kırmızı giydirilirdi. Sarı giydirilmezdi çocuk sarılık olur diye. Lohusanın sütünün bol olması için daldı yedirirler, süt içirirler. (K.190)

Doğacak çocuğun erkek olması babanın soyunu yürütsün diye , işinde gücünde yardımcı olsun diye istenir. Doğumdan önce giyecekleri, maması, odası, beşiği alınıyor. Doğum yapan kadına hurma, tatlı, şerbet, çorba verilir. Lohusanın sütünün bol olması için, incir, kuru soğanlı yemekler, tatlı şeyler yedirilir. 40 günden sonra mevlit okutulur. Çocuk görmeye eş, dost, akraba yakınları gelir. (K.192)

Çocuk sahibi olmak isteyenlere tavuk yeleğe var ya suyun içine katran atarlarmış katranı ineğin yağsına sürer yağsını ona korlar ona otuttururlarmış sıcak su döküpte. Sık sık düşük yapan kadınlar sürekli yatarlar. Çocuğu çirkin olmasın diye dalak yemezler. Doğumdan önce çocuğa zıbn, elbezi, kendime gecelik hazırlığı yaptım. Doğumu ebeler yaptırır. Doğumda leğen, sıcak su kullanılır. Çocuğu kundak yaptık, toprağa sardılar bez sarmadılar. (K.195)

Doğumdan önce çocuk için bez belek alınır. Doğum yapan kadına ilk çorba içirilir, kırmızı giydirilir. Çocuk ilk ananın kucağına verilir, emzirir. Çocuğa adı dedesi ebesi verir. Çocuğa ad verilirken ezan okunur. (K.199),

Lohusa kadınların yaptığı uygulamaların başında, lohusa kadın besmele çekmeden yataktan dışarıya adım atmaz. Bebeğe sarı başörtüsü örtülerek sarılık olmasın diye dua edilir. İnce tülbindin içine lokum konularak bebeğe verilir. Bu dönemde doğum yapan kadının sütü çok olursa bunun nazara sebep olacağı düşünülür ve bu durum hiç kimseye söylenmez. Anne lohusalık sürecinde kesinlikle gazlı içecekler içmez ve acı bir şey yemez. Bu dönemde annenin sütü kesilirse, anne sıcak suyla yıkanır ve sırtına sıcak tarhana (lopa) vurulur. Bu dönemde çocuğun gözünde çapak olması da gözlerine zarar vereceği düşünülür ve çocuğun gözleri çapaklanmasın diye anne incir hoşafı içer. Eğer çocuk pamukçuk olursa, daha önce büyüğünden el almış bir yaşlı tarafından çocuğun ağzına tükürülür (K 9).

Kırşehir’de al basması ve lohusa humması adı verilen süreçte ailenin yaşlı kişileri gelinin başına Kuran’ı Kerim koyarlar. Al ocağı sayılan kişilerin evinden gelinin başucuna eşyalar getirilir. Lohusa ve beke karanlıkta ve yalnız bırakılmaz.

Doğumu ebeler yaptırır. Bebeğin cinsiyeti de doğumdan sonra öğrenilirdi ama şimdi doğumu beklemeden doktordan öğrenebiliyorsun. Erkek olması sülalenin soyun devamlılığı için çok istenir. Doğumdan sonra bebeği ya babaannesi ya da ananesi yıkar. Doğumdan sonra bebeğe ismi dedesi yoksa hoca tarafından verilir.

Loğusa kadına ve yeni doğan bebeğe sarılık olmasın diye sarı kıyafetler giydirilir. Loğusa kadına pekmez ve nişasta içirilir. Sütü bol olsun diye şireli şeyler yedirilir. Doğan çocuk için kurban kesilir, mevlüt okutulur. Bebek sahibi olan aile tebrik edilir ve hediyelendirilir. (K.15)

Çocuğu olmasını isteyen doktora gidecek. Önceden çocuğun cinsiyetini öğrenme yoktu. Önceleri erkek çocuğu pek severlerdi soyu deva etsin diye, erkeklere karşı saygıları sevgileri varmışdı. Kız o kader sevilmezdi ama şimdi ise tam tersi kız çocuğu daha çok seviliyo. Çocuk doğmadan önce bezi elbisesi hazırlanır. Bebeği ilk ebesi tuzlu suyla yıkardı, temiz olsun diye. Doğum yapan kadına bol elbise giydirilir. Lohusanın sütü bol olsun diye şireli şeyler pişirirlerdi, hasbe pişirirlerdi, hoşaf yaparlardı, yumurtayı gaygana ederlerdi, çorba türü yedirilirdi. Adağı olanlar kurban keser. Çocuğa mevlit okutulur. (K.216)

Al Basması

Lohusalık döneminde kadınlara bulaştığı düşünülen Türk kültüründe var olan kötü ruh olarak bilinen albastı, Anadolu'da ve Türk Dünyası'nda, inanma olarak çeşitli yörelerde devam etmektedir. Lohusa kadına zarar vereceği düşünülen bu inanmada, ocaklı olarak bilinen kişiler lohusayı korumaktadır.

Kazak ve Kırgız kültüründe don değiştirme yoluyla görünen ruh, keçi kılığına girerek dişil bir kimliğe bürünmektedir. Albastıdan korunmak için çeşitli uygulamalara başvurulmaktadır. Kötü ruhların, çelik eşya görünce ortadan kaybolacağı inancı bulunmaktadır ortadan kaybolmadığı durumlarda, kadının bulunduğu yere bir at getirilir. At (Erkek)a arpa verilir. Atın arpa yiyince hırıltı çıkarması "Al"ı ürkütebilir. Atın dışarıdaki gemini içeriye getirince "Al" korkutulur. Bir de yaşlı kadınlar "Al"ın dilinden anlarmış gibi uydurma kelimeler kullanırlar. Sonra "Al" ın boş gitmemesi için kara bir tavuğu kesip bacaya atarlar. Çünkü "Al" boş dönerse intikam alır diye korkulur. Bu tedbirler kısa zaman içinde olmalıdır. "Al", hayvanlara da tesir eder. Meselâ kısıraklara biner, onları koşturur, hayvanlar zayıf düşer. Kendi saçı gibi kısırakların saçlarını da karma-karışık eder. Bunu önlemek için atın saçına mavi boncuk veya çelik halkalar asarlar (Elçin, 1997, s.516-517).

Bayat (2012), albastı inancını mitolojiyle ilişkilendirmektedir. Gök Tanrı inancının ortaya çıkması neticesinde bu inanmanın ikinci plana itilerek değişik çeşitlere büründüğünü belirtmektedir. Anadolu'da çeşitli yörelerde alkarısı inancı vardır. Don değiştiren alkarısı, kimi zaman insan suretinde kimi zaman başka bir varlığa bürünmektedir. Yedi Bucak Avşarları arasındaki inanca göre alkarısı, kadın kılığında süslü ve gösterişli bir şekilde gelen, anneye çocuğu rahatsız eden, hatta ölümlerine sebep olabilecek gücü olan bir varlıktır. Rivayete göre bu varlıktan kurtulmanın yolu, alkarısını tutsak etmek veya tutsak eden bir *ocak aileden* okunmuş

tuz ve iplik getirerek, gelinin başında bulundurmaktadır. Ayrıca getirilen ip geline bağlanmakta, böylelikle alkarısının ona yaklaşamayacağına inanılmaktadır. İp bağlamak, o varlığı felç etmek ve hareketsizleştirmek içindir. Hastalıklar ipten, ölüm ise sonsuz ipten başka bir şey olarak düşünülmüdüğü için halk hekimliğinde koruyucu ipler kullanılmıştır (Cıbroğlu, 2004, s.142).

Kırşehir yöresinde görüşülen kaynak kişiler, alkarısının gücü karşısında icra edilen uygulamaların olumlu ya da olumsuz sonuçlanmasının, muhatap olan insanın, kalbinin temizliğine bağlı olduğunu düşünmektedirler. Albasması inancı ile paralel olarak ocak aileden yardım isteme dışındaki uygulamalar ise şöyledir: *“Al bağlarlar, Yastığın altına Kur”an koyarlar, yastığına iğne batırırlar, erkek elbisesini koyarlar, bilhassa erkek çocuklardan korkmazlar da kız çocukları al basmasını diye yaparlar. Karı kocasının mintanını giyer”* (K. 4).

Ailenin en yaşlı mensupları, yaptıkları işlemi şu şekilde anlatmaktadırlar: *“Çocuk doğduğunda bir çaput keseriz onun içine kül koyarız, tuz koyarız, al (kırmızı) bezin içine bağlarız. Bunu yapınca bu çocuğa al basmaz” “Bunu yaparken, ip bağlarken dua okuruz. Kulhu, Elham, İna Ateyna, ne biliyorsak onu okuyoruz... Onun başucuna bir ayna, bir bıçak ve külle, tuz da çocuğun başında durur. Al basmaması için”* (K. 73).

Alkarısı inancında da yaşlılık geçişi söz konusudur. Halk muhayyelisinde, yaşlı bir cin suretinde de tezahür edebilmektedir. Muska, yatağa bağlanan kırmızı bez, kırkı içinde lohusayı dışarı bırakmamak gibi tedbirlerle alkarısının önleneceği düşünülmektedir (Erşahin, 2005, s. 18-19). Alkarısından korunma yöntemlerinden birisi de lohusa kadının yanına yaşlı bir kadının konulmasıdır. Yaşlı kadının lohusayı, çeşitli kötülüklerden koruyacağı inancı bulunmaktadır (Kalafat, 1999,s. 24).

Kırk Basması

Çocuğun doğumundan kırkıncı güne kadar olan süreçte, bebeğin ve annenin kırk basmasını önlemek için yaşlı kadınlara nazar duası okutmak, türbelere gitme yoluyla korunmak, kırk günlük süreçte evden dışarı çıkmamak, anne ve bebeği kırkıncı gün belli ritüeller dâhilinde kırklamak korunma için uygulanan uygulamalardandır.

Kocaeli'nin Bağıranlı, Antaplı ve Safalı köylerinde kırk basması “yaşıt basması” olarak da bilinir. Yaşıt basması için lohusaya değil çocuğa yönelik önlemler alınmaktadır. Kırk bastığı için büyümeyen zayıflayan çocuklar tekrar kırklanır. Kırkı çıkmamış iki çocuk yan yana gelirse, üstüne geline çocuğu kırk basacağına inanılır. Kırk basmaması için lohusalar birbirini ziyaret

etmez. Yeni doğan çocuğun huysuzlanıp ağlaması nazar değdiğine ve kırk bastığına işarettir. Çocuk Akpınar'a türbeye veya Yabolu Köyüne götürülür ve kırklanır. Çocuk yürüyemezse kırk bastığına inanılır ve Yabolu Köyüne götürülür. Yürüyemeyen ya da yürürken çok sık düşen çocuklara da kırk bastığına inanılır ve köstek kestirilir.

Resim 20. Akpınar köyünde kurşun dökme uygulaması

Kırk basıp zayıflayan çocuklar için köyün yaşlı kadınları tarafından kurşun dökülür. Kırk basan çocuk yaşlı bir kadına okutturulur, hocaya götürülüp okunmuş su içirilir. Et basmasın diye eve çiğ et getirilmez. Kırk basan çocuğun suratında çıkan yaralara “urfıye” denir. Bu yaralar ocaktan alınan toprakla silinir. Kırk adet kara ağaç dalından kırk çomak alınıp yakılır ve külü suya dökülerek çocuk bu suyla yıkanır. Karaağaç külü tereyağı ile karıştırılıp karışım oluşturulur. Üç gece ayazda bekletilen bu karışım çocuğun yaralarına sürülür. Kalburun altına kara tavuk koyularak üstünde kırk basan çocuk yıkanır. Regl döneminde olan bir kızın bezi yıkandıktan sonra çocuk o bezle yıkanır. Kırk basan çocuk hayvan boku ile tartılır (Altun, 2004, s. 158-159).

Doğum yapan kadına kırmızı takarlar al basmasın diye. Çorba içirirler. Çocuk bahşiş verilip ilk annenin kucığına verilir. Lohusanın sütünün bol olması için şekerli su yani şerbet içirilir. Doğan çocuk için sünnet mevlidi okutulur. Kırkı çıkınca bebek görmeye gelirler ve altın takılır. (K.167)

Köstek Kesimi

Hastalıklı, sıksa çocuklara aydaş adı verilir. İnanişâ göre aydaşlığın kırkının başka kırklı bir çocukla rastlamış olmasından kaynaklandığı düşünülürdüğü zaman, çocuğu güçlendirmek için aydaş aşısı pişirilmektedir. Narlıdere’de bu işlem sırasında, iki yaşlı kadın karşılıklı konuştuktan sonra çocuğu kazanda kaynatma taklidi yapar. Adana/Feke’de de yörede aydaş çocuk iyileşsin diye dört yol ağzında “aydaş aşısı” pişirilir. Bu işlemde çocuğun fiziksel olarak henüz tam anlamıyla olgunlaşmadığı düşünülür ve bu şekilde yolların kesiştiği noktadan da güç alarak çocuk ateşle olgunlaştırılmaya çalışılır. Bunun dışında aydaş çocuk yaşlı bir kadının koynundan geçirilerek tedavi edilmeye çalışılır (Karakaş, 2005:33; Boratav, 1999:119-158).

Kırşehir’de yürüme zorluğu çeken çocuklar için yaşlı kadınlar tarafından üç yol ağzına bir tepsi koyulup bebek kazana konulup çevrilmesi suretiyle bebeğin yürüme engelini ortadan kalkacağı inancı bulunmaktadır. Yaşlı kadınlar bebeğin iştahlı olması için parmaklarını bebeğin ağzına batırmaktadır. (K.1)

Kırklama

Kırk, yarı kırk, kırklı olmak, kırkı çıkmak, kırklamak, kırkını çıkarmak halk inançlarımızda çok geniş bir coğrafi alana yayılmıştır (Kalafat, 2010, s. 268). Türkiye coğrafyasında çeşitli örneklerine rastladığımız kırklama pratiği, diğer Türk boylarında da mevcuttur.

Uygurlar’da “Kirki Süyi” töreni birkaç geleneğin birleşmesinden ortaya çıkmıştır. Önce saygın ihtiyar bir berber davet edilip çocuğun saçını kestirilir. Buna “baş çüşürge” denilir. Baş çüşürgede bebeğin saçını atılmaz. Kırmızı bir kumaş (tumar) sarılıp bebeğin baş giyimini içine dikilir. Bu ilk tıraşta yeni ustura kullanılır, berbere kıymetli hediyeler verilir. Ardından kırkı suyu törenine başlanır. Kırk suyunu doldurmak için tecrübeli, yaşlı bir kadın “Kirki Anası” olarak çağrılır. Aynı zamanda yedi yaşından küçük olan çocuklar da bu törene davet edilir. Bu çocuklara Kirki Süyi Tokiçi (kırk suyu ekmeği) ile helva hazırlanır. Bebeği kırk suyunda yıkamak için yeni leğen kullanılır. Ona ılık su ve şeker konularak karıştırılır. Annesinin altın yüzüğü de suyun içine konur. Daha kırk anası bebeği leğene oturup “Kirki Suyu” dökmeye başlar. Bu yavaş yavaş (uslu uslu) diye adlandırılır. Gelen çocuklar da sırayla yavaş yavaş yapar. Sonra kırk anası bebeği yorganla örter. Ve tüm vücuduna (upa) pudra sürer. Eskiden pudra olmadığı için killi toprak sürülürmüş. Kırk suyu töreni için hazırlanmış elbiseleri giydirdikten sonra bebeği annesinin eline verir. Ev sahibi kırk anası için hazırlanmış olan hediyeleri sunar. Kırk suyu törenine katılan tüm çocuklara içine helva konulmuş ekmeği verilir. Kirki Süyi bittikten hemen

sonra “Büşik Toyi” Beşik Düğünü başlar. Beşik düğünü anasının evinde doğum yapan kadını erkek tarafına götürmek demektir. Halk arasında doğum yapan kadını doğumundan kırk gün sonra gerçek sağlığına kavuşacağı görüşü yaygındır. Dolayısıyla beşik düğünü de buna göre yapılır. Beşik düğünü kadının ana babasının evinde yapılır. Bu törene kaynana başta olmak üzere kadın misafirler katılır. Onlar doğum yapan gelini kutlamak için; geline, bebeğe, dünüre ve ailenin diğer üyelerine ayrı ayrı elbise, elbiselik kumaş gibi hediyeler verirler. Kadın tarafı misafirleri çok iyi ağırlar. Erkeğin annesi torununu eline alarak dünürüne minnettarlığını ifade eder. Gelin süslenip hazırlandıktan sonra, bebeğin beşik ve diğer eşyalarını alarak erkek evine döner. Beşik evin kapısından çıkmadan önce tütsü yapılarak bebeğin ve annesinin başında dolaştırılır (Rakhman,Yalçın ve Emet, 1996:, s. 98- 102-103).

Çuvaşlarda çocuğun doğumundan sonra doğum yaptıran yaşlı kadının tuzlu su hazırlaması gibi; Giresun’un Görele, Tirebolu, Doğan kent, Güce, Yağlıdere, Dereli, Merkez ve Bulancak başta olmak üzere tüm ilçelerinde çocuğun dünyaya gelişinin kırkıncı günü hem anne hem de çocuğu kırklanmaktadır. Deniz ile hayatları bütünleşen balıkçı ailelerinde de yeni doğan çocuğun balıkçılık mesleğini devam ettirmesi amacıyla kırklama ritüelinde kırklama suyuna deniz suyu kattıkları, suya atılan taşları ise sahilden topladıkları bilinmektedir (Aça, 2015, s.32-33).

Çocuk doğduktan kırk gün sonra mahalledeki yaşlı kadınlar, akraba, komşular çağırılır, küçük bir merasim yapılır. Tören öncesinde Kuran-ı Kerim’den süreler okunur, dua edilir. Kırklama işlemi başlayınca çocuğa doğduğunda giydirilen elbiseler çıkarılır, ense saçı kesilir. Hazırlanan suya kırk kaşık su ve tuz ilave edilir. Oradaki misafirler dilek diler, mutlu ve zengin olması için dua ederler. Çocuğun bu su ile yıkanması, aynı zamanda onun temiz tutulması ve sağlıklı olması içindir. Yaygın olan bir inanişaya göre bu tuzlu suda yıkanan bebeğin eti sağlamlaşır ve bundan sonra vücudunda yara oluşmaz. Kırklama merasiminin sonunda kırk tokoç (bir tür ekmek) yapılır. Bu ekmek de mahalledeki çocuklara dağıtılır. İnanışaya göre kırkı çıkan çocuğun diğer çocuklar gibi iyi yetişip büyüyeceğine inanılır. Merasime gelen herkes dua okuyarak evden ayrılır (Jumabayev, 2006, s.47)

Kırklama uygulamasına “kırk dökme, kırk çıkarma” da denir (Örnek, 1977, s. 146). Kırk çıkarmaya Urfa’da “kırkı dökülmek” denir. Anne ve çocuk hamama götürülüp yıkanır. Yıkama sonrasında bir tasa konulup yaşlı bir kadının başparmağını kırk kere sokup çıkarttığı su, lohusa ve bebeğe dökülür. Böylece anne ve çocuk arındırılmış olur (Nahya, 1984, s. 78).

Kocaeli'nin Bağıranlı, Antaplı ve Safalı köylerinde, kırklama evin büyüğü olan yaşlı birileri tarafından yapılır. Kırklama yapılacak olan su kırk kaşık olarak ayarlanır. Bu suya üç İhlas suresi, bir Fatıha suresi ve bilinen diğer dualar okunur. Daha sonra kırklama suyunun içine altın veya gümüş yüzük, bilezik, para, demir bir nesne koyulur. İkiye bölünecek olan bu su ile anne ve çocuk yıkanır. Eğer bu uygulamadan su artarsa eve serpilerek ev kırklanır, çocuğun çamaşırları da bu suyla yıkanır (Altun, 2004, s. 168-169).

Kırşehir'de, kırklama işini de yaşlı kişiler yapmaktadır. Kırk pirinç veya nohut büyüklüğünde çakıl taşı toplanıp yıkanır. Bir kazana konulan suyun içine kırk taş atılır. Yedi ihlas ve fatiha okunup kazanın ısınması sonucunda kırk tas su önce bebeğe sonra annesine dökülür. Banyodan artan su ayak değmeyecek bir yere dökülerek anne ve çocuğun dışarı çıkması sırasında engel kalmamış olur (K.1)

Kırk uçurmaya herhangi bir tanıdığın evine gidilir. Ev sahibi tarafından çocuğun saçına ve çenesine un sürülür. Böyle yapılarak çocuk kız ise ak saçlı bir nine olana kadar; erkek ise ak sakallı, ak saçlı bir dede olana kadar yaşamayı arzulanır. Ayrıca çocuğun kundağının içine ev sahibi tarafından yumurta koyulur. Bunun haricinde çocuğa çeşitli armağanlar da verilir(K.1).

Beşik Düğünü

Kırşehir'de bebeğin anneannesi tarafından hazırlanan yorgan, yastık, hırka, patik, elbise, zıbın vb. beşiğin içine koyulur. Anneanne tarafından çocuğa altın takılır. Kızın ve oğlanın akrabaları bu törene çağırılır. Törene gelenler çocuğa çeşitli hediyeler getirirler. Misafirlere pasta ikram edilebileceği gibi yemek de ikram edilebilir.

Sünnet Töreni

Sünnetle ilgili kararın verilmesinde ailenin büyükleri ile anne ve babanın düşünceleri etkilidir. Söğüt halkı için Ertuğrul Gazi Türbesi büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden Söğüt'te sünnet olacak çocuk bir grup insanla bu türbeyi ziyarete gider (Akkayan, 2010, s.64). Atalar kültürünün günümüzde yaşayan önemli bir yansıması olan bu türbe ziyareti Anadolu'nun birçok yerinde yapılmaktadır. Sünnet öncesi ve sonrasında, düğün öncesinde, bir şey isteneceği zaman gerçekleştirilen bu ziyaretler, atalar kültürünün yaşayan kültüre etkilerini örnekler. 1995 ve 2004 yılında yapılan bir alan araştırmasında sünnet olgusu incelenmiştir. Genellikle ilkökul çağına erişmiş, olayların farkında olan erkek çocuğuna yapılan sünnet merasiminde birtakım gereklilikler vardır. Söz konusu yörede sünnet töreni, yatağın süslenmesi, kına gecesi, alay,

düğün, mevlit ve yemek verme olmak üzere altı aşamada gerçekleşmektedir. Sünnet yatağının hazırlanmasından sonraki akşam kına gecesi düzenlenir. Su katılarak hazırlanan kına, gelin kinasına benzer şekilde, üzerine mumlar yakılmış halde kına yakılacak yere getirilir. Sünnet çocuğunun sağ elinin ilk üç parmağına çocuğun yengesi tarafından kına sürülür. Sünnetin erkekliğe atılmış adım izini taşıyan bu pratik, aynı zamanda çocuğun silah tutabilecek yaşa geldiği anlamını taşımaktadır (Kırımlı, 2010, s.22-29).

Sünnet erkek çocuklarının hayatlarında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu konuda yaşlı kişilerin ve aile büyüklerinin etkisi önemli derecededir. Çocuğun annesi ve babaannesi aylar öncesinden tören için gerekli hazırlıkları yapmaktadır. Sünnetten bir gece öncesinde kadınlar sünnet kınası düzenler.

Kırşehir yöresinde geçmiş dönemlerde, sünnet kıyafetini giyen çocuk ata bindirilerek gezdirilmektedir. Sünnet çocuğunun yanında genellikle dedesi bulunmaktadır. Babaanne ve anne evde kalarak evin iç hazırlıklarının yönetimini devam ettirir. Çocuğun bindiği arabaya ya da bineğe dedesi de biner. Çevredeki kişilere bahşiş vermektedir. Sünnet günü çocuğun kıyafetleri giydirildikten sonra önce camiye gidip dualar okunmaktadır. Sonrasında genellikle Aşıkpaşa türbesi ziyaret edilmektedir. Çocuk genellikle tek başına sünnet ettirilmemektedir. Kardeşi ya da yoksul bir kişi ile beraber sünnet ettirilmektedir. Çocuğun tek başına sünnet ettirilmesi sonucunda bir koç kesilmektedir. (Seyfeli, 2002, s.120).

Askere Gönderme

Geçiş dönemlerinden biri olan askerlik erkeklerin çoğunlukla ilk kez baba ocağından çıktıkları dönemdir. Askere gidecek kişi eve gelerek evdeki büyüklerin elini öpmektedir. Asker eğlencesinden sonra yolluk adı verilen harçlıkları askere vermektedir.

Askere giden gençler önceden caminin orada ve Kabristan'da dua yaparlardı ama şimdi araba süslüyorlar, silah felan atıyorlar, çok tehlikeli. Eskiden askerden döneceği zaman ana ve babasından tavuk veya cücük alırlar ' oğlun askerden sarı kente gelmiş' diyerekten keserlerdi. Şimdi zaten 15 ay 11 ay gidip geri geliyor, geziye gidiyor gibi. (K.14)Eskiden köyde adaş diye bir yer varmış ve askere gidecek gençleri orada komşuları, akrabaları vs. Uğurlarmış. (K.31)

Askere giden gençlere asker kınası yakılır. Döndüklerinde ise şenlikle karşılanır. (K.48).Askerden dönenler daha köye gelmeden köyün çıkışında bir yerde karşılanırdı. Büyüklerin ellerinden öperdi askerden gelenler. Şimdi maalesef o adet kalmadı. Şimdi tabancayla tüfeğinle tak tak karşılıyor (K.62)

Evlenme/Düğün Törenleri

Gençlerin bir arada olmaları ve evlilik yapmaları, Anadolu'da yaşlı kadınların yardımları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Evlilik çağına gelen gençlerin ailelerin evliliği istememesi neticesinde gençler kaçma kararı almaktadır. Gençlerin aileleri ile aralarını düzeltme görevi çoğunlukla arabulucu olarak nitelendirdikleri yaşlı kadınlar vasıtasıyla olmaktadır. Aileleri ile arasını düzeltemeyen gençler, yaşlı kadın vasıtasıyla kaçma planını netleştirmektedir. Kadının planı dâhilinde birkaç gün evden uzaklaşan çift, uygun zamanda bir randevu alarak orta yolu bulur ve aileden evlilik onayı almaktadır (Şentürk, 1971, s.607).

Evlilik Çağı-Yaşı-Evlenme İsteğini Belli Etme

Evlenme töreninin hemen her safhasında kullanılan, insan yaratıcılığının, tasarım gücünün ve anlam yükleme yeteneğinin göstergesi olan semboller, her toplumda geçerli olan davranış ve tutumları oluşturarak, olaylara o topluma özgü olma vasfı kazandırır (Eker, 2000, s. 405). Kırşehir yöresinde, evlenme yaşı 16, 18, 20 arasında değişmektedir. Eskiden görücü usulü ile evlenilirdi fakat şimdi telefonla görüşülüp aileyle tanışılıyor. Söz kesiminde kahve pişirirler ve hayırlı olsun denir. Kurban bayramında oğlan tarafı kız tarafına kıyafet ve tatlı gönderir. Çeyiz defteri tutulur. Düğünde mantı, fasulye, pilav gibi yemekler hazırlanır ve giyime dikkat edilir. Düğünde önceden çalgı çenginin yanında def çalınırdı ve erkek kadınlar ayrı oynardı şimdi ise def çalınmıyor kadın erkek karışık oynuyorlar. Düğünden bir sonraki güne havale günü denir. Havale gününde şeker tutulur gelinin evine bakılır (K.19). Evlenme yaşı 20'dir. Kız araması görücü usulü olur. Bayramda oğlan tarafı kız tarafına elbise gibi hediyeler gönderir. Çeyiz defteri muhtar tarafından tutulur. Düğüne misafirler davetiye ile çağırılır. Resmi nikah belediyede yapılır, dini nikah ise hoca gelir duasını yapar nikahı kıyar. (Seyfeli, 1995, s.105).Evlenmemiş kız ve erkeğe galuk denir. Evlenme yaşı 10-11' dir. Bekâr kız var mı diye araştırılır ve Allah'ın emri ile istenir. Söz kesilir. Düğün için davetiye dağıtılır ama önceden şeker dağıtırlardı. Düğün için et kesilir, pilav, dolma, salata yapılır. Hediye olarak bilezik, altın veya para getirilir (K.38). Evlenmemiş kızlara gız gurusu erkeklere ise erkek gurusu denir. Gençler evlenme isteklerini aş pişirip aşı kaşık dikerek belli ederler. (Seyfeli, 1995, s.106).

Kısmet Açma

Yaşlı kişilerin dâhil olduğu uygulamalardan birisi de evlenemeyen kişilerin kısmetini açmak için yapılan kilit açma uygulamasıdır. Cuma günü evlilik çağına gelmiş kızlar, kilitlenmiş bir kilit alarak Sela okunma saatine doğru Kız Kulesinde gitmektedir. Yaşlı bir kadın kızın elinden

kildi alarak başının üstünde çevirerek açmaktadır. Kızların da Kule'den “bahtım bahtım, altın tahtım, gelin olacak vaktim.” diye seslenerek kısmetinin açılacağı inancı bulunmaktadır (Koşay, 1944, s.1). Afyon (Balaban, 2006: 91), Ağrı (Kalafat, 2010:293), Erzurum (Kalafat, 2010: 293), Karaisalı/ Adana, Konya, Malatya (Kalafat, 2010:293, Çelepi, 2019: 278), Mersin, Osmaniye (Çelepi, 2019: 278), Erciş/ Van (Kalafat, 2010: 293, Albayrak, 2006: 61, 66), Yumurtalık/Adana'da (Kaldar, 2008: 33) kilit açma uygulaması yapılmaktadır. Ancak Balıkesir'de bu uygulama biraz daha farklıdır. Hıdırellez günü yerli kızlar için bayram günüdür. Bütün kızlar daha önce hazırlanan bir küp ya da kavanozun içine takılarından bir kısmını Hıdırellez'den bir gün önce şarkılar ve maniler eşliğinde atarlar. Yine şarkı ve manilerle ağzı kapatılır ve kilitlenir (Koşay, 1944: 9).

Evlenemeyen kişiler türbelere, hocalara götürülür. Kız için evlenme yaşı 15'tir. Erkek içinse askerden gelincidir. Yörede kız kaçırma olayları da mevcut ve bu olayın çözümü aile büyüklerinin araya girip tatlıya bağlanmasıyla olmaktadır. Başlık parası alınmakta ve miktarı üç ile beş bin türk lirası arasında değişmektedir. Bayramlarda oğlan tarafı kız tarafına hediyeler gönderir (K.29).

Gelin Adayı Seçme

Özellikle Ege köylerinde oğulları olan kadınların ailesine yakışacak, yaşlılığında kendisine hizmet edecek ve erkek çocuklar doğurarak soyun devamını sağlayacak ve kendilerinin sözünü dinleyecek gelinler aradıklarını göstermiştir (Aydemir, 2015:4).

Anadolu'da gelin adayının seçimi konusunda birtakım ritüeller dâhilinde uygulamalar görülmektedir. “Şaba geleneği” olarak bilinen uygulamaların temelinde, evlenme çağına gelmiş kızlar ve erkeklerin anneleri meydanda oyun oynamak suretiyle eş seçmeye çalışmaktadır. Şaba geleneğinin yeni evlenmiş çifte maddi açıdan katkı sağlama ve bunun dışında evlenecek olan gençlerin ise eğlence vasıtasıyla birbirlerini tanıma imkânı tanımaktadır. Geleneğin yönlendiricisi yaşlı kadındır. Bu sırada toplumda sözü geçen, yaşlı bir teyze (düğünün meydancı kadını) oyunu yönetir, genç kızlar oyun oynamaya ya sırayla adları ve özellikleri söylenerek tek tek ya da ikişer ikişer çıkarılır, kimin kimle oynayacağına meydancı kadın karar verir (Ataman, 1992: 11-12). Buradaki amaç kimsenin bir diğerini bastırmasıdır (Önal, 2002: 388). Şaba geleneği Adana, Bursa gibi çeşitli illerde devam eden bir gelenektir. Kırşehir yöresinde bu geleneğe bağlı uygulamalara rastlanmamıştır.

Kırşehir’de geçmiş dönemlerde evlenme ve düğün âdetleri yöresel özellikler göstermektedir. Evlenme ritüelinin gerçekleşmesinde etkin kişiler yaşlı kişilerdir. Evlenme çağına gelen bir genç, bu isteğini türlü vesilelerle evin yaşlı aile fertlerine hissettirmeye çalışır. Canının sıkıldığını, eve gelince bunaldığını, evi terk edip gitmek istediğini söyler. Gence yakın olan annesi, bacısı onun derdini sorar. O zaman ima yoluyla evlenmek istediğini belirtir, genç bunu bilmiyorsa ve aileyi ilgisiz görüyorsa birtakım işaretlerle evlenmek istediğini anlatır. Mesela eşiğe basarak içeri girmek, su tasını temiz değil diye yere çalmak, pilava kaşığı dikip sofradan kalkmak... gibi.(Seyfeli ,1995, s.45).

Evin yaşça büyük kişileri bir yakına, sabırlı olmasını, münasip bir kız aradıklarını söyler. Bu işlerin aceleye gelmeyeceğini “öğlene kadar değil, ölene kadar olduğunu ”söylerler. Eğer aile bu işi geciktiriyorsa; genç babasının ayakkabısını ökçesinden kapının eşiğine çakar. “Siz çakılı kaldınız, davranmıyorsunuz” demiş olur. Eğer oğlanın göz koyduğu, gönül verdiği bir kız varsa bunu bir arkadaşı veya yakını (kardeşi, bacısı) vasıtasıyla ailesine açıklar. Ona göre davranmaları istenir. (K.1)

Evlenecek kişi için kız bakma da yaşlı kadınlar tarafından yapılmaktadır. Anne, düğünde gözüne kestirdiği kızları, çalgıcı kadın vasıtasıyla oyuna kaldırtır. Kızın davranışlarını, hareketlerini izlerler. Bir evde ergen kız haberini alınca o eve misafir giderler. Bahane olarak da ‘Tiyalı örneği” aradıklarını söylerler. Bu asıl maksatlarının ne olduğunu hissettirmek için bir işarettir. Ev sahipleri de ona göre davranırlar. Dünür gezen kadınlar genç kızdan su isterler. Eğer kızın annesi gelenlerden hoşlanmışsa, kıza şerbet yapmasını söyler. İki taraf da birbirlerine beğenip beğenmediklerini hissettirirler. Ertesi günü yine giderler. Bu sefer niyetlerini açıkça söylerler. Kızın annesi “Allah diledi, yazdıysa ben ne yapabilirim? Benim elimden bir şey gelmez.” der. “Ailenin büyüklerine danışması gerektiğini” söyler. Birkaç gün müsaade isterler. İki taraf birbirini araştırır. Dünürçüleri beğenmemişlerse” kızımız henüz küçük; önde büyükleri var; siz nasibinizi başka yerde arayın” derler. Kız da dünürçüleri beğenmediğini ayakkabılarının içine tuz koyarak, ters yöne çevirerek belli eder. Eğer böyle bir şey yapılmamışsa kızın da onları beğendiği anlaşılır (Seyfeli, 1995, 167).

Çeşme ve su getirmeye giden kızlar var ya çıkarlardı köy yoluna orda kızlara bakarlardı öyle öyle yaklaşmak yok bişey yok ya da biriyle haber salarlardı mendil gönderirlerdi mesela ben işte filan gızı seviyom da su yolunda beğendim kibrit kutusunun içine mektup yazar korlardı. Okur yazar oğlanlar kibrit boş kutusuna mektup yazar gönderirlerdi. Kızı isterlerdi, altın takarlardı ve sözlenirlerdi. Geline ailesi ev eşyası işte sandık yatak yorgan halı kilim öyle bir şeyleri çeyiz olarak verir. Düğüne davet köy bekçimiz olurdu ilan verirdi. Düğünün ertesi günü duvak açma töreni vardır. (K.179)

Görücülük, Dünürcülük, Kız İsteme

Anadolu’da gelin adayını seçme işi erkeğin ailesi tarafından yapılmaktadır. Erkek, evlenecek eş adayını seçtikten sonra yaşlı aile büyükleri başta olmak üzere yakınlarını evlilik usûllerini yerine getirmek için kız tarafının evine göndermektedir. Bu duruma görücülük, dünürcülük, kız isteme gibi adlar verilmektedir (Sarıbay, 2006, s.159). Kızı istemeye, kız tarafının hatrını kıramayacağı tanınmış, yaşlı, hatırlı kimseler veya ağzı laf yapan, görmüş geçirmiş insanlar götürülür. Kız tarafı da kendine yakın olanların görüşünü almak için davet eder. İçlerinden en tecrübeli ve bilge sahibi kişiyi sözcü tayin ederler. Bu söz sahibi olan kimselere “dünürcü başı” denir. Anlaşmaya bunların görüşmeleri, konuşmaları yön verir. (Seyfeli, 1995, s.56).

Oğlan tarafı, sözü sohbeti yerinde sevilen, sayılan yaşlı kimselerden derlediği topluluğu ‘Büyük Dünür’ adı altında kız evine gönderir. Burada şerbet ve kahveler içilir. Nişan günü kararlaştırılır (Çankırı Yıllığı; 1973, s.69).Dünürcülüğe gidilirken, saygı ve gidilen eve değer verildiğinin göstergesi olarak en temiz, yeni elbiseler giyilir. Kız istemeye müstakbel kayınvalide, kayınpederle beraber dayı, amca ve mahallenin hatırı sayılır büyükleri de gider (K.1).

Tekkeköy yöresinde Genelde kızı isteyen dede, baba gibi ailenin büyük erkekleri olur. Kahveler içildikten sonra oğlan tarafının en büyük kişisi “Allah’ın emri peygamberin kavli ile kızınız Ayşe’yi oğlumuz Mehmet’e istiyoruz” diyerek istemeyi gerçekleştirir. Kızın dede ya da babası sözü alarak kısa bir konuşma yapar. Aileler başlık ve mehir konusunda anlaşılırsa “hayırlı uğurlu olsun Allah utandırmasın” denerek kızı verdiklerini dile getirirler. Kızın fikrinin önemsendiği son yıllarda ise kızın babası herkesin içinde “kızım gönlün var mı” diye sorar. Kız tebessüm edip başını aşağı eğerse gönlü var anlamına gelir ve baba kızını verir. Kızla oğlanın önceden anlaşmış aileler biliyor ve onaylıyorsa “gençler birbirini görmüş beğenmiş, bize de tamam demek düşer” diyerek kızını verdiğini söyler (Ataman 1992: 16-17).

İstemenin ertesi günü tatlı yeme âdeti vardır. Kız tarafı isteme sonrası yakın akrabalarına “yarın kızımızın tatlısı var, buyurun gelin” der. Buna ağız tadı günü de denir. İsteme gerçekleşikten bir gün sonra oğlan tarafı yakın akrabalarıyla birlikte bir tepsi tatlı alarak kızın ailesinin evine tekrar gider. “Ağzımız tatlısın diye tatlı getirdik” diyerek eve girerler. Gün sonunda tatlı artarsa “falancanın kızının tatlısı alın afiyet olsun” denerek komşulara dağıtılır. Buradaki amaç isteme sonrası aileyi daha yakından tanımak ve ailevi ilişkilere güzel bir başlangıç yapmaktır. Aynı gün söz kesimi olur. Oğlanın dedesi ya da amcası dua ederek kız ve oğlana yüzüklerini takar. Allah tamamına erdiresin deyip nasihatler verir. Yüzükler takıldıktan sonra çiftler

büyüklerden başlayarak el öperler. Söz kestikten sonra nişanın ne zaman ve nasıl olacağı kararlaştırılır. Dobruca Türkleri'nde kız istemeye gitmeden önce kız evine nazı geçen yaşlı bir kadın dünürü olarak gönderilip niyeti anlaşılmaya çalışılırdı. Günümüze doğru yaklaştıkça da kız ile oğlan kendileri tanışıp anlaştığı için dünürüye ihtiyaç kalmamıştır (Önal, 1998: 81-82).

Görücülük şehir ve kasabalarda yaygınken köy ya da aynı mahallede yaşayan kişiler birbirlerini zaten tanıdıkları için bu yerlerde doğrudan dünürlüğe gidilmektedir. Kız görmeye erkek annesi ile yakın akraba ve yaşlı kadınlar gitmektedir. Görücülüğe gidildiğinde ilk olarak kızın güzelliğine ve hal hareketlerine bakılırken daha sonra ise kız ve kızın aile yapısı araştırılır. Bu süre içerisinde kız ve ailesine de düşünmesi için zaman tanınır (Boratav, 1984: 173).

Düğün, kına, mevlid, hamam, imece gibi toplu olarak bulunulan mekanlar kızların, gelin adayı olarak seçilmesi için oldukça uygundur. Günümüzde düğünler, kınalar, mevlidler bu seçime halâ izin verseler de; evlenecek kızı imecede, hamamda görüp seçmek, istemeye gitmek, değişen sosyo-kültürel yapı içinde değişiklik göstermiştir.

Kırşehir'de, Kız araması, akrabaların birbirlerine 'filan yerde kız var' demesiyle olur ve kız görmeye gidilir. Oğlan ile kızın anlaşmasıyla kız büyükler tarafından istenir. bayram da oğlan tarafına çamaşır, elbise gibi hediyeler gönderilir. Oğlan tarafı ise kurban bayramında kurban yollar. Davetiye basılıp misafirler çağırılır. Düğün için çorbalar, pilavlar, sebze yemekleri hazırlanır. Gelinin arkadaşları gelin hamamı düzenlerler. Geline çalgılı çengili kına gecesi düzenlenir. Önceden kına gecesi evlerde yapılırdı şimdi salonlarda yapılıyor. Ev düğünü davullu zurnalı ve mevlütlü olur. Düğünde geline eskiden evine geldiğinde altın, para, koyun veya başka bir şey hediye edilirdi. Gelin eve girerken Kur'an altından ve kayın babanın kaynananın koltuğunun altından geçirilir. Düğünden bir sonraki gün eskiden mevlüt okutulurdu fakat şimdi balayına gidiliyor. (K.15)

Nişan, Nişanlılık

Şeref misafirleri ya da ailenin en yaşlısı, kısa bir konuşma yaparak birbirlerine kırmızı kurdeleyle bağlı nişan yüzüklerini önce kıza sonra erkeğe takar. Yüzükleri oğlan alır ama nişan masrafı vb. kız tarafınca karşılanır. Oğlan ve ailesi kıza takılar takarlar.

Kırşehir'de geçmiş dönemlerde evlenme çağına gelen askerliğini yapmış oğlu olanlar, nişan ve düğün törenleri ile hamamları gezip kız beğenmektedir. Kız beğenildikten sonra ailenin saygınlığını kazanmış yaşlı kişiler “dünür” olarak gönderilmektedir. Yaşlı kişi” Yedik, içtik, ölçüp biçtik, gelene niye geldin denilmez, Allah'ın emrine karşı gelinmez. Bizim buraya gelişimizin bir maksadı vardı; kerimenizi Allah'ın emri, Peygamber'in kavliyle istemeye geldik,

sen de bu işe ne dersin?” der. Kız babası kendisini naza çektikten sonra “danışıp görüşme zamanı” istemektedir (Cihan, 1990, s.63).

Söz kesiminden sonra kız evi yakınlarından bazı yaşlı kimselerle, oğlan evine önceden haber vererek “hayırlı olsun”a gidilir. Kız evinin durumu müsaitse yemekli, değilse yemekten sonra giderler. Giderken bir tepsi baklava, damada kayınbabaya, kaynanaya birer kat çamaşır, elbiselik v.s hediye götürülür. Bu aradaki bağları kuvvetlendirmeye yarar. Bu görüşmeler sırasında alınacak eşyalar ve kimlerin hangi eşyaları alacağı kararlaştırılır.

Bu süre içinde bayram, Hıdırellez gibi günler varsa; oğlan tarafı geline Hıdırellez’de kuzu; kurbanda koç gönderir. Kız tarafı da karşılığında “dürü” adı verilen hediyeler gönderir. “Dürü” muhtelif çamaşır ve giyecek eşyalardan oluşan bohçalardır. Damadınki ipek, atlas bohçayla gönderilir. Bu karşılıklı bayram hediyelerine “bayramcalık” adı verilir. (Töret Büyükokutan, 2013, s.46).

Ülkemizde değişik yörelerde düğün törenlerine başlangıç, bayrak töreni olarak bilinen uygulamalar ile başlamaktadır. Bayrak töreninde, uygulamayı başlatan kişi yaşlı bir erkektir. Yaşlı erkek eline bir oklava alıp havaya kaldırır. İki kız kardeş bayrağa rengini veren kırmızı rengi göstermek için kırmızı renkte bir yazmayı bayrağın üstüne koymaktadır. Yaşlı kişi salavat çekerek oklavaya kırmızı renkli örtünün dikilmesini sağlar. Bayrağa benzeyen oklavayı, üç defa sallayıp bayrak figüründeki oklavayı evde herkesin göreceği bir yere koymaktadırlar. Halk arasında bu uygulama düğünün başlangıcını da aralamaktır. Düğün merasiminin başlangıcında duayı yapan kişinin yaşlı kimliğindeki kişi olması Anadolu’da halkın inanmalarında yaşlıya duyulan değer de göstergesidir (Ergun, 2012, s. 429-434).

Muğla yöresinde gelin ve kaynana, gelin alma gününde sırt sırta vererek birbirlerini itmeye kaldırmaya çalışırlar. Gelinin yengeleri ve kız arkadaşları kayınvalidesini kaldırmasına engel olmaya çalışırlar. Bu uygulamadaki amaç gelinin ağırbaşlı ve oturaklı olmasıdır. Daha sonra gelin, görümcelerini de itmeye çalışır. Görümceleri itmeye gayret ederken kayınvalidesini pek itmez. Çünkü kim baskın çıkarsa evde onun sözünün geçeceğine inanılır. Bu bağlamda kayınvalidenin sözü çiğnenmemeye çalışılır. Bu uygulamaya “yargınlaşma” adı verilir (Töret Büyükokutan, 2013, s. 40).

Mudurnu/ Bolu köylerinde buna benzer bir töre, güveyin kaynatasına ve kızın başka hısım akrabasına el öpmeye gittiğinde uygulanır. Oğlan evinin masrafı üzerine almasıyla kız evinde verilen ziyafette kız tarafı güveyi konuşturmak için uğraşırlar. O ancak kızın babasının bir

bağı üzerine konuşmaya razı olur. Sonra güvey, sağdııcı ile kadınlar tarafına geçer. Kaynana her ikisini bir yorgan üzerine oturtur. Kaymak getirip yedirir. Dizlerine birer gömlek koyar ve böylece güveyi konuşturur (Koşay, 1944: 323-325, Boratav, 1999: 237-238, Karaca, 2016: 121).

Bolu'da, gelin almaya giderken kayınvalide ve kayınbabayla birlikte “şaka kayına” olarak adlandırılan bir kadın da gelmektedir. Bu kadın yol boyunca asla konuşmaz. Böylece gelinin hanım hanım, sessiz sakin olması gerektiğinin öğrenileceği düşünülmektedir. Diyarbakır'da da gelin oğlan evine girerken ayağının altına uysal olması için post serilir (Töret, 2013, s.45).

Kayseri'de gelin kaynanasının evine geldiğinde ayağının altına koyun postu koyarlar, bu uygulama gelin koyun gibi uslu olsun diyer (Koşay, 1944: 240). Niğde'de gelin götürülürken gelinin önüne bir sürü koyun sürülürmüş. Gelin kuvvetini göstermek için atın üstündeyken koyunun birini alıp bir taraftan diğer tarafa geçirmiştir. Gelin geldiğinde kapıda kurban kesilir, gelin de üzerinden atlatılmıştır. Kayınpeder de gelin içeri girdikten sonra başından aşağı para ve buğday serpilir (Koşay, 1944, s.251).

Kırşehir'de sabah vakti topluca gelin alayı hazırlanarak kız evine gelin almaya gidilmektedir. Gelin bir odaya kilitlenir. Oğlan babası “gardaş-emmi-dayı” yolluğu vermeden kapıyı açamaz. Gelin evdekilerle vedalaştıktan sonra yakınlarının yardımıyla süslenmiş gelin arabasına bindirilir. Gelin kapıdan içeri girmeden saygın, uğurlu ve becerikli olması için kaynanası tarafından çeşitli inanışlar gerçekleştirilir. Su testisi kırılır, kapı eşiğine çivi çakılır, kollarını açan kaynanasının altından geçer (Cihan, 1990, s.64).

Kına

Kınanın ezilerek yakılması ve yakıldıktan sonra oluşan kırmızılık ile kokusu uğur sayılmaktadır. Bu nedenle düğünlerde, bayramlarda, özel günlerde; genç kızlara, gelinlere, yaşlı ninelere kına yakmak uğur sayılır. Bazı yörelerde erkeklerin serçe parmağına da yakılmaktadır. Aynı zamanda kına yakılırken gelini ağlatmak da uğur sayılmaktadır. Çünkü ağlayarak giden gelinin yuvasının huzurlu, mutlu ve bereketli olacağına inanılır. Gelinin sağ el ve ayağına hiç evlenmemiş bir kızın, sol el ve ayağına ise yeni gelin olmuş bir kadının kına yakması uğur sayılmıştır. Bu uğur aynı zamanda bekâret ve anne olma zamanının kutsallığını ifade etmektedir (Ataman, 1992, s.7-8; Çelepi, 2019, s. 307).

Kına davetiyeleri cuma günü dağıtılır. Cumartesi günü öğle vakti kız evi bütün komşularını alıp erkek evine “hayırlı olsun”a gelir. Öğle yemeği orada yenildikten sonra eve dönlür. Daha sonra

erkek evinin davetlileri, önlerinde davul zurna, arkalarında kalabalık konu komşu olduğu halde kız evine giderler. Gelenler orada iki saat kadar kalır. Bunların da bulunduğu sırada “gündüz kınası” merasimi yapılır. Kına günü sabahı birkaç arkadaşıyla hamama giden gelinin üstündeki elbiseler bu merasimden evvel kadın davetlilerin huzurunda çıkartılır; daha sonra erkek evinden getirilen elbiseler giydirilir. Bu sırada yaşlı kadınların elleri öpülür, gençlerin elleri sıkılır; o anda kına yakılmaz.(K.1)

Cumartesi günü kız tarafının hayırlı olsun ziyaretinden sonra oğlan tarafı toparlanır. Davulla, zurnayla, çala oynaya kız tarafına “gündüz kınası”na gidilir. Giderken gelinin elbisesini de götürürler. Bunları bir siniye koyarlar; üzerine ipek örtüler örterler; okuyucu kadın bunu başının üzerinde taşıyarak götürür. Geline kına elbisesi giydirilir. Genç kızlar mumlarla gelini odasından çıkarırlar. Türkülerle, oyunlarla gelin ortaya getirilir. Kızın avucuna annesi tarafından bir miktar para konmuştur. Kız avucunu kimseye açmaz, iradesini gösterir. Büyüklerinden biri “Aç kızım” demedikçe açmaz. Oğlan tarafı kızın avucu açılınca, parayı alıp fakir birine verirler. Gelinin avusuna bir miktar (fındık kadar) kına konur. Üstüne bir altın konur, eli bağlanır. Kına çerezi, çöreği dağıtılır. Oğlan tarafından birkaç genç kız kalır. Diğerleri evlerine dönerler. Kınayı karıp kınanın üzerine mum dikilerek kız evine gidilir. Gelin ve damat yan yana oturur. Gelinin başından tepsiyile kına çevrilir. Bu esnada kına türküsü söylenir. Kına yakılacağı zaman gelin avucunu açmaz. Kaynana altını verince gelin avucunu açar. Gelinin avucuna önce altın koyulur, sonra kına yakılır. Misafirlere çerez ve kına dağıtılır. Oğlan evi, kız evinden gider. Kız evi de oğlan evine giderek oğlana kına yakar. Damadın serçe parmağına kına yakılır(Seyfeli, 1995, s.34).

Bu sırada gelinin evinde “kına övme” havaları söylenir. Buna “gelin ağlatma” da denir. Gelin ortaya getirilir, iki halı yastığı üst üste konur. Gelin üstüne oturtulur, başına bir yazma tutulur, kenarlarından genç kızlar, gelinler tutarlar bu sırada kına övme, gelin ağlatma türküleri söylerler:

“Denize daş atma, batar gider

Gurbete giz verme, yiter gider”

.....

“Atma anam atma beni dağlar ardına

Kimseler yanmasın anam yansın derdime”

.....

“Kına övme” havalardan:

“Duz gabini duzsuz ğoyan
 Büyük evi ıssız ğoyan
 Anasını gizsız ğoyan
 Giz anam ğınan kutlu olsun
 Yarininen ağızın datlı olsun”

bentlerin dışında Kırşehir’e has bölümler de ilave edilir. (Seyfeli, 1995, s.43).

Kınanın bitiminde kınacılar (davetliler) giderlerken gelin kapıda durur. Gidenlerin elini öper, uğurlar. Bu arada gece kalmaları için davet eder. Kızın arkadaşları, damadın kız- kardeşleri veya akrabalarından bazı genç kızlar kınada yatıya kalırlar. Yaşlılar evlerine dönerler. Genç kızlar eğlenmeye devam ederler. Gecenin çok geç vakitlerine, bazen sabaha kadar eğlenirler.(K.1)

Sabahleyin ezan ile kalkarlar. Kırşehir’in belli başlı çeşmelerine ellerini yıkamaya giderler. Bu çeşmelerden bazıları Ahirmen (Ahi Evren), İminadm (Emine Kadın), Lale Çeşmesi (Lale Camii yanında), Tekke Çeşmesi (İmaret’te), Aşık Paşa (Türbe yanında) vb. çeşmelerdir. Memleketin her tarafında bol miktarda çeşmeler olmasına rağmen tekke, türbe, yatır yerlerdeki çeşmeler tercih edilir.Sabahleyin kızlar türbe çeşmelerinden kına yıkamaktan gelince, yemek yerler. Gelin yemek yemez. Çünkü geline geceden bir şeyler yedirmişlerdir, oruçludur. (K.1)

Düğün

Kararlaştırılan düğün gününden birkaç gün önce kız tarafının ve oğlan tarafının gençlerinin katıldığı “gelin hamamı” ve “damat hamamı” yapılır. Oğlan tarafı iki taraf için de hamamı kapatır. Gelin hamamında çalgılar çalınır, eğlence yapılır, çerezler yenir. Kaynana geline bir tas, sedef kakmalı nalın, sırmalı havlu vb. hediyeler verir. Oğlan hamamında da oğlana çorap, çamaşır hediye edilir. Damat ve arkadaşları eğlenirler (K.1).

Düğüne davetiye ise elinde bayrak olan 2 kişi tüm köyü gezer ve düğüne çağrı yapardı. Düğünler nerdeyse bir hafta sürer; çeyizde birkaç kilim ve yatak, çorap ve terki bağı olurdu. Çeyiz boğçadan ibaretti ve kim ne getirdiyse düğüne kayıt olurdu borçlanmamak için. (K.2)

Düğünler eskiden bir hafta olurdu. Ama günümüzde üç gün sürmektedir. Genellikle perşembe günü başlayıp pazar günü biter. Perşembe günü “bayrak kaldırılır”. Cuma bütün gün ve cumartesi öğlene kadar yemek verilir. Davet edilenler grup grup yemeğe gelirler. Cumartesi günü öğleye doğru kız evi hazırlanır; kız evinin kadınları başta kaynana olmak üzere toplanıp

oğlan evine “Hayırlı olsun” a giderler. Giderken büyükçe bir bakır kap veya kazan alırlar, hediye olarak götürürler. “Hayırlı olsun” denir. Oğlan tarafı, kız tarafından gelenlere ikramlarda bulunur. Kız tarafı ikramda bulunan aşçıya, bulaşıkçıya, kahveciye bahşişler verirler. Birlikte düğün yemeği yenir. Yemekten sonra çalgıcılar gelir. Bir “fasıl” yaparlar. Kız tarafından bahşiş alırlar. Kız tarafı evlerine döner (Seyfeli, 1995, s.76).

Şekil 22. Kırşehir düğünlerinde yaşlı kişiler tarafından oynanan Kırşehir ağırlaması

Gelinin Hazırlanması

Damadın gelinin yanına gelmesi sırasında evde bulunan yaşlı bir kadın geline götürmektedir (Erdentuğ,1977, s.76-77). Güveyi donatması, Çarşamba günü yapılır. Meydanda yakılan bir ateşin yanına bir kilim ya da bir örtü serilir, güveyi getirilerek bu örtünün üstünde, yiğit başı denilen yaşlıca biri tarafından üzerindeki urbarlar birer birer çıkarılır ve yeni urba (güveyi urbası) giydirilir. Güveyi giydirildikten sonra babasından başlayarak aile büyüklerinin ellerini öper. (Ataman; 1992: 64).

Aydın’ın Alamut köyünde bulunan ve Çaylak oymağından olan Tahtacılar arasında eski Türk inanç sistemindeki gibi yeni evlenen çiftin ocağını babanın yakma adeti vardır. Baba, evlenen oğlu için çadır yaptırır. Yeni evlenen çiftin çadıra getirilmesiyle anne, baba kurban kesip çocuklarının bir ömür mutlu bir yuvaya sahip olması için ateş yakar. “Yeni Ocak Uyandırma” denilen bu ritüelde ocak ve ata bağlantısı izlenebilmektedir (Eröz, 1990:330).

Nallıhan Hıdırlar köyünde damat, güvey odasına girerken bir dizi ritüel gerçekleştirilir. Köyün en yaşlı ve bilge kadınının bacakları arasından geçirilerek güvey odasına sokulan damada uygulanan ritüelin kökenindeki düşüncelerden birisi erginlenmedir (Çetin, 2008, s.116). Bu bağlamda, eşik durumunda olan yaşlı kadın, çocuk ile yetişkinlik arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Ancak uygulamada, köyün en yaşlı ve bilge kadınının seçilmesinin arka planı Türk kültüründeki kadın atalara ilişkin inanç ve uygulamalarla açıklanabilir. Yeni gelin, yaşlı bir kadın tarafından, buğday unu ve suyun olduğu mutfağa getirilir ve sağ eliyle yoğurduğu hamuru ocağın duvarına bastırır (Karadağ’dan aktaran Aydoğan, 2012:126). Yaşlı kadının eliyle yapılan bu pratikte költlerin birbirleriyle etkileşimlerini görmek mümkündür. Yeni gelen kişinin

haneye kabulü için onayın verilmesi anlamını taşıyan bu uygulama, bir tür topluluğa kabul, giriş veya erginlenme törenidir. Başka bir deyişle, yaşlı kadın vasıtasıyla atalar kültürünün yaşatıldığı ifade edilebilir. Evin mutfak bölümüne ait olan kısmın kadınlarla ilişkili olması, uygulamadaki kadın ata kültürünün görülmesini açıklayabilir.

Gelin Alayı / Gelin İndirme

Anadolu'nun bazı yerlerinde “gelin-kadın duvak serpmeye ritüeli” yapılır. Evlenen bir kadınla evlenmeyen bir kadın, deyiş mücadelesine tutturulur. Kadınlardan birinin gelin, diğerinin kız rolünü yaptığı bu oyunda temsili atışmadan sonra gelin evine gitmeye kalkar. Tam bu sırada ihtiyar bir kadın gelinin eline öküzlerin çift sürdüğü boyunduruğu, bir dut dalını, bir oklavayı, bir ip ve baltayı verir. Bu merasimi köyün en yaşlı kadını idare eder. Merasimden sonra yaşlı kadın, damat ve gelin anası sırayla gelin kıza para serperler. Duvak serpmesi denilen bu uygulamada bütün töreni yaşlı bir kadının idare etmesi kadın ata kültürü bağlamında dikkate değerdir (Erdentuğ, 1967a:58). Anadolu'nun birçok bölgesinde bulunan evlenme adetlerinde “okuyucu gönderme” geleneği vardır. Çorum'da uygulanan bir okuyucu gönderme ritüelinde kız evinin en yaşlı kadınları ile bir kadın hoca vardır. Bu ritüelde hoca kadın tarafından halı üzerinde yakılan mumun hem gelin kıza sıkıntısız günler temennisi hem de kötü ruhların etkilerinden kurtulma amacı görülür (Erdentuğ, 1969:237).

Türkiye dışındaki topluluklardan Dobruca Türkleri'nde gelin içeri girerken yaşlı bir kadın tasın içerisinde bozuk para, kuru ve yaş yemişleri serperlerdi (Önal, 1998:162-163).

Gelin hazırlandıktan sonra merdiven başında babası ya da amcası ya da erkek kardeşi tarafından beline gayret kuşağı denilen bir kuşak bağlanır. Ata bindirilir ya da cibinlik denilen kapalı ve çadırımsı bir yere, ebe denilen öğüt verici yaşlı bir kadınla sokularak, oğlan evine götürülürdü. Cibinliğin dört köşesindeki sııklar ikisi oğlan evinden, ikisi kız evinden 12-13 yaşlarında dört çocuk tutardı (Ataman, 1992: 44).

Gelin alma

Kırşehir yöresinde kız tarafı, gelin alıcılar gelmeden misafirlerine yemek yedirirler. Misafirler yemek yerken diğer taraftan da gelin türkülerle oyunlarla hazırlanır. Çeyizin bulunduğu odanın kapısını fakir biri veya bir genç kilitler. Biri sandığın üstüne oturur. Biri aynayı tutar, biri lâmbayı tutar, biri damat yastığını tutar. Bunları ellerinden almak için mutlaka bahşiş vermek gerekir. Kayınbaba onların gönlünü etmeye çalışır, onları razı edecek şekilde bahşişler vererek

eşyaları kurtarır. Gelin kapıdan çıkarken gelinin erkek kardeşi veya kadınlardan biri kapıyı kilitler. “ Gelsin kayın baba hapi sini kurtarsın “ der. Bahşışını almadan kapıyı açmaz. Yüksek bahşış ister. Bu eskiden at, silan vb. idi. Günümüzde bisiklet, elbiselik vb. şeylerdir. Onlar da pazarlığa girerler. Kapıdaki razi edip Kapıyı açtırırlar. Buna yolluk denir. Kapıyı tutan kardeş ise “ kardeş yolu”bir kadın akraba ise “ yenge yolu” denir. Gelin alıcılar arabalara binerler. Bütün arabalara poşu veya havlu bağlanır. Arabalar hareket edince silahlar havaya sıkılmaya başlanır. Bunu kız tarafı hakaret saydığı için, kız tarafı bunu önceden kayın babaya veya gelenlere tembih ederler. Onlar da uyarlar. Evlerine yaklaştıkları zaman silah atarlar. Arabalar biraz yürüdüktan sonra eğer kız tarafı kendilerine zorluklar çıkarmışsa bazı gençler işi sarhoşluğa vurup arkaya doğru “Aldık gizinizi, it yalasin yüzünüzü” diye bağırlar. Diğer tarafın gençleri de küfürlerle cevap verirler. Küfürleşmeler birbirini takipeder. Bu sefer oğlan tarafından biri havaya silah atar. Bu daha büyük küfürdür. Yaşlılar, kayın baba ile birlikte arayı bulmaya çalışırlar (Seyfeli, 1995, s.13).

Gelin ve damat kaynananın evine gelir. Kaynana kolunu kapıya uzatır. Gelin ve damat kaynananın kolunun altından geçer. Gelin damada, damat da geline bal yaladır. Gelin, damat ve konuklar eve girerler. Gelin ve damada ağızları tatlı olsun diye şerbet içirilir. Gelin ve damadı yalnız bırakmak için herkes dağılır. Kayınbaba geline yüz görümlüğü olarak tarla, tosun vb. verir.

Yatsı namazından sonra damat camiye götürülür. Camiden eve gelirken damadın yanında iki, üç arkadaşı olur. Gelin abdest alır ve namaz kılar. Namazın ardından dua eder.

Duvak

Gelin, dürüsünü hazırlayıp büyüklerinin elini öpmeye gider. Dürüyü dağıtıp eve gelir. Komşulara haber verilir. Konuklara çerez ikram edilir. Gelin gelinliğini giyer. İki tane oklava getirilir. Dua okunarak, oklavayla kaynana üç defa gelinin sırtı sıvazlanır. Böyle yapınca gelinin sırtının ağrımayacağına inanılır. Gelinin ayağının carı olması için oklava kütelenir.

*Kapı kapı gezme
Kaynananı üzme
Ağzında sakız
Ayağında çizme
Dediğinden çıkma*

*Yuvanda mutlu ol gelin
Iraftakini yime gelin*

*Evdeki sırrı dime gelin
Kapılarda gezme gelin*

Duvak, oklavaya sarılırken yukarıdakiler söylenir. Duvak geri indirilir. Söylenilecek dua, mani bittikten sonra gelinin duvağı açılır. Oklavalar yere fırlatılır (Seyfeli, 1995, s.36).

Gelin İndirme (Koltuk):

Gelin arabaları kapının önüne gelince davul zurna gelin indirme havası çalar. Hemen bir kurban kesilir. Kaza belâ bu kanla gitsin diye. Geline “ İn “ derler, /arabacı da yengelerle birlik olur. “ Gelin oldukça ağırmuş, yerinden galhımyo. Gelin de indirin der. Bu arada damat şeker, pirinç veya buğday), para, fındık fıstıktan oluşan saçıyı etrafa saçar. Gücü yettiği kadar uzağa savurur ki, etrafa saçılın, birikenler dağılsın, onları kapmaya çalışırken gelin rahat insin diye. Kayın baba gelir. Yolundayım gizim, gelinim, der. Yengeler kolundan tutar indirirler. Sağ ayağını kurbanın kanına bastırırlar. Üzerinden atlatırlar. Bütün kötülükler bu kan ile kurban ile kalsın diye. Gelini damada teslim ederler. Kapıdan içeri girmeden kaynana bir kaşığa yağ ile balı karıştırıp tutar. Gelin bir parmak alır kaynananın ağzına, sonra bir parmak kendi ağzına, sonra da kapının üstüne (pervaza) sürer. Eğer gelin oruçsa, kendi ağzına değil çenesine veya dudağına değdirir, sonra siler.(K.1).

İçeriye girerken (damat daha önce evlendiyse, dul ise) geline dolu testi uzatılır. Gelin ayağıyla vurup testiye kırar. Bu daha önceki kötülükleri kırdım, hiçe sayıyorum manasına gelir. Eğer ölmüşse ertesi günü ilk eşin mezarına giderek testiye mezarın üzerinde kırar.” Yüreğin senin olsun. Ben sana kötülük etmeye gelmedim.” demiş olur. Dualar edip ayrılır. Gelin eve girerken kapıya yağ sürülüyor. (K.195) Erkek evi geldiğinde kızın kapısı açılması için para alırlar sonra gelini aynasıyla çıkarırlar. Gelin arabasına bindirirler mezarlağa götürürler oradan sonrada çarşıyı gezdirirler. Düğünde kayış oyunu oynarlar, gelini aldıktan sonra damadın annesi ve babasını güreştirirler. Gelin eve girerken kapının üstüne yağ çalarlar gelin evine tutkun olsun diye. Gelin kayınvalidesinin paçasının altından geçer iyi anlaşsınlar diye. Kayınvalidesine anne, kayınbabasına baba der. (K.196)

Gelini alıp kolundan tutarak dışarıya çıkarır. Dışarıda yengeler ve elti, görünmce beklemektedirler. Elti veya görünmce (birisi) gelinle damadın önüne düşer. Bahçede oturmakta olan akrabaların, aile büyüklerinin ellerini öperek gelinle damat onu takip ederler. Önce kayın babaya giderler. Kayın babanın yanındakilerden biri şaka yollu “ Ben olsam öpmem.”der. Gülüşürken kayın baba “Sen öpmesen bile kızım öper. Ben hediyesini hazırladım.” der. Ne

hediye edecekse açıklar. Bu hediye bir tarla, bağ-bahçeolabildiği gibi hayvan veya altın, bilezik de olabilir. Sırayla kaynananın, diğer aile büyükleri ve akrabaların ellerini öperler. Onların hayır dualarını ve bahşişlerini alırlar. Gelin evine girerken kayınvalide kolunun altından geçirir ağzına bir kaşı bal verir çünkü atalarımızdan dolayı ve ağzı tatlı olsun konuşsun diye. (K.80) Düğünde herkes gücünün yettiğini takardı. Gelin güveyin evine girerken çivi çakılır, çanak kırılır, anayla baba güreştirilir. (K.105) Gelin güveyin evine girerken şekerli su içirilir çünkü ağzı datlı olsun ve kaynananın bacağıının altından geçirilirdi. (K.142)

Davetliler giderken oğlan tarafından özellikle kaynana ve kayın baba akşama “ Güva başı “ olduğunu söyleyip davet ederler. Bu yemekli Mevlüt’tür. Buna damadın arkadaşları ve yaşlılar katılırlar. Genç kadın ve kızlar, çocuklar katılmazlar. Yemek yenir. Ardından Mevlüt okunur. Dua edilir. Yatsı namazı için camiye gidilir. Yatsı namazından sonra gene dua ile, ilahi ile damadı getirirler. Gelin sabahleyin ezanla birlikte kalkar. Getirdiği dürüleri bohça bohça alır. Kaynanasının, kayın babasının aynı evde oturan büyüklerin ellerini öper “ Dürülerini “ baş uçlarına koyar. Onlar da güçlerinin yettiği kadar “ Gelinimiz temiz çıktı, yüzümüzü ağarttı diye bir hediye verirler. Gençlerden biri çıkar bayrağı indirir. Evin büyüğüne teslim eder. “ Hayırlı olsun. Allah tekrarını nasip etsin” der. Küçük Dir hediye verilir. Böylece düğün sona ermiş olur.(K.1.).

Kekil kesme

Kuşluk vakti okuyucu kadın komşuları “ Kekil kesme” ye çağırır. Komşu kadınlar toplanıp gelirler. Gelin, gelinliğini giyer. Başına bir beyaz tül bent örter; hazırlanır. Ortaya bir iki halı yastığı koyup üstüne oturturlar. Gelinin saçını tararlar, gözlerine sürme çekerler. Kaynana saçının ucundan bir tutam keserler. Gelin onu hatıra olarak saklar. Gelenler küçük hediyeler verirler. Gelenlere çay, kahve gibi ikramlar yapıldıktan sonra dağılırlar. Böylece düğünle ilgili bütün merasimler bitmiş olur.(K.113) (K.114).

Çeyiz asma geleneği vardı. Uzun bir ağaç olurdu. Cerek derlerdi. O uzun ağaca türbanlarını bağlarlar o bezinin üstüne atarlardı. Gelin giderken götürürlerdi. Düğüne davet iki kişinin kapı kapı haberi dağıtmasıyla olur. Gelen misafirlerden parası olan para hediye eder onun dışında eşya, küçük hediyeler getirenlerde olur. Düğün için yemek olarak 5-6 çeşit yemek yapılır, pahlava açılır, çilli yapılır, mantı, küfte yapılırdı. Geline ve güveye kına yakılır kalan kına kaşık kaşık dağıtılır. Düğünün ertesi günü konu komşu gelir duvak açar dua ederlerdi. Eskiden resmi nikâh yoktu. (K.216)

El öpme

Düğünden bir hafta kadar sonra, kız evine ‘haber gönderilir. Oğlan tarafının büyükleri, aileyi, gelinle damadı yanlarına alarak kız evine giderler. Kız evi haberli olduğu için gerekli hazırlığını yapmıştır. El öpme, sohbet, yemek ve ikramlardan sonra kaynana kızın annesine, babasına hediyelerini verir. Bu hediyeler ekseriyetle elbiselik olur. Kız tarafı ise damada saat, halı, iyi bir aolma kalem... gibi,; kızlarına ise gümüş takım, altın, bilezik gibi hediyeler verirler. Buna “ El öpme “ yolu denir. Yol açıldıktan sonra gelinle damat, oğlanın önemli akrabalarına el öpmeye giderler. Giderken gelin babası evinden gelircen hazırladığı “ dürü “ adı verilen hediyelerini götürürler. Onlar da güçlerinin yettiği kadar geline hediyeler verirler. (Cihan, 1990, s.80).

Kırşehir’de gelin ile damat el öpmeye çıktıktan sonra gelinin kucağına yaşlı bir kadın tarafından erkek çocuğu verilir. Ayrıca doğacak çocuk sıhhatli olsun diye geline tuzlu yumurta yedirilir. Akşam ise “güvey başı” yemeği verilir. Ertesi gün duvak açma “kekil kesme” töreni yapılır. Kayınvalide tarafından bir tutam saç eşiğin altına gömülür. Bunu gelinin ölüsü çıkıncaya kadar o evde kalması için yapmaktadırlar (Cihan, 1990, s.64).

Sağdıç ve Yengelik

Damadın sağdıç yatmaz ve evin etrafında dolaşıp çevreyi kollar. Sabaha karşı damadı alıp kendi evine götürür. Damat gerdek odasından çıkarken “kaynana gömleği” ile ipliğin ucundaki altın yüzüğü de yanına alır. Yüzüğü sağdıç kıza, gömleği de sağdıç oğlana teslim eder. Sağdıç tarafın yaşlı kadın ve erkekleri toplanıp gömleği büyük bir dikkatle açarlar, iyice bakıp iplik ve ilikleri kontrol ederler. Bu emanetler birer mutluluk nişanesi olarak saklanır (Sakaoğlu, 1985:343).

Eski Türklerde eşiğin kutsallığı Şamanizm’den gelmektedir. İzmir’in Karşıyaka ilçesi Doğançay Köyü’nde eşiğe saygısızlık günah sayılmaktadır. Gelin eve geldiğinde eşiğe niyaz yaptırılır. Gelin arabadan indirilince yaşlı birisi damadı ve gelini eşiğe niyaz ettirir. Bu sırada gelinle damat “Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali!” der. Sonra geline “Eve yüz üstü geldin, sırt üstü çıkıncaya kadar yuvanda mesut ol!” tarzında nasihatte bulunulur. Alevilerde ise tarikat ışık ve bilgisine ulaşmış olmanın anısına, bir alçak gönüllülük ve teslimiyet ifadesi olarak, eşiğin önünde sol diz üzerine çökerek elleri eşiğe koyup her bir eli bir kez öpmek veya eşiğe baş koymak da “eşiği öperek tarikata bağlanmak” demektir (Türkdoğan, 1995, s.196).

Manisa’da, oğlan evi düğünden bir gün önce kız evine gidecek kişi kadar sabun, kına, kına gecesi masrafı olarak et, pirinç, yağ, tuz, mum yemiş, geline kına harçlığı gönderir. Hamama en ziyade kızın arkadaşları gider. Kız evi çalgıcılara, hamama gireceklere, kızın arkadaşlarına yemek getirtir. Hamama girince herkese sabun, yaşlılara da saçını için kına verilir. Mum ve çalgılarla gelin havuzunun etrafında üç defa dolaşarak hamama girilir. Oğlan evinden isterlerse görücü heyet gelir ellerini öptürürler. Akşamına kınaya gidecekler yemekten yer ve kınaya hazırlanırlar (Baycın, 1939, s.7).

Köy Düğünü yapılacaksa düğün gününden bir gün önce köyün gençleri düğünde pişecek yemekler için odun toplamaya giderler. Perşembe günü köy imamı ve ihtiyarların duasıyla bayrak uzun bir sırığın başına bağlanır. Akşamları varsa çalgıcılar eşliğinde eğlenilir. Gelinin kuşağını aile büyüklerinden biri bağlar. Geçmişte at sırtında geldiği eve günümüzde araba ile gelen geline kayınbaba bir hediye verir ve gelin böylelikle araçtan iner.(K.34).

Farklı bölgelerde yer alan Gaziantep ve Sinop’ta belirli bir evlenme çağı yoktur. Yaşlı bir kadın genç bir erkekle evlenebildiği gibi çok genç bir kız da babası olabilecek yaşta bir adamla evlenebilir. Bu evlilikte maddi nedenler önemli rol oynamaktadır (Koşay, 1944: 1-8).

Muğla’da gelin kayınvalidesinin evine gireceği sırada kayınvalide gelinin gözü önünde bir kedinin bacağına ikiye ayırır. Bunun amacı gelinin gözünü korkutmaktır. Yine gelinin kendisine itaat etmesi için içi su dolu bir testiye kırar. Kayınvalide, gelinin dilinin tatlı olması için kapı eşğine yağ ve bal sürer. Gelinin yumuşak huylu olması için kapıya bir koyun bağlanır. Evin demirbaş eşyası gibi olması ve evine sahip çıkması için gelin demirin üzerinden atlatılır. Evliliklerinin sağlamlığı için de kapıya bir çivi çakılır (Töret Büyükokutan, 2013: 42).

Yaşlılık, evlilik dışı hayatın en önemli mahzurlarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Nikâhı gereksiz bulan bu insanlar yaşlandıkları zaman, geçici beraberliklerin temel sebebi olan biyolojik ihtiyaçlar da ortadan kalkmış olacağına göre; hayatlarında huzura, arkadaşlığa ve yardıma en çok ihtiyaçları olduğu dönemde, yalnızlığa mahkûm olacaklar ya da huzurevlerinde huzur bulmaya çalışacaklardır. Büyük ihtimalle yanlarında kalıp, torun sevgisiyle mutlu olacakları çocukları da olmayacak ya da evliliğin sağladığı huzur dolu ortamlarda büyümemiş çocuklar olduklarından, muhtemelen onların da yaşlı anne veya babalarına bakabilecek bir aileleri bulunmayacaktır (Ünal, 1998:15-16; Keleş, 2004:185).

“Sevenler olsa dahi gizliydi. Kaçanlar da oluyordu. Benim anamı, anası babası yok diye yaşlı bir adama vermişler. Anam yaşlı ağzı burnu akan adamı istememiş.

Bir gün teyzemin oğlundan babama haber yollamış kaçır beni diye. O da kaçırmış. Köpeği dama bağlamış ve köye gidip dedesine söylemiş. Babamla anam kaçır evlenmişler. Önce kırgın olsalar da zamanla durumu kabul etmiş dedemler.” (K 7)

Eski düğünlerin hareketli safhaları, geline kına yakmak, başında mum yakmak gibi törensel kaynaşmalar, renk ve ateş kültü ile ilgili kutsal geleneklerin devamıdır. Kınanın ayrıca Kâbe’den geldiği inancına bağlı, dinî bir anlam taşıması, gelinin süslenmesine kutsal bir anlam ve değer kazandırmıştır. Kınanın yeşil renginin, ezilip yakıldığı zaman kırmızılaşması ve kendine mahsus kokusu uğur sayılmaktadır. Bunun içindir ki bayramlarda, düğünlerde, özel günlerde ve törenlerde genç kızların taze gelinlerin, kadınların ve yaşlı ninelerin ellerine, ayaklarına, saçlarına kına yakmaları uğur sayılmıştır. Bazı yerlerde erkeklerin de serçe parmaklarını kınalama âdeti vardır (Ataman; 1992:7-8). Gelin güveyin evine girerken merdiveni süpürtürler çok hafif su döktürürler. (K.204)

Düğün Yemeği

Kırşehir yöresinde yemek yeme sırası gelen misafirler, “Buyurun” davetini alınca gösterilen yolu takip ederek sinilerin etrafına sıralanırlar. Sini, bakırdan yapılmış büyük bir sofradır, etrafına 15- 20 kişi oturabilir. Yakın zamanlarda tahtadan yapılanları da görülmektedir. Sofranın baş köşesine yaşlılar, varsa bir hoca, vs. oturabilir. Bir evde aynı anda en az iki sofraya kurulacağından, hizmet etmek için de iki üç kişi vazifelendirilir. Bu kişiler, boşalan kapları alırlar, sırası gelen yemeği verirler, sofrada azalan ekmeği takviye ederler. Hoşafın sonuna doğru sofradakilerden biri dua eder. Yemekten sonra, genellikle bahçeye yerleştirilmiş bir seyyar depodan beslenen sekiz on muslukta el ve ağız temizliği yapılır. İki ağaç arasına gerilmiş bir ip te yer alan havlulara el silindikten sonra, yemek sonrası kahvesi içmek üzere komşu evine gidilir.(K.1).

Köylerde on beş yirmi kadar genç ve orta yaşlıdan mürekkep bir gurup el ele yapışarak bir yarım halka teşkil ederler. İki başta bulunanlar ellerinde birer çevre sallayarak çalınan havanın ahengine ayak uydurmak suretiyle yavaş yavaş dönerler. Davul zurna bu yarım dairenin ortasında durur (Üçok, 2002:246).

Yemekten sonra uzunca istirahat yapılırdı. Kocaağalar, seğmenbaşı, meyterbaşı düğün evine buyur edilir, başköşe sayılan ocak başında oturulur, seğmenlerden yaşlı olanlar da kapı yanında ve sedirlerde yer alırlar (Ataman; 1992: 83). Evlenmemiş kız ve erkeğe bekar denir. Evlenme yaşı kızlarda 18-20 iken erkeklerde askerden gelince dir. Oğlan tarafının durumu iyiye kurban bayramında kız gtarafına kurban gönderir. Önceden düğüne davet kapı kapı gezilerek yapılırdı.

Düğüne gelen misafirler hediye olarak çay, şeker, baklava getirirdi. Geline kına gecesi yapılır. Bizim köyümüzde 12 den sonra kına pilavı pişerdi kızlara, arkadaşlara. Komşular toplanır gece 12'den sonra kıza kına yakılır. Kınasını yakan çalar, çığırır, çerezini dağılır, eğlenirler işte. Güveye kına ayrı yakılır. Düğünde dolma, sarma, mantı, baklava, çerez olur (K.113). Kurban bayramında bir goç ve tepsi tepsi baklava kız evine gönderilir. Aile büyükleri misafirleri düğüne küçük küçük havlular ya da mendilleriyle ne zaman nerde olacağını söyleyip davet ederler. Düğüne davet edilenler hediye olarak altın, para, saat, kolye, gücü neye yeterse onu getirirdi. Düğünden önce avratlar gona gomu toplanır baklavalar açılır. Yuvalamalar yapılır, lahmacunlar yapılır, yemek verilir. Yöresel kıyafetler giyilir (K.119). Düğün için koyun kesilir, dana kesilir, düve kesilir. Düğünde çorba, pilav, et, hoşaf, yayla çorbası, zalata, tatlı yenilir. Resmi nikahı nikah memuru yapar, imam nikahını ise hoca kıyar (K.154). Söz kesiminde 5-6 kişi gidiyor datlı götürüyor çiçek alınıyo, kızında isteyip beğenmesi halinde söz kesiliyor. Düğüne davet edilenler kola, şeker, yumurta, fasülle getirir.

Resim 21. Kırşehir yöresinde düğünlerde yapılan Ahi pilavı, Alev Merdin arşivi.

Fasille vardı tuvalak ederlerdi herkiş severlerdi. Sarma yaparlardı lahanayla, köfte yaparlardı, et yaparlardı, pilav yaparlardı. Etle pilav yanyana konulurdu.gelin evin kapısından girmeden kapının yokarısına yağ çalar birde kapının eşğine çalar sonra kaynananın içine tükürdüğü suyu içerdi (K.201).

Nikâh ve Gerdek

Köylerde yaptığımız çalışma sırasında, en yaşlı kaynak kişiler de dâhil, resmî nikâhı atlanan kimseye rastlanılmamıştır. Şimdi olduğu gibi eskiden de öncelikle resmî nikâh yapılmaktadır. Evlenecek kişiler hiçbir zaman hoca nikâhıyla bekletilmez.

Erzurum’da geline kocasının evine geldiği andan itibaren yapacağı hareketleri ve zifaf gecesi hakkındaki bilgileri öğretmek yengenin görevidir. Yâren meclislerinde ise güveye yapılan öğütlenme bir sohbet havası içinde özel bir törenle yapılmaktadır. Güveyi ortaya alınır, en yaşlı yâren, damadın sırtını sıvazlayarak ona çeşitli nasihatler eder (Ataman 1992:46).

Kırşehir’de düğünden sonra aynı gün saat on ikiden sonra “gerdek gecesi”dir. Damadın babası ve arkadaşları damadın sırtına vurarak damadı gelinin yanına sokarlar. Evde kaynana da kalır. Damat içeri girince gelinin duvağını açar ve şafağından öper. Yüz görümlüğü olarak bilezik, beşi bir yerde vb. takar. Gelin bakire çıkınca mendilin içine bozuk para çıkılır. Gelin ve damadın kapısında bekleyen kişi parayı alır ve cüzdanına koyar. Bu parayı harcamadan saklar. Bu paranın bereket getireceğine inanılır. Kayınbaba haberi aldığı anda havaya iki, üç el ateş saçar. Kaynana gelinin çarşafına baktıktan sonra, çarşafı geri verir. Gelin de çarşafı yıkamadan sandığa koyar. Eğer gelin bakire değilse babasının evine gönderilir (K.1).

Düğünden bir müddet sonra gelin hamile kalmışsa, kaynana kızın annesine müjde verir. “ Müjde dünürüm, yolcumuz var gelecek” der. Kızın annesi gücü yetiyorsa bebeğin bezinden kundağına, karyolasından odasının perdesine kadar herşeyi hazırlar. Bu arada gelin de kaynana da kendi hazırlıklarını sürdürürler (K.1 (K.14)(K.32).

Düğün sonrası

Geline ailesi tarafından yeni evinde neye ihtiyacı olacaksa o hediye edilir. Çeyiz asma geleneği vardır. Düğüne davet edilenler altın, akçe, para, yasdık gibi hediyeler getirir (K.26).

Ölüm

İnsan hayatının son geçiş dönemi olarak kabul edilen ölüm ile ilgili Anadolu’nun çeşitli yörelerinde inanma ve pratikler devam etmektedir. Türk kültüründe ölen kişinin defnedilmesi, toplum tarafından dinî ve örfî olarak son görev olarak değerlendirilmektedir. Eski Türk inancından günümüze kadar olan süreçte ölen kişinin yaşına bağlı olarak çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Ölen kişinin genç ya da yaşlı olması, defnedilme sürecinde renk seçiminin yaş kategorisine göre yapılmasını doğurmuştur. Uygurlar, cenazenin defni sırasında ölen yaşlı

kişilerin üzerine örtmek için beyaz renk bez kullanmıştır(Öger ve İneyet, 2013, s. 54). Kırgızlar ve Kazaklar, ölüm sonrasında eve yaşlı kişiler için beyaz bayrak asarak yas tutma sürecini başlatmaktadır (Dıykanbayeva, 1999, s. 72). Beyaz rengin tercih edilmesi kişinin yaşlılık döneminde saçlarının ağarması ile ilişkilendirilebilir. Beyaz reng, aynı zamanda yaşlı kişilerin tecrübeli olması, masumiyetini ve temizliğini yansıtmaya açısından önemlidir.

Türk kültüründe ölüm, kişinin fâni Dünya'dan çekilerek manevî Dünya'ya geçiş yaptığı son düzlük olarak kabul edilmektedir. Ölen kişinin manevî açıdan rahat etmesi için birtakım uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamaların temel amacı ölen kişiye Tanrı vasfını yüklemek değildir, ölen kişinin ruhen rahatlaması ve ona duyulan saygınlık ritüel ve uygulamaların esasını oluşturmaktadır (Gumilëv, 2002, s.100). Kırşehir'de yaşamakta olan ölümle ilgili bu âdet ve inanışların içinde İslâmî yaşayışın getirdiği inanış ve gelenekler hâkim olmakla birlikte, İslâmlık öncesi inanışına ait izler de görülür:

Ölüm Belirtileri

Ölümün soyut ya da insanlar için anlaşılabilir olmadığını söyleyen Malinowski, ölümü yakın akrabalarında veya yakınında hissedenler için somut ancak sıkıcı, bu nedenle anlaşılması zor olmayan bir durum olarak ifade eder. Gerçek olduğu için insanlar ölümden söz ederler. Korkuyla yüklü olan ölüm düşüncesi, açıklanmadan önce bulanık bir umutla yok edilmek istenir (Malinowski, 1990b: 97).

Ölecek kişinin vücudunda meydana gelen çeşitli değişiklikler de ölümle ilişkilendirilmektedir. Örneğin Kandıra'nın Bağırhanlı, Antaplı ve Safalı köylerinde kişilerin vücudundaki birtakım değişiklikler ölümün belirtisi olarak görülür. Hasta, yaşlı olan kişilerin yüzünün sararması, solgun olması, hastanın elden ayaktan düşüp gücünü kaybetmesi, yaşlının zayıflayıp bilincini kaybetmesi, konuşmaması, çevresiyle çok ilgilenmemesi, gözünün ferinin kaçması, çenesinin üç defa atması, vücudunun soğumaya başlaması, ölümden bahsetmesi öleceğine işarettir (Altun, 2004: 318).

İhtiyarlık ölümü düşündüren belirtidir. Bir insanın öleceği anlaşıldığı zaman Allah'a yalvararak hataların günahların affını diler. Allah'ın emri gereği ölünün başı kibleye çevrilir. Yalnızlık ölümü düşündüren ön belirtilerdendir. Önceden kişinin ölüp ölmediğini anlamak için ağzına ayna tutarlardı. Cenazenin akşam gömülmesi caiz değildir. Ölü morgta bekletilir. Tabut tahtadan yapılır üstüne yeşil örtü örtülür. Gömülme işlemi sırasında bilen kişiler eüzü-besmele çekerler, mezara giren 3 kişi biri ortasından biri kafasından biri ayaklarından tutarak kibleye çevirir.

Mezar ilk defa evvelsi gün ziyaret edilir ve cumalarda ziyaret edilir. Mevlüt okuturlar. Ölünün giydiği kıyafetler hayrına birine verilir. Mezarın iki ucuna işaret konur,taş konur. Mezar taşında adı soyadı, doğum-ölüm tarihi yazılıdır. Öldükten sonra dirilme inancı vardır. Ölüm anında kişinin ayaktan canı çekilir. Ölülerin adı geçtiği zaman allah rahmet eylesin, yattığı yer kendini sıkmasın denir (K.168).

Hastalık ölümü düşündüren ön belirtilerdendir. Hastanın öleceği anlaşıldığı zaman kur'an okunur. Ölüm olayı gerçekleşikten sonra defnedilir, hazırlık yapmaya başlanır. Ölünün başı müslüman olduğu için kibleye çevrilir. Sabahleyin ölen kişi kuşluk zamanı gömülür. Öğleyin ölen kişi ikindiye doğru akşam olmadan gömülür. Akşam vakti ölen kişi morga kaldırılır. Ölü gömülmeye yıkanır, kefenlemeyle hazırlanır. Ölünün yıkamasından kalan su dökülür. Cenaze namazını müslümanlar kılar. İmamla kılınır. Gömülme işlemi esnasında kur'an okunur (K.155).

Ölüm hayatın kaçınılmaz gerçeğidir. Kırşehir'de ölümle ilgili tüm âdet ve gelenekler Türk ve İslâm âleminin diğer bölgeleriyle ortak özellikler gösterir. Bunların önemli bir kısmı İslâmî inanç ve emirler doğrultusunda olmasına rağmen, bazılarında eski Türk geleneklerinden, İslâmlık öncesi inanç motiflerinden izler görülür. Yaşlı bir kişinin ölümünün yaklaştığına, inanıyorsa ibadetine daha bir önem verir, gördüğü dost ve akrabalarıyla helalleşir. Eğer kişi yatağa bağlı bir hasyaysa ve ailesi ölümünün yaklaştığını hiddediyorsa, yaşlı erkeği önce yıkarlar, traş ettirirler, tırnaklarını keserler. Kadın ise eline ayağına kına yakarlar. Hastalanmak insana ölümü düşündürür. Kişinin öleceği anlaşıldığı zaman helallik alınır, kefeni ve mezarı hazırlanır. Kişi öldükten sonra kırkına okutulur, cuma gecesi okuturlar, yemek ikram edilir, kur'an okunur, yasin okunur. Ölünün başı kiblemiz olduğu için kibleye çevrilir. Sabahleyin ölen kişi öğlen gömülür. Öğleyin ölen kişi ikindin gömülür. Akşam ölen kişi ertesi gün sabahleyin gömülür. Ölü bekletilecekse eğer morgta bekletilir. Ölü gömülmeye hazırlanırken yıkanır, kefenlenir, mezarı hazırlanır, cemaatinden namaz kılınır ve defnedilir. Tabutun üzerine yeşil islami örtülerden örtülür. Cenaze mezarlığa elde taşınır. Gömülme esnasında kur'an okutulur.gömüldükten sonra başsağlığına gidilir. Mezarı ne zaman istersen o zaman ziyaret edebilirsin. Mevlit okuma geleneği vardır. Ölünün geriye kalan kıyafetleri fakire fukaraya düşkünlere temiz şekilde verilir. (K.114)

Kışın belirtisi ney? Havaların soğuması, evine kar yağarken depeler üşümedi mi. Ölümü düşündüren aynaya baktığında yavaş yavaş saçlar beyazlamış, emsallerimiz ölüp gider ve hayat yavaş yavaş zorlaşmaya başlamasıdır. Hastanın öleceği anlaşıldığı zaman bilen kişi kur'an-ı kerim'den yasin okur. Onu bilmiyorsa kulfi, ihlas okur. Hastanın sakinleşmesi için bildiklerini okur. Hastanın yanında öleceği

konusulmaz. Hasta öldüyse çoluk çocuk odadan çıkarılır ve kişinin çenesi bağlanır.(K..80).

Kırşehir’de ölümü yaklaşan hasta ile ilgili şu uygulamalar yapılmaktadır:

Eskiden yaşlı hastanın artık iyice ağırlaştığını hissedersen önce bir doktor getirirler. O “Ümit yok!” derse, hoca çağırırlar, uzaktaki akrabalarını çağırırlardı. Eğer uzaktan gelemeyen bir akrabası varsa onun ya çamaşırını ya da resmini döşüne koyarlardı. Böylece onu özlememesi, gözünün arkada kalmamasını sağlandığına inanılırdı. Günümüzde genellikle ambulans çağrılıyor, hasta yoğun bakıma alınıyor ve orada yaşamını yitiriyor. Ölüm evde gerçekleşiyorsa çağrılan bir hoca Kur’an okur. Bu genellikle “Tebareke” ve “Yasin” sureleridir. Yanında biri elinde bir bardak suyla hastanın dudaklarını ıslatır. Bu suyun Kâbe suyu (Zemzem) olması tercih edilir. Yoksa, çay kaşığı ile ağzına normal su verir. Bu bir inanç sebebiyledir. Bu inanca göre, şeytan dermiş ki : “ İmanını ver, sana su vereyim.” Ölenin ciğeri yanarmış, o yüzden imanını vermesin diye ağzına su verilir. (K.1)

Ölüm ile ilgili uygulamalar

Ölümlle ilgili âdet ve uygulamalar, geçiş dönemi uygulamaları içinde en ciddi ve eksiksiz yapılanların başında gelmektedir. Yaşantımızın İslâm inancı gerçeğine uygun olması, gencinden yaşlısına kadar herkeste ayrı bir öneme sahiptir. Evin çatısında baykuşun ötmesine, ay ve güneş tutulmasına verilen anlam eski Türk âdetlerinin sürdürüldüğünü göstermektedir, diğer inanmalar ise İslâm inancıyla örtüşmektedir. Görüşmelerde bu inanmaların devam ettiği görülmektedir. Rüyada bir ağaçtan dalın ayrılması genç birinin öleceğine, ağacın kökünden yıkılması yaşlı birinin öleceğine yorumlanır.

Yaşlının son nefesini verdiğini hisseden hoca, yanındakine işaret eder. Cenazenin gözlerini kapatır. Ölen kadın ise kocasını, erkek ise karısını dışarı çıkarılır. Artık birbirlerine “ Namahrem “ olduklarına inanılır. Yaşlının cenazesi beş on dakika dinlenmesi için bırakılır. Başından yastığı, üstünden yorganı alınır. Ölünün giysileri soyulur. Ölünün üstünden çıkan bu elbiseye “ölü soykası” denir. Üzerine bir çarşaf örtülür. Konu komşuya haber verilir. Ölenin yakınları (genellikle kadınlar) ağıtlar yakarlar.

Ölen kişinin gözleri açık ise hasretlik, özlem duyduğuna inanılır. Canaze keraat vakti dışında cenaze namazı sonunda gömülür. Kadın vefat etmişse erkeği yas için bir müddet sakal tıraşı olmaz. Ölünün yapamadığı ibadetler için eskiden bazı imamlar para isterdi. Mevlit ölen kişinin ardından ilk hafta nerdeyse her gün daha sonra 40. Ve 52. Günleri yapılır. Mezarlıkta aile fertleri yan yana gömülür. (K.68)

Yaşlının ölümü yakındaki akrabalarına haber verilir. Cenaze hazırlıkları başlar. Mezarlıkta

mezar eştirilir. Eskiden cenazenin kefeni ve sabunu, kendir, gülsuyu, lokum vs. ölenin yakınları tarafından karşılanırdı. Şimdilerde bu işlem gasilhanede hiçbir ücret ödenmeden elediye tarafından yapılıyor. Gençlerden biri gönderilip camilerde selâ verdirilir. Eskiden çarşının içinde tellâl bağırdı. Tellâl “Ey ümmet-i Müslüman. Filan oğlu (kızı) filan Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur. Hakk rahmet eyleye. Mesela: “Cenaze yarın öğlen namazından sonra Ahi Evran Camii’nden kaldırılacak. Hısım ahrabalarına, tanıdık, eş dostuna duyurulur. Duyduk duymadık demeyin.” derdi. Şimdi camilerden sela sonrası ve belediye hoparlöründen anons ediliyor.

Cenaze yaşlı bir kadın ise yanına erkekler gelmez, başka bir odada Kur’ân okurlardı. Cenazeyi yıkamak için şehirdeyse camiden teneşir tahtası, tabut getirilirdi. Eskiden köylerde tabut da bulunmazdı, cenaze üzerine kilim atılmış bir merdiven ile götürülürdü. Buna “sal” veya “salaca” adı verilirdi. Cenaze kuyu suyuyla yıkanmazdı; mutlaka akarsu olmalıydı. Evde çeşme yoksa, çeşmelerden sular getirilir, kazanlar kurular su ısıtılır, birinde kaynar diğerinde soğuk su olurdu. Bu sular ılışlanıp, etrafı çarşafı kapatılmış bir mekânda (genellikle evin bahçesinde) cenaze yıkanır. Günümüzde bu işlemler gasilhanede yapılıyor. Cenazeyi erkekse erkek hocalar; kadınsa kadın hocalar yıkar.

Ölüm sonrasında yapılan uygulamalar

Eskiden cenaze hazırlandıktan sonra, Ev halkı ölünün yatağına süpürgeyle biraz su serper; yatağını kaldırır; camları açarak evi havalandırır; Kur’ân okumaya oturlardı. Ölünün ayakkabısını cenaze gitmeden kapının önüne konurdu. Çünkü ayakkabı “sıkıntı” sayılırdı. “Bunu da al git; bu eve başka sıkıntı bırakma.” demiş olurlardı. Cenaze evden camiye doğru yola çıktığında evdeki kadınlardan birkaçı “un helvası” pişirmeye başlardı. Mezardan dönenlere yemek vermek için komşular hazırlığa başlardı. Bu helva pişirilirken kavruan unun kokusunun cenazenin ruhuna gideceğine inanılırdı.

Biri öldüğü sırada ağıt söylemek, binlerce yıldan beri süren bir gelenektir. Ölü mezara gömülüp eve dönülünce yemek yenmesi; gömme töreninden sonra, yedi gün geçince tekrar yemek yenmesi, üç gün evde yemek pişmemesi. 3 , 7 , 40 , 41 sayılarının kutsal sayılması da eski Türk inancından izler taşımaktadır. Bir ölünün arkasından kadınların ağıt ederken yakalarına sarılmaları, yırtmaları, bağrılarına dizlerine vurmaları, saçlarını yolmaları da yine eski Şaman inancının devamı niteliğindedir. Ölünün yakını kadınların karalar bağlaması da yine yas alâmeti kabul edilir.

Ölen kişinin gözleri açıksa eğer hasret duyduğu biri olduğu düşünülür. Ölünün başı kibleye dönük gömülür çünkü müslümanların başı kibleye çevrilmesi gerekir. Ölen kişinin yıkama suyundan artan suyla çamaşırları yıkanır. Tabutun üzerine ceket ya da hacdan getirilmiş yeşil örtü örtülür. Cenaze namazına her müslüman katılabilir. Cenaze mezarlık yakınsa omuzda uzaksa arabayla taşınır. Salma taşlarını kapattıktan sonra kur'an okunur. Ölünün kalan kıyafetleri fakirlere dağıtılır. (K.153)

Cenaze defnedilmeye gittikten sonra evde bulunanlara lokum ve gülsuyu ikram edilir. Cenaze mezara gidinceye kadar kadınlar otururlar: "Sabrım süphanım Allah, Dertlere dermansın Allah; Gafil kulun yoldadır, imdat senden Allah'ım" derlerdi. Bir kısmı da oturup tevhid çekerlerdi. Mümkünse 70 bine tamamlamaya çalışılırdı. Mezardan dönenlere un helvası, lokum, gülsuyu ikram edilir. Sonra yemeğe davet edilir. İşi acele olanlar başsağlığı dileyip gider. Yakınları yemeğe kalır. Eskiden bir cenaze evinde üç gün, bazı köylerde bir hafta o evde yemek pişirilmez, yemeği komşu ve akrabalar hazırlardı. Günümüzde Köylerde bu âdet devam etse bile, il ve ilçe merkezlerinde yavaş yavaş kalkmaktadır. Şimdi kıymalı pide ve ayranla geçiştiriliyor. Onu da cenaze sahipleri ödüyor. (K.23).

Devir âdeti

Cenazenin defin işleminin akşamında eskiden "devir" denilen bir işlem yapılırdı. Eğer kişinin belli bir serveti varsa, kılmadığı namazların ve tutmadığı oruçların borcu hesaplanır. Bir fakire para olarak verilirdi. Günümüzde devir âdeti kalkmıştır. . Cenaze mezara konup gelindikten sonra, ölünün bir vasiyeti olup olmadığı sorulurdu. Varsa o yerine getirilmeye çalışılırdı. Eğer bir miktar serveti varsa devire oturulurdu. Devirden maksat, merhumun sağlığında kılmadığı namazlar ve tutmadığı oruçların bedeli olması içindi. Devire beş kişiden fazla yaşlı erkek otururlardı. Bunların biri mutlaka hocadır. Devirde kişinin bu servetinden bir mikter hayır olarak dağıtılırdı. Ele bir miktar para alınır; bu para okuyarak elden ele dolaştırılırdı. Bu paraya "60 savum 100 yemin" derlerdi. Bu para devire oturan 5-6 kişiye paylaştırılırdı. Onlar da verilmesi uygun fakir kişileri bularak verirlerdi. Hocaların çoğu kez bu parayı vermeyip kendilerinde alıkoyduğu söylenirdi. Bu nedenle bu âdet hocalara olan inancın kaybolmasıyla birlikte kalkmıştır.

Ayrıca, eskiden ölen kişinin hanesine sevap yazılsın, günahı varsa affolmasına vesile olsun diye, bir kişinin karnının ne kadara doyacağı hesap edilir; devir sırasında orada bulunan 5-6 kişiye bu miktar verilir; onlar birer aç doyururlardı. Ayrıca ettiği yeminlerin kefareti olarak bir miktar para yine fakirlere dağıtılırdı. Bu iki âdet de günümüzün ekonomik koşullarının ağırlığı

nedeniyle büyük ölçüde kalkmıştır.

Hastalık ölümü düşündüren ön belirtileridir. Bir hastanın öleceğine kanaat getirilirse hazırlık yapılır, kefeni hazırlanır. Bizde ölüm işi çok ağır bir iş 3 gün boyunca kıymalı veriyor, kur'an okunur. Kişi öldüğü vakitten bir sonraki vakit gömülür. Yıkamasından kalan su ağzı aşağı ters dökülürdü. Tabutun üzerine yeşil bez örtülür dua yazılı şehit ise bayrak örtülür. Halı, namazlık örtülür. Tabut tahtadan yapılır. Cenaze namazı ayakta kılınır, hoca eşliğinde. Hoca sorar hakkınızı helal ediyonuz mu diye. Herkes katılır bu namaza. eskiden cenaze mezarlığa musalla ile taşınırdı şimdi araba ile taşıyor. Mezardan sonra ölünün evine gelinir hoca dua eder. Lokum veya şeker alınır başsağına gidilir. 40 gün yas tutulur kadınlar kendini kapatır erkekler sakal tıraşı olmaz. Devir işlemi, öldüğünde bir kaç hoca birleşirlerdi tarlası varsa ölenin parası varsa %40'ını böyle hocalar alırlardı. Ama şimdi devir işlemi yok. Ölünün gömüldüğü akşam bol bol kur'an okunur ve ağlanır.mezar ziyaretlerinde dua edilir, su dökülür, mezarın üstündeki otu temizlerler. Bizde mezara önem verilir. Mezarın iki ucuna 3 ay boyunca tahta koyarlar aradan 6 ay sonra yakınları tarafından mermer yaptırırlar. (K.193)

Yaşa Bağlı Ölümler

Sivas'ta ölen kişiler yaşlı ise; "Onunki düğün bayram, Allah genç ölümü vermesin", "Allah sıralı ölüm versin" denilir. "Allah, dipte yatırap kapı gözetmesin, imanlı göç versin, anamızdan doğduk ki öleceğiz, Allah gençleri korusun, bize de iman Kur'an nasip etsin." denilerek temennilerde bulunulur. Ölü sahibi taziye gelen başsağılığı dileyen kişilere; "Dostlar sağ olsun, beteri haznesinde kalsın" der (Üçer, 2002, s.516).

Ölümün gerçekleştiği son anda evin büyükleri ve köyün yaşlıları kişinin yanına gelirler. Eskiden bu uygulamaların tamamı yapılırken günümüzde farklılıklar görülmektedir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde, köyün yaşlıları tarafından ölümünün yaklaştığı düşünülen hastanın hemen hastaneye kaldırıldığını, hastanede de zaten yanında olmadıklarını, ani ölümlere ise yorumlar yapılamadığı cevapları alınmıştır. Buradan da anlaşılıyor ki bu tahminlerden kimisi uygulanırken kimisi de uygulanmamaktadır (K. 55).

Yörede, yaşlıların büyük oranla tek başlarına yaşadıkları gözlenmiştir. Vefatlarından sonra yakınlarının uzak yerlerden gelmesi zaman almaktadır. Bu sebeple cenazenin mecburen bekletildiği görülmüştür. Ölünün bekletilmesi artık birçok köyde bulunan taşınabilir morglarda yapılmaktadır. Ölünün ruhunun orada olduğuna inanıldığı için sabaha kadar morgun yanında beklenmektedir.

Oradaki herkes genç yaşlı bağırarak ağlarlar, kimileri ölüye, kimileri kalan yakınlarına, kimileri de kendi derdine başından geçen bir olaya ağlar (K. 38).

Defin töreni

Bir hastanın öleceğine kanaat verildiği zaman iman talkin edilir, yanında şehadet getirilir. Ölüm olayının hemen ardından tekvin, kefenleme, suyunu ısıtma, teneşire yatırın, yıkama, kefene sarma, tabut içine koyup musallaya koyma cenaze namazı kılma, kabire koyma. Ölülerin başı kabe tarafına yönelsin diye kibleye çevrilir. Sabah ölen kişi kerahet vakti geçmeden gömülür. İslami kurallara göre ölen kişinin başı kibleye çevrilir. Sabah ölen kişi öğlen, akşam vakti ölen kişi ertesi gün öğlen gömülür. Mezar taşlarında kişinin ismi, doğum- ölüm tarihi ve ruhuna fatiha yazılır (K.72). Ölünün başı kabe kiblede olduğu ve Müslüman olduğumuz için kibleye dönük olur. Ölen kişi öldüğü vakitten sonraki vakit gömülür. Akşam ölen kişi ertesi gün gömülür. Ölü ilk önce yıkanır, abdest alınır ondan sonra musalla taşına götürülür. Hoca cenaze namazını kılar ondan sonra mezarlığa götürülür. Nikâhı düşmeyen tanıdığı kişiler indirirler, hafif sağa çevrilir kibleye, tahtaları döşenir hoca bir taraftan kur'an okur, halk da toprakları atar. Sonra herkes dağılır hoca kalır hocanın okuduğuna tavgın derler. En son hocayla bir kişi kalır. Ölülerin adı geçtiğinde "Allah gani gani rahmet eylesin, Allah'ın rahmeti bol olsun" söylenir (K.74).

Ölüm olayının hemen ardından, aile yakınları toplanır, defin hazırlığı yapılır, camilerde hocalar yardımcı olurlar, topu halde mezarlığa gidilir, aileye baş sağlığına gelenler için misafir odası, çadır vardır, taziyeye gidilir, lokum veya yemek dağıtılır. Ölünün gözleri açık gitmesinin sebebi istediği bir şeyin olmadığı anlamına gelir, gözü arkada gitti derler. Ölen kişi bekletilmeden heme gömülür. Eskiden ölü bekletileceği zaman karnı şişer derler, üstüne bıçak falan korlardı, gözü açıksa kapatırlar, ayak baş parmaklarını bağlanırdı. Şimdi ise hastanede morglar, camilerde soğuk hava depoları var, gasilhaneler olduğu için oralarda bekletirler, evlerde bekletilmez. Cenaze namazı vakitlerden sonra kılınmaya çalışılır herkes katılabilir caminin önünde kılınır. Ölü mezarlığa omuzlarda taşınır. Yöremizde ölüye saygı çok fazladır, ölü evlerine komşular yemek getirir, aile yas tutar iş tutmamaya çalışır, kırkı çıkana kadarda eğlenceli işler yapmamaya çalışır, bazı aileler televizyon dahi izlemez. Mevlit okutma geleneği vardır. Her aile 1-2 defa geçmişleri için okuturlar. Mezar taşlarına adı, baba adı, doğum-ölüm tarihi yazılır. Mezarlar güzel olsun diye baş ucuna çam dikilir. Ölülerin adları geçtiği zaman "Allah rahmet eylesin, mekanı cennet olsun." demeye çalışırız.(K.191).

Ölünün başı dinimizce kibleye çevrilir. Sabah ölen biri akşama kadar gömülmelidir. Ölünün yıkama suyundan artan suyla çamaşırları yıkanır. Tabutun üzerine kadınsa kadın erkekse erkek giysisi örtülür. Gömülme işlemi esnasında Kur'an okunur. Başsağlığı ziyareti için evine varılır. Adı geçen ölünün ardından "Allah rahmet eylesin" denir (K.81).

Eğer ölen kimse sabah ölmüşse aynı gün toprağa verilir. İkinci vaktinden sonra, akşam veya gece ölmüşse ertesi günü defnedilir. Uzaktan gelecek yakınları bekleniyorsa; cenaze ertesi güne kalır. Cenazenin başında sabaha kadar Kur'an okunur. Cenaze bir odada yalnız bırakılmazdı. Bırakılırsa şeytanın azap vereceğine, başına şeytanların üşüşeceğine inanılırdı. Bir de şişmemesi için karnına bıçak, maşa, makas gibi bir demir koyarlardı. Şimdi ise belediye gasilhanesinde soğuk hava dolaplarında sabaha kadar bekletilmektedir.

Eskiden evde cenaze yıkanırken yakınında öd ağacı, günlük, kâfiru yakar, tütütürlerdi. Onların dumanına şeytan gelmeyeceğine inanılırdı. Eğer o kişi sağlığında 70 bin tevhid çekmişse bir ipe her bin tevhide bir düğüm atılırdı. Cenaze yıkanırken aileden biri bu ipteki düğümleri besmeleyle çözerdi. Daha sonra kefeni cenazenin biçilir ve sarılır. Kefen 10- 15 m. uzunluğunda beyaz patiskadır. Bazı yerlerini dikmek gerekirse ipliğin arkasını düğümlemezler. Kefene sarıldıktan sonra başından, ayak ucundan, belinden bağlarlar. Bu bağlar mezara konurken çözülür Vakit namazından sonra camide cenaze namazı kılınır. Cenaze, yakınsa el üstünde, uzaksa arabalarla mezarlığa götürülür. Eskiden mezarlığa kadınlar gitmezdi; şimdi gidiyorlar. Eğer ölen bir kadınsa mezara oğlu veya kardeşi tarafından; erkekse yakın akrabaları tarafından indirilir. Mezar erkeğe aitse göbek hizasında, kadınsa göğüs hizasında eşilir. Dip tarafı biraz içe doğru oyulur. Mezarın yönü kibleye karşı eşilir, ölen kimse yüzü kibleye bakacak şekilde mezarın zeminine sağ yanına yatırılır. Başının altına bir miktar toprak konur ki yüzü kibleye baksın diye, başındaki, ayağındaki ve belindeki bağları çözülür, kefenin üzerine bırakılır. Sapma ağacı adı verilen tahtalar yan olarak ölünün üzerine kapatılır. Üzerine hemen toprak atılır. Mezarın yeri belli olsun diye mezarın başına baş tahtası veya bir taş konur (K.1).

Kişinin öldüğü anlaşıldığı zaman hemen mezar gazılır, kefen hazırlanır, uzaktan oğlu gızı varsa çağrılır. Eğer cenaze bekletilecekse morgta bekletilir, bekletilmeyecekse öldüğü vakitten sonraki vakit gömülür. Akşam ölen kişi ertesi gün öğlen gömülür. Ölü gömülmeye hazırlanır. Kefen alınır ondan sona sabun, gül suyu, ondan sona hepsi hazırlanır. Cenaze namazı kılınır. Cenaze namazında üç sefer tekbir getirin dördüncüde selam verin. Ölü mezarlığa uzaksa arabayla değilse omuzlarda taşınır. Mezar gazılır, hoca kitap okur, dua okur. Ölünün başı allah'ın emri ile kibleye çevrilir ve kabre gonur. Baş sağlığı ziyaretleri mezarlıkta yapılır cemaad daalmadan

önce ondan sona mezarlığa gelemeyen adam evine gider başsağlığı diler. Ölen kişinin kalan eşyaları bir gariban varsa ona verilir (K.76).

Sıra hocanın talkın vermesine gelince mezarın başında sadece hoca kalır. Eskiden, ölen kadın ise ve adı Kur'ân'da geçmiyorsa "Aişe kızı Fatıma" diye; erkekse "Muhammet oğlu Mehmet" diye talkın verilirdi. Günümüzde bu işlemler aynen yapılmakta fakat ölen kişilere telkin yapılırken annesinin adıyla çağrılıyor. Meselâ "Hatice oğlu Hasan" veya "Zehra kızı Yasemin" diye.

Defin sonrası uygulamalar

7. gün ve 40. Gün

Merhumun kırkından sonra yakın akraba ve komşudan olan yaşlı kadınlar şeker, çay, kumaş alıp evin yaşlı kadınının yanına giderler. Gelenler mutlaka kına getirirler. Bunların her birinin ayrı ayrı hususi manaları vardır. Şeker, çay ağız şirinliği; kumaş yas giyiminden çıkma; kına ise şadlık remzi olarak kabul edilir. Toplananlar merhumu yâd ederek bir daha ağlarlar, sonra yaşlıları hamama götürüp yıkar ve elbiselerini değiştirirler. Kına getirilmesine rağmen yas sahibinin aile bireyleri ondan istifade etmezler. Böylece, kadınların yastan çıkmasının ilk merhalesi burada başlar ve bundan sonraki yıl bazen ömrünün sonuna kadar düğünde oynamaz, başına kına yakmaz (Kadirzade, 2000, s.95).

Ölüm olayının hemen ardından defnolur definden sonra başsağlığına gidilir biraz dışarıda ki bir adam ise 40. ya da 7. Günü gidilir o kadar. Ölünün başı müslüman olduğu için kibleye dönük gömülür. Ölü bir gün bekletilecekse camilerde soğuk dolap oluyor onnda bekletilir yazın günü kışın pek konulmaz. Cenaze namazı hoca eşliğinde kılınır. Başsağlığı ziyaretlerinde lokum, gül suyu ikram edilir ve kur'an okutulur. Ölünün geriye kalan kıyafetlerini bazısı yakar bazısı ihtiyacı olana verir. Mevlit okutma geleneği vardır camide okuturlar ve cenaze sahibi mevlit şekeri dağıtır (K.110).

Mezar ziyaretleri

Kırşehir'de mezar her an için ziyaret edilir. Ancak, ekseriyetle arefe günü ikindi namazından sonra mezarlıkları ziyaret etme geleneği vardır. Bazı köylerde bayram namazından sonra toplu olarak mezarlığa gidilir.Eskiden kadınlar kabir ziyaretine gitmezlerdi. Günümüzde az da olsa kadınlar mezar ziyaretlerine gitmektedirler. Mezar ziyaretlerinde pazartesi, perşembe, cuma

günleri, arefe ve bayramın birinci günü tercih edilir. Bayram ve arefe günleri haricinde ikindiden sonra mezarlıklar ziyaret edilmez. Kırşehir’de mezara, her yerde olduğu gibi “ mezar / mezer” adı verilmekle birlikte “ gâbir ziyareti” deyimiyile “kabir” kelimesi de kullanılmaktadır.

Ölüm ile ilgili inanmalar

Kırşehir’de 65 yaş üstü kişiler tarafından derlenen ölüme bağlı inanmalar aşağıda verilmiştir:

- Birisi bir mala düşkünlük gösterirse “Ne yapacaksın bu kadar malı? Körüne mi götüreceksin?” diye söylerler. Bu cümlede “kör “ kelimesi yine mezar mezar anlamında kullanılmaktadır.
- Asıl Türkçe olduğu halde, “sin” kelimesi ise yine mezar anlamında, “ Sininde yatmasın “ , “ Sininde bulsun” gibi beddualarla veya ölen birinin ardından yapılan küfürlerde yaşamaktadır.
- Bir kadının yedi çocuğu olur, yedisi de ölürse, o kadının doğrudan doğruya Cennete gideceğine inanılır.
- Bir kişi dağda uyurken ayağı bir su birikintisine çarpar veya suya dalarsa yakmaa ailesinden birinin öleceğine inanılır.
- Her yerde görülmemekle birlikte, bazı köylerde ölü giderken arkasından bir ateş küreği süprüntü atılması bütün sıkıntı, dert ve üzüntülerin bu ölü ile son bulacağı dileğini ifade eder.
- Bir evin damında baykuş ötmesi o evden bir ölü çıkacağına işaret sayılır.
- Yatak, çarşafının üzerinden süpürgeyle süpürülmez, öyle yapılırsa o evden bir ölü çıkacağına işarettir.
- Bir evde cenaze olduğunda bütün odalarda lamba yanar. Ruhun o gece evde dolaşacağına inanılır.
- Cenaze musalla sedyeleri ile taşınır. Cenaze mezara konduğunda kibleye karşı baş tarafı gelir. Kefendeki baş,el,ayak bağ çözülür çünkü sorgu esnasında çırpındığında kolay çözülsün diye bir inanç var.
- Birinin öleceği düşünülüyorsa dua edilir. Ölen kişinin gözleri açıksa hasret çektiği düşünülür. Kişinin başı inancımız gereği kibleye çevrilir. Mevlit okutma geleneği vardır. Ölünün geriye kalan kıyafetleri dağıtılır (K.178).
- Mezarın iki ucuna ağaçlar dikilir azabı hafiflesin diye (K.214).
- Göz kapağını indirirler, gözü açık gitmesin diye. Ayaklarını çatarlar kabre girmesi kolay olsun diye. Baş parmaklarını, tırnaklarını yanlarına getirirler.ruh çıkarken ayaktan başlar en son çıkarken göz görür ve o yüzden gözü açık kalır. Gözün kapatılması lazımdır (K.160).

- Bir hastanın öleceği anlaşıldığı zaman dua edilir. Ölüm olayının hemen ardından kişi defnedilir, kur'an okunur, "başın sağolsun" denir. Ölünün gözleri açıksa eğer borcunun olduğu veya bir derdinin olduğu düşünülür.
- Ölünün başı kiblede cennetlikse cenneti cehennemlikse cehennemi görsün diyerek kibleye yönünü dönderirler. Sabah ölen kişi öğlen vaktinde, öğlen ölen kişi ikindi çıktıktan sonra akşam karanlığı olmadan, akşam ölen sabaha defnedilir. Başsağlığı ziyaretleride ölen eve üç kişi beş kişi çay şeker alırlar orda hoca bulunur hocada orda guran okur herkes işte başınız sağolsun diyerek taziyede bulunur. Mezar taşına doğum-ölüm tarihi adı soyadı, ruhuna fatiha yazılır (K.87).

Ölü bir gün bekletilecekse eğer camide, emniyetli bir yerde bekletilir. Salacası suyu ılır. Gomşuları toplanır. Kimisi mezarını işer kimisi hocaları toplar. Ayağını gözünü gulağını yıkar, abdest alır, yıkarlar götürürler. Tabutun üzerine şilte örtülür. Neyi varsa üstüne verilir evinde giymetli eşya ceket, yelağ, kazağa, efendime söyleyim başında zemzem suyu veya başka bir şey varsa o konur. Cenaze namazı cömaatle kılınır, hoca kıldırır. Ölü salacaya konur. 5-10 kişi elini tutar el yardımıylaomuz yadımıyla götürürler dua ederek. Gömülme işlemi esnasında kur'an okunur. Allah'tan hayırlısını dilerler. Başsağlığı ziyaretleri esnasında "allah rahmet eylesin" derle, bir kelime kur'an okuturlar, ordan veda edip çıkarlar. Yas tutma geleneği yoktur. Mevlit okutulur datlı veya şerbet dağıtılır. Ölünün giysilerine fakire verirler. Mezarlıkta aile fertleri yanyana konur. Mezar taşlarında ana-baba ismi, ismi, doğum-ölüm tarihi yazılıdır. Mezarın iki ucuna çam dikilir, yeşil olması için (K.217).

Toplumumuzda genellikle yetişkinlik-yaşlılık döneminde gerçekleştirilen önemli bir geçiş aşaması da hacca gitmektir. İslâm'ın beş şartından biri olan hacca gitmek, gidiş ve dönüş sürecinde bir dizi törensel işlemin uygulandığı bir dönemdir. Hacca gidecek olan bireyler, gitmeden bir ay öncesinden yakınları tarafından yemeğe davet edilmeye başlanırlar. Hacca gidecek olanlar da toplu bir yemek daveti vererek yemek yedirmektedir. Hac dönüşünde eve ziyarete gelenlere evin genç kızı tarafından hacı yağı, hurma ve zemzem suyu ikram edilmektedir (Boratav, 1973).

Hac Uygulamaları ve Yaşlı

Kırşehir yöresinde, her Müslüman için farz olan ibadetlerden Hac vazifesine büyük önem verilir. Kırşehir yöresinde Hacc'a genellikle 60 -65 yaşın üstündekiler gider. Bu yaşın altındakilerin oranı düşüktür. Hacc'a karar veren Kırşehirli normal prosedürleri ve gereken

işlemleri yerine getirdikten sonra sırasını bekler. Kur’ada Hacc’a gitmeye hak kazanan kişi hemen hazırlıklara başlar. Eskiden kılık kıyafetini, çantasını, diğer gerekli eşyalarını kendisi hazırlardı. Şimdilerde Diyanet İşleri gerekli kıyafeti ve çantayı, rehberlik hizmetlerini yerine getirdiği için hiçbir sıkıntı yaşanmıyor.

Kişi Hacc’a gitmeden en az on beş gün önceden eş, dost ve akrabalarını ziyaret ederek helallik alır. Bu helalleşme kentte son bir ayı kapsayabilir. Hacı adayı gitmeden bir hafta kadar önce bir yemek düzenler. Bu yemeğe yine eş, dost ve akrabalarını davet eder. Onlar da bu yemeğe katılmaya özen gösterirler. Yemekten sonra dua edilir. Yemeğe katılanlar hacı adayına orada harcaması harçlık veya bir hediye verirler. Dualarla uğurlama günü görüşmek üzere ayrılırlar. Camilerde de aynı tarzda dualar yapılır. Hacı adayları köylerden veya kent içinden bayraklarla süslenmiş otomobillerle uğurlama yapılacak yere getirilir. Hacı uğurlama günü büyük törenler yapılır. Hacı adayları dua ve ilahilerle otobüslere bindirilerek havaalanına gönderilir.(K.1).

Hac vazifesini yerine getiren yaşlı kişiler havaalanından yine bayraklarla süslenmiş otomobillere bindirilerek evine getirilir. Bütün yakınları kendisine “Hayırlı olsun” demek için ziyarete gelirler. O da bu gelenlere zemzem ve hurma ikram eder. Ayrıca kendisine yolluk olarak harçlık vermiş olanlara özel hediyeler hazırlar. Bunlar genellikle seccade, tespih, namaz vakitlerini bildiren saat, namaz takkesi, kına vb. hediyelerdir. Bu arada bol miktarda ucuz tespih, gümüş yüzük de almıştır. Bunları gelenlere dağıtır.

Eskiden Kâbe’yi tavaf ettiği ve Hacerü’l Esfet taşına elini sürdüğü için hacıların avuç içleri öpülürdü. Son zamanlarda bu adeti zayıflamış görüyorum. (K.1)Hacca gitmeden 1 ay öncesinden helalleşmeler başlar çünkü hacıya gidecek adamın kul hakkıyla helalleşmesi lazım. (K.218)Hacca gidenler hanımıyla beraber yemek yaparlar, davet ederler ondan sonra misafirler harçlık verir çünkü hediye için namazlık felan almak isterler. (K.49). Hacca gidenler için camide ve köy meydanında dua edilip uğurlanır. (K.68) (K.74). Hacca gidenlere herkes elinden geldiği kadar harçlığını ve hediyesini verir. (K.81) (K.85) (K.91) (K.92) (K.106) (K.153)

6.3. HALK MÜZİĞİ VE HALK DANSLARINDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Türklerde sözlü gelenekle müzik öğretimi yapan toplumlar arasındadır. Orta Asya döneminden bu yana bunun örneklerine rastlayabiliriz. Şaman adayının, bilgili, deneyimli ve yaşlı bir şamanın yanında eğitilerek yetiştirildiği bilinmektedir. Osmanlı dönemindeki saray müziğinde de aynı olguyla karşılaşırız. O dönemlerde icra edilen “Sanat Müziği” de meşk yoluyla kuşaktan

kuşağa aktarılmıştır. Meşk; müziğin yazıya dökülmediği, yazılı kâğıttan öğrenilip icra edilmediği bir eğitim-öğretim yöntemidir. Taklit esasına dayanan meşk yöntemi ülkemizde hala yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Kalyoncu ve Özata, 2009 , s. 417).

İslamiyet'in kabulünden sonra eski inanç ve geleneklerin Türk toplumu tarafından sürdürüldüğünü savunan Şapolyo (1965), *Tarih Boyunca Türk Tefekkürü Şamanizm Tefekkürü* kitabında Şamanizm'i din olarak kabul etmiş ve İslamiyet'in yayılmaya başladığı dönemlerde de bu inancın yok olmadığını savunarak, aksine Anadolu erenlerinin Şamanizm'i İslami olarak, değişik isimler altında yaşattıklarını söylemiş ve düşüncelerini şöyle açıklamıştır: “Şamanizm'in din adamlarına Şaman veya Kam denilirdi. Şamanlar ayinleri idare etmekle beraber sihri birtakım vazifeleri de vardı. Şamanizm'de din ile sihir beraber yürütülürdü. Şamanlar iki kısım idi. Ak şamanlar, yaz ayinlerini idare ederlerdi. Kara Şamanlar, ise kış ayinlerini icra etmekte idiler. Şamanlar kırmızı külâh giyerlerdi yani Kızılbaş idiler. Kopuz çalarlar, raks ederlerdi. Aynı zamanda ozan yani şair idiler. Sihri ayin yaparlarken tef ve davul çalarlardı. Şaman olmak için birçok şartlar ve merasimler vardı. Bunlar devirlerinin yüksek bilginleri idi. Kâinatın sırlarını çözen bir tefekküre malik idiler. Bu tefekkür sisteminin izlerine ancak tasavvufta tesadüf ediyoruz. Sanki Türkler Müslüman olunca Şamanizm, tasavvuf şeklinde Horasan erenleri vasıtasıyla Anadolu'ya yayıldı. Horasan erenlerinin en büyük mutasavvıf Ahmet Yesevi'dir. Bundan sonra Hazreti Mevlana, Hacıbektaşî Veli, Ahi Evran Veli, Hacı Bayram Veli'dir. Bu zatlar tasavvuf yolu ile Şamanizm'i Türk tarikatları bünyesinde asırlarca yaşattılar.”. Sema ayinleri Mevlevî kültürü içinde sadece Anadolu sahası içinde gerçekleştirilmektedir. Annemaria Schimmel, *Tasavvufun Boyutları* çalışmasında, “Mevlevî tarikatı, bu dönüş hareketinin kurumsallaştığı tek tarikattır” demektedir (Schimmel ve Keçeci 2000:204). Farklı coğrafi alanlarda bu usulle icra edildiğine dair bir tespite, araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sema içindeki gizli anlamlar kültürel ve inançsal birikimin bir dışa vurumu olarak kültürel özellik taşımaktadır. Bu düşünce biçimi sema bölümlerinin yorumlanmasında da etkili olmuştur. Cemil Demirsipahi, *Türk Halk Oyunları*, çalışmasında sema oyununda dört bölüm olduğunu ve bu bölümlerin gizli anlamlar taşıdığını kaydetmektedir. Bu bölümler; Çark (Birinci Bölüm), Raks, (İkinci Bölüm), Muallâk (Üçüncü Bölüm), Pertav (Dördüncü Bölüm) olarak ayrılmıştır ve şöyle açıklanmıştır: “Çark: İnsan yaşamında ilk yirmi yılı göstermektedir. Çocukluk yaşamını anlatır. İlkbaharla çocukluk yaşamı benzetilir. Bu bölümde semazen kendi çevresinde ve semahane çevresinde dönerek dansın yörüngesindeki yerini alır. Raks: İnsan yaşamındaki ilk yirmi ile kırk yıl arasını anlatır. Çocukluktan gençliğe geçiş yaz mevsimidir. Dans içinde ayak, el, kol, diz, hareketleri görülmektedir. Semanın en canlı bölümü olmaktadır. Muallâk: Yaşamdaki kırk ile altmış yaş arasını resmetmektedir.

Kişinin olgunluk çağı sonbahardır. Semazenler böyle bir yaşamı veren Tanrı'ya duyulan gönül borcunu, yakarışı ve Tanrı'ya övgüyü anlatırlar. Bu bölüm bu felsefi inanın üzerine kurulmuştur, dönmeler belli durak ve duruşlara göre kesilmelere uğrar, bekleyişler gözlemlenir. Pertav: Yaşamın altmış ile seksen yıl dönümünü anlatmaktadır. Olgunluk çağını yitiren insan kış mevsimini yaşamaktadır. Yaşlılığın önce çevresi ile bağlarını koparması sonrasında yaşama bağlarını koparması anlatılır” (Demirsipahi, 1975:327).

Bir toplumun dilinde bulunan öğeler, o topluma ait sosyolojik ve kültürel detaylar ve ipuçları vermektedir. Oyun kelimesinin karşıladığı anlamların çeşitliliği göz önüne alındığında, Türk kültüründe oyuna verilen yerin büyüklüğü görülmektedir. Oyun kelimesine dair bir değerlendirme de Özdemir'in kelimenin anlamı konusundaki tespiti: “Oyun kavramının anlamlarına bakıldığında bunların daha çok yetişkin yaşamıyla ilgili olduğu görülecektir” (Özdemir, 2006:23).

6.4. HALK BİLGİSİNDE YAŞLI VE YAŞLILIK

Takvim ve Zamana Bağlı İnanışlar

Bitlis'te ay tutulmasında abdest alıp iki rekât namaz kılmak özellikle yaşlı insanların âdet haline getirdikleri bir ritüeldir (İrmak, 2018, s.196). Aya bırakılmış suyun içilmesi genç kimse için iyi sayılmazken yaşlı kimse için iyi olarak yorumlanır (Işıklı, 1956, s. 1246).

Gökkuşağı/ebemkuşağı meteorolojik olarak güneş ışınlarının su damlaları içinden geçerken kırılması ve yansmasıyla oluşur. Yarı çember şeklinde renkli bir yay görüntüsünde olan gökkuşağı meteorolojik bir eylem olmasından ziyade bilimsel bilgiden uzak insan için mistik bir olgu mahiyetindeydi. Gökkuşağının menşeiyle ilgili en eski anlatılardan birisi Tekvin'de geçmektedir. Anlatıya göre: Tanrı insanlığın yaptığı kötü şeylere baktıkça onları yarattığına pişman olmuş ve bir aile hariç (Hz. Nuh, eşi, çocukları ve gelinleri) hepsini helak etmeye karar vermişti. Hz. Nuh'a büyükçe bir gemi yapıp kendisini korumasını söylemiş ardından kırk gün ve gece süren şiddetli yağmurlarla yeryüzünü suya boğmuştu. Sular çekildikten sonra gemisinden inen Hz. Nuh, Tanrı'ya bir kurban sunarak bir daha bu şekilde bir felaket vermemesi için dua etmişti. Tanrı bu duayı kabul etmiş ve bir daha insanlığa böylesi bir felaket vermeyeceğine söz vermişti. Sözünün simgesi olarak da gökkuşağını oluşturmuştu (Eliade, 2003:210).

İlkel insan, gökkuşağının barındırdığı renklerin güzelliğinden etkilenmiş, gökkuşağını üstün bir gücün güzelliğine bağlamış ve mitolojik tanıtımda Tanrı ve yarı Tanrı'ların geçiti, yolu köprüsü olarak kabul etmiştir. Gökkuşağı kemerli görünümü sebebiyle Şamanizm'de de yer altı ve gökyüzü arasında bir köprü olarak karşımıza çıkar. Kamların gökyüzüne çıkma seyahati esnasında yardımcıları olan davullarında farklı şekillerde resmedilmiş gökkuşağı bulunmaktadır. Bu resimler gökkuşağının yer ve gök arasında bir geçit olduğunu ifade eder. Gökkuşağı günümüzde; ebemkuşağı, Alâim-i sema, eleğim sağma, al yeşil çökmesi, al yeşil kuşak, ala kuşak, dede kuşağı, Fatma anamızın kuşağı –Anadolu Alevileri arasında- gibi isimlerle bilinmektedir (Turan, 2011:55; Ögel, 1995:227).

Gökkuşağı görmek insanı mutlu eden bir etki oluşturur, bunun çeşitli sebepleri vardır; gökkuşağı yağmurun duracağını işaret eder, gökkuşağından sonra güneşli havanın geleceği vb. Gökyüzünde oluşan rengarenk bir köprü görünümünde olan gökkuşağını gören kişi de çeşitli ritüellerle bu mutluluğunu dile getirir. Örneğin ilk gökkuşağını gören kişi “yeşili benim, yeşili benim!” diyerek mecazi bir şekilde gökkuşağındaki yeşil rengi sahiplenir. Sebebi ise yeşil rengin cennet, mutluluk ve sağlık sembolü olmasıdır. Hakkında farklı inanışların bulunduğu gökkuşağı ebemkuşağı, eleğimsağma, ebe zezem, dede kuşağı, ebem keçik, allım yeşillim gibi farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır (Tan, 2008, s.259)

Ay, günümüzde Anadolu'nun çoğu yerinde aydede olarak adlandırılır. Bunun sebebi şüphesiz eski Türk inancında ayın erklik güneşin dişilik sembolü olmasıdır. Öteden beri bir kutsiyet algısı olan aya yakıştırılan bu söylemin günümüzde devam etmesi aya biçilen cinsiyetin arkaik olarak devam ettiğini göstermektedir. Ay'ın Türkler tarafından daha ihtimam ile anılması ayın soğukluk, güneşin sıcaklık sembolü olmasına da bağlamak mümkündür. Güneş sıcaklığı ile kötü ruhları kovabilse de sıcaklığının insana zarar vermesini önleyemez Ancak ay, soğğunun insana zarar vermesini önleyerek kötü ruhlarla baş edebilir (Ögel, 1995:198). Bu durumda ay insan için güneşten daha üstün bir yerdedir. Anadolu'da hâlâ aydan medet umma yahut yardım için elçi kılma gibi durumlar görülmektedir. Özellikle Doğu Anadolu'da erken doğan, hasta ve güçsüz çocuklar anne veya babaları tarafından aya doğru kaldırılarak “Ya al ya ver.” şeklinde dualanırlar. Buradaki amaç çocuğun ya iyileşmesi ya da ölmesini dilemektir (Necati, 1940:231). Aydan hastalıklarla ilgili yardım isteme durumuna bir başka örnek ise günümüzde özellikle alternatif tıp başlığı altında incelenebilecek olan siğil kurutma eylemidir. Uygulamaya göre; ay dolunay hâlinde tam tepeye ulaştığında siğili olan kişi dua okuyarak siğilli bölgeyi temiz toprağa sürer, bu işlem bir hafta boyunca tekrarlandığı takdirde siğil iz bırakmadan kendiliğinden kurur.

Eski Türkler rüzgârların esiş yönlerine göre onlara çeşitli anlamlar yüklemiştir. Örneğin doğudan esen rüzgârdan sonra baharın geldiği gözlemlenmiş ve bu rüzgâra iyi anlamlar yüklenmiştir. Ülker yeli gibi çok soğuk estiği ve bütün hasata zarar verdiği için halkın belleğinde “bostan bozan” olarak yer etmiştir. Halk arasında adlandırılan başka bir rüzgâr ise “kocakarı fırtınası”dır. Eski bir inanca göre aylar canlı varlıklardır, günün birinde nisan ayının sıcağına kavuşan yaşlı bir kadın, mart ayı ile dalga geçmiştir. Buna kızan mart ise şubat ayından bir gün almış ve kendi gün sayısını uzatmıştır. Mart ayında aniden gelen hava ısısını birden değiştiren rüzgâr ve soğuklar mart ayının o kadından intikamı olarak algılanmıştır. Bu günlere “kocakarı soğukları” bu günlerde olan rüzgârlara ise “kocakarı fırtınası” adı verilir (Boratav, 2003:67).

Berdel-Acûz (Kocakarı Soğukları/ Merdalaciz / Berdel-Acız) köy halkınca “kocamış soğuklar, son soğuklar” olarak adlandırılmaktadır. 11-17 Mart arasında devam eden sayılı fırtınalardır. “Merdal-Aciz, yer gök taciz, üçü şubatta, dördü martta” gibi sözlerle tarif edilir. 26 Gücük’te başlar, 4 Mart’ta son bulur. Yani 7 gün süren bu soğukların, üçü gücükte, dördü marttadır. Rivayete göre yedi çocuğu bulunan ve dokuzuncu kocasını da yitiren yaşlı bir kadın, onuncu defa kocaya varmak ister. Ancak, çocukları bu evliliğin uygun olmayacağı görüşündedir. Çünkü kadın hayli yaşlanmış, elden ayaktan düşmüştür. Yaşlandığını kabul etmeyen kocakarı, çocukları ile ilginç, zor bir bahis tutuşur. Kocakarı yedi oğlunun bacasında birer gece sabahlayacaktır. Eğer ölmeden yedi geceyi bacalarda tamamlarsa onuncu evliliği yapabilecektir.

Anadolu’nun birçok bölgesinde icra edilen yağmur dualarında genellikle ilk olarak köyün ihtiyarları ve ileri gelenleri ile köy imamı bir araya gelerek hangi gün yağmur duasına çıkılacağını kararlaştırırlar (Acıpayamlı, 1963b:4).

Resim 22. Kaynak şahıs Ahmet Özçoban tarafından aktarılan halk takvimi uygulamaları.

Kırşehir’de ay ve günler şu şekilde sıralanmaktadır

Güvelek/Günelek Ayı: Güvelek, sivrisineğe verilen addır. Mayıs ayı halk arasında Güvelik ayı olarak adlandırılır. Bu ayda yaylama çıkan hayvanların güvelekler soktuğu için hayvanlar bir süre yaylımdan uzaklaşırlar.

Zahmeri: Aralık ile ocak ayına verilen addır. Zaman itibariyle kara kış mile Gücük arasında olan aydır. Bu ay diğer aylara göre daha çabuk geçer. Bu ay için “kara Kış karadan Zahmet aradan” sözü kullanılır.

Gücük: Şubat ayına verilen addır. Bu ay için “Gücüğün göğnü olursa iti solutur, çifti yürütür.” Sözü kullanılır. Çift sürme Mart ayında olduğundan dolayı bu sözün söylendiği düşünülmektedir.

Aprilin Beşi: Nisan ayının ilk beş gününe verilen addır. Aprilin Beşi’nde bir adam koyunlarını otlatmaya götürür. Bu sırada bir fırtına çıkar ve hayvanlar birbirlerini bulamazlar. Kork/Aprilin

beşinden camızı ayırır eşinden sözü bulunur. Bunun üzerine adam: “aprilin beşinde, koyun ayrılır eşinden.” demiştir.

Hidrellez: Mayıs ayının altıncı gününe verilen addır. Bu günde Hızır (a.s) ile İlyas'ın buluştuğuna inanılır. Hidrellez, baharın geldiğini simgeler. Havalar ısınmaya başlar. Bu gün gelin kız ve damadın yakınları davet edilir. Misafirlere ziyafet verilir ve eğlence düzenlenir.

Mart Dokuzu: Bu ayda havalar ısınmaya başlar ve soğuklar biter. Mart Dokuz'unda sonra hayvanlar yaylaya çıkmaya başlar. Mart Dokuzu salıverdim öküzü sözü bu dönemde kullanılır

Karıyı Kazana Depen Ay: adını Mart ayında aniden ortaya çıkan fırtınadan alır. Bahsedilen aya bu adın verilmesinde etkili olan olay şu şekilde anlatılır: Kadının birisi havanın iyi olduğuna aldanarak Mart Dokuz'undan önce hayvanlarını otlatmak üzere yaylaya çıkmış. Kadın süt pişirirken aniden bir fırtına peydah olmuş. Kadın sütü dökerek kazanı başına geçirmiş. Nisan'ın 18'ine kadar olan dönemdir.

Haftanın günlerine verilen adlar şunlardır:

<i>Pazartesi</i>	: Yastık Pazarı , Açık Pazar, Kilitli Pazar
<i>Salı</i>	: Salı
<i>Çarşamba</i>	: Hafta Ortası
<i>Perşembe</i>	: Cuma Gecesi
<i>Cuma</i>	: Mübarek gün
<i>Cumartesi</i>	: Tatil Günü
<i>Pazar</i>	: Mal Pazarı, Hafta Sonu

Nevruz

Nevrüz kutlayan toplulukların vazgeçilmez âdeti olan; ateşin üstünden atlama, doğrudan olarak ateş kültürüyle ilgilidir. Ateşin temizleyici ve arındırıcı bir etkisi olduğuna inanan insanoğlu tarihin karanlık zamanlarından beri ateşe saygı göstermiş, ateşten korkmuş ve yer yer ona kutsiyet atfetmiştir. Tarih boyunca görülen ateşe kurban verme, ateşten sakınma ve ateşi söndürürken gösterilen titizlik bunlara delil mahiyetindedir. Ateşin ortaya çıkmasıyla ilgili çeşitli anlatılar bulunmaktadır. Örneğin Göktürk anlatılarına göre ateş bir Türk'ün keşfidir ancak Altay ve Yakut destanlarında ateş, Tanrı Ülgen tarafından insanlığa verilmiştir (Ögel, 1995: 501; Çay, 1985: 182). Ateşin evi koruması dışında eve bereket getirmesi, gelecekte haber vermesi,

hastaları sağaltması gibi türlü meziyetleri olduğuna da inanılmaktadır. Tüm bu inanışlar ateşe gösterilen saygı ve itibarın günümüzde de devam etmesini sağlar. Ateşe gösterilen ihtimam ve saygı Anadolu'da hâlâ devam etmesinin yanı sıra birçok Türk boyunda da varlığını sürdürmektedir. Birçok Türk topluluğunda, Nevruz'da dileme işini yapan "dilek ihtiyaçları" bulunmaktadır (Koçak, 2003, s. 187). Nevruz dileme'dir. Her türlü ritüel, bolluk, bereket, sağlık, vb. ile ilgilidir. Yağmur dualarının, çocukların gezme ve toplamalarının, tarım ve hayvancılıkla ilgili çeşitli ritüellerin bu döneme denk getirilmesi bu açıdan dikkat çekicidir. İdil-Ural Tatarları arasında Nevruz'da yapılan dualar "kile eyt" olarak adlandırılan duaları yaşlı ve ak sakallı kişiler yapmaktadır. Yaşlı kişiler için bu duaları yapmak görev niteliğindedir. Dua töreninde yaşlı kişiler, "yer atası" ve "yer anası" adını verdikleri Tanrılarından bolluk ve bereket dilenmiştir (Nadirof, 1996, s.294).

Nevrz günü yakılan ateşin üzerinden atlama ise uyuruğluğun, hastalığın insanın üzerinden ateşe dökülmesi şeklinde bir inanışa tabidir. Ateş üstünden önce alevler yüksek iken delikanlılar ve genç kızlar atlar. Yaşlılar ise önce küçük çocukları kucaklarına alıp ateşin üzerinden savurarak atlatırlar, ardından kendileri atlarlar (Aytaç, 2004, s. 63). Ateş üzerinden atlama ritüelinin kökeni incelendiğinde uygulamanın aslında yüzyıllar öncesine dayandığı görülmektedir: 568 yılında Bizans İmparatorluğu tarafından gönderilen elçi Zemarkhos ve heyeti gittikleri yerde ateşin üzerinden atlatılıp kötü ruhlardan temizlendikten sonra huzura kabul edilmiştir (ay, 1985, s. 183). Romalı ocuk ve bekâr erkeklerin yıl sonunda düzenledikleri törende de ateş üzerinden atlamanın maddi ve manevi her türlü kötülük ve pislikten arındırdığına inanılmıştır. Romalılar, ateşten atlarken: "Ey ateş, pireleri, bitleri ve ruhı ya da bedenı bütün hastalıkları senin üzerine silkeledik." şeklinde söylemlerde dahi bulunmuştur (Turan, 2008, s. 103)

Gelen yeni bir yılın törenlerle kutlanıp kutsanması, ateşten atlamak suretiyle kir ve günahlardan arınma, yeni yılın bereketli geçmesi için yapılan uygulamaların tümü, her yeni yılda "ilk yaratılışın yeniden canlandırılması" olarak okunabilir. Bu bağlamda atalar mağarasına ziyaretin, Ergenekon'dan çıkışın ve Kıpçakların Ay-Atam dedikleri ilk babalarının baharda yaratılması hadisesi, gerçekte yaratılışın sürekli tekrarlanmasından ibarettir (Oğuz, 2002, s. 80). Bu, zaman arkının kutsal sürekli döngüsüne de uygundur. Dolayısıyla bayram ve ritüeller, düzenli tekrarlarıyla kimliği koruyan bilginin iletilip devredilmesinde önemlidir. Böylece "kalıpsal uygulamalar" kimliğin yeniden üretimini üstlenerek kültürel kodların korunup aktarılmasında oldukça işlevseldir (Assmann, 2015, s. 65). Nevruz ve Hıdırellez (Hızır-İlyas), baharla birlikte başladığı kabul edilen hem yeni yıl hem de mevsimsel değişiklikleri karşılama

düşüncesinden kaynaklanmıştır. Zaman ve bölgelere bağlı olarak isim ve tarihleri farklı olan bu iki günün içerik ve işlev bakımından benzer ve hatta aynı kaldığı görülmektedir (Ekici, 2005, s.47). Bayramlar ve ritüeller, bünyesindeki düzenli tekrarlar ile kimliği koruyan bilginin iletilip yeni kuşağa devredilmesini sağlarken, aynı zamanda kültürel kimliğin yeniden üretimini mümkün kılar(Assmann, 2015, s. 65).

Ardahan ilinin Çıldır ilçesinde Nevruz Bayramı'na "döl dükümü" adı verilmekte olup 21 Martta kutlanmaktadır. Günler öncesinden damlar üzerinde yakılacak olan ve bölgeden "cihan kokola" adı verilen ateşin odunu, çalısı hazırlanır. "Cihan Kokola" yu köyün en yaşlısı "Kav çakmağı" ile yakınca tören de başlamış olur. Damlarda yakılan ateşin tutuşmasıyla birlikte herkes ateşin üzerinden atlamaya başlar. Hasta, yaşlı ve küçük çocuklarda insanların yardımıyla ateşten atlatılır (Aytaç, 2004, s.67).

Yağmur Duası

Yetişkinlerin yaptığı yağmur duası genel olarak şu şekilde gerçekleşir; duanın yapılacağı gün ve yer birkaç gün önceden muhtar, imam vb. toplumun yetkisini bildiği, tanıdığı bir kimse tarafından duyurulur. Yağmur duasından sonra bazı bölgelerde varlıklı bir kimsenin hibe ettiği çoğu bölgede ise imece usulü alınan kurban kesilir, kurban için toplanacak para bu duyuru vasıtasıyla duyurulur. Çoğu bölgede bu kurban için pazarlık yapılmaz. Çoğu bölgede duadan bir gün önce yahut duaya üç gün kala oruç tutulur. Duanın yapılacağı gün önce iki rekât namaz kılınır ardından hocanın vaazı ve duasıyla toplu bir yürüyüş gerçekleşir. Yürüyüşe halkın tamamı katılım sağlamalıdır öyle ki yürüyemeyecek durumda olan yaşlılar yardım alarak beşikteki bebekler kundaklanarak yağmur duasına iştirak edilir. Dua yürüyüşü esnasında katılımcılar özellikle siyah giyinmeye dikkat eder keza siyah yasın rengidir ve kuraklık sebebiyle halk adeta bir yas dönemindedir (Şişman, 2003, s. 92).

Tokat civarında çocuklar tarafından yapılan yağmur duasında uzun bir çubuğa yatay bir çubuk çakılarak çömçe gelin figürü oluşturulur ancak genelden farklı olarak bu oyunun katılımcıları kendi sularını yanlarında taşır. Ülkenin her alanında farklı adlarla da aynı şekilde oynanan bu oyunun en farklı versiyonu Çorum ilimizde sergilenmektedir. İhtiyar bir eşeğe köyün en yaşlı kadının gelinliği giydirilir ve bir kız çocuğu başında kurbağa dolu bir sele ile eşiği köyde gezdirir. Gittiği her kapıda seleye dökülen su kurbağaları ürkütür ve hareketlendirir bunun akabinde suda taşmalar meydana gelir ve kız ıslanır, kız ne kadar ıslanırsa yağmurun o kadar çok olacağına inanılır (Tural, 2006, s.242; Başgöz, 2007, s.151).

Dede Hayrı

Bergama’da Çepni ve Türkmen köylerinde her yıl 7 Mayıs’ta Dede’nin huzurunda “Dede Hayrı” adı verilen bir gelenek gerçekleştirilmektedir. Bu tarihten bir hafta öncesinden buğday, nohut ve diğer yiyeceklerle birlikte kurban için hayvan hazırlanır. Yaşlı kadınlar dahi gelinlik elbiselerini giyerek hep birlikte Dede’nin huzuruna gidip usulü dâhilinde onu ziyaret ederken, gençler odun temin edip ocakları yemek pişirmek için hazırlarlar. Kurbanlar kesilip kazanların içine indirilir. Yemekler pişerken sazlar çalınır, sema yapılır (Köksal, 1984, s.235).

Çağla Bayramı

Cuma günü bademler çağla haline geldiği zaman köyün yaka yönüne giderek eğlenilir. Bu bayrama erkekler gitmez yalnızca kadınlar gidebilir. Kadınlar bu bayrama özenli bir şekilde kıyafetlerini giyer altınlarını takar. Yaşlı ve evli adamların katılması ayıp karşılanır. Delikanlılar ise bu bayrama gider. Kızlar nişanlısına bir çevrede çağla ikram eder, delikanlı ise bademlik diye sevgilisine bir kat elbise yapar. Bir çift çizme ve beyaz peştemali o hafta içinde kız evine gönderir (K.1).

Çiğdem Toplama

Soğuk ve kış günlerinde eve tıkalı kalan çocuklar için artık sokağa çıkabileceklerinin de habercisi olan çiğdem özellikle çocukların katıldığı bir törenle kutlanır. Çiğdem çıkma zamanı yaklaştığında yaşları değişken bir grup çocuk ellerine “çalkılı” yahut “köküç” adı verilen dikenli bir çalı alarak dağlara çiğdem aramaya çıkar (Oğuz, 2014,s. 29-30). Bazı bölgelerde bir piknik havasında gerçekleşen bu arama eylemi sırasında çocuklar yanlarında azık götürüp oyunlar da oynar. Toplanan çiğdemler çalının dikenlerine asılır ve yapay bir çiğdem ağacı oluşturulur. Çiğdem çok fazla çıkmışsa toplamaya giden çocuklar kendilerine çiğdemden kolye, taç gibi süslemeler de yapar. Çiğdem toplama için genelde tercih edilen zaman sabahın erken saatleridir hava kararmadan yerleşim yerlerine dönen çocuklar müjdeciler olarak törenlerine başlarlar. Aralarından en yapılı olan çocuk çiçeklerle dolu olan çalıyı taşır diğer çocuklar ise onun biraz arkasında topluca yürür. Ev ev dolaşarak baharın müjdesini veren çocuklar tekerlemeler eşliğinde ev sahibinden hediye ister. Yerleşim yerine geldiklerinde çocuklar çeşitli tekerlemeler eşliğinde kapı kapı gezip baharı müjdeliler. Alınan hediye karşılığı ağaçtan bir çiğdem çiçeği verir. Verilen bu çiçek o aile için de baharın geldiğini temsil eder. Anadolu’da bazı yörelerde çiğdem çiçeği peygamberin gözyaşı olarak bilindiği için çiçeği alan -özellikle yaşlı- insanlar saygı gereği üç kere öper (Türkmen, 1969, s. 53).

6.5. FESTİVAL, ŞENLİK VE KUTLAMALARDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Modern kent ortamında evrensel ve popüler başlıklarıyla sınırlandırılan kültürü üretme/yaratma ve tüketme biçimleri, geleneğin çok kültürlü olmasını engellemektedir (Oğuz, 2003, s.73). Ahilik kutlamaları bireysel kimliğin toplumsal kimlik olması hususunda bir parçadır. Festivaller, bireysel ve toplumsal kimliğin bir parçasıdır. Ahiliğe bağlı adap ve geleneklerin devam ettirilmesi kişinin içinde bulunduğu topluma aidiyet kazandırmasına yardımcı olur. Geçmişten gelen ortak değerler vasıtasıyla Kırşehir merkezde ev sahipliği yapan kutlamalar, kişinin değer, ilgi ve isteklerine ışık tutarak o kişinin toplumsallaşmasına yardımcı olur. Odak noktası yerel halkı barındıran kutlamalar aracılığıyla yerel gönüllüler topluma hizmet ve yardım etme gizli işlevini de gerçekleştirmiş olurlar. Kırşehir’de kutlanan Ahilik festivallerinde Kırşehir adının televizyon ve sosyal medya aracılığıyla duyurulması, etkinliklerden toplumun haberdar edilmesi yöre halkının itibarının artmasına ve kendi değerlerinin farkındalığı ile ilgili bilinçlenmesine katkı sağlar.

Kırşehir merkezde ahiliğin izleri şehrin tüm dokusuna sinmiş vaziyettedir. Kentin merkezindeki çarşıdan itibaren (ahi çarşısı) esnaf ve sanatkârların işyeri isimlerinde ahiliğin kültürel kodları yoğun bir şekilde dağıtılmıştır. Yine başta Ahi Evran Camisi olmak üzere yapımı devam eden külliye, geçmişten gelen değerlerin canlandırılması adına yapılan önemli girişimlerdenidir. 2006 yılında başlanan külliye 5000 metrekaarelik bir alan içinde astronomi müzesi, Ahilik araştırmaları merkezi, esnafların mesleklerini icra ettiği odalar, bedesten, tören alanları, misafirler için konaklama alanları gibi bölümlerden oluşmaktadır.

Kırşehir yöresinde, yardımlaşma oldukça fazladır. İnsanlar birbirlerinin işlerini imece usulüyle yapmaktadır. Örneğin birinin bağı belleneceği zaman mahalleli toplanarak uzun zamanda yapılacak bir işi kısa zamanda el birliğiyle yapar. Başka birinin bağı belleneceği zaman yine bir araya gelinerek yardımlaşma yoluyla işler halledilir. Terkos olmadığı zaman çeşmeye su çıkarmada da bu tip yardımlaşmalar olur. Bununla birlikte ekin biçilirken, harman yapılırken ve döven sürülürken de yardımlaşma olur. Bulgur dövmede ise bulgur, sofu taşı denilen taşın dibine getirilerek bulgur tokmakları ile dövülür. Bulguru dövülen kişi, bulguru döven kişiye elma, üzüm, ceviz, badem ya da yemek yapıp getirerek ikram eder. Bulgur kaynatılırken de insanlar birbirlerine yardım etmektedir.

Kırsal kesimde yoldan bir erkek geçerken kadınlar, erkeğin geçmesini beklerler ve erkeğin önünden geçmezler. Erkeğin önüne geçmek saygısızlık olarak algılanır. Kadınlar erkeklerden yaşça büyük olsalar bile, erkeklere abi diye hitap ederler. Bu da yine, bir saygı ifadesidir.

Özdemir (2004), “Türk Eğlence Kültürü” adlı kitabında festival ve kutlamaların ana dokuya bağlı olarak oluşan çeşitliliklerin, ayrılıkların icraa edilmesini sağlayan sosyo-kültürel olaylar olarak tasnif etmektedir. Etkinlikler vasıtasıyla ortak bir doku, çeşitliliklerin bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Bu tür etkinlikler toplum içinde var olan bireylerin bir araya gelmesinde önemli bir icraa ortamıdır. Toplumsal statü farkının azaldığı ortak buluşma mekânları olarak değerlendirilebilecek bu tür etkinliklerde yaşlı kişilerin de önemli görevleri bulunmaktadır. Etkinliklerin ortak noktası millete âit olan değerlerin şimdiki rollerinden ziyâde geçmişteki durumlarını güncellemektir. Eğlenceler vasıtasıyla geçmişteki veriler geleceğe taşınacaktır. Taşıma/aktarım işini yapacak üst roldeki kişiler yaşlı kişilerdir. Yaşlı kişiler, zihinsel belleklerinde var olan veriler doğrultusunda geçmişteki bilgileri anlatım ve bu tür etkinliklerde diğer yaş gruplarının görevlerini öğretme açısından bilge kişilerdir. Yaşlı kişiler, geleneğin aktarıcısıdır. Kültürün en fazla değişime uğradığı döngü etkinlikler ile ilgilidir. Yaşlı kişilerden alınacak en sınırlı bir bilgi dâhi millî değerlerin ve geleneğin taşınması için kıymetlidir.

Resim 23. Karacakurt Türkmenleri tarafından hazırlanan Türkmen Şenliği görseli, Serdar Güneş arşivi.

Nevruz ve Hıdırellez:

Kırşehir yöresinde eğlenceler, havanın daha ısınmasıyla birlikte 6 mayısta başlanmaktadır. Bu eğlencelere bir akşam öncesinde başlanıp, meydanlarda ateşler yakılarak çevresinde davul zurna eşliğinde sinsin, tura oyunu gibi oyunlar oynanmaktadır.

“ Çocuklar kendi aralarında oyunlar oynat veya oynayanları seyrederdiler. Akşamdan gül fidanları dibine dilekler konur, sabah erken saatte kalkan kızlar bu dileklerine bakarlardı. Büyük mesire yerleri panayır yerine dönerdi. Çocuklar için salıncak ve atlı karıncalar kurulur; ailece buralara gidilir, piknik tarzı yemekler yenir, eğlenceler seyredilirdi. Gençler tarafından halat çekme, güvercin takla, ip atlama, çuval yarışı, yumurta tokuşturma gibi eğlenceler düzenlenirdi. Genç kızlar ve kadınlar kendi aralarında mani atışarak eğlenirdiler. Bir çömleğe çeşitli maniler yazılıp atılır, herkes sırayla kendi niyetlerine bir mani çekerlerdi. Bazen de iyi mani söyleyen biri, genç kızların çömleğe yüzük, küpe, toka gibi birer eşyalarını atmalarını ister, eline bir eşya alarak bir mani söyler. Bu mani o eşya sahibinin geleceği ile ilgili talihine yorumlanır, çevredekilerin neşeli yorumlarına sebep olurdu. Daha sonra elindeki eşyanın sahibini sorardı. Maninin sahibi bulunur, bazen genç kız kendisi benim için bir mani söyle diyerek istekte bulunurdu.”(K.1). (K.60) (K.78) (K.79) (K.82)

“Hıdırellez, Hızır ile İlyas Peygamberin bir araya geldikleri gün olarak bilinir. Eskiden o günün akşamında gül ağaçlarının dibine çeşitli istek mektupları bırakmak, bebek resmi çizmek, taş veya ağaç parçalarından ev şekilleri çizmek... gibi gelecekteki istek ve beklentilerini belirten işaretler bırakırlardı. O dileklerinin kabul olacağına inanılırdı. Genellikle genç erkekler de gece vakti ateş yakar, çevresinde sinsin, tura gibi oyunlar oynarlardı. Hıdırellez günü kentin belirli toplanma yerlerinde ailece gidilip yemekler yenirdi. Çuval, halat çekme yarışları olur; güreşler tertip edilirdi. Satıcılar çocuklara yönelik ürünlerini satardı. Çocuklar açık alanda ip atlama, salıncakta sallanma, uçurtma uçurma, topla oynama yanı sıra birdir bir, uzun eşek, güvercin takla.. gibi oyunlar da oynama şansını bulurdu.” (Seyfeli, 1995, s.92).

Düğünler:

Kırşehir ve yöresinde düğünlerde de eğlence kültürü çok gelişmiştir. Düğünler genellikle üç gün sürer. Düğüne bayrak kaldırma ile başlanır. Hoca dua ettikten sonra davul zurna çalmaya başlar, erkekler halaya dururlar. Kadınlar da kendi aralarında oyuna başlarlar. Kına gecesinde geline ve orada bulunanlara kına yakılır, gelin ağlatma havaları, mani ve türküler söylenir. Gece geç vakitlere kadar genç kızlar eğlenirler. Gündüz de düğüne devam edilir, düğün süresince gece

geç saatlere kadar davul zurna eşliğinde halaylar çekilir, saz heyetinin çaldığı kıvrak havalarla yöresel oyunlar oynanır. Gelin almadan önceki günün akşamı kız tarafının gençleri oğlan evine gider. Buna kayın gitme denir. Onlar çok iyi ağırlanır. Yoksa ertesi gün gelin alırken türlü zorluklar çıkarırlar. İçkili ziyafetler verilir, gençlerin gönlü hoş etmeye çalışılır. Ertesi gün gelin alma sırasında yine davul zurna eşliğinde oyunlar oynanır. Genellikle gençler bu oyunlara katılır, elli - altmış yaşın üzerindeki seyretmekle yetinirler. Bu kültür Kırşehir’de bugün de aynı canlılığıyla yaşamaktadır (Seyfeli, 1995 , s.54).

Köy odası sohbetleri:

Kırşehir merkezinde ve köylerinde bazı varlıklı kişilerin evlerine bitişik veya aynı bahçe içinde oluşturdukları köy odaları bulunurdu. Bu odalar “Ağanın Odası” diye kişinin adıyla anılırdı. Köylerde kış aylarında iş gücü olmadığından, köylüler bir araya gelerek kendi aralarında sohbet toplantıları düzenlerdi.(K.1)

Bu odaların bakımı, konuklara verilecek ikramlar, köye gelen devlet görevlisi, asker, çerçi, yolcu veya konukların yemek, yatma ihtiyaçları oda sahibi tarafından karşılanırdı. Burada kış aylarında köyün yaşlıları yatsıdan sonra toplanır, sohbet ederlerdi. Sohbet konuları çiftçilik, hayvancılık, ekim dikim işleri ve dini konular olurdu. Köye dışarıdan bir konuk gelmişse onun getirdiği haberler dinlenir, kent veya yurt meseleleri üzerine yorumlar yapılırdı. Okuma yazma bilen gençlere gazavat-nameler, peygamber kıssaları okutulur, gece geç vakte kadar oturulurdu. Yüzük oyunu, köy seyirlik oyunları, şakalar yapılırdı. Bu odalarda gençler sohbe katılmaz, sadece odanın bir köşesinde sohbeti dinlerdi. Konuklara çay kahve, su ve diğer ikramlarda yine bu gençler görev alır, odanın temizliği, sobasının yakılması, konukların hayvanlarının yemi suyu, yatağının hazırlanması gibi işlerde hizmet ederlerdi. Bu oda sohbetleri sırasında gençlerin bilgi ve görgüleri artardı. (K.16) (K.18) (K.21)

Helebiş:

Yaz aylarında bağ ve bahçelerde geç vakitlere kadar eğlenir gençler bir araya toplanarak yemek yapar, sazlı sözlü, bazen de içkili eğlenceler düzenlerdi. Bu arada yemek pişerken “hele pişsin de öyle yiyelim.” derken; toplantının adı zamanla ”hele biş, helebiş... kalmıştır. Bazen genç yaşta bulunan iş gücü sahibi veya esnaf olanlar, bir bahçede ağaç altına çaylılara bir kilim serer. Yemek hazırlatıp topluca yerlerdi. Burada saz çalar, türkü söyler ve eğlenirlerdi. Bu tarz eğlence toplantıları da içkili olurdu. (K.1).

Ferfene, baş bağlama:

Bazıları da bu tür toplantılara ferfene, baş bağlama gibi adlar vermişlerdir. Bu da ahilikle ilgilidir. Kelimenin aslı harifâne kelimesinden gelir. Harif, meslek sahibi kişi demektir. Harif – âne, eki alarak onlara özgü, meslek sahibi kişilerin tarzı anlamını kazanmıştır. Zamanla kelime değişerek ferfene adını almıştır. Bu yemekli eğlenceler de kış akşamları yapılırdı. Zaman içinde bu eğlencelere de içki girmiştir. K.204) (K.205)

Ahi meclisi:

Günümüzde yaşı ellinin, altmışın üzerinde bulunan kentin ileri gelenleri, Ahi Meclisi adı altında ayda bir toplanarak yemek yiyerek, sohbet ederek bu geleneği sürdürmektedirler. Ancak bu mecliste içkili eğlenceler yoktur.

Günümüzde Helebiş:

Günümüzde Kırşehir Belediyesinin himayesinde bu tür kültürel etkinlikler devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Kırşehir Belediyesinin Neşet Ertaş Kültür ve Sanat Merkezinde, Kırşehir Kent Konseyi üyelerinin katılımıyla ve kent kültürünü bilen kişilerin ortaklaşa düzenledikleri Helebiş geceleri düzenlenmektedir. Bu gecelerde yemek ikramı yapılmakta, konuklara geleneksel tatlar ikram edilmekte, müzik ekipleri yöre türkü ve bozlaklarını çalıp söylerken, halk oyunları ekipleri de yöre oyunlarıyla geceye neşe katmaktadır. Halk oyunlarının arasında köy seyirlik oyunlarına, şakalara yer verilmekte, ahilikten gelen sohbet geleneği yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 23. Kırşehir Helebiş Eğlencesi

Bayramlaşma

Bayramların en özel tarafı yakın akrabaların, eş dost ve tanıdıkların birbirlerini ziyaret etmeleri geleneğidir. Bayram boyunca yapılan ziyaretlerde ailenin en büyüğünden başlanarak küçüklere doğru ziyaretler gerçekleştirilir. Yaşlıların önemli ve özel bir yeri vardır. Bayramda çok yaşlılar

evlerinden çıkmaz, herkes onların ellerini öpmeye gider (Boratav,1999:262). Onlar hatırlamak, ziyaretlerine gitmek hem Allah katında büyük sevap kazanmaya hem de toplumun takdirini toplamaya sebep olur. Ülker de bayram reklamlarında hem misafire sunulan şeker ögesini, hem de bayramlarda özel bir yere sahip olan yaşlıları imge olarak kullanmıştır. Özellikle sağlanan gelirin bir kısmının yaşlıların barındığı yerlere yardım olarak gönderilmesi de başarılı bir halkla ilişkiler çalışmasıdır.

El öpme anne-babaya, saygıya layık yaşlılara ve öğretmenlere karşı yöneltilen bir davranıştır. Müslümanlar arasında küçüklerin büyüklere hürmetlerini göstermek için ellerini öpüp alınlarına götürmeleri yerleşmiş bir adettir. Ramazan Bayramı gelenekleri arasında da el öpmek vardır. Bayramda dostlar, akrabalar birbirini ziyaret eder. Yaşlıları ziyarete gelen aile bireyleri, onlarla ilgilenip bayramlarını kutlar ve yaşlıların verdiği hediyeleri alırlar. (Boratav,1999:262).

Kırşehir yöresinde, bayram sabahı erkenden kalkılıp bayram namazına gidilir. Camide imam ve cemaatle bayramlaştıktan sonra eve gelinir. Evin en yaşlısından başlamak üzere yaş sırasına göre büyüklerin ellerinden öpülerek bayramlaşılır. Evin reisi konumunda bulunan dede ve babaanne çocuklara hediyeler verir. Bu hediyeler eskiden para, şeker, mendil, çorap ibi şeylerdi. Günümüzde sadece para veriliyor. Daha sonra yaş ve yakınlık derecesine göre aile büyüklerinin evlerine gidilerek bayramlaşılır. Kırşehir yöresinde bayramlaşma sırasında mutlaka ikramda bulunulur. Ramazan bayramında baklava, çay, kahve ikramı olur. Ayrıca kolonya, lokum, şeker de ikram ederler. Çocuklar kapı kapı dolaşıp şeker toplarlardı. Kurban bayramında ise yine aynı işlemler olmakla birlikte, ikramlar arasına kurban etinden bir parça kavurma da ilave edilir. (K.1)

Kırşehir’de bir aile bir yakınına ziyarete gittiğinde bayramlaşmış olsalar bile, gidilen aile mutlaka iade-i ziyarete bulunur. Aksi hal nezaketsizlik kabul edilir.

Benim çocukluğumda camide bayramlaşmadan sonra o mahallenin yaşlı erkekleri başta olmak üzere, hiç kimseyi ayırmadan, fakir, kimsesiz, öksüz-yetim ailelerinden başlamak üzere onların evlerine gidip bayramlaşırlardı. Kapı kapı bu ziyaret öğleye kadar sürerdi. Ondan sonra kendi evlerinde bayramlaşırdı. Günümüzde komşuluk ilişkileri zayıfladığı için kimin yoksul, kimin öksüz-yetim olduğuna bilinmiyor. K.66) (K.60) (K.78) (K.79)

Burada bize özgü bir gelenekten de bahsedeceğim. Benim babaannem ve daha sonra kaynanamda gördüğüm ancak benim uygulamadığım bir âdet var. Bayram sabahı sabah namazı ve ardından bayram namazından itibaren, ağızlarına bir lokma yemek koymaz, âdeta oruç tutarlardı. Ancak kurbanın etinden bir parça

pişirilip ikram edildiğinde oruçlarını açarlardı. Bugün bu âdet büyük ölçüde azalmıştır. (K.1).

“Bayramda gelen misafire şeker, lokum, kokular (gül suyu, kolonya) ikram edilir ve küçüklere felan hediye verilir. Gücü yeten herkes kurban kesebilir. Kurban eti fakir fukaraya komşulara dağıtılır ve kalan ailenle çoluğunşa çocuğunla yenir. Kandiller; mevlit, regaip, berat. Kandil gecelerinde namaz kılınır, kur'an dinlenir, mevlid dinlenir, islamiyete uygun şeyler yapılır. Nevruz: ilkbaharın geldiğine işaret gelenekleri kutlamaktır. Hıdrellez: islam ülkelerinin hepsinin kutladığı baharın gelişinin işaretidir. Ateş yakarlar. “(K.114)

Bayramlaşmada şeker, tatlı, lokum ikram edilir. Durumu iyi olan herkes kurban keser. Kurban eti sağ evden başlanarak dağıtılır. 7 parçaya bölünür ve herkese eşit bir biçimde dağıtılır. Kandiller; miraç, regaip, mevlid, berat, kadir gecesidir. Kandil gecelerinde kur'an okunur, namaz kılınır, dua edilir. Mübarek ay 3 aylar ramazan oruç tutulur. Hurma, şerbet, hoşaf, ayran ramazana özgü yiyecek ve içeceklerdir. Ramazanın ilk günü allah ne verdiyse o yenir. Nevruz: baharı müjdeleyen bayramdır. Hıdrellez: baharı müjdelere, şenlik yapılır. (K.194)

Ahilik kutlamaları

Resim 24. Ahilik kutlamaları çerçevesinde bir araya gelen Kırşehir Usta ve Abdal Topluluğu, Eyüp Temur Arşivi.

Ahilik olgusu, Kırşehir yöresi ve yöre insanının tanıtımında en önemli kültürel unsurlardan birisidir. Şehrin kimlik oluşumunda, değerlerinin korunmasında, geleceğe katkı sağlaması hususunda ahilik ve ahiliğe bağlı kültürel imgeler önemli bir icra aracıdır. Ahilik kültürü

bünyesinde devam eden bir diğer imge de her yıl belli periyotlarda düzenlenen Ahilik kutlamalarıdır. Türk kültüründe eğlenme ve eğlence anlayışının ön planda olması bu kutlamaların günümüze kadar taşınmasını vesile kılmıştır. Eğlenceleri işlevsel olarak ekonomik, siyasal, sosyal ve psikolojik ve kültürel işlevler biçiminde düzenleyen Özdemir (2005), şölen ve törenler vesilesiyle topluluğun meşruluğunun ve egemenliğinin devam ettiğini yine Türkler arasında çeşitli vesilelerle düzenlenen toy ve şölenler sayesinde toplumsal adalet ve barış tesis edilerek, idari sistemin kolayca işleminin sağlandığını belirtir. Toy, şenlik, festival gibi kutlamaların kültürel kimliğin oluşması için yaratmış olduğu farkındalık, ahilik kutlamalarında da devam etmektedir., ülkemizde uzun yıllardır Kırşehir merkez olmak üzere devam eden Ahilik ve esnaf bayramı kutlamaları, kültürel kimliğin oluşması ve geleneğin sürdürülebilirliği için bağlayıcı bir icra ortamıdır. Kutlamalarda yer alan giyim kuşamdan yeme içmeye kadar birçok ritüel, gelenek aktarımı yoluyla günümüzde de devam etmektedir. Ülkemizde Ahilik kutlamaları ilk kez dönemin Belediye Başkanı Refik Soykut tarafından, Kırşehir Esnaf ve Sanatkârlar Birliği'nin desteğiyle 1965 yılında Kırşehir'de yapılmıştır. 1984 yılına kadar olan süreçte kutlamalar devlet desteği olmaksızın başta Çankırı, Denizli ve Isparta gibi illerde İl Esnaf ve Sanatkârlar Birlikleri ve bunlara bağlı dernekler tarafından organize edilmiştir. 1984 yılında İstanbul'da Ahilik Kültürü Danışmanlığı adıyla kurulan birim, Ahilik kutlamalarının resmî sürece dönüşümünde ilk girişimdir. Aynı yıl dönemin Kültür Bakanı Mükerrerem Taşçıoğlu önderliğinde İstanbul'da Ahilik Araştırmaları ve Kültür Merkezi kurulmuştur. 1988 yılında Kültür Bakanlığı tarafından, Kültür Bakanlığı Ahilik Kutlama Haftası Yönetmeliği Resmî Gazete'de yayınlanarak Ahilik ve Esnaf Bayramı kutlamaları, resmî kimlik kazanmıştır (Yalkın, 1999, s.45).

Yönetmelikte Ahiliğin ahlâkî, sosyal ve iktisadî noktada birleştirici etkisi açıkça belirtilerek kutlamalar vasıtasıyla Ahilik kültürü etrafında şekillenen geleneklerin yaşatılması ve kuşaklar arası aktarımı hususunda yapılması gereken faaliyetler ortaya konmuştur. Yönetmelik ile ülke genelinde Ahilik kutlamalarının başlangıç tarihi; ekim ayının ikinci pazartesi günü olarak belirlenmiştir. Yedi gün sürecek kutlamaların yapılacağı iller, her yıl kurul tarafından tespit edilerek kasım ayı içinde ilân edilir. Kırşehir, Ahiliğin merkez şehri olarak her yıl kutlama yapan iller arasında bulunur.

Yönetmelikte, kutlamaların içeriği hakkında da detaylı bilgi verilmiştir. Sorumlu Bakanın ya da yetkili kişinin açılış konuşmasıyla başlanan kutlamalarda, Ahilik kültürü ile ilgili ilmî toplantılar, yayın sergileri, eğitim kurumları arasında düzenlenen şiir, resim yarışmaları, anma geceleri, sembolik şed kuşanma törenleri, kortejler, fuarlar, spor müsabakaları belli başlı

faaliyetler olarak belirlenmiştir. 2003 yılında Kırşehir'de Gazi Üniversitesi bünyesinde Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Kültürü'nü Araştırma Merkezi kurulmuştur. Yıllardır yapılan kutlamaların ve etkinliklerin akış çizelgesinde zamana ve şehrin monografik durumuna göre değişiklikler olabilmektedir Ahilik kurumunun icra edildiği merkez olarak kabul edilen Kırşehir yöresinde ve ülke genelinde 81 ilde düzenlenen Ahilik haftası kutlamaları etkinlikleri 2018 yılında 17-23 Eylül tarihleri arasında yapılmıştır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından organize edilen kutlama programı Kırşehir Belediyesi tarafından yapılan düzenlemelerle birkaç hafta öncesinden ilân edilmektedir.

Ahilik haftası kutlamaları için çeşitli hazırlıklar yapılır. Türk kültüründe icra, yaratılış ve değişim açısından mekân; geleneği aktarma hususunda ana araç olarak değerlendirilebilir. Kırşehir yöresinde kutlamalar Ahi Evran Camii ve türbesi önünde yer alan Ahi Külliyesi tören alanı olarak bilinen kamusal alanda ve Cacabey Gök Medresesi önünde meydanlarda yapılmaktadır. Kutlamalarda ikramların yapıldığı yer ise halk arasında mini çarşı olarak bilinen küçük alan, üçüncü mekân olarak kabul edilir. Meydan, sözlü kültür geleneğinin taşıyıcısı konumundadır. Meydan söz, ses, zanaat, gösteri, sohbet, ilim gibi unsurların sergilendiği bir seyir alanıdır.

Kutlama yapılacak mekân tespit edildikten sonra mekânda sunulacak ikramlıklar birkaç gün öncesinden imece usulü hazırlanmaktadır. Son dönemlerde kutlamalar Kırşehir Belediyesi tarafından organize edildiği için yiyecek ve içeceklerin hazırlanmasından halka ikramına kadar olan süreç, belediye görevlileri ve sorumlu yemek şirketi tarafından yapılmaktadır. Kırşehir yöresinde; yaşanan toplumsal, kültürel, ekonomik, teknolojik vb. değişimler, etkinliklerin düzenlenme amaçlarının, niteliklerinin, düzenlendiği alanların, boyutlarının değişmesine ve etkinlik çeşitlerinin artmasına sağlamıştır.

Askerlik şubesi önünden Cacabey Meydanı adı verilen merkez yerleşkeye doğru düzenlenen fener alayı yürüyüşü, meydanda yer alan topluluğa sunulan halk oyunları ve mehteran gösterisi ile katılımcılara ikram edilen ahi pilavı ve şerbeti kutlamalarda, değişmeyen uygulamalar arasındadır.

Halk kültüründeki eğlencelerin sınırlandırması için yapısal ve içerik bakımından bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir. Bu sınırlama Ölçütünde yemek, zaman, katılımcı kitlesi gibi yapı unsurları toplanma amacını belirlemektedir (Özdemir, 2005). Ekim ayında Kırşehir yöresi esas alınarak yapılan Ahilik kutlamaları da bu eğlencelere örnek teşkil edebilir. İslamî

sentezin yoğun olarak kullanıldığı kutlamalarda, belirli bir kitleye yöneltilen aidiyet imgesini aktarma amacı ön plandadır. Yılın aynı döneminde tekrarlanan etkinlik, toplumun sürekliliğinin korunması için toplumsal yaşamda var olan kenetlenme duygusunu da ön plana çıkarmaktadır. Ahiliğin zaviyelerde başlayan eğitim işlevi günümüzde kutlama merkezinde ve çevre ilçelerde düzenlenen konferans, panel, sempozyum, sergi gibi bilim ve sanat etkinlikleriyle devam etmektedir. Ahiliğin ahlakî ve sosyal yararlarının yanı sıra asıl işlevinin meslek öğretme ilkesi olduğu göz önüne bulundurulduğunda bu aktarımın önemi ön plana çıkmaktadır.

Ahilik kendi bünyesinde teşkilatlı bir ücretsiz eğitim kurumudur. Geçmişte (Selçuklu ve Osmanlı Döneminde) devletin üstlenmesi gereken meslekî eğitim, maddî durumu iyi kişiler tarafından kurulan zaviyeler vasıtasıyla genç kitleye aktarılmış, sosyal ve ilmî eğitimler sunularak onlar hayata hazırlanmıştır. Türkçe fütüvvet-nâmeler ve Kuran okumaları yapılmış, tarih, Türkçe, matematik, Arapça, Farsça, edebiyat, davranış derslerinin yanı sıra genç Ahilere ata binme ve silah kullanma eğitimleri verilmiş; bunların yanında müzik eşliğinde şarkılar söylenerek, dans edilerek kültürel faaliyetlerde de bulunulmuştur (M. Cevdet'ten aktaran: Günaydın, 2015,55). Zaviyeler, gençlere yol gösteren bir kültür ocağı fonksiyonu üstlenmiştir.

Ahilikte eğitim alanında kalite ve hiyerarşiyi sağlayan bir diğer tören de şed kuşanma törenidir. Törenlere Ahilikte manevi ve kültürel mesajları içeren şed merasimi ile başlanır. Bu törenler bir ritüelin dışında, mesleği icra edecek olan kişilere verilen bir diploma niteliğindedir. Bu diplomanın yazılı olmamakla birlikte, esnafa çıraklığından itibaren ustası tarafından öğretilen meslek ahlakının müeyyidelerini de içermektedir. Törenlere adını veren şed, belin üç katı uzunluğunda, üç santim eninde, yün veya pamuktan dokunan peştamel şeklinde bir kuşaktır. Bu ritüel, Âdem Peygamber zamanından itibaren İslâmî bir gelenek olarak günümüze ulaşmıştır (Köksal, 2006, s.105).

Ahi zaviyelerindeki şed kuşanma törenlerinin ve akşam eğlencelerinin geçmişi Anadolu Selçukluları dönemine kadar dayanmaktadır. Esnaf teşkilatı olarak bilinen Ahilikte ahi esnafının bağımsız hareket edebilmesi için bir heyet önünde meslekî yetkinliğini ispat etmesi ve bunun göstergesi olarak şed denilen kuşak merasimini tamamlaması gerekmektedir. Ahilik kutlamalarında sembolik olarak gerçekleştirilen törende yer alan her ritüelin derin bir anlamı söz konusudur. Kelime anlamı “kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak” olan şedd törenin İslâmî bir alt yapısı söz konusudur. Ahiliğin temel prensiplerini anlatan fütüvvet-nâmelere göre; Kaynağı Cebrail vasıtasıyla Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar devam eden kuşak, kemer sadakat ve vefayı temsil etmektedir (Köksal, 2011). Törende yiğitbaşı adıyla anılan ahinin şedd adındaki

kuşağı eline alıp beş defa dolamak, İslam'ın beş şartına işaret etmektedir. Şeddin ikiye katlanması dünya ve ahiret hayatını işaret etmektedir (Şenödeyici, 2011). Şed kuşanma töreni, başlangıcından sonuna kadar birçok ritüeli barındırmaktadır. Törenin değişik yörelerde farklı uygulamaları olsa da şed kuşatılan kişiye belli sorumluluklar yükleme amacı kutlamalarda da bu ritüelin devam ettirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Kırşehir yöresinde son düzenlenen Ahilik kutlamalarında şed törenin ardından mesleğini icra eden kişilere yılın çırağı/kalfası/ahisi ödülü verilmektedir. Bir yıl boyunca halk tarafından olumlu değerlendirmeler alan esnafa “yılın Ahisi” ödülü verilerek mesleğindeki başarısı teşvik edilmektedir. Ahilik Hizmet Ödülü ve Ahilik Onur ödülü altında uzun yıllar ahiliğe hizmet etmiş kişiler de hatırlatılarak, mesleğe ve Ahilik kültürüne katkıları taltif edilmektedir.

Hıdrellez

Hıdrellez sabahı erken uyanmak iyi olarak kabul edilir bununla beraber göklerin aralandığı düşüncesi hakim olduğu için Hıdrellez sabahından önceki gece özellikle büyükler gecelerini ibadetle geçirir. Yaşlı kadınlar göğün açılışını görmek için uyumazlar. Genç kızlar ise bu gece niyet tutar ve başörtülerinin üzerine gül yaprağı serpererek uyurlar (Turan, 2008: 105).

Maraş'ta özellikle dedeler, en sevdikleri torunun saçından ve sığır kuyruğundan biraz kesip yakarlar, küllerini ise “al Hıdrellez'ini ver yazımızı” diyerek camdan dışarı savururlar (Çay, 1990: 22).

Hıdrellez'de yapılan niyet çömleği, bazı bölgelerde gül ağacının dibine konulan iki ayrı çömlektir; çömleklerin birinde kişisel küçük eşyalar var iken diğerinde yazılı halde maniler vardır. Mani çömleği Hıdrellez sabahı bekâr bir kızın başının üstünde açılır buradaki amaç kızın kısmetinin açılmasıdır. Ortamda bulunan en yaşlı kişi, önce eşyaların bulunduğu çömlekten bir nesne sonra da niyet çömleğinden mani çeker, çıkan mani eşyanın sahibine atfedilir (Ülkütaşır, 1975, s.165).

Hızır'ın halk arasına zaman zaman dilenci rolüyle katıldığına inanılır. İnsanlar bu konu hakkında çokça anlatı üretmiş ve bunlara inanmıştır. Örneğin, Yenişehir gölü ve Düzce'de yer alan Efteni gölü gibi bazı göllerin eskiden yerleşim yeri olduğu ve Hızır'ın oraları ziyaret ettiğine inanılır. Anlatıya göre yerleşim yerinde bir kişi hariç (bazı anlatılarda yaşlı bir erkek veya kadın, bazılarında ise bir genç) kimse Hızır'a yardım etmez, Hızır ise yardım eden kişiyi yanına alarak bölgeden uzaklaşır ve orayı göle çevirir (Tekin, 1990, s.16).

Uyku insanın sosyal hayatını, günlük yaşamını etkileyen bir faktördür. Uykusu ağır olan kişiler genellikle uyanma esnasında sorun yaşadıkları için hayatlarında türlü sıkıntılar çeker. Hıdırellez’de evin yaşlı kişisi, genelde en yaşlı kadını, eline aldığı akasya dalı ile ev halkının yüzünü yeller; bu eylem sayesinde yüzü yellenen kişilerin uykularının hafif olacağına inanılır (Uca, 2007: 265).

Folklorda Hızır yahut Hızır İlyas kültünü anlatan bir merasim vardır. Hıdırellez Bayramı Müslüman ve Türk inançlarına göre ölümsüz olan Hızır ve İlyas Peygamberler, 6 Mayıs günü buluşup görüşmüşler. Hızır, baharın geldiğini haber vermiş o günden beri de her yeni buluşma ve baharın gelişi kutlanmaktadır (Maden, 1990:28-29).

Hıdırellez gecesi kapı önüne taş konur. Eğer taşın altı karınca ile dolarsa o yılın bolluk, bereket içinde geçeceğine inanılır. Hıdırellez gecesi yaşlı kadınlar uyumazlar. Çünkü göğün açılacağına inanılır ve yaşlı kadınlar göğün açılışını görmek isterler. Hıdırellez’e bağlı uygulamalarda görülen başka bir atalar kültü örneği ise kismet açma ritüelinde görülmektedir: Gelinlik çağına gelmiş olan iki kız tarafından alınan bir çömleğe her evden toplanan yüzük, küpe, bilezik, boncuk gibi eşyalar konulup, çömlek ağzına kadar su ile doldurulur. Kimsenin açmaması için ince bir zincirle çevrilen çömlek asma kilitle kilitlenir. Bu şekilde oluşturulan mani çömlek bir gül ağacının altına konur. Ertesi gün çömlek alınıp tören yerine götürülür. En yaşlı olan kadının başına al duvak örtülerek çömlek bu kadının başı üzerinde tutulur ve kilit açılır (Acıpayamlı, 1973:24). Ancak bu uygulamayı iki açıdan düşünmek mümkündür. Bunlardan ilki ihtiyarlığın verimsizliği çağrıştırmasıdır. Sembolik olarak seçilen en yaşlı kadının başında açılan kilit, gerçekte yer ve suyun verimsizliğini verimlileştirmek için yapılan bir taklit olarak yorumlanabilir. İkincisi ise kadın atanın seçilerek yaratıcılara mesaj gönderilmeye çalışılmasıdır. Bu, ataların aracı rolüne karşılık gelir.

Edirne’deki Hıdırellez Kakava şenlikleri Tunca nehrinin kıyısında yapılmaktadır. Baba Finge’nin nehirden çıkıp halkın zorlukları yenmesinde halka yardım edeceği inancı (Kalafat, 2011 : 2) baharı karşılamada yer alan ata kültü örneği olarak verilebilir. Hıdırellez’in kutlandığı kutsal mekânların genellikle akarsu kenarı (ırmak), pınar başları, yaylalar ve ormanlar, yatır veya evliya-dede kabirleri, mezarlık çevresi (yer ve/veya dağ kültü) veya dilek ağaçlarının bulunduğu “Hıdırlık” adı verilen yeşillik mekânlar seçildiği görülmektedir. Bu seçimin kökeninde atalar kültü başta olmak üzere ateş, su, ağaç, hayvan kültleri gibi çeşitli inanç örüntülerinin yanı sıra zaman mekânın fiziki şartları etkili olmaktadır (Özdemir, 1999:34). Bu bağlamda Aydın’ın Kızılcapınar köyü Tahtacılarının Hıdırellez kutlamalarında şenliğin yeri

bakımından atalara ilişkin inançların yaşatıldığını görmek mümkündür. Burada kutsal mekân olarak su kenarı değil, köy mezarlıkları tercih edilmiştir. Bir gün önceden hazırlıklar yapılır, kurban kesilir ve eski köyün mezarlığına çıkılır. Ata mezarlarının olduğu bu bölgenin Hıdırellez kutlamaları için özellikle seçilmesinin arka planında atalar kültü yer almaktadır (Eröz, 1990:359). Meriç'in Nasuhber köyü yakınındaki bir yatır çevresinde kutlanan Dallık şenliği (12 Mayıs 1974) içerik ve yapı bakımından Hıdırellez kutlamalarından birisidir. Ağaçlık bir yer olan bu mekânda yatır ve mezarların bulunması atalara ait bileşenler açısından dikkate değerdir. Ancak söz konusu unsurları kült etkileşimleri (ağaç, mezar, veli kültleri) olarak değerlendirmek gerekmektedir. Eröz (1990)' e göre bu şenlik, “yatırdaki velinin ruhiyetinden gıda almakta”dır. Sancak Ağacı veya Meşesi denilen büyük bir meşenin yanında bir yatır bulunmaktadır. Osmanlılar zamanında kırk yiğidin başında düşmanlara karşı sefere çıkan ve mücadele sonunda şehit edilen Kara Baba'nın yattığı rivayet edilir. Yatıra adanan adaklar ata kültlerinin mahiyeti bakımından önemli olup bu adakların arka planında yardım istemek, şükretmek gibi hissi duygular bulunmaktadır. Edremit Türkmenleri arasında da “yatırların ruhu” için kurban kesme ve Hıdırellez Sofrası kurma adeti vardır (Eröz, 1990:367). Günümüzde Anadolu'da İslamiyet'teki Hızır ve İlyas Peygamber ile ilgili inanışlar çerçevesinde kutlanan Hıdırellez, birçok Türk boyu arasında da devam eden bir bahar bayramıdır. Hızır'ın Boz Atlı Hızır şeklinde tasvir edilmesi ise eski Türk ve İslami inançların bir sentezi olarak görülebilir. Ata kültü ile ilgili olan bu tasvir biçimi, merkezi unsurların yaşamaya devam ettiğini; (tasvir, betimleme, şekil özellikleri gibi) çevre unsurların daha değişken bir yapı gösterdiğini ortaya koymaktadır (Ekici, 2005:48). Ortaya çıkan bu sentez, ayrıca bir kültürel bütünleşme ürünü olarak değerlendirilebilir.

Kars'ta Nisan-Mayıs aylarında sabanı ilk defa toprağa vurma töreni yapılmakta olup “Çift Çıkarma” olarak bilinmektedir. Töreni düzenleyen aile reisi köy ihtiyarlarından çift çıkarma gününün tespit edilmesini ister. Daha sonra köyün ihtiyar kadınları bu evde toplanarak imece usulü ile yufka açarlar, ekmek pişirirler. Tören günü öküzlerin alan halk tören mahalline gider. Gençler tepsilerle törene katılan halka ekmek dağıtırlar. En yaşlı birisi iki âdet çiğ yumurtayı öküzlerin alınlarına vurarak kırar. Öküzlere de çift ekmeğinden yedirilir. Bu arada herkes “Allah kabul etsin, bereket bol olsun” diyerek dualar okur. Daha sonra çevre tam bir bayram yerine döner. Tarla sürme ile birlikte hasat zamanında Maraş'ta da törenler düzenlenmektedir (Çay, 1990:14).

Ferfene Günleri

Türk halk kültüründe önemli bir işlevi yerine getiren sohbet toplantıları, geleneksel olması ile dikkat çekmektedir. Geleneksel sohbet toplantıları: “Beş ila yirmi kişiden oluşan erkek gruplarının, yılın özellikle kış aylarında ve haftada belli günlerde rutinleşen bir periyotta, belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek sanal akrabalıklar kurdukları, sosyal dayanışma işlevli mevsimsel ve geleneksel toplantılarıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2011a: 26). Geçmiş dönemlerden günümüze, Anadolu insanı arasında icra edilen geleneksel sohbet toplantıları, Türk eğlence kültürü içerisindeki zenginliklerdendir. Bu sohbetler içinde, kış toplantıları ve eğlenceleri başlığı altında yaygın olanları; gezek, sıra gezmek, sıralar, sıra gecesi, sıra daveti, erfane, ferfane, ferfene, ârifane, erfene, örfene, kaz âlemi, sohbet, sohbet kurma/sohbet âlemleri, oda sohbetleri, helva sohbetleri, yâren meclisleri, sıra yâreni, oymak toplantıları, gün, ziyafet, davetler ve oturak âlemleridir (Özdemir, 2005: 51-53). Kırşehir yöresinde yaşlı kişiler arasında geçmiş dönemlerde gerçekleştirilen sohbetler, bu sınıflandırmada sohbet âlemleri içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü sohbet âlemleri, genellikle köy odalarında, kahvehanelerde veya köyün varlıklı ailelerinin evlerinin salonlarında yapılmıştır. Daha çok yetişkinlere özgü olan bu toplantılar, gençler tarafından icra edilmiştir (Özdemir, 2005: 52).

Yaşlı kişilerin katılımı ile yapılan görüşmelerde, geçmiş dönemlerde sohbet odalarının işlevsel anlamda işlerliğinin vurgusu yapılmaktadır. Kaynak kişiler, özellikle uzun kış gecelerinde, zamanı daha verimli geçirmek için köy odalarında ya da köydeki geniş evlerde toplandığını anlatmaktadırlar. Yaz aylarında, harman-hasat dönemi iş yoğunluğundan fırsat bulunamadığı için yapılamayan bu sohbetler, kış aylarının köylerdeki en önemli bilgilendirme ve eğlendirme unsuru olarak dile getirilmektedir. Sohbet odalarında, akşam yemeğinden sonra bir araya gelinip gecenin ilerleyen saatlerine kadar sohbet edildiği anlatılmaktadır. Özellikle anlatılan mevzuların derinliği ve eğlencenin çeşidi, sohbet zamanının uzayıp kısılmasındaki en önemli etkenler olarak belirtilmektedir.

Ferfenede divan üyeleri, birisi mutlaka en iyi saz çalan biri olmak üzere en yaşlı, en bilgili seymen büyükleri ve eşrafın bilgili görgülü kişileri arasından en az üç kişi olarak seçilir. Her sözleri emir telakki edilen bu kişiler Oğuz kocaları, akil adamlar veya kart seymenler adıyla anılırlar. Ölüm veya göçten dolayı üyelerin değişmesi durumunda yörenin ileri gelenleri bir araya gelerek baş seçerler (K 1).

Erkeklerin düzenlediği ferfeneler gibi kadınların tertip ettiği ferfenelerin düzenleyicisi ve eğiticisi yörenin en yaşlı, hayırsever, saygın, bilgili kadını olur. “Ana Kadın”, “Kadın Ana” veya “Hanım Ana” adıyla bilinen bu kadın ferfeneyi düzenleyen, yaşatan, sözü otorite kabul edilen kişisidir. Ferfeneyi düzenlerken en iyi tef çalan, en iyi mani ve türkü söyleyen, en iyi yemek yapan, sofrayı düzenini iyi bilen kişi Kadın Ana’ya yardımcı olarak seçilir (KK 1, KK 3).

Ferfene toplantılarında katılımcıların uymak zorunda olduğu belirli oturma düzeni vardır (KK 1). Cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde, erkek ve kadın ferfenelerinde katılımcıların oturma düzeni belirli kurallara tabiidir. Sınıf farklılıklarının bir tarafa bırakıldığı toplantılarda tek ölçüt, yaşlı ya da genç olmaktır. Başköşede seğmen büyükleri ya da Kadın Ana yer alır. En yaşlı ve bilge kişinin yanında ise en iyi saz çalan kişi oturur ve başköşede sazını çalar. Bu durumda yaşlı-geç farkı gözetilmez çünkü liyakate verilen önem gereği en iyi saz çalan kişi topluluk içinde yaşına bakılmaksızın gerekli değeri bu sayede görmüş olur. Eğlenceye yeni katılanlar ve gençler girişe yakın yerlerde otururlar (K 1) (K 3).

En yaşlı, bilgili, sesi güzel hanımlar başköşeye oturtulur. Daha sonra sırasıyla orta yaşlılar ve gelinler oturur. Bekâr kızlar ise kapıya yakın otururlar. Kızlar, Kadın Ana’nın mimiklerinden nasıl hareket etmeleri gerektiğini anlarlar (KK 1). Sadece oturma düzeni dahi topluluğa ait olmayı ve geleneği yaşatırken aktarmayı sağlar. Yaşlılar ve gençler arasında kurulan köprü, eğlenirken eğitmektedir.

Ziyafetlerde davetliler toplumsal konumlarına göre sofraya otururlar. Bu farklılaşmalar kültürel anlamda şekillenmektedir (Beşirli, 2010:159-163). Oturma düzenindeki yaş hiyerarşisine burada da rastlanır. Yemek; topluluğun en genç üyelerince servis edilir, en yaşlı kişinin çektiği besmeleden sonra “Buyurun ağalar” sözüyle de yemeğe başlanır. Yemek yendikten sonra ferfenenin en yaşlı üyesi tarafından şükür duasına geçilir. Yapılan sohbetlerle toplantı âdeta bir danışma ve tartışma meclisine benzer. “Biliyorsan konuş, bilmiyorsan sükût et.” düsturu ile sohbetler verimli bir eğitimsel aktiviteye dönüşür (K1),(K 2),(K 4).

Geleneksel eğlencelerin her aşaması, toplumsal yapıyı düzenleyici kurallara sahiptir. Bu yapıyı şekillendiren erkek ferfenelerinde olduğu gibi kadın ferfenelerinde de katılımcıların yaşı ve medeni durumlarıdır. Ferfenede yaşlılara, orta yaşlılara dibek kahvesi, dut kurusu, ceviz içi, kavurğa ikram edilir. Gelinlere ve genç kızlara bal şerbeti, vişne, erik suyu gibi içecekler ikram edilir (K1, K 2). Göstergibilimsel olarak bu ikramlardan kadınların yaşları, medeni durumları, toplulukta kabul görmeleri hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Kadın ferfenesinde yemek

sonrası Kadın Ana veya toplum tarafından saygı gören, Kur'an okuyan ve "Hafız Teyze" adıyla anılan kişi tarafından şükür duası yapılır. Vefat edenlerin ruhuna Fatıha okunurken, evlatlarını askere gönderenler için de Kur'an-ı Kerim tilaveti yapılır. Kadın Ana'nın, "sofra toplansın" sözünden sonra kısa bir sohbeta başlanır. Bu sohbeta; düğün, gelin hamamı, sünnet çağrısı yapılır. Bu işlerde destek olacak kadınlar birbirlerine söz vererek yardımlaşır (K 1).

Ankara'da ferfene eğlencelerine katılmak bir anlamda ayrıcalıktır. Bu konuda "Kız anadan öğrenir çeyiz dizmeyi, oğlan babadan öğrenir ferfeneyi, muhabbetle gezmeyi" sözünün bir benzeri Dede Korkut Kitabı'nın Mukaddime bölümünde "Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez" şeklinde geçmektedir (Ergin, 2009:17). Bu eğlencelerin temelinde; inancın, adabın, edebın yörenin yaşlıları tarafından gençlere öğretilmesi yatmaktadır. Yöreyle ait maddi ve manevi kültür bu yolla yeni nesillere aktarılır. Böylece Bascom (2010)' un toplumsal kurallara ve törenlere destek verme maddesi de toplu eğlencelerde işlevsellik kazanmış olur. Gençler, yaşlıların tedrisatından geçtiği gibi deneyimlerinden de faydalanırlar. Böylece toplumun kurallarını eğlenerek öğrenirler. Kurallara aykırı davranmayarak toplum baskısına maruz kalmazlar.

Helva Sohbetleri

Helva, sadece ahi zaviyelerindeki ikram olmaktan çıkarak tüm topluma mal olmuştur. Ahiliğin ve Türk yemek kültürünün etkisi altında bulunan Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında uzun kış eğlencelerinde doğum, düğün, ölüm gibi geçiş dönemlerinde yemeklerin ardından helva ikram edilmesi gelenek halini almıştır.

Anadolu Selçuklu ve ardından Osmanlı Devleti döneminde helva sohbetleri en üst düzeyden en alt sınıftaki halk tabakasına kadar yayılmış, 600 yıl süren bir gelenek halini almıştır. Helva sohbetleri olarak bilinen bu etkinlikler, sosyolojik ve kültürel açıdan grup içindeki kişilerin ilişkilerini devam ettiren kültürel bir aktarım olarak devam etmiştir. Osmanlı devleti döneminde de helva sohbeti adıyla anılan toplanma biçimleri devam etmiştir. Sohbetler; grupların kendi içinde esnaf grupları, lonca grupları gibi yapılanmalar dâhilinde kendi içlerinde organize olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı padişahlarının da zaman içinde bu sohbetlere katıldığı görülmektedir. Saray çevresinde yapılan sohbetlere helva sohbeti davet tezkiresi adı altında mektuplar gönderilerek sadrazam başta olmak üzere devletin ileri gelenlerinin katıldığı bilinmektedir. Padişahın kendisi, sadrazam olmak üzere üst düzey devlet adamları da sohbetlere katılmıştır. Helva sohbetleri sadece yiyecek mekânları olarak değerlendirilmemiştir. Dönemin önemli bilim

ve kültür adamlarını da bir araya toplayan bir organizma etkinlik olarak görülmüştür. Dönemin kültür panoramasını aydınlatan bir icra ortamıdır. 19. yüzyıl sonunda lonca teşkilatının kaldırılması ve eğlence anlayışının değişmesi sebebiyle helva sohbetleri de önemli ölçüde kesintiye uğramıştır.

Gün gezek

Kırşehir yöresinde kadınlara özgü eğlence ve sohbet havasında belli aralıklarla yapılan gezilere “gün” ya da “gezek” denilmektedir. Toplantıları organize eden çoğu zaman yaşlı kadınlardır. Üç dört saat süren toplantılarda bir miktar para konularak ev sahibine iletmektedir. Eğlencelerin çoğu müzikli olmaktadır. Genç hanımlar oyun oynayarak gezek devam etmektedir. Ev sahibi ikramlıklar hazırladıktan sonra bir sonraki etkinliğin ne zaman yapılacağı evin yaşlı ve itibarlı hanımı tarafından belirlenmektedir (Cihan, 1990, s.68).

6.6. ÇOCUK OYUNLARINDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Kelime olarak ebenin, eski Türkçede kullanılan ve baba, ata gibi anlamlara gelen aba ile benzerliği, Anadolu’da oynanan çocuk oyunlarında ebe rolünün oyunun başlangıç ve sürecinde önemli bir hareket noktası olması, eski Türk inanç sisteminden gelen “atalara ait veya atasal bileşenlerin” (ancestral component) günümüzdeki izleri olarak değerlendirilebilir. Anadolu’da ritüel nitelikli çocuk oyunlarının oynandığı görülür. Bu oyunlarda arkaik dönemlere ait ayinlerin kalıntıları görülebilir. Bu tür oyunların en belirgin özelliği belirli zamanlarda (kutsal zaman) oynanmasıdır. Anadolu’da yaygın olarak oynanan Çömçe Gelin örnek verilebilir. Bazı yerlerde oyunun içinde geçen tekerlemenin adını alan bu oyun Gode God veya Bodi Bostan şeklinde isimlendirilmektedir (Özdemir, 1997:294). Bodi Bostan Oyunu’nda çocuklar yağmur getirmesi için bir kuklayı süsleyip bütün köyü dolaşır şarkı söylerler. Bodi kelime olarak “sokulmak, anlamak, aklını kullanmada usta olmak, akıllı” anlamlarına gelir. Bu türden oyunlarda Bodi adı verilen kişi “akıllı, önder, bilgili ve güçlü” olarak görülür (Seyidov, 1996:262). Ayrıca, aydınlandığına inanılan Buda’nın Bo veya Bodhi Ağacı denilen ve “Uyanış Ağacı” anlamına gelen kutsal bir ağacın altında oturduğunun rivayet edilmesi dikkate değerdir. Budizm’de kendini Buda’ya adanmış olan aydın kişilere Bodhisattva denilmesi, Bodi kelimesinin Budizm’in etkisiyle yaygınlaşmış olabileceğini akla getirmektedir (Çoruhlu, 2002:117). Bu şekilde ritüel nitelikli çocuk oyunlarında atasal unsurların izlerini görülebilir.

6.7. GİYİM-KUŞAMDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Türkçede ak sözü, en açık renge verilen addır... Farklı kaynaklar incelendiğinde ak (beyaz) rengin, şaman inancının hâkim olduğu dönemden kalan manevi etkileri, dolayısı ile ululuk, adalet ve güç anlamlarını içerdiği görülür. Ak renk, saflığı, arılığı, temizliği, yüceliği, saygıyı ve saygı uyandırmayı, yaşlılık ve tecrübeyi, manevi bağlamda kat edilmiş bir mertebeyi belirtir”

Çalışmada yaşlılara bağlı olarak oluşan giyim kuşam konusu Cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem altında incelenecektir. Kadınların ve erkeklerin giymiş olduğu kıyafetler ayrı başlıklar altında değerlendirilecektir.

Cumhuriyet Öncesi Kadın Giyimi

Kadınların Tanzimat sonrasında batılılaşma hareketına yönelmeleri kıyafet seçimlerinde de etkili olmuştur. Saray çevresinden başlayarak alt kesimlere kadar Batılı bir giyim anlayılı benimsenmiştir (Tekeli, 2008, s.1190). Kadın, 19. yyda ev içinde çeşitli aksesuarlardan yararlanmaktadır. Oyalar, danteller, yaldızlı, geniş parlak aksesuarlar kıyafetlerine eklenmektedir. 19. yy sonrasında pile, korsaj, yaka gibi uygulamalar da eklenmiştir. İpek ve muslinden yapılan kıyafetleri kullanmışlardır. Entarilerin üstüne şayak veya kadifeden sırmalı, işlemeli, mevsimine göre kürklü bir kıyafet giymektedirler. Ayaklarında şalvarlarının dalgalı kısımlarının kısmen örttüğü sarı keçe derisi pabuçları bulunmaktadır. Omuzlarına ve sırtlarına düşen ince örgülü saçlarının üzerine kırmızı, mavi, pembe başlıklar kullanmışlardır (Özer, 2014, s.338). 19. yüzyılın ikinci yarısında feraceler, kişinin çuhadan yazın ise ipekten yapılan kumaşlarla kullanılmıştır. Yaşamak, beyaz renkli yumuşak kumaştandır.

“Eski İstanbul Kadınlarının yaşlı ve orta yaşlıları aynı kıyafeti giymekle beraber iç mekanda başta oyalı yemeni veya beyaz tülbent, üstte dokuma bezden, hilalli gömlek, üzerine parmak dikişli, kolsuz pamuklu, daha üzerine yaz mevsiminde basmadan kış mevsiminde pazen fanilasından entari . Belde kukadan örme üç parmak eninde başı püsküllü kuşak. Kışı, en üste, yine parmak dikişli hırka. Dış mekanda ise uzun yakalı ferace giyilir, başa hotoz üstüne bir çift kalın yaşamak “(Özer, 2014, s.341).

Giyim toplumsal ve kişisel değer yargılarının, törelerin, kültürel ve ekonomik koşulların biçimlendirdiği önemli bir kültürel öğe aynı zamanda kültürün hızlı bir taşıyıcısıdır. Bütün toplumlarda giyim ile ilgili değer yargılarının, inançların, törelerin üretilen obje, renk ve

biçimlerin oluşturduğu karmaşık bir yapı vardır ve bu da toplumların giyim kültürünü oluşturmaktadır (Özdemir, 2009:93).

Yörüklerde yeni gelinin saç örgüleri kesilir, zülüfleri yanaklarından dökülür, alnında bir dizi altını vardır ve gümüş takılar takar. Bir başka özelliği de beyaz baş örtüsü takmasıdır. Evleneli uzun yıllar olan kadın renkli baş örtüsü takar. Yaşlı kadınların ise herhangi bir süsü veya takısı yoktur (Johansen 2005: 122- 127).

Kuşak, bele sarılan, renkli, yün ipten dokunmuş kemer türüdür. Dokuma dışında “makine işi” olanları da vardır. “Eski insanlar alışkanlık hisseder bele guşak bağlanmış, evveli herkeste vardı. Perşembe taraflarında satılıyordu, ordan tedarik edilirdi.” (K 3) Bugün yaşlı kadınların tercihen kullandığı bir bel kuşağıdır.

Başlık, şayaktan dikilen bir fes türüdür. Şayak kumaşın bir cinsidir, o günkü terziler dikerdi. “Kulaklı, geniş, uzun bağları vardı, başa dolanarak kullanılmaktaydı.” (K3) Köyde başlık dışında son zamanlarda Arabistan’dan getirilen yün fesler kullanılmıştır. Bunların yanında 1950’li yıllardan itibaren erkekler şapka kullanmaktadır. Arabistan’dan getirilen fes genellikle yaşlı işi olarak görüldüğünden 40 yaş üstü erkekler şapka tercih etmektedir. Yine Hacca gidenlerin getirdiği takke namaz dışında köy içinde kullanılmamaktadır.

Resim 25. Kırşehir yöresinde günümüzde yaşlı erkek ve kadın giyimi. Alev Merdin arşivi.

65 yaş ve üzerindeki yaşlı insanlar için, hareketlerini kolaylaştırıcı, beslenme, temizlik ve bakım, tuvalet, giyinme ve soyunma gibi günlük aktivitelerini rahatlıkla yapmalarına yardımcı

olabilecek, kendilerini içinde psikolojik olarak mutlu ve güzel hissedebilecekleri, sağlık açısından uygun materyallerin kullanıldığı giysilere ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Bu çalışma sonucunda, yaşlı bireylere yönelik tasarımların ve uygulamaların gerekli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesinde, onlar için özel giysilerin tasarlanmasının önemi büyüktür. Yaşlı tüketicilere yönelik giysi tasarımları yapılırken:

- Yaşlı bireyler için standart ölçüler ve vücuttaki değişiklikler dikkate alınarak giysi kalıplarının oluşturulması,
- Giysilerin yaşlı bireyin zevkine, yaşına, kullanım amacına ve moda uyumu için gerekli araştırmaların yapılması,
- Yaşlı bireyin fizyolojik ve psikolojik durumunun dikkate alınması,
- Yaşlı bireylerin giysi ihtiyaç ve tercihlerinin tespit edilmesi,
- Giysilerin tüm yaşamsal ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde fonksiyonel olarak tasarlanması,
- Hazır giyim sektörü yaşlı tüketicilerin giysi ile ilgili problemlerini göz önünde bulundurarak, onların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yeni bir pazar oluşturabilirler,
- Yaşlı bireylerin hem fizyolojik hem de psikolojik durumları göz önüne alınarak giysilere yönelik ihtiyaçlarının giderilmesi çalışmalarına hız kazandırılması gerekmektedir.
- Yaşlıların giysi ihtiyaçlarını saptarken sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarının dikkate alınması önerilebilir (Çivitçi-Ağaç, 2009:30-47).

Yaşlıların sosyal yaşamlarını ve psikolojik durumlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri giyimdir. Yaşlılık birçok kişi tarafından yaşanan bir gerçek olup, yaşlı için fiziki, mental, sosyal ve ekonomik olarak önemli bir değişim niteliği taşımaktadır (Güven-Hazer, 1996). Fiziksel engellerin (kol ve bacaklarda hareket yeteneğinin gerilemesi, eklemlerde sertleşme, denge bozukluğu, vücutta ödem oluşması, görme yeteneğinde azalma vb.) bulunması durumunda, uygun olmayan giysi modelleri normal işlevlerin yerine getirilmesini önemli ölçüde engeller (Çivitçi-Ağaç, 2009:30-47). Bu durum, yaşlının en basit işlerini bile kendi başına yapmaktan uzaklaşmasına, yetersiz ve bağımlı hale gelmesine yol açmaktadır. Gündelik yaşamın basit zorluklarından biri olan giyinip soyunmak, kendi kendine yetemeyen kişi için büyük bir güçlük haline gelebilir ve genellikle uzun zaman alabilir. İşin el becerisi gerektiriyor olması fiziksel ve ruhsal açıdan da yaşlı kişiyi yıkabilir. Vücut yaşlandıkça sıcak ve soğuğa adaptasyonu azaldığı için yaşlılar, yumuşak havalarda dahi vücutlarını nasıl uygun sıcaklıkta tutabileceklerini bilmelidir. Kendi kendine giyinme ve hareket kolaylığı sağlayan giysiler

hakkında bilgi sahibi olan yaşlılar, giyinme bağımsızlığı kazanabilir ve böylece ruhsal açıdan mutlu olabilir. Buna ek olarak yaşlılar, giysilerin üzerlerine uyması ve bu uyumun stil tercihleri ile ilgisi hakkında da bilgi sahibi olmalıdırlar. Çünkü yaşlı bir insanın görünümü diğerlerinden farklı olduğu için toplumda bazı ön yargıların oluşmasına ve devam etmesine sebep olabilir. Yaşlılara duyulan bu ön yargılarda giyimin etkisinin çok fazla olduğu bilinmektedir (Workman-Johnson, 1989). Yeni sosyal ilişkiler kurma, kendi imajını bulma, vücuttaki fiziksel değişimler gibi faktörler nedeniyle yaşlıların giysi tüketimine uygun olan davranışlarını ve tercihlerini etkilemektedir (Civitçi-Ağaç, 2015, s.31).

Erzurum yöresi kadınların sokak kıyafetleri incelendiği zaman ehram ve çarşaf olmak üzere iki farklı kıyafet kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan en çok kullanılan ise yöre halkı tarafından tezgahlarda dokunarak elde edilen ehramdır. Ehrama bürünmek için ehram ortalandıktan sonra çene altına kadar yüzü kapatacak şekilde başa örtülür, bel hattından sağ taraf sol koltuğun altına sol taraf ise sağ koltuğun altına konularak kollar kapatılır ve çene altından bir el ile ehramın açılmasını önlemek için ehram uçları tutulur. Ehrama bürünen yaşlılar genellikle ehramın açılmaması için elbisesinin üzerinden beline bir kuşak bağlayıp ehram uçlarını bu kuşak arasından geçirerek kullanmışlardır. (Aydağ, 2015, s.101). Kışın ise ehram üzerine baştan omuzlara doğru inen atkı kullanılmıştır. Ayrıca kadınların "gündelik" ve "gerilik" olarak kullandıkları ehramları bulunmaktadır. Gündelik olarak kullanılan ehramlar köy veya mahalle içinde sokağa çıkarken, gerilik olarak adlandırılan ehram ise köyden şehre gelirken veya misafirlığe giderken kullanıldığı bilinmektedir. Giderek kullanımı azalan ehram günümüzde genelde yaşlılar tarafından köy veya mahalle arasında kullanıldığı görülmektedir. Erzurum yöresinde ehramdan sonra kullanılan bir diğer sokak giysisi çarşaftır. "Erzurum'da iki tip çarşaf kullanılmıştır. Birisi büzgülü diğeri pelerinlidir. Erzurum'da daha çok büzgülü çarşaf kullanılmıştır" (Atılcan, 1991, s.112).

Afyonkarahisar'ın çöl ovasındaki Türkmen köylerinde (Haydarlı ve Ocaklı) yapılan alan araştırmasında, günlük yaşamda yaşlı kadınlar içe fanila yerine göynek, onun altına pazen veya basmadan yapılmış şalvar, üstüne kadife elbise ve yelek giydikleri ve kadife elbisenin üzerine de peşkir adı verilen önlük bağladıkları gözlenmiştir. Orta yaşlı kadınlar, ise alta don (pijama), üste ayak bileğine kadar uzun, yakalı, uzun kollu elbise giymekte, önlerine peşkir bağlamakta ve başlarına desenli tülbent örtmektedirler.

Türkmen giyim kuşamının önemli bir tamamlayıcısı olan baş bağlama biçimleri de geleneklerinin, inançlarının öngördüğü şekillerde yapılmaktadır. Her baş bağlama şekli ayrı bir

anlam ifade eder. Kadının toplumdaki durumu baş bağlama biçimi ile belli olur. Örneğin yeni gelin, evli, bekâr, dul kadın veya yaşlı kadının baş bağlama biçimlerinin kendilerine has özellikleri vardır. Haydarlı'da, başa beyaz yazma örtüldükten sonra üstüne erbi denilen renkli örtü dolanır. Boyun altından geçen beyaz örtünün kulakları erbinin yanlarından çıkartılır ve böylece, bunu yapan kişinin yaşlı olduğu ifade edilir. Genç bir kadın ise renkli ve desenli bir örtüyü üçgen şeklinde katlayıp, uçlarını boyun arkasından öne doğru kulak altından geçecek şekilde çıkartır.

Aydın halk giyim-kuşamında kadınların sokak giyimi, iki parçalı bir giysi olarak yaygınca bir kullanımı olan zar etek ve başa örtülen bohça adı verilen bürgüden oluşmaktadır. Zar etek pamuk satenden yapılmış, beli lastikle toplanmış, bol ve büzgülü etektir. Bohça ise yazın ipek, kışın yün dokumadan yapılan dikdörtgen biçiminde başörtüsüdür. Günümüzde bohça ve zar etek, pazara giderken orta yaşlı kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde Denizli ve çevresinde yöresel giysi parçalarının kullanılmadığı, kırsalda kadınların ev, bağ, bahçe ve tarla işlerinde çalışmalarını kolaylaştıracak, hareketlerini kısıtlamayacak giysiler kullandıkları gözlenmiştir. Hemen her yörede günlük yaşamda kadınlar alta basma etek üzerine penye veya basma entari giymekte, başlarına oyaly yazma örtmektedirler. Giysilerin kumaşları mevsime uygun değişiklik göstermektedir. İzmir ili Tire, Ödemiş ve Bayındır çevresine yakın yerleşim yerlerinde kadınlar, sokak giyim-kuşamında peştamal kullanmaktadırlar. Peştamal, şalvar üzerine giyilen belden yere kadar uzanan, boyuna çizgili, bordo veya mor renk, ipek kumaştan yapılmış giysi parçasıdır. Boyuna ikiye katlanmış biçimde kullanılan peştamal günümüzde Tire, Ödemiş civarında yaşlı kadınlar tarafından sokağa çıkarken, pazara giderken hala kullanılmaktadır.

Geleneksel kadın giyiminde statü farklarını görmek mümkündür. Yeni gelinler düğünde takılan altınların çoğunu misafirlige gittiklerinde takarlar, Muğla yöresinde baş bağlama biçimleri ve başa takılan nesnelere bir kadının bekar mı evli mi, tek çocuklu mu iki çocuklu mu olduğu anlaşılır (Kınacı, 2009: 200, Özdemir, 2012: 352). Yörüklerde yeni gelinin saç örgüleri kesilir, zülüfleri yanaklarından dökülür, alnında bir dizi altını vardır ve gümüş takılar takar. Bir başka özelliği de beyaz baş örtüsü takmasıdır. Evleneli uzun yıllar olan kadın renkli baş örtüsü takar. Yaşlı kadınların ise herhangi bir süsü veya takısı yoktur (Johansen 2005: 122-123, 125, 127).

Resim 26. 1950’li yıllarda Kırşehir kadınları giyim görseli. Eyüp Temur Arşivi.

Kırşehir Yöresinde Yaşlı giyimi

Yaşlı erkek giyimi

Ayakkabı: Ayaklara “Grundura*” adı verilen, köseleden yapılmış sert bir ayakkabı, onun içine de incey”sathıyan” adı verilen deriden yapılan bir çorap mes giyilirdi.

Çorap: Gundura ve meşin içine beyaz yün örgü çoraplar giyilirdi. Bu çoraplar nakışsız olur. Ancak gelinden “dürü” olarak gelmişse koncu, ucu ve topuğu nakışlı, bedeni nakışsız olurdu,

İç giyim: En alta, ayak bileklerine kadar inen, bilekten düğmeyle iliklenen bir “paçalı don” giyilir. Bu, patiskadan dikilir. Eğer varlıklı ise “hasa” adı verilen, biraz yoksul veya orta halli ise “astar” adı verilen ve “Amerikan bezi” veya “kaput bezi” denilen kumaşın incesi bir kumaştan dikilirdi. Onun üstünden dize kadar inen, yine aynı kumaşlardan yapılan “iç göyneği” adı verilen iç çamaşırı giyilir. Bunun kolları abdest alırken sıvamak kolay olsun diye geniş olur. Yakasız olan bu gömleğin yaka yerine bir parmak eninde bir şerit geçirilir, buraya ilik açılarak düğmelenir. Yaka göğüse kadar, başın geçebileceği miktarda açılır. Bir iki düğmeyle kapatılır. İç göyneği, nakışsız olur. Eğer gelin dürüsü olarak gelmişse, bazen yaka ve kol ağızlarına çok ince bir nakış veya iğne oyası; çoğunlukla da “sıçan dişi”¹ denilen, testere dişine benzer bir nakış, renkli ipliklerle yapılırdı.

Dış giyim: İç göyneğinin üstüne, çizgili keten kumaştan “yelek” adı verilen gömlek giyilir. Bu gömlek, kolları uzun, düğmeli, yakasız, önden açık, düğmelerle kapatılan bir giysidir. Bunun sol iç tarafında, döş hizasında bir “go- yun cebi” bulunurdu.

Yelegin üstüne “guşah” adı verilen, 30 cm. genişliğinde ve 4-5 metre uzunluğunda ince, beyaz yün ipliklerle dokunan bir yün kuşak sarılır. Bu kuşak el tezgâhlarında, evde dokunurdu. Herhangi bir nakışı, süsü olmayan düs bir dokumadır.

Yün kuşağın üstüne “şal guşah” adı verilen, kalın dokumadan, nakışlı, kenarları püsküllü, gaellikle pamuklu bir kuşaktır. Varlıklı kimseler, yünden dokunmuş, daha ince ve kaliteli dokunmuş “Acem şalı” adı verilen kuşak sarılır; saat, para ve tütün keseleri veya tütün tabakası, a- ğızlık bu kuşağın arasına sokulurdu.

Kuşağın sarılmasından sonra, gömleğin üzerine “delme yelek” adı verilen, çuhadan yapılmış, önü iki sıra düğmeli koyu renkli bir yelek giyilir. Bu yelekte işeme, nakış olmaz ve dört tane cebi bulunur. Üst sol cebe saatin kösteğinin bir ucu takılır; sağ üst cebe saat konur. Alttaki ceplere bozuk para, ağızlık, çakmak gibi ufak tefek eşyalar konur. Saatin kösteği kalın, uzun bir gümüş zincir olur ve aşağı doğru sarkardı .

Delme yelegin üstüne “sahov” adı verilen ceket giyilir. Bu, palto ile ceket arası bir giyimdir.

Kışın yolculuğa çıkarken sahov üzerine kürk veya “a- ba” denilen, keçeden yapılmış çoban kepeneginin biraz daha incesi bir üstlük giyilir. Atlı gidenler ise “yamçı” adı verilen bir pelerin örtünürler. Yamçının etekleri atın sağrısını bile kaplayacak kadar geniştir. Ancak omuzları giyen kişiye uyacak kadar dar olur. Deriden şeritlerle önü bağlanır, iki yanında ellerin çıkacağı kadar açıklıkları vardır. Genellikle siyah, kahverengi, füme gibi koyu renklerde olur.

Başlık: Normal zamanlarda fes giyilir. Pes, al veya mor (Vişne çürüğü=bordo)renkli, püsküllüdür. Bunun üstüne beyaz tülbent veya mermerşahi denilen kumaştan “çeki” adı verilen bez sarılır. Kişi varlıklı ise, “abanî sarık” denilen ince, uzun, düz beyaz sarık sararlardı.

Kışın yolculuğa çıkarken, başa yünden dokunmuş, 5-6 m. uzunluğunda, 30-40 cm genişliğinde beyaz bir kumaştan yapılan “başlık” giyilirdi. Bu ince, uzun şerit biçimindeki kumaş ikiye katlanır ve bu katlanan yerin bir kenarından 35- 40 santim kadar bir kısmı dikilip, belli olsun diye, aynı renk beyaz yün iplikten, 10-15 cm. kadar bir püskül tepeye ge- gelecekle şekilde dikilir. Bu başlığın (diğer adı boyunbağı) içine “terlik^M” adı verilen yünden örme bir takke giyilir. Bu

takke kulakları örtecek kadar olur. Onun üstüne çeki adı verilen bir bağ bağlanır. Bu bağ Ahmediye adı verilen ve genellikle ipek işlemeli, bir tür ince ketenden eşarptır. Bu başlık yola çıkarken, yamçının üzerinden bağlanır (Seyfeli, 1995, s.100-112).

Resim 27. Fes. Alev Merdin Arşivi.

Yaşlı kadın giyimi:

Ayakkabı: Ayaklara sert kösele deriden yapılmış ve “kundura”, onun içine de mes giyilir. Köylerde çarık giyilirdi.

Çorap: Ayaklara nakışlı, dize kadar konçlu çorap giyilir. Bu çoraplarda kuş, çiçek, çapraz, yandım kekil, çırpma... gibi basit ve özel anlamı olmayan nakışlar bulunur.

İç giyim: En alta “iç donu” denilen, içi astarlı, paçaları işlemeli, bileğe kadar uzanan, uçkurlu bir don giyerler .

İçe “sıktırma” adı verilen,pazen veya yünlü kumaştan iki katlı olarak dikilmiş, katlar arasında ince bir pamuk veya yün konmuş, vücudu sıkıca saran bir yelek giyilir. Bu, günümüzde kadınların südyen adı verilen iç giyimlerinin görevini görür. Sıktırma, sadece tışm giyilir. Yazın da sade ve ince olanı giyilir. Bir kolsuz yeleğe benzeyen sıktırmanın üstünden “ iç göyneği”

giyilir. Bu, patiska veya astardan dikilmiş, pamuklu, işlemez, sade bir çamaşırdır.

İç göyneğinin üstüne “ göynek” adı verilen, döşü ve kollarının ağzı, etekleri işlemeli, dizlere kadar inen, patiskadan bir başka gömlek giyilir.

Dış giyim: Göyneğin de içine girdiği, paçaları diz- altından bağlı, beli uçkurulu, 4-5 metre kumaştan dikilen bir şalvar giyilir. Şalvar, kişinin varlık durumuna göre basma, pazen, keten olabildiği gibi; atlas, canfes, kutnu, şitare, yün basması, kadife de olabilir. Şalvarın aynı kumaşından “üçetek” adı verilen uzun kollu, kolları dirseklerine kadar açık, içi astarlı, tüm kenarları sırma işlemeli, yakasız, yaka kısmı göğüs üstüne kadar yuvarlak bir şekilde oyulmuş, bele kadar düğmeli, belden aşağısı düğmesiz, yanlarda etekleri bele kadar yırtmaçlı; Arkadan tek, önden iki parçalı bir giyecektir.

Üçeteğin beline şal kuşak bağlanır. Bu kuşak kişinin varlık durumuna göre değişir. Zenginler ince , yünlü dokuma, çeşitli nakışlarla süslü, ipek püsküllü ¹¹ Acem şalı”; diğerleri pamuk ipliğinden, daha kaba dokunmuş, nakışlı ve iplik püsküllü “şal kuşak” bağlarlar.

En üste yazın “yeldirme” adı verilen bir üstlük giyilir. Varlıklı olanlar kadife, atlas, altın veya gümüş sırma işlemleri olan; sade halk ise çuhadan ve iplik işlemeli yeldirmeler giyerler. Yeldirmenin göğsü, kolları, önü ve arkası işlemelidir. Kolları dirseklere kadar yırtmaçlı,,kenarları kaytan işlemeli olan bu giysi, bele kadar iner.

Üçeteğin ön alt uçlarından tutulup, arkada kuşağın içine sokulur. Şalvarın paçaları diz altından bağlanıp, şalvarın paçaları ayak üstüne kadar indirilir. Bütün bunların üstüne ipek veya pamuklu kumaştan dokuma bir peştemal bağlanır.

Başlık: Başa önce “ terlik” adı verilen pamuklu bir takke giydirilir. Onun üstüne fes giyilir. Bu fesin eni dar başa yapışık olur. Öne gelecek kısma, bir kulaktan öbür kulağa kadar uzanan bir dizi altın sıralanır. Buna “alınlık” denir. İki kulağın önüne daha iri, birbirinin üstüne kaydırmalı olarak dizilmiş , kulak memesi hizasına kadar inen iki-üç altın ile yapılan ve fese iliştirilen “duluhluk” takılır. Peşin üzerinden gelip, çene altından geçerek tekrar fesin üzerinde bağlanan ve “çeki”3adı verilen, beyaz bir tülbent veya mermerşahi bağlanır. Bunun üstüne boncuklu, pullu veya oyalı bir yazma örtülür. Kadın eğer yaşlı veya orta yaşlı ise fesin tepesinden bele kadar inen bir püskül takarlar. Bu püskül bilek kalınlığında, siyah ibrişimden yapılır. Tepeden aşağı doğru giderek açılması istenir.Eğer açılmıyorsa, toplu duruyorsa, yazmanın altında kalacak şekilde aralarına altın veya boncuk bağlayarak omuzlara kadar

geniştirilir. En üstteki oyacı, boncuklu yazmanın üstünden bir ipek poşu bağlanır. Vala adı verilen bu ipek bağ alın altınlarını kapatmayacak şekilde, yazmanın kaymaması için arkadan bağlanır. (Seyfeli, 1995, s.102).

Kendileriyle görüştüğümüz 65 yaş üstü kadınların yaşlarına ve inançlarına uygun olarak tümü kapalı ve aşırıya kaçmadan giyinmeyi tercih etmektedirler. Bunlardan bir kısmı günlük, sıradan kıyafetler, fistan (basma veya pazen elbise), penye bkuz giymeyi tercih etmektedir: (K.5) (K.14) (K.17) (K.50) (K.46) (K.95) (K.101) (K.105) (K.113) (K.187) (K.204) (K.216)

Köylerde yaşayan veya köyden kente göçmüş olduğu halde geleneksel kıyafetlerini giymeyi sürdürenler de önemli bir sayı tutmaktadır. Bunların bir kısmı göçmen donu (şalvar) giymeyi ve başlarına yemeni takmayı sevdiğini belirtmişlerdir. Yaşlarına uygun, uzun, kapalı kıyafetler giyinmeyi sevdiğini belirtmiş, ancak renk tercihinde bulunmamışlardır. (K.18) (K.19) (K.38) (K.82) (K.83) (K.96) (K.125) (K.127) (K.130) (K.132) (K.152) (K.154) Renk tercihini belirtenler arasında ise siyah buluz, siyah hırka ve siyah etek giymeyi sevenler ilk sıradadır: (K.141) (K.143) (K.144) (K.175) ikinci sırayı kahverengi ve bordo almaktadır. (K.142) Beyaz (K.21) (K.195) kırmızı (K.126) gibi

Yine yaşlarına uygun olarak boydan uzun elbiseler ve onların üzerine giyilen kapalı yelek ve hırka, dışarı çıkarken üzerlerine uzun pardesü türü (tesettürlü) kıyafetleri giymeyi, türban takmayı tercih ettiğini belirtenler olmuştur: (K.23) (K.29) (K.39) (K.47) (K.53) (K.75) (K.78) (K.79) (K.115) (K.177) (K.186) (K.203)

Kentli kadınların büyük çoğunluğu genellikle siyah veya koyu renkli pantolon, etek ve bluz giymeyi tercih etmektedirler. (K.16) (K.122) (K.148) (K.196) (K.202)

Resim 28. Çoğunlukla beyaz yazma kullanan Yaşlı kadın görseli. Alev Merdin Arşivi.

Erkek ve kadınlardan “Kendime uygun olan kıyafeti severim” diyenler de önemli bir miktar tutmakla birlikte günlük, sade ve rahat giysiler taşıdıkları gözlenmiştir: (K.11) (K.119) (K.147) (K.157)

Erkekler

Erkeklerin büyük bir çoğunluğu takım elbise ve gömlek giymeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bunlar arasında siyah veya Lacivert takım elbise, tercihan beyaz gömlek giymeyi sevenler ön sırada yer almıştır. (K.1) (K.10) (K.59) (K.36) (K.48) (K.57) (K.76) (K.80) (K.81) (K.90) (K.99) (K.106) (K.107) (K.110) (K.114) (K.145) (K.156) (K.165) (K.169) (K.176) (K.178) (K.185) (K.191) (K.199) (K.207) (K.210) (K.212) (K.215)

Bunların ardında ceket pantolon, gömlek giymeyi sevenler ikinci sırayı almış anma renk tercihinde bulunmamışlardır. Genellikle temiz ve üzerlerine yakışan şekilde giyinmeyi sevdiğini belirtmişlerdir: (K.51)(K.56) (K.108) (K.111) (K.120) (K.124) (K.155) (K.167) (K.168)

Erkeklerin önemli bir bölümünü de sade, resmi olmayan, rahat edebileceği spor kıyafetler giymeyi tercih edenler oluşturmuştur. Kumaş veya kot pantolon, gömlek veya tişört ve spor ayakkabı giymeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir: (K.4) (K.8) (K.20) (K.22) (K.70) (K.71) (K.72) (K.97) (K.146) (K.150) (K.159) (K.171) (K.193) (K.194) (K.218)

Geçmiş dönemlerde giyim kuşamını yaşlı kadın ve erkek kıyafetleri ayaktan başa, içten dışa doğru bir sıra takip edilerek aktarılabılır:

6.8. HALK MUTFAĞINDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Afyon'da artık uygulanmayan yaklaşık altmış sene önceki düğün geleneği şu şekildeydi: Düğünden bir hafta önce nikâh kıyılır ve buna "taşa çıkma" denilirdi. Çarşamba gün kına gecesi, perşembe gün gelin alma, cuma günü ise "gelinin cuması" yapılırdı. Gelinin cumasında gelinle kaynana yan yana oturur, kadınlar gelin görmeye gelirlerdi. Gelin görmeye gelen kadınlara lokum tutulur, yaz mevsimi ise gazoz, kış mevsimi ise kahve ikram edilirdi. Gelin alma günü ise oğlan evinde "güveyi koyma daveti" verilirdi. Bu davete kız evinden kimse katılmaz, oğlan tarafından yaşlılar ile damadın sağdıçı katılır, sıra yemeği yenilirdi. Düğünün ertesi günü gelinin annesi erkek evinin yakınlarına yemek daveti verir, bu davete "el öpme daveti" denilir, yemekte mutlaka üç çeşit et yemeği (bütün et, nohutlu tavuk yahnisi, paça) ve üç çeşit tatlı (kaymaklı ekmek kadayıfı, elmasiye, muhallebi) bulunurdu. Bunların yanında pirinç çorbası, musakka, taze fasulye ya da pirinç pilavı, börek, hoşaf, güllaç dolması, bamya çorbası gibi kırka varan çeşit yapılabilirdi. Kayınvalide, düğünden bir hafta sonra kız evini "çeyiz indirme daveti"ne çağırır, kız evinden kadınlar öğleden sonra gelir, gelinin çeyizini yerleştirirlerdi. Erkekler de akşama yakın gelir, hep birlikte sıra yemeği yenirdi. Düğünden kırk gün sonra kızın annesi oğlan evini çağırarak yemek daveti verir, bu davete "kırk daveti" denirdi. Yirmi yıl önceye dek bu geleneklerin hepsi yapılmakta iken, günümüzde unutulmuş geleneklerimizdendir. (K1)(K15).

Kırşehir yöresinde yaşlı merkezli beslenme kültürünü yaşlıların hazırlamış olduğu ve yaşlılara hazırlanan yiyecekler olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır:

Yaşlıların günümüze aktardığı beslenme kültürü

Kırşehir mimarisinde mutfak önemli bir alandır. Mutfağın düzeninde ve işleyişinden büyük oranda evde yaşça en büyük kadın sorumlu olmaktadır. Geniş ailelerde sorumluluk genellikle

anneanne ya da babaanneye âittir. Beslenme kültürü ile bilgi ve becerilerin sonraki kuşaklara aktarılması yaşça tecrübeli yaşlı kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ev halkının beslenmesinden, beslenme ürünlerinin üretiminden tüketimine kadar olan süreç yaşlı kişilerin denetiminde gerçekleştirilmektedir. Kırşehir’de eski dönemlerde beslenem günde iki defa yapılmaktadır. Sonraki süreçte beslenme alışkanlıklarının değişimi, ekonomik ve sosyal şartların gelişmesi öğün satısını arttırmıştır.

Kırşehir yöresinde beslenme kültürü kadın merkezli olarak ilerlemektedir. 1950’li yıllarda sabah kahvaltısı yörede yiyecek çeşidinin azlığı ve ekonomik şartların etkisiyle nedeniyle çorba ve ekmeğe ya da süt ekmeğe sınırlıdır. Günümüzde ekonomik şartların düzelmesi ve çeşitli gıdalara ulaşımın kolaylaşması sebebiyle kahvaltıda çeşitlilik artmaktadır. Akşam yemeğinde aile fertleri bir araya gelerek beslenme gerçekleştirilmektedir. Ailenin ekonomik durumuna göre sofrada çeşitlilik sayısı değişmektedir. Sofrada bulunan temel yiyecekler çorba, bulgur pilavı, pekmez, yufka ekmeğe, yoğurt, turşudur.

Resim 29. Kışlık yufkalarını hazırlayan yaşlı kadın görseli. Alev Merdin arşivi.

Kırşehir yöresinde yemek kültürünün oluşmasında sofranın düzeni de etkilidir. 1950’li yıllara kadar yemek yer sofralarında yenilirdi. Yere serilen sofranın bezinden sonra üzerine kasa konulur. Kasanın üzerine konulan sını üzerine aile fertlerinin sayısı kadar tahta kaşık konulmaktadır. Sofraya ilk gelen yiyecek büyükçe bir tase konulmuş çorbadır. Çorbanın tüketiminden sonra ana yemek getirilmektedir. Yer sofrasına ilk oturan ve yemeğe başlayan ilk kişi evin en yaşlısıdır.

“Sofra büyüğün su küçüğün” sözü bu inançla kültürümüzde yer alan bir atasözüdür. Aile fertleri yaşlı kişinin yanında sıralanarak oturma düzeni sağlanır. Yaşlı kişi sofraya bezini diz üstüne örtmek ya da bir dizi kırmak suretiyle oturma düzenini sağlar. Sofrada ekmek ve su dağıtımı yaşlı kişiler tarafından seçilen yaşça küçük aile fertleri tarafından yapılmaktadır. Yemekte su ikramı yaşlılar tarafından belirtilen kurallar dâhilinde öğretilir. Bu ikramda bardak ya da su tasımı alttan tutmak yoluyla yaşlı kişilere su verilmektedir. Bunun dışında yapılan dağıtım, saygısızlık olarak değerlendirilebilir. Geniş ailelerde sofraya, önce erkekler için kurulmaktadır. Erkeklerin yemeklerinin bitiminden sonra kadınlar yemeğe başlamaktadır.

Sofrada Ahilikten gelen eski Türk geleneklerine bağlı olarak belli bir adap ve erkân gözetilmektedir. Yemek başlamadan ellerin yıkanması, sofraya diz çökerek oturulması, besmele çekilmesi, sağ elle yemek yenilmesi, büyüklerden önce yemeğe başlamamak, aile fertlerinin yemeği kendi önünden yemesi, yemek boyunca ağzın şapırdatılmaması uyulması gereken bazı sözlü kurallardandır. Yemek boyunca gerekmedikçe konuşma ve gülmek evin yaşlıları tarafından doğru karşılanmamaktadır. Yemeği kısa bir sürede yemek gerekmektedir. Yemek şükür ve dua sonrasında sonlandırılmalıdır. Bahsi geçen sözlü kuralların öğreticisi ve aktarıcı ailede yer alan yaşlı kişiler olmaktadır.

Kırşehir’de günümüzde yer sofrasında yemek yeme kültürü kırsal kesimde belli yerlerde devam etmekle beraber kent merkezinde yemek masaları etrafında ayrı tabaklarda yemek suretiyle yapılmaktadır. Bu dönüşüm, sözlü geleneğin aktarımında birçok uygulamanın kaybolmasına neden olmuştur. Geniş ailelerin yerini çekirdek aileye bırakması, ailede yer alan yaşlı kişilerin bireysel hayatlarının oluşması nedeniyle yaşlıların öğreticiliği ekseninde devam eden sözlü kuralların bir kısmının kaybolmasına neden olmuştur. 65 yaş ve altı genç kesimle yapılan görüşmelerde gençlerin bu kuralların çoğunu bilmediği tespit edilmiştir.

Geçmişten günümüze Kırşehir beslenme kültürü yaşlıların bilgi ve tecrübelerini kendinden sonraki kuşaklara aktarması şeklinde devam etmektedir. Yaşlı kişilerin ailenin beslenmesi için zamana bağlı olarak edindikleri bilgi ve becerileri, genç kuşağa taşımakla yükümlüdür. Yaşlı kişilerin geleneksel yemekleri ve kışlık hazırlıklarını aktarımı da bu yolla gerçekleşmektedir. Kırşehir’de yaşlı kişiler tarafından öğretilen kış hazırlıkları şunlardır:

1. Meyve ve sebze kurutmaları: Kırşehir yöresinde kış hazırlıklarında yörede yetişen bazı meyve ve sebzeler yaşlı kişiler tarafından yaygın olarak kurutulmaktadır. Kağ olarak bilinen elma, armut kurutması, kayısı, üzüm, çir olarak bilinen zerdali kurutması; fasulye, domates,

patlıcan, kabak, biber başlıca kurutmalık yiyeceklerdir. Hevenk adı verilen üzümün saplarından ipe bağlanarak asılması da bir diğer kurutmalık yiyeceklerdir. (K.168) (K.109) (K.193) (K.213) (K.127) (K.147),

Resim 30. Kırşehir’de Yaşlılar Tarafından Hazırlanan Üzüm Heveği

2. Unlu mamuller: Kış boyunca yenecek olan yufka ekmek ve erişte yapımı yörede yaşlı kadınların koordinesinde imece usulü ile yapılmaktadır. Kırşehir yöresinde erişte adı verilen kesilmiş hamurdan hazırlanan ev makarnası, çorbadan mantıya kadar mutfakta vazgeçilmez yiyecekler arasındadır. Yaşlı kişiler, çoğunlukla tandır denilen fırınlarda ekmeğin pişmesine yardımcı olmaktadır. (K.168) (K.109) (K.193) (K.213) (K.127) (K.147)

Resim 31. Tandır

3. Saklama imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle kış ayları başlangıcında dana, sığır gibi bir büyükbaş hayvan kesilerek kışlık et ihtiyacı karşılanırdı. Bu işlem “etlik kesme” diye tabir edilir. Hayvanın etlerinden kavurma, pastırma ya da sucuk yapılarak uzun bir süre saklanması mümkün olmaktadır. Kaburga ve işkembe tuzlanıp kurutulmak yoluyla da saklanmaktaydı. (K.15) (K.58)

Resim 32. El Yeri

4. Kırşehir yöresinde hâlâ yapılmakta olan turşu, salça, reçel, çemen, çömlek peyniri, sirke ve şurup yapımı yaşlı ve tecrübeli kadınlar tarafından öğretilmekte, kültür onlar aracılığıyla sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. (K.94)

Resim 33. Üzüm kurutmak için kullanılan Şirahne

Kırşehir yöresinde çorbalardan tutmaç, çullama, yoğurt çorbası, ayran çorbası, sütlü çorba, yeşil mercimek çorbası, çobanlar tarafından yapılan köremez, lepe; etli yemeklerden bamyaya, patates, patlıcan yemekleri başta olmak üzere, dolma ve sarmalar, et ve sakadat yemekleri, köfteler yanında çirleme, boranı, süla kabağı; pilavlardan kürt pilavı, ahi pilavı, erişte pilavı; mantılardan içli mantı, erişte mantı, yalancı mantı; hamur işlerinden baklava, su böreği; tatlılardan sütlü kabak, aside, pelte, köftür, kedi batmaz, kabak ve ayva tatlıları, içeceklerden hardaliye, üzüm, erik, vişne, gül şerbetleri geleneksel yiyecek e içecekler arasındadır. Hardaliye, kırmızı ve siyah üzümlerin kırılarak kat kat bir küpe doldurulması, kat aralarına vişne yaprağı serilmesi ve üzerine ve hardal tohumları serilmesi sonunda elde edilen bir içecek türüdür. Günümüzde bağcılığın büyük ölçüde ekonomik değerini yitirmiş olması, bağların azalması nedeniyle hardaliye üretimi yapılmamaktadır. (K.1)(K.2)

Kırşehir beslenme kültüründe düğün ve davetlerde sunulan yiyecekler çok önemlidir. Yemekli bir Kırşehir ev düğününde yoğurtlu çorba (tarhana çorbası), kuru fasulye, yaprak sarma, biber dolması, üstü tavuk etli pirinç pilavı veya etli bulgur pilavı, etli bamyaya yemeği, su böreği, baklava mutlaka bulunur. Yazın yanına salata, kavun, karpuz; güzün üzüm, kışın üzüm veya kayısı hoşafı konur. Kayın

girme âdetinde de gelinin tarafının genç erkekleri, damat evine giderek onların ikramlarının dışında bazı isteklerde bulunurlardı. Bu isteklerin başında “bozulmamış bir tepsi baklava” ve “dokuz butlu tavuk” vardır. İstek yerine gelmezse kavga bile çıkardı.(K.1)

Resim 34. Yöresel yemek yarışma hazırlanan aside tatlısı.

Kırşehir beslenme kültürü içinde de sayabileceğimiz yemekli davetler ve içkili eğlenceler de vardır. Bunların başında yemekli toplantılardan “ferfene”, “helebiş”, “baş bağlama” ve “oturma”lar vardır. Bugün 65 yaşın üstündeki erkeklerin önemli bir bölümü gençliğinde bu tür toplantılara katılmışlardır. İçkili düğünlerde bol bol rakı içip havaya ateş etmişlerdir. Bundan birçok yaşlı erkek özlemle bahsetmektedir. Ancak günümüzde ev düğünlerinin, kayın gitme âdetinin içkisiz yapılması, içki tüketilen helebiş ve baş bağlamanın kalkması, eğlence kültüründe önemli değişikliklere neden olmuştur. K.199) (K.207) (K.210) (K.212).

Resim 35. 2019 yılında Kırşehir yöresinde düzenlenen yemek yarışmasında birinci olan tuzda tavuk. Alev Merdin Arşivi.

65 yaş altı kaynak kişiler ile yapılan görüşmelerde bu kaynak kişilerin büyük çoğunluğunun Kırşehir’de yaşamalarına karşın, kente Kırşehir dışından veya köylerinden gelmiş oldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle kent merkezinde bilinen yöresel yemeklerin büyük bir çoğunluğunun isimlerinin ve nasıl yapıldığının onlar tarafından bilinmediği gözlenmiştir. Kent merkezinde yaşayan ve Kırşehir’in yerlisi olarak tabir edilen ailelerin bugünlerde azınlık durumuna düştüğü tespit edilmiştir. Konu ile ilgili en geniş ve doyurucu bilgi aktarımı onlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Resim 36. Karacakurt Türkmenleri tarafından düğünlerde yaşlı kişiler tarafından yapılan ayva dolması. Alev Merdin arşivi.

Yemek kültürünün aktarımında yaşça büyük kişilerin gençlere öğretimini yapması önem taşımaktadır. Kent merkezinde sanat okulları çerçevesinde gençlere bu yiyeceklerin öğretilmesi, teşvik unsuru açısından geleneksel yemek yarışmalarının yapılması kültürün sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Genç kesim, yörede Kırşehir'e özgü yemeklerin restoran ya da kafelerde yaygınlaştırılması gerektiğini belirtmiştir.

65 yaş üstü kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonunda onların beslenme alışkanlıkları ve tercih ettikleri yemek çeşitleri ile ilgili şu verilere ulaşılmıştır:

“Genellikle yemek seçmem. Günlük menü hanım tarafından hazırlanır. Benim istediğim sorulursa da ben herhangi bir tercih belirtmem. Sağlıklı beslenmeye dikkat ederim, ancak geleneksel Kırşehir yemekleri özellikle tercihimdir. Sık sık bunları yaptırım. Evimizden kurutmalar, çömlük peyniri, turşu, pekmez, reçel ve diğer geleneksel yiyeceklerin bulundurulmasına özen gösteririm. Misafirlerime bunları ikram etmekten zevk duyarım. Kırşehir beslenme ve yemek kültürünün kaybolmaması için özel çaba harcarım” (K.1).

Altmış beş yaşın üzerinde olup da önemli bir sağlık sorunu bulunmayanlar genellikle yemek seçmediklerini belirtmişlerdir. Diyabet, kalp-damar, hipertansiyon gibi rahatsızlıkları bulunanlar kendilerine yasaklanan yiyecekleri tüketmemeye dikkat ettiklerini, bazılarının ise rahatsızlıklarını önemsiz bulup diyete önem vermedikleri belirlenmiştir.

Yemek öğün sayısı

Yemek öğün sayısı ve tercih ettikleri yemekler konusunda 65 yaşın üzerinde kişilerin önemli bir bölümü (85 kişi) günde üç öğün yemek yediğini; 54 işi günde sabah ve akşam olmak üzere iki öğün yemek yediğini belirtmiştir. Kaynak şahıslardan beşi rahatsızlıkları nedeniyle günde dört öğün yediğini bildirmiştir. Günde bir öğün beslendiğini belirten bir kişi olmuştur (K.43). Günde üç öğün yemek yerim diyenler çoğunluktadır (K.5) (K.84) (K.173) (K.181)

Yemek seçimi

Kültür olarak bizim annelerimizin, babalarımızın o doğal yaptığı yemekler genellikle samimiydi, her şey içtendi. 5-6 kardeş bir kaptan yemek yerdik. Ne kavga olurdu ne gürültü olurdu. “Sen beğendin, ben beğenmedim” yoktu. Şimdi üç kişi bir yere oturuyor o diyor ki “Bu yağlı olmuş.” O diyor ki “Anne bunu niye yaptın?” Çocuk aynı yemeği beğenmez hale geldi. Çorbaları severim. Balığı kokusundan dolayı hiç yemem. (K.218)

Resim 37. Yemeklerini sobanın üzerinde yapmayı tercih eden yaşlı kadın görseli. Alev Merdin arşivi.

Kırşehir halkı genellikle yemek seçici olmayı hoş karşılamamaktadır. Ekmeğe ve yemeğe “nimet” gözüyle bakılır. Bu nedenle “Yörede yapılan geleneksel yemekleri severek tüketiriz.” “Yemek seçmem.” “Ben seçici değilim, ne olursa yerim.” “Taştan yumuşak ne varsa yerim.” Gibi sözlerle bunu ifade ederler. Kaynak şahıslarımızın geneli özel bir rahatsızlığı yoksa yemek seçici olduklarını belirtmişlerdir: (K.1) (K.2) (K.9) (K.10) (K.15) (K.17) (K.20) (K.22) (K.48) (K.59) (K.69) (K.89) (K.90) (K.95) (K.96) (K.106) (K.126) (K.127) (K.128) (K.134) (K.136) (K.143) (K.144) (K.147) (K.165) (K.168) (K.169) (K.187) (K.219)

Yörede sıkça yapılan yemek çeşitleri ve sevilen yemekler

Kırşehir yöresinde yemeğe genellikle çorbayla başlanır. Bunların başında yörede yoğurtla yapılan tarhana çorbası (diğer adıyla yoğurtlu çorba) gelir. Daha sonra tutmaç, katma aş, çeşitli kelle ve paça çorbaları, sütlü çorba, bulama çorbası, yayla çorbası, ayran çorbası, düğü çorbası,

yüzük çorbası, düğün aşısı güzel yapılan yemeklerdendir. (K.4) (K.8) (K.19) (K.24) (K.39) (K.45) (K.46) (K.47) (K.49) (K.57) (K.59) (K.63) (K.59) (K.61) (K.62) (K.63) (K.69) (K.73) (K.82) (K.89) (K.105) (K.111) (K.112) (K.120) (K.131) (K.136) (K.159) (K.187) (K.195)

Çullama, tereyağında kavrulmuş un ve et suyuyla yapılan, üzerine salçalı ve tavuğun göğüs etiyle yapılmış bir sos dökülen, koyu kıvamlı bir un çorbasıdır. (K.1)Kırşehir yöresinde en sevilen ve sıkça tüketilen yemeklerin başında kuru fasulye ve nohut yahnisi ile çeşitli pilavlar gelmektedir. Kuru fasulye ve pilav yöresinin milli yemeğidir. Bunun yanında salata veya turşu, kuru soğan, yoğurt, hoşaf gibi diğer besinlerle sofraya zenginleştirilmektedir. (K.1)

Kırşehir'de bir çeşit yerli makarna olarak bilinen erişte çok yapılmaktadır.. Bu yeşil mercimekle yapılan katma aşısı ve tutmaç çorbasına katılabildiği gibi hem pilav şeklinde hem de yoğurtlu mantı biçiminde yenir. (K.1) (K.71) (K.101) Kırşehir'de özellikle kuru bamya sevilerek tüketilir; davet ve düğün yemeklerinde mutlaka yer alır. (K.30) (K.45) (K.61) (K.71) (K.78) (K.107) (K.122) (K.134) (K.141) (K.142) (K.167) (K.196) (K.198) (K.205) (K.118)

Kırşehir düğün ve davet yemeklerinde bamya yemeğinin yanı sıra üzeri tavuk etiyle süslenmiş pirinç pilavı mutlaka ikram edilir. (K.1) Kırşehir yöresinde mantı çok sevilen yemekler arasında ön sıralarda gelir. Bunlar arasında Kayseri mantısı adıyla da bilinen içli mantı ve erişte mantı başta gelir. Mantıyı sevdiğini ve yöremizde çok güzel mantı yapıldığını belirtenler: (K.1) (K.8) (K.19) (K.22) (K.23) (K.40) (K.53) (K.55) (K.60) (K.61) (K.62) (K.71) (K.72) (K.81) (K.76) (K.95) (K.97) (K.98) (K.101) (K.102) (K.106) (K.107) (K.110) (K.111) (K.112) (K.113) (K.114) (K.115) (K.117) (K.122) (K.123) (K.124) (K.125) (K.148) (K.132) (K.134) (K.151) (K.152) (K.153) (K.161) (K.169) (K.176) (K.177) (K.179) (K.185) (K.198) (K.204) (K.205) (K.207) (K.208) (K.216) Kırşehir yöresinde mantının, etli mantı (bükme mantı veya Kayseri mantısı adıyla da bilinir), yalancı mantı, yoğurtlu mantı, erişte mantı gibi çeşitleri de vardır. (K.1) Yörede bol tereyağlı ve üzeri siyah etle süslenmiş bulgur pilavına Kürt pilavı denir.

Çirleme, Özbağ kasabasının düğün yemeğidir. Kuru kayısı, et ve pekmezle yapılan, tatlımsı bir et yemeğidir. (K.1)Kırşehir yöresinde Aydoğmuş köyünün tatlı, Çayağzı köyünün acı dolmalık biberi meşhurdur. Halk yazın taze olarak, kışın kurutarak dolmasını yapar. Ayrıca yeşil fasulye hem taze olarak, hem de kurutularak yemeği yapılan sebzelerdendir. Normal sulu yemek yapıldığı gibi kıyılarak yumurtalı veya kıymalı kavurması yapılır. (K.1)Süla kabağı yöreye mahsus bir kabak türüdür. Bu kabak etle ve üzüm koruğunun şırasıyla yapılan özel bir yemektir. (K.1)Yöremizde arabaşı güzel yapılır. (K.190) (K.151)Arabaşı tavuk veya av etleriyle yapılan

bir acılı çorba ile çevresine konulan sulandırılmış unun pişirilmesiyle elde edilen özel hamuru olan bir ara yemeğidir. Bu yemek öğünlerde değil, gece oturmalarında, gecenin geç vakitlerinde yenen bir yemektir. (K.1)

6.9. HALK EĞLENCERİNDE YAŞLI VE YAŞLILIK

Türk eğlence sisteminde belli ritüellere bağlı kalınarak devam eden törenlerde adlandırma yöresel özelliklerin etkisiyle yapılmaktadır. Anadolu’da tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan kişiler doğa şartlarına da bağlı kalarak eğlencelere kısa isimlendirme yoluna gitmişlerdir. “Koç Katım, Saya gezmesi, Hidrellez, Nevruz” bu eğlencelerden bazılarıdır (Özdemir, 2014, s.82).

İnanma ve eğlenme işlevinin bir arada bulunduğu köy seyirlik oyunları Anadolu muhayyelisinde İslamiyet öncesinde ve İslamî açıdan çeşitli uygulamaları görmek mümkündür. Bu oyunların önemi ata olarak kabul ettikleri kişiler vasıtasıyla aktarılmış olmalarıdır (Elçin, 1991, s.62). İnan (1986), köy seyirlik oyunlarının tarihi geçmişini Hunlar dönemine kadar dayandırmaktadır. İlkbahar ve yaz mevsiminde oynanan oyunların kutsî özellik taşıdığını belirten İnan, Eski Türkçe döneminde, resmî dinsel bayram olarak kabul edildiklerini aktarmaktadır. Köy seyirlik oyunlarının önceleri riütele dayanan geleneksel yapısı zamana bağlı kalınarak güncellenerek eğlence işlevinin ön plana çıkarıldığı uygulamalar hâline dönüşmüştür. Yaşlılık kültürü açısından köy seyirlik oyunları yaşlılık ile eğlence arasındaki ilişkisiyi de ortaya koymaktadır. Köy seyirlik oyunlarında var olan ölüp-dirilme motifi, umutsuzluktan umuta geçişin de bir göstergesidir. Oyunda önce ölümün soğuk yüzü gösterilir, insanların umutsuzluğa kapıldığı dönemde eğlence faktörü devreye girerek diriliş gerçekleşecektir (Özdiñer, 2011, s.25-26). Köy seyirlik oyunlarında var olan bir diğer motif, kılık değıştirmedir. Oyuncular, oyunda genellikle yaşlı kadın şeklinde oyunda yerini alır. Yaşlı kadın, mitolojik bir geçmişe sahiptir (Özdiñer, 2011, s.27).

Sivas’ta dede, tilki, arap, gelin ve deveden oluşan bir oyun icra edilir. Dede rolünü oynayan oyuncunun sırtına minderden kambur yapılı ve yüzüne yünden sakal takılır. Tilki rolünü oynayan oyuncu köyün kurnaz gençlerinden seçilir ve üstüne koyun postu atılır. Gelin, arap ve deve ise Erzincan’da oynanan “köse gelin” oyununda olduğu gibi şekillendirilir. Oyun esnasında oyuncular arasından bir kişi izleyiciye oyunu anlatmak ve oyunla izleyici arasında iletişimi kurmak amacıyla “kâhya” seçilir. Oyunun icrası şu şekildedir: Dede devenin üzerinde bir eve gider ve evde gelinle karşılıklı oynar. Arap elinde sopayla gelip dedeye vurur ve dede

ölür. Gelin, dede için ağlarken kâhya dedenin kefeni için izleyicilerden para ister bu karışıklığı fırsat bilen tilki ise evin mutfağına girerek erzak alır (Sinmez-Yiğit, 2014: 20-21).

Elazığ'da da Dede ismiyle bilinen bir saya oyunu bulunmaktadır. Oyunda bir dede (çoban), dedenin iki karısı Fato ve Esmâ, bir hoca bir de muhtar bulunur. Oyun her ne kadar bu kişiler etrafında teşekkül etse de seyirci de oyunda aktif olarak bulunmaktadır. Yaşlı olan dede, muhtardan iş ister ve anlaşılır, ancak dede kalacak yerleri de olmadığını söyleyerek ev konusunda muhtardan yardım ister. Muhtarın gösterdiği eve ailesini taşıdıktan sonra sürüleri otlatmaya giden dede, döndüğünde eşlerinden birinin evde olmadığını görür. Eşini o yokken seyircilerden birisi kaçırmıştır. Evde kalan eş kadının kendi kaçtığını söyler ancak dede buna inanmaz ve kaçırılan eşini aramaya başlar. Kaçırılan yerden kurtulan kadın tekrar meydana gelir. Ancak bu esnada muhtar kadını kendisi bulup getirmiş gibi davranır ve kadına iftira atar. Dede, muhtarın yalan söylediğini anlayınca kızar ve ücretini ister. Bu esnada köyde bir düğün vardır, düğünü gören dede çalgıcılardan çiftetelli çalmasını ister. Hep birlikte oynamaya başlarlar ancak oyun sonunda dede yere yığılarak ölür. Dedenin başında iki karısı ve seyircilerden biri ağıt yakar. Hoca bu esnada oyuna dahil olur. Hoca dua ederek dedeyi canlandırır ancak bu sefer de dedenin kaçırılan karısı (Fato) ölür. Karısının başında ağlayan dedeyle seyirciler dalga geçer, üzülmemesi gerektiğini tek eşli de yaşayabileceğini söylerler. Ancak hoca dedeye üzülür ve tekrar dua ederek ölen karısını da canlandırır (Tekerek, 2007: 80-81)

Kos- kosa /Köse-Gelin oyununda genellikle sembolik olarak eski yılın kovulması ve yeni yılın karşılanması işlenmektedir. Bu duruma en güzel örnek ise Doğu Beyazıt'ta oynanan Köse-Gelin varyantıdır. Oyunda iki damat ve bir gelin bulunur. Damatlardan birisi yaşlı ve çirkin (Köse) diğeri genç ve yakışıklıdır. Bir düğün ortamını canlandıran oyunda gelin, yaşlı damatla evlenmektedir, ancak bu durumdan kaynaklanan hoşnutsuzluğu tüm hâl ve hareketlerinden belli olur. Düğün esnasında Köse yere düşüp ölür ve gelin genç olan damada verilir. Bu durum sembolik olarak eski yıldan kurtulma ve yeni yıla geçişi simgeler (And,2014: 134).

Anadolu'da oynanan başka bir köse oyununda ise köse yaşlı bir insan kılığındadır. Bu oyunda Köse, geçip giden yılı temsil eder. Yıl artık bitmek üzere olduğu için oyuncu olabildiğince yaşlı gösterilir. Köse, eşek yahut bir katırın üzerinde köyü dolaşır, yolda onu gören kişiler üzerine sıcak yahut soğuk su serperler. Köse dolaşırken uğradığı yerlerden para bekler. Eğer para verilmezse mekandan istediğini alma yetkisine sahip olur. Bazı bölgelerde ise istediğini alamayan Köse, elinde bulunan pis su ile hem mekanı hem de mekan sahibini ıslatır. Özellikle

iki ezan arasında oynanan bu oyunda kösenin topladığı paralar onda kalır ancak ikinci ezan vaktini geçtiği anda topladığı hediyeler kendisinden alınır. Ezan vakti girdikten sonra köseyle karşılaşan ilk kişi köseyi temsili bir şekilde döver, bu şekilde hem eskiyen yılın hem de kışın kovulması kurgulanmış olur (And, 1985: 129-130).

Köylerde azalan nüfus ve teknolojinin gelişmesiyle köy oyunlarında da değişimler olmuştur. Oyunlardan sadece deve oyunu oynanmaktadır. Bunun sebebi de düğünlerin şenlikli geçmesi amacının güdülmesidir. Oyunu icra edenler de köydeki yaşlılardır. Diğer oyunlardan olan çiğdem oyunu, conguluz, aygördüm ve çelik oyununun artık oynanmadığı görülmüştür.

Köy hayatı, iktisadî faaliyetleri esas alan bir yapıya sahiptir. Cemiyet üyeleri bir nevi grup faaliyetlerine dönüşmüş olan bu yapı içinde yaş ve kimliklerine bağlı sorumluluklar üstlenir. Kadınlar ve çocuklar hatta yaşlılar bu sosyal yapının birer parçasıdır. Çalışma hayatı bütün zamanları içine aldığından eğlenceye ayrılan zaman kısıtlıdır. Eğlenceler, daha çok kış mevsimlerinde köylünün hayatında yer eden davranışlara dönüşmektedir. Ayrıca toplu faaliyetlere dönüşmüş olan düğün, nişan, av merasimlerinde eğlencelerin tertip edildiği görülmektedir.

Alevîler arasında gelenekselleşmiş bir dans ritüeli olan semahlarda atalar kültürünün yansımaları görülmektedir. Bir ibadet şekli olan Cem’de on iki hizmet, on iki hizmetin de on iki sahibi vardır. Bunlar içinde birinci hizmet Dedelerin/Babalarındır. Bu ise atalar kültürünün canlı olarak yaşadığının en güçlü göstergesidir. Bu ata figürleri, töreni yönetmekle beraber sorunları çözerler. Dede makamına sahip olacak kişilerin Alevîler arasında Hz. Ali’nin soyundan gelmesi gerekirken, Bektaşiler arasında bu makama atama yapılabilmektedir. Semah sırasında dedeye sırt dönülmesi uygun görülmez. Bu dedenin yanında Hz. Ali’nin makamı olduğuna inanılan ‘çerağ’ tahtı yer alır. Dönerken dedenin bulunduğu makama gelindiğinde semahçılar yüzleri dededen yana gelecek şekilde dönüşlerini tamamlarlar. Bu sıra baş hafif olarak eğilerek dedenin bulunduğu yer selamlanır (Bozkurt, 1995:33-34, 47). Bu hareket atalar kültü bağlamında çerağa ve dedeye saygının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu şekilde ata mekânı kült alanı haline gelir.

Kars’ta ilkbaharda gerçekleştirilen sabanı ilk defa toprağa vurma ritüeli [1969] Çift Çıkarma olarak bilinir. Törende atalar dikkat çekmektedir. Merasimi düzenleyen “aile reisi”, köy ihtiyarlarından çift çıkarma gününün tespit edilmesini istedikten sonra “köyün ihtiyar kadınları” evde toplanarak imece usulüyle yufka açıp ekmek pişirirler. Bölgenin “en yaşlılarından birisi”

iki adet çiğ yumurtayı öküzlerin alınlarına vurarak kırar ve öküzlere de çift ekmeğinden yedirilerek tören tamamlanır (Çay, 1985:60). Söz konusu ritüelde rol alan kişilerin tören içindeki bereketle ilişkili işlevleri, onları arkaik ataların temsilcileri konumuna yerleştirir. yöresi müzik kültürü açısından önemli bir merkezdir. Yörede müzik denilince Türk halk müziğinin bir türü olan bozlaklar ön planda gelir. Bunu kırık havalar ve oyun havaları takip eder. Kırşehirde yaşlı diyebileceğimiz kişilerin büyük çoğunluğunun müzikle ilgisi sadece dinleyici olmaktan öteye gitmez. İcracı, yani çalıp söyleyen kişi birkaç ozanı dışarıda tutarsak yok denecek kadar azdır. Bu birkaç kişi de bu işi meslek edinmiş değil, âşıklık geleneği içinde kendi deyişlerini söyleyenlerdir. Kırşehir, geçmiş dönemlerde Anadolu âşıklarının sıklıkla uğradığı bir konaklama yeridir. “Feleğin garip yolcuları” adıyla anılan âşıklar, han köşelerinde, âşık kahvelerinde, yerli âşıklarla buluşarak koşmalar düzüp muamma asmıştır. Muhabbet toplantılarında âşıklara sıkça rastlanmıştır (Cihan, 1990, s.57). Orta yaş ve üstü yarenlerin yer aldığı muhabbet toplantılarında içki içilmeyip kadın da bulundurulmamaktadır. “Peşrev” adı verilen müzik ile fasıl açılıp yerli âşıkların divan, koşma, semai gibi ezgili söyleyişiyle muhabbet sürdürülmektedir.

Resim 38. Karacakurt Türkmenleri şenliğinde yöresel kıyafetler giyen yaşlı kadın görseli.

Serdar Güneş Arşivi.

Kaynak şahıs olarak bilgilerine başvurduğumuz yaşlıların büyük çoğunluğu türkü bildiklerini ancak söyleyemeyeceklerini, bir kısmı da söylemekten kaçınarak hatırlayamadıklarını belirtmişlerdir. Yaşlılara müzikle ilgileri sorulduğunda büyük bölümü düğünlerde, radyo ve

televizyonda halk müziği dinlediklerini; birkaç kişi de belirli dini kanallardaki ilahi ve dini müzik dinlediklerini belirtmişlerdir. Kırşehir yöresinde yaşlılar dans ve oyun oynamayı günah saydıkları için mecbur kalmadıkları sürece oynamadıklarını belirtmiştir.

Sohbet ve Eğlence Kültürü

Kırşehir sohbet ve eğlence gelenekleri yüzlerce yıl öncesine dayanır. Ahilerin yapmış oldukları yemekli eğlence geleneğinde, gün boyu çalışıp yorulan Ahi gençler, akşamları kendi zaviyelerinde toplanır, topluca yemek yerlerdi. Yemeğin ardından helva ikram edilir, bunu eğlenceler takip ederdi. Bu eğlenceler gecenin ilerleyen vakitlerine kadar sürerdi. Bu Ahi eğlenceleri yurdun çeşitli yörelerine dağılmıştır. Bunlardan başlıcaları seymen, yaren, sıra gecesi, kürsü başı, gezek, barana, fefene, oturma... gibi yemekli eğlencelerdir. Bunların dışında kış geceleri ev oturmaları, saya gezme törenleri, nevruz ve Hıdırellez eğlenceleri, düğünler... Kırşehir eğlence kültürünün ne denli gelişmiş olduğunun göstergeleridir (Seyfeli, 1995, s.50).

Türk kültüründe köy ve kasabalarda yaşlıların ve gençlerin bir arada bulunduğu iki çeşit köy odası ve kahvesi bulunmaktadır. Odaların düzenlenmesinde sülale ve akrayan grupları da etkilidir. Köy odaları yerel boyutta kültürel etkileşimi sağlaması açısından önemli icraa merkezleridir (Özdemir, 2004, s.97).

Köy odaları, Anadolu köylüsünün birinci derecedeki eğitim kurumlarıdır. Ahilik geleneğinden kaynaklanan köy odaları Selçuklulardan itibaren devam eden, akşamları düzenlenen bir gelenektir. Ahiler haftanın belli günlerinde (perşembeyi cumaya bağlayan akşam) zaviyelerinde yemek ve eğlence düzenlemiştir. Bunun yanı sıra o kente gelen yolcu ve gezginleri ağırlamak, onların iâşe ve ibatelerini (beslenme ve barınma) sağlama konusunda kendilerini sorumlu hissetmektedir. Bir Ahi zaviyesine konuk olan kişi, hiçbir ücret ödemediği üç gün boyunca bu imkânlardan yararlanmaktadır. Ahi zaviyelerinin bu işlevini köylerde köy odaları üstlenmiştir. Köye gelen yolcular, çerçiler, resmî görevliler (jandarma ve vergi memurları) köy odalarında konuk edilmektedir. Bu odaların giderleri oda sahibi olan, köyün varlıklı kişileri tarafından karşılanmaktadır. Aynı hizmet, kentte de varlıklı ağaların konaklarında, konutun belli bir bölümünün ayrılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Buraya selamlık veya konuk odası, erkek odası gibi isimler verilirdi. Konuk odalarını günümüzdeki misafirhaneler olarak tanımlamak mümkündür. Köy odalarında, odanın düzen ve temizliği, konukların binek hayvanlarına su ve yem verme, sofraya hizmetleri; yiyecek içecek ikramları gençler tarafından yapılmaktadır. Köy

odalarına çoğunlukla kız çocukları ve kadınlar girememektedir. Yaşlı kişileri odalarda hatıralarını anlatmakta genç kişiler de saygıyla dinlemektedir (Kandemir, 1934, s.153).

Köy odalarında oturma planı da oldukça önemlidir. Yaşlılar saygınlıklarına göre odanın üst tarafında, baş köşede oturmaktadır. Gizli bir hiyerarşik düzene göre gençler kapıya yakın bir alanda oturmaktadır (Mucur örneği). Günümüzde köy odaları Kırşehir yöresinde büyük ölçüde kaybolmuştur. Bunun nedenlerinin başında odanın ekonomik maliyetinin artması, ulaşım imkânlarının gelişmesi, haberleşme imkânlarının artması ve insanların teknolojik araçlar (telefon, televizyon) vasıtasıyla sohbet kültürünü yok etmeleri gelmektedir. Zaman zaman köye gelen abdal ya da âşıklar saz çalarak köy odasında bulunan kişileri eğlendirirdi. Yaşlı kişiler düzenlenen bu eğlenceleri seyretmekle yetinirdi. Köy odalarında yüzük, fincan oyunları, köy seyirlik oyunları oynanmaktaydı. Günümüzde Çiçekdağı, Mucur, Akpınar ilçelerinde, merkeze bağlı Ulupınar (Sulhanlı), Yağmurlu ve Çayağzı (Cemele) gibi köylerde işlevselliğini yitiren köy odaları metruk hâle dönüşmüştür.

Çocukluğumuzda televizyon yoktu. Yaşlılar dedemin konuk odasında otururlar, çiftçilikten, hayvancılıktan, dini bilgilerden, askerlikten ve harp hatıralarından, gündemde olan olaylardan bahsederlerdi. Birçok şeyi onlardan dinleyerek öğrendim. Daha sonraları, gençler bir araya geldiğinde yaşlı kişilerden öğrendiklerimizi uygulayarak kültürel aktarımı devam ederdi.(K.1)

Kış oturmaları:

Kırşehir yöresinde de bu eğlenceler son yıllara kadar yapılagelmiştir. Bunların başında ailelerin kış geceleri yaptıkları gece oturmaları gelir. Buna ailece katılırlar. Kadınlar ve çocuklar bir arada eğlenirken, erkekler de selamlık veya erkek odası adı verilen ayrı bir odada sohbet ve eğlence düzenlerdi. Kadınlar masal anlatarak, mani atışarak, bilmece sorarak, çeşitli oyunlarla vakit geçirirken; erkekler kahve içer, işten güçten, memleket meselelerinden, harp ve askerlik anılarından, dini konulardan sohbet açarlar; kendi aralarında şakalar yapar, yüzük oyunu gibi oyunlar oynar, fıkra ve esprilerle vakit geçirirlerdi (Seyfeli, 1995, s.55).

Saya gezme:

Kırşehir yöresinde unutulmaya başlayan, bugün ancak bazı köylerimizde kalan bir gelenek de kış yarı gezme veya saya gezme adı verilen törenlerdir. Koç katımından itibaren 100 gün geçince koyunların gebe olduğu iyice anlaşılır. Ocak ayı ortalarında çobanlar, köyün gençleriyle birlikte bir tören düzenler. Bu törene bazı köylerde sadece çobanlar katılırken, bazı

köylerde de tören alayına çocuk ve gençler de katılır. Saya töreni sırasında çocuklar grup halinde toplanır. Köy gençleri içlerinden seçtikleri üç genci çoban, arap ve gelin kılığına sokar. Çoban kıyafetindeki köseye keçeden yapılmış aba veya kürk giydirilir, takma sakal bıyık takılır ve belindeki kuşağa takırdak, çan ve zil bağlanmasını yüzünü siyaha boyarlar. Başına keçeden veya koyun postundan yapılmış uzun bir külâh giydirirler. Göğsüne, omzuna irili ufaklı koyun çanları takarlar. Çoban hoplayıp sallanarak, sağa sola yatarak, çanlardan olabildiğince sesler çıkarmaya çalışarak yürür. Gurup halinde peşine düşen çocuklar, ev ev dolaşır. Çoban, uğradıkları evin kapısı önüne yatar; un, bulgur, yağ, pekmez, şeker, bal, üzüm, incir, peynir veya para alıncaya kadar kalkmaz. Toplanan paralar paylaşılır; malzemelerden pilav, yemek ve helva yapılır ve bunlar saya törenine katılanlar tarafından topluca yenilir. Saya dolaşırken, uğranılan evlerde aşağıdaki türküler okunur:

Kınalı koç mor koyunu aşılar
 Zemheri ayazı her yer ışılar
 Saya'ya çıkmış da obadan yiğitler
 Haberiniz olsun konu komşular
 Evlerin önüne girişte okunan mani şöyledir:
 Sayacı geldi duydun mu?
 Köse'yi gelini gördün mü?
 Niye geldiler sordun mu?
 Bulgur, yağ, ekmek verdin mi?

Köse olarak bilinen çoban kılığına girmiş erkek ev sahibinden bahşiş almak için bayılmış gibi yapar. Arabın çaldığı defin eşliğinde gelin kılığındaki arkadaşı, şu türküyü söyler:

Köse oğlan yatar uzun
 Benim ağam iki gözüm
 Ablama sözün geçerse
 Heybeye koyığde üzüm
 Kösemın gözleri humar
 Birin açar birin yumar
 Uzanmış yerde yatıyor
 Ağasından bahşiş umar
 Koyunun çift kuzulasın
 İneklerin buzulasın
 Bulgurunan yağ verirsın
 Mayaların yavrulasın

Kırık kağınının kayışı
 Gelir gıvrışı gıvrışı
 Kalkalım kösem kalkalım
 Ağamdan aldık bahşişi

Yekin köse oğlan yekin
 Toza battı samur kürkün

Tasalanıp gayret çekme
Ayağa kalk doldu yükün

Ambarına buğday dolsun
Ablam çift oğlan doğursun
Müsaade alıp gideriz
Ağam hanen kutlu olsun(Yaşa Altınok, 2003, s.439)

Hey hayadan hayadan

Yılan çıktı kayadan

Acımızdan gelmedik

Töremiz var sayadan

Bazı köylerimizde de bu tören sırasında gençlerden biri koyun postlarına bürünerek ayı olur. Postun çeşitli yerlerine koyun çanları takılarak türlü sesler çıkaran bir giysi yapılır. Buna ayı donatma denir. Biri de kadın kılığına girer. Ayının boynuna, kuyruğuna koyunlara takılan çanlardan türlü sesler çıkararak yürür. Zilli maşa ve tefler çalarak, oyunlar yaparak ev ev gezerler; özellikle koyunları olan hayvan sahiplerinin evlerine giderler. “*Koyunlarınız çift olsun!...*” diyerek dualar ederler; bahşiş isterler. Bu gün için söylenen özel tekerlemeleri hep bir ağızdan söylerler.

Saya saya gezerim,

Saya boncuğ düzerim.

Sayıla armağan véreniñ

Üç oğlu olsun,

Oğlunuñ gözü görsün;

Sayıla bahşiş vermiyeniñ

Bir gızı olsun,

Tek gözü olsun;

O da çatlasın ölsün!...”

Bir evin önünde oyunlar yaparken, oyun arasında ayı kendini yere atar, küsmüş olurdu. Ev sahibi de ayının gönlünü almak için un, yağ, peynir, bulgur, pekmez, üzüm ya da para verirdi (Seyfeli, 1995 s. 398).

Resim 39. Türkmen Şenliğinde zeybek oynayan yaşlı erkek görseli. Serdar Güneş Arşivi.

Resim 40. Karacakurt Türkmen Şenliğinde gelenek ve görenekler hakkında bilgi veren yaşlı erkek görseli. Serdar Güneş arşivi.

6.10. HALK HEKİMLİĞİNDE YAŞLI VE YAŞLILIK

Sağlığın birincil hedef olduğu yaşamlarda, sağlıklı olmak için gelenekten yararlanma da öncesine nazaran teşvik ve kabul görmektedir. Öyle ki geçmişte yaşlıların belleğinde muhafaza edilip uygulanan ve “kocakarı ilacı” denilerek olumsuz bir imaj yüklenen bitkisel ilaçlar bugün “alternatif/tamamlayıcı tıp” adıyla bir sektör durumuna gelmiştir. Söz konusu “kocakarı ilaçları” artık ünlü doktorların tavsiye ettiği sağlık kürlerine dönüşürken, geleneksel bilgi de kaybettiği itibarını kazanmaya başlamıştır. Kasapoğlu (1999) , bilgideki hiyerarşide bir kırılma olduğunu, “uzman”ın statüsünün önemsenmemeye başladığını belirterek ekler; sonuçta seçkinler ve kitle kültürü, entelektüeller ve halk kültürünün figürleri, tıbbi uzman ile sıradan insanlar arasındaki kesin ayrımlar/ikilemler daha azalmaya başlamıştır .

Türk kültüründe bilgili ve sözlerine itibar edilen kahramanlar etrafında bir kült oluşmuş durumdadır. Eski Türk inanç sisteminde atalar etrafında şekillenen bu düşünce biçimi İslamiyet’in kabulünden sonra veli kültü olarak yeniden şekillenmiş durumdadır. Sultan ve gazilerden çoğunun öldükten sonra unutulmalarına karşılık, Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Akşemseddin gibi veli olarak görülen kişilere karşı duyulan saygının süreklilik göstermesinin temelinde, muhtemelen, atalar kültüyle olan kökensel birliktelik bulunmaktadır (Kaplan, 1996, s. 120). Bu örnek, ayrıca, bazı tarihsel kişiliklerin kahramanlar arasında kalırken, bazılarının bir tür erginlenme geçirerek ata vasfı kazandıkları varsayımını desteklemektedir.

Adak ve türbelerin ziyaret edilen mekânlar olarak görülmesinde Türk kültüründe var olan Eski Türk inancının etkileri yoğundur. Evliya/dede veya atanın adıyla isimlendirilen bu ziyaret yerlerinde geçmiş dönemde yaşamış uhrevî kişilere duyulan saygı ibadet rütüel ve uygulamalarının gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.

Halk hekimliğine bağlı sağaltma uygulamalarında atalar kültü bağlamında yaygın olarak türbelerden yardım istenir. Anadolu’nun birçok yerinde yer alan türbelerin çeşitli hastalıkları geçirdiğine inanılmaktadır. Geleneksel sağaltma işlemlerinde başvuru yapıldığı yerlerden birkaçı şu şekildedir: Hırsılı Baba, Leblebi Dede, Huykesen Ziyareti, Yürük Şah, Yürü Dede, Yürük Dede, Ünzüle Ebe, Düzgün Baba, Çıglık Tekkesi, Ayak Dede bunlardan birkaçıdır (Örnek, 1979:276-277). Bundan başka Koyun Baba, Yalın Gazi, Örumcek Baba, Çifte Gelinler, Sarı Sultan, Portarya Kadın, Bukalı Baba gibi türbeler örnek verilebilir. Bu şekilde yatırların bulunduğu tepeler, kayalar ve ırmak kenarlarının mukaddes olduğuna inanılmaktadır. Eren, derviş gibi anılan bu kişilerin türbeleri eski Türk dinindeki ata mezarlarına dair inancın devam ettiği

yerlerdir. Bu kişilerden yardım istenmesi şu örnekte görülebilir: “Aman Musa Baba, Hasan Baba, sen bereketimizi arttır, benim şu işimi gör, hastamı iyi et” (Yörükân, 2014:39, 86). Kültür-mekân bağlamında değerlendirilmesi gereken bu durumlar ata kültlerinin mekânla doğrudan ilişkili olduğunu örnelemektedir.

Kayseri’de bulunan Mollahacı köyünde Derebahçe adıyla bilinen bir dere olup, derenin kuzey kıyısında bir kaya yer almaktadır. Bu kayadan çıkan tatlı bir suyun hemen yanında yaşlı bir Dağdağan ağacı vardır. Yöre halkının bu ağacı Dede, yanındaki çıkan suya da Dede Suyu şeklinde adlandırıp suyun şifalı olduğuna inanılması ve köydeki hastaların “Dededen bir su getirin de içelim!” demeleri, ataların yardım ettiğine ilişkin inançtan kaynaklanmaktadır (Doğrusöz, 2005:92). Kayseri’de Yılanlı Dağı’nın kuzey eteğinde bulunan çukur bir yerde Koyun Baba Türbesi vardır. Türbenin yanında bulunan kuyu Çukur Kuyu olarak adlandırılmakta ve kuyu suyunun dabaz gibi cilt hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır. Hasta çocuklar yazın kuyu başında, kışın ise eve bu kuyudan su getirilerek yıkanır (Doğrusöz, 2005:108).

Anadolu’da yağmurun sele dönüşmemesi için ocak demirinin eşiğin önüne çakılma adeti vardır. Benzer şekilde kuraklığın sona ermesi için Ardahan’da dul kadınların halka yapıp belirli tekerlemeler söyleyip yere kazık çakma adetleri arkaik dönemlerden gelen kadın ata kültürünün yaşayan bir kalıntısı olabilir (Kalafat, 2009:24, 135).

Beysanoğlu (1995), *Diyarbakır Folklorunda Gelenek Görenek Adet ve İnanmalar* adlı eserinde nazar değmesi sonucu hastalanan kimseye, nazarın zararlarını gidermenin etkin yollarından birinin de üzerlik tütsülemek olduğunu, bunun için üzerlikle tuzun karıştırılarak, tütsülemeyi yapacak olan kişinin, nazar değmiş veya nazardan korunmak istenen kimsenin başında durarak üzerlikle tuzu avucuna alarak bu elini hastanın başının üzerinde dolaştırmak suretiyle tekerleme söyler. Tekerlemeden sonra avucundaki tuzla karışık üzerliği ateşe atar. Hasta üzerliğin dumanını koklar. Tütsüleme, kurşun dökme, işlemlerini yaşlı kadınlarca yapılır.

Halk hekimliği, çoğunlukla aile içerisinde kültürel bir bilgi olarak gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Kaynak kişilerden edindiğimiz bilgilere dayanarak, halk hekimliğinin gelecek kuşaklara aktarımında kadınların daha ön planda olduğu söylenebilir.

Halk arasında hastalıkları tedavi edenlere sıhhiye, şifacı, sınıkçı gibi isimler verilir. Geleneksel tedavi yöntemlerini kullananlar genellikle ev hanımıdır. Bu hanımlar, ev işleri dışında hayvancılık ve tarla işleriyle de yakından ilgilenmektedir. Geleneksel tedavi yöntemlerini

kullananlar, köydeki yaşam koşulları, bilgisizlik ve maddi sıkıntılar gibi sebepleri gerekçe göstermektedir.

Geleneksel tedavi yöntemleri arasında deneme-yanılma yoluyla elde edilen bilgi birikiminin yanı sıra, temel kültür eserlerinde geçen ve eski devrilerden beri bilinen uygulamalar da mevcuttur. Yine bu konuda klasik dönemde yazılan tıp ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgilere de rastlanmaktadır. Bu kaynakların bazıları günümüzde dahi geçerliliği olan bilimsel değere sahip olabilir. Ancak bunun araştırılması çalışmamız dâhilinde değildir. Kırşehir’de halk muhayyelisinde yer etmiş bilgeliği ve tecrübeyi temsil eden birçok veli ve evliya kültü bulunmaktadır. Ahi Evran, Hacı Bektaş Veli, Aşık Paşa gibi kişiler dini vasıfları sayesinde yöre halkının sıkıntılarını giderdiği düşünülen yaşlı bilgelere dir. Son olarak da hatırlama ve hatırladıklarını yeniden biçimlendirme sayesinde geçmişle şimdi arasında bir süreğenlik oluşturur. Anadolu’nun fethinden bu yana yoğun bir Türkmen yerleşimine sahne olan Kırşehir yöresinde eski Türk kültürüne ait birçok unsurun yaşıyor olduğunu tespit ettik. Bunların başında sağaltıma yönelik inanma ve uygulamalara konu olan ocak kültürü gelmektedir.

Kırşehir ve çevresinde alkarısı, nazar, kurşun dökme, tuz çevirme, tütütme, tükürme, muska yazma, türbe ve yatır ziyaretleri gibi inanç ve uygulamaların genellikle yaşlı kadınlar tarafından devam ettiği, bunların yanı sıra, halk sağaltımına yönelik çok sayıda ocak olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı hastalıkları tedaviye yönelirken, bir kısmının da koruyucu nitelik taşımakta olduğu; ocaklar arasında al ocağının korumaya yönelik; diğer hastalık ocaklarının tedaviye yönelik oldukları; muska ve nazar ocaklarının ise hem koruma hem de tedavi işlevleri olduğu görülmüştür. Ocaklıların pek azının erkeklerden; büyük çoğunluğunun yaşlı kadınlardan oluştuğu, elli yaşın altındakilere çok az rastlandığı tespit edilmiştir. Başka bir tespitimiz de Kırşehir merkezinde ocakların eskiye oranla çok azalmış olduğu, köylerde bütün canlılığı ile yaşadığı yönündedir. Birçok ocağın da kendinden sonraki nesile el vermeden ocaklıının vefatından sonra kapanmış olduğu görülmüştür.

Kurşun dökme

Kırşehir’de diğer yörelerde olduğu gibi nazar değdiğine inanılan bir kimseye kurşun dökülmektedir. Kurşun dökme ile ilgili birçok uygulama bulunmaktadır. Kurşun dökme işi, yörede yaşlı kadınlar tarafından devam ettirilen bir gelenektir. Önceden toplanıp kurutulmuş olan üzerklik otunun hastaya solutulmasıyla uygulamaya başlanmaktadır. Yaşlı kadın belli

duaları okuyarak tuz çevirme işlemini gerçekleştirmektedir. Tuz çevirme işleminden sonra nazar değen kişiye tuz yalatılmaktadır.

Yaşlı kadınların kurşun dökme uygulamasını gerçekleştirmek için birtakım eşyaları bulunmaktadır. Kurşunun eritileceği bir kurşun tabağı, bakır su dolu bir tas, tasın içine konulmak üzere iğne, madeni para, mavi boncuk, ve kurşun döken kişinin “ebe yüzüğü” olarak nitelen yüzüğü başlıca malzemelerdir. Bazı uygulamalarda bir kalburun içine bakır bir tabak, yarma, b,r parça tezek, ve kurşun döken ebenin sağ ayakkabısının konulduğu da bilinmektedir. Su dolu olan tas, kalburun içine konulup kurşun ateşte eritilmektedir. Eriyen kurşun suyun içine dökülmektedir. Üç kez bu uygulama tekrar edilmektedir. Suyun içinde çeşitli şekiller alankurşun hakkında yorumlar yapılarak nazarın önleneceği inancı bulunmaktadır. Kurşun dökme süresince kurşunu döken yaşlı kişi sürekli dua okumaya devam etmektedir. Kurşun işlemi bitince hastaya bu sudan içirilmektedir. Su ile eli yüzü yıkanmaktadır. Kalan su da sağa sola serpilmiştir. Tadaki madeni paralar da ebe olarak bilinen yaşlı kadına verilmektedir. Tabak içinde bulunan yarma da tavuklara yedirilir. Kurşun döken kişi, o gün boyunca kimseyle öpüşmemektedir. Kurşun dökme işini gerçekleştirebilmek için ocak olarak bilinen bir el alma ritüelini gerçekleştirmesi yaşlı kadının itibarını artırmaktadır (Cihan, 1990, s.67).

Kurşun dökme ritüeli islami motiflerin yanı sıra Şamanizm inancının etkilerinin de günümüze kadar taşınması için devam eden önemli bir uygulamadır. Ocaklı kadın kurşun dökme uygulaması boyunca Kuran’da yer alan bildiği belli duaları okumaktadır. Tuz çevirme esnasında Besmele çekmektedir. Bunun yanı sıra şaman uygulamalarında tedavi edici rolü olan şaman, hasta olan kişinin vücuduna dokunarak vücut ısısını belirlemektedir. Ocaklı kadın da hastasına dokunarak dua etmektedir. Kurşun dökme ritüelinde ocaklı kişi de uygulama esnasında esnemeye başlaması şaman uygulamalarında yer alan esrime tedavisi ile benzerlik göstermektedir (Bayat, 2015, s.48). Ocaklı kadının gün içinde kimseyle konuşmaması ile şamanın tedavi sonrasında dinlenme ihtiyacının olması da ilişkilidir. Uygulama sırasında kullanılan su içirme ritüeli de Şamanist inanma ile ocak geleneğinin ortaklığını ortaya koymaktadır. Şaman tedaviye başlamadan önce ağzına su almaktadır, ağzındaki suyu tedavi sonrasında ateşte bekleyen suya atmaktadır. Ocaklı kadın da suyu hasta kişiye içirmektedir. Şamanizmde tütün, hasta kişilere koklatılan bir uygulamadır. Ocaklı kadın da tütsü kullanarak bu geleneği devam ettirmektedir. Her iki uygulamanın amacı da kötü ruhları ortadan kaldırmaktır. Ocaklı kadının kullandığı bakır tabak şekli itibariye şaman davuluna benzemektedir. Ocaklı kadın, uygulama sonrasında yer alan buğdayları tavuklara ya da hayvanlara vererek şamanizmde

yer alan ongun anlayışına da dolaylı bir gönderme yapmaktadır. Ongunlar için sunulan yiyecekler ocak geleneğinde hayvanlar için kullanılan saçı geleneğine dönüşmüştür.

Kırşehir yöresinde Karacakurt Türkmenleri tarafından aktarılan bir nazar duası şu şekildedir:

“Hermeşenin, hürmeşenin; yeryüzünde kırmaşanın; hacısının, hocasının; gencinin kocasının , bin bir atlı bir süphan, yaa derman ; benim elim değil (daal) , Fadime anamızın eli, yaa derman ! Tüh tü tü, bu nasıl çocukmuş, (adammış, evmiş, ekinmiş, malmış vs.) diyen gözü gök (göğ) , gök gözlü olanların gözlerine ! Ak taştan atlasınlar; Kara taşa gelince çata da (çatta da) çatlasınlar. ”

Bu nazar tekerlemesini söyleyen (genellikle) yaşlıca ebe kadın (köyün bilge otacısı) ; sağ eline bir şimdik (tutam) zea (muhtemelen İngiliz tuzu veya şap, olmazsa yemek tuzu alır ve nazara uğradığına inanılan hasta kişinin başı ucunda tuz olan elini soldan sağa doğru daire şeklinde gönderir. Bu işlemi yaparken de derin derin esner. Bu esneme, güçlü bir nazar olduğunun işareti sayılır. Bu işlem bittikten sonra elindeki tuz veya zeaı ateş üzerine atar. Yanan tuz- zea beyaz garip bir şekil alır. Bu şekle bakarak orda bulunanlar benzetme yoluyla kimin nazar değdiğini tahmin etmeye çalışırlar.(K.3)

Resim 41. Yeşil Pabuç

Resim 42. Kurşun dökme materyali

17

Nazardan Koruma Yolları

¹⁷ Çalışmada yer alan halk hekimliğine ait görseller, 2019’da BAP Projesi kapsamında hazırlanan Kırşehir Halk Hekimliği Envanteri adlı çalışmadan alınmıştır.

- Nazardan korunmak amacıyla at altından yapılmış nazarlık çocukların yakasına takılır. At nalından yapılmış nazarlık çocukların yakalarına takılır. At nalı kapının eşiğine çakılarak nazardan korunmak amaçlanır.
- Evi gösterişli olan insanlar tarafından kapının üzerine horozlu ayna takılır.
- Mavi gözlü insanların nazarının degeceğine inanılır. Nazardan korunmak için omuza yedigöz boncuğu, tazı boncuğu, sultan iğnesi takılır.
- Nazar değıdiren kişi daha önce nazar değıdirdiği kişinin evine geldiğinde ev sahibi tarafından çeşitli önlemler alınır. O kişinin ayakkabısı çevirilir. Ayrıca o kişi evden gidince çocuk hastalanırsa banyo ettirilir.
- Çocuklar nazardan korunmak amacıyla kirli giydirilir. Çocukların kulaklarının arkasına kara sürülerek kötü görünmesi sağlanır. Kötü huyları anlatılır. Çocuklar sevilirken “çirkin” diye sevilir. Ayrıca “Maşallah” denilerek nazar değmemesi amaçlanır.
- Nazar değen kişiye Nas, Felak suresi okunur ve üflenir. Sureleri okuyan kişi esner ve gözleri yaşarırsa nazarın şiddetli olduğu düşünülür. Nazar değen kişi, okuyan kişiye leblebi, şeker ya da üzüm verir. Okuyan kişi bunları yediğinde esnemesi geçer.
- Tarladaki ürüne nazar değmemesi için tarlaya toskaban kemiği asılır. Ağağlara ise üzerlik bağlanır.
- Nazardan korunmak maksadıyla bir miktar tuza üç ihlas, bir Fatıha okunur. Bu tuz ateşe atılarak yakılır.
- Nazar değıdirdiği düşünölen kişinin herhangi bir eşyasından kesilerek bu eşya yakılır. Yakılan eşya nazar değen kişinin evinde tütütölür. K.144) (K.155) (K.156) (K.163) (K.164) (K.166).

Ocaklar

Kurbağacık (Sea) Ocağı

Hastalığın belirtileri ishal, damak yarası, iştahsızlık, gözlerde ışılamadır. Bu rahatsızlık çocuklarda görölür. Hasta olan kişi, Acıöz’de kurbağacık ocağı olan şefka Bacın’a gider.

İlk önce hastanın damağına sea sürölerek damak kanatılır. Daha sonra hastanın beyninin bingıldağına jilet atılarak oradaki pis kan çıkarılır. Kuru üzüm, kına, sirke, kurbağanın yosunu karılarak hastanın başına sürölür. Bu karışımın, hastanın başında üç gün durması gerekir (K.55).

Derma Ocağı

Ocak sahibi öncelikle hastanın yara bölgesine okuyup tükürür. Daha sonra yaranın kenarını zabıt kalemiiyle çizer ve yaranın üzerine dua yazar. Yaraya üç gün su değdirilmemesi gerekir. (K.94)

Bademcik Ocağı

Ocak sahibi ilk olarak köpeğin pisliğini ezer. Daha sonra kağıdı külah yaparak köpeğin pisliğini hastanın boğazına üfürür. (K.195).

Kırık ve Çıkık Ocağı

Vücudunda kırık ve çıkık olan kişi ocağa götürülür. Eğer çıkık tedavisi yapılıyorsa çıkık olan yer sabunla bir süre ovulur. Daha sonra çıkmış olan yer çekilerek yerine getirilir. Eğer kırık tedavisi yapılıyorsa yumurtanın akı ve sabun karıştırılarak hastanın kırılan bölgesine sürülür. Bu bölge bir bezle sarılır.İki tane tahta ile kırık desteklenir ve tekrar bezle bağlanır.

Başka bir tedavi yöntemi de vardır. Bal, karabiber, ezilmiş kuru üzüm karıştırılarak hastanın kırık ya da çıkık olan bölgesine sürülür. (K.164) (K.166) (K.169).

Köstebek Ocağı

Bu ocakta ciltte çıkan yaralar tedavi edilir. Hastalığın tedavisinde köstebeğin teptiği toprak kullanılır. Bu topraktan bir miktar alınıp suyla karıştırılarak yara olan bölgeye sürülür. (K.120).

Göbek Düşmesi

Göbeği düşen kişinin karnı ağrır ve midesi bulanır. Ocak sahibi, hastanın göbeğinde su olduğunu ve göbeğin düştüğünü söyler. Ocak sahibi tarafından ip ilk olarak hastanın belinden daha sonra kalburun üstünden geçirilerek bir tahta parçasına bağlanır. Bu tahta parçası sürekli döndürülür. Bu sırada hasta yatar vaziyette ve dizleri bükük olmalıdır. Ocak olan kişi kalbura birkaç defa vurur. Kalburu bükükçe hastanın dizinden aşağı ılık ılık su akar. Son olarak da ocak sahibi hastanın karnını üfeler. Bu tedavi yöntemi üç gün uygulanır. Üç gün sonra hastanın göbeği yerine gelir. (K.127) (K.147).

Siğil Ocağı

Siğili olan kişi hocaya gider. Her bir siğilin iki katı kadar arpa hoca tarafından okunur. Okunan arpalar özün kenarına gömülür. Arpa çürüdükçe siğil de çürür.Çarşamba günü öğleden sonra ağa çalıya gidilir. Siğil duası, üç ihlas, bir Fatiha okunarak çalıdan kırılır; fakat tamamen kırılmamalı ve çalı sallanmalıdır. Hasta olan kişi arkasına bakmadan yürür. Çalı kuruduğu zaman Siğil de kurur.Hastaya Çarşamba günü sabah ezanı vaktinde yılan kavuğu yedirilir. Hasta tiksiniince siğil de kaybolur.Limon ve sirke kaynatılarak siğil olan bölge pansuman yapılır. Bu işlem birkaç defa tekrarlandıktan sonra siğil kaybolur. (K.6) (K.7) (K.11).

Yüz Felci

Hasta olan kişinin ağzı eğrilir. Hasta olan kişiye nüzul inmiş denir. Hasta olan kişi hocaya götürülür. Hoca Kur'an okur. Hoca tarafından yapılan muska hastaya takılır. Hasta bir müddet yatarak dinlenir ve iyileşir. (K.30) (K.40) (K.55).

Kabakulak Ocağı

Ocak olan kişide yedigöz tavaşı olur. Bu tava, ocak olan kişinin atalarından mirastır. Bu tavanın karası alınarak kabakulak çıkararak kişinin kulaklarının arkasına sürülür. (K.94).

Kurşun Dökme Ocağı

Nazar değen kişi yere oturtularak üzerine çarşaf örtülür. Bir tasın içine soğuk su koyulur ve bu tas hastanın başına tutulur. Suyun içine eritilmiş kurşun dökülür. Kurşun donarak şekil alır. Çıkan şekle göre nazar değdiren kişi hakkında bilgiye ulaşılır. Kurşun şekline göre nazar değdiren kişinin cinsiyeti ortaya çıkar. Kurşun dökülen suyun üzerindeki kurşun alınır. Sudan bir miktar alınarak hastaya içirilir. Kalan su dış kapının eşiğine dökülür. Böyle yapılarak nazar değdiren kişinin bir daha nazar değdirmesini engellemek amaçlanır. (K.2) (K.12).

Ziyaret ve Adak Yerleri

Bir tepenin kutsal kabul edilmesi için yatır olması şart değildir. Örneğin, Kayseri'de Örenşehir Köyünün kuzeyinde bulunan Tıraz tepesinde Dedelik adı verilen bir yer vardır ve burada kabir veya yatır olmayıp küçük bir kulübe bulunmaktadır. Burada yağmur duası yapıldığında kabul olacağına inanılır (Doğrusöz, 2005, s. 131). Dağ ve tepelerin kutsal kabul edilmesi, eski Türk

inanç sisteminde dağların akraba olarak görülmesiyle ilişkilendirilebilir. Bunların zirvelerine ata veya dede mezarlarının, türbelerin, yatırların yapılmasını bu yükseltilere atfedilen arkaik anlamların bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak söz konusu yere Dedelik denilmesi, atalara ait bileşenler bakımından, onu atalar kültürü içinde değerlendirmemizi gerektirir.

Isparta'daki yağmur duasına yönelik ritüellerden birisi taş toplamadır. Halk tarafından toplanan taşlar, büyük cami veya namazlığa taşınırken, kasabanın ihtiyar kadınları evlerinde iki rekat namaz kılıp dua ederler (Acıpayamlı, 1963b:6). Anadolu'nun bazı bölgelerinde din alimleri, hafızlar, hatırlı ihtiyarlar, Kaya Çeşme Musallası'na giderler ve burada sırtlarındaki elbiseleri çıkarıp tersine çevirerek baş aşağı ettikten sonra tekrar giyinirler (Acıpayamlı, 1963b:15). Musallanın seçilmesi, ölmüş ataların ruhlarına yakın olma düşüncesi ile açıklanabilir. Benzer biçimde, Bergama'da Alaca Atlı Dede'ye gidilir. Dede'den yağmur istenmesi aynı inancın bir sonucu olarak yorumlanabilir (Acıpayamlı, 1963b:19). Çorum'dan derlenen bir yağmur duası ritüelinde atalara ait bileşenleri görmekteyiz. Yağmur duası için bir araya gelen çocuklar, yaşlı bir eşek bularak, bu eşeğin üzerine mahallenin en yaşlı kadınının gelinlik elbiselerini giydirebilirler. Daha sonra bu şekilde giydirilmiş eşeğin üzerine fakir bir kız çocuğunu bindirip evlerin önünde gezdirilir (Acıpayamlı, 1963b:30).

Kırşehir yöresinde Yunus Emre Türbesi, Çal Dede Türbesi, Aşık Paşa Türbesi, Arap Dede Türbesi, Eflak Babası, Ahi Evran Türbesi belli başı ziyaret yerleridir.(K.45) (K.46)(K.67)

Resim 43. Yunus Emre Türbesi
Kırşehir Merkez Ulupınar Köyü

Resim 44. Aşık Paşa Türbesi
Kırşehir Merkez Kervansaray Mahallesi

Resim 45. Ahi Evran Camii ve Türbesi
Kırşehir Merkez Ahi Evran Mahallesi

Kutsal yerlerle ilgili olarak bütün Türk dünyasında ve Anadolu'da, dolayısıyla bunun küçük bir örneğini teşkil eden Kırşehir'de kutsanan velilere ait türbeler ve ziyaret yerleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak bu kutsanan kişi ve yerlerle ilgili birçok kültür oluşmuş, dini fenomen ve ritüeller geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları da Kırşehir şehir merkezinde, Ankara-Kayseri karayolunun hemen üstünde bulunan Âşık Paşa türbesi çevresinde oluşmaktadır. Âşık Paşa türbesine bağlı olarak 65 yaş üstü kişiler tarafından aktarılan inanmalar şunlardır:

a. Türbeye gelip dua okuma, dilekte bulunma: Âşık Paşa Türbesine gelerek çeşitli ihtiyaçlarından dolayı hacet dileyenlere, dileklerinin Tanrı katında makbul olması için bu kutsal mekânda dua okuyanlara bugün bile rastlanmaktadır.

Türbe önündeki bir taş çıkıp dua ettikleri zaman dileklerinin olacağına işaret olarak taşın döndüğüne inanmaktadırlar.

Yine türbe yakınında yastıklı beşik adını verdikleri (muhtemelen Selçuklu devrine ait, mermerden yontulmuş, halkın beşiğe benzettiği sanduka biçiminde bir mezar taşı) bir taş vardı. Çocuğu yaşamayan kadınlar, çocuklarını bu taş üzerine yatırılırsa yaşayacağına inanırlardı. Bu iki taş bugün mevcut olmadığı için bu uygulamalar devam etmemektedir.

b. Kurban kesme: Çeşitli konularda dileği olanlar Âşık Paşa türbesinde dua okuyup kurban kesilmektedir.

c. *Türbe civarındaki ağaçlara bez bağlama:* Türbe çevresinde ağaçlara, pencere demirlerine bağlanmış bez parçalarına rastlanmaktadır.

d. *Mum dikme:* Günümüzde bile türbenin pencere içlerine ve türbe duvarlarda bulunan çıkıntılara mum dikildiğine bilinmektedir.

e. *Doğan çocukların adanması:* Çocuğu olmayan kadınlar türbeye gelerek dua okurlar, evliyanın himmetiyle bir çocuk sahibi olmayı dilemektedir.

f. *Ocak kültü:* Türbenin bahçesinde eskiden bir ocak vardı ve bu ocakta çocuğu olmayan kadınlar için çorba pişirilir; dualarla içilen bu çorba sayesinde kadının hamile kalacağına inanılırdı.

g. *Hamile kalmak veya hastalığa şifa aramak:* Halk arasında hastaların evliyanın himmetiyle dertlerine deva aramalarının yanı sıra, “Oraya boş gelen dolu gider; dolu gelen boş gider.” şeklinde bir inanış daha tespit ettik. Oraya giden ve dua eden, çorba içen, taş yapıştırıran veya adak adayan insanların bu dileklerinin muhakkak yerine geleceğine dair kuvvetli bir inanış görülmektedir. Hamile kadınların buraya kadar gelmemesi için caydırıcı bir yönünün olması da ayrıca dikkat çekicidir.

h. *Gelin alayının Âşık Paşa Türbesi’ni veya çevredeki bir mezarlığı ziyaretleri:* Kırşehir düğünlerinde gelinin baba evinden alınıp, damadın evine götürülmesi sırasında, özellikle mezarlık önünden geçirilmesi bir gelenektir. Şehir merkezindeki düğünlerde de düğün alayı Âşık Paşa Türbesi önünde durur; burada dualar okunduktan sonra yoluna devam eder. Bu uygulamanın amacı geline, “Ak gelinlikle girdiği koca evinden ancak ak kefeninle çıkabilirsin. O yüzden iyi geçinmeye bak!” diye öğüt vermektir (Seyfeli, 2004, s.802-806).

Resim 46. Nazarlık için kullanılan görseller. Alev Merdin arşivi.

Yaşlı Kişiler Tarafından Aktarılan Halk İnanışları

- Köpeklerin uluması uğursuzluk sayılır. Uluyan köpekler, ayakkabı fırlatılarak susturulur.
- Güneş tutulmasında halk tarafından, güneşin kurtulması amacıyla teneke çalınır veya havaya tüfek sıkılır.
- Rüyada görülen yılan, düşmanı temsil eder. Rüya sahibi, yılanı öldürdüğünde düşmana galip geleceğine inanır. Yılanın, rüya sahibini kovalaması durumunda düşmandan bir zarar geleceğine inanılır.
- Hamile kadının kapı eşiğinde oturmasına izin verilmez. Kapı eşiğine oturduğunda doğum sırasında çocuğun kordonunun boynuna dolanıp öleceğine inanılır.
- Çalı süpürgesinin duvara dayandırılmasıyla düşman kazanılacağına inanılır.
- Kavak yaprağını aşağıdan yukarıya döküyorsa o yıl kışın erken geleceğine inanılır.
- Koyunun aşırı otlaması o sene kışın uzun süreceğine işarettir.
- Atın huysuzlanarak kişnemesi, etrafta yabancının olduğuna işarettir.
- Oluğun altından geçmek uğursuzluk sayılır.

- Ayvanın çok olması o sene kışın uzun süreceğine işarettir.
- Kara kedinin, insanın önünden geçmesi uğursuzluk sayılır.
- Hiçbir işe salı günü başlamamak gerektiğine inanılır. Salı günü başlanan işin sallanacağına inanılır.
- Baykuşun çatıya konması iyi sayılmaz. Bir eve baykuş konduğu zaman o evden birinin öleceğine inanılır. Bu yüzden bir eve baykuş konduğu görüldüğünde o baykuş vurulur.
- Gece sakız çiğneyenin ölü eti çiğnediğine inanılır.
- Gece tırnak kesilmesi uğursuzluk sayılır.
- Hamile kadının aşerdiği yiyeceği yedikten sonra elini yıkaması gerekir. Elini, yıkamadan vücuduna değdirdiği takdirde yediği yiyeceğin şeklinin çocuğun vücudunda çıkacağına inanılır.
- Rüyada evinin yıkıldığının görülmesiyle o evden birinin öleceğine inanılır.
- Dolunun, yağmurun çok yağdığı zamanlarda kesilmesi için ailenin ilk çocuğu dışarıya demir atar.
- Bir insan çok gülünce akabinde ağlayacağına inanılır.
- Evde herhangi bir eşya kırıldığı zaman nazarın çıktığına inanılır.
- Hamur yoğrulurken sıçrayınca misafir geleceğine inanılır.
- Bardağa çay doldurulduğunda bardaktan uzun çöp çıkarsa uzun boylu misafirin, kısa çöp çıkarsa kısa boylu misafirin geleceğine inanılır.
- İnek kaybolduğu zaman kurtağzı bağlama geleneği uygulanır. İneği kurdun yememesi için bıçağa dua okunarak bıçağın ağzı kapatılır. Böylelikle, kaybolan ineğe kurdun zarar veremeyeceğine inanılır. İnek bulunduğu bıçağın ağzı açılır.
- Adetli kadın yeni doğan çocuğun yanına giremez. Eğer girerse çocuğun hastalanacağına ve çocuğu tılga basacağına inanılır.
- Yeni doğan çocuğun yastığının altına Kur'an koyulur. Böylelikle şeytanın ve kötü ruhların çocuğu korkutamayacağına inanılır.
- Rüyada camız görülmesi birisinin öleceğine işarettir.
- Yeni geline kapıdan içeri girerken bal yalattır. Böylelikle ağzının tatlı olacağına inanılır.
- Bir kişinin kulakları kızarırsa ve çınlarsa biri onu anıyor demektir.
- Bebeğin göbeği düştüğü zaman hangi mesleğe sahip olması isteniyorsa o mesleğin bulunduğu çevreye göbeği gömülür.
- Rüyada ölü görmek günlük yaşamda diri görmektir.
- Gelin, ayakkabısının altına kız arkadaşlarının isimlerini yazar. İsmi önce silinenin yakın zamanda evleneceğine inanılır.

- Yeni gelinin başından aşağı buğday, kuru üzüm saçılır. Böylece gelinin yeni geldiği eve bereket, bolluk getireceğine inanılır.
- Dini nikah kıyılırken o mekandaki kişilerin beş parmaklarının beşinin de açık olması gerektiğine inanılır. Böyle yapılmazsa gelin ve damadın mutsuz olacağına inanılır.
- Boş beşik sallamanın uğursuzluk getireceğine inanılır.

Resim 47. Kılıç, İğ, Kirmen, Kehribar Tesbih, Konya Kaşığı, Kasatura, Kırklık. Alev Merdin arşivi.

6.11. GELENEKSEL KÜLTÜR AKTARIMI VE EĞİTİMİNDE YAŞLI/YAŞLILIK

Toplumlar öz imgelerini -kendilerini algılayış ve tanımlayışları- hayali olarak oluşturup yarattıkları hatırlama kültürü ile bu imgeyi kuşaktan kuşağa iletmektedir (Assman, 2005, s. 25). Kültürün, gelenek ve göreneklerin önemli kısmı yaşlıların sözel aktarımıyla gerçekleşmektedir. Örnek olaylarda verilen nasihatler, atasözü ve deyimler yoluyla hayali imgeler aktarılmaktadır. Yaşlı erkeklerin geleneksel kültürün aktarımında kendilerinden sonraki kuşaklara hem örnek teşkil ettiklerini, hem de bilgi birikimlerini ve tecrübelerini sözlü olarak aktardıklarını söyleyebiliriz. Bu konuda halk arasında “kız anadan öğrenir sofrayı, oğlan atadan öğrenir”

sohbet gezmeyi.” “Anasına bak, kızını al; kenarına bak, bezini al.” gibi atasözleriyle kültürün aktarımında ana babanın ve yaşlıların önemi vurgulanmıştır. Eskiden kadınlara evin her türlü işi yüklenmişti. Tarlada, bağ ve bahçede ekim dikim, hasat çalışmalarına bizzat katılırlardı. Evin halı, kilim gibi dokumalarının yanında, evde ihtiyaç duyulan besin maddelerinin hazırlanması, pişirilip sofraya getirilmesi işleri hep evin kadınları tarafından yerine getirilirdi. Ancak bunların başında bir yaşlı kadın danışman veya işin denetlemesini yapan kişi olarak bulunur, gerekli uyarılarla kültürün ve sanatın sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlardı. Her ne kadar artık yaşlı kadınlar evin ağır işleriyle uğraşmasalar bile, yemek, ev işleri, çocuk bakımı gibi konularda genç kuşaklara danışmanlıklarını sürdürmektedirler.

Resim 60. Yaşlılık atölyesinde genç kişiler tarafından kuşak aktarımını sağlayan görsel.

Ahilik kutlamalarında yer alan bir diğer işlev de kültürü ekonomiye dönüştürme hususudur. Kırşehir kent merkezinde düzenlenen kutlamalarda özellikle modern insanın ihtiyaçları için çeşitli etkinlik grupları oluşturulur. Bunlar geleneğe özlem duyan insanların ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla birtakım ritüelleri de barındıracak şekilde tasarlanır. Kültürü, bilim, teknoloji ve ekonomiyle bir araya getiren temel kavram “yaratıcılıktır”. Daha düne kadar birbirinden ayrı bir şekilde ele alınan “ekonomik yaratıcılık, teknolojik yaratıcılık ve artistik/kültürel yaratıcılık” olguları, yaratıcılık ekonomisi ya da endüstrileri başlığı altında özerkliğini ilan etmiştir. Belirtilen olgular arasındaki çok türlü ve zorunlu etkileşim, çağdaş yaratıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Özdemir, 2009). Yaratıcılık ekonomisi bağlamında kent meydanında çeşitli esnaf kuruluşlarının açmış olduğu standlarda yöresel ürünler, çeşitli yörelerden gelen esnafın el emeği ile yaptığı ürünler ve Ahi Çarşısı çevresinde kurulan kadın emek pazarında sergilenen

yiyecek, giyecek ve el sanatları ile ilgili ürünler satışa sunulur. Kırşehir merkezde Ahi Çarşısı yanındaki kadın emek pazarı yılın her döneminde faaliyetini sürdürür. Kültürel ürünlerin ekonomiye dönüştürülmesi için bir diğer etkinlik de yöresel yemek yarışmalarıdır. Bu yarışmalarda kadınların yapmış oldukları su böreği, baklava, hoşmerim, ahi helvası gibi tatlılar ile çullama, süla kabağı, boranı, Ahi pilavı, baltacı, keşkek gibi yöresel yemekler jüri önünde değerlendirmeye alınır.

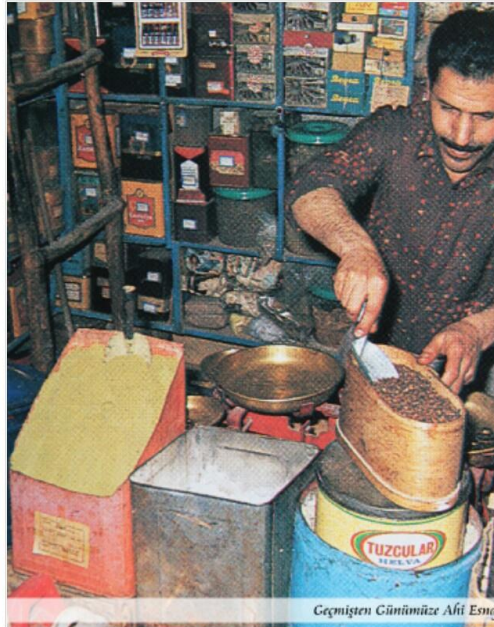
Kırşehir’de 1950’li yıllara kadar lise eğitimi verilememiştir. Cumhuriyet öncesinde 250 köyde 70 tanesinde ilköğretim bulunurken kent merkezlerinde birkaç orta okul bulunmaktadır. Çevre illerden eğitim almak için Ankara, Kayseri ve Yozgat’a gitmektedir. 1930’lu yıllara kadar Kız Enstitüsü ve Erkek Sanat Okulu eğitim veren kurumlardır.

Meslek sahibi olmak isteyen kişiler yörede bulunan erkek sanat okuluna ya da usta-çırak ilişkisi ile zannat sahib olurdu. Ahilik geleneğine bağlı olarak babai okumaya hevesli olmayan çocuğu götürüp tanıdığı bir ustanın yanına çırak olarak verirdi. Onun bir meslek sahibi olmasını isterdi. Çocuğunu çırak verirken “Eti senin kemiği benim. Bunu yetiştir adam et.” diyerek teslim ederdi. Meslek öğrenimi sırasında köylerden gelen çırak ve kalfalar kentte bir ev tutup kentte yaşardı. Bu süre içinde ustalık elde edenler ya kentte ya da kendi köylerinde iş yeri açarlardı.

Kırşehir’de marangozluk mesleği çok ünlüydü. Marangoz ustaları ceviz ağacından masa, katlanır sandalye, sandık, kürsü (Sshepa), çeyiz sandığı yaparlardı. Ceviz sandık bir gelinin çehizi için çok önemlidir. Hiçbir gelin ceviz çehiz sandığı olmadan gelin olmazdı. Ayrıca marangozluğun doğrama işleri ile de ilgilendikleri söylenebilir. İnşaatlarda gerekli kapı pencere, evlerde gerekli ekmek tahtası, masa, terek (raf)... yapım işini üstlenmektedir. Ancak son dönemde çıkan PVC ve alüminyum doğramalar, hazır mobilyalar marangozluk ve dopramacılık mesleğinin bu yönlere evrilmesine neden olmuş; birçok mesleği yok okma durumuna getirmiştir. Emeklilik kavramı yaygın olmadıkları için elleri ayakları tutuncaya kadar mesleklerini yapmaktaydılar.

Sıcak demircilik ile uğraşanlar, nal, soba, mih (Bbüyük çivi), tort (kurtarın çoban köpeklerini boğmasını önlemek için köpeğin boynuna takılan demir çivili tasma) mangal, orak, tırpan, saban demiri gibi malzemeler imal etmektedir. Saraçlık, semer, eyer, başlık, hayvan koşum takımları, hamut (atın boynuna geçen yuvarlak halka) gibi deri ürünler üretirlerdi. Kırşehirde eski meslekler arasında yorgancılık, kalaycılık, bıçak imalatı, kunduracılık, dericilik gibi meslek kolları üretimlerini kendileri yapmışlar ve yakın çevrelerinin bu konulardaki ihtiyaçlarını

karşılamaşlardı. Terzilik de döneminde oldukça önemli bir meslektir. Birçok Kırşehirli terzi zaman içinde Ankara'ya taşınmış olup Ankara'da yaşayan bürokratlar, kıyafet dikimlerini Kırşehirli terzilere yaptırmışlardır.

Geçmişten Günümüze Ahi Esmaj

Geçmişten Günümüze Ahi Esmaj

Geçmişten Günümüze Ahi Esmaj

Geçmişten Günümüze Ahi Esmaj

Resim 61. Kırşehir Ahi çarşısında 1990'lı yıllarda mesleğini aktaran ustalar.

Günümüzde dericilik, debbağlık, keçe imalatı tamamen unutulmuş diğerler meslek gruplarının sayıları ise az denecek seviyeye gelmiştir. Bakırcılar tencere, leğen, kazan, şirilâni (şire leğeni: Pekmez yapılan büyük ebatta leğen) yapmaktaydılar. Çevrede bulunan çok sayıdaki su

değirmeni halkın hububatını öğüterek un ihtiyacını karşıladı. Günümüzde elektrikli değirmenler ve hazır paket unlar nedeniyle bu meslek de yok olmuştur.

Oniks mermer işleciliği, önceleri Hacıbektaş ilçesinde başlamış, daha sonra Kırşehir merkezde çok sayıda atölye kurulmuştur. Kırşehir’de yetişen ustaların birçoğu, nakliye ve pazarlama problemlerinden dolayı günümüzde Ege ve Akdeniz bölgelerinde mesleklerini devam ettirmektedir. Günümüzde Kırşehir’de kalan birkaç atölye hediyeelik eşya ve oniks taş işleciliği mesleğini sürdürmeye devam etmektedir.

Bunun dışında genellikle köylerde yaşayan halkın büyük çoğunluğu çiftçilikle ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Çiftçilik, küçük yaştan itibaren büyükleri ile birlikte bağa bahçeye tarlaya giden çocuklara yaşlı ve tecrübeli kişiler tarafından öğretilmedir. Çobanlık ve hayvan bakımı atalardan gelen bilgi birikiminin çocuklarına akatarılmasıyla öğretilmektedir. Bu bilgiler binlerce yıllık bilgi birikiminin halk takvimine dönüşmesi sonucunda nesilden nesile aktarılır. Ekim ayında koç katımı, ocak ayında kuzuların doğumu, mart nisan ayında sürülerin yaylıma çıkarılması, bakımı, hastalıklara karşı geleneksel tedavi yöntemleri atalardan öğrenilmektedir.

Köylerde tarım ve hayvancılığın öğretildiği bir okul bulunmamaktadır. Ancak kış mevsimi boyunca köylerdeki köy odalarında yaşlılar oturup sohbet ederken gençler de onları dinleyerek aynı bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olurlar.

Kırşehir yöresinde kent merkezinde ve ilçelerde Cumhuriyetin ilk yıllarında “Kız Enstitüsü” adıyla genç kızlara ve kadınlara dikiş nakış ev ekonomisi gibi konularda eğitim veren kurumlar bulunmaktadır. Sonrasında bu kurumlar yerini Kız Meslek Liselerine dönüştürmüştür. Bunun dışında genç kızlar için en önemli eğitmen anneleri ve büyük annelerdir. Yaşlı kişilerden ev işlerini, yemek, temizlik gibi günlük hayatta gerekli olan uygulamaları öğrenmektedirler.

Kadınların en temel görevleri evin sorumluluğunu üstlenmektir. Yemek yapımı, yufka ekmek yapımı, sebze ve meyve kurutmalrı, pekmez, peynir, tereyağ ve turşu imalatı, hayvanların bakımı yaşlı kişilerin bilgi ve gözetimi altında gençlere öğretilmektedir.

Kadınların en önemli ekonomik gelir kaynakları halıcılık, pekmez, bulgur gibi ev yapımı ürünlerin üretimi’dir. Çocukların bakımı kırsal alanda büyük anne ve büyük babanın sorumluluğu altındadır. Günlük hayatın rutinlerini devam ettirmekle yükümlü anne ve baablar çocuğun öğretim işini atalara bırakmaktadır.

Resim 62. Kırşehir’de 60 yıl boyunca kaynak şahıs tarafından derlenen tesbih koleksiyon görseli

<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/60-yilda-biriktirdigi-tespihlerine-gozu-gibi-bakiyor/587517>

Şekil 24. İbrahim Özdemir görseli

Yaşayan insan hazineleri

Kültürü oluşturan geleneklerin kendilerine özgü yaratıcıları vardır. Aynı şekilde her gelenek (türü), kendini yaşatacak aktörleri yetiştirir. Türk sözlü kültürünün yakın dönemdeki temel aktörleri, şaman ve ozan-baksıların ardılları olan âşıklardır. Türk yazılı kültüründe ise şair ve yazarlar etkilidir. İkinci sözlü kültür/elektronik/sanal/dijital kültür ortamlarının aktörleri ise kitle iletişim aktörleri ile bunların "popülerlik" temelinde öne çıkardıklarıdır. Her dönem kendi aktörleriyle var olur. Her yeni kültür aktörü, var olanı yaşamın merkezinden atma amacındadır. Merkezi terk etme zorunda kalan aktörle birlikte temsilcisi olduğu kültür ve gelenek de kültürel belleğe çekilir. Tanzimat aydınlarının önemli bir bölümünün kentteki sözlü kültür geleneklerine ve aktörlerine karşı sergiledikleri dışlayıcı tutum ve davranışlar, bu varsayımı desteklemektedir. Anadolu’da yaşamlarını sürdüren âşıklar, halk tiyatrosu temsilcilerine göre daha şanslılardır. Kültür değişmelerinin etkisinin köy ve kasabalara geç ulaşmasına bağlı olarak âşıklar ve âşıklık

geleneği gibi, bir süre daha yaşama şansına sahip olmuşlardır. Bu durum, televizyonun yaygınlaştığı 1980' li yıllara kadar, bir ölçüde geçerliliğini korumuştur” (Özdemir, 2008, s.263).

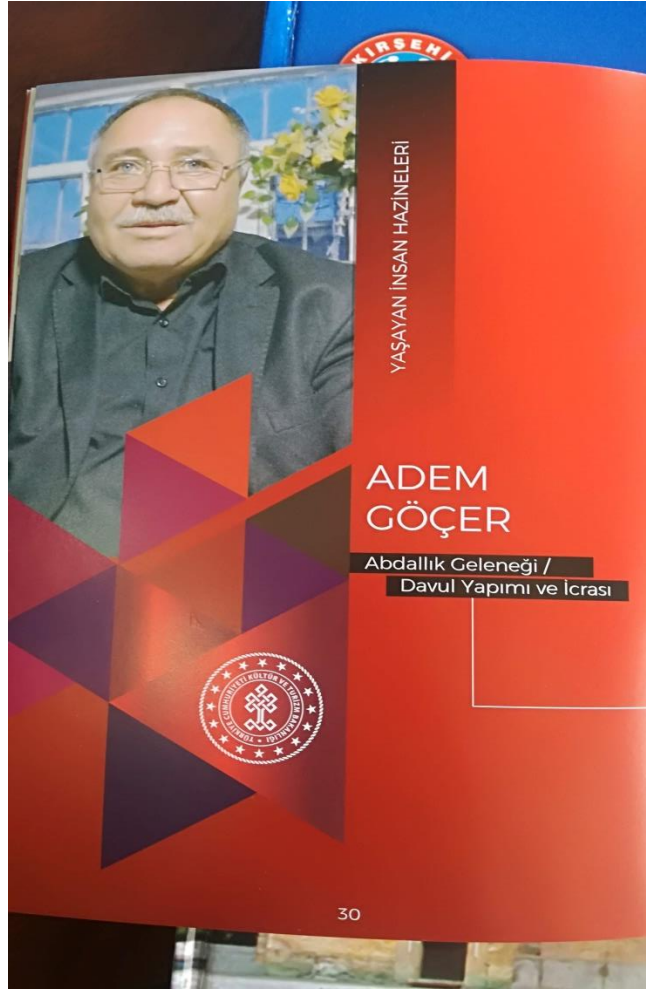
Ahilik kültürünün merkezi olan Kırşehir, coğrafi açıdan önemli ticaret yolları arasında bulunan bir şehirdir. Ahilik geleneğinin etkisi, şehrin mimarî yapısından ticaret hayatına kadar birçok noktada etkili olmaktadır. El sanatlarının öğretilmesi ve aktarılması, Ahiliğe bağlı kurallar dâhilinde yapılmaktadır. Merkezine insanı alan Ahilik anlayışında Selçuklulardan itibaren devam eden aktif bir ticaret hayatı bulunmaktadır. Ahi Evran'ı Veli önderliğinde kurulan bu teşkilat vasıtasıyla 32 sanat dalı oluşmuş, meslek dallarının öğretimi belli kurallar dâhilinde ustalar vasıtasıyla aktarılmıştır. Türkiye'nin değişik illerinde nalbant, demirci, kalaycı, debbağ, saraç, semerci gibi çeşitli meslek kolları geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. Sanayi ve modern imkânların artması, bu tür geleneksel meslek ustalarına duyulan ihtiyacı büyük oranda azaltmıştır. Kırşehir yöresinde sayıları oldukça azalmasına rağmen geleneğin temsilcileri; başta Ahi Çarşısı olarak bilinen ustaların bulunduğu açık mekân olmak üzere Uzun Çarşı, Yeraltı Çarşısı ve kendi atölyelerinde mesleklerine devam etmektedir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması amacıyla 2006 yılından Türkiye'nin de dâhil olduğu Sözleşme kapsamında kültürün aktarımını yapan değerler ve kişilerin korunması amaçlanmaktadır. 2008 yılından itibaren kültürel değerleri korumak için “Yaşayan İnsan Hazinesi Türkiye Ulusal Envanteri” uygulaması devam etmektedir. M. Öcal OĞUZ “UNESCO ve Geleneğin Ustaları” adlı makalesinde UNESCO'nun bu sistem aracılığı ile somut olmayan kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında ve yaşatılmasında; somut olmayan kültürel mirası üreten insana dikkat çektiğini belirtmiştir (Oğuz, 2009, s.6).

Kırşehir yöresinde diğer şehirlerde olduğu gibi Ahilik geleneğine bağlı olarak oluşan el sanatları büyük oranda azalmıştır. Şehrin bünyesinde el sanatları alanında sınırlı sayıda temsilci bulunmaktadır. Bu bölümde, UNESCO tarafından tescil edilmiş *Yaşayan insan hazinesi* unvanını alan Kırşehirlili Adem GÖÇER hakkında bilgi verildikten sonra, Kırşehir'de geleneği devam ettiren 65 yaş ve üstü sanat ustaları hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Kırşehir'de yaşayan gelenek ustalarının üretmiş olduğu ürünlerin UNESCO'nun envanteri kapsamında değerlendirilmesi, ustaların ortaya koyduğu kültür unsurlarının geleceğe aktarımı açısından oldukça önemlidir. Ustaların seçiminde sınırlı bir taramaya gidilip mesleğini 10 yıldır devam ettirmesi, usta çırak ilişkisine bağlı kalmaları, meslekleri konusunda kendilerini güncellemeleri ve mesleklerine kendilerini adanmaları gibi kriterler aranmıştır.

Resim 63. Unesco'nun Yaşayan İnsan Hazinesi Envanterinde Adem Göçer. Alev Merdin arşivi.

Resim 64. 2019 Yılıının Yaşayan İnsan Hazinesi Adem GÖÇER. Alev Merdin arşivi.

Ustanın Adı Soyadı: Adem GÖÇER

Mesleği: Davul Yapımı ve İcrası, Kırşehir Ustalar Müzik ve Oyun Topluluğu Üyesi

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği:

Yetiştirdiği Çıraklar: Adem Göçer'in başta çocukları olmak üzere yetiştirdiği birçok çırağı olmuştur. Özdemir Göçer, Taner Karakuş, Behzat Karakuş, Allah verdi Göçer, Cesur Göçer, Hakan Göçmen, Özkan Göçmen, Gencay Göçer, Hüseyin Göçer, Muzaffer Ertürk, Emir Ertürk

Kişisel Özellikler: Kaman 1960 doğumludur. Davul çalmayı, küçük yaşlarda Abdallar topluluğunun bir üyesi olan babası “Kör Bektaş” lakaplı Osman Göçer ustadan öğrenmiştir. Dokuz yaşından itibaren önce babasıyla; usta olduktan sonra tek başına davul eşliğinde Kırşehir yöresi Keskin halk oyunlarını kaşık halay icra etmekte ve davulla yaptığı gösterilerde seyircileri etkilemektedir

Mesleği İle İlgili Bilgiler:

Davulcu Âdem Usta olarak tanınan Adem Göçer de Abdallar topluluğunun bir üyesi olarak Dünyaya gelmiştir. Neşet Ertaş gibi babası tarafından yetiştirilmiştir. Neşet Ertaş’ın bozlak icrasında yaptığı yeniliği Adem Göçer, davul icrasında ve buna bağlı olarak icra edilen halaylarda başarmıştır. Adem Göçer gelenekten beslendiği halay bilgisini icraada yaptığı yenilik ve figürlerle topluma yaymayı başarmıştır.

Tarihin tanıdığı en eski çalgılardan biri olan perdesi tanımsız, ses gücü yüksek boyutta olan vurmali çalgı olarak tanımlanan davul, İslam döneminde Şamanların yaptığı ayinlere eşlik eden kutsal bir müzik aleti olarak bilinmektedir. İslamiyet sonrası sesli çalgılardan zurna ile birliktelik kuran davul geleneksel törenlerde düğünlerde, güreş meydanlarında şenliklerde, özel günlerde, fırsat bulunan her yerde dövülmüştür. Adem Göçer, tarihin geleneklerinden gelen kültürü, günümüzde kendine has bir şova dönüştürmeyi başarmış ve böylece şöhret bulmuştur. Ulusal birçok festivale katılan Adem Göçer, çok sayıda da ulusal programlara konuk edilmiştir. TRT’nin Yaşayan İnsan Hazinesi Programının 13. Bölümüne konuk olan Adem Göçer TRT tarafından yayınlanan Yaşamın Sesleri Belgeselinde de yer almıştır. Adem Göçer Kültür Bakanlığının belirlediği Yaşayan İnsan Hazinesi Kriterlerine uyan ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın belli unsurlarını yeniden yorumlayarak *Yaşayan İnsan Hazinesi* ünvanını almıştır.

Ustasının Adı Soyadı: Rüştü YILMAZ

Mesleği: Demir Dövme sıcak körük ustası

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği: 15 yaşından itibaren baba mesleği olan körük işiyle uğraşiyor ve hala devam ediyor

Yetiştirdiği Çıraklar: Mevlüt Örs

Kişisel Özellikler: Çiçekdağı, 1963,İlkokul

Mesleği İle İlgili Görüşler, Mehmet Yılmazdan öğrenmiş

Resim 65. Berdi Yastık Ustası Gürsel Büyüksaraçoğlu. Alev Merdin arşivi.

Ustanın Adı Soyadı: Mehmet Gürsel Büyüksaraçoğlu

Mesleği: Yastık Berdileme ve Minder Yapımı

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği: 12 yaşından bu yana

Yetiştirdiği Çıraklar: Rıfat Çoban, Turan Demirkan, Yücel Deveci

Kişisel Özellikler:

Kırşehir 1960 doğumlu İlkokul mezunu, evli, 30.04.1960 tarihinde Kırşehir’de Dünyaya gelmiştir. İlkokul mezunu olup geçmişten günümüze aileden gelme baba mesleği olan Yastık Berdileme minder yapımını 12 yaşından itibaren kendi atölyesinde sürdürmektedir.

Mesleği İle İlgili Görüşler

Kırsal kesim konutlarında oda boyunca uzanan sedir üzerinde duvara dayalı olarak yaslanmak amacıyla kullanılan 90-110 cm boyunda 8.10 kg ağırlığında ön yüzü el dokuması yastık halısı arka zemini renginde çadır bezi ile kaplanan, içi berdi ve çelen otlarıyla doldurulan sedir yastıklarına “berdi yastık” adı verilmektedir. Bu işi yapmaya “berdileme” denir. Mesleğini babasından Abdurrezak Büyüksaraçoğlu’ndan öğrenmiştir. Berdi yastıkçılar semerciliğin devamı olarak gelişmiş, basit araç ve gereçlerle küçük ortamlarda yapılabilecek bir zanaattır. Geçmişte kırsal kesim konutlarında vazgeçilmez bir ev eşyası olan “berdi yastık” ve minderler özellikle dekoratif, ergonomik ve dayanıklı oldukları için günümüze kadar gelebilmiştir. Kırşehir’de “berdi yastık” yapımı zamana ayak uyduramamış, 1999 yılında bu işle meşgul olan 5 yastık yapım evi varken bugün sayı 1’e düşmüştür. Bu zanaatın Kırşehir’de tek temsilcisi Mehmet Gürsel Büyüksaraçoğlu’dur.

Resim 66. Onix Taş Ustası Erdem Ertek’in Bağbaşı Mahallesiindeki Atölyesi. Alev Merdin arşivi.

Ustanın Adı Soyadı: Erdem Ertek

Mesleği: Onix Taş İşlemciliği

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği:

Yetiştirdiği Çıraklar: Ramazan Ertek, Dinçer Ertek, İsmail Ertak, Taner Ertak

Kişisel Özellikler: 1979 tarihinde Kırşehir’de Bağbaşı Mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlkokul mezunu olup geçmişten günümüze aileden gelme baba mesleği olan Onix taş işlemeciliğini, çocukluk yıllarından başlayıp günümüze kadar kendi atölyesinde devam ettirmektedir. Mesleğini babası Ramazan Ertek’ten öğrenmiştir.

Mesleği İle İlgili Görüşler

Resim 67. Ayşe Tekin'in Ahi Evran Üniversitesi'nde bir panel etkinliğinden. Alev Merdin arşivi.

Ustanın Adı Soyadı: Ayşe Tekin

Mesleği: Halk Ozanı

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği:40

Yetiştirdiği Çıraklar:

Kişisel Özellikler: 1955 yılında Kırşehir’de doğmuştur. Çocukken Çukur çayır mahallesinde Neşet Ertaş’ın, babası Muharrem Ertaş’ın ve bozlak ustalarının eserlerini dinleme fırsatı bulmuştur. Saz çalmayı eşinden öğrenen Ozanın 50’ye yakın şiiri bestelemiştir. Dost meclislerinde ve etkinliklerde bozlak ustalarının ve kendi bestelediği eserlerini seslendiren Emekli öğretmen Ayşe Tekin, bir arkadaşının tavsiyesi üzerine halk ozanı unvanı almak için Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sınavına katılmıştır. Yapılan mülakatta, sazıyla Neşet Ertaş’ın “Zormuş Meğer” türküsünü seslendiren Tekin, başarılı icraatı ile 2019 yılında “Kırşehir’in İlk Kadın Halk Ozanı” unvanını almaya hak kazanmıştır.

Mesleği İle İlgili Görüşler :

Bozlak ustası Muharrem Ertaş’tan mesleğini icra konusunda etkilendiğini belirten Tekin, Çekiç Ali ve Neşet Ertaş gibi ustalardan da etkilendiğini ifade etmiştir.

Resim 68. Kündekari Ustası Ahmet Ay'ın menengiç ağacından yaptığı ürünler

Resim 69. Ahmet Ay'ın Kültür Bakanlığı Ahşap Ustası olması yolunda Ahi Tv'de İl Kültür ve Turizm Müdür Yardımcısı Eyüp Temur ile yaptığı röportaj

Ustanın adı Soyadı: Ahmet Ay

Mesleği: El Sanatı Kündekari Ustası

Mesleğini Kaç Yıldırdır İcra Ettiği: 48 yıl Yetiştirdiği Çıraklar: 20 tane Adem Tunç, Salim Tunç, Erdal Tunç , zcan Işık, Rüstem Işık

Mesleği ile İlgili Görüşler:

1961 Çiçekdağı ilçesinde doğmuştur. 1972 yılında ilkokulu bitirmiştir. Mesleğe ilk İstanbul Galata kulesinin orada Panayud Mikata ve Yakavos adında Rum bir ustalardan öğrenmiştir. İstanbul'da mobilyacı Mehmet Aydın'dan, Nuri Çalışkan ustadan eğitim almıştır. Askerlik sonrası çalıştığı atölyenin kapanmasıyla İstanbul Maltepe'de kendi iş yerini açmıştır.1996 yılında Bağlarbaşı'nda Abdülmecid'in köşkü Al Köşk'n tadilatını 14 ay süreyle aslına uygun bir Şekilde yapmıştır. Yurtdışında Afrika, saray Bosna, Arnavutluk, Selanik gibi ülkelerde mesleğini devam ettirmiştir. Minyatür el sanatları, rahle, kağnı, el yapımı tekne gibi ürünlerin yanı sıra cami ve minber tadilat ve yenileme işini yapmıştır. Ahşap zerine Konya, Maraş ve Antep gibi birçok Şehirde eski eserler üzerine araştırma ve onarım yapmıştır. Selçuklu döneminden itibaren yapılan kündekari sanatı hakkında hakkında Bozok niversitesi

öğrencilerine eğitim vermiştir. Kırşehir Hacıbey Konağının maketini yapmıştır. Kümbekari tekniğinde çivisiz birbirine geçme ile ahşap yapma sanatıdır.

Ustanın Adı: İbrahim EROĞLU

Resim 70. Saraç İbrahim Eroğlu'nun Uzun Çarşı'da Yer Alan İş Yeri. Alev Merdin arşivi.

Resim 71. Kırşehir'de yaşayan en eski saraç dükkanı. Alev Merdin arşivi.

Mesleği: Saraç

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği: 67

Yetiştirdiği Çıraklar: Oğluna öğretmiştir.

Kişisel Özellikler: 1930 Kırşehir doğumludur. Mesleği babasından öğrenmiştir.

Mesleği ile İlgili Görüşleri: Mesleğini babasından öğrenmiştir. Mesleğe ilk başladığı yıllarda kıtlık ve fakirlik bulunduğunu, saraciye mesleğinin ekonomik anlamda 1955’li yıllara kadar ekonomik anlamda birikim yapmasını sağladığını belirtmiştir. 1950’liden önce araçların sınırlı sayıda olması, semer ve at nalı malzeme ihtiyacını artırmış, araçların yayınlaşması sonucu işlerinin azalığını belirtmiştir.

Resim 72. Ayakkabı Ustası Ramazan Ay. Alev Merdin arşivi.

Ustanın Adı: Ramazan Ay

Mesleği: Ayakkabıcı

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği: 50

Yetiştirdiği Çıraklar: Kendi çocukları

Kişisel Özellikler: 1947 Kırşehir doğumludur. Dayısından öğrenmiştir. Almanya’da uzun yıllar mevsimlik işçi olarak çalışıp Kırşehir’e döndüğünde mesleğine devam etmiştir. Piyasada

bulunmayan özgün ayakkabıları müşterilerin isteğine göre kendisi üretmektedir .Sanayi ürünlerine artan talep nedeniyle mesleğinin günümüzde unutulma tehlikesi altında olduğunu belirtmektedir.mesleğinin püf noktasının temiz ve düzgün ürün yapmaktan geçtiğini ifade etmiştir.

Ustanın Adı Soyadı: Saat Tamircisi Ahmet Meral

Resim 73. Ahmet Meral'in İş yeri. Alev Merdin arşivi.

Mesleği: Saat Tamircisi

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği: 30

Yetiştirdiği Çıraklar: Oğluna öğretmiştir.

Kişisel Özellikler:

1950 yılından itibaren, Kırşehir Uzun Çarşı'da mesleğini icra etmektedir. Mesleğini babasından öğrenmiştir.

Mesleği Hakkında Görüşleri: 8 yıllık temel eğitimin mecburi olmasından dolayı çıraklığa eski talebin olmadığını belirtmiştir. Yaz dönemlerinde, kısa süreli çırak yetiştirmektedir. Mesleğini severek yapmaktadır.

Resim 74. Kırşehir Esnaf ve Sanatkarlar Odası tarafından Üstün Hizmet Belgesi Ödülünü almıştır.

Ustanın Adı: Ahmet URGAN

Mesleği: Nakışçı

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği:

Yetiştirdiği Çıraklar:

Kişisel Özellikler:

Mesleği Hakkında Görüşleri: Evlilik hazırlığında olan kişilerin tüm çeyizlerini kendileri hazırlamaktadır. Ahiliğe bağlı olarak ürünlerini başkalarını taklit etmeden eşiyle birlikte ürettiklerini belirtmiştir.

Resim 75. Recep Saçak'ın işyeri. Alev Merdin arşivi.

Ustanın Adı: Recep SAÇAK

Mesleği: Dikiş Makinesi Ustası

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği:45

Yetiştirdiği Çıraklar: Oğlu

Kişisel Özellikler:

1954 Kırşehir doğumludur.-Dikiş makinesi onarım, bakım ve tamiratını yapmaktadır.

Mesleği İle İlgili Görüşler: 50 yıldır mesleğine devam eden Recep KOÇAK, 12 yıllık eğitim döneminde çırak yetiştirmede günlük yaşadıklarını belirtmektedir. 6 yaşında ilkokul başlayan bir çocuğun 18 yaşına kadar eğitim almasının çırak olma hevesini azalttığını belirtir. Kara makine olarak bilinen makinenin 226 tane parçası olduğunu zigzag makinelerinin 458 parçasının bulunduğunu ve bunların tamiratında çeşitli özelliklere dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Resim 76. Ahmet Öncül'ün Babası Kırşehir'in ilk kalay ustalarından Ömer ÖNCÜL.. Eyüp Temur arşivi.

Ustanın Adı: Ahmet ÖNCÜL

Mesleği: Kalaycı

Mesleğini Kaç Yıldır İcra ettiği:20

Kişisel Özellikler:

Mesleği İle İlgili Görüşler:

Mesleğini babasından öğrenmiştir. Babası Ahmet Öncül, Kırşehir'in ilk kalay ustaları arasındadır. Kalay bakıra uygulanan bir kaplama malzemesidir bakır kaplar yıkanır temizlenir ondan sonra kalayla pamuk avşınayla kaplama yapıldığını belirtir. Mesleğinin püf noktasının bakır kapların temiz yıkanmasıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir.

Resim 77. Levent İnce'nin Fethiyeli Ustası Ramazan Güngör. Alev Merdin arşivi.

Resim 78. Sazların yapıldığı atölye. Alev MERdim arşivi.

Ustanın Adı: Levent İNCE

Mesleği: Enstrüman Yapımı

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği:27

Kişisel Özellikler: Kırşehir Çiçekdağında doğmuştur.

Yetiştirdiği Çıraklar: 100'e yakın çırak yetiştirmiştir. Günümüzde 3 kişi meslek aktarımını devam ettirmektedir.

Mesleği İle İlgili Görüşler: Mesleğini Fethiyeli ustası Ramazan Güngör' den öğrenmiştir. Mesleğinin püf noktasının , ağaç yapısını çok iyi bilmek olduğunu belirtmiştir. Kullanılan ağaçlar, eğer yaprakları döküyorsa son yaprağını dökene kadar beklenip döktükten sonra Ocak ayında dolunayın son dördünde gece vakti kesilmesi gerektiğini ifade eder. Ağaçlar gece fotosentez yapmaz bu yüzden de gündüze göre damarlarındaki su miktarı düşük olur bu yüzden geceleri kesilir.

Mesleğiyle İlgili Bir Anısı: “Bu anım çıraklık dönemimde geçti. Ustam Ramazan Güngör her gün bana sorardı rüyada ne gördün diye bende şunu gördüm bunu gördüm derdim ustam rüyalarımın devamını dinlemek istemezdi. Bir gün kendimi rüyamda saz yaparken gördüm ustam da o gün rüyamda ne gördün diye yine sordu bende rüyamda kendimi saz yaparken gördüğümü anlattım. Ustam gördüğüm rüyamın en ince ayrıntısına kadar anlatmamı istedi tabi ben ustamın böyle yapmasına anlam veremedim çünkü ustam diğer rüyalarım ile ilgilenmeyip

neden bu rüyamla bu kadar ilgilendiğini sordum. Ustam da bana eğer rüyanda gördüysen bu iş sana nasip olmuştur manasına gelir dedi sana bu iş nasip olmuş sen bu işi yapacaksın dedi.”

Resim 79. Nurettin Işılay tarafından yapılan beşik. Alev Merdin arşvi.

Ustanın Adı: Nurettin IŞILAY

Mesleği: Marangoz (Ahşap Ustası)

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği: 54

Yetiştirdiği Çıraklar: Çocukları

Kişisel Bilgiler: Kırşehir doğumludur.

Mesleği İle İlgili Görüşler: Ekmek tahtası, çocuk beşiği, keklük kafesi ve oklava yapmaktadır. Mesleği babasından öğrenmiştir. Gençlik döneminde babası ile birlikte kirişli pencere ve kapı işini de yaptığını ancak günümüzde buna talep olmadığını belirtmektedir. Kavak, çam türü malzemeleri tercih ettiğini belirtmektedir. Beşik yapımında kendi ölçüsü ve terazisine göre yaptığını, çemberini savul kasnakları ile yaptığını belirtir.

Resim 80. Terzi Kamburu

Resim 81. 2011 yılının Ahisi Hayati Ünsal. Alev Merdin arşivi.

Ustannın Adı: Hayati ÜNSAL

Mesleği: Terzi

Mesleğini Kaç Yıldır İcra Ettiği: 63

Yetiştirdiği Çıraklar:

Kişisel Bilgiler: Ankara Beypazarı doğumlu, 75 yaşındadır. Mesleğini, İbrahim adında Ankara'da yaşayan ustasından öğrenmiştir. 35 senedir Kırşehir'de yaşamaktadır.

Mesleği İle İlgili Bilgiler: Günümüzde üniversitelerin artmasından dolayı terzilerin yetişmediğini belirtmektedir. 2011 yılında Esnaf ve Sanatkarlar Odası tarafından "Yılın Ahisi" seçilmiştir.

Mesleği İle İlgili Anısı: "Ustalar eskiden bizim parmağımızı bağlarlar 3 sene çıraklık yapardık. 3 senenin sonunda bir 3 sene de kalfalık yapardık . 6 sene ondan sonrada ustamız icazet verirse de usta olurduk. Askerden öncede pek usta olmazdık yani askerliği de yapacaksın perçinleyeceksin, ondan sonrada usta olacaksın." Cetvel, , ütü yastığımız ve kambur diye aktarılan bir kalıp aleti en çok kullandığı ürünler arasındadır.

6.12. EL SANATLARINDA YAŞLI VE YAŞLILIK

Kırşehir ilinde halı ve kilim dokumacılığı kent ekonomisinin önemli iş kollarından biri idi. Eskiden kent merkezinde, Mucur, Kaman ve Boztepe ilçelerinde aşağı yukarı her evde bir halı tezgâhı vardı. Köylerde ise kilim tezgâhları mevcuttu. Bugün 65 -70 yaş grubunun hepsi bunu çok iyi hatırlamaktadır. Bu tezgâhlarda tamamı kadınlar tarafından halı türü dokumalar yapılırdı. Ancak günümüzde birkaç ev dışında halı üretiminin yapılmadığı tespit edilmiştir. Kilim ise daha ziyade köylerde üretilirdi. Yere sermek veya duvara asmak, yatak yorgan sarmak, hayvanlara örtmek; hububat, patates, yün gibi maddeleri dolduracakları çuval olarak ihtiyaç duydukları kilim, cecim gibi dokumalar köylü kadınlar tarafından üretilirdi. Bu nedenle kilimlere Türkmen kilimi, Kürt kilimi, şaklı kilim, yolluk, pala gibi adlar verilirdi. Kilimlerin atkı ve çözümleri yına köylü kadınların eğirip boyadıkları yün iplerle dokunurdu. Bu kilimlerde eli belinde, koç, pıtırak, çakmak, kuş gibi tabiattan alınan motiflerin yanında geometrik desenlere ve soyut şekillere rastlanır. Günümüzde köylerde kilim dokumacılığı kalmamıştır.

Resim 49. Halı Yastık ve Üzerindeki İşleme

Yaşlıların anlattıklarına göre, 1910-1950 yılları arasında ıstar tezgâhlarında dokunan halıların atkısı, çözgüsü ve ilme iplikleri yün olarak üretiliyordu. Son dönem halı örneklerinde germe tip tezgâhlarda üretilmiş, çözgüsü pamuk, atkı ve ilmesi ise yün olarak dokunan halılara rastlanmaktadır. Halılar genellikle 5 mm hav yüksekliğinde çok ince olurdu. Düğüm sayısı bakımından 27x33 ilmekle orta kalitede dokunurdu. Kullanım alanlarına göre farklı ende ve boyda halılar dokunmuştur. Bunların başında öncelikle duvar ve sedir halıları, namazlık, minder, yastık yüzü ve seccade tipi ürün çeşitleri tercih edilmiştir. Bu halılardan minder ve berdi yastık için dokunanlar madalyonlu, namazlık ve seccade halıları ise mihraplı kompozisyonlu şeklinde dokunmuştur. Yörede halının ortasında yer alan madalyona top adı verilir. Halılar daa bu top sayısına göre bir toplu halıya karyola halısı adı verilir. İki, üç, dört toplu halılar sedir ve duvar halısı diye adlandırılır. Zemin renklerinde genellikle koyu kırmızı, bordo tercih edilirken, desenlerde ve bordürde kahverengi, sarı, yeşil, gri ve tonları kullanılmıştır. Bu halılarda, geometrik, bitkisel, sembolik ve nesneli bezemeler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu bezemeler ne kadar girift ve ayrıntılı ise halıo kadar değer kazanmıştır. Yöreeye ait olarak halı, minder ve yastıkların köşelerini süsleyen bitkisel bezemelerden salkım söğüt, çiçek, gül, yaprak motifleri ve sembolik bezemeler bolca kullanılmıştır. Bu motiflerden top motifleri, müftü topu, Özbağ topu, Mucur topu gibi adlarla anılırken, merkezde ayna, arapeli, havabaşı, gelinağlatan, ev,

bahçe ve elma motifleri görülür. Özellikle Mucur halı yastıklarında görülen el, ayak motifleri, figürlü bezemelerden kuş, horoz, ejder ve sinek motifleri kullanılmıştır. (K.131)

1900 Ankara vilayet salnamesine göre; Kırşehir 17. yydan itibaren Anadolu’da önemli bir halıcılık merkezidir. 1970’li yıllara kadar halkın en önemli geçim kaynakları arasında halı dokumacılığı yer almaktadır.1902 salnamesinde halıcılıkla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Kırşehir’de yünden ve tiftikten seccadeler ve zerafet ve metanetçe İran mensucatına kat kat faik kaliceler(küçük halı) oda döşemeleri, pencere perdeleri, kanaepe, sandalye ve yastık yüzlerinin enfes ve alası envai çiçekli kilimler ile çuval ve heyve gibi mensucat pek zarif ve latifleri dokunmakta...”

1970’li yıllara kadar şehrin halı pazarı belediye binası önünde kurulmuştur.Yaşlılar, halı dokumanın anadan kızlarına geçen bir el sanatı olduğunu, halı dokumayı bilmeyen kızların görücü usulüyle evlenmelerin olduğu dönemde pek rağbet görmediklerini belirtmişlerdir. Bir kız gelin olurken, kendi dokuduğu halıları çehizinde götürürdü. Bugün fabrika halılarının daha ucuz ve bol bulunur olması, kadınların birhayli emek vererek dokudukları halıların çok düşük fiyatlarla tüccarlara gitmesi; aldıkları ücretin emeklerini karşılamaması gibi nedenlerle halı dokuması yapılmamaktadır. Halıcılığın kent merkezinden kalkmasının nedenlerinden biri de apartman yaşamının halı dokumaya uygun olmamasıdır. Eskiden müstakil evlerde yaşayan Kırşehirli kadınlar evlerinin içine halı tezgâhlarını rahatlıkla kurabiliyor, her evde halı tezgâhı olmasına rağmen hiç kimse değerinin sesinden rahatsız olmuyordu. Şimdi bir küçük tıkrtı bile komşuları rahatsız etmektedir. (K.214)

Resim 50. Halı Yastığı Dokuma Tezgahı

Kırşehir yöresinde kadınlar tarafından sürdürülen el sanatlarının başında yün örgüler gelirdi. Başvurduğumuz tüm kaynak şahıs durumundaki yaşlı kadınlar çocuklarının veya torunlarının kazak, hırka, patik, bere, eldiven, atkı, çorap gibi örgü ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladıklarını, hatta ipleri de kendilerinin eğirdiklerini belirtmişlerdir. Ancak günümüzde bazıları “artık gözüm görmüyor” diyerek, bir kısmı da “artık bizim ördüklerimizi beğenmiyorlar”, “Yün çorap giyen kalmadı”... diyerek örgü örmeyi bıraktıklarını ifade etmişlerdir.

Resim 51. Hat sanatını Ahi çarşısındaki atölyesinde devam ettiren yaşlı erkek görseli. Alev Merdin arşivi.

65 yaşın üzerindeki yaşlı kadınların önemli bir kısmı eskiden iğne oyası, mekik oyası, dantel gibi işlerle uğraştıklarını, bu el sanatlarıyla perde, kırlent, yastık, yastık örtüsü ve diğer eşyaları bezediklerini, ancak bunların birçoğunun artık kullanılmadığı için kendilerinin de bu işlerle uğraşmadıklarını belirtmişlerdir.

Resim 52. Kırşehir’de Kadın Emek Pazarında Nakış işlemesi yapan Yaşlı kadın görseli.Alev Merdın arşivi.

Türk kültüründe meslek öğretiminin başlangıcını İslâmî bakış açısıyla Adem Peygamber’e kadar uzandırmak mümkündür. Adem Peygamber’in Anadolu’da tarım uygulamalarında pir olarak değerlendirilmesi ve çiftçilerin ekim/dikim zamanlarında onu anarak işlerine başlama ritüelleri, Anadolu’da atalar kültürünün yaşatıldığına da göstergesidir (Yıldız Altın, 2018, s.221). Şamanizmden itibaren toplumsal yapının organize olması, toplumda var olan meslek çeşitliliğinin de artması sonucunu doğurmuştur. Atalar kültürü ile ilintili olarak yaşlı tipolojisindeki kişiler, evrenin yaratılmasından, türeyişe kadar, meslek öğreticileri olarak değerlendirilmişlerdir. Mesleklerin ortaya çıkması Türk toplumunun yaşam biçimiyle de paralellik göstermiştir. Coğrafi ve fizikî şartlar nedeniyle göç hâlinde olan Türk toplulukları çeşitli sanat ve zanaatları öğrenerek seyrine devam etmişlerdir. Yerleşik hayata geçen topluluklar için ilk meslek,, doğanın verdiklerini kullanma imkânı buldukları çiftçilik mesleğidir (Yıldız Altın, 2018, s.222).İnsanlığın var oluşuyla başlayan meslek öğretiminde, yaşlı kişiler, çoğu zaman atalar öğretici konumda olmuştur. Yaşlı kişilerin meslek öğreticiliğini devam ettirmeleri , toplum da bu kişilerinin itibar ve güvenini artmasına dolayısıyla statü kazanmalarına neden olmuştur. Yaşlı kişiler, toplumda mesleklerin devamı için bulunması gereken baş aktör konumunda yer almışlardır.

Mesleklerin ortaya çıkışı yaşlı kişilerin destansı özelliklerinden sıyrılarak daha gerçekçi bir protipe dönüşmelerini sağlamıştır. Aça (2000), bu tür kahramanlar için “medenileştirici

kahraman ” tâbirini kullanmıştır.İslâmiyetin kabul edilmesi, Türkler arasında yaygınlık kazanması, medenileştici kahraman olarak kabul edilen yaşlı kişilerin, bilge ve pir tipinde tezahür etmiştir. Tüccarlık, çitçilik, çobanlık, demircilik, seyyahlık, hallaçlık, marangozluk, balıkçılık, ekmekçilik, bağcılık, çulhacılık gibi meslekler İslamiyet’in kabulü sonucunda Pir adı verilen Peygamberler vasıtasıyla öğretilen ustadan çırağa geçen meslek kollarıdır (Yıldız Altın, 2018, s.222). Meslek folkloru açısından, çıraklıktan ustalığa geçiş bir tür erginlenmedir. Erginlenme törenlerinden birisi mesleğe giriştir. Geleneksel olarak icra edilen hemen her mesleğin arkaik nitelikli, ata kültürü kaynaklı ve ritüel özellikli bir giriş töreni vardır. Bursa’da demirci ve bıçakçılar arasında icra edilen Peştamal Kuşanma adetinde, atalar kültürünün canlı bir şekilde yaşatıldığını görmek mümkündür. Peştamal Kuşanma geleneğine göre esnafın ileri gelenleri, meşhur ustalar ve esnaf kâhyasının katıldığı bir toplulukta ustalığa yükselecek kalfa bir sınava tabi tutulur. Çelik parçası verilerek bıçağa sap takma sınavından başarıyla geçen bir kalfa usta olmaya hak kazanır. İlk olarak demircilerin piri olarak kabul edilen Hz. Davut’a ve gelmiş geçmiş bütün bıçakçı ustalarının ruhlarına Fatiha okunur. Ardından usta olacak kişiye peştamal kuşatılır. Peştamali, en yaşlı usta kuşatır. Bu aşamadan sonra yeni usta önce kendi ustasının sonra diğer büyüklerinin ellerini öperek işine başlar (Çerikan, 2015, s.610).

Kırşehir’de 1900’lu yıllarda halkın temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Genellikle geniş topraklara sahip yöre halkı, bu işlerini idame ettirebilmek için aile içinde birden fazla kişiye ihtiyaç duymaktadır. Bu süreçte işbirliği ve karşılıklı etkileşim önemlidir. Bu etkileşim sürecinde yaşlı fertler tarım ve hayvancılıkla ilgili bilgi ve tecrübelerini kendisinden sonraki kuşaklara aktarmakla yükümlüdür. Kırşehir’de geçmiş yıllarda yaşlı kişiler vasıtasıyla aktarım ana ekseninde iki kanaldan vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Yaşlı kişilerin mesleklerini öğretmesi ve Ahi zaviyeleri ve köy odalarında bulunan yaşlı kişilerin tecrübelerini genç kuşağa aktarması yaşlı kişilerin kültürel aktarımın mimarı olmaları sonucunu doğurmuştur. Her iki uygulamanın merkezinde de yaşlı kişiler ön plandadır. Kırşehir’de 1950’li yıllara kadar lise eğitimi verilememiştir. Cumhuriyet öncesinde 250 köyde 70 tanesinde ilköğretim bulunurken kent merkezlerinde birkaç ortaokul bulunmaktadır. Çevre illerden eğitim almak için Ankara, Kayseri ve Yozgat’a gitmektedir. 1930’lu yıllara kadar Kız Enstitüsü ve Erkek Sanat Okulu eğitim veren kurumlardır.

Resim 53. Kırşehir Kaman’da mesleğini icra eden marangoz Bedri Yoldaş. Alev Merdin arşivi.

Kırşehir yöresinde tabakların pîri de Ahi Evran’ı Veli olarak değerlendirilmektedir. Ahi Evran-ı Veli’nin eşi Fatma Bacı tarafından Kırşehir yöresinde oluşan Bacıyan-Rum da kadınların meslek öğretiminde aktif olduğu bir gruplaşmadır. Bu gruplaşma, Osmanlı Devleti’nin kurulmasında da etkin bir rol oynamıştır (Günay ve Güngör, 2003, s. 415).

Geleneksel meslek kavramıyla, geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettirebilen, halkın zevk ve anlayışını ürünlere aksettiren, geleneksel şekilde usta öğretici sağlamak için çaba sarfeden, el becerisiyle ilişkili meslek anlatılmaktadır. Geleneksel meslekte günümüz teknolojik şartlarına uygun seri üretim yerine basit araçlar ve bilek kuvveti kullanılmaktadır. Bireylerin talepleri doğrultusunda yapılagelen bu uğraşların öğrenme aşamaları halkın geleneksel yollarla ürettiği bilgilerle sürdürülür. Bu bilgiler doğrultusunda hazırlanan bir ürün de doğal olarak toplumun genel düşüncesini ve halk kültürü unsurlarını yansıtır. Adı geçen zanaatlardaki ananevi unsurlar işte bu faktörlerin etkisiyle oluşmuştur (Yolcu, 2014: 1721). Geleneksel meslek ifadesi bundan başka; mevcut kuralları bulunan, usta-çırak bağlantısına dayanan, kişisel üreticiliği ön planda tutan, toplumca o ürüne karşı, eski dönemlerden beri mevcudiyetini koruyan meslekleri içerir (Duman, 2011, s.15).

Resim 54. 1950’li yıllarda meslek aktarımını devam ettiren ustalar.Eyüp Temur arşivi.

Yaşlılığa bağlı geleneğin yaşatılması hususunda meslek öğretimi temelinde usta ve çırak ilişkisini esas alan uygulamalara dayanmaktadır. Meslek sahibi olmak isteyen kişiler yörede bulunan erkek sanat okuluna ya da usta-çırak ilişkisi ile meslek sahibi olmaktadır. Ahilik geleneğine bağlı olarak baba, okumaya hevesli olmayan çocuğu götürüp tanıdığı bir ustanın yanına çırak olarak verirdi. Onun bir meslek sahibi olmasını isterdi. Çocuğunu çırak verirken “Eti senin kemiği benim. Bunu yetiştir adam et” diyerek teslim ederdi. Meslek öğrenimi sırasında köylerden gelen çırak ve kalfalar kentte bir ev tutup kentte yaşardı. Bu süre içinde ustalık elde edenler ya kentte ya da kendi köylerinde iş yeri açarlardı.

Resim 55. Kaynak şahıs (87)'in çocukluğundan günümüze hatıra olarak sakladığı tarım aletleri.
Alev Merdin arşivi.

Kırşehir'de marangozluk mesleği 1970'li yıllarda oldukça yaygındır. Marangoz ustaları ceviz ağacından masa, katlanır sandalye, sandık, kürsü (Sehpa), çeyiz sandığı yaparlardı. Ceviz sandık bir gelinin çehizi için çok önemlidir. Hiçbir gelin ceviz çehiz sandığı olmadan gelin olmazdı. Ayrıca marangozluğun doğrama işleri ile de ilgilendikleri söylenebilir. İnşaatlarda gerekli kapı pencere, evlerde gerekli ekmek tahtası, masa, terek (raf)... yapım işini üstlenmektedir. Ancak son dönemde çıkan ve alüminyum doğramalar, hazır mobilyalar marangozluk ve doğramacılık mesleğinin bu yönlere evrilmesine neden olmuş; birçok mesleği yok olma durumuna getirmiştir. Mesleği çıraklıktan itibaren devralan yaşlı kişiler, emeklilik kavramı yaygın olmadıkları için elleri ayakları tutuncaya kadar mesleklerini yapmaktadır.

Resim 56. Kırşehir Kaman’da bıçak ustalığı yapan kaynak şahıs(56). Alev Merdin arşivi.

Sıcak demircilik ile uğraşanlar, nal, soba, mıh (Büyük çivi), tort (kurtarın çoban köpeklerini boğmasını önlemek için köpeğin boynuna takılan demir çivili tasma) mangal, orak, tırpan, saban demiri gibi malzemeler imal etmektedir. Saraçlık, semer, eyer, başlık, hayvan koşum takımları, hamut (atın boynuna geçen yuvarlak halka) gibi deri ürünler üretmişlerdir. Kırşehir’de eski meslekler arasında yorgancılık, kalaycılık, bıçak imalatı, kunduracılık, dericilik gibi meslek kolları üretimlerini kendileri yapmışlar ve yakın çevrelerinin bu konulardaki ihtiyaçlarını karşılamışlardı. Terzilik de döneminde oldukça önemli bir meslektir. Birçok Kırşehirli terzi zaman içinde Ankara’ya taşınmış olup Ankara’da yaşayan bürokratlar, kıyafet dikimlerini Kırşehirli terzilere yaptırmışlardır.

Günümüzde dericilik, debbağlık, keçe imalatı tamamen unutulmuş diğerler meslek gruplarının sayıları ise az denecek seviyeye gelmiştir. Bakırcılar tencere, leğen, kazan, şirilâni (şire leğeni: Pekmez yapılan büyük ebatta leğen) yapmaktaydılar. Çevrede bulunan çok sayıdaki su değirmeni halkın hububatını öğütürerek un ihtiyacını karşılardı. Günümüzde elektrikli değirmenler ve hazır paket unlar nedeniyle bu meslek de yok olmuştur. Oniks mermer işlemeciliği, önceleri Hacıbektaş ilçesinde başlamış, daha sonra Kırşehir merkezde çok sayıda atölye kurulmuştur. Kırşehir’de yetişen ustaların birçoğu, nakliye ve pazarlama problemlerinden

dolayı günümüzde Ege ve Akdeniz bölgelerinde mesleklerini devam ettirmektedir. Günümüzde Kırşehir’de kalan birkaç atölye hediyeelik eşya ve oniks taş işlemeciliği mesleğini sürdürmeye devam etmektedir. Bunun dışında genellikle köylerde yaşayan halkın büyük çoğunluğu çiftçilikle ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Çiftçilik, küçük yaştan itibaren büyükleri ile birlikte bağa bahçeye tarlaya giden çocuklara yaşlı ve tecrübeli kişiler tarafından öğretilmektedir. Çobanlık ve hayvan bakımı atalardan gelen bilgi birikiminin çocuklarına aktarılmasıyla öğretilmektedir. Bu bilgiler binlerce yıllık bilgi birikiminin halk takvimine dönüşmesi sonucunda nesilden nesile aktarılır. Ekim ayında koç katımı, ocak ayında kuzuların doğumu, mart nisan ayında sürülerin yaylıma çıkarılması, bakımı, hastalıklara karşı geleneksel tedavi yöntemleri atalardan öğrenilmektedir.

Kırşehir yöresinde kent merkezinde ve ilçelerde Cumhuriyetin ilk yıllarında “Kız Enstitüsü” adıyla genç kızlara ve kadınlara dikiş nakış ev ekonomisi gibi konularda eğitim veren kurumlar bulunmaktadır. Sonrasında bu kurumlar yerini Kız Meslek Liselerine dönüştürmüştür. Bunun dışında genç kızlar için en önemli eğitmen anneleri ve büyük annelerdir. Yaşlı kişilerden ev işlerini, yemek, temizlik gibi günlük hayatta gerekli olan uygulamaları öğrenmektedirler. Kadınların en temel görevleri evin sorumluluğunu üstlenmektir. Yemek yapımı, yufka ekmek yapımı, sebze ve meyve kurutmaları, pekmez, peynir, tereyağı ve turşu imalatı, hayvanların bakımı yaşlı kişilerin bilgi ve gözetimi altında gençlere öğretilmektedir. Kadınların en önemli ekonomik gelir kaynakları halıcılık, pekmez, bulgur gibi ev yapımı ürünlerin üretimi’dir. Çocukların bakımı kırsal alanda büyük anne ve büyük babanın sorumluluğu altındadır. Günlük hayatın rutinlerini devam ettirmekle yükümlü anne ve babalar çocuğun öğretim işini atalara bırakmaktadır.

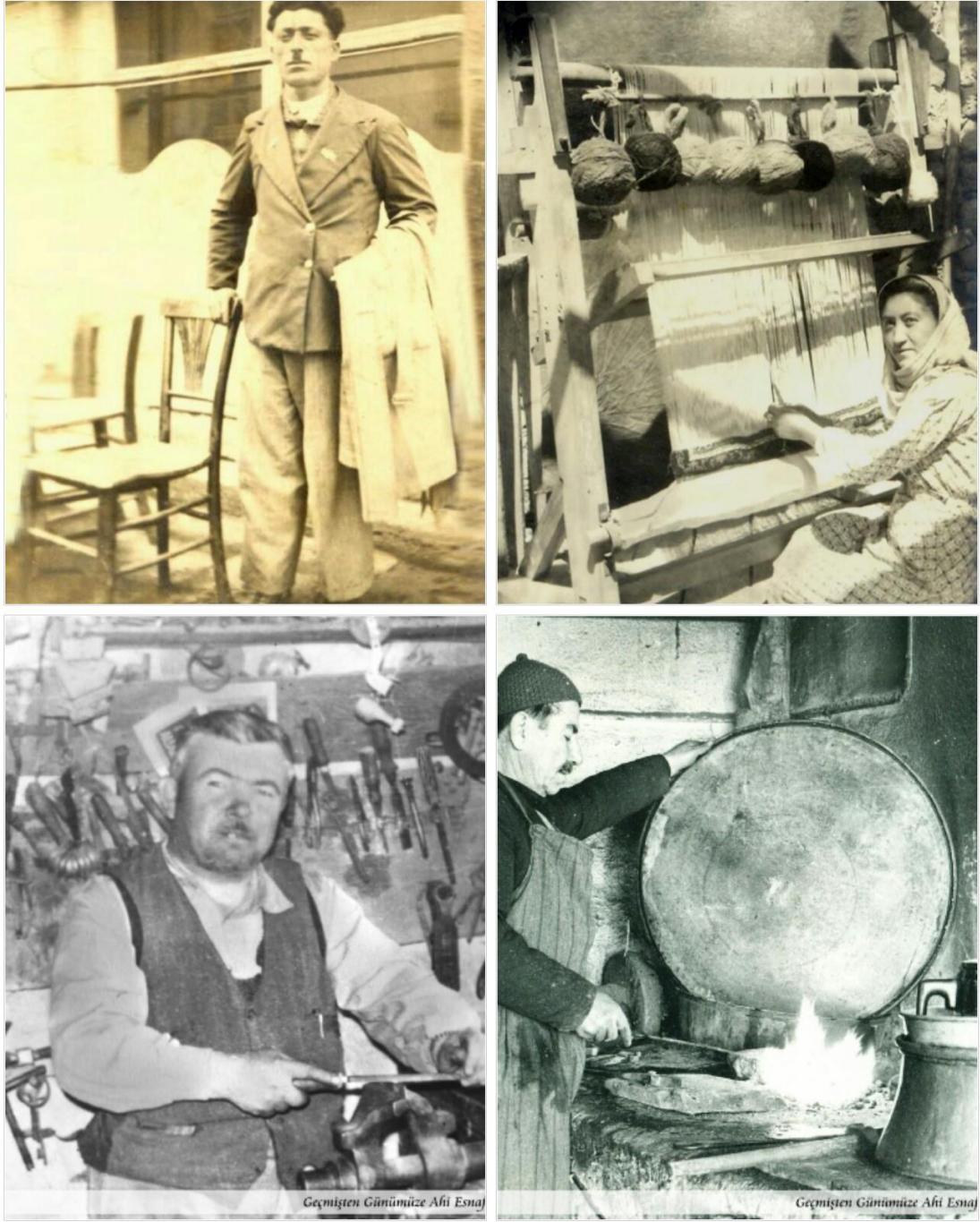
Resim 57. Kırşehir kadın emek pazarında sanatını icra eden yaşlı kadın görseli. Alev Merdin arşivi.

Köylerde tarım ve hayvancılığın öğretildiği bir okul bulunmamaktadır. Ancak kış mevsimi boyunca köylerdeki köy odalarında yaşlılar oturup sohbet ederken gençler de onları dinleyerek aynı bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olurlar. Meslek öğretiminde baş aktör konumunda olan yaşlı bireylerin tarım ve hayvancılık alanında yaptığı tüm uygulamalarda belli sözlü kurallar bulunmaktadır. Bu kuralların gençlere öğretimi gözlem ya da tecrübe ile gerçekleşmektedir. Kırşehir’de çocuk ve gençlerin boş gezmeleri hoş karşılanmaz, Öğrenim görse bile, tatillerde ya babasının dükkânında çalışır veya babasının uygun gördüğü bir işe girerek bir zanaat öğrenir. Köy çocuklarının bir zanaat girme şansları, eğer çiftçilik ailenin geçimine yetmiyorsa vardır. Yoksa babadan, atadan kalan araziye ekip dikmeye devam eder.

Bir çocuk, bir ustanın yanında sanat öğrenir. Bir baba çocuğunu güvendiği, tanıdığı bir ustanın yanına götürür. Mutlaka önceden tanışmış ve anlaşmışlardır. Çocuğu “Eti senin, kemiği benim. Bunu bir meslek sahibi et. Adam olsun.” diyerek ustasına teslim eder. Aradan birkaç gün geçince, çocuğun annesi börek, çörek yapar, çocukla gönderir. Usta da bunları arkadaşlarıyla, çırak ve kalfalarıyla yer. Usta çırağını kendi çocuğu gibi korur. Ona sanatının bütün inceliklerini zaman içinde vermeye çalışır. Çocuk eğer yetenekliyse kısa zamanda mesleği kavrar. Kalfa olur. Usta, bütün çırak ve kalfalarına, yaptıkları işlere göre değişen miktarlarda harçlık verir. Buna haftalık ödemelerde bulunduğu için “haftalık” adı verilir. Genellikle cumartesi günleri ödeme yapılır. Ustası haftalıkları verirken yararlı yerlere harcamaları; içkiye, kumara vermemeleri hususunda nasihatlerde bulunur. Usta yalnız mesleği değil, meslek ahlâkını, çalışkanlığı ve dürüstlüğü de öğretir. İşçilerine örnek olur.(K.1).

Tarım ve hayvancılık uygulamalarının öğretiminde sadece meslek öğretimi ile sınırlı kalınmaz bunun yanı sıra toplumsal ilişkiler de kültürel boyutta aktarılmaktadır. Kırsal kesimde arazinin yetersiz olduğu, aile içinde yer alan çok sayıda ferdin beslenemediği durumlarda tarım ve hayvanlığı sürdürecekt bireylerin dışındaki çocuklar sanat öğrenmesi için şehir merkezlerine yönlendirilmektedir. Yörede sanat okulları ve usta çırak ilişkisine bağlı olarak sanat öğretimi gerçekleşmektedir.

Kırşehir yöresinde sanayi tesislerinin sınırlı sayıda olması, ticaretin yeterince gelişmemiş olması, toprağın aşırı bölünerek geniş aileler için yetersiz oluşu gibi nedenler, halkın önemli bir bölümünü çocuklarını okutarak bir meslek sahibi olmaya yöneltmektedir. Son yirmi yirmi beş yıl içinde ailelerin eğitime büyük önem vermeleri sonucunda Kırşehir ili üniversite sınavlarını kazanma sıralamasında ilk beş il arasında yer almaktadır. Kırşehir genelinde yetişen ve şimdi başka illerde önemli sayıda akademisyen, yönetici, avukat, hâkim, subay, doktor, mühendis bulunmaktadır. Bunların da okumaya halkın karşı motive olmasında önemli payı vardır.

Resim 58. Kırşehir’de Geleneğin Ustaları. Eyüp Temur arşivi.

Kırşehir yöresinde bu çalışmamıza kaynaklık etmiş kaynak şahısların büyük çoğunluğu çocukları ve torunları ile ilişkilerinin çok iyi olduğunu, kendilerini sevip saydıklarını; görüşüklerini, kendilerine karşı ilgili olduklarını; kendilerine karşı saygılı olduklarını ve sözünü dinlediklerini belirtmişlerdir. (K.2) (K.3) (K.4) (K.5) (K.6) (K.8) (K.9) (K.11) (K.13) (K.14) (K.15) (K.16) (K.19) (K.12) (K.21) (K.22) (K.23) (K.24) (K.25) (K.28) (K.29) (K.30) (K.33)

(K.34) (K.38) (K.39) (K.42) (K.43) . (K.21) (K.22) (K.23) (K.24) (K.25) (K.28) (K.29) (K.30)
 (K.33) (K.34 (K.207) (K.208) (K.209) (K.210) (K.212) (K.213) (K.214) (K.215)

Resim 59. Torunlarıyla vakit geçiren dede- babaanne görseli. Alev Merdin arşivi.

Çocuklarımla aramızda herhangi bir sorun yok. Torunlarımla da aramız çok iyi beni de babaannelerini de çok severler. Onlarsız yapamayız. Her fırsatta Kayseri'ye gideriz. Tatillerde onlar bizim yanımızdadırlar. Oğlumla gelinim onları şımarttığımızı söylüyor ama biz torunları mutlu edecek şeyler yapıyoruz ama ikimiz de eğitimci olduğumuzdan kültürümüzü ve geleneklerimizi aktardığımız, tablet ve bilgisayardan uzak tutup okumaya yönelttiğimiz için yanlış yaptığımıza inanmıyorum. Hatta onların eksiklerini tamamlıyoruz. Aile içindeki işlerine karışmayız. Kendi kararlarını kendileri alırlar. Bize ihtiyaç duyarlarsa fikrimizi söyleriz. Maddi ve manevi destek oluruz. (K.1)

Resim 48. Gaz Ocağı, Kevgir, Gaz Lambası, Löküs Lambası

SONUÇ

Bireyin yaşadığı sosyal çevre, sahip olduğu kültür, tutum ve değerler , sosyal sistemin en önemli kökenini teşkil eden kimlik kavramı, millî kültür unsurlarının kazanılmasının sonucudur. Bireysel, kişisel ve millî kimlikler bir milletin ferdinin ve sahip olduğu millî kültürün diğer milletlerden farklılığını ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Toplumda kişilerin değerlendirmesi için yapmış oldukları katkılar önemli bir ölçektir. Halkbilimi disiplini ile uğraşan kişilerin de temel sorusu yaptıkları çalışmalar ile topluma ne kadar yararlı olduğu ile ilgilidir. Halkbiliminde esas olan var olan bilginin yaşama aktarılması ve güncellenmesidir. Bu çalışmanın amacı kırsal ortamdan kent ortamına, yerelden küresele yaşlı kişilerin yaşamında var olan dönüşümleri belirlemektir. Yapılan tasnifte geleneğin geçmişten günümüze bir kronolojik döngüsü olduğu ön planda tutularak geçmişten günümüze doğru bir değerlendirme ele alınmıştır.

Kültürel değerlerimizi yansıtan edebî mahsullerde özellikle halk anlatmalarında yaşlı kişilerin olayları yönlendirdikleri görülmektedir. Oğuz Kağan'a yol gösteren Uluğ Türk Dede Korkut hikâyelerinde Oğuzun tamam bilicisi olan keramet sahibi, ozan Dede Korkut; Tahir ile Zühre'yi, Leyla ile Mecnun'u buluşturan derviş ve pirlere eski Türklere yol gösteren onları kötü ruhlardan koruyan şamanlar hep olayları yönlendiren, düğümlerin çözülmesini sağlayan insanlardır.

Yaşam süresi ve yaşlılık çağı, kişiye ve çeşitli durumlara bağlı olarak değişen bir olgudur. Yaşlılık, insan hayatının bebeklik, çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemlerinin sonunda ortaya çıkan son dönemidir. Yaşlanma, biriken zamanın bilgi ve tecrübelerle zenginleştirilme sürecidir. Yaşlanma sürecine varıncaya kadar edinilen birikim, yaşlılık sürecinde birtakım kalıp değerlerin klişeleşmesi anlamına da gelmektedir. Yaşlı kişinin yaşadığı ev, bulunduğu sokak, yürüdüğü yol geçmişin anılarını barındırmaktadır. Yaşlı belleğinde var olan anılar, gelecek kuşağa aktarmak istediği değerler, yaşlı kişinin içinde bulunduğu çevre vasıtasıyla aktarılmaktadır. Yaşlılık döneminde kişi hayatında yapılan değişiklikler, yaşlı kişinin de çevresel çerçevesini küçültmektedir. Yaşlı bireye, torun bakımından, sohbet ortamına kadar bireysel bir ortam çizmek, yaşlı bireyin benliğini ortaya koyması için önemlidir. Günümüzde demografik aile yapısının değişmesi yaşlı algısının da değişimine neden olmuştur. Geleneksel aile yapılarında "bilge kişiler" olarak tasvir edilen yaşlı kişiler, modern aile yapısının getirisi olarak "bilge atadan ziyade çocukların bakımını üstlenen aile büyükleri" şeklinde bir statü değişimi yaşamaktadır. Yaşlı kişilerin, sosyal hayatta rollerinin kısıtlanması, aile yapısındaki değişiklikler onların huzur evi ya da köşelerine çekilerek yalnızlığı seçmelerine neden olmuştur.

Çalışma sonucunda yaşlılık ile ilgili iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. Yaşlılığı bilgelik ve olgunlukla tanımlayanlar; yaşlılığın fiziki süreciyle paralel olarak hastalık, bunama ve çöküş süreci olarak değerlendirenler. Kuşaklar arası dayanışma ile ilk yaklaşımda yaşlılık tüm kuşakların bir araya gelerek ön yargılardan uzaklaştığı bir anlayışı barındırmaktadır. İkinci yaklaşımda ise yaşlılık dönemi, yalnızlık, bakım, kronik rahatsızlık gibi konularla özdeşleştirilmektedir. Yaşlılığı kültürel açıdan belli bir yaşa erişmiş, bilgisini ve tecrübesini başkalarıyla paylaşan, manevî ve millî olgunluğa erişmiş kişiler olarak tanımlamak mümkündür. Türk kültüründe bilgelik ile eş değer tutulan yaşlı statüsü toplumsal yapının değişimi ile birlikte konum ve aktivite açısından daha sınırlı ve olumsuz bir role bürünmüştür. Yaşlılığın geleneğe bağlı değişim ve dönüşüm sürecinde anlayış ve deneyimle yoğrulmuş bilge kişiler; fiziksel açıdan yetersiz, olumsuz karakterleri ön plana çıkan tipler olarak tasvir edilmektedir.

Kırşehir kültürel imgelerine bağlı olarak ayırt edilebilir bölgelerden oluşan bir şehirdir. Merkez ve çevre illere bağlı olarak birçok noktada şehrin genel karakterine bağlı olan yapı ve dokular görülmektedir. Kent yapısının temelini Ahilik kültürü ve bozlak geleneğine bağlı olgular oluşturmaktadır. Görsel çevre, yörede yaşayan yaşlı kişilerin hayatının ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Kırşehir’de yaşlı kimliği ve kültürünün ortaya konmasında birçok değişken organik bir bütünlük oluşturmaktadır.

Kırşehir yöresinde yaşlı kültürünü koruma için aile içinde yaşça büyük kişilere isim verilmesi, lakapların ve unvanların özellikle kırsal kesimde devam ettirilmesi, vefat etmiş yaşlı kişilerin özelleştirdiği birtakım kişisel eşyaların sandıklarda ya da genç kişilerin evinde muhafaza edilmesi yoluyla yapılmaktadır. Uhrevî özellikleri ön planda olan türbe ve yatırlara defnedilmiş Dede, Eren, Hızır, Evliya tipolojisindeki yaşlı kişilere ait eşyalar kutsî bir özellik taşımaktadır. Bu eşyaların muhafazası için Kırşehir yöresinde bazı pratikler devam etmektedir. Türbeye ayakkabı ile girilmemesi, sırtının türbeye çevrilmemesi, türbelerde var olan eşyaların zarar görmemesi için üst bölümlerde taşınması ölen yaşlı kişilere duyulan saygıdır.

65 yaş üstü kişiler tarafından aktarılan anlatılarda, halk hafızasının derinliklerinden süzülerek günümüze gelen, binlerce yıl önceki destan, halk hikâyesi gibi mitolojik öğelerin sınırlı sayıda da olsa aktarımını koruduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen sözlü ürünlerde, eski Türk inanç sisteminin izlerini görmek mümkündür. Binlerce yıl önce atalarımızın inandığı Kök Tengri inancının ve Türk mitolojisinin bazı motifleri daha sonraları İslâm dininin kabulü ile yer yer şekil ve muhteva değişikliklerine uğramıştır. Değişikliğe uğrayan bu anlatılar, Kırşehir yöresine de taşınarak yeni yaşam alanları bulmuştur. Ahi Evran’ın Evran’a dönüşüm Efsanesi’nde, eski

Türk mitolojisindeki göğün çarkını çevirdiği için bu adını alan, en büyük burç evran ve Oğuz Kağan Destanında nasıl yenildiği anlatılan ejderha motifi eski Türk inancının izlerini yansıtmaktadır. Anlatı ve memoratlarda , “tabiata hükmetmek, şekil değiştirmek, olağanüstü olaylarda başarılar elde etmek, kerametler göstermek” yaşlı kişilerin belleğinde sözlü geleneğin aktarımını sağlayan temel konulardır.

Çalışmamızda yaşlı kültürüne bağlı ad verme geleneğine bakıldığında ad verme geleneğinde son yüzyılda geleneksel isimlerin yerini popüler kültürel unsurlara bağlı olarak değişen adların aldığı görülmektedir. Dede Korkut metinlerinde Dedem Korkut’un çocuklara İslamî motifler de göz önünde bulundurularak atalar kültüne bağlı olarak ad vermesi geleneği, yerini kültürel ve millî imgeler barındırmayan sosyal medyada yer alan adlara bırakmıştır. Geniş aile yapısının çekirdek aileye dönüşümü, bireylerin yalnızlaşma eğilimini artırarak sosyal ve dijital medyada yer alan popüler isimlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ebeveynlerin aile yapısının gereği olarak tek ve farklı olma istekleri, çocuklarına koydukları adları da etkilemiştir. Kendi çocuklarının diğer çocuklardan farklı olmasını istemeleri ve bu farklılığın onları özel kılacağı inancı ön planda bulunduğu için atalarının isimlerini koymayı tercih etmemiştir.

Yaşlılık tipolojisinde halk kültüründe yer alan kahramanlar da örnek bir tip “yaşlı bilge tipidir”. Toplumda rehberlik görevini üstlenmiş, nasihatleri sayesinde sonraki nesillere de sözlü ürünler bırakmış kişiler Türk kültüründe yoğun olarak bulunmaktadır. Bu tipolojideki kişiler yaşanan güçlükler sayesinde kurtarıcı bir akıl hocasıdır. Bu kişilerinin bilgeliklerinin sembolü fiziksel yapılarıyla da ilişkilidir. Ak rengi benimseyen bu kişiler toplumda yaşlılığın fiziksel göstergesi olan sakalların beyazlaması neticesinde “ aksakallı” olarak bilinirler. Türklerin demiri eriterek tarih sahnesinde rol aldığı Ergenekon Destanında yer alan, Türklere yolunu gösteren aksakallı demir ustası bu tipin temsilcilerindendir.

Kültürel kimliklerin vurgulanması hususunda Kırşehir yöresinde Ahilik ve Türkmen kültürü ön plandadır. Bu tür tören ve festivaller Kırşehir yöresi başta olmak üzere, etkinlik düzenlenen şehirlerde toplumsal baskıyı azaltmak, grup aidiyeti kurmak, topluluk ile birleştirici, dayanışmayı sağlayıcı, çözüm odaklı bir yaklaşım için etkinliğe katılan kişiler kültürel kimliğin oluşmasında hizmet etmektedirler. Özellikle törenlerde Kırşehir yöresinde ün kazanan Âşık Sait, Şemsi Yastıman, Muharrem Ertaş ve Neşet Ertaş gibi yerel kimliğinden sıyrılarak ulusal kimlik kazanmış halk ozanlarının türkülerinin icra edilmesi, bu geleneği yaşatan Kırşehir Abdallar Topluluğunun konserleri Kırşehir’de usta -çırak ilişkisinin devamı bakımından önemli hususlardır. Kişisel baskıların göz ardı edildiği grup ortamlarında yer alan yaşlı kişiler, bir

topluluğa bağılı kalarak sosyalleşme fırsatı bulmalarının yanı sıra kendi kültürlerini doğal ortamında gözleme, tanıma, yaşatma ve aktarma süreçlerine dâhil olmaktadır. Ahilik geleneği de 600 yıllık bir sürecin devamıdır. İslami sentezin birleşmesiyle oluşan teşkilat vasıtasıyla, var olan değerlerin aktarımı ve özgünlüğü sağlanmıştır. Ahiliğin toplum düzenini ve kontrolünü sağlamada birleştirici etkisi aktarım yoluyla günümüze kadar taşınmıştır. Ahilikte var olan iyilik, yardımlaşma, sadakat gibi temel değerler ön plana çıkarılarak tüm meslek dallarında ideal insan olabilme amacına hizmet etmiştir.

Kırşehir yöresi, yaşlılık gelenek aktarımının canlı olarak yapıldığı bir örneklem alanıdır. Ahilik uygulamalarının günümüzde de yaşayan bir değer olarak kabul edilmesi, 65 yaş üstü kişilerin toplumdaki değerlerini ön plana çıkarmaktadır. Yörede Uzun Çarşı olarak bilinen mekân yaşlı kişilerin dinlenme, ibadet, alışveriş gibi birçok ihtiyacını karşıladıkları ortak buluşma alanlarıdır.

Tecrübeleri ile toplumsal bir ağırlık barındıran yaşlı kişiler 21. yüzyılda nine ve dede gibi vasıfları başta olmak üzere toplum bünyesinde çeşitli toplumsal temsillerini de yitirmektedir. Yeni çağda var olan yaşlılık algısı, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Elektronik ve sanal Dünya'nın gelişimine ayak uyduramayan yaşlı kişiler, yaşlıların geçmişte üstlendikleri görevlerin azalması sonucunda yaşlılığın istenmeyen, ayağa dolanan, sistemi aksatan bir unsur olarak kabullenilmesi sonucunu da ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKLAR

- Abay, A. R. ve Bekaroğlu-Doğan, Y. (2012). İstanbul Yaşlılık Çalıştayı Kitabı. İstanbul: İstanbul Darülaceze Müdürlüğü Yayın No: 5.
- Achterberg, J.(2009)., Kadın Şifacılar, (Çev. Bilgi Altınok), Everest Yayınları, İstanbul.
- Acıpayamı, O. (2017). Evlenme Bibliyografyası (1923-1950). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 18(3-4).
- Acıpayamı, O. (1963). Türkiye'de Yağmur duası. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (1-2), 1-39.
- Adem, E., ve Aydemir, M. (2015). Yaşlı Kadın Olmak: Psiko-Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Yaşlılık ve Kadın-Isparta Huzurevi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (34), 193-223.
- Akalın, L. S. (1990). *Türk dilek sözlerinden: alkışlar, kargışlar* (130). Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası.
- Akçay, C. (2011). *Yaşlılık kavramlar ve kuramlar. Baskı. İstanbul: Kriter Yayınları*.
- Akdemir, N., Çınar, F. İ., ve Görgülü, Ü. (2007). Yaşlılığın algılanması ve yaşlı ayrımcılığı. *Turkish Journal of Geriatrics*, 10(4), 215-222.
- Akgün, E. (2007). Şamanist Türk halklarında kurban sungusu ve kendisine kurban sunulan varlıklar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (44), 1-11.
- Akgün, E. ve Yeşilyaprak, B. (2010). Anne Çocuk İlişisini Oyunla Geliştirme Eğitim Programının Etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43(2), s.2.
- Akın, A. Demirel, S. (2002). Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı, Üniversiteler İçin Gençlik Danışma Birimi Geliştirme Projesi, UNFPA, Ankara.
- Akın, G. (2004). *İnsanın Ortaya Çıkışı ve Toplumsal Davranışları, Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler* (ed: Velittin Kalınkara), Ankara: Odak Yayınları.
- Akın, G. (2006). *Gerontoloji: her yönüyle yaşlılık*. Ankara: Palme Yayınevi.
- Aksan, D. (2005). *Türkçenin zenginlikleri, incelikleri*. Bilgi Yayınevi.

- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksüllü, N., & Dogan, S. (2004). Huzurevinde ve evde yaşayan yaşlılarda algılanan sosyal destek etkenleri ile depresyon arasındaki ilişki/Relationship of social support and depression in institutionalized and non-institutionalized elderly. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(2), 76.
- Aktaş, D., Şahin, E., Terzioğlu, F. (2012). Kadın Sağlığı Açısından Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 23(16), 65.
- Aktulum, K. (2013). *Folklor ve metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Akyüz, Ç. (2010). Manas Destanı'nda alp kadın tipi. *Mukaddime*, (1), 169-180.
- Akyüz, H. (2002). Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylemler. Erzurum: Eser Ofset
- Alangu, T. (1953). Orta zaman Anadolu komşu milletlerinin eposlarında kadın kahramanlar. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(27), 144-148.
- Alangu, T. (1983). *Türkiye folkloru el kitabı*. İstanbul: Adam Yayıncılık
- Alaydın, N. N. (2019). Türkiye'deki Yaşlılık Çalışmalarına Lisansüstü Tezler Üzerinden Bakmak: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(1), 60-72.
- Alekseyev, N. A. (2013). Türk Dilli Sibiryalı Halklarının Şamanizmi. *Çev. Metin Ergun*. Konya: Kömen Yayınları.
- Alkan Ataman, H. (2018). Türkiye Türkçesinde Hitaplar. *Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora tezi)*.
- Alkayış, M. F. (2013). Adıyaman Yöresi Atasözleri Ve Deyimlerinde Gelin kaynana İlişkisi Ve Evlilik Konusu. *Electronic Turkish Studies*, 8(9).
- Alptekin, A. B. (2011). *Halkbilimi Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2009), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara, Akçağ Yay.
- Alptekin, C. (1991). Ata. *İslam Ansiklopedisi* . (32-33). 4, İstanbul: İSAM.

- Altan, Ö. Z., Şişman, Y., (2003), “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar”, Kamu-İş Dergisi, C. 7, S. 5
- Altınok, B. Y. (2003). *Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları*. Ankara: Oba Kitabevi.
- Amman, M. T. (2012). *Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*. Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı, İstanbul
- Amos, D. B. (2003). *Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru*. Çev. Metin Ekici. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Haz. Gülin Öğüt Eker ve diğerleri. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 31–56.
- And, M. (1969). *Dünyada ve Bizde gölge oyunu*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- And, M. (2014). *Başlangıcından 1983’e Türk tiyatro tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- And, M. (1974). *Oyun ve Bügü*, İş Bankası Yayınları.
- Arat, R. R. (2008). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Arendt, H. ve Şener, B. S. (1996). *Geçmişle gelecek arasında*. İletişim Yayınları.
- Arıkan, M. (2005). Kahramanın dönüşümü. G. Gülsevin ve M. Arıkan (Ed.), *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağan Kitabı* (55-63). İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Arıkan, M. (2006). *Türk sözlü kültür geleneğinde ayrıntılar-2: Hayvan ata kültü mü? Atalar kültü mü?*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 6(1), 13-18.
- Arısoy, H. F. (2002). GÜZELDİR (Şiir). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (24).
- Arpacı, F. (2005). Farklı boyutlarıyla yaşlılık. *Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları*.
- Arpacı, F., ve Eroy, A. F. (2012). Yaşlı Bakımı ve Yaşlılıkta Sağlıklı Beslenme. *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi*.

- Arpacı, F., ve Ersoy, A. F. (2007). Türk toplumunda yaşlılık: yetişkin bireylerin yaşlılık dönemi görüşlerine ilişkin bir araştırma. 38. *Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.
- Arpacı, F., ve Ersoy, A. F. (2008). Türk ailesinde yaşlı ve çocuk/torun etkileşimi. *Türk Halkları Edebiyatı II. Uluslararası Çocuk Edebiyatı Kongresi. Azerbaycan*, 13-15.
- Arslan, A. (2015). Eğitim ve öğretimde sosyal medyanın kullanımı. *Sosyalleşen Olgular Sosyal Medya*, 2(191-219).
- Arslantürk, Z. ve Amman, T. (2011). Sosyoloji, Çamlıca Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- Arun, Ö. (2018). *Türkiye’de yaşlanma çalışmaları: Dün, bugün, yarın*. Mediterranean Journal of Humanities, 8(2), 41-61.
- Aslan, E. (1990). *Halk hikâyelerini inceleme yöntemleri: Yaralı Mahmut hikâyesi üzerinde bir inceleme* (No. 3). Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi., 99-100
- Aslan, E. (1990), *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri: Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.
- Aslan, F. (2013). *Naki Tezel'in İstanbul'dan derlediği masallar: inceleme-metin*. Bilge Kültür Sanat.
- Aslanbaş, Merve (2010), *Marcus Tullius Cicero'nun Düşüncesinde Yaşlılık Kavramının İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi SBE YL Tezi.
- Aslıyüce, E. (2009). *Türk tarihinde işbirlikçiler ve 150'likler*. Yesevi Yayıncılık.
- Assman, J. (2015). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (A. Tekin,Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ata, A. (2004). *Türkçe ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası): Karahanlı Türkçesi: giriş, metin, notlar, dizin*. Türk Dil Kurumu.
- Atalay, B. (1992). *Türk aile yapısı araştırması*. TC Başbakanlık Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Ankara.
- Atalay, B. (2006a). *Divanü Lügati't-Türk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1, 3*.

- Atalay, B. (2006b), Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri) Cilt I, TDK Yayınları: 521, Ankara.
- Ataman S. Y. (1992) Eski Türk Düğünleri, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Atılcan, İ. C. (1991). Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri. İstanbul: Erzurumlular Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları-1, Dinç Matbaası.
- Atılğan, H., Kan, A. ve Doğan, N. (2006). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Aydın, E. (2017). *Anne-Oğul Bağlanmasının Gelin-Kayınvalide İlişkisi ve Evlilik Doyumunu Yordamadaki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Ayvazoğlu, B. (1992). "İnsan, Ev, Çevre", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C. II: 770-771.
- Aydın, M., ve Güner, S. (2013). Kültürel mirasta risk yönetimi, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, C.3, s.1
- Aydın, S. (2009). Arkeoloji. K. Emiroğlu ve S. Aydın (Ed.), *Antropoloji Sözlüğü* (62-67). Ankara: Bilim ve Sanat
- Aytaç, S. (2004) "*Bursa'da Kültür Değişimi: Göç Olgusuna Sayısal Bir Bakış*", Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. Cilt 6, Sayı 2.
- Babacan, İ. (2010). *Klasik Türk şiirinin son baharı sebki-hindî (hint üslûbû)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık
- Bahar, A., Tutkun H. ve Sertbaş G. (2005). Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Anksiyete Ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 6 (4), 227-239.
- Balaman, A. R. (1982). *Te-ve köyü genel etnografyası*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimleri Fakültesi.
- Bali, M. (1973). *Erciş'li Emrah ile Selvi Han hikâyesi varyantların tesbiti ve halk hikâyeciliği bakımından önemi*.
- Balkaya, A. (2013). Mekân Poetikası Bağlamında Âşık Kahvehaneleri ve Âşık Üzerinde Kimi Fonksiyonları. *Turkish Studies*, 8, 1.

- Bang, W.; Rahmeti, R. R. . (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Baran, M. (2006). *Halk Mimarisinin Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği*. *Millî Folklor*, (72), 142.
- Bars, M. E. (2018). *Sözlü Gelenekten Elektronik Döneme Bilgelik Dönüşümü: Irkıl Ata'dan Şahin Ağaya*. *Millî Folklor*, 30(117).
- Barthold, W. (1947). *Türklerde ve Moğollarda defin merasimi meselesine dair*. (A. İnan, Çev.). *Bellekten*, 11(43), 515-539.
- Bascom, William R. (2010). *Folklorun Dört İşlevi*. (Çeviren: Ferya ÇALIŞ). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Editör: M. Öcal OĞUZ ve Selcan GÜRÇAYIR). Ankara: Geleneksel Yayınları. 71-86.
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2005.
- Başgöz, İ., (2008) *Türkü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*,(çev. Nurgül Demirdöven). *Ayrıntı Yayınları, İstanbul*.
- Bayat, F. (2003). *Köroğlu Şamandan Âşık, Alpten Erene*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayat, F. (2005). *Türk Şaman Metinleri*. İstanbul: Piramit Yay.
- Bayat, F. (2006). *Ana hatlarıyla Türk şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2012). *Türk kültüründe kadın şaman*. İstanbul: Ötüken.,
- Bayçin, N. (1945). *Manisa'da Dokumacılık*. Manisa Halkevi Dergisi, C. 8, S. 86.
- Bayhan, V. (1997). *Türkiye'de iç göçler ve anomik kentleşme. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, 178-194.
- Begiç, H. N. (2014), *Gelenekteki Değişim ve Keçecilik Sanatı*,. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Begiç, N. (2013). *Gelenekten Geleceğe Keçeciliğin Sürekliliğine Dair Bir Çalışma*. "Barış Sevgi Çadırı" Projesi. *Kalemişi-Türk Sanatları Dergisi*, (1), 40-54.

- Beğer T, Yavuzer H. *Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi*. Klinik Gelişim. 2012; 3(25): 1-3.
- Bekki, S. (2011). Bazı halk anlatıları ve dinî metinlere göre kahramanın mucizevi (babasız) doğumu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (58).
- Bekki, S. (2015). Dedem Korkut Kitabı'nın mukaddimesi ile boylar arasındaki organik bağ. *Millî Folklor*, (107), 5-13.
- Benedict, R. (1998). *Kültür örüntüleri*. (M. Topal, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Benedict, R. (2011). *Krizantem ve kılıç*. (T. Turgut, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berger, P. L., ve Luckmann, T. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşâsı, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, çev. *Vefa Saygın Öğütle, İstanbul, Paradigma Yayınları*.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Milli Folklor*, 22(87), 159-169.
- Beydili, C. (2004). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. (E. Ercan, Çev.). Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Beysanoğlu, Ş. (1995), Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Âdet ve İnanmalar, Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal psikoloji sözlüğü (kavramlar, yaklaşımlar)*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Birinci, E. (2020). *Y Kuşağının Yaşlı ve Yaşlılık Algısı*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Birliği, Ekonomi ve Politika. Cilt 1. Tufan. İ., Durak. M. (Eds.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 3-26
- Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimini anlamak. *Akademik sosyal araştırmalar dergisi*, 29(4), 322-348.
- Boratav, P. N. (1984). *Türk halkbilimi. 2. 100 soruda Türk folkloru:(inanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1994). *100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Boratav, P. N. (2003). *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: *Mas Matbaacılık A. Ş.*
- Boratav, P. N. (2007). *Zaman zaman içinde*. İstanbul: İmge, Kitabevi.
- Bozkurt, Veysel (2011), *Değişen Dünyada Sosyoloji, Temeller, Kavramlar, Kurumlar*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa. Büyüköztürk, Şener, Kılıç-Çakmak, Ebru, Akgün, Özcan E., Karadeniz, Şirin, Demirel, Funda (2008), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Bozkuş, M. (1998). Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 409-418.
- Brubaker, R.-Cooper, F.(2000)., *Beyond 'Identity' Theory and Society*, vol. 29, No. 1, Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands.
- Bulut, S. (2019). Giresun Ğli ve Yöresi Ağızlarında Fındık. *Mavi Atlas*, 6(1), 205-232.
- Burnakov, A. V.. Hakasların Geleneksel Dünya Tasavvurlarında Su İyesinin Dişil Başlangıcı.(Çev. Atilla Bağcı) *Türk Dünyası*, 2013, S. 36. ss. 9- 22.
- Burnett, R. (2007). *İmgeler Nasıl Düşünür?* İstanbul:Metis Yayıncılık.
- Büyükokutan, A. (2012). *Muğla Yöresi Kadın Merkezli Geleneksel Uygulamalar ve İşlevleri*. Konya: Kömen Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2010). Bilimsel araştırma yöntemleri (5. bs.). *Ankara: Pegem Akademi*.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2010). Bilimsel araştırma yöntemleri (5. bs.). *Ankara: Pegem Akademi*.109.
- Caferoğlu, A. (1993). *Uygur Türkçesi Sözlüğü*, s.218, İstanbul.
- Cami, M., ve Karaismailoğlu, A. (2004). *Baharistan*.Ankara: Akçağ Yayınları.
- Can, M. C., ve Başaran, Z. K. (2014). Kent markası ve imajinin belirlenmesi: Rize örneği-. *Öneri Dergisi*, 11(42), 27-42.
- Canatan, A. (2008a). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62-71.

- Canatan, A. (2008b). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Canatan, K. (2009). *Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişim*, *Aile Sosyolojisi*, ed. K. Canatan & E. Yıldırım, 15-25, İstanbul: Açılım Kitap
- Canatan, K. (2011). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi, *Aile Sosyolojisi*, ed. K. Canatan & E. Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap
- Chen, H. (2010) *Advertising And Generational Identity: A Theoretical Model*. *American Academy of Advertising Conference Proceedings*. 132-140.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ağaç Kitabevi Yayınları. Basım, İstanbul.
- Ceylan, H. Kırgız Toplumunda Yaşlılık Ve Yaşlıların Sosyal Statüsü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4).
- Ceylan, H., ve Öksüz, M. (2015). Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 459-466.
- Cıbroğlu, Y. (2004). *Kadın saçı: büyü ve "türban"*. Payel Yayınları.
- Cicero, (1998). Yaşlılık ve Dostluk, Çev. Ayşe Sarıgöllü ve Türkan Tunga, İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Cihan, A. 1990, Kırşehir ve İlçeleri. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Cin, A. (2015). Eski Türkçeden Günümüze Yaşlılıkla İlgili Kelimeler. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 5(1), 175-189.
- Connerton, P. (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar*, çev. A. Şenol, İst. Ayrıntı Yay.
- Çağbayır, Y. (2007). Orhun Yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı *Ötüken Türkçe sözlük 3*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çağlar, A. F. (2019). *Yaşamın amacı olarak yaşam: İnsanın bedensel ve zihinsel edinimlerine temel oluşturan "birincil güdü" ye dair bir araştırma* (Doctoral dissertation, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Bilim Dalı).

- Çalışkan, H. (2003). Gelin kaynana ilişkileri. İstanbul: Çelik Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necâti Bey dîvânı'nın tahlili*. Millî Eğitim Basımevi.
- Çay, A. (1985). Tunceli Mezartaşları ve Türk Kültüründeki Yeri. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 23, 1-2.
- Çelebioğlu, A. (1982). *Türk ninniler hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelik S. (2010). Bireyi Tanıma Teknikleri. <https://celiksuat.files.wordpress.com/2010/03/rehberlikbolum-7.pdf>. (Erişim Tarihi: 22.04.2018).
- Çelik Ş. Ü. (2011). Sorularla Evliya Çelebi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çeribaş, M. (2004). *Kadirli ve çevre folklorunda eski Türk inançlarının izleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Çeribaş, M. (2012). Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara*.
- Çerikan, F. U. Türk Atasözlerinde “Demir”in Anlamı ve İşlevselliği. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(13).
- Çetin, C. (2008). Türk düğün gelenekleri ve kutsal evlilik ritüeli. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 48(2), 111-126.
- Çetin, İ. (2002). Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır’dan Hızır’a Geçiş. *Milli Folklor*, 54, 30-34.
- Çetin, İ. (2007). Türk kültüründe baba (baba)/ata geleneği. *Milli Folklor*, (76), 116
- Çetinkaya, B. (2017). Kutadgu Bilig’de Kavramsal Metaforlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 377-399.
- Çınar, B.(2019). Taşlıcalı Yahya'nın Gazellerinde Yaşlılık. *Türkoloji Dergisi*, 23(1), 193-208.
- Çınkır, Ş., Kepenekci, Y. K. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi.

- Çimen, D.(2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Televizyon Reklamlarında Kadın* RTÜK Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Çivitçi, Ş., ve Ağaç, S. (2009). Altmış yaş ve üzeri yaşlı kadınların giysi satın alma davranışları üzerine bir araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2(1), 30-47.
- Çobanoğlu, Ö. (1993). Türk kültür tarihinde su kültü. *Türk Kültürü*, (361), 288-298.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2001a). Ata. *Türk dünyası edebiyat kavramları ve terimleri ansiklopedik sözlüğü* (I. Cilt) (ss. 248-250). Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). Karşılaştırmalı atasözleri bağlamında Türk dünyası atasözlerinde sosyo-kültürel süreklilik ve değişme üzerine tespitler. *Türkbilig*, 4(5), 11.
- Çobanoğlu, Ö. (2004a). Türk halk kültüründe tör/başköşe kavramı ve anlam yaratmadaki simgesel sürekliliği. *Türkbilig*, (7), 33-44.
- Çobanoğlu, Ö. (2004b). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Türk dünyası epik destan geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2012). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çohaz, A.(2006).Yaşlılığa Genel Bakış<http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/yayinlar/yaslanankadin.pdf>.
- Çorbacı, Ç. (2000). Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi*.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk islam sanatının ABC'si*. Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2016). *Eski Türklerin kutsal mezarları kurganlar-Orta ve İç Asya'nın erken devir Türk mezar mimarisi üzerine bir deneme-*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Dağ, A. (2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında yaşlılık ve sosyal dışlanma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 480-500.
- Dağlı, Y. ve Kahraman, S. A. (2003) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul: YKY.
- DALBAY, R. S. (2018). “KİMLİK” ve “TOPLUMSAL KİMLİK” KAVRAMI. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 161-176.
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye’de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 67-83.
- Davarcı, M. (2008). Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin öğrencilerin sosyalleşmesine etkisi. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Deaux, K. (1984). From individual differences to social categories: Analysis of a decade’s research on gender. *American Psychologist*, 39(2), 105-116
- Demir, I. Mizah Dergilerinde Yaş Ayrımcılığının Yeniden Üretimi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 57-75.
- Demirer, Ö., ve Bülbül, H. (2014). Kamu ve özel hastanelerde hizmet kalitesi, hasta tatmini ve tercihi arasındaki ilişki: Karşılaştırmalı bir analiz.
- Demirsipahi, C. ,(1975) Türk Halk Oyunları Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara,
- Demirsoy, A., Bozcuk A. (2017)., (1997) “Ölümün Evrensel Öyküsü” Geriatri I. , (Ed: Y. Gökçe Kutsal, M Çakmakçı ve S. Ünal) *Kadin/Woman 2000*, 3(2), 83.
- Deveci, Ü. (2016). Fıkralarda Gülmeceyi Yaratın Karşıtlık. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(28), 1-16.
- Dıykanbayeva, M.(1999). Kırgız Kültüründe Boz Üy. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (38), 217-226.
- Dıykanbayeva, M., ve Atnur, G. (2016). *Kırgızlarda atalar kültürü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Dilek, İ. (1996). Altay Türklerinin atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (1), 107-121.
- Dilek, İ. (2002). *Altay Destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilek, İ. (2007). Sibiryâ Türklerinde ateşle ilgili inançlar, törenler ve bazı efsaneler. *bilig*, (43), 33-54.
- Dilek, İ. (2015). Türk mitolojisi. İ. Çapcıoğlu ve H. Beşirli (Ed.), *Türk kültürü el kitabı* (ss. 267-302). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Doğan, M. (2014). Sedat Veyis Örnek'i Anımsamak. Başkent Gazetesi, 12.
- Doğrusöz, M. (2005). Kayseri ve Çevresinde Su ile İlgili İnanç ve Uygulamalar, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dönümcü, Ş. (2007). Yaşlılıkta Üretmek: Kendini Sürekli Yeniden Yaratmak. İzzet Baysal Üniversitesi Fizik Tedavi Yüksek Okulu.
- Draaisma, D. (2016) Sıla Hasreti Fabrikası. (çev. D. Tunç) İstanbul: YKY
- DPT(2007). Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı. Ankara, s.17.
- Duben, A. (2002). Kent. *Aile, Tarih, İstanbul: İletişim Yayınları*.
- Duben, A. (2018). Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinlerarası Bakış Açılıarı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Duman, M. (2008): Makaleler: Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Duman, M. (2017). Türk Halk Anlatımlarında Olumsuz Tipler–Mit, Destan, Halk Hikâyesi. *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi*.
- Duman, M.(2019). Sibiryâ’nın Sönen Işığı Yukagirler ve Masalları. *Folklor Akademi Dergisi*, 2(3), 600-604.
- Dundes, A. (2003), “Halk Kimdir” (Çev. Metin Ekici), Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Milli Folklor Yayınları, Ankara, s. 1-30.

- Dundes, A. (2005), "Folklor Nedir", Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2, Geleneksel Yayınları, Ankara, s. 16-20.
- Dura, C ve Atik, H. (2002), Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye, 1. Baskı, Literatür
- DURAK, İbrahim ve Atilla YÜCEL (2010), "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 151-168.
- Durkheim, E. (2005). Dini Hayatın İlkel Biçimleri. (F. AYDIN, Çev.) İstanbul: Ataç Yayınları.
- Durkheim, E., (1949).(Meslek Ahlakı), Çev : Mehmet Karasan, Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Dursun, A. (2011), Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku"Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011, s. 107-122.
- Dülger, E. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki büyü, sihir ve falın halkbilimi açısından değerlendirilmesi* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Eker, G. Ö. (2000). "Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğününün Ritüel Açıdan Değerlendirilmesi", Milli Folklor, S. 46, ss.92-100.
- Eker, G. Ö. (2014). İnsan kültür mizah. Ankara : Grafiker Yayınları.
- Eker Ögüt, G. (2014). Milli Kimliğin İnşasında Sözün Gücü: 1. Dünya Savaşı'nda Propaganda Aracı Olarak Kültür ve Propagandistleri. Uluslararası I. Dünya Savaşı'nın 100. Yılı Sempozyumu. Bitlis.
- Ekici, M. (2013a). 100. Yılında Türk Halkbilimi Çalışmaları ve Türkiye Kültür Politikalarına Eleştirel Bir Bakış". *Milli Folklor*, 99, 1-12.
- Ekici M ve Fedakar P.(2013b)."Ege Üniversitesi Deneyimlerle Somut Olmayan Kültürel Mirası Yaşatarak Koruma."Milli Folklor, s.55-60.
- Elçin, Ş. (1997) "Halk Edebiyatı Araştırmaları", C. I, Ankara.
- Eliade, M. & Couliano, I. P. (1997). *Dinler tarihi sözlüğü*. (A. Erbaş, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. (S. Rifat, Çev.). İstanbul: Om Yayınevi.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. L. Arslan (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2006). *Şamanizm* İ. Birkan (Çev). 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, M., ve Rifat, S. (2001). *Mitlerin özellikleri*. Om Kitabevi.
- Elias, N. (2002). Uygarlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler Cilt: 1, Çeviren: Ender Ateşman, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2009b). Maske. K. Emiroğlu ve S. Aydın (Ed.), *Antropoloji sözlüğü* (s. 576). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Emiroğlu, K. ve Aydın S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Emiroğlu, M. (1984). Bolu yöresi yer adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984) Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay*, (60), 151-200.
- Engin, İ. (1990) *Kültür- Kişilik İlişkisi*. Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi. C 33, s.171-176.
- Er, D. (2009). Psikososyal açıdan yaşlılık. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(11), 131-144
- Erdentuğ, N. (1969). Sosyal Adet ve Gelenekler, Ankara: Kültür Bak.
- Erdoğan, İ.(1999). İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış. Dönence İstanbul: Basım ve Yayın Hizmetleri.
- Eren, Abdullah (2004), Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili, Atatürk Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
- Ergin, M. (2009). Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile, II. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2005). Orhun Abideleri (35. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erginer, G. (1984), Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Dairesi Yayınları: 58, Gelenek Görenek İnançlar Dizisi: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Ergun, M. (2000). Türk ağaç kültü inancının Dede Korkut Hikâyelerindeki yansımaları. *Milli Folklor*, (47), 22-30.
- Ergun, M.(1999). Balıkesir’de Ağaç Kültü. I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 413- 417.
- Ergun, P. (2004). Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Erkul, A. (2002). Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri. *Türkler Ansiklopedisi*, 3, 58-66.
- Eröz, Mehmet, (1990), Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşîlik, Ankara
- Ersoy, R. (2002). Türklerde ölüm ve ölü ile ilgili rit ve ritüeller. *Milli Folklor*, 14, 54.
- Ersoy, R. (2007). *Kadın Kamlar'dan Göçerevli Türkmenler'de "Ebelik" Kurumu'na Dönüşüm. Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C.8 (13), 60-71.
- Ertürk, A. (2017). *Edib Ahmet B. Mahmud Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık adlı eserinin sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler açısından incelenmesi* (Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Eryavuz, A. (2006). *Çocuklukta Algılanan Ebeveyn Kabul Reddinin Yetişkinlik Dönemi Yakın ilişkileri Üzerindeki Etkileri* (Doctoral dissertation, Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, zmir).
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. Ankara: İstanbul Yayınevi.
- Esirgen, B. (2007). Türk Destanlarında Bilge Adam Tipi Üzerine Bir İnceleme. *TC Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli*.
- Featherstone, M. (1999).“The Body in Consumer Culture”, The BodSocial Process and Cultural Theory, Edited by: Mike Featherstone, Mike Hepworth, Bryan S. Turner.
- Fedakar, P. D. (2008). Karakalpak Efsaneleri (inceleme-metinler). *Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Fedakar, P. D. (2008). Karakalpak Efsaneleri (inceleme-metinler). *Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

- Felek, Ö. (2007), Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nın Tahlîli, Fırat Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
- Fordham, F., (2004 Psikolojisinin Anahatları, Çev. Aslan Yalçınır, İstanbul: SAY yayınları.
- Frazer, J. G. (1992). *Altın dal dinin ve folklorun kökleri II.* (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları. (Özgün eser 1890 yılında yayımlandı).
- GEBAM (2001), Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve psikiyatri.* Remzi Kitabevi.. (1989). Çağdaş Felsefe: Kant. Çev. Aziz YARDIMLI.
- Gerçek, S. N. (1939), Atalar Sözü, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Giddens, A. (2005). Sosyoloji,(çev: Cemal Güzel). *Kırmızı Yayınları, İstanbul.*
- Gomeç, S. (1996). Kagan ve katun. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 18(29), 81-90.*
- Goode, W. J., Hatt, P. K., ve Keleş, R. Y. (1973). *Sosyal bilimlerde araştırma metodları.* Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Goody, J. (2009). Sözlü kültür. *Milli Folklor, 83, 128-132.*
- Gök, H.(2019).Türkiye’de Yaşlılık Olgusu Yaşlılara İlişkin Tutumların Kültürel Temelleri Üzerine Bir Alan Araştırması Van-Muğla örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van..
- Gökalp, Z. (1976). *Türk töresi.* (H. Dizdaroğlu, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1997a). Türkçülüğün Esasları (5. bs.). *İstanbul: İnkılap Kitabevi.*
- Gökalp, Z. (1997b). Millet nedir?. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 1(3), 146-154.*
- Gökçe Kutsal, Y. (2003). Yaşlanan dünya, yaşlanan toplum, yaşlanan insan. *Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni, 24(3-4), 1-6.*
- Göktaş, E. (1999). Osmanlı Döneminde Kahvehaneler, Kiraathaneler ve Bunların İşlevleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 11.*
- Gökyay, Orhan Ş. (2007). *Dedem Korkudun Kitabı.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Gönüllü Taşkesen C. Kırsal ve kentsel alanda yaşlanma, yaşlılık ve yaşlılar: Denizli ili örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2017;4 (1).
- Görgün Baran, A. (2005). Yaşlı ve Aile Araştırması: Ankara Örneği. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları Genel Yayın No: 127
- GÖRKEM, İ. (2001), Türk Edebiyatında Ağıtlar-Çukurova Ağıtları- (İnceleme-Metinler), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gullette, M. M. (2013). Kültürle yaşlanmak. (I. Yıldız, çev.). İstanbul: Babil.
- Gumilëv, L. N. (2002). *Eski Türkler*. (D. A. Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk damgaları (damgalar, imler, enler)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Günay, U. (2011), *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. Ankara: Akçağ yay.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2003). *Başlangıçlarından günümüze Türklerin dinî tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Gündüz, A. (2012). Tarihi süreç içerisinde Türk toplumunda ve devletlerinde kadının yeri ve önemi. *International Journal of Social Science*, 5(5), 129-148.
- Güneş, A. (2009). Oğuz grubu Türk kahramanlık destanlarında kadın. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Güney, E. C., Emrah, E., ve Güney, Ç. E. (1958). *Erzurumlu Emrah: hayatı ve şiirleri*. İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.
- Güngör, E. (2010). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, H. (2007). *Geleneksel Türk dininden Anadolu'ya taşınanlar. Yaşayan eski Türk inançları bilgi şöleni: Bildiriler* (s. 1-6). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Güngör, H. (2013). *Türk dünyasında dini ve politik bir fenomen olarak Tanrıcılık=Tengriyanstvo*. *Turkish Studies*, 8(9), 63-70.

- Güngör, İ. H., Ekşi, H., & Arıca, O. T. (2012). Genç yetişkinlerde değer tercihlerinin narsistik kişilik özellikleri yordaması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1271-1290.
- Gürsoy N., E. ve Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy-N. E. (2015). *Altay Destanı Maaday-Kara*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güven, S. (2000), “Yaşlılıkta Aile İlişkileri”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Sayı:1,ss.92-99. Hacettepe Üniv. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- Halıcı, F. (1992). *Âşıklık geleneği ve günümüz halk şâirleri: güldeste*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hardacre, H.(1986–1987), Ancestors, Eyclopedia of Religion, (ER),Ed. Mircea Eliade, (1), ss. 263-268
- Harlak, Hacer, (2000), *Önyargılar, Psikososyal Bir İnceleme*, İstanbul: Sistem.
- Hawkins, MJ. (1996). College students' attitudes toward elderly persons. *Educational Gerontology*
- Helimoğlu M. H. (2002). Masallar ve eğitimsel işlevleri. *Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara*,
- Helman, C. G. (2005), “Cultural aspects of Time and Ageing”, 2005 European Molecular Biology Organization Reports, vol. 6, Special Issue, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1369268/pdf/6-7400402.pdf>, e. t:10/07/2015
- Heyet, C. (1996). “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”. *Nevruz ve Renkler*. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç. Ankara: TDK Yay. 55-61.
- Horton , Sean., Baker, J. &Deakin, J. M. (2007) Stereo Types Of Aging: Their Effects On The Health Of Seniors İn North American Society. *Educational Gerontology*, 33(12), 1021-1035
- Irmak, Y. (2018). Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 17(17), 191-222.
- İbrayev, Ş. (1998). *Destanın Yapısı*. Ankara: AKM Yayınları.

- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 29-38.
- İçli, A. (2012). Yaratılışın Öyküsü Olarak Mevlid: Mevlid Ve Mitoloji İlişkisi. *Electronic Turkish Studies*, 7(3).
- İmamoğlu, A. (2010). Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 12(22), 21-47.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1992). *Makaleler ve incelemeler* (II. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi .
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler* (I. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İsmail H. (1974), *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, İstanbul: Ülker Yayınları.
- İşankul, C. (2010). Rüya ve Bilmece. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 91-98.
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi Yeniden Düşünmek*, (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara: Dost Kitabevi
- Johansen, U. (2005). *Yörüklerin yayla hayatı* (Vol. 3027). TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Jumabaev, M. (2006). Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, Ankara Üniv. *Sos. Bil. Ens.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara.
- Jung, C. G. (1997), “Analitik Psikoloji” (Çev: Ender Gürol) Payel Yayınları, İstanbul.
- Jung, C.G. (2009). *Dört Arketip* (3. Baskı). (Z. A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2006). *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*. İstanbul: Kitabevi.
- Kadirzade, K. İ. (2005), *Âdetler, İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi* (Çev. Ahmet DOĞAN), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Kafesoğlu, İ. (1992). *Atalar kültü. Türk dünyası el kitabı (coğrafya-tarih) (I. Cilt)*, (ss. 212-215). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (2011). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kagıtcıbaşı, C. (1988). Türkiye’de kadının statüsü: Kültürlerarası perspektifler [Women’s status in Turkey: Cross-cultural perspectives]. *A. Berktaş (Ed.)*, 75, 143-154.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). İnsan aile kültür (3. Baskı). *İstanbul: Remzi Kitapevi*.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). Kültürleşme ve aile ilişkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 120-127.
- Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu’da eski Türk inançlarının izleri* (No. 112). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Kalafat, Y. (2001). *Türk kültürlü halklarda Hz. Hızır’dan Sultan Nevruz’a*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2002). Sivas Yöresi Örnekleri ile Türk Halk İnançlarında Aşermek/Yeriklemek. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (10).
- Kalafat, Y. (2004a). Anadolu’da ulu kadın kişiler ve halk inançları. *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (32), 37-54.
- Kalafat, Y. (2006). *Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Türk halk inançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2008). *Dedem Korkut Daş Oğuz Elleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2011). *Türk kültürlü halklarda ölüm*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012a). *Türk kültürlü halklarda mitler*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012b). *Anadolu kültür coğrafyasında erenler*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalaycı, I. (2015). Yaşlılık Statüsü, Rollerini Açısından Yaşlıların Toplumsal Beklentileri ve Sorunları: Isparta Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi: Isparta.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2003). Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri. *Türkiye Bilimler Akademisi Raporları*, 5, 7-31.

- Kaldar, Ü. (2008). *Adana ili Yumurtalık ilçesi halk kültürü ve edebiyatı üzerine bir inceleme* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kalınkara, V. (Ed.). (2004). Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler. Denizli: Odak Yayınları.
- Kalınkara, V., ve Özkaya, K. (2011). Yaşlanan Dünya ve Türk Kültüründe Yaşlı, 16. *Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu*, 509-519.
- Kalınkara, V. (2016). Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi (s. 7-8). *Ankara: Nobel Yayınları*.
- Kalyoncu, N., Özata, C. (2009). “Sözlü Aktarım Geleneği Bağlamında Çalgı Öğretimi: Bolu İli Örneği.” Z. Dilek et al. (Ed.): 38. ICANAS, International Congress of Asian and North African Studies, (=Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 9/1), Cilt: I, 417 Ankara.
- Kandemir, S. (1934). Coğrafya Bakımından Köy. *Ülkü Mecmuası*. S. 14
- Kanter, M. F. (2005). Dede Korkut Hikâyelerinin Arketipsel Sembolizm Yöntemiyle Çözümlemesi. *Araştırmalar Dergisi*, 14.
- Kaplan, M.(1998), Edebiyatımızın içinden, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Kaplan, M. (1996). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar; Tip Tahlilleri, Dergah Yay., İstanbul.
- Kaplan, M. (1996) ; “Türk Destanında Alp Tipi”, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kara, M. (1998). Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaca, F. (2016). Dini gelişim psikolojisi. *Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık..*
- Karadavut, A. (1996). , Arap Dilinde Rivayet, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Karademir, F. (2007). Kalıp kullanımları bakımından Türk halk bilmeceleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7(2), 103-132.
- Karadeniz, O. ve Öztepe, N. D. (2013). “Türkiye” de Yaşlı Yoksulluğu”, *Çalışma ve Toplum*, 3, 77-102.
- Karagözlü, V. (2012). Arketipsel Sembolizm Bağlamında Mihr Ü Vefâ Mesnevisinin İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 7(1).
- Karan, M. A. (2007). Biyolojik, Psikolojik ve Sosyal Açıdan Yaşlanma. *Yaşlılık Dönemi Ve Problemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Karca, R., & Hamit, Z. K. (1954). Karaçay—Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler. *Ankara: Turk tarih kurumu basma evi*, 150.
- Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü I.* (1991). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kartaeva, T. ve Habijanova, G. (2017). Kazak kültüründe Nevruz ve Nevruznâme bayramı ritüelleri, özellikleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (82), 107124.
- Kasapoğlu, A. (1999),Sağlık Sosyolojisi:Türkiye’den Araştırmalar, Sosyoloji Derneği Yay. Ankara
- Kaşgarlı Mahmut (1985a). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi* (I. Cilt). (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaşgarlı Mahmut (1985b). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi* (II. Cilt). (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaşgarlı Mahmut (1985c). *Divanü Lûgat-it-Türk tercümesi* (III. Cilt). (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım
- Katz E., (1999). Hasat Zamanıdır Yaşlılık, Çev. Şen Süer Kaya, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.evi.
- Kaya, D. (2014). Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları
- Kaya, G. (2010). Mihrî Hâtun Divânı’nın Tahlili, Fırat Üniversitesi SBE YL Tezi.

- Kaya, M. (2007). *Mitolojiden efsaneye Türk mitolojisinin Türkiye'deki efsanelerde izleri*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Keleş, E.(2014)., 19. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla'da Evlilik Kurumu, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.XXI, S.1, Ankara 2014, s.183-202.
- Keskin, U. (2018). Suat ÖZKAN'ın bakış açısından yaşlılık olgusu. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 92.
- Keykavus (2008). *Kabusname*.(Haz. Hasan Ahmet Gökçe), İstanbul: Lacivert Yayıncılık.
- Kırımlı, Y. (2010). Yetişkin olmaya ilk adım "sünnet".
- Kırşehir Valiliği, 1938, Kırşehir İl Yıllığı Kırşehir: Vilayet Basımevi.
- Kırşehir Valiliği, 1993, Kırşehir İl Yıllığı. Ankara: Erk Yayıncılık.
- Kırşehir Valiliği, 1998, Kültür Şehri Kırşehir (1923-1998 75. Yıl). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Kırşehir Valiliği, <http://www.kirsehir.gov.tr/> Erişim tarihi 11.06.2019
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde devlet geleneği ve teşkilatı. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* (II. Cilt) (ss. 823-844). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2012). Kutadgu Bilig'de 'Hükümdar, Vezir ve Sûfi tipleri'nin tanıtılmasında ve bu tiplerin temsil ettikleri fikirlerin açıklanmasında metaforların rolü. *Gazi Türkiyat*, (10), 6379.
- Koca, S. K. (2004). Türk kültüründe ongunlar ve semboller. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Koç, Adem (2016). "Eşikteki Mücadele: Anadolu Düğünlerinde Kaynana-Kaynata Güreşi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S. 42, s. 252-274.
- Koçak, A. & Terkan, B. (2010). *Medya ve Yaşlılar: Yaşlıların Medya İzleme Davranışları ve Motivasyonları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Koçak, A. (2005). "Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına Menkıbeler: Mehmed Emin Tokadi Örneği". *Hacı Bektaş Velî*, 35: 273-284.

- Koçak, C., ve Büyükgönenç, L. (2003). TOPLUMDAKİ BİREYLERİN ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİNE YÖNELİK BİLGİ VE GÖRÜŞLERİ. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 89-104.
- Koçman, A. (2006). Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Bakım Güvencesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 2.
- Konak, A., ve Çiğdem, Y. (2005). Yaşlılık olgusu: Sivas huzurevi örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 23-63.
- Korkmaz, Esat (2016), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimler Sözlüğü, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Korkmaz, N. (2014), “Türkiye’de Yaşlılık ve Sosyal Politika- Yaşlılık Politikadan Ayrı Düşünülebilir mi?”, Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş (İç.), (Der.: Nilüfer Korkmaz, Suzan Yazıcı), Ütopya Yayınları, Ankara.
- Koşay, H. Z. (1944). Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme. Ankara.
- Köksal, H. (2006). Türk destanlarında bazı ortak motifler. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* (III. Cilt) (ss. 584-596). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Köksal, Hasan (1984), Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara
- Köprülü, F. (1962). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB Yay.
- Kulaksızoğlu, Işın Baral, Yücel, Nurullah, Akyüz, Hatice Kübra, Ekşioğlu, Nur Ravza (Ed.) (2012) Yaşlıya Psikolojik Destek El Kitabı, İBB Basımevi, İstanbul
- Kumartaşlıoğlu, S. (2012). *Türk kültüründe ateş ve ocak kültü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Kúnos, I., Yener, G., & Pagony, W. (1991). *Türk masallar*. Engin Yayıncılık.
- Kurtlu, Y., ve Koçak, B. (2015). Halk Anlatılarının Epik Kuralları Işığında Bir Destan İncelemesi. *Current Research in Social Sciences*, 1(1).
- Kurtoğlu, R., Sönmez, A.T., ve Temiz, S. (2016) Tüketicilerin Yaş Kuşaklarına Göre WOM Hakkındaki Değerlendirmeleri. *Eurasian Business & Economics Journal*, Vol. s.2, 416-430

- Kuru, A. G. (2016). *Türk ailesinde karakter ve otorite: Bir toplumsal tip olarak kaynana ve kaynanalık rolü üzerine bir araştırma*. Konya : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Kurumu, T. D. (1995). *Tarama sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Levy, B. R., ve Myers, L. M. (2004). Preventive health behaviors influenced by self-perceptions of aging. *Preventive Medicine*, 39(3), 625-629.
- Longman, P. (2004). "The Global Baby Bust", *Foreign Affairs*, 83 (3): 64-79.
- Lvova, E. L., Oktyabrskaya, İ. V., Sagalayev, A. M., & Usmanova, M. S. (2013). Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kâinat ve Zaman, *Nesneler Dünyası*. Çev. *Metin Ergun*. Konya: Kömen Yayınları.
- Maden, S. (1990), *Simgeler*, Simavi Yayınları, İstanbul, (ss. 1-2).
- Malinowski, B. (1998). *İlkel toplum*. (Çev: H. Portakal), Ankara: Öteki Matbaası.
- Marshall, G. (1990). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev.: O. Akınhay ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Temir, A. (1986). *MOĞOLLAR'IN GİZLİ TARİHİ*, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Mollahaliloğlu, S., Uğurlu, F. G., Kalaycı, M., ve Öztaş, D. (2015). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarında yeni dönem. *Ankara Medical Journal*, 15(2).
- TATÇI, M. (2008). Yunus Emre Divanı, Tenkitli Metin. *H Yayınları, İstanbul*.
- Nadirof, İ. (1996). İdil-Ural tatarlarında Nevruz Bayramları. Çev: *Alsu kamalieva-Mustafa kalkan, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 293-299.
- Nahya, Z. (1984). *Geleneksel Türk kültüründe tatlı*. Başbakanlık.
- Naskali, E. G., ve Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Deveci, Ü. (2017). Nasreddin Hoca Fıkralarından Nasreddin Hoca Karikatürlerine Medyalararasılık. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(32), 1207-1223.-104.
- Necati, Ş. (1940). Soma'da Yağmur Duası. *Halk Bilgisi Haberleri*, (108), 297-299.
- Nirun, N. (1994). *Sistemantik sosyoloji yönünden aile ve kültür*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Ocak, A. Y. (1990). *Kültür tarihi kaynağı olarak Menâkıbnâmeler (metodolojik bir yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, A. Y. (1996). *Türk sufiliğine bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2007). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslâm öncesi temelleri*. İletişim Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2002). Boz atlı Hızır-ren geyikli Noel Baba ikileminde Türklere Yılbaşı. *Küreselleşme ve uygulamalı halkbilimi* (ss. 77-93). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Oğuz, M.Ö.(2014). Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği:Çiğdem Günü, Milli Folklor Dergisi,Yıl:26,101:25-39.
- Okoye UO and Obikeze DS. Stereotypes and perceptions of the elderly by the youth in Nigeria: Implications for socialpolicy. *The Journal of Applied Gerontology*. 2005; 24(5):439-52.
- Onat, T. Emerk, K., ve Sözmen, E. Y. (2002). İnsan biyokimyası. *Palme Yayıncılık*, 666.
- Onat, Ü. (2000). Yaşlılık ve sağlıklı yaşlanma. *Sosyal Hizmetler Yüksekokulu*.
- Ong, W. J. (1995). *Sözlü ve yazılı kültür sözün teknolojileşmesi*. (S. Postacıoğlu Banon, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Orkun, H. N. (1986). *Eski Türk Yazıtları* (Vol. 1). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi* (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) (I. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi* (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) (II. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Öger, A. (2007). Uygur efsanelerinde lokman hekim. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7(1), 79-95.
- Öger, A. (2012). Uygur Türklerinin doğum adetleri. *Turkish Studies*, 7(1), 1679-1694.
- Öger, A. ve İneyet, A. (2013). Uygur Türklerinde ölüm ile ilgili inanış ve adetler. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 49-64
- Öger, A., ve Altın, K. Y. (2016). UYGURLARDA ŞAMANİZMDEN İSLAMA KÖTÜ RUHLARIN DÖNÜŞÜMÜ. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (7), 14-25.
- Önal, M. N. (1998). *Romanya/Dobruca Türkleri ve mukayeseleriyle doğum evlenme ve ölüm âdetleri* (Vol. 2111). TC Kültür Bakanlığı.
- Önal, M. N. (2003). Dağ kültü, eren kültü ve şenliklerinin Muğla'daki yansımaları. *bilig*, (25), 99-124.
- Önal, M. N. (2003). Muğla Masalları. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Önal, M. N. (2005). Muğla Efsaneleri. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Örgütü, D. S. (2003). The World Health Report 2003. *NLM Classification: WA*, 540.
- Örnek, S. V. (1971a). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, S. V. (1971b). *Etnoloji sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000). Türk Halkbilimi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özalp, A. (1992). *Elbistan Ağzı & Çiçek Köyü Örneği (Kelimeler-Deyimler)*, Özgü Yay., Elbistan 2008.
- Özarslan, M. (1998). Oğuz Kağan Destanı'nda tarihî, dinî, beşerî ve tabiatüstü unsurlar. Folkloristik: *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı* (ss. 424-438). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası.
- Özarslan, M. (2003). Türk kültüründe ağaç ve orman kültü. *Türkbilig*, (5), 94-102.

- Özbay, F. (2015). Dünden Bugüne Aile, Kent, Nüfus. *İstanbul: İletişim*.
- Özdemir, H. (2003). Dede Korkut'un kişiliği ile ilgili efsaneler. *Türkoloji Dergisi*, 16(2), 23-33.
- Özdemir, L., Koçoğlu, G., Sümer, H., Nur, N., Polat, H., Aker, A., & Bakıcı, Z. (2005). Sivas il merkezinde yaşlı nüfusta bazı kronik hastalıkların prevalansı ve risk faktörleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(3), 89-94.
- Özdemir, M. (2013) Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Özdemir, N. (1997). *Türkiye'de Cumhuriyet dönemi çocuk oyunlarının halkbilimi açısından incelenmesi I*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, N. (1999). Eğlence kavramı ve Hıdırellez kutlamaları. *Milli Folklor*, (42), 3138.
- Özdemir, N. (2006). Türk Edebiyatı ve Medya. *Milli Folklor*, 70(2006), 7-21.
- Özdemir, N. (2009). TURİZM VE EDEBİYAT. *Milli Folklor*, 21(82).
- Özdemir, N. (2012). *Kültür ekonomisi ve yönetimi (seçki)*. Ankara: Hacettepe Yayıncılık.
- Özdemir, N. (2015). Türk Halk Kültürü. *Türk Kültürü El Kitabı*.
- Özdemir, N. (2017). *Kültür bilimi ve yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özdiñer, F. (2011). Anadolu Köy Seyirlik Oyunlarının Gösteri Danslarına Dönüştürülmesinde Yöntem Önerisi ve Bir Uygulama Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi
- Özer, A., ve Diñer, Ö. (2019). Moda ilgilenimi ve yenilikçiliğin, giyim satın almada İnternet kullanımı üzerine etkisinin incelenmesi. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 10(2), 41-62.
- Özgüven, İ. E. (2011). Bireyi Tanıma Teknikleri (7. Baskı). *Ankara: PDREM yayınları*.
- Özkan M. (2017). Yaşlılarda mekân aidiyeti. Yaşlılık ve mekân ilişkisine sosyolojik bakış. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Özkul, M., ve Kalaycı, I. (2015). TÜRKİYE'DE YASLILIK ÇALISMALARI/AGING STUDIES IN TURKEY. *Sosyoloji Konferansları*, (6), 259.

- Özmen, Ş. Y. (2013). Türk Kültüründe Yaşlının Yeri Ve Medyayla Yaşlılığın Değişen Konumu. *Milli Folklor*, 25(100).
- Özmete E, Hussein S. 2017. Türkiye’de yaşlı bakım hizmetleri raporu: Avrupa’dan en iyi uygulama örnekleri ve Türkiye için bir model tasarımı. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Özön, M. N. (1956). Atasözleri, İstanbul.
- Özön, M. N. (1956). Atasözleri, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Özturan, H. A. (2009). Maraş Merkez Ağzı (Kelimeler, Deyimler, Atasözleri, Dualar...) Kahramanmaraş, Ukte
- Özturan, H. A. (2014). Maraş Merkez ağzında Kullanılan Deyimler, Kahramanmaraş, Ukte
- Öztürk, C. (2009). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. *Öztürk (Ed., pp. 1-31). Ankara: Pegem A Yayıncılık.*
- Öztürk, Ö. (2009). *Folklor ve mitoloji sözlüğü*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Pala, S. (2015). *Evlilik sitesi kullanıcılarının karakteristikleri ve kullanım motivasyonları* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Palmore, E. B. (1990). Ageism: Negative And Positive. New York: Springer.
- PROPP, V. (2011). Masalın Biçimbilimi. (Çev. Mehmet RifatSema Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Radloff, W. (1995). *Manas Destanı*. (E. Gürsoy-Naskali, Haz.). Ankara: Türksoy Yayınları.
- Rakhman, A., Yalçın, S., & Emet, E. (1996). *Uygur folkloru* (Vol. 3). TC Kültür Bakanlığı
- Rasonyi, L.(1996). Tarihte Türklük, TKAE Yayınları, Ankara.
- Reed, E. (1994). Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye (Çev. Şemsa Yeğın).
- Riyâzî (2017), Riyâzü’ş-Şuara (haz. Namık Açıkgöz), e-kitap, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Roux, J. P. (1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini (A. Kazancıgil, Çev.). *İstanbul: İşaret Yayınları*.
- Roux, J.-P. (2000). Atalar kültü. Türkler ve Moğollar. (G. Yılmaz, Çev.). L. Yılmaz (Haz.), *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü* (I. Cilt) (. 81-82). Ankara: Dost Kitabevi.
- Roux, J.-P. (2011). *Eski Türk mitolojisi*. (M. Y. Sağlam, Çev.). Ankara: Bilge su Yayıncılık.
- Sakaoğlu, S. (1976). *101 Anadolu efsanesi*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (1985). *Kıbrıs Türk masalları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Sakaoğlu, S. (2005). *Nasrettin Hoca Fıkralarından Seçmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz, A. (2006). *İslamiyet öncesi Türk destanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sakaoğlu,, S.(1992), Efsane Araştırmaları, Eğitim Fakültesi Yayınları, Konya.
- Samancı Tekin Ç, Kara F. Dünyada ve Türkiye’de yaşlılık. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD) 2018; 3(1):219-29
- Savaşçı, Ö. (2004). Alevi-Bektaşî inancının temel kavramları. *Alevilik, Hazırlayanlar: İsmail Engin/Havva Engin, İstanbul, Kitap Yayınevi, 23-42*.
- Sayar, F., ve Cangöz, B. (2013). Genç ve yaşlı bireylerin duygusal bellek işlevleri açısından karşılaştırılması.
- Saygın, A. U. (2016). Anthony Giddens’ ın sosyolojisinde modernliğin boyutları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1(2), 69-80*.
- Schimmel, A. & Keçeci, T. Y. (2000). *Tasavvufun Boyutları*. Kırkambar.
- Selçuk, A. (2010). Horasanda Eren Anadolu’da Evliya: Acısu Sıraç Köyü Örneğinde Kahraman Atalar Kültü. *Milli Folklor, 22(87)*.
- Sever, M. (2011). Köroğlu Destanı’nda (Azerbaycan kolu) kahraman ve karşı kahraman tipleri. *Akademik Bakış, 4(8), 195-202*.

- Seyfeli, M. (1995). Kırşehir Halk Edebiyatı, Folklor ve Etnografyası, Erciyes Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Seyfeli, M. (2008), “Kırşehir Yöresinde Âşık Paşa Etrafında Teşekkül Eden Efsâne ve Menkabeler”, *II. Âşık Paşa Sempozyumu, Bildiriler* (7-9 Haziran 2001) , Beşir Kitabevi, İstanbul.
- Seyfeli, M. (2016a). “Ahilikten Günümüzde Yaşayan Geleneklerinden Kırşehir Ahiler Meclisi”, *Anadolu Sohbet Toplantıları ve Yaren Sempozyumu, Bildiriler*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yay., Çankırı.
- Seyfeli, M. (2016b). “Pekmez” *Kırşehir Ansiklopedisi*, (Örnek Fasikül), İstanbul.
- Seyfeli, M. (1995). “Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din’in 1272 Tarihli Arapça / Moğolca Vakfiyesinde Geçen Kırşehir’e Ait Yer Adlarının Bugünkü Durumu Üzerine Bir Araştırma” Tuncer Gülensoy Armağanı, (Haz. Ahmet Buran) Bizim Gençlik Yay. Nu: 20, Armağan Serisi Nu: 2, Kayseri.
- Seyfeli, M. (2006). Kırşehir Mânileri ve Mâni Söyleme Geleneği, Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları: Kırşehir.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum halk masalları üzerinde araştırmalar: metinler ve açıklamalar*.
- Seyidoğlu, B. (2011). Mitoloji üzerine araştırmalar, metinler ve tahliller. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seyidov, M. A., ve GÖMEÇ, S. (1996). Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29), 259-265.
- Seyirci, M. (1996). Batı Akdeniz’de Yörükler. *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri, KB Yayınları: Ankara*, 191-201.
- Seyyar, A. (2006), Değişen Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politikalar, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Shahar, S. (1997) *Growing Old in the Middle Ages: ‘winter clothes us in shadow and pain’*. Londra: Routledge,.
- Shills, E. (2002) *Gelenek. İnsan Bilimlerine Prologomena*. H. Arslan (drl. ve çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 145-180.

- Sims, M., & Stephens, M. (2011). *Living folklore: An introduction to the study of people and their traditions*. University Press of Colorado.
- Smith, P. (2007). *Kültürel kuram*. (S. Güzelsan ve İ. Gündoğdu, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Solak, F. (2004). Kırgızistan İle İlgili Türkçe Bibliyografya 1928-2003 Tezler-Kitaplar-Makaleler. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 67-115.
- Soykut, İ. H. (1974). *Türk atalar sözü hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.
- Subaşı, N. (2005). Kültürel kimliğin melezleşmesi ve alevi modernleşmesi. G. Pultar ve Tahire Erman (Der.), *Türkiye Kültürleri* (ss.299-317). Ankara: Tetragon Yayınevi.
- Şapolyo, E. B. (1965). *Türk efsaneleri*. R. Zaimler Kitabevi.
- Şener, 1997, s.58).
- Şenödeyici, Ö. (2011). KARAGÖZ PERDE GAZELLERİNE NÂİLÎ'DEN BİR İLÂVE. *Millî Folklor*, 23(90).
- Şentürk, M.; Ceylan, H. (2015), İstanbul'da Yaşlanmak: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması, Açılım Kitap, İstanbul.
- Şentürk, Ü. (2018). Yaşlılık Sosyolojisi Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri. *Bursa: Dora Yayıncılık*.
- Şimşek, S. (2006). *Reklam ve Geleneksel İmgeler*. NKM, Nüve Kültür Merkezi.
- Şirin, Y. Ö. "2000'li Yılların Başında Türk Televizyonlarında Yaşlı İnsan İmgesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Antalya: Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, 2005.
- Tan, N. (1985). *Folklorumuzda ölçülü sözler* (Vol. 13). Teknik Basım Sanayi.
- Tan, N. (2008). *Folklor (Halkbilimi)*. Özal Matbaası, İstanbul.
- Tan, N. (2013). Türkiye'de Halkbilimi Çalışmalarının 100. Yilini Kutlarken. *Folklor/Edebiyat*, 19(75), 237-243.

- Tanyu, H. (1967). *Ankara ve çevresinde adak ve adak yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sözlüğü, T. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarım, C. H. Yılların Ötesinden (5)- Eski Kırşehir İdadisi. Kırşehir Vilayet Gazetesi, 24 Ağustos 1960. Tarım, C. H., 1933, Gaziye Dinlerken. Kırşehir: İl Basımevi.
- Taşlıova, M. M. (2006). Kars' ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler. *Dan: Prof. Dr. Dursun Yıldırım, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.*
- Tatçı, M. (2005). Yunus Emre Divânı Tahlil. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Taylan, HH. (2009). Türkiye’de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 22.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve ötesi* (Vol. 3). Tarih Vakfı.
- Tekeli, İ. (2011) *Göç ve Ötesi*. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt.
- Tekerek, N. (2007). “Köy Seyirlik Oyunları, Seyirlik Uygulamalarıyla 51 Yıllık Bir Amatör Topluluk: Ankara Deneme Sahnesi ve Uygulamalarından İki Örnek: Bozkır Dirliği Ve Gerçek Kavga”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, file:///C:/Users/vatan/Desktop/makale%20ve%20rapor/tekerek%20makal e.pdf, Erişim tarihi: 14.08.2019.
- Tekin, Ç. S., Kara F. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılık, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(1), 219-229.
- Tekin, M. (1990). Ailedeki Sosyal Değişme ve Bu Değişmenin Türk Romanına Yansıması. *Milli Kültür*, 78.
- Tekin, T. (1996). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg.
- Tekin, T., & Yılmaz, E. (2003). *Makaleler: Altayistik* (Vol. 5). Grafiker Yayıncılık.
- Temür, N. Kırgız Folklorunda Ritüelistik Türler. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 297-317.

- Tezcan, D., Erdem, M. R., Sancakdar, O., Önok, R. M., & Durmuş, T. (2014). *İnsan hakları: el kitabı*. Seçkin.
- Tezcan, M. (2000). *Türk ailesi antropolojisi*. İmge Kitabevi.
- Tezcan, M. (2010). *Sosyolojiye giriş*. Anı Yayıncılık.
- Tolasa, H. (2001). Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara: Akçağ Yayınları. *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt: Edebiyat (1992), Ankara*.
- Töret Büyükokutan, A. (2013). Yapısal ve İşlevsel Özellikleriyle 'Gelin Göçürme'(Muğla Örneği).
- Tufan, İ., KILAVUZ, A., Özgür, Ö., AYAN, F. S., Gürdal, F. Y., & Engin, B. (2019). Türkiye'de Gerontoloji Atlası: Yaşlı Yoksulluğu ve Yalnızlık Üzerine Bulgular. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Tufan, İ. (2003) Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak Yaşlanmanın Sosyolojisi, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Tufan, İ. (2014) Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Tufan, İ. (2007) "Modernleşme Hareketi Bağlamında Türkiye'de Kuşaklar Arasındaki İlişkiler; Modernleşme Hareketi Genç ve Yaşlı Kuşakların İlişkilerine Nasıl Bir Etki Yapıyor?". Antalya: İsmail Tufan Gerontoloji Enstitüsü.
- Tufan, İ. (2016). Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.
- Tuna, M., Tenlik, Ö. (2017). "Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma". Gerontoloji; Kapsam, Disiplinlerarası İş
- Tuncay, A. C. (2012). Geciken yaşlılık ve zorunlu emeklilik üzerine. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(2).
- Tural, S. K.(1991). Zamanın Elinden Tutmak, Ecdad Yay., Ankara.
- Turan, N., Öztürk, A., Kaya, H., & Aştı, T. (2011). Toplumsal cinsiyet ve hemşirelik.
- Tutar, H. ve Yılmaz, M. K. (2005). *Genel iletişim: Kavramlar ve modeller*. Seçkin Yayıncılık.

- TÜİK. (2017). İstatistiklerle Yaşlılar, 2016 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> adresinden 21.01.2019 tarihinde edinilmiştir
- Tülbentçi, F. F. (1977). Atasözleri ve Deyimler, C.1-2 İstanbul: İnkılap-Aka Kitapevleri.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., *Ankara*.
- Türkdoğan, O. (1995). *Türk tarihinin sosyolojisi: araştırma, yöntem ve teknikler*. Turan Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları Haber Bülteni. 2011; [online]. URL: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10736>. May 7 2019.
- Türkmen, F. (1969). Boğazlıyan'da Çiğdem Pilâvı. *Türk Folklor Araştırmaları*, 12(242), 5389-5390.
- Türkmen, F. (1998). Hikâye-Halk Edebiyatı. *İstanbul: İslam Ansiklopedisi Dİ Metin*.
- Uca, A. (2007). Türk Toplumunda Nevruz-I. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 32, 137-170.
- Uğurlu, E. (2012). Türk dünyasında ninni. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Uğurlu, E. K. (2014). Kültürel BELLEK AKTARICISI OLARAK Ninni. *Milli Folklor*, 26(102).
- Uludağ, S. (2005). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı.
- Uluşık, Y. P. (2018). Sibiryâ Sahası Türk Destanlarında Yeraltı Dünyası. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-293.
- Ulusoy, A., Güngör, A., Köksal, G., Subaşı, A., Ünver, G., & Koç, G. (2004). Gelişim ve öğrenme (3. Baskı). *Ankara: Anı Yayıncılık*.
- Uyanık, Y. (2017). Nüfus Yaşlanmasının İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri. *Gazi üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 72.
- Uysal, A. (2002). Dünyada yaygın bir sorun: yaşlı istismarı ve ihmali. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 5(5).

- Uzun, N. E. (1990),“Atasözlerinin Kısaldığı Ya Da Dilbilimsel Eksilti Sorunu”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1-2.
- Üçer, M. (2002). “Beşik-Eşik-Keşik-Sivas’ta Ölümle İlgili İnanışlar Sözlü Gelenekler ve Sivas Mezarlıkları”, Erdem Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi. C.13, S.39, ss. 507-542
- Üçok C., Bozkurt, G., & Mumcu, A. (2011). *Türk hukuk tarihi*. Turhan Kitabevi Yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1975). Hıdırellez Hakkında Bir Araştırma. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975*.
- Ünlü A. (1998). Çevresel Tasarımda İlk Kavramlar. İ.T.Ü. Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Wardhaugh, R. (2006). *An Introduction to Sociolinguistics*. 5. Basım, Blackwell: Malden.
- Wells, C., ve Güvenç, B. (1994). *Sosyal antropoloji açısından insan ve dünyası*. Remzi Kitabevi.
- WHO. (2019), World Health Organization Population ageing –Apublic health challenge 2012, 10 Aralık 2015, <http://www.who.int/healthinfo/survey>.
- WHO. (2019), World Health Organization, global health estimates 2013:deaths by cause, age, sex and regional grouping, 2000-2012, In: World Health Organization, Global health estimates Geneva, 08 Eylül 2019,http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/en.
- WHO. (2019), World Health Organization, World Report on Ageing and Health, 01Şubat 2019, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/186463/1/9789240694811_eng.pdf.
- Workman, J. and Johnson, K. (1989). The role of clothing in perpetuating ageism. *Journal of Home Economics*, 81:3.
- Yahyaoglu, R. (2013). *Yaşlanma ve zaman algısı* (Doctoral dissertation).
- Yakıcı, Ali (1991), “Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri Üzerine”, *Millî Folklor*, S: 11, s. 33-36.
- Yakut, E. (2002). Eski Türklerde Hukuk. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), 401-426.

- Yalgın, A. R. (1993). Cenupta Türkmen Oymakları. *Haz: Sebahat Emir, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.*
- Yalkın, H. (1999). Transcription of conference talk. *Esnaf-sanatkar ve küçük işletmeler mesleki kuruluşlarının yeni yönelimleri konferansı*, 40-47.
- Yalman, A. R. (1993) Cenupta Türkmen Oymakları I ve II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, A. (2007). *Alevilik ve Kızılbaşlık tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Yapıcıoğlu, A. (2009). Modernleşme süreci ve yaşlılık: İki yerleşim yerinde modernitenin yaşlılığa etkileri. *Tez Danışmanı Prof. Dr. Nurgün Oktik, Muğla Üniversitesi SBE, Muğla.*
- Yaraşır, Ö. (1996), Nedim Divânı'nın Tahlili, Trakya Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
- Yardımcı, K. G. Türk Töresinin Hazinesi Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(2), 461-475.
- Yardımcı, M. (2007). Türk destanlarında tipler ve motifler, turkoloji. cu. edu. tr. *HALKBİLİM/mehmet_yardimci_destan_tipler_motifler.pdf*, Erişim, 29, 2016.
- Yaşlılar, İ. (2014). Türkiye İstatistik Kurumu.
- Yıldırım, E., ve Yıldırım, E. (2011). Aile içi ilişkiler ve iletişim. *Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul.*
- Yıldız Altın, K. (2018). Türk Kültüründe Atalar Kültü.(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniveristesi, Ankara.
- Yıldız, A. (2004). Türkiye'deki yetişkin eğitimi araştırmalarına toplu bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 78-97.
- Yıldız, A. (2013). Yaşlılık ve yaşlı bakışı: "Ömür Dediğin programı örneği". Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi
- Yılmaz Özkarslı, Ş. (2000). *Türk kültüründe tılsımlı objeler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Yılmaz, A. (2005). Baba mı, balbal mı yoksa bediz mi?. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 206-214.
- Yılmaz, M. (2013). Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılarda Demografik Değişiklikler. *Ed. Altındış M., Yaşlılarda Güncel Sorunları ve Bakımı (1. Baskı syf: 1-9). İstanbul. İstanbul Medikal Yayıncılık.*
- Yoder, Don. (2009). “Halk Tıbbı ve Modern Tıp”. M. Öcal Oğuz; Selcan Gürçayır; Sunay Çalış (Haz.). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*. Sibel Yoğurtçuoğlu; Ayfer Gülüm (Çev.). (s. 391-397). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Yoloğlu, G.(1999).; *Türklerin Aile Merasimleri*, AKM Yay., Ankara.
- Yörük, S. ve Yaşar Y. (1996), *Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: Serhat Yayınları.
- Yörük, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan evvel Türk dinleri Şamanizm-Şamanizm’in diğer dinler ve Alevilik üzerindeki etkileri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yusuf Has Hacip. (1947). *Kutadgu Bilig I* metin. (R. R. Arat, Haz.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yusuf Has Hacip. (1959), *Kutadgu Bilig II* tercüme. (R. R. Arat, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Zijderveld, A. C. (2010). *Klişelerin Diktatörlüğü*, Çev. Kadir CANATAN. İstanbul: Açılım Kitap.
- Zülfikar, H. (2019). 65 yaş ve üzeri kadınların anlatılarında yaşlılık algısı.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi.

KIRŞEHİR ÖRNEKLEMİ YAŞLILARIN GÜNLÜK HAYATTA KULLANIMINA BAĞLI OLUŞAN SÖZLÜK

A

aba: palto

aba: abla

abazan: cinsel istek, doymamışlık

aboo: hayret, şaşkınlık bildiren ünlem

acer: yeni

acımık: tarlalarda yetişen bir yabancı ot türü.

adak: bir isteğin yerine gelmesi için Tanrı'ya adanan kurban veya sadaka.

afagan: kişinin iç çarpıntısı, sıkıntı, ruhun daralması.

afsun / avsun : 1. büyü, 2. zehiri etkisiz kılma işlemi

afsun: Büyü, sihir.

afsunlamak: Okuyup üfleyerek, tehlikeye karşı önlem almak.

Ağ: ak, beyaz

Ağan /ağın: yeni doğum yapmış hayvanın ilk sütü

ağı: zehir

ağır hastalık: İyileşmesi zor, ölümcül hastalık.

ağır uğrak: İyileşmesi zor olan hastalık.

ağız: yeni doğum yapmış hayvanın ilk sütü

aha: işte (gösterme edatı)

ahacık: işte (yakındaki bir nesneyi gösterme edatı)

ahır sekisi: ahırda yapılan ve oturmaya mahsus yüksek yer

ahraz: dilsiz

ahraz: sağır dilsiz

akar: devamlı akan iltihaplı yara

akarca: 1. Daima akan çıban 2. Kemik veremi

akarca: iltihaplı yara

akıtmak: çiş yapmak

akşam-sabah: pek yakında... (genellikle doğum için kullanılır)

ala: Yüzde var olan koyu renkli leke.

alacanlı: Yarı canlı ölmek üzere olan

alaşa: af taşıyan, geveze

albasması: lohusa veya yeni gelmiş gelinlerde kırkı çıkmadan diğer bir gelinin gelmesiyle görülen korku hastalığı.

algın: zayıf, hastalıklı

alıcı kuş: kartal, doğan, çaylak cinsi yırtıcı kuşlar.

ane: kaburga kemiği

ankebut: karabasan, kâbus

apış arası: iki bacağı birleştiği yer.

arık: hasta zayıf

arpacık: it dirseği de denen göz hastalığı

asdap: (esvap) elbise, giysi

asikli (eksikli): kadınlar için kullanılır.

aşermek: Hamile kadınların canının çeşitli yiyecekleri istemesi.

aşmak: erkek hayvanın dişiyi döllemesi

aşmak: erkek ın bir dişi ile çiftleşmesi

avulanmak: mecazen çok acı bir şey yemek

avulanmak: zehirlenmek

ayakyolu: tuvalet

aybaşı: kadınların adet dönemi

ayıkmaq: bayılan bir kişinin veya sarhoşun ayılması, kendine gelmesi

B

baba : dert, ur, çıban, kanser

badak: Kısa boylu ufak yapılı

bağır: göğüs

bağırdak: çocuğun beşikten düşmemesi için göğsünden geçirilen enli kuşak.

bağlamak: (bir erkeği) büyüyle iktidarsız yapmak.

bakır basması: ayaklarda kırmızı lekeli yara çıkan hastalık.

bakıtmak: büyücülere (genellikle suya) bakılarak büyüün bozulması

bakıtmak: hastanın tedavi ettirilmesi

balamır: Kapıların üzerindeki ağaçlarla kerpiç ve taşların arasındaki delik.

baldıran: zehirli bir ot.

bar : küf

bari: keşke

barlanmak: reçel, turşu gibi yiyeceklerin üstünün küflenmesi

baş kili: Mucur'da çıkarılan hafifçe çıkarılan bir toprak türüdür. Bir gün önce suda eritilir, sabun ve şampuan gibi saçlar yıkanır.

bayınmak: bayılmak

bel: meni, sperm

belemek: çocuğu kundağa sarmak

bertik: Vücutta meydana gelen bere.

beze: deri altındaki küçük kesecikler

bıçılğan: elde ve ayakta çıkan sulu yaralar.

bıldır: Geçtiğimiz yıl (bir yıldır>bıldır)

bıngıldak: bebeğin tepesindeki yumuşak yer.

bıtıtrak: dikenleri yapışan bir ot

bibi: hala

biyaz: beyaz

boçça: küçük testi

boğarsamak: ineğin boğa istemesi

boğarsamak: ineğin çiftleşme isteği

boğazı düşmek: boğazın şişmesi, bademcik

boş böğür: yanlardaki bel boşluğu

boya pürü: kökünden halı boyası elde edilen bir ot türü.

boz: toprak rengi

böğreklenme: İneğin sıcaklanması.

böğür ağrısı: zatürree

böğür: belin iki yanı

börtlemek: Sıcak su ile ıslatmak.

buğuz: kin:

buk: İt dirseği

bulama: bir şeyi başka bir şeyle karıştırmak.

bulamak: dolamak, sarmak, batırmak.

bun: sıkıntı

bunamak: yaşlanan kişinin aklının gitmesi

burmak: boğanın iğdiş edilmesi

burmak: ların erkeklik özelliklerinin alınması.

buru: sancı, karın ağrısı, gaz sancısı, kabızlık

buruh: Midenin bozulması halinde aniden ortaya çıkan ishal durumu.

buruk: topal, aksak, sakat

buymak: donmak
 buymak: üşümek, donmak
 buzağı: yeni doğmuş inek yavrusu
 buzağılamak: ineğin doğum yapması
 buzalacı olmak: ineğin gebe olması
 büğdüz: Kambur, eğrilmiş.
 büğelek: ları ısırarak rahatsız eden bir tür sinek
 bülük: çocukların erkeklik organı
 büzük: kıç, anüs
 büzürük: Zayıflıktan yüz kasları çekilmiş kimse.
 büzütmek: soğuktan titremek

C

cacık: ilkbaharda tarlalarda toplanan, yenen bir ot
 çağ: lavabo, el yüz yıkama yeri
 çağşamak/ çağırşamak: İhtiyarlamak, elden ayaktan düşmek
 çağşamak: Zayıflamak, güçsüz düşmek
 cakcağan: saksağan, ala karga
 camız: manda
 car malak: etin sinirli, sert kısmı
 carı: çabuk, tez
 cavlak: kel
 caynaz: Zayıf, kuvvetsiz
 cecik /cıcık: çakının açılıp kapanmasını sağlayan pim.
 cenefe: Zayıf, çelimsiz
 cenk çalmak: kalaysız bakır kapların yeşil renkli, zehirli oksitlenmesi
 cenk: bakır oksit
 cıbir: hiçbir şeyi olmayan
 cığlamak: nemlenmek
 cıkka: Gelişmeyen yavrusu
 cılbak: çıplak
 cılga: keçiyolu, patika
 cılık: yumurtanın yavru çıkarmaması
 cıngı / çıngı: kıvılcım.
 cıngıl: küçük bakraç

cıngıl: küçük bakraç.
 cırmalamak: kedinin tırmalaması
 cırnak: tırnak, alıcı kuşların pençesi
 cırnak: yırtıcı larda tırnak, pençe
 cızzık: kuş yavrusu
 cidav: Atların omuz başında çıkan yara
 cimcime: ufak tefek, sevimli kız çocuğu
 copurdatmak: bebeğin anasını iştahlı emmesi
 coruk: gelişmemiş, büyümemiş
 culuk: hindi
 cücük: civciv

Ç

çabıt: bez parçası
 çakal: (mecazi olarak) serseri
 çakal: köpeğe benzeyen bir çeşit yabani
 çakıldak: koyunların tüyelerine yapışan pislik
 Çakıldak: koyunların yünlerine yapışan gübre parçaları
 çakır: yeşil gözlü
 çal-: sürmek
 çalgın: topal, felç
 çalık: kırlarda biten, yenebilen bir ot
 çalmak: (yoğurt) mayalamak
 çapak: bir yıllık sazan yavrusu
 çapak: göz kiri
 çapar: çilli, yüzünde kırmızı benleri olan kişi.
 çark evi: su değirmeninde suyun çarklara vurduğu yer
 çatışmak: (köpekler için) çiftleşmek
 çatma: ana ile yavruyu birbirine bağlama
 çav: at, eşek gibi erkek binek larının üreme organı.
 çavma: sekme, yansıma (güneşin buluttan sıyrılması için de kullanılır)
 çebiş: bir yaşındaki erkek keçi
 çektirmek: dişi in damızlık la çiftleştirilmesi
 Çeltek: çoban yardımcısı çocuk veya genç
 çenet: bacaklardan her biri

- çenet: ceviz, kayısı gibi iki parçalı şeylerin bir parçası. (bacak için de kullanılır)
- çenilemek: köpeğin acıyla havlaması
- çer: sağlması çok zor olan son derece ilerlemiş hastalık.
- çerelmek/çelemek: larda zehirli ot yiyerek ölmek.
- çığır: kar yağınca açılan iz, yol
- çığsımak: nemlenmek
- çıkı: küçük bohça
- çıntmak /çintmek: kesmek, kazıyarak küçük parçalar çıkarmak.
- çıntmak: kazıyarak küçük parçalar çıkarmak.
- çıtlık: yenebilen bir tür yabani ot
- çicik/bicik: meme.
- çiğleme: iki yaşındaki keçi
- çil parmak: elin en küçük parmağı.
- çitmek/çirtmek: pis kan ya da iltihap toplamış yarayı jilette keserek kanı akıtmak.
- çokuşmak: birikmek, yığılmak
- çor: dert, hastalık
- çormuk: ağaçların büyümesine engel olan, ağacı kısa bırakan bir tür hastalık.
- çoruk kalmak: Küçük, çelimsiz, yeterince gelişmemiş insan veya .
- çot: kötürüm, çolak
- çögen: helva yapımında kullanılan bir tür ot.
- çöğürdük: yabani armut.
- Çömçe: ağaç kepçe
- çömelen: vücudun belden ayaklara kadar olan kısmının tutmaması.
- çötülü: zayıf, çelimsiz.

D

- dabah: Hayvanların ayakları altında görülen, ı toparlatan bir hastalık türü. bu hastalığın iyileşmesi için bilyeye benzeyen “kepelek hapi” adı verilen bir hap a verilir.
- dabak: (ar. debbağ) Deri işleyen
- dabak: (tabak olmak) Şap hastalığı
- dabaz: Kaşıntı veya alerji sonucu vücutta meydana gelen kabarcıklara denir.
- dabaz: Kurdeşen, bir deri hastalığı
- dağdağan: Yabani çitlembik ağacı
- dağlama: Kızgın demirle yakmak
- dal: Kol, omuz

- dalak ocağı: bkz. Sancı ocağı
- dalak: Yayın balığı yavrusu
- dalamak: Böcek, karınca, üvez vb. ların ısırması.
- damakcak: Ağızın damak kısmında görülen bir hastalık
- damızlık: Peynir veya yoğurt mayası
- danaburnu: Bitki köklerini kesen zararlı böcek.
- daralmak: Sıkışmak
- daşlık: Kümes larının yemi öğüttüğü bölüm
- daylı: Dert, zehir
- değirmi: yuvarlak
- delirce: Bir tür yırtıcı kuş
- dermağa: Vücudun çeşitli bölgelerinde çıkabilen bir tür deri hastalığı.
- deşirmek: dilenmek
- deve tabanı: Yer altında yumru kökleri yenen bir bitli
- deve topu: Deveye yedirilen hamur
- devre: ters
- dıkız: çamurumsu toprak, sıkı, (dar dıkız)
- dımık: Aşık kemiğinin köşe kısmı
- dirilmek: Hastalıktan kurtulmak
- dişemek: Çocuk için diş çıkarmak
- dişemek: Diş çıkarmak
- dişince: Şeytan tırnağı
- diydirmek: Sıvının fışkırması, işemek.
- dolama: Çoğunlukla başparmak ve tırnak etrafında meydana gelen bir iltihaplı, ağrı ve ateş yapan çiban. pişmiş közlenmiş soğan sarılarak tedavi edilir.
- dolama: Parmakta çıkan tırnak dibi iltihabı
- döl: Ürün, soy, yavru
- dölek: doğru, düzgün
- döş: Göğüs kısmı.
- duluh: Şakaktan yanağa doğru sarkan saç bölgesi.
- dumağı: Nezle, grip
- duşak: Ayak bağı, köstek
- duşka: Çenenin alt yanları
- duşka: çenenin yanları
- duz çevirmek: bkz. Tuz çevirmek

dürüm: Yufka ekmeği içine katık koyarak sarmak

düve: İki yaşındaki dişi sığır

E

ebe kadın: doğumda uzmanlaşmış kadın

ebe: büyük anne

ebecik: İt dirseği

efildemek: hafif yürek çarpıntısı

Ehmal: üşengeç, tembel

ellaham: her halde, sanırım. (Allah alim'den bozulma)

em: ilaç, merhem

en: lara vurulan ayırıcı işaret

enemek: lara ayırıcı damgayı vurmak

enik: kedi, köpek yavrusu

eniklemek: kedi, köpeğin yavrulaması

er: koca

ergen: genç

ergenlik: gençlik döneminde yüzde çıkan sivilceler

erkeç: Erkek keçi, teke.

erkeklemek: Marul veya soğanın tohuma kaçması.

ermek: Olgunlaşmak.

esikli: Kadın.

essah: gerçek, sahici

eş: Yavrudan sonra gelen son, etene, plasenta.

eşkin: atın hızlı yürümesi.

eşşek: Elmanın yendikten sonra kalan kısmı.

eşşik: sıra, nöbet

etek hastalığı: İnsanların üreme organlarında çıkan hastalıklar için kullanılan bir güzel adlandırma.

etek: Kadın ve erkeklerin kasık bölümü.

etlik: Kışlık yemek için kesilen .

evelik: Yenen bir ot.

evran: Büyük yılan, ejderha.

ezgin: Yorgun, halsiz.

F

fanılamak: Kulak çınlaması.

faslak: Tahtakurusu, sivrisinek vb. ların ısırması sonucu vücutta olan kabarcık

feldirdemek: Herhangi bir nedenle vücudun titremesine denir.

fer: Güç, kuvvet, takat

ferik: ikinci hanım, kuma

ferik: Piliç, mec. ikinci eş.

fışkı: hayvan gübresi

filik: tiftik keçisinin ince tüyleri

firek: domates

firik: kurumaya yakın ekin başağı

firik: Olgunlaşmaya başlamış buğday.

firimek: Hafif kurumak

firiz: Özellikle kuzularda anneden fazla süt emme sonucu ortaya çıkan, kuzunun ölmesine yol açan, bir tür bağırsak hastalığı

frez: Yeni çıkan ekin.

G

gada: Dert, günah.

galp boya: Kurşun kaleme benzeyen, suyla temas edilince eflatun, mor tonlarını alan muska ve dermeğe yazmak için kullanılan kalem.

gara: siyah

garakma: çok susama

garamet: iftira

garın ağrısı: İshal.

garın sığatmak: Karnı ağrıyan kişilerin üç gün boyunca aç karnına masaj yaptırması, karın ovdurtmak.

garsamba: gereksiz eşyalar

gavur pancarı: Leylik ve tırşık da denilen bir çeşit ot.

gavurga: patlamış mısır, kavrulmuş buğday vb çerez.

gayasa: Yaranın üzerinde oluşan kabuk

gebelek: Nefes darlığı

gebeş: Kısa boylu, şiş göbekli.

gelin: İt dirseği (Tatbekirli/ Çiçekdağ)

gelincik: İt dirseği

gez: Oğlak.

gezanti: çok gezen (kadın)

gığı: Koyun ve keçi pisliği.

gılçıklama: Harman zamanında özellikle at veya eşeklerin yediği başaklar üzerindeki kılçıkların dilinde ve ağzında yaptığı yara.

gımbıllı /cumbullu: edalı, işveli, ilvanlı

gıran: Özellikle kümes larında görülen birkaç gün içinde hepsinin ölümüne sebep olan salgın.

gırnavlamak: Kedilerin çiftleşme isteği.

gırs: çok cimri, pinti.

gıvgıcı: Köylerdeki çocukları sünnet eden sünnetçi.

gicimik: Kaşıntı

gidişmek: İyi olmak üzere olan yaranın tatlı tatlı kaşınması.

gidişmek: Kaşınmak.

gillik: yün eğirirken işe yaramayan atık yün

givriz: İç dudakta meydana gelen bir tüt rahatsızlık.

göcek: Boylanmış.

gödek: Sıska.

göden: Vücut.

göz çırpma: Gözcük ya da göz kurdu hastalığının tedavi edilme biçimi.

gözcük: Gözde kızarma, kanlanma ve kaşıntı şeklinde baş gösteren bir rahatsızlık. Bkz. Göz kurdu.

güdük: kısa boylu (hayvan için: kuyruksuz)

gül: Vücutta çıkan kırmızı renkli doğum lekesi.

gülük: hindi

gürrük: kulağı çok kısa veya kulaksız

H

hamaylı: Kuran-ı Kerim'den ayet yazılı olan kâğıt, muşambaya ve keseye sarılarak hazırlanır.

hamaylı: Muska.

hamir: İştahsızlık

hamirci: İştahsızlık hastalığına bakan ocak.

har: Bağ, bahçe ve bostanlara arız olan küflenme hastalığı

Haşat olmak: aşırı yorulmak, eşyanın kullanılamaz hale gelmesi

haşat: kırık dökük, hurda

hatıl: yemliği.

havlu: evin önündeki küçük bahçe

havukmak: Açık bırakılan yaranın hava alıp mikrop kaparak şişmesi, iltihaplanması

he: evet

hea: evet

heci: değil mi? (onaylatmak için soru edatı)

hıyarşembe: Kasıkta çıkan beze.

honam yara: Gün geçtikçe büyüyen iyileşmeyen yara.

honça: müjde karşılığı verilen armağan, hediye

hont: Kalça eklemi/kemiği

hontum: Kalça kemiği

horanta : aile bireyleri

hotur: Mikrop kapmış yara

höllük: Kundak toprağı.

ıccık: biraz, azıcık

I-İ

ılgın: nehir kıyılarında yetişen çalı cinsi bir bitki

ılışlamak: İliştirmek.

Iramak: uzaklaşmak

ışgın: Filiz, üzüm yaprağının sapı.

ızıycık: azıcık

içi geçmek: Uyuyakalmak.

ilişkir: sucuk

ilvanlı: edalı, işveli

incik: Ayak bileği.

ingzemek: Ölümcül hastalıklarda ölümle yaşam arasında geçen iniltili yaşam süreci.

ingi inmek: Felç olmak.

inme inmek: Felç geçirmek

İNme: felç

İrin: cerahat, iltihap

K

kabala: toptan yapılan iş

kadımelek: madımak bitkisi

kak: Elma, armut kurusu.

kakıç: başa kakma

kangal: Deve dikenini.

kapınmak: Derde düşmek.

karacığın: Koyunlarda görülen bir tür bağırsak hastalığı

karamuk: Meyvesi yenen bir çeşit çalı.

karasakız: Zift.

karatavuk: Bir kuş cinsi.

karıncalanmak: Uyuşmak.

kaşma: Bir hastalığı.

kekeç: Kekeme.

kelebek otu: Kelebek hastalığı yapan otun adı.

kelengi: Bir tür yer sincabı.

kelete: biraz un öğütmek üzere ayrılan buğday

kemçilmek: Zayıflamak.

keme: Patatese benzer bir çeşit mantar.

keme: yer altında büyüyen bir mantar türü (başka yörelerde domalan denir)

kepezimek: Gücü, takati kesilmek.

kepmek: Yıkılmak, çökmek.

kertean: Büyük diken otu.

kesene: pazarlıkla yapılan iş,

keşik: sıra, nöbet

keven: Yakacak olarak kullanılan dikenli bir ot.

kındıra: bir çeşit ince kamış.

kındıra: su kıyılarında yetişen kamışa benzer bir bitki türü

kır: gri

kıran: Salgın hastalık, veba.

kırır: Eşek yavrusu, sıpa.

kırma: Melez.

kırmızı: domates

kırmızı: utanmaz

kıska: Arpacık soğanı.

kıska: Küçük soğan.

kızan: Dişi köpeğin çiftleşme isteği.

kızılkıvrım: 1. Bitkilerin yapraklarının içe doğru kıvrılıp kuruması şeklinde baş gösteren bir bitki hastalığı 2. Kuluçka altındaki civcivin yumurtayı kıramadan içinde ölmesi.

- kızılyürük: Halk arasında yılanlık da denilen hastalık.
- kirinti: Kırık çıkığı ovmak için kullanılan sabun.
- kiriz: melez köpek
- kirtik: Sabun parçası.
- kis: taş, kum parçası.
- kodak: Eşek, katır yavrusu.
- koğ / koğu: dedikodu; bir kişinin arkasından, aleyhine söylenen söz.
- konak: Saçlı deride kepeklenme.
- koyun: Göğsün iç tarafı.
- kölük: cinsi boynuzlu olup kendisi boynuzsuz olan .
- köpelek: Mantar.
- körnek: Toplanmak, bir yere yığılmak.
- körnek: Toplanmak.
- körümek: Durgunlaşmak.
- köslemek: At ve eşeğin erkek istemesi.
- kötürüm: Ayakların felç olması, yürüyememe hali.
- kulun: At, eşek yavrusu.
- kulunç: Sırta giren ağrı.
- kulunç: Sırttaki adele sertliği.
- kulunlamak: Atın doğurması.
- kunnamak: Kedi, köpeğin yavrulaması.
- kurbacık: Çocukların üst damaklarında görülen kabarcık.
- kuşkuş: Çorba ve pilav yapılan bir tür ot.
- kuylamak: Kuy(u)lamak, gömmek.
- kuyulamak: Gömmek.
- küküm /kukum : Felç, oturup kalkamayan
- külek: ekmek konan silindirik ağaç kap.
- Külle: tandırın hava alma kanalı
- külemek: Sıksa çocukların gelişmesi için karınlarını ovalama biçiminde yapılan bir sağaltma.
- küt: Eli ayağı tutmayan, kötürüm

L

loru: Kuvvetli.

M

mabiyin: evin girişinde iki oda arasında kalan kısım.

maçça: Dert, illet, iç hastalığı.

maçça: Hastalık, dert

mahır: Sığır sürüsü.

malamat: rezil, kepaze

marsimemek: önemsememek

masaret: Vücuttaki eski yara izi.

maya: Dişi eşek veya deve.

mengil: Kulak memesi.

mengiş: 1.Ağaçların kökünü kesen bir tür kurt. 2. Mengişin kesmesi sonucu görülen kuruma hastalığı.

meses: ucu çivili uzun çubuk

milcişmek: Vücutta açılan herhangi bir yaranın iyi olmayarak sulanması, iltihaplanması.

mucuk: küçük sivrisinek:

mulak: sağlam olmayan

muşamak: sedir

N

navrak: surat

navraksız: suratsız, çirkin

nehas: nasıl oldu? Nereden esti?

nıĝnak: genizden konuşan.

nodul: eşek sürmek için kullanılan ucu çivili kısa deynek

nosan: noksan, eksik, aklı kıt

nörüyon: ne yapıyorsun? Ne iş görüyorsun?

nutgu durmak: Herhangi bir durumdan dolayı konuşamamak.

nuzul: inme, felç

O

oĝunmak: Çocuklar için bayılacak derecede ağlamak.

okra: 1. Ur, tümör 2. Davar ve sığırların kışın zayıf düşmesi sonucu deri ile et arasına girerek yapışan asalak bir böcek, sakırğa

okra: hayvanların deri altında görülen şişlik, ur.

okuntu: davet, sözlü düĝün daveti

ovundurma: Boğmaca hastalığı

ovunma: Çocuk için ağlayarak kuvvetten düşüp bayılma.

oyuklama: seyrek, eğreti dikiş

Ö

öndüç: ödünç, emanet

ören: yıkık, harap, viran yer

örflü: dirayetli erkek

örk: hayvanların merada bir iple bağlanıp otlaması

örklemek: Hayvanı iple çayıra bağlamak.

örtme: üstü kapalı, bir yanı açık yazlık tandır damı

örüm: Davarın gece otlaması.

ötürgen: Sürekli ishal olan kişi veya .

ötürmek: veya insanlarda ishal olmak.

övendire: çift sürmekte kullanılan ucu demirli uzun çubuk

özemek: Suyla sulandırmak.

P

pahl: cimri, iş bitirmek istemeyen

pargın çorgun: İyi kötü, hastalık ve sağlık arası olma durumu.

parpılama/ parpalama: Çeşitli cilt hastalıklarının tedavisi için hastalıklı bölgenin hafif ısıyla dağlanması.

pece: duvarda eşya koymaya mahsus girinti

pece: pencere

pers olmak: aşırı yorulmak,

peryavşanı: Kırdı yetişen ve sabun gibi köpüren bir bitki.

pestili çıkmak: aşırı yorulmak,

peşkir: havlu

pırtı: kumaş

pinnik: havasız, karanlık, izbe yer

ponçak: lara süs olarak takılan püskül.

pöç: Kuyruk sokumu

pöçük: Davarın arka ayakları 2. Kalçanın yan tarafı 3. Kuyruk sokumu

Pörsüme: buruşmak

punara: baca

pürçüklü: Havuç.

püsen: kırağı

R

rahvan: Atın serbest yürüyüşü.

rij: isi tandır karası (Kürtçe)

S

saçı kesik: kadınlar için kullanılır.

sağalmak: Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

sağrı: Büyük başlarda bel kemiğinin bittiği yer ile kuyruk kemiğinin başladığı ve kalçanın üst kısmı olan üçgene benzeyeni in hasta olup olmadığını da belli eden etli bölüm.

sahan/sağan: bakır yemek tabağı

sancı çubuğu: Bayram ve Cuma namazının aynı güne denk geldiği günde camide hutbe okunmadan önce bulundurulmuş, hutbeden sonra uçları kesilen bir çubuktur. İnsanların ve ların sancılı hastalıklarında vurma ve ovma şeklinde tedavide kullanılır.

sası: Kansız benzi renksiz kişi.

savak: salak, yarım akıllı

savmak: göndermek

sayıl: dilenci

sazak: Ergenlikle birlikte yüzde çıkan sivilce

se taşı: Nazer için suya atılan bir taş, zağ, şap

sekarat: Can çıkma hali.

seki: sedir, yerden yüksekçe oturma yeri

seklem: içi dolu çuval

sesi garahmak: Sesi kısılmak

seyikçi: kırık çıkık ile uğraşan kimse

seyikçi: Kol, bacak gibi kırıklıklarda kırılan yeri düzelttikten sonra tahta ağaç vb. şeylerle saran kimse

sığamak: Baş ve karın ağrıları için masaj yapmak.

sığatmak: Ovalatmak, masaj yaptırmak

sındı: makas

sınıkçı: Diploması olmayan kırık ve çıkıklara müdahale eden halk doktoru.

sınıkçı: kırık çıkık tedavisi ile uğraşan kimse

sıraca: Hastalık

sıracalı: Hastalıklı

sızgıt: kendi yağında kavrulmuş et

siğmek: İşemek.

sinil kesme:

sintir: beceriksiz

siyim siyim: ince ince (yağmur veya ağlamak için sıfat)

soğukluk: semizotu

sokum: Lokma.

sokum: yufka ekmekten alınan bir lokmalık parça

sormuk: Çocuklara tülbent içinde verilen şeker veya meyve.

soyka: ölen kişiden kalan giysiler

sömelek: Kundağa sarılı çocuk.

sumsuk: yumruk

suvarmak: hayvanlara su içirmek

sütleğen: kırılınca süte benzer sıvı çıkan bir çeşit ot

süve: kapı ve pencere kasası

Ş

şahbaz: tez canlı, aceleci

şakalak: gösterişli, yakışıklı

şalak: Kavun.

şalak: Kelek, olmamış kavun.

şalak: olmamış kavun, karpuz; kelek

şamar: tokat

şaplak: açık elle vurulan tokat

şarbin: Çoğunlukla sığırlarda görülen bulaşıcı ve ölümcül bir hastalık.

şemşemperi: Sakarlık.

şıvga: Ağaçların taze sürgünleri.

şibik: Göz çapağı

şipidik: terlik

şirane: üzüm ezilen havuz

şirilani: üzüm kaynatılan büyük bakır leğen

şirpitli: Gözü çapaklı kimse.

şişek: Bir yaşına gelmiş koyun.

şoorda: şurada (biraz ileriye göstererek)

şumlu: Nazarı değen kişi.

şur: Kılıç ocağı (Kürtçe olabilir)

T

taka: kerpiç evlerde dolap gibi girinti

talaz: tozlu, kuvvetli esen rüzgâr

tapan: sürülen tarlayı düzlemek için kullanılan kütük

tat: Dilsiz, kekeme.

tatarca: Böbrek sancısı

tavatır: oldukça güzel, şahane

tebelleş olmak: Hastalığın insana bulaştıktan sonra sürekli tekrarlaması, kişinin yakasını bırakmaması.

teke sakalı: Kırdan yetişen ve yenen bir ot.

telek: Tavuk tüyü

tevek: Bostan türü bitkilerin gövdesi.

tezirmek: koşarak uzaklaşmak

tıska: Benzi soluk, zayıf kansız

tıskalılık: Kansızlık

tıvga: Genellikle çocuklarda ve gençlerde görülen, kolay kolay geçmeyen ufak tefek deri hastalıkları saç dökülmesi, dermağ ve yara bere gibi hastalıklar.....?

töhmelemek: Çok yem yemekten rahatsız olmak.

töhmürük: Öksürük

töhmürüklü: Öksürüklü, tık nefes

töhmürüklü: Sürekli aksıran, öksüren kimse.

töm: Vücudun herhangi bir yerinde meydana gelen kabarıklık, şişlik vb. şeyler.

tummak: suya dalmak

tuturuk: Çalı cinsinden bir ot.

tuz çevirmek: Nazardan korunmak amacıyla kaya tuzu ve zaâ taşı ile yapılan bir uygulamanın adı.

tütütme: Tütsü yapma, bir şeyi yakarak dumanını koklamak.

U

uğrak uğraması: Felç geçirmek, inme inmesi.

uğrak: Felç, inme.

uğundurma: Boğmaca türü hastalıklarda kesintisiz öksürük nöbetlerine denir.

uğunmak: Ağlayan çocuğun kendinden geçmesi.

umsuluk olmak: Emzikli kadınların umduğu ama yiyemediği bir yiyecekten dolayı göğüslerinin şişmesi.

umsunma: Göğüs şişmesi

urg /urk atmak: yerdeki bitkinin uzantılarıyla çevreye yayılması

urg: yerde yayılan bitkinin uzantıları

uşaklık: Döl yatağı

uyhu semesi: Uykunun verdiği mahmurluğun henüz geçmediği, yarı uykulu hal.

uyluh: İsanların kaba et olarak da bilinen kalça kısmı.

uyuz hamamı: Özellikle kaşıntılı hastalıklar için gidilen şifalı su.

Ü

ümüğüne basmak: Boğazını sıkamak

ümük: Boğazın gırtlak kısmı

üpsüme: 1. Bir kanama veya hastalık karşısında tüylerin diken diken olması 2. Midenin bulanması ve öğmeye yakın bir hâle gelmesi 3. Hastalanma belirtisi olarak vücudun titremesi, tüylerin diken diken olması

ürküntü: Bir yaranın etrafa dağılması.

üsdüne gelmek: 1. Hastalanmış ve bundan dolayı zayıf düşmüş kişi ve ların eski sağlığına kavuşması. 2. Kırkı çıkmamış bir bebeğin yanına özel gününde olan bir kadının gelmesi.

üsküle: Saplarıyla birlikte örülmüş sarımsak, soğan demeti, hevenk.

üstü olmak: Kadınlar için ay hâli olmak.

üzlük: en küçük çömlek (yoğurt yüzü, kaymak vs konduğu için: yüzlük> üzlük)

Y

yağır olmak: Hayvanların sırtında olan yaralar.

yağırn: İnsanların arka ve sırt kısmı.

yalama: Güneşte çok kalmaktan kaynaklanan dudağın yanmasıyla oluşan bir dudak hastalığı

yalangı: sığır kuyruğu bitkisi

yangı: Kadınların üreme organlarında görülen bir tür rahatsızlık

yanıkara: Sürekli devam eden bel ağrısı

yanır: At ve eşeklerin sırtında oluşan yaralar.

yarılmak: Özellikle başa gelen darbeler sonucu başın kanaması.

yarpız: Yabani nane.

yavısı: Koyun, keçi gibi hayvanlarda bulunan kene.

yavısı: Koyunların kuyruk altlarında kan emerek beslenen, örümceğe benzeyen kolay ölmeyen bir böcek türü.

yel çalgını: Felç.

yel girmek: Herhangi bir dış belirti olmaksızın vücutta ağrı meydana gelmesi.

yelimsa: Koyun memelerinde meydana gelen kızgın demirle dağlanarak sağaltılan şişkinlik.

yelpikli: Nefes darlığı çeken, soluk alıp vermekte zorlanan kişi.

yemişen: baharda söğütlerde görülen uzun yemişler

yemlik: Tarlalarda yetişen, yenebilen bir ot.

yıkanmak: Adet olmak.

yılcık: Kemik veremi.

yılık: Şaşı.

yoşumak: Bitkin hale gelmek.

yoz: Yazın yaylalarda otlatılan erkek koyun sürüsü.

yozlak: Doğum sancısı çeken doğurması yaklaşan

yunmak: yıkanmak (Mecazi olarak hanımların adet görmesi).

yüklü: Gebe, hamile

yürmek: Gebe bırakmak

Z

zahra: Un, kepek ve arpa karışımı.

zengin hastalığı: Verem.

zırık: Eşek.

zikke: hayvanların bağlandığı, yere çakılan demir kazık

zokurdamak: Herhangi bir uzvun içten içe sızlaması. Zonklama.

zongurdamak: Titremek.

KAYNAK ŞAHIS LİSTESİ:

KİŞİSEL BİLGİLER						
	KAYNAK KİŞİ	YAŞ	MESLEK	MESLEK KİMDEN ÖĞRENİLDİ?	MEMLEKET	EĞİTİM DURUMU
1	Mahmut SEYFELİ	65	Akademisyen	Kendisi	Kırşehir Merkez	Yüksek Lisans
2	Sultan DEMİRER (Güççük Ebe)	82	Ev hanımı	Kendisi	Sarıkaraman Ortaköy Aksaray	İlkokul 2. sınıftan terk
3	Yaşar GÜRSOY	70	Çiftçi	Baba	Sarıkaraman Ortaköy Aksaray	İlkokul 4. sınıftan terk
4	Veli CEYLAN	69	Emekli İmam		Saraycık Kırşehir	Lise
5	Aysel KARA	72	Ev hanımı		Çayıralan Yozgat	İlkokul
6	Lütfü ÇAĞLAR	69	Emekli	Kurstan	Ulupınar Kırşehir	Lise
7	Süleyman ERDEMİR	66	Emekli		Kırşehir	Lise terk
8	Halil TEKİN	65	Şoför		Kuruköy Mucur Kırşehir	İlkokul
9	Ahmet YALNIZÖKEN	66	Emekli		Mardin	Yüksekokul
10	Hasan AYDIN	68	Emekli		Yağmurlu Kırşehir	Lise
11	Ferhat ÖNGÖR	79	Emekli işçi		Büyükkaya Kırşehir	
12	Fahrettin TOPKAPMIŞ	78	çiftçi		Ebeyit Köyü Savcılı Kırşehir	İlkokul 5. sınıftan terk
13	Yusuf TÜRKEŞ	69	Şoför	Bir arkadaşından	Kırşehir	İlkokul
14	İbrahim KAYA	73	Emekli (nakliyecilik)	Kendisi	Kırşehir	İlkokul 5. sınıftan terk
15	Fatma SÜMER	70	Ev hanımı	Annesinden	Kuzuculu/Dörtöy/ Hatay	İlkokul
16	Meral ERTAŞ	62	Ev hanımı	Annemden öğrendim.	Nevşehir/ Derinkuyu / Til Köyü	Okumadı.
17	Semine YILMAZ	80	Ev hanımı		Kırşehir/ Kaman/ Tepeköy	Okumadı.
18	Hava EREN	65	Ev hanımı		Koçhisar/ Ankara	Okumadı.
19	Arfe ALTINDİŞ	80	Ev hanımı fakat rençberlik de yapmış.	Köyde babadan anadan gelen nır meslektir rençberlik.	Kayseri/ Kızık	Okumadı.
20	Rıfat GÜNEŞ	65 üstü	Emekli (İnşaat demircisi)	Babam demirciydi, dedemiz demirciydi öle sülalece gidiyoz demirci olarak.	Kırşehir/Hamurlubeşler Köyü	İlkokul
21	Harun ERTAŞ	61	Emekli (Çiftçi)	Babasından	Til Köyü/Derinkuyu /Nevşehir	İlkokul
22	Şaban BAĞACIHAN	67	Emekli (Mermerci)	Eski bir tanıdığından	Başakpınar/ Kayseri	İlkokul
23	Saadet Bağacıhan	65	Ev hanımı	Annesinden ve kayınvalidesinden	Başakpınar/ Kayseri	Okumadı.
24	Osman ÜLKER	83	Emekli (Şoför, Çiftçilik, Esnafılık)	Babasından ve amcasından	Karaboğaz/Kırşehir	İlkokul
25	Leyla ÇEBİŞÇİ	74	Ev hanımı		Çorum	Okumadı.
26	Kezban ESEN	76			Şekerhacılı/ Çorum	
27	Şeref KAPLAN	75	Emekli			İlkokul
28	Hakkı AKMAN	76	Çiftçi			
29	Elmas YILDIZ	66	Ev hanımı		Nevşehir	İlkokul
30	Gülcan ÇAPAR	75	Ev hanımı		Kırşehir/ Yağmurlu	İlkokul mezunu.

31	Mehmet ÖZYER	63	Marangoz	Komşusundan	Kayseri/ Yahyalı/ Karpuzbaşı Köyü	Okumadı.
32	Emine ÖZYER	58			Kayseri/ Yahyalı/ Karpuzbaşı Köyü	Okumadı.
33	Zekeriya KARAKAYA	66			Kosova	İlkokul
34	Mehmet YILMAZ	81	Emekli (Eczacı kalfası)	Eczane ustasından	Aksaray	İlkokul
35	Veli BOZKURT	69	Emekli		Kırşehir	
36	Duran TANKULU	64	Emekli (Makine operatörlüğü)	Müteahhitlerden	Kırşehir /Özbağ	İlkokul
37	Mehmet ÇELİK	67	Emekli		Kırşehir/ Çiçekdağı	İlkokul
38	Raziye DORUK	70	Ev hanımı	Annesinden	Tokat/ Kızılcaköy	Okumadı.
39	Faruk GÜNER	70	Emekli		Nevşehir/ Merkez	Lise
40	Mustafa COSGUN	78	Emekli (Çiftçi)	Anne ve babasından	Kayseri/ İncesu/ Kızılören Köyü	Okudu.
41	Emine DEMİR	69	Ev hanımı		Kırşehir/ Karahıdır Köyü	
42	Hidayet BALCI	64	Çiftçi		Çorum/ İskilip/ İbik köyü	İlkokul mezunu.
43	Nizam BAYSAL	64	Emekli		Erzurum/ Şenkaya/ Özyurt Köyü	Ortaokul mezunu
44	Mustafa ÜNLÜ	75	Emekli		Kırşehir	İlkokul
45	Duran SARICA	72	Emekli (Şoför)	Dayısından	Kırşehir/ Mucur	Sanat okulu mezunu
46	Meryem MAMAK	70	Ev hanımı	Kendisi	Kırşehir/ Yağmurlu/ Armutlu	İlkokul
47	Düriye ÇALIŞKAN	68	Ev hanımı		Kırşehir/ Mucur/ Geycek	Okumadı.
48	Ali ÇALIŞKAN	68	Çaycılık yapıyor.	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Kurugöl	Okumadı.
49	İhsan CANTEMİR	70	Emekli (Bekçi)		Kırşehir/ Akpınar/ Merkez	Ortaokul mezunu
50	Fadime KALENDER	65	Ev hanımı		Kahramanmaraş/ Afşin	Okumadı.
51	Sabri YILMAZ	94	Emekli (Şoför)		Kırşehir/ Budak Köyü	İlkokul 3. sınıftan terk.
52	Şendiye ERGİN	66				
53	Fatma ERASLAN	66	Ev hanımı.	Annesinden	Kayseri/ Bünyan/ Güllüce	Okumadı.
54	Hacı OSMAN	89			Kırşehir/ Özbağ	İlkokul
55	İsmet ?	65	Emekli		Kırşehir/ Merkez	Ortaokul
56	?	65	Biçerci	Kendisi	Kırşehir/ Üçköylü	İlkokuldan terk.
57	Hidayet ŞAHİN	83	Emekli (İmam)	Medresede	Kırşehir/ Kazaklı	Lise
58	Zabit Dağıslan	68	Emekli (Serbest meslek)	Kendisi	Nevşehir/ Kozaklı/ Küllüce Köyü	İlkokul
59	Bahriye YORGANCI	69			Kırşehir/ Saraycıklı	İlkokul
60	Döndü DEMİR	71				Okumadı.
61	Ramazan DEMİR	78	Çiftçilik	Kendisi	Kırşehir/ Boztepe/ Yenidoğan	İlkokul
62	Abdullah GÜNDÜZ	78	Emekli (Esnaf)	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Kırem Köyü	İlkokul
63	Yusuf ÖZTÜRK	65	Taksici	Kendisi	Kırşehir/ Erbağ	İlkokul
64	Latif TAHTACI	71	İşsiz		Ardahan/ Göle	İlkokul
65	Ramazan BİÇER	74	Emekli (İnşaat işçisi)	Köydeki gençlerden	Bayındır Köyü	İlkokul
66	Saadet KESKİN	79	Ev hanımı		Bayındır Köyü/ Kırşehir	İlkokul
67	Zeynep ALTINTAŞ	72	Ev hanımı		Kırşehir/ Kaman/ Savcılı Büyükoba Köyü	
68	Musa KIRAÇ	71	Emekli (Çiftçilik - bir dönem)	Babası ve abisinden	Kırşehir/ Kaman/ Savcılı Büyükoba Köyü	İlkokul 1. sınıf terk

			balıkçılıkla da uğraşmış.)			
69	Hilmi DALGALI	72	Emekli (Elektrikçi)	Kendisi	Kırşehir/ Boztepe	İlkokul 3. sınıftan terk.
70	Gurbet GÜLER	66	Emekli	Fabrikadaki diğer çalışanlardan	Mersin / Tarsus	Okumadı.
71	Hüseyin ÖZTÜRK	65	Emekli (Memur)	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Yazıkınık	Ortaokul
72	Ahmet GÜLGEN	56	Emekli (Memur)	Kendim öğrendim.	Kırşehir/ Mucur	Ortaokul mezunu
73	??	73	Emekli	Hocasından	Kırşehir /Çiçekdağ	Sanat okulu mezunu
74	Ali ÇINAR	73	Çiftçilik	Babasından	Kırşehir/ Kaman	İlkokul 4. sınıftan terk
75	Gülay TAKSİM	66	Ev hanımı		Kahramanmaraş/ Afşin/ Ortaklı köyü	İlkokul mezunu.
76	Kadir TAKSİM	70	Emekli (Kömür İşletmelerinde çalıştım.)	Kendisi	Kahramanmaraş/ Afşin/ Mehre köyü	İlkokul
77	Ayşe YILDIRIM	72	Ev hanımı		Kırşehir/ Karakurt Köyü Kaplıcası	İlkokul 2. sınıftan terk
78	Şerife DEMİR	65	Ev hanımı		Kırşehir/ Sıdıklı Büyükobalı	Okumadı.
79	Fadime ÜLGER	72	Ev hanımı		Kırşehir/ Merkez	İlkokul 5. sınıftan terk
80	Ülkü ERBAŞ	65	Ev hanımı		Kırşehir/ Mucur/ Bazlamaç Köyü	İlkokul
81	Enver TURAN	77		Kendisi	Kayseri/ Tomarza/ Kömür Köyü	İlkokul
82	Nuriye DURDU	75	Ev hanımı	Anne ve babasından	Kırşehir/ Göllü Köyü	Okumadı.
83	Ahmet YALNIZÖKEN	66	Emekli (Memur)	Kendisi	Mardin	Yüksekokul
84	Halil TEKİN	65	Şoför	Babasından	Kırşehir/ Mucur/ Kuru Köy	İlkokul
85	Nurşen DURDU	60	Ev hanımı		Kırşehir/ Harmanaltı Köyü	İlkokul
86	Hanım YILMAZ	67	Ev hanımı.	Annesinden	Kırşehir/ Apınar (Akpınar)/ Merkez	Okumadı.
87	Mustafa MISIR	73	Emekli (Memur)	Kendisi	Kırşehir/ Merkez	Eskişehir Açık öğretim mezunu.
88	Mustafa YILMAZ	65		Abisinden	Kırşehir/ Mucur	İlkokul
89	Mehmet NİZAMOĞLU	65	İnşaatçı	Abisinden	Kırşehir/ Akpınar	İlkokul
90	Sadullah DAĞ	86	Emekli (Rençber)	Babasından	Kırşehir/ Karnıcalı (Gırşarın bağlıda surda garıncalı köyü var.)	Okumadı.
91	Kemal AKYÜZ	65	Emekli (İnşaat işçisi)	Kendisi	Yozgat/ Magdeni/ Boyalı Köyü (Yozgadın ahhhdada maggdeninin boyalı köyündenim.)	İlkokul
92	Sami ÇELEBİ	63		Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Bayramuşağı	İlkokul
93	Recep ÇELEBİ	65			Kırşehir/ Mucur	İlkokul
94	Ali İhsan BULUT	65	çiftçilik	Babasından	Kırşehir/ Mucur	Ortaokul
95	Arif ATEŞ	66	Terzilik	Ustasından	Kırşehir/Mucur	İlkokul
96	Hamide ÖKTEN	70			Niğde/ İçmeli	Ortaokul
97	Sevil TEMİR	68	Ev hanımı	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Kepez	Okumadı.
98	Faruk ÖZEV	70	Emekli (Su tesisatçısı, camcılık)	Babasından	Mersin / Tarsus / Arıklı	İlkokul

99	Mustafa ALTINKARA	51	Emekli (çiftçi)	Babam öğretti.	Kırşehir/ mucur/ Suslu köyü	Ortaokulda terk.
100	Ömer ÇAĞLAR	71	Emekli(memur)	Kendisi	Kırşehir/ Mucur	Ortaokul
101	İsmail ÖKSÜZ	93	Emekli	Anne ve babasından	Kırşehir/ Mucur	İlkokul
102	Hamdi ŞAŞMAZ	72	Emekli	Kendisi	Kırşehir	İlkokuldan terk.
103	Perihan DUMAN	90(Dohsan)			Kırşehir/ Mucur	İlkokul
104	Kazım BOZKURT	88	Hiç çalışmamış.		Kayseri/ Güneşli Goccaz Köyü	Okumadı.
105	Burhan KARİK	83	Köme aile parkı koruyucusu.	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Budak Köyü	Okumadı.
106	Muazzez BAKIRCI	64	Ev hanımı		Kırşehir	İlkokul 3. sınıftan terk.
107	Selvi TAŞDEMİR	66	Ev hanımı	Kendisi	Kırşehir/ Kaman/ Tatık Köyü	Okumadı.
108	Bekir YÜCE	84	Emekli (Çiftçi)	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Budak Köyü	İlkokul
109	Mehmet GÜNGÖR	66	Emekli	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Yeniköy	Lise
110	Zekeriya DERİN	86	Emekli(İşçi-çiftçi)	Babası	Nevşehir/ Barah	Askeri okul mezunu
111	Nazife KAYMAK	80	Ev hanımı		Kırşehir/ Mucur/ Kurugöl	Okumadı.
112	Mustafa BAYRAKTAR	70	Terzilik	Babası	Kırşehir/ Mucur	İlkokul
113	İbrahim TOKER	81	Emekli (Esnaf)	Kendisi	Kırşehir/ Mucur	İlkokul
114	Mustafa BAYRAKTAR OĞLU	70	Emekli	Babası	Kırşehir/ Mucur/ Yeniköy	İlkokul
115	Dudu KARACA	65	Ev hanımı		Kayseri	İlkokul 3. sınıftan terk.
116	Mehmet KARACA	75	Emekli (İnşaat işçisi)	Ustasından	Kayseri/ Küçükbüyük köyü	İlkokul
117	Hacer GÜNDÜZ	69	Ev hanımı		Kırşehir/ Mucur/Gecik Köyü	İlkokul
118	Sahadettin ÇELTER	80	Emekli (Başkomser)		Kırşehir/ Mucur/ Tataryara Köyü	Ortaokul
119	Sevim ÜNVER	80	Ev hanımı		Kırşehir/ Mucur	İlkokul 5. sınıftan terk.
120	Mehmet GÖKALP	68	Emekli (memur)	Asker arkadaşlarından	Kırşehir/ Mucur	Lise
121	Şükran KÖSE	68	ev hanımı		Gaziantep/ Misircik köyü	İlkokul 2. sınıftan terk
122	Adem ERGÜN	66	Emekli		Kırşehir/ Mucur/ Uşaklı Köyü	ortaokul mezunu
123	Fahrettin ORHAN	78	Şoför	Ustasından	Kırşehir	İlkokul
124	Müjde GEZİCİ	70	Ev hanımı		Nevşehir/ Hacılar Köyü	Okumadı.
125	Erol TUNCAY	75	Emekli(Muhtemep)		Kırşehir/ Mucur	Ortaokul
126	Mehmet Mustafa ÇOŞKUN	70	Emekli (Çiftçi)	Babasından	Kırşehir	İlkokul
127	İsminaz ERDEM	70	Ev hanımı	Annesinden	Yozgat/ Yabanlı	Okumadı
128	Veli AKIN	64			Nevşehir/ Hacıbektaş/ Büyükburnalı köyü	İlkokul 5. sınıftan terk.
129	Ayten TÜRKMEN	75	Ev hanımı		Altıyüzü	İlkokul

130	Nüsne TÜRK				Çömelekli	Okumadı.
131	Hafız KILIÇOĞLU	77			Kars	
132	Cemile ÖZTORUN	51	Tasarım.	Kendisi	Diyarbakır	Okumadı
133	Menderes YÜKSEL	60	Gavede çalışıyorum.	Kendisi	Kırşehir/ Mucur/ Gızıladağ Köyü	İlkokul 2. sınıf terk
134	Nazmiye ARSLAN	80	Emekli		Kırşehir/ Merkez	Okumadı.
135	Mehmet SAVAŞCI	74	Emekli (müdür)	Çalışma arkadaşlarından	Aksaray/ Ortaköy/ balcı	Ortaokul
136	Abidin KARACIOĞLU	65	Emekli(kaynak cı)	Ustasından	Kırşehir/ Mucur/ İnanç Köyü	İlkokul
137	Zeki AŞKINCI	70				
138	Rahmi TOK	65	Emekli (Hurdacı)	Kardeşinden	Nevşehir	İlkokul
139	Aliye KOCACIK	69			Hatay/ İskenderun	Okumadı.
140	Gümüş TOKER	76				İlkokul 3. sınıftan terk
141	Nail KARAKOÇ	70	Emekli	Çalışma arkadaşlarından	Kalecik.	İlkokul
142	Yüksel TAŞKIRAN	66	Emekli (Fırıncı)	Yaşlı bir amcadan	Kırşehir/ Mucur	İlkokul
143	Fikriye TOKLU	84	Ev hanımı	Kendisi	Kırşehir/ Özbağ	İlkokul
144	Hafife AYDOĞAN	70	ev hanımı	anamızdan babaanemizden öğrendik.	Kırşehir/ Özbağ/ Kızılcaaköy	İlkokul 1. sınıftan terk
145	Hacı Bayram Veli		Emekli (İnşaat işçisi)		Kırşehir	İlkokul mezunu
146	Salih ASLAN	67			Kırşehir	İmamhatip mezunu
147	Ali YENİYAPAN	69	Emekli			İlkokul
148	Fuat ÖZDEMİR	67	Emekli (inşaat ustası)	Kendisi	Sivas/Gürün	Ortaokul
149	Recep TAŞKIRAN	55	Emekli (Fırıncı)	Babamdan	Kırşehir/ Mucur	Ortaokul
150	Kibar YILDIRIM	68	Ev hanımı		Nevşehir/ Tatan	İlkokul
151	Eyüp DEMİRCİ	82	Emekli (Şoför)	Ustasından	Kırşehir/ Mucur	İlkokul
152	Zafer DEMİR	68	Emekli (Kimya Mühendisi)	Kendisi	Ankara/ Kalecik	Üniversite
153	Ayşe GÖGEN	68	Emekli		Kayseri	Okumadı.
154	Şerife KILIÇ	70	Ev hanımı		Kayseri/ Yamula	İlkokul 4. sınıf terk.
155	Eyüp ÖZCAN	79	Emekli (İnşaat işçisi)	Abimden	Kayseri/ Talas	İlkokul
156	Keziban HATİP	75	Ev hanımı		Konya/ Kulu	Okumadı.
157	Miktat ŞEKER	70	Emekli (Çiftçi)	Kendisi	Konya/ Kulu/ Kırkpınar Köyü	İlkokul mezunuyum.
158	Abdullah DURDU	70		Ailesinden	Kırşehir/ Harmanaltı Köyü	İlkokul mezunuyum.
159	Ali Talib DAABUL	76	Camcıda çalışıyor.	Amcasından	Suriye/ İdlib	İlkokul terk.
160	Hacı KILIÇ	78	Emekli		Kırşehir	İlkokul
161	Ömer BULDU	70			Kırşehir	Okumadı.
162	Ganiment KABATAŞ	67			Yozgat/ Sarıkaya Köyü	
163	Kiraz DEMİR	65			Kırşehir	
164	Mürvet SOFOĞLU	65			İstasyon mahallesi seval sokak	Okumadı.

165	Muhibe AKYÜZ	60	Ev hanımı		Kırşehir	
166	Adem AKYÜZ	66			Kırşehir	İlkokul
167	Fatma ÖZTÜRK	65	Ev hanımı		Kırşehir/Mucur/Gızıldağ/Y eniyapan	İlkokul 4. sınıftan terk.
168	Yakup BORHAN	64	Emekli		Kırşehir/ Akpınar	İlkokul
169	Mühteber KESKİN	66	Ev hanımı		Kırşehir/ Karacaören Köyü	İlkokul terk.
170	Bayram DALGALI	89	Emekli (çiftçi)	Amcalarından	Kırşehir/ Boztepe	Okumadı.
171	Mustafa ÖZAL	68	Emekli (İnşaat işçisi)	Kendim öğrendim.	Kayseri/ Tamarza	İlkokul
172	Şehriban TAŞDEMİR	68	Ev hanımı		Kırşehir/ Kaman/ Ömer Hacı	ilkokul ter.
173	Doğan PARMAKSIZ	67	Emekli		Bursa/ İnegöl	İlkokul mezunu.
174	Filiz TÜNER	53	Mutfak personeli		Bursa/ İnegöl	
175	Mehmet BAYDÖK	79	Emekli (Çiftçi)	Babasından		İlkokul 5. sınıftan terk.
176	Naci KAYA	67	Emekli	Okulda	Kırşehir/ Kaman/ Hamit Köyü	
177	Fadime KAYA	65	Ev hanımı		Kırıkkale/ Çelebi	İlkokul
178	Ali CEVİZ	78			Kayseri/ Yahyalı/ Kirazlı Köyü	Okumadı
179	Saniye CEVİZ	67			Kayseri/ Yahyalı/ Kirazlı Köyü	Okumadı
180	Seyid Ali SOLMAZ	85	Emekli (esnaf)	Ustasından	Kırşehir/ Mucur	Lise
181	Hurinazural KENDİZ	65	Ev hanımı		Kırşehir	İlkokul
182	Hüseyin GÜNDÜZ	72			kırşehir/ Mucur/ Giran	İlkokul 5 mezunu.
183	Alaaddin DEMİRCİ	73	Emekli (şoför)	Kendisi	Kırşehir/ Mucur	İlkokul
184	Aysel SİVAS	65	Ev hanımı		Kırşehir/ Mucur	İlkokul 3. sınıftan terk
185	Emine TÜRKMEN	82	Ev hanımı.		Yazıkınık Köyü	İlkokul 5. sınıftan terk.
186	Veli ŞAHİN	80	Emekli		Kırşehir/ Geycek	İlkokul 3. sınıftan terk
187	Zilfi YILMAZ	66			Kırşehir	İlkokul
188	Ali ŞAHİN	84	Emekli (Çiçilik)	Babasından	Yozgat/ Yerköy/ Kumluca Köyü	Okumadı.
189	Sariye ŞAHİN	82	Ev hanımı		Yozgat/ Yerköy/ Kumluca Köyü	Okumadı.
190	Fatma YILMAZ	84	Ev hanımı		Hacıbektaş/ Nevşehir	Okumadı.
191	Fahredden ÖNEMLİ	72	Marangoz	Ustasından	Bozcatepe	İlkokul
192	Zeynep AZILAR	66			Kırşehir/ Yavri büyük ovası	
193	Osman BOZTAŞ	67	Emekli (bankacı)		Kırşehir/ Mucur/ Merkez	lise mezunu
194	Hatice ÜNSAL	65	Emekli (Su arıtma dükkanda çalışıyor)		Nevşehir/ Merkez	lise mezunu
195	Abidin ULU	69			Kırşehir/ Kaman/ Kızıközü	İlkokul
196	Faruk YILDIZ	68	Emekli	Sanayici öğretti.	Kırşehir/ Tatbekirli köyü	İlkokul mezunu
197	Fadime ALTAY	68	Ev hanımı		Aksaray/ Doğanarla köyü	İlkokul 3 terk.
198	Meliha KILIÇ	70	Ev hanımı		Kırşehir/ Kaman/ Benzer Köyü	İlkokul
199	Mahir	67	Emekli (demir)	Ağbim öğretti.	Kırşehir/ Kaman/ Erbişim	İlkokul 2 terk

	TÜRKYILMAZ		ustası)		Köyü	
200	Hüseyin GÜLER	71	Emekli (kepçe operatörü)	Ustasından	Kırşehir/ Mucur/ Kızılağa Köyü	İlkokul mezunu
201	Hasibe AVCI	65	Ev hanımı		Kırşehir	Okumadı.
202	Gül TÜRKYILMAZ	68	Ev hanımı		Kırşehir/ Kaman/ Uzunaşşa Köyü	İlkokul 3. sınıftan terk
203	Emine TAŞDEMİR	70-80			Kırşehir/ Çiçekdağı/ ömeruşağı	Okumadı.
204	Gürcü Meco	80				
205	Sultan AKIN	70	ev hanımı	Annesinden	Malatya/ Kale	Okumadı
206	Münevver AFACAN	74	Ev hanımı	Annesinden	Bartın/ Boğazköyü	İlkokul
207	Zeynep ŞİMŞEK	70			Kırşehir/ Mucur/ Tataryenyapan Köyü	İlkokul
208	Abdullah DENİZCİ	66			Kırşehir/ Yarımkale köyü	
209	Hüseyin YILDIRIM	66	Emekli (öğretmen)		Hacıbektaş köyü	Üniversite
210	Meryem ŞENGÖZ	72			Kırşehir/ Budak Köyü	İlkokul
211	Havva ERDEM	80			Kırşehir	İlkokul
212	Akın VELİ	65-70			Nevşehir/ HacıBektaş/ Gülpınarlı köyü	İlkokul mezunu.
213	Pınar KAYA	65	Ev hanımı	Kendisi	Kaman /Kırşehir	Ortaokul
214	Mağnez AKTEPE	74			Nevşehir/ Kozaklı	Okumadı.
215	Necati ERDEM	70	Emekli(memur)	Kendisi	Gümüşhane	Ortaokul
216	Ali İNCE	72	Emekli(çiftçi-esnaf)	Kendisi	Nevşehir/ Acıgöl/ karapınar	İlkokul
217	Süleyman DÜZENLİ	54	emekli (müzisyen)	Kendisi	Mersin/ Tarsus	Lise
218	Pakize YALÇINKAYA	69	ev hanımı		Sivas/ Kocaoğlu	okumadı
219	Ali AYDINLI	66	Emekli	Kendisi	Mucur/Kırşehir	
220	Rabia BALCI	73			Arpaçay/Kars	

EKLER

EK-1: ANKET FORMU

Yaşlılık, yardıma ihtiyaç duyduğumuz bir süreçtir.

1. Kişilerin en çok bilgi birikimine sahip olduğu dönem yaşlılık dönemidir.
2. Toplumumuzda yaşlılara gereken önem verilmektedir.
3. Yaşlıların bakımı evde yapılmalıdır.
4. Yaşlı bireylerin bakımı huzur evlerinde yapılmalıdır.
5. Gençler yaşlıların sözünü dinlemektedir.
6. Yaşlılar, gençlerin yaşam şekillerini onaylamaktadır.
7. Kız isteme, evlilik gibi uygulamalar yaşlıya sorularak yapılmalıdır.
8. Yaşlılar, gençlerle aynı evde yaşmalıdır.
9. Yaşlı kayınvalideler, gelinle aynı evde yaşmalıdır.
10. Yaşlılar, torunlarına isim verebilmelidir.
11. Yaşlılar, aile içindeki genç bireylerin meslekî seçimlerini yönlendirmelidir.
12. Yaşlı kişiler, hastalıkları doğal yollarla tedavi etme konusunda tecrübelidir.
13. Yaşlılar, ailedeki dini kuralları çocuklarına aktarmalıdır.
14. Yaşlılar dinî vecibelerini yerine getirir.
15. Yaşlıların eli açıktır.
16. Yaşlılar sosyal medyada çok vakit harcamaktadır.
17. 65 yaş üstü yaşlı kişiler yeniden evlenmelidir.
18. Yaşlıların anlattığı hikâye ve kıssalar gerçekçidir.
19. Yaşlılar, yaşlanmayı istemektedir.

GENELE SORULAN SORULAR

1. Adınız Soyadınız?
2. .Kaç Yaşındasınız?
3. Nerelisiniz? Köyünüz Neresi?
4. Evli Misiniz?(Dul Ya Da Bekar İse Şimdiye Kadar Kaç Kez Evlendiniz?
5. Kaç Çocuğunuz Hayatta? Onlarla Görüşüyor Musunuz?
6. Çocuklarınız Ne İş Yapıyor? Evli Mi?
7. Çocuklarınız Size Yakın Mı Yaşıyor?
8. Çocuklarınız Size Karşı İlgili Mi? Sizin Sözüünüzü Dinler Mi?
9. Torunlarınız Var Mı?Onlara Siz Mi Bakıyorsunuz? Sizin Sözüünüzü Dinler Mi?
10. Okula Gittiniz Mi? Ne Mezunusunuz?
11. Şu Anda Çalışıyor Musunuz?Mesleğiniz Neydi? Ne Zaman Emekli Oldunuz/İşi Bıraktınız?
12. Mesleğinizi Size Kim Öğretti?
13. Komşularınız Var Mı? Onlarla Sorun Yaşıyor Musunuz?
14. Aileniz, Bir Karar Alırken Size Danışır Mı?
15. Gençlerin Davranışlarından Memnun Musunuz? Gençlerle Yaşlılar Anlaşabiliyor Mu? Siz Genç Olsanız Nasıl Davranırdınız?
16. Yaşlılık Denilince Aklınıza İlk Gelen Şey Nedir?Kendinizi Nasıl Hissediyorsunuz?
17. Bir İnsan Kaç Yaşından İtibaren Yaşlı Sayılabilir?
18. Günümüzde Yaşlılara Saygı Duyuluyor Mu?
19. Yaşlıların Kentsel Alanlarda Şehirlerde Karşılaştığınız Zorluklar Nelerdir?
20. . Yaşlıların Kırsal Alanlarda Köylerde Karşılaştıkları Zorluklar Nelerdir?
21. Sizce Yaşlılık Döneminde Güzel Olan Şeyler Nelerdir/Yaşlılık Döneminin Olumlu Yönleri Nelerdir?
22. Yaşlılık Döneminde En Kötü Şeyler Nelerdir/Yaşlılık Döneminin En Olumsuz Yanları Nelerdir?
23. Çocukluğunuzda En Çok Neyi Özlüyorsunuz? Hangi Oyunları Oynardınız?
24. Köyünüzde Ya Da Ailenizde En Yaşlı Kişi Kimdir? Kaç Yaşındadır? Adı Soyadı Nedir?
25. En Sevdiğiniz Yiyecek/Yemek Nedir? Günde Kaç Kez Yemek Yersiniz?
26. Yörenizde En Çok Güzel Yapılan Yemekler Nelerdir?
27. Hiç Yemediğiniz Bir Yiyecek Var Mı?
28. En Sevdiğiniz Kıyafetiniz Nedir?
29. Düğünün Kıyafetiniz Nasıldı?

30. Namaz Kılıyor Musunuz? Cevap Evet İse İbadetinizi Camide Mi Evinizde Mi Yapıyorsunuz? Günde Kaç Kez Namaz Kılıyorsunuz?
31. Televizyon İzliyor Musunuz? Hangi Programları İzliyorsunuz?
32. İnternet Kullanabiliyor Musunuz?
33. Belli Bir Hastalığınız/Rahatsızlığınız Oldu Mu? Sizinle Kim İlgilendi?
- 34) Köyde eski eser olarak neler vardır?
- 35) Köyde yatırlar, ziyaret yerleri var mıdır?
- 36) Köyde yaşayan kişilere ne gibi lakaplar veriliyor?
- 37) Beddua olarak hangi sözler söylenmektedir?
- 38) Dua olarak hangi sözler söylenmektedir?
- 39) En kuvvetli ve zayıf yeminler nelerdir?
- 40) Yemin edildikten sonra söz tutulmazsa ne yapılır?
- 41) Köyde akrabalara (teyze-amca-dayı-hala-abi vs.) verilen farklı adlar mevcut mu?
- 42) çocuklarınızı severken hangi sözleri kullanırsınız?
- 43) Köyde kullanılan atasözü ve deyimler nelerdir? Hangi durumlarda kullanılır?
- 44) Bize bir bilmece sorar mısınız?
- 45)Bildiğiniz bir masal var mı? Kimden öğrendiniz? Anlatır mısınız?
- 46) Yörede hangi fıkralar anlatılmaktadır?
- 47) Bize mani söyler misiniz? Ramazan ayında mani söylenir mi?
- 48) Yörede hangi türküler söylenmektedir?
- 49) Yörede hangi ninniler söylenmektedir? Çocuklarınıza ninni söyler misiniz?
- 50) Yörede hangi ilahiler söylenmektedir
- 51)Gelin, kayınvalidesine ve kayınpederine nasıl hitap eder, nasıl davranır?
- 52)Köyde doğumu kimler yaptırırdı? Genellikle kaç yaşında olurdu?